
BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

20/2011

Tento svazek sborníku Bezděz byl vydán za finančního přispění:
- kulturního grantu města České Lípy

Všechny současné i budoucí autory sborníku prosíme o důsledné dodržování Pokynů pro úpravu příspěvků, otištěných na konci každého sborníku.

Redakční uzávěrka každého čísla sborníku pro přijímání historických příspěvků je 30. září, pro přírodovědné příspěvky 31. ledna následujícího roku.

Aktuální informace o Vlastivědném spolku Českolipska – Klubu přátel muzea v České Lípě naleznete na internetových stránkách:

www.vsc-kpm.cz

ISBN 978-80-86319-16-2

ISSN 1211 9172

EDITORIAL

V loňském a letošním roce si českolipská vlastivěda připomíná několik významných výročí. V roce 2010 uplynulo 80 let od chvíle, kdy v České Lípě začal vycházet první český vlastivědný časopis. Po více než 50 letech od vzniku německého vlastivědného časopisu *Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* se i čeští menšinoví pracovníci v nepříznivých podmínkách převážně německého města odhodlali vydávat svůj vlastivědný časopis se symbolickým názvem – Bezděz. Jeho vydávání bylo později bohužel poznamenáno událostmi 2. světové války a ukončeno posledním desátým ročníkem za komunistické totality v roce 1948.

Až téměř dvacet let poté, v roce 1967, byl ustaven Klub přátel muzea, který začal vyvíjet přednáškovou, zájezdovou a další vlastivědnou činnost. Na vydávání periodika bohužel nedošlo, neboť po pěti letech byla činnost klubu vlivem normalizace utlumena. Teprve 27. listopadu 1986 se jí podařilo obnovit, takže v letošním roce klub oslaví 25 let své obnovené činnosti.

Snahami o vydávání vlastního odborného periodika byla vedena skupina tehdy mladých badatelů, která se sešla 17. listopadu 1988 z iniciativy Miloslava Sovadiny v okresním archivu a rozhodla se vydávat vlastivědný sborník s názvem, kterým navázala na předválečnou tradici – Bezděz. Přes počáteční obtíže se podařilo vydat první číslo v roce 1990 a teprve 28. května 1991 byly stanovy vydavatele Bezdězu – Vlastivědného spolku Českolipska – schváleny ministerstvem vnitra. Právě letos oslavujeme tedy 20 let od založení spolku, který se pak v roce 1997 spojil s Klubem přátel muzea, aby od té doby mohla obě sdružení pod společnou zkratkou VŠČ-KPM vyvíjet bohatou přednáškovou a ediční činnost.

Pro redakční radu vlastivědného sborníku Bezděz je však největší radostí čtvrté a poslední jubileum, totiž vydání 20. čísla sborníku v letošním roce. Myslím, že se můžeme s hrdostí ohlédnout za uplynulými dvaceti lety, které přinesly tak úspěšnou ediční činnost. Stačí, když budeme

statisticky konstatovat, že Bezděz obnovený v podobě sborníku dosáhl již dvojnásobného počtu ročníků proti předválečnému. Dvacet čísel Bezdězu přineslo na svých stránkách 117 historických a 95 přírodovědných původních odborných studií a článků od více než 90 autorů, nepočítaje v to dalších 182 drobnějších materiálů a sdělení. Čtenáři tak každý rok v létě dostávají do rukou sborník na vysoké odborné úrovni, který přesto svým obsahem nepostrádá přitažlivost pro běžného laického čtenáře. Takové množství informací již vyžaduje určité třídící schéma, které by umožnilo se v nich orientovat. K tomu účelu by měla posloužit Bibliografie vlastivědného sborníku Bezděz 1–20, kterou redakce připravuje k vydání ještě v letošním roce.

Přejme proto do dalších let redakční radě i čtenářům, aby stále měli dostatek plodných autorů se zajímavými náměty, dostatek finančních prostředků a v neposlední řadě dostatek sil k uskutečnění plánů s dalším vydáváním Bezdězu.

Jaroslav Panáček

ANKETA K VYDÁNÍ DVACÁTÉHO SVAZKU SBORNÍKU BEZDĚZ

V květnu letošního roku uplynulo dvacet let od založení Vlastivědného spolku Českolipska, který je se Státním okresním archivem Česká Lípa a s Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě spoluvydavatelem vlastivědného sborníku Bezděz. Samotná historie vydávání tohoto sborníku je ještě o tři roky delší, ideový námět sestavil Miloslav Sovadina již v roce 1988. Při přípravě oslav dvacátého výročí založení spolku spojených s přípravou dvacátého svazku sborníku se redakční rada intenzivněji zabývala úvahami o dalším směřování Bezdězu a rozhodla se uspořádat čtenářskou anketu. Záměrem bylo především zjistit, jak by měla obsahová náplň sborníku podle jeho stálých čtenářů do budoucna vypadat. Anketní lístky jsme rozdali členům Vlastivědného spolku Českolipska spolu s devatenáctým svazkem Bezdězu, na jehož bezplatný odběr mají nárok.

Anketa zahrnovala čtyři otázky:

- 1) Čtete sborník celý? Pokud ne, dáváte přednost historickým a společenským nebo přírodovědným příspěvkům?
- 2) Uvítali byste monotematické číslo? A na jaké téma?
- 3) O jaký dosud nezařazený tematický okruh z oboru regionální vlastivědy máte zájem?
- 4) Chcete tímto způsobem něco vzkázat redakční radě sborníku?

Odpovědělo celkem 14 čtenářů. Na první otázku odpověděla polovina respondentů kladně. Ti, kteří nečtou sborník celý, si spíše vybírají články z oboru historie a ostatních společenských věd. V odpovědi na druhou anketní otázku sedm dotazovaných monotematické číslo zamítlo, jeden čtenář na tuto otázku neodpověděl, jeden napsal, že téma neumí vybrat. Zbývajících pět čtenářů uvedlo konkrétní náměty: Josef Maxmilián Kinský, zasloužilí obyvatelé města, architektura a řemesla, historie školství v České Lípě a na Českolipsku a pobyt Adolfa Hitlera v České Lípě. Jedná se tedy o témata z oboru historie. Třetí anketní otázka byla zřejmě pro dotazované poněkud nesrozumitelná. Redakce sborníku sondovala zájem např. o památkovou péči, heraldiku, místopis a místní názvy sídelních

a přírodních útvarů, ochranu životního prostředí apod. Pouze jeden respondent navrhl, poněkud váhavě, nový vlastivědný okruh, a sice „snad folkloristiku“. Na čtyřech anketních lístcích jsme našli návrhy na zpracování témat z oboru historie, jeden dotazovaný uvedl téma z oboru zoologie. Oba tyto okruhy – historie a zoologie – jsou již od počátku do sborníku zařazeny, tvoří pomyslný obsahový pilíř každého čísla sborníku. Nevadí. I uvedení konkrétních badatelských témat z oboru historie a zoologie je pro redakční radu inspirativní. A jaká konkrétní témata čtenáři uváděli? Změny v zastoupení savců za posledních sto až dvě stě let, dějiny a současnost církví na Českolipsku, česko-německé vztahy, (opět, ale jiný dotazovaný) historie školství, manské lenní statky, nejnovější dějiny.

Co respondenti redakční radě v odpovědi na čtvrtou otázku ankety vzkázali? Deset dotázaných poděkovalo za vykonanou práci a vyjádřilo přání, aby sborník i nadále vycházel a jeden čtenář se vyslovil pro zachování tradiční podoby a obsahu. Slova díky a uznání jsou pro členy redakční rady tou nejcennější a jedinou odměnou.

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

počet odpovědí, které jsme na anketní otázky obdrželi, není nijak vysoký. Všechny odpovědi jsou však pro nás cenné a všem, kteří nám napsali, velmi děkujeme. Celkově lze z ankety vyvodit několik závěrů. Sborník si za dvacet let svého trvání našel stále čtenáře, jejichž společným jmenovatelem je zájem o historii, archeologii, zoologii, botaniku, architekturu a umění českolipského regionu. Většina dotazovaných je spokojená s formální a obsahovou úrovní sborníku. Lze předpokládat, že u čtenářů z Českolipska zájem o články z oboru historie převažuje nad zájmem o přírodovědu. Je pravdou, že přírodovědné články jsou pro laické čtenáře poněkud méně čtivé, mnohdy připomínají pouze publikované výsledky různých výzkumů. Uvědomme si však, že přibližně čtvrtina nákladu sborníku je distribuována do vědeckých knihoven a knihoven institucí, které se profesionálně zabývají průzkumem přírodních anebo společenských věd. Jejich odborní pracovníci na naše anketní otázky neodpovídali. Tím je výsledek ankety poněkud zkreslen. Poznání přírody je nezbytnou součástí celistvého vlastivědného poznání daného regionu. Z těchto důvodů je zařazení přírodovědných článků do sborníku naprosto opodstatněné.

Autoři publikovaných článků nedostávají honoráře ani jiné odměny. Publikují výsledky svých výzkumů získané studiem archivních pramenů, pozorováním přírody, archeologickými a terénními průzkumy. Za každým článkem se skrývají desítky a stovky hodin vysoce odborné a tvůrčí práce. Jedinou výsadou autora je výběr tématu. Redakční rada nemůže svým příspěvkatelům doporučovat, jaká témata mají zpracovávat. Limity dané redakcí se týkají teritoriálního vymezení, původnosti publikovaného příspěvku a formálních pravidel. Přesto jsme se snažili zjistit, co by čtenáře sborníku zajímalo. Doufáme, že přání čtenářů vyslovená v anketě někdo z autorů vyslyší. Redakční rada zásadní změny v úpravě nebo obsahu sborníku v nejbližší době nepřipravuje. Chystáme se však rozšířit redakční radu o nové členy, kteří by se do budoucna mohli stát novými autory a zpracovat nová témata nebo do sborníku nové autory přivést. Inspiraci hledáme také v sousedních regionech, vydávajících historické či vlastivědné sborníky. Chceme udržet krok s výzkumnými trendy,

udržet dosaženou kvalitativní úroveň tohoto regionálního sborníku a duševně obohacovat naše milé čtenářky a čtenáře.

Za redakční radu vlastivědného sborníku Bezděz Jana Blažková

ČLÁNKY A STUDIE

JAN CHUDOBA Z VARTENBERKA NA RALSKU

Pokus o portrét severočeského pána
husitské doby

Ondřej Vodička

Ondřej Vodička: *Jan Chudoba of Vartenberk at Ralsko*

In spite of several partial attempts, there is no published biography of one of the most important persons of the hussite wars in the north Bohemia to this day. The submitted paper claims to fill this gap bringing together the older publications, the unnoticed mentions in the published sources and the analysis of the (till today untouched) John's church-administration. The destiny of this front czech landlord, who is regarded quite constrainedly by the modern historiography, influenced many others, no matter if hussite or utraquist, spiritual or laic, Czech or German. The thesis shows practice of expanding, keeping and defending his powerful holdings, which were surely annoying first to the hussites, and after John's change of sides to the catholics as well. The whole view is widened by the fate of several people from the John's environment, which show interesting testimony of the everyday life.

1. Úvod

Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku, prvorozený syn Jana z Vartenberka, vnuk Vaňka z Vartenberka,^{1/} člen rodu vartenberského z rodu Markvarticů, byl v Čechách první třetiny 15. století důležitou osobou. Přestože již o něm bylo několikrát odborně pojednáno, doposud nevznikla žádná podrobná biografie, která by komplexně popisovala osudy této pozoruhodné osobnosti. První pokus moderní medievistiky o zpracování tohoto zadání představuje disertační práce Františka Kavky,^{2/} která ale pro svůj široký záběr mohla Janově osobě věnovat jen omezenou míru pozornosti. Nejvíce informací, zvláště pak z válečných let, nám poskytuje kniha Rudolfa Anděla Husitství v severních Čechách,^{3/} která nás seznamuje se všemi důležitými edicemi, a shrnuje rovněž starší německou literaturu k akcím husitů na severu Čech. Přestože je husitská strana v knize znatelně favorizována, holá faktografie zůstává nezpracována

a dodnes aktuální. O rodovém majetku Vartenberků do husitských válek podrobně pojednává studie Ivany Čornejové (roz. Rakové),^{4/} vydaná z autorčiny disertace.^{5/} Několik věcných postřehů k Janově funkci nejvyššího číšníka přináší článek Stanislava Kasika.^{6/} Církevně-správních záležitosti se okrajově dotýkají studie Ivana Michálka a Miloše Řezníčka, které se zabývají farní správou jablonského^{7/} a turnovského děkanátu.^{8/} Posledním dílem, které se ke zmiňované osobě váže, a pokouší se, bohužel pouze formou kompilace z vybrané literatury, zpracovat její biografii, je článek Lukáše Vytlačila z roku 2008.^{9/}

Dobové zprávy, týkající se Jana z Ralska, byly do dnešní doby vydány v mnoha edičních řadách. Jejich seznam, který jistě není naprosto kompletní, najde čtenář v seznamu použitých edic pramenů v závěru této práce. Z těch nejdůležitějších bych zde vyzdvihнул ediční řady Archiv český,^{10/} Zbytky desk zemských,^{11/} Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges^{12/} a Codex diplomaticus Lusatiae superioris,^{13/} ve kterých nalezneme doklady o Janově působení ve světské sféře. Některé listiny jsou přitom vydány duplikovaně jak v Palackého edici Urkundliche Beiträge, tak v řadě Archiv český. Stopy jeho církevních a církevně-správních aktivit se pak nacházejí v řadách soudních akt konzistoře pražské,^{14/} konfirmačních^{15/} a erekčních knih.^{16/}

Tato práce si klade za úkol nejen shrnout a uspořádaně vyložit momenty Janova života již probádané, ale také věnovat pozornost těm zdánlivě nedůležitým zmínkám, které prozatím zůstaly zapomenuty. Druhým cílem této studie je rovněž prozkoumat a zhodnotit ještě téměř nedotčenou problematiku církevních beneficí na Janově zboží, což snad pomůže dokreslit pohled na ralské panství, jeho fungování a proměny. Kapitoly jsou rozděleny podle tématických celků, a sice Janových světských a církevně-správních aktivit. Na závěr je umístěna grafická příloha: Plánek sídel a patronátního práva Jana Chudoby z Vartenberka na Ralsku.

2. Kariéra Jana Chudoby z Vartenberka před husitskou revolucí

Přestože byl Jan z bratrů Václava (z Tolštejna), Petra (z Děvína), Beneše (z Jablonného), Viléma (ze Zákup) a Jindřicha (z Valdštejna) nejstarší,^{17/} byl zpočátku nasměrován na duchovní dráhu. Dochovala se nám často citovaná zmínka o jeho jmenování kanovníkem v pražské katedrále z přelomu března a dubna roku 1379.^{18/} Možná již v této době se v Praze seznámil s Janem Husem. O jejich přátelství či alespoň užším vztahu svědčí

podle R. Anděla pozdější dopis z doby okolo roku 1406,^{19/} kterým Hus Vartenberka odrazuje od lapkování, oblíbeného nelegálního přivýdělku šlechty v té době, na které se údajně dal.^{20/} Na svoji funkci v kapitule Jan rezignoval v roce 1390.^{21/} Přesné datum nám není známo, avšak víme, že k této vakantní prebendě, která údajně svým ročním výnosem nepřekračovala 20 hřiven stříbra ročně, dosadil papež Bonifác IX. 3. června 1390 Jana ze Švamberka. Z jeho listiny se navíc ještě dovidáme, že Jan rezignoval prostřednictvím svého prokurátora Petra ze Všerub, horšovského arcijáhna.^{22/} A proč se vlastně Jan rozhodl k tak radikální změně své budoucnosti? Lukáš Vytačil soudí, že tak učinil z důvodu neklidných poměrů v zemi.^{23/} Toto odůvodnění je však dle mého názoru příliš obecné. Pokud nelze žádné určitější nalézt, spokojme se raději s dohadem, že Janova dravá povaha, jak uvidíme dále, se nehodila pro střídmy život podle církevních regulí – ať už byla konkrétní záminka pro rezignaci jakákoliv. Na přelomu let 1382 a 1383 zemřel podle Kasíka Janův stejnojmenný otec a poručnictví jeho synů se ujal Beneš na Kosti z veselské větve Vartenberků, který zemřel roku 1385.^{24/} První zápisy v konfirmačních knihách z let 1390 a 1393, kde jako patroni varnsdorfského a mimoňského kostela vystupují bratři Jan, Václav a Petr z Vartenberka samostatně, dokazují, že dalšího poručníka bratři již neměli.^{25/} Dále tyto zápisy potvrzují Janovo ujetí se dědictví, ze kterého podle I. Rakové získal hrad Vartenberk (dnes Stráž pod Ralskem) a přilehlé statky.^{26/} Do třetice můžeme z dikce zápisů odvodit, že minimálně do roku 1393 drželi některé části odkazu – přinejmenším patronátní právo k farnímu kostelu v Mimoni – nejstarší bratři v nedělu.

Dne 5. března 1380 Janovo jméno poprvé nalézáme ve zhořeleckých městských knihách.^{27/} Dále je v tomto prameni jeho kontakt se Šestíměstím od konce 14. století doložen velmi často, ať už ve zprávách, které dosvědčují komunikaci pomocí posílů,^{28/} nebo v zápisech o jeho osobní návštěvě a pohoštění pivem a vínem na útratu města.^{29/} I Janova pověstná dravost je poprvé patrná právě zde, ve zmínce k 9. listopadu 1398: Jan dobyl hrad Lemberk a uvěznil jeho majitele Haška z Lemberka do věže.^{30/} Podle I. Rakové se tak stalo kvůli „příbuzenským neshodám“ mezi nimi, a Jan tím získal lebersko-jablonské panství, ke kterému pravděpodobně patřily vsi Rynoltice, Jitrava a Žibřidice. V případě Dubnice není jisté, zda nepatřila Vartenberkům již dříve.^{31/} Od této doby za ním zhořeletí poslové jezdili vedle Stráže v hojně míře právě také na dobytý Lemberk. Jmenovaný pramen obsahuje i další zajímavé zprávy, jejichž souvislosti však díky přílišné stručnosti nejsme schopni dobře uchopit. Zápis ze dne

16. listopadu 1398 hovoří o spojení Jana z Vartenberka a Vicmana z Kamenice v blíže nespecifikované věci.^{32/} Ke 14. červnu 1399 je řeč o jakýchkoli tajných ujednáních mezi hornolužickými městy a mladým Vartenberkem.^{33/} Zpráva o tom, jak byla ve Zhořelci očekávána Janova (v prameni bohužel nepojmenovaná) sestra, nese datum 12. února 1401.^{34/} K této fázi Janova života se váže ještě informace v Podlahově Series praepositorum, že se v roce 1398 Jan oženil.^{35/} Nic bližšího o ženách v jeho blízkosti bohužel není známo.

Přibližně v posledním desetiletí 14. století si Jan z Vartenberka nechal zbudovat na strmém vrchu v blízkosti Stráže hrad Ralsko,^{36/} podle kterého se počal v novém věku psát *Johannes de Ralsko* (poprvé 15. 12. 1401).^{37/} Jmenný úzus však nebyl jednotný, a tak se se jménem Ralsko setkáváme i v podobě přízviska – *Johannes Ralsko de Wartmberg*.^{38/}

I v následujících letech prostupují prameny, ve kterých figuruje Janovo jméno, doklady jeho značné aktivity. Ty se na první pohled jeví být dokladem jeho cílevědomé honby za hmotnými statky. S ohledem na širší souvislosti a pozdější vývoj je však nutné uvažovat o nich také jako o dokladech Janova zapojení se do sporů šlechty a krále, potažmo do sporů v lucemburské dynastii. V těch stál zpočátku pravděpodobně na straně krále Václava, přestože nesporné doklady chybí. Citace Pešinky z Ohnišťan v zemských deskách z listopadu roku 1401 obsahuje bohužel velmi strohou informaci, že Jan z Vartenberka věznil vrchního komorníka.^{39/} Listinou ze 14. února 1403, vydanou v Bělé pod Bezdězem, se Jan přiznává k dluhu dvanácti kop grošů vůči panošům Vilémovi z Osmorub a Vaněčkovi z Radešina s příslibem zaplatit do 23. dubna.^{40/} V roce 1406 se Janova politika dostala do sporu s vůlí krále Václava poté, co se vzeprel jeho příkazu vrátit zastavené panství Bělou pod Bezdězem. Tuto mu zapsal moravský markrabě Prokop nejpozději počátkem léta 1402 ihned poté, co ji dostal sám zápisem od Václava, jak soudí I. Raková.^{41/} 21. srpna 1406 byl tento spor na hradě Žebráku rozsouzen Vítkem z Černčic, proboštem od sv. Jiljí na Starém Městě pražském.^{42/} Jan se měl bělského panství vzdát a slíbit, že již nikdy proti králi nevystoupí. Za to mu byla veškerá škoda na panství napáchaná odpuštěna, jakož i prohřešky proti králi.^{43/} Tato událost nejspíše znamenala zlom v dosavadní mocenské orientaci a Jan se napříště počal sbližovat s uherským králem Zikmundem Lucemburským.

V provolacích deskách dvorských z let 1395–1410 nacházíme tři zprávy, z nichž první značně nejasně mluví o splácení dluhů v rámci dědictví po Janu z Vartenberka a Komburka, ze kterého Jan z Ralska dostal

270 kop grošů.^{44/} Ve druhé pak stojí, že Jan drží plat z rozprodávaného dědictví po jakémisi Mikšíkovi.^{45/} I poslední se týká pozůstalosti, avšak v tomto případě prý Jan z Ralska dokonce všemožně bránil vdově, aby vyslala posla do Prahy k dvorským deskám.^{46/}

Vztah Jana z Vartenberka k Zikmundovi Lucemburskému máme doložen zpočátku velmi zlomkovitě. V regionální historiografii doposud naprosto neznámou záležitostí je zpráva o exkomunikaci Jana z důvodu nesplacení domácích dluhů za jeho nepřítomnosti v čase, kdy se účastnil Zikmundova křížového tažení do Bosny (1408). Tato kruciáta proti bogomilům a Turkům byla spojena se snahou navrátit bosenský trůn zpět do rukou Ostoji, kterého vyhnal Štěpán Tvrtko II., a opět tak učinit bosenské království více závislé na Uhrách. Úspěšný úder byl veden do centrální oblasti Bosny, kde se nacházely královské statky. Křížáci tehdy dobyli pevnost Dobor a donutili nejmocnějšího bosenského šlechtice Hervoju ke složení holdu Zikmundovi.^{47/} V papežských registrech se nachází opis listiny papeže Řehoře XII. pro probošta kostela sv. Ducha v chorvatské Csázmě z 30. srpna 1408, aby byla Janova exkomunikace a jiné tresty na základě jeho stížnosti na jeden rok sejmuty. Tato lhůta mu byla poskytnuta na návrat a urovnání všech domácích dluhů a rozporů.^{48/} Listinou ze 7. září 1412 se Zikmund zavázal zaplatit Janovi do Letnic dluh 200 kop pražských grošů. Tato zpráva rovněž naznačuje úzkou vazbu mladého Vartenberka na uherský dvůr a může souviset s Janovou zmíněnou účastí na bosenském tažení.^{49/} Jak, kdy a kde se Jan a Zikmund sblížili? Proč se Jan připojil k bosenskému tažení a jak ovlivnila tato zkušenost jeho budoucí rozhodování? Tyto otázky zůstávají na zodpovězení budoucímu výzkumu. V případě křížové výpravy zní vysvětlení snahou získat tak další peníze na rozšiřování panství stejně pravděpodobně, jako snaha posílit vztah mezi ním a Zikmundem. Zatím bohužel v tomto ohledu nemůžeme říci nic určitého.

Tímto se již dostáváme k době Husově, která předznamenávala některými indiciemi blížící se velké změny. Jan Chudoba s revolučními myšlenkami pravděpodobně zprvu sympatizoval, o čemž by mohl svědčit výše zmíněný dopis Husův. S přihlédnutím k Janově nevybíravé majetkové politice lze odhadovat, že velkým lákadlem reformního učení mu byla myšlenka očištění církve světskou mocí od přebytných majetků. Podle R. Anděla vznikla na Mnichovohradištsku lidová báseň, naznačující Janův „zálušk“ na klášterní zboží:

*Pane Jene Vartemberský
učíšť ten klášter Hradištský
zzisčeš velké záduší,
jsou zmateni mniši,
opat i konvrši.^{50/}*

Po tomto období, kdy se Jan snažil rozšiřovat svá panství všemi dostupnými prostředky, se začínají v pramenech objevovat také indicie o politickém postavení Jana v zemi. 30. března 1416 byl v Paříži sepsán list římského krále Zikmunda Lucemburského, adresovaný arcibiskupovi Konrádovi z Vechty, litomyšlskému biskupovi Janu Železnému (Zikmundovu přívrženci a velkému odpůrci české reformace), Janu z Michalovic, Janu z Ralska, Otovi z Bergova a jiným pánům, rytířem i panošem s vaše strany.^{51/} Zikmund varuje před vznikem protivných stran v zemi a jejich potyčkami. Jakožto dědic zemí koruny české vyslovuje starost o blaho země, apeluje na jednání adresátů pro jeho zachování a nabízí svou pomoc v případě nemožnosti rozsoudit některé spory v rámci království. Tato písemnost je cennou, přestože ne zcela konkrétní výpovědí o předním postavení Jana z Ralska mezi Zikmundovými českými straníky.

Další osudy vedly Jana v předvečer revolučních událostí na českobrodský sněm protihusitské šlechty, která deklarovala na podzim roku 1415 věrnost králi, církvi a sboru v Kostnici.^{52/} Ze severočeských pánů se jej účastnili Hynek Berka z Dubé, Jan z Michalovic, Jan Chudoba z Vartenberka, Ota z Bergova a někteří příslušníci rodu Házmburků.^{53/} Nápadná shoda tohoto výčtu s adresáty pařížského listu nám dává konkrétní podobu katolické strany v severních Čechách. Nelze vyloučit, že sněm byl svolán mimo jiné právě i z podnětu Zikmundova. Na tomto místě je vhodné uvést postřeh F. Kavky, že v řečeném spolku se sjednotilo vedle Jana rovněž několik dalších dřívějších odbojníků, kteří zde překvapivě vystoupili jako strana vůči králi loajální.^{54/} Motivace tohoto Janova chování nám však zůstává, jako mnohé jiné, neznámá.

K těmto událostem se také váže polemický spis *Sermones ad Bohemos*, sepsaný pravděpodobně mezi léty 1415–1419. Jana z Ralska se týká šestiverší v části, nazvané *Commendatio dominorum catholicorum*, které potvrzuje obecnou domněnku, že reformní učení bylo Janovi zprvu blízké:

*Ille strenuus Chudoba
ductus erat ad improba*

*per hanc sectam pridem
sed cum falsam hanc agnovit
mox se ab ea amovit
regressus ad veram fidem.*^{55/}

Jan Chudoba byl rovněž spolu s Petrem z Děvína, Vilémem a Zikmundem z Děčína adresátem jednoho z opisů listu, poslaného kostnickým koncilem rozličným katolíkům v Čechách a dalších korunních zemích. Touto písemností z 27. března 1416 jsou adresáti žádáni o vyhnání kacířského učení ze svých držav.^{56/} Jak se pán na Ralsku tohoto úkolu zhostil? I na tuto otázku snad čeká odpověď v některém zpola (či úplně) zapomenutém archivním fondu.

Poslední řádky této kapitoly věnujme Janově hodnosti vrchního číšníka. Jak F. Kavka, tak i L. Vytlačil ve svých pracích uvádějí, že pán na Ralsku tuto funkci vykonával již za krále Václava.^{57/} Studie Stanislava Kasíka však toto přesvědčení spolehlivě vyvrací, když mu úřad vrchního číšníka přisuzuje pouze v letech 1432–1433, tedy těsně před jeho smrtí. Autor argumentuje principem seniority a heraldickým vyobrazením atributu číšnictví – konvice – na dochovaných Chudobových pečetích.^{58/}

3. Ze Zikmundova tábora na husitskou stranu

V bouřlivé době, která nastala po Václavově smrti (16. srpna 1419), se Jan snažil podle dochovaných zpráv sjednotit severočeské katolíky a Šestiměstí v protihusitské alianci.^{59/} Spolu s dalšími předními pány rozhodl na zemském soudu o uzavření zemských desk *usque adventum domini regis*.^{60/} Zapojil se také do událostí kolem pražských bouří – kronikář Vavřinec z Březové se zmiňuje o říjnových bojích pánů, věrných královně Žofii, spolu se silami Řádu německých rytířů proti husitům o cenný mobiliár pražských klášterů a kostelů, kterýchžto pútek byl Jan z Ralska přímým účastníkem.^{61/} Podle Vavřince poté, co Žižka přitáhnul z bitvy u Sudoměře ku Praze, přepadl tento ve středu 22. května pány, kteří chtěli posílit obranu Vyšehradu a mezi nimiž byl i Jan, a pobral jim naložené vozy.^{62/} Po přechodu Čenka z Vartenberka k husitské straně jím Jan byl 17. dubna 1420 lstí zajat na Pražském hradě spolu s pány Zikmundem z Vartenberka na Děčíně a Mikulášem Zajícem z Házmburka, jak se rovněž dočteme ve Vavřincově kronice.^{63/} Díky tomu, jak odvozuje L. Vytlačil, mohl Čeněk vydat hrad husitům a krátce poté vězně za nám neznámých okolností propustit.^{64/} Poměrně známou záležitostí je rozsáhlá

zástava, kterou Janovi Zikmund Lucemburský předal 28. října 1420 zboží vypáleného kláštera Hradiště,^{65/} johanitské komendy v Českém Dubu, ves Pátek (majetek Strahovského kláštera) a Kostomlaty, které patřily svatomářskému klášteru augustiniánů kanovníků v Kladsku. Zástava o celkové hodnotě pěti tisíc kop grošů byla zčásti (1794 kop) učiněna za vojenskou službu se 138 ozbrojenými jezdci při obraně Pražského hradu od 28. října 1419 po dobu dvaceti šesti týdnů, zčásti jakožto umožnění starších pohledávek (3306 kop).^{66/} Dále mu zapsal Zikmund v prosinci téhož roku ves Přebój pražského kostela a dvůr jeptišek od sv. Ducha pro obranu toho zboží.^{67/}

Jako první znamení toho, že Jan nestojí na katolické straně příliš pevně a stará se více o zajištění svých hmotných statků, nežli o náboženské ideály, můžeme chápat jeho účast na čáslavském sněmu v červnu roku 1421,^{68/} kterou se již o měsíc později snaží vysvětlit v dopise vévodovi Jindřichu VIII. z Hlohova, řečenému Rumpold, budyšínskému hejtmanu, starostí o blaho země.^{69/}

Z následujícího období, kdy stál Jan na straně katolíků opět o poznání pevněji, nacházíme ve zhořeleckých knihách značný počet zápisů, dokládající jeho úzké vztahy se Šestiměstím. Většinu z nich bohužel tvoří nespécifikované záznamy o korespondenci. Výmluvnější, a pro nás tedy velmi cenné zprávy, hovoří převážně o postupu husitských oddílů a jednáních katolíků. První takové větší jednání po čáslavském sněmu proběhlo 10. a 31. ledna 1422 v Benešově nad Ploučnicí, v České Lípě (tehdy Lipé) a v Jablonném v Podještědí.^{70/} Další setkání bylo uspořádáno 9. května 1422. I když v zápise není žádný šlechtic jmenován, můžeme Jana mezi osmnáct pánů s velkou pravděpodobností počítat.^{71/} 11. dubna 1423 bylo husity pravděpodobně natrvalo obsazeno první Janovo zboží – městečko Mnichovo Hradiště.^{72/} Přibližně kolem 1. května téhož roku píše Jan do Zhořelce o porážce katolíků u Hořic.^{73/} Podobně pak o tři dny později informuje o záboru České Kamenice.^{74/} 1. ledna 1424 se konala nová schůzka severočeských pánů a zástupců Horní Lužice v Žitavě.^{75/} Z 26. února pochází zpráva, že Jan v noci osobně přijel do Zhořelce – podle R. Anděla pravděpodobně prosit o pomoc.^{76/} Další z regionálních sjezdů katolické strany se konal 18. března.^{77/}

První velká rána do nitra Janova panství přišla v září 1425, když husité vypálili Mimoň spolu s Bělou pod Bezdězem a Jablonným.^{78/} Jakmile byla posádka České Lípy před 7. dubnem 1426 poražena v poli, zorganizoval Jan nové jednání o lužické pomoci na Lemberku.^{79/} Pravděpodobně hlavní kritický moment, který ovlivnil Janovo další strategické počínání,

nadešel počátkem května 1426, když husité znovu dobyli Mimoň, pokusili se dobýt i samotné Ralsko a pokračovali znovu na Českou Lípu.^{80/} Nejpozději od této chvíle si Jan pravděpodobně uvědomoval, že šance krále Zikmunda na obnovení pořádků v zemi je mizivá, a pokud si chce alespoň z části zachovat své postavení a moc v kraji, bude muset zahájit spolupráci s husitskou stranou. Toho máme ostatně doklad k 12. dubnu 1427, kdy se pán na Ralsku pohyboval spíše mezi oběma tábory.^{81/} 26. října stál již Jan s velkou pravděpodobností na husitské straně,^{82/} a na jaře 1428 se dokonce zúčastnil husitského tažení do Slezska.^{83/} V této době už zmínek, týkajících se jeho osoby, znatelně ubývá. Zachovala se ještě zpráva, že v září 1429 shromažďovali Jan a hejtman Kolouch u Liberce oddíly, určené k vpádu do oblasti Reichenbachu u Zhořelce.^{84/} Na sklonku života v letech 1432 a 1433, jak již bylo uvedeno, se Jan dostal principem seniority také k dědičné hodnosti nejvyššího číšníka českého království.^{85/} Tímto veškeré zprávy o životě Jana Chudoby z Vartenberka na Ralsku končí.

4. Exkurz: Jan Chudoba z Vartenberka a církevní struktury na jeho panstvích

Církevně-správní prameny neskloňují jméno Jana z Ralska tak často, jako prameny světské. Přesto je však k nalezení dostatek zmínek, tedy zápisů v úředních knihách centrálních diecézních úřadů, abychom se mohli pokusit odpovědět na otázky, jaký byl Janův vztah k církevní organizaci, jak se na jejím chodu podílel a jak se tyto záležitosti změnily za husitských válek.

Víme pouze o třech Janových donacích. První zachycuje bohužel nekompletní zápis v zemských deskách z roku 1399. Z něj se dovídáme jen tolik, že donace byla směřována augustiniánskému klášteru P. Marie a sv. Karla Velikého v Praze. Obsah ani přesné datum neznáme.^{86/} Druhou donací bylo založení oltáře Božího těla ve farním kostele sv. Mikuláše ve Stráži pod Ralskem 11. září 1405.^{87/} Z erekčního zápisu se dovídáme o vybavení benefícia a povinnostech jeho držitele. Celkový darovaný plat ze vsi Dubnice (*Heinrichsdorff alias Dubnicz*) činil osm kop grošů ročně.^{88/} Oltářník měl týdně sloužit 3 mše: dvě zpívané (v pondělí za duše zemřelých, ve středu o Božím těle) a jednu čtenou (v kterýkoliv den). V zápise je již zmíněn první držitel benefícia – kněz Albert ze Žitavy. V roce 1409 byl výslovně k tomuto beneficiu za neobvyklých okolností vysvěcen Ambrož Albertův z Dubu.^{89/} Celý složitější případ je rozebrán

v poslední části této kapitoly. Třetí nám z erekčních knih známá Janova donace se uskutečnila 14. srpna 1406 ve prospěch faráře ve Stráži a její výše činila plat jedné kopy grošů ročně ze dvora a hrncířské dílny.^{90/} Ve svědečné řadě tohoto pořízení se také výjimečně dovídáme jména nižších šlechticů, kteří se pohybovali buď na Janově zboží, nebo v jeho těsné blízkosti: Jindřich Ratiboř z Ratiboří, Markvard z Hrádku a Matěj řečený Pokoj ze Strakor. Poslední osobu můžeme díky dvěma konfirmačním aktům,^{91/} při kterých zastupoval pro účel prezentace svého pána, identifikovat jako správce všech Janových statků.

Co se Janových kaplanů týče, víme, že v roce 1384 měli bratři z Varthenberka patrně jednoho společného kaplana Jana, který dlužil Janu, opatu Zderazského kláštera.^{92/} Mezi konfirmačními zápisy pak nalezneme čtyři, v nichž podal Jan z Ralska k vakantnímu beneficiu svého vlastního kaplana. 30. února 1422 to byl kaplan Jiří, prezentovaný k faře v Českém Dubu,^{93/} vzápětí 18. března Matěj ke kostelu ve Stráži,^{94/} 3. srpna téhož roku znovu Matěj do Křižan,^{95/} a 17. srpna 1424 Petr k faře v Březině.^{96/} Jak vidno, svými kaplany osazoval Jan benefícia pouze v rozmezí let 1422–1424. Z jiných dob toto nemáme vůbec doloženo. Na otázku, proč tomu tak bylo, asi nedokážeme příliš jistě odpovědět. Zdálo by se být vcelku logické, že tak Jan řešil nedostatek kvalitních a zkušených kněží v počátku husitské éry. Svou roli však mohla sehrát také pouhá náhoda.

Církevní prameny nám pomáhají významně poodhalit vztah Jana k jednomu z plebánů na jeho patronátu. Díky vícero zajímavým zmínkám se můžeme osudům Václava Warwolta z Liběšic,^{97/} faráře v Jablonci, věnovat podrobněji. Václav Warwolt se prvně objevuje jako klerik, který předtím nejspíše žádné jiné benefícium nedržel, 7. června 1396, kdy byl po prezentaci Jana z Ralska a Jarka z Děčína, a také po vítězství ve sporu o prebendu s držitelem papežské expektance Matějem z Klatov,^{98/} řečeným *Vrsus*, potvrzen k faře v Jablonci.^{99/} Na toto místo nastoupil pravděpodobně jako akolyta (nejnižší stupeň svěcení) a dle církevních regulí byl povinen do jednoho roku dosáhnout požadovaného kněžského svěcení. 23. září téhož roku u generálních vikářů vyznal, že byl připraven přijmout podjáhenské svěcení, nicméně se právě žádné nekonalo.^{100/} O čtvrt roku později, 23. prosince, máme doloženo jeho přijetí požadovaného svěcení v metropolitním kostele *ad titulum* jabloneckého farního kostela.^{101/} 7. dubna 1397 byl Václav Warwolt v roudnickém klášteře vysvěcen (opět *ad titulum* jeho kostela) na jáhna.^{102/} Mezi 16. a 20. červnem zmíněného roku Václav opět oznamoval generálním vikářům, že nemohl

získat kněžské svěcení, které byl připraven přijmout.^{103/} Velice zajímavá zpráva v soudních aktech pochází z 6. března 1402. Tehdy řečenému Václavovi Jan z Ralska věnoval týdenní plat 20 grošů ze čtvrtiny cla v Mimoní, kterou držel, a to jako odměnu za pomoc, kterou tento Václav Janovi kdysi poskytl a do budoucna snad i dále poskytovat bude.^{104/} Zajímavá otázka, co asi mohla tato pomoc představovat, rozšiřuje řadu těch (zatím) nezodpověditelných. Další zápis v soudních knihách ze 17. června 1407 dokládá dluh Václava Warwolta vůči Václavovi řečenému Ryba a Václavovi *Kukolovu*. Z této zprávy je pro nás nejdůležitější asi fakt, že je zde Václav Warwolt jmenován nejen jako farář v Jablonci, ale i představený špitálu v Mimoní.^{105/} Během svého působení na jablonecké faře se dvakrát ujal funkce exekutora obsazení jiné fary na patronátu Jana z Ralska, a to 11. září 1407 a 20. prosince 1425.^{106/} Pravděpodobně drastický zvrat ve Václavově do té doby velmi úspěšné kariéře přineslo přestoupení Jana z Ralska na husitskou stranu. Jejich vztah se zakalil, Václav musel opustit svá beneficia na Vartenberkově panství a nalezl útočiště na nedalekých državách Mikuláše Zajice z Házmburka na Kosti, který měl pověst přesvědčeného katolíka. Je rovněž možné, že Václav byl od své fary, která ležela poblíž údolí Jizery, ještě dříve vyhnán husity, jejichž oddíly podél řeky často táhly proti severočeským katolíkům a lužickým městům. Na Mikulášově panství asi po několika letech čekání na příležitost k uplatnění obdržel faru v Oseku poblíž Sobotky. Alespoň tak se dá nejjednodušeji vysvětlit nástup Václava Warwolta 17. srpna 1433 k osecké faře, jejíž patronátní právo náleželo Mikuláši Zajici.^{107/} Bezmála osmileté mlčení (vydaných) pramenů o Václavovi ve válečných letech nám však možná tají informace, které by tento výklad mohly výrazně změnit.

Pramen v poznání života Jana z Ralska doposud nepříliš vytěžený představuje rovněž soubor konfirmačních zápisů k beneficiím na jeho patronátu jako celek. Jeho jméno zde nacházíme celkem v čtyřiatřiceti zápisech,^{108/} ve kterých vystupuje jako patron, spolupatron či patron zastoupený. Tyto zprávy nás informují nejen o souhrnné situaci Janova patronátu, tedy které fary a kdy do něj spadaly, případně o které byl za husitství připraven, ale také o zajímavých detailech farního života, například o původu nových farářů a jejich sporech, jak bude pojednáno dále.

Pokud víme, Jan vlastnil za svého života podací právo nebo jeho část k devatenácti farám. Pro větší přehlednost rozdělme tento počet do několika skupin. První z nich je množina far, jejichž patronát patřil do té části rodového dědictví, kterého se ujal po své rezignaci na kanovníckou

prebendu. Jsou to benefícia ve Stráži a v Mimoni, která ležela v samotném jádru ralské državy, a jablonecká fara, jejíž patronátní právo Vartenberkové vlastnili minimálně od 70. let 14. století.^{109/} Dále do této skupiny připočteme rovněž kostely, které Jan ke svému patronátu záhy připojil a držel je po celou dobu až do odmlčení pramenů po jeho přestupu na husitství. To je fara v Dubnici, kterou dříve patronovala místní drobná šlechta, a fary v Žibřidicích a v Pertolticích, které Jan získal zabráním statků Haška z Lemberka, jak bylo popsáno výše. Dalších pět benefícií získal Jan do své moci zmiňovaným zápisem řádového zboží z 28. října 1420. Jednalo se o kostely v Březině, Mukařově, Jenišovicích (původně kláštera Hradiště), Českém Dubu a Sezemicích (původně komendy johanitů v Českém Dubu). Do této skupiny přidejme ještě faru v Hlavici, jejíž patronát získal od Hradištského kláštera ještě před vypuknutím husitských bouří mezi 28. červnem 1412 a 12. únorem 1417.^{110/} Poslední množinu představují fary, které se vymykají předcházejícím skupinám. Jejich patronát se do Janových rukou dostal jen na omezenou dobu. Janův vztah k nim máme doložen většinou jen jednou, výjimečně dvěma prezentacemi.

Mezi sledovanými konfirmacemi nalézáme kupodivu jen jedinou zprávu o tom, že byl plebán vyhnán husity. Jde o zápis ohledně Jenišovic z 21. srpna 1425,^{111/} dle kterého byl vyhnán farář Filip, a toto beneficium bylo formálně zablokováno konfirmací Valentýna, plebána v Rychnově. Úkon byl proveden společně patrony hradištským opatem Janem a Janem mladším z Ralska, synem Jana Chudoby.^{112/} Z dikce zápisu lze usuzovat, že Zikmundova zástava klášterních statků nebyla do praxe uvedena zcela přesně tak, jak to listina umožňovala – přestože Janovi teoreticky připadl všechn majetek řádu s příslušenstvím, byla konventu ponechána jistá část jeho minulých práv. Dále shledáváme, že Jan některé své pravomoci delegoval na syna – snad aby se naučil spravovat své budoucí dědictví. Druhé dobytí fary, tentokrát v Českém Dubu, zmiňuje pro období letních měsíců roku 1425 R. Anděl.^{113/} Jinak nejsme z dobových záznamů přilíši s to určit, která fara mohla kdy být před přestupem Janovým obsazena kališníky.

Na benefícia, která nebyla dobytá, ale přesto pozbyla svého držitele, bývali za husitství (a výjimečně i v předhusitské době) na severu Čech kvůli momentálnímu nedostatku domácího katolického kléru dosazováni kněží z míšeňské diecéze. Na Janově patronátu však tato situace nastala pouze třikrát – v letech 1390 (Varnsdorf),^{114/} 1426 (Rynoltice)^{115/} a 1427 (Bílý Kostel).^{116/}

Mezi zmíněnými zprávami se vyskytuje rovněž několik situací, vymykajících se zaběhnutému stereotypu zápisů, které stojí za připomenutí. Dovídáme se například o vraždě, kterou spáchal Mikuláš, správce oltáře Božího těla ve farním kostele ve Stráži, na Janu, faráři v Dubnici. Tato informace je obsažena v zápise z 30. července 1409, kterým byl onen Mikuláš zbaven svého oltářnického benefícia, a jeho místo zaujal Ambrož, syn Alberta z Dubu.^{117/} Ambrož byl *ad titulum* tohoto oltáře vysvěcen na akolytu (1. 6. 1409) a později na podjáhna (21. 9. 1409).^{118/} Kariéra vraha Mikuláše je zajímavá tím, že asi rok před oním činem si vyměnil farní beneficium ve Stráži za oltářnické v tomtéž kostele. Ještě předtím přišel do Stráže výměnou od oltáře v mimoňském chrámu, a exekutorem této akce byl později zavražděný dubnický farář. Vakantní kostel v Dubnici byl již 30. května 1409 obsazen Václavem z Chotětova,^{119/} ale tato konfirmace byla pravděpodobně zbavena platnosti, protože v novém zápise 26. června 1409 je zaznamenán výsledek sporu mezi patrony Janem z Ralska a Nyčkem řečeným Pomyřic z Pomyřic sídlícím na neidentifikované lokalitě *Len*, díky kterému byl k dubnické faře potvrzen Petr, farář v Čermné, navržený Nyčkem.^{120/} Jan tedy musel ve sporu o obsazení místa po zavražděném plebánovi ustoupit nižšímu šlechtici, který si pravděpodobně hájil svoji část podacího práva, kterou se Jan patrně rozhodl předchozím zápisem ignorovat.

5. Závěr

Historik, postavený před úkol zhodnotit osobnost Jana Chudoby z Vartenberka na Ralsku, nalézá se ve svízelné situaci, spočívající ve dvou významných potížích. Jednak lze těžko hodnotit to, co zůstává do značné míry skryto ve stínu mlčení pramenů. Dále tuto snahu komplikuje i naše chatrná znalost mentality tehdejší společnosti, snoubící se s těžko potlačitelnou přirozeností hodnotit cokoliv podle současných měřítek. Přesto se však pokusme – s vědomím omezenosti tohoto pokusu – přehlédnout všechny informace, které nám tato studie o Janovi z Ralska snesla. Naše představivost produkuje obrazy: Jan, oděn v církevní roucho členů kapituly pražské katedrály, odřikává modlitby; Jan ve zbroji na válečném hřebci velí svým mužům při dobývání Lemberka; Jan v doprovodu architekta pozoruje stavbu hradu Ralsko; Jan před královským majestátem kapituluje na své požadavky a prosí o milost za vzepření se jeho vůli; Jan, opět ozbrojen, táhne s uherským vojskem neznámými bosenskými kraji; Jan při rokování severočeských katolíků vysvětluje vážnost situace lužickým zástupcům a prosí je o pomoc; Jan při pohledu na doutnající

zbytky městečka Mimoně zvažuje smysluplnost svého dosavadního postojů; Jan, znovu v plné zbroji, táhne s husitskými houfy Slezskem. Tyto obrazy, znázorňující velmi působivé a dozajista rovněž klíčové momenty, postrádají však jasné pozadí. Naše hodnocení má tak prostor pohybovat se od velmi kladného, ve kterém Jan představuje schopného a cílevědomého pána, který dovede velmi pružně reagovat na různé situace a vždy je obrátit ve svůj prospěch, až po velmi negativní, které v Janově osobě vidí chamtivého prospěcháře, který bere, kdykoliv má k tomu příležitost, ale když musí sám něco obětovat pro ideály a přesvědčení, není schopen dostát svému slovu. Avšak složité otázky motivace české a moravské šlechty a případy různých „konverzí“ (označovaných ve starší literatuře běžně za zradu) představují dosud velký úkol husitologického bádání a na tomto místě nemohou být vyřešeny.^{121/}

Válečník a politik Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku byl pravděpodobně spíše přizpůsobivý než konzervativní a zdá se, že ve hmotných statcích viděl značnou hodnotu. Byl podnikavý a bojovný povahy, která mu umožnila získat rozsáhlé panství a velký vliv na dění v zemi. Při jednání s lidmi dokázal projevit stejně tak vděk, jako nesmlouvavou tvrdost. Pokud víme, stál si většinou pevně na svém, ale v několika případech dokázal také diplomaticky ustoupit. Jeho oponenti jej dle dostupných zpráv vnímali jako dravého a vychytralého. Jak jej viděli jeho spojenci a poddaní bohužel netušíme.

POZNÁMKY

- 1/ Vaňkovi potvrdil král Jan Lucemburský roku 1337 úřad nejvyššího číšníka. Součástí tohoto officia byl poplatek z každé krčmy, některá cla a několik celých vsí. Nástupnictví v dědičném úřadu bylo upraveno podle principu seniority (Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Ed. J. Emler, Praha 1892, s. 172–173, č. 420).
- 2/ Kavka, F.: Strana Zikmundova v husitské revoluci. Disertační práce UK Praha, obhájena v r. 1948.
- 3/ Anděl, R.: Husitství v severních Čechách. Liberec 1961.
- 4/ Raková, I.: Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281–1415. Historická geografie 18, 1979, s. 69–102 + 1 map. příl.
- 5/ Raková, I.: Vartenberkové. Nástin dějin panského rodu v době předhusitské. Disertační práce UK Praha, obhájena v r. 1974.
- 6/ Kasík, S.: Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartenberka. Heraldická ročenka 1999–2000, s. 58–71.
- 7/ Michálek, I.: Jablonský děkanát v době předhusitské a husitské. Ústecký sborník historický 2003/1, s. 13–52.

- 8/ Řezníček, M.: Církevní správa v turnovském děkanátu ve světle patronátních poměrů. Ústecký sborník historický 2004, s. 115–123.
- 9/ Vytlačil, L.: Jan Chudoba z Vartemberka a Ralska. Heraldika a genealogie 41, 2008, 1–2, s. 105–110.
- 10/ Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích.
- 11/ Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých I. Ed. J. Emler, Praha 1870.
- 12/ Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges 1–2. Ed. F. Palacký, Praha 1873.
- 13/ Codex diplomaticus Lusatie Superioris. Edd. R. Jecht et G. Köhler, Görlitz 1856–1931.
- 14/ Acta judiciaria consistorii Pragensis I–VII. Ed. F. Tadra. Praha 1893–1901.
- 15/ Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I–X. Edd. F. A. Tingl et J. Emler, Praha 1865–1889.
- 16/ K sepsání této studie jsem využil pouze ty svazky Libri erectionum, které byly edičně vydány. Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. I–VII. Edd. K. Borový, A. Podlaha, J. Pelikán et H. Pátková, Praha 1875–1879, 1927 et 2002.
- 17/ Jména Janových bratrů udává Anděl, R. a kol.: Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy. Praha 1984, s. 594. V tomto bodě se ale bádání rozchází. Např. Raková (Vývoj, s. 80) udává bratry jen tři – Václava, Petra a Viléma. Původ přízviska Chudoba není jasný. Jako pravděpodobná se mi však jeví spojitost s plánovanou duchovní dráhou, tzn. s vyloučením z dědictví.
- 18/ AICP I, s. 345, č. 125.
- 19/ Anděl, R.: Husitství, s. 37.
- 20/ Sto listů M. Jana Husi. Ed. B. Ryba, Praha 1949, s. 17. Srov. dále Kavka, F.: Strana Zikmundova, s. 114.
- 21/ Podlaha, A.: Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praetorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora. Praha 1912, s. 53, č. 423. Srov. též Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy 5. Praha 1905, s. 147. Tomek však pro přijetí do kapituly udává rok 1382.
- 22/ Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia V/1. Ed. K. Krofta, Praha 1905, s. 190, č. 337.
- 23/ Vytlačil, L.: Jan Chudoba, s. 105.
- 24/ Kasík, S.: Nejvyšší číšník, s. 62. Poručnictví pramenně doloženo v AČ 31, s. 272, č. 49.
- 25/ LC V, s. 33; tamtéž, s. 177.
- 26/ Raková, I.: Vývoj, s. 80.
- 27/ CDLS III, s. 58.
- 28/ CDLS III, např. s. 271, 274, 284, 290, 324, 330, 338, 340, 349, 350, 352, 412, 427, 431 a další dle rejstříku. Dopodrobna se zhořeleckými posly a různými aspekty jejich cest zabývají: Aurig, R.: Zum Görlitzer Gesandten- und Botenwesen im Spätmittelalter. In: Cesty a cestování v životě společnosti. Ed. L. Bobková et M. Neudertová, Ústí nad Labem 1995, s. 79–92; Matouš, F.: Die Görlitzer Boten. Zur städtischen Kommunikation in der Hussitenzeit. In: Husitství – reformace – renaissance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela. Edd. J. Pánek, M. Polívka et N. Rejchrtová, Praha 1994, s. 495–502.

- 29/ CDLS III, např. s. 277, 343, 393, 394, 404, 409, 418 a další dle rejstříku.
- 30/ Tamtéž, s. 270, 271.
- 31/ Raková, I.: Vývoj, s. 80.
- 32/ CDLS III, s. 273.
- 33/ Tamtéž, s. 330.
- 34/ Tamtéž, s. 377.
- 35/ Podlaha, A.: Series praepositorum, s. 53, č. 423.
- 36/ K výzkumu hradu, jehož stavební historie není dodnes přesvědčivě objasněna, souhrnně Durdík, T.: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2000, s. 473–474.
- 37/ LC VI, s. 59.
- 38/ Tamtéž, s. 127.
- 39/ Pozůstatky desk zemských, s. 86, č. 34.
- 40/ Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. Tomus III. Ed. B. Kopičková, Praha 1977, s. 197, č. 487.
- 41/ Raková, I.: Vývoj, s. 81. Ke sblížení krále Václava a markraběte Prokopa srov. Spěváček, J.: Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986, s. 325. Ohledně zajetí markraběte Prokopa Zikmundem Lucemburským při obléhání Bezdězu v červnu 1402 srov. Mezník, J.: Lucemburská Morava 1310–1423. Praha 2001, s. 280.
- 42/ AC 1, s. 190, č. 2.
- 43/ Tak se doslovně praví v listině, ve které je ona škoda odhadnuta na více než třicet tisíc kop grošů. Raková (Vývoj, s. 81) však píše, že Jan slíbil tuto škodu uhradit.
- 44/ AC 35, s. 71, č. 117.
- 45/ Tamtéž, s. 98, č. 30.
- 46/ Tamtéž, s. 114, č. 56.
- 47/ Mályusz, E.: Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437. Budapest 1990, s. 139. Jörg K. Hoensch (Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437. München 1996, s. 139) doplňuje, že po dobytí Doboru dal Zikmund stít 171 bosenských šlechticů a jejich mrtvoly naházet do řeky Bosny. Znovudosazený Ostoja se však později pokusil s tureckou pomocí zbavit závislosti na Uhrách. Válečná kampaň proto brzy pokračovala a Bosna byla rozdělena. Pavo Živković (Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća. Sarajevo 1981, s. 221) při líčení těchto událostí zdůrazňuje, že sám Tvrtko II. při této příležitosti zajat nebyl.
- 48/ Maďarský regest v Zsigmondkori oklevéltár II/2. Ed. E. Mályusz, Budapest 1958, č. 6311. Připojený odkaz na opis ve vatikánském archivu: Vatikáni It. Regesta Datariae Greg. XII. Anno II. libro VI. fol. 10b. (Fraknoi). Jaroslav Eršil listinu bohužel do edice Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia nepojal.
- 49/ Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437). Ed. J. F. Böhmer, Hildesheim 1968, č. 338.
- 50/ Anděl, R.: Husitství, s. 44. Pramen však bohužel neuvádí.
- 51/ Documenta mag. Joannis Hus. Ed. F. Palacký, Praha 1869, s. 619–621, č. 98.
- 52/ Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen 3 (SS Bd. 7). Ed. K. Höfler, Wien 1866, s. 276. Srov. též Documenta mag. Joannis Hus. Ed. F. Palacký, Praha 1869, s. 601–602, č. 91.
- 53/ Anděl, R.: Husitství, s. 40.

- 54/ Kavka, F.: Strana Zikmundova, s. 21. Z pohledu dnešního stavu bádání se však zdá loajlnost tohoto katolického spolku vůči Václavovi víceméně pochybná.
- 55/ Dobu vzniku spisu lze vymezit na jedné straně deklarací katolického postoje Jana Chudoby na českobrodském sněmu (mox se ab ea amovit – regressus ad veram fidem), na straně druhé pak smrti krále Václava (jemuž je adresována část Sermo ad regem Wenceslaum). Překlad úryvku: Ten přičinlivý Chudoba – sveden byl k neřádu – tou sektou dříve – ale falešnou ji shledal – brzy se od ní odloučil – navrátiv se k pravé víře (Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung T. 1, SS Bd. 2, s. 552).
- 56/ Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praeussitici et hussitici illustrantia (= Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia VI.) pars 2. Ed. J. Eršil, Praha 1980, s. 622–624, č. 1096.
- 57/ Kavka, F.: Strana Zikmundova, s. 115; Vytlačil, L.: Jan Chudoba, s. 105.
- 58/ Podle Kasika držel úřad před vypuknutím revoluce Čeněk z Vartenberka na Veselí. Další držba úřadu ve válečných letech se nedá dobře sledovat. první doklad se nalézá právě na pečetích Jana Chudoby z let 1432–1433 (Kasík, S.: Nejvyšší číšník, s. 62).
- 59/ CDLS II/1, s. 14, 15. Také Urkundliche Beiträge I, s. 12, č. 9.
- 60/ „Až do příchodu krále,“ myšleno pravděpodobně Zikmundovo ujmoutí se dědictví (AČ 3, s. 309–310, č. 180).
- 61/ Vavřince z Březové kronika husitská. Fontes rerum Bohemicarum 5. Ed. J. Emler, Praha 1893, s. 348.
- 62/ Tamtéž, s. 372. Srov. též Chronicon Procopii notarii Pragensis. Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung 1 (SS Bd. 2), s. 80; Staré letopisy české. Fontes rerum Bohemicarum Series nova II. Ed. A. M. Černá, P. Čornej et M. Klosová, Praha 2003, s. 194.
- 63/ Vavřince z Březové kronika husitská, s. 582.
- 64/ Vytlačil, L.: Jan Chudoba, s. 106.
- 65/ Klášter byl podle Anděla (Husitství, s. 44) vypálen 30. dubna 1420. Kronika Václava Hájka z Libočan (Kronika Česká. Praha 1981, s. 563) konkrétní datum neuvádí. Milan Moravec ve své studii (Zástavy Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420–1437. Folia Historica Bohemica 9, Praha 1985, s. 101) překvapivě uvádí, že klášter Hradiště byl zastaven za 6100 kop grošů, přestože zástavní listina zastavuje tento se vším jeho příslušenstvím, majetkem dubské komendy a dvěma vesnicemi navíc za 5000 kop.
- 66/ Faksimile listiny jsem studoval v dosud oficiálně nevydaném svazku faksimilové edice Archiv České koruny, který mi byl pro studijní účely zpřístupněn na pracovišti Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Mittelalterforschung. Regest vydán v Archiv Koruny české 5 (1378–1437). Ed. A. Haas, Praha 1947, s. 178, č. 289. O něco bohatší regest v RI XI, č. 4296. Údaje o počtu ozbrojenců udává také Kavka, F.: Strana Zikmundova, s. 16. Co se zapsaných vsí týče, listina doslovně uvádí „munitiones Patek ... et Kostomlat“ se všemi užitky a příslušenstvím. Jednalo se tedy pravděpodobně o místa opatřená opevněním, snad tvrzí.
- 67/ Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. Ed. A. Sedláček, Praha 1914, s. 135, č. 956.
- 68/ AČ 3, s. 226–228, č. 24. Je chybné Kavkovo tvrzení (Strana Zikmundova, s. 114), pokud ovšem není chyba v edici, že Jan z Ralska byl na tomto sněmu zvolen mezi zemské správce. Všech dvacet správců je v onom sněmovním zápise vyčteno, ale Jan mezi nimi není.

- 69/ CDLS II/1, s. 53.
- 70/ Tamtéž, s. 75.
- 71/ Tamtéž, s. 83.
- 72/ Tamtéž, s. 137. Anděl (Husitství, s. 53) tuto zmínku pokládá za projev války mezi Vartenberky a orebity. Dle mého názoru však bylo trvalé obsazení Mnichova Hradiště od jeho vypálení v roce 1420 pouze otázkou času a momentální možnosti husitské strany zanechat zde trvalou posádku.
- 73/ CDLS II/1, s. 138.
- 74/ Tamtéž, s. 164.
- 75/ Tamtéž, s. 179.
- 76/ Tamtéž, s. 182–183; Anděl, R.: Husitství, s. 55.
- 77/ CDLS II/1, s. 184, 185. Podle Anděla (Husitství, s. 57) se tento sjezd měl konat 22. května, avšak citovaný zápis tomu ničím nenasvědčuje.
- 78/ CDLS II/1, s. 231.
- 79/ Tamtéž, s. 276.
- 80/ Tamtéž, s. 319. Také Urkundliche Beiträge 1, s. 454, č. 400.
- 81/ CDLS II/1, s. 412. Také Urkundliche Beiträge 1, s. 497, č. 434. Gottfried Rodenberg (Gottfried VII. von Rügenberg, komtur Řádu německých rytířů v Schönsee/Kowalewo Pomorskie a toho času rovněž fojt v České Lípě) píše, že není pravda, co napsal minule, a sice že Jan z Vartenberga je husita, a že se dušoval, že zůstává při pravdě víře i kdyby měl všechno ztratit, ale věřit se mu moc nedá.
- 82/ CDLS II/1, s. 399. Další doklad Janova postoje tamtéž, s. 478 (6. 11. 1427).
- 83/ Tamtéž, s. 506.
- 84/ CDLS II/2, s. 62.
- 85/ Kasík, S.: Nejvyšší číšník, s. 62.
- 86/ Pozůstatky desk zemských I, s. 582.
- 87/ LE VII, s. 56–58, č. 17. Konfirmace prvního oltářníka LC VI, s. 156.
- 88/ Platili jej sedláci Hennil Rudil (63 grošů), Hennil Brendl (58 gr.), Tomáš Vejnyš (60 gr. 9 haléřů), Matěj Vendyš (38 gr.), Bretl Vejnyš (60 gr. 9 hal.), Petr Hosenstein (18 gr.), Hanuš Vejliš (16 gr. 6 hal.), Hanuš Cesner (14 gr. 10 hal.), Kuneš Perger (35 gr. 4 hal.), Kuneš Podl (28 gr.), Kuneš Podl (28 gr. 6 hal.) a Mikuláš Steger (25 gr. 3 hal.).
- 89/ Doležalová, E.: Relační databáze Liber ordinationum cleri (soubor LOC_2009.mdb, příloha na CD ke knize Doležalová, E.: Svěncenci pražské diecéze 1395–1416. Praha 2010). Základní tabulka – část 1., ID: 16071, Originální pořadové číslo: 16073.
- 90/ LE V, s. 701, č. 950.
- 91/ LC VI, s. 221. Tamtéž, s. 249.
- 92/ AICP II, s. 267.
- 93/ LC VIII-X, s. 9.
- 94/ Tamtéž.
- 95/ Tamtéž, s. 19. Nenalezl jsem žádné vodítko, dle kterého by bylo možné určit, zda se jedná o stejnou osobu, jako v předchozím zápise.
- 96/ Tamtéž, s. 84. Březinská fara byla touto dobou již pravděpodobně husity obsazena, nebo alespoň vydrancována. Petr byl nejspíše farářem pouze titulárním.
- 97/ Jméno Warwolt nemá v pramenech ustálenou podobu, setkáváme se rovněž s variantou Warwort (LC V, s. 261) a Warwalt (LC VIII-X, s. 193). Je bohužel nemožné zjistit, o které Liběšice se přesně jedná. Seznam všech známých možností podává

Profous, A.: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny II. Praha 1949, s. 584–585.

- 98/ Predikát doplněn z AICP III, s. 349–350, č. 137. Zde je k 20. květnu 1398 zachycen výsledek sporu o faru v Mnichově Hradišti, kterou se Matěj Vrsus pravděpodobně snažil, stejně jako v případě sporu o Jablonec, získat na základě papežské expektance, platné pro benefícia na kolaci hradištského kláštera. Papežská expektance představuje speciální papežskou milost ve formě listiny, která jejím udržiteli zakládá nárok získat benefícium určité kvality, jakmile se takové uprázdnilo. Častým typem byly expektance, platné pro benefícia na kolaci (patronátu) určité církevní instituce – v tomto případě šlo o kolaci hradištského kláštera. Jakmile se uprázdnilo libovolné benefícium dané kolatury, mohl se držitel expektance u kolátora o toto benefícium ucházet a kolátor měl povinnost mu je po splnění určitých podmínek udělit. Pokud se sešlo žadatelů s expektancemi více, rozhodovalo datum vystavení těchto listin.
- 99/ LC V, s. 261. Je zajímavé, že se Matěj Vrsus pokusil touto expektancí získat faru, jejíž patronát již delší dobu klášteru nepatřil – nejspíše od roku 1369 prezentují k jablonecké faře výlučně Vartenberkové (LC II, s. 2). Zůstává otázkou, zda mohlo dojít k chybě při Matějově pokusu informovat se o situaci v oblasti, na kterou se jeho expektance vztahovala. Lokalita Jablonec byla pravděpodobně založena v průběhu klášterní kolonizace a patronát ke kostelu asi také původně držel konvent. Nelze však vyloučit ani možnost, že se zde setkáváme s dosud neobjasněnou problematikou tehdejší církevní správy. Ještě kolem roku 1400 pobíral hradištský konvent dávky od půldruhé desítky usedlých z Jablonce včetně hospody. Je nutno zamýšlet se i nad možností, že byl kostel jistým způsobem vnímán jako součást klášterního panství, přestože patronát již minimálně několik desítek let drželi Vartenberkové.
- 100/ AICP III, s. 201, č. 140.
- 101/ Doležalová, E.: Relační databáze Liber ordinationum cleri. Základní tabulka – část 1., ID: 2247, Originální pořadové číslo: 2247.
- 102/ Doležalová, E.: Relační databáze Liber ordinationum cleri. Základní tabulka – část 1., ID: 2618, Originální pořadové číslo: 2618.
- 103/ AICP III, s. 273, č. 164.
- 104/ AICP IV, s. 100–101, č. 79. Nesporné záležitosti listinného charakteru tvoří velkou část zápisů v soudních aktech generálních vikářů, jak na to poukázala Hledíková, Z.: Soudní akta generálních vikářů. Sborník archivních prací XVI, Praha 1966, s. 161.
- 105/ AICP VI, s. 19, č. 81. Doloženo rovněž v LE V, s. 701, č. 950.
- 106/ LC VI, s. 221; LC VIII–X, s. 89.
- 107/ LC XIII–X, s. 193.
- 108/ Do tohoto součtu započítávám i jeden zápis, ve kterém není jako patron uveden Jan Chudoba z Ralska, ale jeho syn Jan mladší z Ralska (LC VIII–X, s. 105).
- 109/ První známá konfirmace k tomuto beneficiu proběhla roku 1369 (LC II, s. 2).
- 110/ Poslední prezentace hradištského opata Mikuláše v LC VII, s. 60, 61. Konfirmační zápisy na sebe nenavazují, kostel byl před Vartenberkovou prezentací delší dobu vakantní.
- 111/ LC VIII–X, s. 105.

- 112/ Podle Kateřiny Charvátové (Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 I. Fundace 12. století. Praha 1998, s. 260) sídlil hradištský konvent pravděpodobně na hradě Bezdězi. Jan mladší z Ralska byl Milošem Řezníčkem v jeho studii (Církevní správa v turnovském děkanátu, s. 121) zaměněn s otcem Janem starším z Ralska. Jan mladší byl několik let na to, 17. prosince 1433, popraven v Žitavě pro obvinění ze zrádného spojenectví (CDLS II/2, s. 500). Tato událost vedla k vleklé válce Vartenberků proti Šestiměstí.
- 113/ Anděl, R.: Husitství, s. 58.
- 114/ LC V, s. 33.
- 115/ LC VIII–X, s. 114.
- 116/ Tamtéž, s. 129.
- 117/ LC VI, s. 270. Přesné znění zápisu: „*Johannes Kbel etc., quod cum ad nostri noticiam fuisset deductum, qualiter Nicolaus, rector altaris Corporis Christi in eccl. paroch. in Wartenberg Prag. dioc. Johannem, olim. pleb. eccl. in Henricivilla dicte dioc. interfecisset, et super huiusmodi interfeccione et dicti criminis perpetracione a testibus fide dignis iuramento cuiuslibet precedente fieri fecimus diligentem inquisitionem, et quia ex huiusmodi inquisitione comperimus prescriptum Nicolaum in morte dicti Johannis reum et culpabilem, ideo servatis servandis, que de jure erant servanda, per nostram interlocutoriam sententiam supradictum Nicolaum dicto altari Corporis Christi privavimus et duximus privandum. Demum crida premissa Ambrosium natum Alberti de Dub clericum per nobilem d. Johannem Ralsko de Wartemberg ad dictum altare presentatum eiusdem altaris rectorem legitimum instituimus etc. Prage a. d. 1409 die prima Aug.*“
- 118/ Doležalová, E.: Relační databáze Liber ordinationum cleri. Základní tabulka – část 1., ID: 16071, Originální pořadové číslo: 16073; tamtéž, ID: 15981, Originální pořadové číslo: 15983.
- 119/ LC VI, s. 264.
- 120/ Tamtéž, s. 266–267. Pod zápisem je připojeno následující: „*Tenor vero presentacionis date dicto d. Petro plebano per prefatos dd. Nyczkonem et Johannem ad eccl. in Dubnicz sequitur et est talis: Reverendissimo d. Sbinconi, Prag. archiepiscopo, apostolice sedis legato, principi vel eius in spiritualibus vicariis generalibus. Nos Johannes de Ralsko dominus in Wartmberg et [Nyczko] dictus Pomyrzicz de Pomyrzicz residens in Len promptam in omnibus servitatem. Reverendi patres, domini et amici favorosi. Cum presentatos per nos [Johannem] de Ralsko predictum Wenceslaus presb. de Chotyetow capellanus ... parte ex una et Nyczkonem prefatum Petrus presb. de Turnow ... lite inter eos nuperrime sopita, pro concordia et finali compositione ... ad nos coram nobis se benivole submissos duxistis transmittendum, quare Vestre Reveren. presentibus duximus significandum, quod inter nos talem pactacionem vicissitudinis fecimus et compositionem, quod presentatus ex parte Niczkonis de pomerzicz Petrus presbyter de Turnow ad eccl. paroch. in Dubnicz vacantem ex morte olim d. Johannis, ultimi et immediati rectoris ipsius, hac vice ad preces nostras in Dei nomine confirmetur, cura eciam animarum et regimen ipsius tam in spiritualibus quam temporalibus etc., per vos eidem committatur; vicissitudo vero pro nobis d. Johanne de Ralsko alias de Wartmberg, heredibus et successoribus nostris legitimis presentandi est omnimode reservata tempore in futuro tali modo et forma, quo nos visis terre tabularum prescripcionibus invenire contigerit et videre. Data Wartmberg sub sigillorum nostrorum appensione a. d. 1409, XXVI mensis Junii.*“

- 121/ K této problematice srov. Raková, I.: Čeněk z Vartenberka 1400–1425. Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci. Sborník historický 28, 1981, s. 57–99; Kubíková, A.: Oldřich II. z Rožmberka. České Budějovice 2004; Hoffmann, F.: Vilém z Pernštejna. Pokus o portrét moravského pána husitské doby. Časopis Matice moravské 87/1968, s. 163–186. Esej přímo zaměřenou na motivaci člověka v husitských časech a různých pohledy na ni představuje Mezník, J.: Jeroným Šrol. Úvahy o osudech jednoho husity. Pražský sborník historický 35, 2007, s. 63–78.

SEZNAM PRAMENŮ

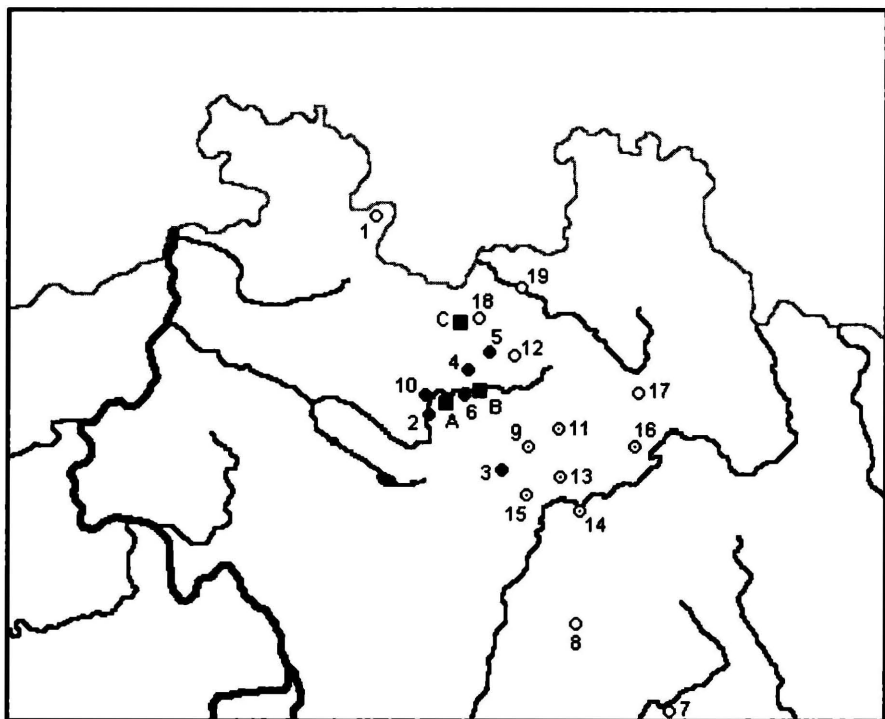
- Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia (= Monumenta Vaticana res gestas Bohemicae illustrantia VI.) pars 2. Ed. J. Eršil, Praha 1980.
- AČ: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Edd. F. Palacký, J. Kalousek, G. Friedrich et F. Hoffmann, Praha 1840–2004.
- AICP: Acta judiciaria consistorii Pragensis I–VII. Ed. F. Tadra. Praha 1893–1901.
- Archiv Koruny české 5 (1378–1437). Ed. A. Haas, Praha 1947.
- CDLS: Codex diplomaticus Lusatiae superioris. Edd. R. Jecht et G. Köhler, Görlitz 1856–1931.
- Documenta mag. Joannis Hus. Ed. F. Palacký, Praha 1869.
- Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen 3 (SS Bd. 7). Ed. K. Höfler, Wien 1866.
- Hájek z Libočan, V.: Kronika Česká. Praha 1981.
- LC: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I–X. Edd. F. A. Tingl et J. Emler, Praha 1865–1889.
- LE: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. I–VII. Edd. K. Borový, A. Podlaha, J. Pelikán et H. Pátková, Praha 1875–1879, 1927 et 2002.
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia V/1. Ed. K. Krofta, Praha 1905.
- Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých I. Ed. J. Emler, Praha 1870.
- Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. Tomus III. Ed. B. Kopiczková, Praha 1977
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Ed. J. Emler, Praha 1892.
- Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437). Ed. J. F. Böhmer, Hildesheim 1968.
- Staré letopisy české. Fontes rerum Bohemicarum Series nova II. Ed. A. M. Černá, P. Čornej et M. Klosová, Praha 2003.
- Sto listů M. Jana Husi. Ed. B. Ryba, Praha 1949.
- Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges 1–2. Ed. F. Palacký, Praha 1873.
- Vavřince z Březové kronika husitská. Fontes rerum Bohemicarum 5. Ed. J. Emler, Praha 1893.
- Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. Ed. A. Sedláček, Praha 1914.
- Zsigmondkori oklevéltár II/2. Ed. E. Mályusz, Budapest 1958.

SEZNAM LITERATURY

- Anděl, R.: Husitství v severních Čechách. Liberec 1961.
- Anděl, R. a kol.: Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy. Praha 1984.
- Aurig, R.: Zum Görlitzer Gesandten- und Botenwesen im Spätmittelalter. In: Cesty a cestování v životě společnosti. Ed. L. Bobková et M. Neudertová, Ústí nad Labem 1995, s. 79–92.
- Doležalová, E.: Relační databáze Liber ordinationum cleri (soubor LOC_2009.mdb, příloha na CD ke knize Doležalová, E.: Svěcenci pražské diecéze 1395–1416. Praha 2010).
- Durdík, T.: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2000.
- Charvátová, K.: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 I. Fundace 12. století. Praha 1998.
- Hledíková, Z.: Soudní akta generálních vikářů. Sborník archivních prací XVI, Praha 1966, s. 157–171.
- Hoensch, J. K.: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437 München 1996.
- Hoffmann, F.: Vilém z Pernštejna. Pokus o portrét moravského pána husitské doby. Časopis Matice moravské 87/1968, s. 163–186.
- Kasík, S.: Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartenberka. Heraldická ročenka 1999–2000, s. 58–71.
- Kavka, F.: Strana Zikmundova v husitské revoluci. Disertační práce UK Praha, obhájena v r. 1948.
- Kubíková, A.: Oldřich II. z Rožmberka. České Budějovice 2004.
- Mályusz, E.: Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437. Budapest 1990.
- Matouš, F.: Die Görlitzer Boten. Zur städtischen Kommunikation in der Hussitenzeit. In: Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela. Edd. J. Pánek, M. Polívka et N. Rejchrtová, Praha 1994, s. 495–502.
- Mezník, J.: Lucemburská Morava 1310–1423. Praha 2001.
- Mezník, J.: Jeroným Šrol. Úvahy o osudech jednoho husity. Pražský sborník historický 35, 2007, s. 63–78.
- Michálek, I.: Jablonský děkanát v době předhusitské a husitské. Ústecký sborník historický 2003/1, s. 13–52.
- Moravec, M.: Zástavy Zikmunda Lucemburského v Českých zemích z let 1420–1437. Folia Historica Bohemica 9, Praha 1985.
- Podlaha, A.: Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora. Praha 1912.
- Profous, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny II. Praha 1949.
- Raková, I.: Vartenberkové. Nástin dějin panského rodu v době předhusitské. Disertační práce UK Praha, obhájena v r. 1974.
- Raková, I.: Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281–1415. Historická geografie 18, 1979, s. 69–102 + 1 map. příl.
- Raková, I.: Čeněk z Vartenberka 1400–1425. Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci. Sborník historický 28, 1981, s. 57–99.
- Řezníček, M.: Církevní správa v turnovském děkanátu ve světle patronátních poměrů. Ústecký sborník historický 2004, s. 115–123.

Spěváček, J.: Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986.
Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy 5. Praha 1905.
Vytlačil, L.: Jan Chudoba z Vartemberka a Ralska. Heraldika a genealogie 41, 2008,
1–2, s. 105–110.
Živković, P.: Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća. Sarajevo 1981.

Obr. 1. Plánek sídel a patronátního práva Jana Chudoby z Ralska.

Fary (plný kroužek – jádro dědictví a jeho nejranější rozšíření, kroužek s tečkou – zápis klášterních statků, prázdný kroužek – ostatní): 1 – Varnsdorf, 2 – Mimoň, 3 – Jablonec, 4 – Dubnice, 5 – Žibřidice, 6 – Stráž pod Ralskem, 7 – Činěves, 8 – Březno, 9 – Hlavice, 10 – Pertoltice, 11 – Český Dub, 12 – Křížany, 13 – Sezemice, 14 – Březina, 15 – Mukařov, 16 – Jenišovice, 17 – Rychnov, 18 – Rynoltice, 19 – Bílý Kostel.

Sídla (plný čtverec): A – Ralsko, B – Vartenberk, C – Lemberk.

RESUMÉ

Jan Chudoba von Vartenberk auf Ralsko

Ondřej Vodička

Obwohl Jan Chudoba der älteste unter den Söhnen des Jans von Vartenberk (Vartenberg) war, wurde für ihn zuerst eine kirchliche Karriere im Prager Dom ins Auge gefasst. Etwa sieben Jahre nach dem Tod seines Vaters, im Jahr 1390, verzichtete er jedoch auf diesen Posten und nahm gemeinsam mit seinen Brüdern die Erbschaft an, von der ihm bei der Teilung die Burg Vartenberk mit anliegendem Besitz zugesprochen wurde. Schon bald schaltete er sich aktiv in die nordböhmische Politik ein und verhandelte oft mit den Lausitzer Städten. Im Jahr 1398 kam es zu einer Fehde mit Hašek von Lemberk. Die Angelegenheit endete mit der Eroberung von Lemberk durch Jan und der Gefangennahme von Hašek. Ungefähr in dieser Zeit ließ sich Jan auf einer steilen Höhe zwischen Stráž und Mimoň die Burg Ralsko bauen, der er schon bald das Prädikat „auf/von Ralsko“ verdankte. In den Streitigkeiten zwischen den Luxemburgern stand er zunächst auf Seiten König Wenzels. Nachdem er gezwungen wurde, die ihm von Markgraf Prokop als Pfand überlassene Herrschaft Bělá an Wenzel abzugeben, revidierte er seine Haltung und nahm Kontakt zum ungarischen König Sigismund auf. Mit diesem unternahm er im Jahr 1408 einen Kreuzzug nach Bosnien. Die Verbindung zum ungarischen Thron ist aus den Schuldverschreibungen Sigismunds an Jan ersichtlich. Was seine religiöse Haltung anlangt, so sympathisierte er zunächst mit der hussitischen Lehre. Mit seinem Übertritt zu Sigismund gelangte er jedoch in das katholische Lager, wo er längere Zeit verblieb. Am Vorabend der revolutionären Ereignisse 1415 nahm er an der Tagung des katholischen Adels in Český Brod teil, der hier seine loyale Haltung zum Konstanzer Konzil deklarierte.

Nach Ausbruch der Unruhen versuchte Jan eine antihussitische Koalition des nordböhmischen Adels und des Sechsstädtebunds zu schmieden. Er nahm auch an den Kämpfen in Prag teil und verteidigte die Prager Burg, wo er im April 1420 von seinem Verwandten Čeněk von Vartenberk gefangen genommen wurde. Nach seiner folgenden Freilassung erhielt er unter anderem auch für diesen Dienst von König Sigismund das Eigentum des Klosters Hradiště nad Jizerou und der Komturei in Český Dub a weitere Liegenschaften als Pfand. Seine Haltung schwankte jedoch zuweilen, wie die Teilnahme am Landtag in Čáslav 1421 zeigt, der es ablehnte, Sigismund als König anzuerkennen. Danach bestätigte er jedoch wieder seine Position auf der katholischen Seite bei zahlreichen Verhandlungen mit den Lausitzer Städten. Mit der schrittweisen Ausweitung des Hussitengebiets von Mittelböhmen nach Norden geriet sein Besitz in wachsende Gefahr. Nach zweifacher Eroberung von Mimoň und dem Versuch Ralsko im Mai 1426 zu erstürmen, schloss sich Jan der utraquistischen Seite an, wovon ein Dokument vom Oktober 1427 zeugt. Im Frühjahr 1428 nahm er an dem Feldzug der Hussiten nach Schlesien teil und im September 1429 stellte er in Liberec Truppen für einen Einfall in die Lausitz auf. Das ist die letzte überlieferte Nachrichten von seinem Schicksal.

Quellen der Kirchenverwaltung zufolge hat Jan der Kirche einige Spenden gewidmet, wovon der Fronleichnamsaltar in der Pfarrkirche in Stráž pod Ralskem die bedeutendste ist. Während der betrachteten Zeit besaß er das Patronatsrecht für 19 Pfarreien. Davon hielt er 6 langfristig, 6 erhielt er durch die Verfändung der Klosterländereien

und 7 hielt er zu verschiedenen Zeiten nur kurzfristig. Ein tragisches Ereignis in seiner Herrschaft war der Mord am Pfarrer in Dubnice durch den Altardiener der Kirche in Stráž pod Ralskem 1409. Das Bild vom Zerfall der katholischen Verwaltung zur Zeit von Jans Übertritt zum Utraquismus ist leider zu bruchstückhaft, um eine detaillierte Sicht dieser Problematik zu erlauben.

Das Bemühen, Jans Persönlichkeit, interessante Wege und Schlüsselmomente seines Lebens zu beurteilen, wird leider durch das unüberwindbare Fehlen von Quellen erschwert. Mit angemessener Sicherheit können wir nur feststellen, dass Jan Chudoba von Vartenberk auf Ralsko ein anpassungsfähiger, pragmatischer, unternehmerischer und kämpferischer Akteur war, der das Schicksal der böhmischen Länder vor und während der Hussitenzeit beeinflusste.

Übersetzt von Petra Sochová

ČESKOLIPSKÉ CÍNAŘSTVÍ

Jaroslav Panáček

Jaroslav Panáček: *Tin handicraft in region Česká Lípa*

Besides pottery and drapery tin handicraft was the third most significant trade in Česká Lípa, which supplied its products all over North Bohemia. Tanners are dating in Česká Lípa since the second half of 15th century, but the main boom of this handicraft came in the 17th and 18th centuries. Since 1790 tanners were associated in their own guild, but from 19th century on the handicraft was on the decline, mostly in the aftermath of discovery of cheaper stoneware and porcelain and extending application of glass. In spite of that the last tanners kept in until the beginning of the 20th century. Totally 37 tanners are recorded in the account which describes their fates and well-known products.

Úvod

Cín jako užitkový kov provází lidstvo již více než čtyři a půl tisíce let jeho historie. Stříbrošedý kov se sametově měkkým leskem a nízkou teplotou tavení (232° C) se díky dobrým vlastnostem při tepelném a mechanickém zpracování a stálosti vůči okolním vlivům stal vyhledávaným k výrobě nejrůznějších předmětů užitkové povahy, zejména nádobí, a v menší míře i k výtvarné tvorbě. Vedle jeho použití jako součásti bronzové slitiny (cca 6–20 % cínu, zvonovina až 22 % cínu, zbytek měď, příp. přísady jiných kovů) převážilo jeho použití ve slitině s olovem. Již od 14. století v poměru 1 : 10, tj. maximálně jeden díl olova, zejména pro výrobu nádobí (ozn. Fein Zinn). Největšího rozkvětu dosáhla výroba cínového nádobí v 16. až 18. století. Pro užitkové předměty (např. svícný) se užívalo slitiny s vyšším obsahem olova než 10 % (ozn. Prob Zinn), pro varhanní píšťaly např. 15–30 % olova.

V Čechách byla výroba cínových předmětů podpořena bohatými ložisky cínovce (kasiteritu) v Krušných horách. Nejstarší výrobci cínových nádob

byli nazýváni konváři (něm. Kannegiesser), příp. lžičari (něm. Löffler), podle převažujícího druhu výrobku. Cínařské řemeslo se u nás etablovalo v cechy již ve 14. století. Nejstarší je doložen v Praze v roce 1371, poté v roce 1387 v Brně. Vedle těchto dvou měst byly dalšími středisky cínařství Cheb a Jihlava, v době jeho největšího rozmachu v 18. století pak trojice měst Karlovy Vary, Horní Slavkov a Krásno. Slavkovský cin (ozn. S:W. Fein Zinn) se vyvážel do celých Čech i mimo ně a jeho označení na cínovém nádobí nesly výrobky proslulých cínařů. Podle Generálního řemeslnického patentu císaře Karla VI. z roku 1731 musely být výrobky cínařů opatřeny značkou města a značkou mistra (to mají výrobky českolipských cínařů již od 17. století), později (1773) i značkou kvality cínu (Fein Zinn, Prob Zinn). Přesto výrobky, které nebyly určeny pro obchod, ale byly vyrobeny na objednávku (např. svícny do kostelů), nebývaly většinou značkami opatřeny. Z více než 70 svicnů ve sbírce českolipského muzea a tři desítek svicnů v českolipských kostelech Narození Panny Marie a Všech svatých je pouze pět svicnů opatřeno značkou cínaře. K úpadku cínařského řemesla přispělo v 19. století několik faktorů. Patřily mezi ně celkový úpadek cechovníctví s menší potřebou cechovního nádobí (jedno z velkých odbytišť cínařské produkce), objev výroby lacinější kameniny a porcelánu i mnohem širěji se uplatňující užívání skla.

Literatura o cínařství je poměrně obsáhlá, ale vzhledem k datu a místu vydání dnes pro českého čtenáře většinou nedostupná. Obsáhle se cínem a samotným cínařským řemeslem zabývala již proslulá francouzská encyklopedie (Diderot – d'Alembert 1756, 4–10), která pak ve svých obrazových tabulích (Recueil 1771, 229–240) přinesla vyobrazení cínařské dílny (obr. 1) a cínařských pomůcek (formy, nástroje, aj.). Za mnoho dalších prací o cínařství nutno jmenovat alespoň obsažnou práci K. Berlinga (1920), zmiňující i cechovní konvici českolipských pekařů z roku 1672. Ohromující šíři druhů a tvarů cínařských výrobků přinášejí publikace D. Nadolskiho (1983, 1986). Z tuzemských děl pro základní poučení dobře poslouží rozsahem nevelká práce Jana Mohra *Cínařství* (1988) a výběr cínařských značek z celého světa (z České Lípy pouze značka J. Lutze) přináší knížka D. Staré (1992). České cínařství má jako základní a jediný soupis mistrů a jejich značek německou práci F. Tischera (1928). Bohužel trpí toto dodnes užívané dílo mnoha nepřesnostmi, v některých případech i mylnými a zavádějícími informacemi. Českým cínem se také zabývá, i když ve velmi omezené míře, čtvrtý svazek sedmidílného kompendia Erwina Hintze, který zachytil v rámci soupisu cínařů německy mluvících

zemí také mistry ze Slezska, Čech a Moravy (1926). Některé výrobky českolipských cínařů popsal poprvé v literatuře Franz Ritter von Rziha ve svém článku o českých cínových nádobách (1892) a o týchž cechovních konvicích pojednal znovu F. Hantschel (1895).

Z celé řady regionálních soupisů cínařů, jejich značek a děl, vyniká po odborné stránce dílo předválečného kustoda českolipského muzea Karla Bondyho (1937a). Na svoji dobu precizně zpracovaný soupis českolipských mistrů, jejich značek a známých výrobků postavil místní cínaře na první místo v celých severních Čechách, které svoji produkcí zásobovali. Karl Bondy (1902–1938) vycházel z hluboké znalosti sbírky českolipského muzea i své vlastní a podchytil i řadu děl českolipských cínařů, uložených v jiných sbírkách a muzeích. V tehdejší sídle českolipského muzea v Červeném domě připravil specializovanou výstavu českolipského cínu, otevřenou 26. června 1937. Při příležitosti výstavy publikoval K. Bondy článek o českolipském cínu v prestižním časopise Internationale Kunstrevue (1937b). Jeho poznatky, získané podrobným studiem, mu umožnily odhalit i řadu nepřesností a omylů v Tischerově díle.

Sbírka cínu dnešního českolipského muzea (VMG) obsahuje na 618 ks cínových předmětů nejrůznějšího druhu i proveniencie. Vedle množství talířů, svícňů, misek a pohárů obsahuje zdobené cechovní konvice, holby, korbely, vítací poháry (tzv. vilkum), nádoby na vodu (lavaba) a řadu dalších předmětů. Pocházejí ze sbírek českolipského městského muzea, muzea Excursions-Clubu, Wedrichova muzea, dalších městských muzeí v regionu (Mimoň, Jablonné v Podještědí), ale i ze soukromých sbírek (především Bondyho) a darů jednotlivců i institucí. Z tohoto množství je 290 ks opatřeno cínařskými značkami, zbytek je neznačený. Ze značených děl je 75 ks výrobků českolipských cínařů, identifikovaných pomocí známých mistrovských značek.

Českolipský cínařský cech

Česká Lípa jako přirozené centrum celých severních Čech mezi Labem a Jizerou až k dnešním hranicím byla již od vzniku města na počátku 14. století významným centrem dvou řemeslnických odvětví. Českolipští hrncíři, usazení od poloviny 13. století na jižním břehu Ploučnice, zásobovali svými výrobky celé severní Čechy a vyváželi je i do Lužice. Pro stejnou oblast produkovalo plátno a sukno textilní řemeslo, jmenovitě tkalci a soukeníci. Podobně významným pro tento region se stalo i třetí českolipské řemeslo – cínařství.

Kromě ojedinělých cínařů v Děčíně či Liberci (19. století) a několika cínařů v České Kamenici se stala postupně Česká Lípa hlavním střediskem cínařské výroby. Nejpozději od druhé poloviny 15. století se v České Lípě objevují první cínaři, počátku označovaní jako lžičari (Löffler), jmenovitě Nickel Leffeler v roce 1464, nebo konváři (Kannegiesser) jako Cristoff Kannegisser ve třicátých letech 16. století či Paulin Zineckiesing v roce 1560, nazývaní podle převažujících výrobků. Ačkoliv oproti cínařské slitině (90 % cínu + 10 % olova) má zvonovina úplně jiný obsah cínu (78 % mědi + 22 % cínu), zabývali se tehdy cínařstvím i zvonáři (Paul Mönch), protože pouze litím zvonů by se neuživil.

Od 1. poloviny 16. do poloviny 17. století se v našem městě uvádí několik mistrů konvářů či cínařů. Z této doby tak známe celkem osm jmen cínařů, ale bohužel neznáme žádné jejich výrobky a tím pádem ani jejich cínařské značky. Kromě nádobí (konvice, holby, mísy, talíře, lžice) vyráběli tehdy cínaři i cínové rakve pro bohatší klientelu. Karl Bondy (1937a, 6–7) proto vyslovil domněnku, zda bohaté zdobené cínové rakve, v nichž byli podle dobových popisů pohřbeni v roce 1595 Jan z Vartenberka a jeho syn Adam a v roce 1604 Janova dcera Eliška a vnuk Abraham Jan, nebyly dílem českolipských cínařských mistrů. Bohužel, rakve byly zničeny a rozkradeny zloději kovů po požáru farního kostela sv. Petra a Pavla v roce 1787 (Panáček 2010, 46–48). Nejstaršími dnes známými díly českolipských cínařů jsou talíř z roku 1659 mistra s monogramem ATB, snad Tobiase Bartela, a velká čepovací konev (Schleifkanne) cechu pekařů a perníkářů z roku 1672 Balthasara Elbela staršího.

Od poloviny 17. století dochází k rozmachu cínařského řemesla, který dosahuje svého vrcholu po polovině následujícího století. Po celé 19. století jsou pak stále v České Lípě 2–3 mistři cínaři doloženi. Z pramenů vyplývá, že cínařské řemeslo se dědilo hlavně v několika českolipských rodinách. Z 25 cínařů od poloviny 17. do začátku 20. století pocházejí dvě třetiny ze čtyř lipských rodin: Elbel (6), Lutz (4), Bartel (3) a Prinke (4). Většinou patrně cínaři patřili mezi vážené měšťany, kteří měli svůj dům na náměstí (Ring) a v přilehlých ulicích (dnešní ul. Jindřicha z Lipé, Moskevská, Mikulášská, Tržní a s ní se křížící Klášterní a Sokolská).

Nejstarší údaje o počtu cínařů přináší tereziánský katastr.^{1/} Podle berního přiznání z roku 1713 uvádí v České Lípě 2 cínaře, ve fasi (evidence dominikálu) z roku 1757 jsou navíc uvedeni 1 cínařský tovaryš a 1 učeň. Statistika řemesel a průmyslu z roku 1773 uvádí 3 cínařské mistry,^{2/} které patrně nacházíme jmenovitě v elaborátu josefského katastru pro město Českou Lípu z roku 1787: Adalbert Elbel, Ignaz Lutz a Georg

Lempkin.^{3/} Přehled živností z roku 1800 uvádí dokonce 4 cínařské mistry.^{4/} V 19. století však nastává pozvolný úpadek, neboť cínové nádobi je nahrazováno kameninou, porcelánem a v mnohem větší míře se začíná uplatňovat sklo. V seznamu domů podle majitelů z roku 1836 nacházíme již pouze 2 cínařské mistry,^{5/} stejně v seznamu řemeslníků z let 1859 a 1863.^{6/} V letech 1870 a 1872 mají však tito dva mistři ještě 2 pomocníky a 2 (resp. 3) učedníky.^{7/} Po ustavení společenstva kovozpracujících řemeslníků (v roce 1860) jsou v roce 1870 uvedeni 2 cínaři a jeden, který není členem společenstva (nicht gekorporiert).^{8/} Stejný počet (3) uvádějí adresáře v letech 1877 (Hamann 1877, 62) a 1880 (Ullmann 1880, 107). V adresáři z roku 1899 (Adresář 1899, 62) je již uveden pouze jediný: Anton Prinke. Kromě vlastního cínařského řemesla se však zabýval i prodejem lamp, porcelánového a skleněného nádobí. Jeho živnost se objevuje v adresářích až do roku 1924 (Adresář 1924, 23) a rok poté A. Prinke umírá. Posledním, který nesl označení „Zinngießer“, tj. cínař, byl jeho syn Rudolf, který se cínařem u otce vyučil, ale pracoval pak jako slévač cínu u státních drah.

Podle zprávy z radního protokolu z roku 1757 (Bondy 1937a, 5) prý byli cínaři původně organizováni ve společném cechu se soukeníky a navesččovalo by tomu i jmenování dvou cínařů na závěr seznamu členů soukenického cechu z roku 1826.^{9/} To se však neshoduje se zachovanými písemnostmi cínařského cechu. Zápisy o jejich pravidelných cechovních schůzích začínají 10. října 1790.^{10/} Českolipský cech sdružoval kromě cínařů z České Lípy postupně i několik cínařů z České Kamenice (Jakob Füller, Ignaz Füller, Joseph Füller, Christian Grasser) a Děčína (Karl Hantschke), kde jejich cech nebyl ustaven. Při pravidelných zasedáních mistrů bylo vždy projednáváno přijímání učňů (Lehrling) a tovaryšů (Geselle), skončení jejich učebního poměru, předkládání mistrovského kusu (Meisterstück), přijímání do cechu, jmenování mistrů a další záležitosti. Doba učení u jednotlivých mistrů byla různá, pohybovala se od 3 do 5 let. Cínaři také patrně udržovali kontakty s kolegy z jiných míst. Po velkém požáru města v roce 1820 jim poskytli cínaři z Altenburgu v Durynsku určitou finanční podporu, za niž jménem všech mistrů poděkoval 7. srpna 1820 jako vrchní nejstarší (Oberältester) Joseph Lutz (Hintze 1926, 344).

Poslední zápis v cechovní knize pochází z 15. listopadu 1863, ale mezitím již v roce 1860 docházelo k ustavování řemeslnických společenstev. Zástupci všech řemesel ve městě (za cínaře Josef Vettters) potvrdili svým podpisem při sezení na radnici 20. ledna 1860, že byli seznámeni se

zněním statut společenstev v rakousko-uherské monarchii.^{11/} Cínaři (Zinngießer) stejně jako kovoljci (Gelbgießer) a zvonáři (Glockengießer) byli zapojeni ve společenstvu kovozpracujících řemesel (Metall und Feuer Arbeiter), které sdružovalo celkem 15 druhů živností. V letech 1896–1922 je doložen jako představený společenstva kovodělníků (Vorstand der Metall&Feuer Arbeiter Genossenschaft) českolipský cínař Anton Prinke.^{12/}

Mistři cínaři

Předválečný kustod českolipského muzea a dosud jediný historik českolipského cínu Karl Bondy uvádí ve své práci (1937a) 29 českolipských cínařů. Navzdory faktu, že archivní rešerší pro jeho práci se zabýval zkušený městský archivář K. J. Bienert, nevyužil patrně všech pramenů českolipského archivu. Jeho soupis cínařů se tak dnes podařilo rozhojnit o dalších osm jmen a řadu dalších informací. Číslo, které uvádím před jménem cínaře je rovněž označením jeho cínařské značky v příloze (obr. 2, 3).

Nejstarší zprávu, kterou můžeme spojit s cínaři v České Lípě, přináší pamětní kniha České Lípy z let 1461–1720. Zápis z 9. března 1464 hovoří o udělení měšťanského práva, které získal „Nickel leffeler“, přičemž jeho ručitelem byl „Nickl popler“.^{13/} Vzhledem k tomu, že velká část příjmí měšťanů v té době byla označením řemesla jeho nositele, je velice pravděpodobné, že tento **(1) Nickel Leffeler (1464)** byl specializovaným cínařem, který vyráběl lžíce (Löffler = lžíčář). Dalšího mistra cínařského nalezneme v téže knize o sedmdesát let později. V letech 1533–1536 se čtyřikrát objevuje jako ručitel při udělení měšťanského práva **(2) Cristoff Kannegisser (1528–1538)**.^{14/} Ten byl také po pět funkčních období (1528/1529, 1532/1533, 1534/1535, 1535/1536, 1537/1538) členem městské rady neboli konšelem.^{15/} Kannegießer je konvář, což bylo tehdy označení pro výrobce cínových nádob. Dalším cínařem byl 15. března 1560 při udělení měšťanského práva ručitel Cristoffa Hosanga **(3) Paulin Zineckiesing (1560)**.^{16/} Jeho příjmí je další z označení výrobců cínových předmětů, neboť Zinngießer znamená cínař.

Dalšího cínaře, resp. lžíčáře, uvádí již ve svém soupisu K. Bondy (1937a, 14, č. 1). Je jím **(4) Frantz Schutz (1565)**, označený jako „ein Lefler“, který obdržel 19. ledna 1565 měšťanské právo bez uvedení ručitele.^{17/} O týden dříve téhož roku dostal uděleno měšťanské právo jistý **(5) Jorge Hempel (1565–1581)**. Jeho ručitelem byl Ulrich Maschke.^{18/} Hempelovo povolání zde není uvedeno, ale s cínařem jej spojil K. Bondy (1937a, 15,

č. 4), který přinesl z městského archivu další zprávu z roku 1580/1581, kdy bylo vyplaceno 18 grošů Georgu Hempelovi za cínovou mísu (zynnen schüssel).^{19/} Ten byl nepochybně jejím výrobcem neboli cínařem.

Poněkud více víme o dalším cínaři, kterým je **(6) Hans Engelsberger st. (1572–†1611)**. Víme, že 15. srpna 1572 (Bondy 1937a, 14, č. 2 uvádí chybně rok 1571) obdržel měšťanské právo „Hans Engelsperger, ein Kangiesser“ a jeho ručitelem byl Valten Förster.^{20/} Pravděpodobně pod jménem „Hans Kangisser“ je uveden v roce 1590/1591 jako plátcem řemeslnického poplatku 8 grošů do městské pokladny.^{21/} Jeho stejnojmenný syn (viz dále) se učil u otce před rokem 1610 po čtyři roky jeho řemeslu. Kronika Hanse Kriesche^{22/} nám upřesňuje závěr života Hanse Engelsbergera „kahngießer zur Leippä“, který zemřel 20. listopadu 1611 na mor a hned následující den byl pohřben. Jeho druhá žena Sabina učinila 20. února 1618, patrně po dosažení jejich zletilosti, majetkové porovnání s dětmi z prvního Hansova manželství, s Elisabethou, Annou, Johannesem (= Hans ml.) a Davidem.^{23/}

O dalších dvou cínařích toho víme rovněž málo. **(7) Simon Lufft (1574)** „ein loffler“, tedy opět výrobce lžic (Bondy 1937a, 14, č. 3), obdržel 19. listopadu 1574 měšťanské právo, když se za něj zaručil Ambrosius Mülberg.^{24/} **(8) Zacharias Keyser (1588)** „ein Kannegisser“ byl 30. září 1588 ručitelem Paula Möncha stejného řemesla (viz dále), kterému bylo uděleno měšťanské právo.^{25/} K. Bondy (1937a, 16, č. 6) uvádí chybné datum 4. října.

Poněkud známější osobou je českolipský cínař a zvonař **(9) Paul Mönch (1588–1629)** (Mönnich, Munnich, Münnich, Monch; Bondy 1937a, 15, č. 5), jemuž byl v roce 1588 ručitelem Zacharias Keyser při udělení měšťanského práva (viz výše). V letech 1588/1589 a 1589/1590 je Paul Monch (resp. Mönch) plátcem poplatku od řemeslníků ve výši 8 grošů do městské pokladny.^{26/} 18. července 1597 přelával v parkánu hradeb v Lípě prasklý zvon dobranovského kostela, ale pro dodání malého množství materiálu se nepovedlo korunu zvonu naplnit kovem. Podařilo se to až při dalším lití v srpnu téhož roku.^{27/} V roce 1600 uzavřeli zvonaři Urban Schober a Paul Mönnich smlouvu s procesím v Kvítkově o dodání zvonu o váze 6 centnerů (tj. asi 370 kg) pro tamní kostel.^{28/} Podle K. F. Kühna (1917, 15–16) ulili pak oba zmínění ještě zvon pro Zahrádky (kostel sv. Barbory) a Paul Mönch přesídlil před rokem 1608 do Loun, kde lil roku 1608 zvon pro Chotěšov, 1609 pro Třebívlice, 1613 pro kostel sv. Materny v Ústí nad Labem, 1616 pro Horu Svaté Kateřiny, 1618 pro Měcholupy a snad i v roce 1629 pro Jirkov. Jakýsi cínař Johann Minich

a konvář Christoph München, oba z České Lípy, byli přijati v roce 1629 za měšťany v Žatci a mědikovář Johann Minich se stal v roce 1631 měšťanem v Litoměřicích (Horák 2007, 78). Není vyloučeno, že by se u některého z nich mohlo jednat o potomka Paula Möncha.

(10) Hans Engelsberger ml. (1606–1613) (Bondy 1937a, 16, č. 7) se učil čtyři roky řemeslu u svého otce a dostal v pátek po Medardu roku 1610 list od purkmistra a městské rady o propuštění z pravomoci městského obvodu.^{29/} Proč zůstal list uložen v městském archivu a zda jej mladý Hans použil, nevíme. Víme pouze, že 14. září 1612 koupil od své matky Anny dům v Dlouhé ulici (Langen gaße) za 800 kop gr.^{30/} a necelý rok nato, 19. července 1613, obdržel „wider aufs neue“ (opět znova) měšťanské právo.^{31/} To by svědčilo o tom, že mohl být v letech 1610–1612 na „vandru“, aby se pak vrátil do svého rodného města.

Následujícího cínaře známe pouze křestním jménem. Jmenoval se **(11) Franciscus... (1621)** (Bondy 1937a, 16, č. 8) a 3. dubna 1621 u něj objednal zákupský děkan Teubner zhotovení nové cinové křtitelnice a nádoby na svatý olej, které ukradli vojáci hraběte Solmse při vyplnění Zákup v lednu tohoto roku.^{32/} Křtitelnice o váze 46 liber (tj. cca 23,6 kg) byla zdobena na okraji erbem bratří Zbyňka a Alberta z Kolovrat, nahoře jménem Jesus a dole Teubnerovým jménem a znakem. 9. dubna byla práce hotova, za křtitelnici dostal cínař 17,5 tolaru, za nádobu na olej 1 tolar.

Neznáme žádnou z prací dosud uvedených jedenácti cínařů a tím ani jejich cínařské značky. Nejstarší známou prací českolipského cínaře, kterého však známe právě pouze podle značky, je cechovní talíř českolipských kovářů, kolářů, zámečníků a řezníků z roku 1659. Je opatřen městskou značkou České Lípy a mistrovskou značkou s monogramem **(12) ATB (Tobias Bartel? 1651–1696)**, kterou Bondy (1937a, 16–17, č. 9), patrně podle F. Tischera (1928, 38, č. 54), spojil se jménem Bartel. Pokud je jejich dohad správný, mohlo by se jednat o Tobiase Bartla, zachyceného v roce 1654 v berní rule jako lipského měšťana.^{33/} Asi tentýž Tobias Bartel koupil 25. února 1651 od své sestry Margarety Kneblin dům „am Ringe“, tj. na náměstí, za 500 kop grošů,^{34/} pak 2. srpna 1667 od Anny Goldtbergerin „das Gutt an der Nieder Liebiche“, tj. statek u Dolní Libchavy, za 1800 kop grošů míš.^{35/} a konečně 3. října 1682 od Paula Istolina dům „in Herrn Gäßel“, tj. v Panské ulici za 200 kop gr.^{36/}

Cínařskou značku tvoří dva renesanční štíty, ten vlevo se znakem města České Lípy, vpravo s propleteným monogramem ATB a letopočtem 1654, patrně datem přijetí za mistra (obr. 2, č. 12). Cechovní talíř

českolipských kovářů, kolářů, zámečníků a řezníků s touto značkou a datovaný 1659 je uložen ve VMG v České Lípě (inv. č. UH-414; obr. 4). Témuž autorovi připisal F. Tischer (1928, 38–39, č. 54b) válcovou holbu lipských kovářů, kolářů a podkovářů s letopočtem 1688 (inv. č. UH-416), ač není opatřena žádnou značkou. Další talíř s monogramem ATB z roku 1696 uvádí K. Bondy (1937a, 17, č. 9b) dle F. Tischerera (1928, 39, č. 54c) v městském muzeu v Mostě (dnes nenalezen) a ve své vlastní sbírce měl křtící mísy (Taufschale) z kostela v Drchlavě a v Pavlovicích, obě z roku 1666.^{37/} Dnes jsou neznámé.

(13) BE (Balthasar Elbel st. 1654–1706) (Bondy 1937a, 17, č. 10) byl jedním z členů rozvětvené českolipské rodiny. V roce 1654 koupil od svých dvou sester dům „in der Creütz gaßen“, tj. v Křížové, dnes Moskevské, ulici, za 255 kop gr. a v roce 1673 další dům od Michaela Simmonse včetně louky za 1000 zlatých.^{38/} Balthasar Elbel byl v letech 1671–1673, 1680–1681 a 1700–1701 českolipským purkmistrem (Bienert 1937), v dalších letech často členem městské rady. Během jeho druhého funkčního období v roce 1680 postihla Českou Lípou morová epidemie a právě on to byl, kdo dal jako purkmistr jménem měšťanů slib, že po utuchnutí strašného moru bude postaven na náměstí pamětní sloup (Bondy 1937c, 4). Podle Bondyho (1937a, 17) byl otcem dvou dalších cínařů, Julia Wilhelma a Balthasara ml.

Jeho značku tvoří rovněž dva štíty, renesanční se znakem města, druhý s drakem (?) a iniciálami BE (obr. 2, č. 13). F. Tischer (1928, 39, č. 55) četl jeho značku mylně BL a považoval jej za B. Lutze a některé jeho práce chybně připisal značce WE (tamtéž 40, č. 56) nebo IL (tamtéž 40, č. 58). Z prací Balthasara Elbela je ve sbírce VMG holba cechu jirchářů z roku 1702 (UH-468) a velká (cca 60 cm vysoká) bohatě zdobená čepovací konev (Schleifkanne) cechu pekařů a perníkářů z roku 1672 s obsahem 11,5 litru a hmotností 15 kg (UH-469; obr. 5). Ta je nejčastěji zmiňována v literatuře (Rziha 1892, 9–10; Hantschel 1895, 265–266) a také uváděna K. Berlingem (1920, 36) a D. Nadolskim (1986, 141) jako skvělý příklad zdobení cínových nádob mosaznými plátky. Z dalších Bondym uváděných děl byly nalezeny talíře s letopočtem 1675 (MHMP Praha, inv. č. 15.159) a 1691 (UPM Praha, inv. č. 6.041). Několik dalších Bondym uváděných prací (lavabo z kostela v Pavlovicích, Sbírká Bondy; dvě velké cechovní konvice z let 1689 a 1706, zámek Doksy; talíř z r. 1696, MM Most; talíř z r. 1695, Sbírká dr. Sigmonda, Chomutov) je dnes neznámých.

(14) AB (Anton Bartel st. *1671–†1744) (Bondy 1937a, 20–22, č. 14) byl v roce 1733 dárcem dvou párů oltářních svícňů do kostela

v Krupce (Tischer 1928, 41, č. 61), není proto vyloučeno, že do České Lípy přišel právě odtud. V knize udělení měšťanských práv je zapsán v roce 1716 jako „Antonj Bartl Senior Züngisser“. ^{39/} Již v roce 1697 mu postoupil jeho bratr Franciscus Barthl, lékárník, svůj dědický podíl a v roce 1725 ještě své louky a pole u Dubice a Dolní Libchavy. ^{40/} V roce 1704 koupil „Tyrallische Haus an der Eckh“ za 670 kop gr., v roce 1722 a 1725 pole u Dolní Libchavy za 525 a 740 zlatých, v roce 1727 pak ještě jeden dům se zahradou „an Wieden graben“, tj. v Žádušní ulici, dnes Paní Zdislavy, a dům s pozemkem „bei der Ziegelteich“, tj. v dnešní ulici Roháče z Dubé, za pouhých 20 zlatých (!). ^{41/} Anton Bartel zemřel 27. prosince 1744 a byl pochován 29. prosince do hrobky ve farním kostele sv. Petra a Pavla (Bondy 1937a, 20). Jeho vdova Sabine zemřela 12. října 1751 (Bondy 1937a, 20) a jejich synem byl snad cínař Anton Bartel ml.

Monogram AB zastupují dvě značky. Jedna trojitá s gotickými štíty: nahoře štít s nápisem PROB ZIN A·B, dole dvojitý štít vlevo s městským znakem, vpravo s konvicí a monogramem AB (obr. 2, č. 14a). Druhá dvojitá bez značky jakosti cínu (obr. 2, č. 14b). Zdá se, že však značky užíval po jistou dobu i jeho syn. Dilo Antona Bartela staršího zastupují dnes ve sbírce VMG čtyři práce: válcová holba lipských pekařů a perníkářů s datem 1727 (UH-3307), další holba lipských pekařů z roku 1729 (UH-3472; obr. 6), kruhové víko holby (UH-6628) a dnes jediné známé kulové lavabo, resp. jeho zdobená nádržka na vodu (UH-6639; obr. 7). Ta je sice neznačena, ale vykazuje dle fotografií shodné znaky s Bartelovými nádržkami v kostelech na Liberecku (Kühn 1934, 8, 166, 206, 294) a je naprosto shodná s nádržkou lavaba z kaple v zámku v Doksech, kterou popisuje K. Bondy ^{42/} a připisuje téměř autorovi. Holby pekařského cechu (UH-3307, UH-3472) byly popsány v literatuře již Rzihou (1892, 10–11) a Hantschelem (1895, 266–267). Dále známe cechovní konev tesařů a bednářů z Bakova s datem 1711 (Muzeum Bakovska, inv. č. 32) a pohár téhož cechu (tamtéž, inv. č. 33). Od Antona Bartela pocházejí čtyři velké (78,5 cm vysoké) svícny, které mistr věnoval v roce 1733 do kostela v Krupce (Regionální muzeum Teplice, inv. č. C-741–744; dnes v cín. expozici muzea v Krupce; obr. 8). Dokládá to vyrytý nápis na jednom ze svícnu. Jako nejtypičtější ukázkou barokního cínařství je uvádí J. Mohr (1988, 50–51). Osudy dalších Bartelových prací (mísa, majetek arch. Dotzauera, Chomutov; konev cechu soukeníků, zámek Č. Krumlov; cechovní talíř lipských kovářů, zámečníků a kolářů z roku 1705, Bondyho sbírka; konev cechu krejčích, zámek Doksy; mísa, Městské muzeum Praha; lavabo, kostel ve Stráži n. Nisou; lavabo, kostel v Hodkovicích nad

Mohelkou; lavabo, kostel sv. Antonína Velikého v Liberci; lavabo, farní kostel sv. Jana Křtitele v Liberci-Rochlici; konev cechu kameníků z Dubé(?) z roku 1699, sbírka dr. Sigmonda, Chomutov; dva korbely z roku 1724, Místní muzeum Hrádek nad Nisou) dnes neznáme. Dva svícny Antona Bartela, které uvádí K. Bondy v kapli zámku v Liberci (též Kühn 1934, 237), jsou pravděpodobně jedním ze dvou párů oltářních svícňů, uložených dnes ve sbírce Severočeského muzea v Liberci (inv. č. KC 327–328, KC 618–619). Zde je také uložena holba stejného mistra z roku 1717 (inv. č. KC 634). Značkou č. 14a (obr. 2) je rovněž opatřeno dodnes dochované cínové víko křtitelnice ve farním kostele sv. Prokopa v Hodkovicích nad Mohelkou (Kühn 1934, 166). V Městském muzeu v Žitavě (Städtische Museen Zittau) jsou uloženy dva shodné svícny s rytými monogramy CJK 1735 a DK 1735 (výška cca 33 cm; inv. č. 4.085a,b/722). První z nich nese značku Antona Bartela (obr. 2, č. 14b).

Velice vzácným artefaktem je dodnes dochovaná bohatě zdobená barokní křtitelnice z roku 1716 v kostele sv. Ducha v Českém Dubu (kulturní památka, r. č. 83672/35–2893). Půlkulová nádoba s okrajem osmihranného tvaru na třech akantových nohách je kryta barokně tvarovaným víkem završeným plastikou sv. Jana Křtitele s beránkem a křížem ovinutým páskou s nápisem ECCE AGNVS DEI (obr. 9). Na vnitřní straně víka je vyryt nápis: FECIT IN PEMISE LEIPE ANO 1716. RENOVATO 1791. DOMINVS:DECHANI DANIEL ZITE a nedokonale vyražena dvojité cínářská značka. Levý štít je městská značka s městskou bránou a dvěma věžemi, mezi nimi malý oválný štítek snad s neuměle provedenými ostrvemi. Velmi špatně identifikovatelná pravá značka má v horní části štítu snad monogram AKB(?), pod ním písmena IK a letopočet (1707?). Vyobrazení ve spodní části nelze určit. Je evidentní, že značka je původní a nápis byl vyryt dodatečně až při renovaci v roce 1791. Podle nápisu je jasné, že křtitelnice byla vyrobena v České Lípě (PEMISE LEIPE, tj. Böhmisch Leipa neboli Česká Lípa). Nemáme však jistotu, zda jde o práci Antona Bartela staršího, jak by se zdálo, nebo jiného českolipského cínáře (Mohr 2000, 107). Nemůžeme totiž ověřit, zda by prostřední písmeno monogramu AKB mohlo být druhé křestní jméno Antona Bartela, neboť křestní matriky pro Českou Lípou jsou dochovány až od roku 1743.

Značku **(15) HES (1692)** (Bondy 1937a, 19, č. 11), dosud neidentifikovanou, ale podle městské značky z České Lípy, uvedl ve známost F. Tischer (1928, 41, č. 59) podle jediné bohatě zdobené mísy datované 1692, která bývala v soukromém majetku v Plzni. Její dnešní uložení neznáme.

Značka tohoto cínaře (obr. 2, č. 15) je rovněž dvojitá: jeden renesanční štít se znakem města, druhý s monogramem HES, květinou a raloestí.

(16) MT (Mathes Treschl, 1695–1704) (Bondy 1937a, 19–20, č. 13) přišel jako cinařský tovaryš do České Lípy v roce 1695 z České Kamenice. Předložil propouštěcí list, vystavený Václavem Norbertem Octavianem Kinským,^{43/} a bylo mu uděleno měšťanské právo.^{44/} V roce 1704 jemu a jeho ženě Anně Dorothee věnovala měšťanka Dorothea Baumgartnin (patrně příbuzná) svůj dům v ceně 400 kop grošů.^{45/}

Dvojitou značku tvoří dva obdélníky se zkosenými rohy, jeden se znakem města, druhý s konvicí a monogramem MT (obr. 2, č. 16). Z literatury známe pouze dvě práce Mathese Treschla, obě dnes nezjištěné. Byl to talíř (lipských) soukeníků s datem 1700 v lipském muzeu (Heimattmuseum; Tischer 1928, 41, č. 60a) a konev spojeného cechu pekařů, mlynářů, perníkářů a sládků(?) s datem 1702 v zámku v Doksech (Bondy 1937a, 20, č. 13b). F. Tischer (1928, 41, č. 60b) mu mylně připsal holbu lipských pekařů, práci Antona Bartela (UH-3307).

(17) WE (Wentzel Elbel? 1709–†1727/28) (Bondy 1937a, 19, č. 12) je dalším členem rodiny Elbel, ač jeho přesné rodové vztahy dosud neznáme. V roce 1709 koupil spolu s Wentzelem Stiebingerem kus pole za 200 kop grošů^{46/} a sám 12. ledna 1711 dům Julia Galla „à regione des Closters auff der Wieden gassen an den Hohlen weeg“, tj. v dnešní Havlíčkově ulici v oblasti kláštera v dnešní ulici Paní Zdislavy, za 214 zlatých.^{47/} Svoji poslední vůli sepsal 6. prosince 1722 a 22. prosince byla potvrzena.^{48/} Patrně na přelomu let 1727–1728 zemřel, protože 13. března 1728 převzala jeho dědictví, tj. dům v Zádušní ulici proti klášteru a pole na hornolibchavské silnici, vdova Dorothea a její děti Balthasar a Anna Dorothea.^{49/} Vdova s poručníkem Elbelových dětí pak 20. března ještě odkoupila od Stiebingerových dědiců výše zmíněnou část pole na hornolibchavské silnici.^{50/}

Dvojitá značka WE (obr. 2, č. 17) snad patří Wentzeli Elbelovi. Skládá se z renesančního štítu se znakem města a gotického s konvicí a monogramem WE. Ve sbírce VMG je vyražena na cechovním talíři lipských kovářů, zámečníků a kolářů s datem 1709 (UH-5599; obr. 10). Chybně tuto značku uvádí F. Tischer (1928, 40, č. 57) jako WB. Další dvě práce, jejichž uložení dnes neznáme, byly: konvice spojeného cechu kovářů, kolářů, bednářů, kružidlářů a puškařů s datem 1731 (soukromá sbírka Loket) a cechovní konvice pekařů, mlynářů a perníkářů s datem 1710 (majetek dr. Petřiny, Praha).^{51/} Jedna holba se značkou WE z roku 1715

je ve sbírce Severočeského muzea v Liberci (inv. č. KC 635), malý talíř se značkou WE mělo před 2. světovou válkou městské muzeum v Chraslavě (Kühn 1934, 155), dnes je bohužel neznámý.

(18) IWE (Julius Wilhelm Elbel, *1689–†1768) (Bondy 1937a, 23–25, č. 16), syn Balthasara Elbela, cínařský mistr a obchodník. Obdržel měšťanské právo v roce 1716.^{52/} V roce 1709 koupil z majetku svého otce louku a kus pole za 163 zl.,^{53/} pak 17. ledna 1719 koupil od Wenzela Kockerta jun. dům „in der Langen gassen“, tj. v dnešní ul. Jindřicha z Lipé čp. 94, za 750 zlatých^{54/} a v roce 1725 od svých sester zahradu v dnešní ul. Paní Zdislavy za 300 zl.^{55/} V letech 1736–1738 byl českolipským purkmistrem (Bienert 1937, 6). Jméno jeho první manželky neznáme, měl s ní (pokud víme) syna Mauritia (1730–1798, pozdější opat kláštera Osek) a dceru Magdalenu, které 3. srpna 1744 koupil dvůr se zahradou (Hoff gartel) a stodolou v Žádušní ulici, tj. dnešní ul. Paní Zdislavy, za 1660 zlatých.^{56/} Jako vdovec se znovu oženil 22. února 1745 s Theresií Mücken a v roce 1756 věnoval farnímu kostelu nadaci na modlitby pro sedm následujících let. Zemřel 16. srpna 1768 na mrtvici a byl pohřben ve farním kostele sv. Petra a Pavla. Jeho žena Theresia (nar. 1718) zemřela až v roce 1792 (Bondy 1937a, 23).

Značka IWE (obr. 2, č. 18) se skládá ze dvou gotických štítů, jeden se znakem města, druhý s okřídleným zvířetem (lev nebo pes?) a monogramem IWE (Tischer 1928, 43, č. 63). Z prací Julia Wilhelma Elbela je ve sbírkách VMG celkem 11 děl. Jsou to: malá kónická holba (UH-6585), mělký talíř ševců (UH-415), cechovní korbel mimoňských soukeníků (UH-470; obr. 11) a snad i jejich vilkum, tj. vítací pohár (UH-467; bez značky), obě s datací 1734, válcová holba lipských kožešníků (UH-3317), talíř mimoňského cechu punčochářů a rukavičkářů (UH-5617), válcová holba lipských pekařů (UH-3318), válcová holba lipských pekařů (UH-3303; bez značky) a tři hladké talíře (UH-3491, UH-5534, UH-5578). Holby pekařského cechu (UH-3303, UH-3318) byly popsány v literatuře již Rzihou (1892, 10) a Hantschelem (1895, 267). Čtyři konvice mlynářů z Úštěka s daty 1737 a 1738 (dříve Muzeum Úštěk) nebyly zatím v Oblastním muzeu v Litoměřicích, které převzalo sbírky z Úštěka, nalezeny. Další práce se značkou IWE obsahuje sbírka Severočeského muzea v Liberci: holbu s datací 1731 (inv. č. KC 632) a dva talíře (inv. č. KC 226, KC 937).

(19) Balthasar Elbel ml. (*1708–†1746) (Bondy 1937a, 25, č. 17) byl synem (17) Wentzela Elbela. Ačkoliv K. Bondy (1937a, 17) uvádí současně, že byl synem (13) Balthasara Elbela st., zdá se nepochybně, že jeho otcem byl (17) Wentzel Elbel. Vyplývá to z jeho smlouvy s matkou

z 28. února 1738 o dům Wentzela Elbela podle práva poslední vůle v Zádušní ulici (dnešní ul. Paní Zdislavy) v ceně 480 kop gr.^{57/} Balthasar Elbel ml. zemřel 8. března 1746 a byl pohřben na hřbitově u kostela sv. Kříže (Bondy 1937a, 25).

Jeho cínařskou značku neznáme a nevíme o žádné z jeho prací.

(20) AB (Anton Barthel ml., *1710–†1766) (Bondy 1937a, 22–23, č. 15) byl snad synem (14) Antona Bartela st. Jako „Anton Barthel Junior Züngiesser“ je připsán vedle „Antonj Bartl Senior Züngisser“ v knize udělení měšťanských práv z roku 1716.^{58/} V roce 1739 koupil se svou ženou Magdalenou od matky Anny Dorothey Bartlin „wohnhauß in der Schuster gassen“, tedy obytný dům v Ševcovské ulici (dnes Prokopa Holého), za 150 zl.^{59/} v roce 1744 spolu s Wentzelem Engelem (a manželkami) zahradu za 500 zl.^{60/} Pak ještě koupili s manželkou 20. března 1745 kus pole na Újezdě za 750 zl.^{61/} a od dědiců svého otce převzal 20. listopadu téhož roku „Wohnhauß auf dem Ring“, tedy dům na náměstí, v ceně 1200 zlatých.^{62/} S tímto nabytým majetkem kontrastují dluhy, o nichž hovoří kniha obligací v letech 1745–1754, kdy splácel postupně různým věřitelům celkem 1362 zlatých.^{63/} Poslední léta svého života byl prý zaměstnán jako městský noční hlídač (ponocný?) a zemřel postižen mrtvicí 7. dubna 1766. Pohřben byl na hřbitově u kostela Narození Panny Marie (Bondy 1937a, 22).

Patrně po smrti otce používal Anton Barthel jeho cínařskou značku ve dvojitém provedení s gotickými štíty, jeden s městským znakem, druhý s konvicí a monogramem AB. Tyto iniciály interpretuje mylně E. Hintze (1926, 344, č. 1232) s odkazem na sdělení F. Tischera jako Anton Brandl. Značka se objevuje také v kombinaci s jakostní značkou FEIN ZIN ve třetím štítu (obr. 2, č. 20). Anton Barthel mladší je zastoupen ve sbírce VMG dvěma předměty: válcovou holbou ševců ze Stráže pod Ralskem s datací 1744 (UH-3319) a velkou (60 cm vysokou) čepovací konvicí (Schleifkanne) cechu tkalců s obsahem 7,6 litru a s datací 1749 (UH-6682; obr. 12). Další konvice z roku 1745 byla ve sbírce K. Bondyho (dnes nezvěstná) a holba s rytou postavou jezdce z roku 1747 v Gewerbemuseum v Liberci (dnes Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. KC 631).

Jedinou zprávu o **(21) Josephu Füllerovi (př. 1732)** přinesl ve svých dodatcích K. Bondy (1937a, 31, č. 29). Jedná se o zápis v knize počtů školy při kostele sv. Petra a Pavla, podle něhož bylo 29. prosince 1732 přijato 7 zl. za pohřeb (se zpívaným rekviem a svícemi) manželky „des weiland ehrsamen Meister Joseph Füller Zin gißer“, tj. zesnulého počestného mistra Josepha Füllera, cínaře.^{64/} Jiné zprávy o něm nejsou. Ve sbírce cínu VMG je uložen talíř (UH-5560) se značkou J. Pfüllera z České

Kamenice s letopočtem 1716. Není tedy vyloučeno, že českokamenický cínař později přesídlil do České Lípy, kde pak zemřel. O šedesát až sedmdesát let později se v zápisech a vyúčtováních cechu cínařů^{65/} objevuje Jakob Füller a jeho synové Ignaz a Joseph, všichni z České Kamenice, kteří byli členy českolipského cechu. Jejich vztah (byl-li nějaký) k Josephu Füllerovi neznáme.

Samozřejmě také neznáme žádnou z jeho prací a tím ani cínařskou značku.

Cínař se značkou **(22) IPE (J. P. Elbel? 1742–1749)** spojil teoreticky K. Bondy (1937a, 25, č. 28) s některým z členů rozvětvené rodiny Elbel. Bohužel nic bližšího se o něm nepodařilo zjistit.

Dvojitá značka tohoto cínaře (obr. 3, č. 22a) obsahuje v levém oválném štítu znak města, v pravém postavu s konvicí, nad ní monogram IPE. Jedinou známou prací cínaře s touto značkou je válcová holba lipských řezníků s datem 1742 (UH-3396), která se do lipského muzea dostala z majetku paní Friederike Altschul z České Lípy. Bohatě zdobenou mísu se symbolikou sv. Floriána (hašení hořícího kostela), s datem 1749 a odlišnou značkou měl ve své sbírce rada P. J. Manz ve Stuttgartu (Hintze 1926, 343, č. 1231; dnes neznámá). Výše uvedená značka byla doplněna mezi štíty třetím štítem se zkosenými dolními rohy a čtyřlístou korunovanou růží (obr. 3, č. 22b). Podle fotografie se pravděpodobně tato mísa objevila nedávno (2009) na internetové aukci.

(23) IGL (Johann Georg Lempke, 1746–1787) (Bondy 1937a, 25–27, č. 19) přišel do České Lípy z města Marktbreit na řece Mohanu v Bavorsku a obdržel 22. října 1746 měšťanské právo.^{66/} V roce 1773 je uveden jako starší mistr cínařského cechu.^{67/} V letech 1774 a 1777 byl kmotrem při křtu synů Ignatze Lutze Josefa Ignatze a Frantze Ignatze. Již 29. ledna 1777 (Bondy uvádí chybně 24. ledna) sepsal svoji poslední vůli, která nabyla 27. června následujícího roku právní platnosti.^{68/} Přesto je ještě roku 1787 zapsán Georg Lempkin v elaborátu josefského katastru jako majitel domu č. 23 v Zádušní ulici^{69/} (na místě dnešní Obchodní akademie čp. 422). Jeho manželkou byla Anna Barbara, ovdovělá Elblin.^{70/}

Dvojitá značka tohoto cínaře (obr. 3, č. 23) obsahuje v levém gotickém štítu znak města, v pravém postavu s konvicí, okolo ní monogram IGL. Hintze (1926, 344, č. 1233) značku na základě Tischerova sdělení mylně interpretoval jako I. G. Lutz. Tischer pak jej ve své práci (1928, 42, č. 62) dokonce označil za pravděpodobného syna J. Lutze. Johann Georg Lempke je ve sbírce VMG zastoupen deseti pracemi. Jsou to: dóza na máslo s dvojdílným víkem (UH-495; obr. 13), dvě válcové holby mimoňských

tesařů, jedna s datací 1751 (UH-3308, UH-3312), válcová holba sedlářů (UH-3314), válcová holba lipských truhlářů s datem 1769 (UH-3321) a pět talířů (UH-5532, UH-5552, UH-5601, UH-5602, UH-5608). Jeden talíř je rovněž v soukromé sbírce v České Lípě. Další jeho práce, zdobený talíř, je uložena v Oblastním muzeu v Mostě (inv. č. H/Cn-27). Druhý podobný talíř (Bondy 1937a, 26, č. 19d) zde v současné době již nebyl nalezen. Jeden zdobený talíř se rovněž nalézá v Západočeském muzeu v Plzni (inv. č. L 1018). Dnes neznámá je konvice z městského muzea v České Kamenici, talíř ze sbírky K. Bondyho, konvice cechu krejčích ze zámku v Doksech, kónická odměrná konvice s datem 1751 z majetku instalatéra Lindnera z České Lípy a další dvě holby datované 1752 a 1764 ze soukromého majetku v Liberci (Bondy 1937a, 26–27, č. 19f–19l). V případě posledních dvou předmětů není jisté, zda se nejedná o holby, které byly před 2. světovou válkou ve sbírce tzv. Schützensenkerinnen (Střeleckého spolku) v Liberci (Kühn 1934, 282). Holba cechu ševců s datem 1751 bývala v městském muzeu v Budyšině (Hintze 1926, 344, č. 1233). V Severočeském muzeu v Liberci je uložena podobná válcová holba cechu ševců s datem 1751, kterou rovněž uvádí E. Hintze (tamtéž; inv. č. KC 630), a talíř téhož mistra (inv. č. KC 151).

(24) Adalbert Elbel (1761–†1795) (Bondy 1937a, 25, č. 18) byl dalším ze členů vážené českolipské měšťanské rodiny, podle K. Bondyho synem Julia W. Elbela. Poprvé se s ním v pramenech setkáváme 20. září 1761, kdy koupil dům „auf dem Ring nebst dem Rothen Löwen“, tj. na náměstí vedle Červeného lva, tedy dnešní čp. 3 (podle domovního znamení U zlaté váhy), za 1150 zlatých.^{71/} Z prvního manželství (1762) s Franziskou Scherr měl pět dětí, manželka však zemřela 5. ledna 1772 a 23. listopadu téhož roku se oženil podruhé. S manželkou Franziskou Engelmann, dcerou kožešníka, měl pak dalších sedm potomků. V prosinci roku 1772 zdědil na základě testamentu své sestry Magdaleny rozsáhlý dvůr s pozemky v Zádušní ulici a další polnosti a dům na náměstí u Kostelní ulice (dnes čp. 130), vše v celkové hodnotě 5230 zlatých.^{72/} V roce 1773 je označen jako „Elteste“, tj. starší mistr cínařského řemesla,^{73/} poté se s ním setkáváme spíše jako s obchodníkem,^{74/} městským radním a v letech 1775–1778 a 1779–1787 jako s purkmistrem (Bienert 1937, 6). V josefském katastru z roku 1787 je označen jako majitel celkem čtyř domů ve městě.^{75/} V roce 1793 sepsal poslední vůli a 18. listopadu 1795 zemřel.^{76/} Inventář jeho pozůstalosti ze 30. března 1796 obsahuje v části nazvané „An Zinn“ asi 65 položek cínových předmětů v různých počtech kusů (od 1 do 25). Celková hodnota jeho majetku činila 12 723 zlatých.^{77/}

Z díla českolipského cínaře a purkmistra Adalberta Elbela uvádí K. Bondy (1937a, 31, ad č. 18) pouze taliř, který býval ve sbírce dr. Sigmonda v Chomutově (dnes neznámý). Neznáme tak ani jeho cínařskou značku.

(25) Ignatz Lutz (1768–1804) (Bondy 1937a, 27, č. 20), první z cínařů rodiny Lutz, přišel podle K. Bondyho do České Lípy z České Kamenice, kde byl jeho otec Heinrich Lutz polesným. Zdá se, že byl třikrát ženat, poprvé v roce 1768 s dcerou řezníka Magdalenou Postl, podruhé v roce 1772 s Magdalenou Michlin a jeho třetí žena zemřela v roce 1798 ve věku 23 let. Pokud víme, měl celkem šest dětí. Svoji cínařskou firmu založil 10. listopadu 1768, jak uvádí reklama jeho pravnuka Gustava Lutze (Ullmann 1880, LVIII). V roce 1774 koupil dům čp. 219 „auf den Wieden graben“, tj. dnešní čp. 268 v Sokolské ul., za 485 zl.,^{78/} v roce 1780 dům v Mikulášské ulici za 1000 zl.,^{79/} v lednu 1786 stodolu v Křížové (dnes Moskevské) ulici za 100 zl.^{80/} a po roce ještě další dům se zahradou a studní „auf den Ober Wieden graben“, tj. v Klášterní ulici, za 700 zlatých.^{81/} Podle josefského katastru mu v roce 1787 patřil dům čp. 191 v Mikulášské ulici,^{82/} tj. dnešní čp. 175 (Bílá Růže). V letech 1787–1790 byl u něj v učení na cínaře jeho syn Joseph Lutz, v letech 1792–1795 další z českolipských cínařů Paul Keusch.^{83/} Ignatz Lutz je ještě v listopadu 1803 označen jako „Vorsteher oder Eltister“ (představený nebo starší) cechu cínařů^{84/} a v lednu 1804 byl svědkem Antonu Scheinerovi při koupi louky.^{85/} Další zprávy o něm nemáme.

Bohužel neznáme ani cínařskou značku Ignatze Lutze, ani žádnou z jeho prací.

(26) Paul Keusch (též Keisch, 1792–†1805) (Bondy 1937a, 29, č. 23) byl v letech 1792–1795 v učení na cínaře u mistra Ignatze Lutze, 26. února 1799 obdržel od vrchnosti povolení provozovat řemeslo a 4. března téhož roku byl jmenován mistrem.^{86/} Dne 30. prosince 1801 mu bylo uděleno měšťanské právo.^{87/} Bondy uvádí podle zhoštného listu, že jeho otec pocházel z Weigelsdorfu u Wampersdorfu v Rakousku (dnes tento zhoštný list v SOkA nebyl nalezen). Paul Keusch zemřel patrně ještě mladý 17. srpna 1805 bez testamentu. Zanechal těhotnou manželku Katharinu rozenou Wedlichin a 1 a 3/4 roku starého syna Vincenze. Jeho cínařská dílna přišla do dražby, která se konala 11. prosince téhož roku. Nejvíce položek zařízení jeho cínařské dílny (21 z 23 forem a další věci) koupil za více než 76 zlatých Johann Keusch, další předměty koupili Josef Lutz, Anton Scheiner a jiní.^{88/} Vlastní dům patrně Paul Keisch neměl a celkový výnos dražby po odečtení nákladů na pohřeb ve výši 290 zlatých byl

5. července 1806 rozdělen mezi vdovu Katharinu a syny Vincenze a Paula (který se mezitím narodil).^{89/}

Z díla českolipského cínaře Paula Keusche uvádí K. Bondy (1937a, 31, ad č. 23) pouze talíř, který býval ve sbírce dr. Hanse Sigmonda v Chomutově (dnes neznámý). Podle popisu nesl značku s iniciálami PK (ve štítu s Prob Zin).

(27) Johann Keusch (též Keisch; 1787–1806), patrně bratr Paula Keusche, je jmenován v roce 1787 jako svědek při koupi domu „auf den Ober Wieden graben“ (v dnešní Klášterní ul.) cínařem Ignatzem Lutzem.^{90/} V roce 1794 byl jedním ze tří lipských měšťanů, vězněných v Praze pro odmítání zaplacení daní vrchnosti.^{91/} Roku 1796 patrně již bydlel v domě Zum grünen Baum (U zeleného stromu, na místě dnešní Obchodní akademie čp. 422), protože je jmenován jako soused Magdaleny Scheinerové, manželky cínařského mistra, „auf Wiedengassen“, tj. v Žádušní ulici (dnes Paní Zdislavy).^{92/} Jak bylo již řečeno, koupil v roce 1805 převážnou část zařízení cínařské dílny Paula Keusche a stal se následujícího roku poručníkem jeho nezletilých synů Vincenze a Paula. Další zprávy o něm a jeho cínařské živnosti nejsou.

Žádnou práci ani podobu cínařské značky Johanna Keusche dnes neznáme.

(28) Josef Lutz st. (*1774–†1833) (Bondy 1937a, 28–29, č. 22) se narodil 22. listopadu 1774 jako syn (25) Ignatze Lutze, u něhož se do roku 1790 učil cínařskému řemeslu.^{93/} V roce 1795 se stal mistrem^{94/} a 2. března 1799 mu bylo uděleno měšťanské právo.^{95/} Pokud víme, byl dvakrát ženat. S první manželkou Franciskou, rozenou Well, měl roku 1797 dceru Franzisku Magdalenu, druhá manželka Theresia, rozená Kretschmer, mu porodila v roce 1799 dceru Theresii Veroniku a asi v roce 1807 syna Josefa, který se v letech 1820–1823 vyučil u svého otce cínařem.^{96/} V roce 1820 postihlo město velké neštěstí v podobě požáru, který zničil téměř všechny domy. Českolipským cínařům poskytli podporu jejich kolegové z Altenburgu, za což jim zaslal 7. srpna 1820 jménem všech mistrů poděkování jako vrchní nejstarší cechu cínařů právě Josef Lutz st. (Hintze 1926, 344, č. 1234). V roce 1823 mu bratr Wenzel, řeznický mistr, postoupil dědický podíl po bábě Dorothee, téhož roku převzali oba jako dědictví nějaké polnosti a ještě v roce 1830 převzal on sám pole ve stejných místech jako dědictví po nevlastním bratru Wenzelu Michelovi.^{97/} V roce 1832 koupili s manželkou od bratra řezníka Wenzela Lutze pole „an Oberrohn“ (patrně u Libchavského potoka, něm. Rohnbach, u Horní Libchavy),^{98/} ale v prosinci téhož roku byl jejich hypotékou

zatižený dům „N. C. 200 am obere Klostergraben“ (dnešní čp. 248 v Klášterní ul.) prodán v dražbě za 1720 zl.^{99/} Josef Lutz zemřel 29. října 1833.^{100/}

Josef Lutz užíval několika značek v různých kombinacích. Oválná značka s andělem, opisem IOSEPH LUTZ a letopočtem 1795 a barokní štít se znakem města, označením jakosti PROP ZIN a iniciálami IL se vyskytují jak samostatně, tak ve vzájemné kombinaci (obr. 3, č. 28a). Značku s andělem uvádí jako jedinou z České Lípy ve své práci D. Stará (1992, č. 547). F. Tischer (1928, 43–44, č. 64) uvádí téměř shodné značky s označením jakosti FEIN ZIN (obr. 3, č. 28b). Významný českolipský mistr první třetiny 19. století Josef Lutz starší opatřil svoji značkou devět cínových předmětů ve sbírce VMG: válcovou holbu jakéhosi mimoňského cechu s datem 1821 (UH-3324), válcovou holbu lipských ševců z roku 1837 (UH-3310), hlubokou misku s dvěma uchy (UH-3338; obr. 14), holbu soudkového tvaru (UH-3390), kruhovou misku s dvěma uchy (UH-6797) a čtyři talíře (UH-3499, UH-2488, UH-5548, UH-5567). Jedna válcová konvice bývala v městském muzeu v České Kamenici, cechovní konvice zahradníků s datem 1799 ve sbírce R. Hubera v Liberci (Bondy 1937a, 29, č. 22b, 22c) a jeden talíř v muzeu v Úštěku (Tischer 1928, 44, č. 64b) Osud těchto předmětů neznáme. Severočeské muzeum v Liberci má ve své sbírce holbu z počátku 19. století (inv. č. KC 196) a talíř přibližně ze stejné doby (inv. č. KC 224).

(29) Anton Scheiner (1790–†1848) (Bondy 1937a, 27–28, č. 21), syn pekařského mistra Heinricha Scheinera, byl jmenován v roce 1790 mistrem^{101/} a v roce 1796 koupil za 1400 zl. od své matky Magdaleny rozené Elblin v dnešní ulici Paní Zdislavy dům čp. 29, jeden z domů, které stávaly na místě dnešní Obchodní akademie.^{102/} Pozemky a další nemovitosti koupil a zdědil v letech 1804–1839.^{103/} V letech 1820–1823 měl v učení svého syna Franze,^{104/} který později působil jako cínař ve Vídni. Od roku 1803 až do konce života se vyskytuje v písemnostech cínařského cechu jako představený (Vorsteher). Anton Scheiner zemřel 10. listopadu 1848 a funkci představeného převzal Josef Lutz ml.^{105/} O pozůstalost se podělili synové Josef (kněz), Franz (cínař ve Vídni), Johann (úředník ve Vídni) a dcery Margaretha a Antonia.^{106/}

K. Bondy (1937a, 28) nadhodil na základě různých cínařských značek otázku existence dvou osob tohoto jména, otce a syna, ale poměrně hojně archivní prameny takovou možnost nenaznačují. A. Scheiner užíval tři různé značky. Ve sbírce VMG je válcová holba jestřebských kovářů z roku 1792 (UH-3304), další dvě nedatované holby (UH-3305, UH-3320),

hluboká mísa s dvěma uchy (UH-3469) a čtyři talíře (UH-3500, UH-5523, UH-5546, UH-5556), všechny s dvojitou značkou Prop Zin a monogramem AS s konvicí v gotických štítech bez městské značky (obr. 3, č. 29a). Jedna hluboká mísa s dvěma uchy (UH-3463; obr. 15) nese kombinaci oválné značky s korunovaným nápisem Prob Zin AS se dvěma oválnými značkami se psem(?) nesoucím štít s konvicí a opisem Anton Scheiner (obr. 3, č. 29b). Tytéž dvě značky s opisem Anton Scheiner v kombinaci s dosud neznámou značkou Fein Zin AS 1791 (obr. 3, č. 29c) nese jeden talíř (UH-5512). Zmíněnou novou značku třikrát vyraženou nalezneme na dalších talířích ve sbírce VMG (UH-5515, UH-5516, UH-5562). Kromě uvedených prací je také jeden talíř Antona Scheinera uložen ve sbírce Regionálního muzea v Teplicích (inv. č. C-739).

(30) Wenzel Prinke (1820-ok. 1865), kterého K. Bondy neuvádí, se poprvé objevuje v roce 1820, kdy koupil od otce Wenzela a matky Theresie dům „in der Töpfergasse N.C. 309“ (dnes Hrnčířská ul., dům zbořen) za 300 zlatých.^{107/} Ve smlouvě je Wenzel Prinke označen jako „Formstecher“, tedy rytec (řezač) forem pro potiskování textilu. Stejného povolání byl August Müller, kterému Prinke s matkou Theresií týž dům prodal o pět let později.^{108/} Asi o dalších 40 let později je na nedatované prezenční listině schůze společenstva kovodělníků uveden „Zinggießer Wenzel Prinke“.^{109/} Nelze říci, zda původní „Formstecher“ změnil své povolání či zda se jedná o jeho stejnojmenného syna. Pravděpodobnější bude druhá možnost.

Neznáme, bohužel, ani cínařskou značku ani žádný z výrobků Wenzela Prinkeho.

(31) Josef Lutz ml. (*ok. 1807–1868) (Bondy 1937a, 29–30, č. 24) byl synem stejnojmenného cínaře, u něhož se také v letech 1820–1823 otcovu řemeslu vyučil.^{110/} Poté se stal mistrem (Tischer 1928, 44 uvádí podle chybné značky rok 1831). Otcův dům dnešního čp. 248 v Klášterní ulici byl původně prodán v dražbě, takže jej syn získal teprve v roce 1841 (ač v něm v roce 1836 bydlel) a ještě v roce 1849 vedl spor o hypotéku na domě.^{111/} V letech 1838–1868 se u něj učilo osm učedníků z České Lípy a okolí (Lasvice, Velenice, Zákupy), ale s výjimkou Josefa Vetterse nikdo z nich v České Lípě své řemeslo nevykonával.^{112/} Po smrti Antona Scheinera v roce 1848 se stal Josef Lutz představeným cínařského cechu a v roce 1860 vstoupili cínaři pod jeho vedením do společenstva kovodělníků.^{113/} V letech 1840 a 1841 se zúčastnil Josef Lutz výstavy průmyslových a řemeslných výrobků v České Lípě se svými výrobky: lakované kávové podnosy, polévková terina, umyvadlo a svícny.^{114/} Jistou kuriozitou

je v roce 1866 stížnost služebné Jenofevy Popelkové ze Mšena na svého zaměstnavatele Josefa Lutze, který ji za rozbitou sklenici, jím oceněnou na 3 zlaté, zabavil nejlepší šaty jako záruku zaplacení.^{115/}

O životě Josefa Lutze mladšího toho víme poměrně dost, ale z jeho výrobků známe pouze válcovou holbu lipských tkalců s letopočtem 1831 (UH-3306; obr. 16) a se třemi stejnými malými (délka 4 mm) značkami s kurzívním monogramem JL v obdélném rámu (obr. 3, č. 31). Tischerem (1928, 44, č. 65a) mylně uváděná holba lipských ševců s datací 1837 (UH-3310) nese značku Josefa Lutze staršího (obr. 3, č. 28a).

(32) Gustav Lutz (ok. 1844–1890) (Bondy 1937a, 30, č. 25) byl patrně synem Josefa Lutze ml., neboť v seznamu domů z roku 1836 je u domu dnešního čp. 248 v Klášterní ulici jméno Joseph Lutz a poté i jméno Amalie Lutz nahrazeno: „jetzt Gustav, Zinngießer“.^{116/} V roce 1870 je uveden mezi cínaři jako nezapojený člen společenstva kovodělníků,^{117/} v roce 1873 vystavoval jakýsi (asi sklem vykládaný) nábytek na světové výstavě ve Vídni a v roce 1875 skleněné nádoby na živnostenské výstavě v České Lípě.^{118/} V letech 1873–1874 byl Gustav Lutz nájemcem brusírny skla (Glasschleiferei), která byla součástí mlýna v Robči (bývalá soukenická valcha).^{119/} Na pozvánce na valnou hromadu společenstva kovodělníků 30. května 1878 v hostinci „Zum Himmel“ (V nebi) je sice spolu s Franzem Prinkem uveden jako cínař,^{120/} ale vedle toho provozoval již také zušlechťování skla (Glas Raffineur), jak svědčí jeho spor s pomocníkem F. Rongem z Chotovic v roce 1879 o dlužnou mzdu^{121/} a reklama v adresáři z roku 1880 (Ullmann 1880, s. LVIII; obr. 17). V seznamu plátců živnostenské daně z roku 1883 je již zapsán pouze s živností „Glasverschleiß“ (prodej skla) s poznámkou: 1890 abgeschrieben (odepsán).^{122/} Více zpráv o něm nemáme.

Značku s opisem G. Lutz, B. Leipa ve štítu nepravidelného tvaru (obr. 3, č. 32) neslo víko džbánů v Bondyho sbírce a obdélná cínová pamětní deska s nápisem rytce Augusta Hiekeho o založení lipského nemocničního spolku v hostinci Zum grünen Hirsch na náměstí (čp. 168) v roce 1844, která bývala v majetku instalatéra Lindnera v České Lípě. Dnes jsou tyto artefakty neznámé.

(33) Josef Vettters (1838–†1873–1877) (Bondy 1937a, 30, č. 26) se v letech 1838–1842 vyučil cínařem u Josefa Lutze ml., roku 1848 byl Mitmeister a rok poté obdržel svolení vrchnosti k provozování živnosti.^{123/} Po otci jircháři patrně zdědil dům čp. 275 v dnešní Sokolské ul. (proti kavárně Union, dnes zbořen), který otec koupil v roce 1807. Syn jej v roce 1840 převedl na manželku.^{124/} Po ní se o něj měly podělit děti Franz,

Josef, Wenzel, Anna a Theresia, z nichž ale žádné v jeho živnosti nepokračovalo. V letech 1854–1873 známe čtyři jeho učedníky. Čtvrtý z nich, Anton Prinke, byl pak předposledním českolipským cínařem.^{125/} Při vstupu cínařů do společenstva kovodělníků v roce 1860 i v daňovém seznamu živnostníků byl J. Vettters uveden jako Zin- u. Gelbgießer, tj. slévač cinu a mosazi.^{126/} Zemřel v letech 1873–1877 a živnost vedla jeho vdova Anna Vettters až do 25. června 1883.^{127/}

Ke dvěma desítkám kusů se blíží ve sbírce VMG zastoupení mistra Josefa Vetterse z druhé a třetí čtvrtiny 19. století. Všechny nesou charakteristickou oválnou značku s překrývajícími se elipsami a opisem I. Vettters in B: Leippa (obr. 3, č. 33). Jsou to: dvě válcové holby lipských pekařů z roku 1850 a 1862 (UH-3322, UH-3400; obr. 18), další dvě nedatované válcové holby (UH-3380, UH-3398), tři hluboké misky se dvěma uchy (UH-3339, UH-6798, UH-6799) a 12 hladkých talířů s mírně prohnutým okrajem (UH-5541, UH-5542, UH-5543, UH-5544, UH-5555, UH-5559, UH-5582, UH-5583, UH-5584, UH-5585, UH-5586, UH-5587).

(34) Franz Prinke (1870–1879), jehož K. Bondy neuvádí, se objevuje v letech 1870–1879 jako „Zinngiesser“ v seznamech členů společenstva kovodělníků i v městském adresáři se stejným povoláním v domě dnešního čp. 255 v Sokolské ul.^{128/} Jiné zprávy o něm nemáme.

Neznáme žádné z děl Franze Prinkeho, ani jeho cínařskou značku.

(35) Bernard Hoser (1858–1913), kterého rovněž K. Bondy neznal, pocházel ze Zákup a učil se cínařem v letech 1858–1863 u Josefa Vetterse.^{129/} V adresáři z roku 1880 je „Zinngiesser Bernard Hoser“ uveden v domě dnešního čp. 140 v ulici Prokopa Holého, jehož majiteli byli dědicové Franzisky Wittig (Ullmann 1880, 5, 107). V seznamu plátců živnostenské daně v roce 1883 je označen jako „Zinn+Gelbgießer“, tj. slévač cinu a mosazi.^{130/} Blíže nespecifikovanému řemeslu se u něj učil od roku 1906 Friedrich Knechtel.^{131/} V letech 1891–1913 je v zápisech společenstva kovodělníků uváděn jako „Mechaniker“.^{132/} Další zprávy o něm nejsou.

Neznáme žádné z děl Bernarda Hosera, ani jeho cínařskou značku.

(36) Anton Prinke (*1857–†1925) (Bondy 1937a, 30, č. 27), narozený 24. prosince 1857 ve Svárově,^{133/} se vyučil cínařem v letech 1869–1873 u mistra Josefa Vetterse, v letech 1873–1875 pracoval u puškaře a slévače mosazi Franze Kreibicha v Novém Boru, pak u Franze Rochelta v Arnultovicích a 1875–1876 u cínaře Gustava Otty v Novém Boru.^{134/} Zdá se však, že hlavní část své cínařské produkce přebíral k prodeji již od roku 1873 od rodiny Neidhardt ve Slavkově (Tischer 1928, 44, č. 67). V roce 1884 mu bylo uděleno povolení k prodeji skla (Glaswaaren).^{135/}

V letech 1895–1897 se rovněž vyučil vodoinstalatérským pracem u firmy Gallus Dietze v Ústí nad Labem a spolu s cínařstvím pak předával své znalosti učedníkům (již od roku 1886 do 1906).^{136/} V letech 1899–1908 měl v dnešním domě čp. 457 na Jeřábkově náměstí firmu cínařství a obchodu s porcelánem, sklem a lampami pro zařízení hotelů a restaurací, kterou přesunul asi v roce 1911 do jím koupeného domu dnešního čp. 252 v Sokolské ulici (Adresář 1899, 7, 57, 62; Adresář 1907–1908, 23, 48; Adresář 1913, 37, 39; Adresář 1924, 23). V letech 1896–1922 byl představeným (Vorstand) společenstva kovodělníků (Metall&Feuer Arbeiter Genossenschaft).^{137/} Zemřel v roce 1925.

Nemáme k dispozici žádný výrobek A. Prinkeho. Ve sbírce Karla Bondyho bylo pouze dnes neznámé poškozené víko džbánu se značkou s opisem A. PRINCKE, FEIN ZINN,^{138/} jejíž přesnou podobu však neznáme.

(37) Rudolf Prinke (po 1890–1936). V seznamu žáků pokračovací školy, bohužel nedatovaném (snad z let 1890–1900), se u mistra Antona Prinkeho objevuje žák „Prinke Rudolf, Zinngießer“.^{139/} V seznamech členů společenstva kovodělníků se však dále nikde nevyskytuje.^{140/} Jak svědčí adresář z roku 1935 (s. 138), bydlel v domě čp. 252 v Sokolské ulici mimo vdovy Franzisky Prinke a dalších členů rodiny Antonův syn Rudolf „Zinngießer d. St. B.“, tj. slévač cínu státních drah. Je tedy zřejmé, že se Rudolf vyučil cínařem, ale živil se patrně technickým využitím tohoto řemesla při výrobě či opravách železničního zařízení. Dům, který vlastnili sourozenci Prinkeovi společně, přišel pro dluhy v listopadu 1936 do dražby,^{141/} takže v roce 1937 zde již měl svoji firmu výrobce kartáčů a štětců Alois Schlesinger.^{142/} Tím končí stopy po posledním vyučeném cínaři v České Lípě.

Závěr

Díky kustodovi předválečného českolipského muzea Karlu Bondymu, který jako první upozornil na zapomenuté mistry tohoto českolipského řemesla, můžeme dnes po dalším výzkumu konstatovat, že téměř půl tisíciletí tradice cínařství staví Českou Lípou mezi nejvýznamnější centra této výroby v Čechách a v kontextu severních Čech rozhodně na první místo. Vedle lipských hrncířů a soukeníků, jejichž produkci však nelze mimo Českou Lípou identifikovat, rozšířily se výrobky cínařů do celého severočeského regionu. Na základě cínařských značek víme, že kromě bohaté produkce pro českolipské cechy a měšťany dodávali svícny, křtitelnice, křtící mísy a lavaba pro kostely a zámecké kaple v Českém Dubu,

České Lípě, Doksech, Drchlavě, Hodkovicích nad Mohelkou, Krupce, Liberci, Pavlovicích, Rochlici, Stráži pod Ralskem, stejně jako cechovní nádoby pro cechy v Bakově, České Kamenici, Doksech, Dubé, Jestřebí, Mimoni, Stráži pod Ralskem a Úštěku. Kouzlo cínových nádob – těch českolipských dnes známe na stovku – zapůsobí určitě na každého vnímavého zájemce o historii. Cílem této studie bylo na bohatou tradici jejich výroby upozornit.^{143/}

POZNÁMKY

- 1/ TK 2, s. 91.
- 2/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu 1773 (nestr.).
- 3/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1009, Josefský katastr pro město Českou Lípu 1787, fol. 1v, 6r, 7v, 9v, 10r, 10v.
- 4/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Přehled manufaktur a živností 1800 (nestr.).
- 5/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1026, Seznam domů podle majitelů 1836 (nestr.).
- 6/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu, Verzeichnis...Gewerbeleute 1859, 1863.
- 7/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu, Verzeichnis...Gewerbetreibende Meister 1870, 1872.
- 8/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2464, Povolování nebývalých druhů obchodů, rozpuštění cechů a zřízení společenstev 1843–1881: Mitglieder der Vereinigten Metall und Feuer Arbeiter Genossenschaft der Stadt Böhm:Leipa, nedatováno, asi 1870.
- 9/ SOKA Česká Lípa, Cech soukeníků Česká Lípa, inv. č. (208)10: Seznam členů cechu 1826 (nestr.).
- 10/ SOKA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (41)3: Agenda (zápisy, nařízení, korespondence) 1785–1817: Zasedání cechu 10. října 1790.
- 11/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu 1773: Protocoll aufgenommen beim Bürgermeisteramte Böhm. Leipa am 20. Jänner 1860.
- 12/ SOKA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (261)1, Zápisy ze schůzí: Zápis ze zasedání výboru společenstva z 5. 11. 1896; inv. č. (280)20, Účetní doklady 1865–1923: Dopis od fy A. Schmidt ze 7. 12. 1922.
- 13/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 41, Pamětnice 1461–1720, fol. 12v.
- 14/ Tamtéž, fol. 27v, 28v.
- 15/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 42, Pamětnice 1524–1564, fol. 56r, 61v, 94v, 96v, neznačené folio za fol. 111, 117v, 123v; též Panáček 2003, 201–203.
- 16/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 41, Pamětnice 1461–1720, fol. 39v.
- 17/ Tamtéž, fol. 42r.
- 18/ Tamtéž, fol. 41v.

- 19/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 91, Purkmistrovský rejstřík 1576–1581, fol. 160r.
- 20/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 41, Pamětnice 1461–1720, fol. 44r.
- 21/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 93, Purkmistrovský rejstřík 1589–1600, fol. 52r.
- 22/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 44, Kronika Hanse Kriesche, fol. 42r.
- 23/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 43, Pamětnice 1611–1705, fol. 47r.
- 24/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 41, Pamětnice 1461–1720, fol. 45v.
- 25/ Tamtéž, fol. 51v.
- 26/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 93, Purkmistrovský rejstřík 1589–1600, fol. 6v, 31r.
- 27/ SOKA Česká Lípa, FÚ Dobranov, inv. č. 38, Fotokopie farní pamětnice 1591–1661, str. 63 originálu (foto č. 77); též Wiechowscy 1911, 102.
- 28/ SOKA Česká Lípa, Cech zámečníků Česká Lípa, inv. č. (252)12, Personální spisy zvonolijců, Cedule řezaná na uliti zvonu pro Kvitkov.
- 29/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2458, Doklady, opatřené pečetěmi, k propuštění měšťanů z pravomoci městského obvodu (list s velkou městskou pečeti v cínové kapsli).
- 30/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 489, Kniha tržních smluv 1601–1615, fol. 296r.
- 31/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 41, Pamětnice 1461–1720, fol. 66r.
- 32/ SOKA Česká Lípa, FÚ Zákupy, neinvent., Pamětnice 1566–1670, fol. 14a (fotokopie); též Hantschel 1911, 435.
- 33/ Národní archiv Praha, Berní rula 16 (Litoměřický kraj), fol. 364.
- 34/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 491, Kniha trhová 1640–1687, fol. 64r.
- 35/ Tamtéž, fol. 166v.
- 36/ Tamtéž, fol. 299r.
- 37/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2965, Cínová sbírka kustoda Bondyho 1937 (nestr.): č. 9c, 9d.
- 38/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 491, Kniha trhová 1640–1687, fol. 87r–87v, 221r.
- 39/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 607, Kniha udělení měšťanských práv 1716–1801 (pod písmenem A dle křestního jména).
- 40/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 492, Kniha trhová 1687–1729, fol. 447r až 449r.
- 41/ Tamtéž, fol. 165v–166r, 396v, 445r, 481v–482v, 483v.
- 42/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2965, Cínová sbírka kustoda Bondyho 1937 (nestr.): č. 14l.
- 43/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2454, Výhostné a zachovací listy k přijímání měšťanů (T–Z).
- 44/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 41, Pamětnice 1461–1720, fol. 102r.
- 45/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 492, Kniha trhová 1687–1729, fol. 166r až 167r.
- 46/ Tamtéž, fol. 231r.
- 47/ Tamtéž, fol. 252v.
- 48/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2496, Pozůstalosti měšťanů: Wenzel Elbel.

- 49/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 492, Kniha trhová 1687–1729, fol. 497r.
50/ Tamtéž, fol. 497v–498r.
51/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2965, Cinová sbírka kustoda Bondyho 1937 (nestr.): č. 12b, 12c.
52/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 607, Kniha udělení měšťanských práv 1716–1801 (pod písmenem J dle křestního jména).
53/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 492, Kniha trhová 1687–1729, fol. 231r.
54/ Tamtéž, fol. 345v.
55/ Tamtéž, fol. 438v.
56/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 493, Trhová kniha 1728–1751, fol. 224v.
57/ Tamtéž, fol. 101v.
58/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 607, Kniha udělení měšťanských práv 1716–1801 (pod písmenem A dle křestního jména).
59/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 493, Trhová kniha 1728–1751, fol. 115v.
60/ Tamtéž, fol. 217v, 246r.
61/ Tamtéž, fol. 231r.
62/ Tamtéž, fol. 246v.
63/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 539, Kniha obligací III, 1735–1760, fol. 224r, 228r–228v, 291r–291v, 292r–292v, 295v, 296r–296v, 296v–297r.
64/ SOKa Česká Lípa, Německá hlavní škola smíšená Česká Lípa, inv. č. 1, Kniha počtů školních 1680–1841 (nestr.).
65/ SOKa Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, (41)3, (42)4.
66/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 607, Kniha udělení měšťanských práv 1716–1801 (pod písmenem J dle křestního jména).
67/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu 1773 (nestr.).
68/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 579, Kniha posledních vůlí 1771–1787, str. 87–88.
69/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1009, Josefský katastr pro město Českou Lípu 1787, fol. 10v.
70/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 496, Trhová kniha 1789–1797, fol. 386v až 387v.
71/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 494, Trhová kniha 1751–1773, fol. 216v.
72/ Tamtéž, fol. 391v.
73/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu 1773 (nestr.).
74/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2464, Povolování nebývalých druhů obchodů, rozpuštění cechů a zřizování společenstev 1843–1881: Soupis obchodníků v České Lípě z 27. prosince 1788.
75/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1009, Josefský katastr pro město Českou Lípu 1787, fol. 1v, 6r, 9v, 10r.
76/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2496, Pozůstalosti měšťanů: Adalbert Elbel.
77/ Tamtéž.
78/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 495, Trhová kniha 1773–1789, fol. 21r.
79/ Tamtéž, fol. 165r–165v.

- 80/ Tamtéž, fol. 339v–340r.
- 81/ Tamtéž, fol. 368r–368v.
- 82/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1009, Josefský katastr pro město Českou Lípu 1787, fol. 7v.
- 83/ SOKa Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.).
- 84/ Tamtéž.
- 85/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 498, Trhová kniha 1803–1808, fol. 30v až 31r.
- 86/ SOKa Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.).
- 87/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 607, Kniha udělení měšťanských práv 1716–1801 (pod písmenem K dle příjmení).
- 88/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2496, Pozůstalosti měšťanů: Paul Keisch, Inventarium pozůstalosti z 26. 9. 1805, Licitationsprotokol z 11. 12. 1805.
- 89/ Tamtéž, Protokol o projednání pozůstalosti z 5. 7. 1806.
- 90/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 495, Trhová kniha 1773–1789, fol. 368r až 368v.
- 91/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2234, Revers v Praze vězněných českolipských měšťanů 1794.
- 92/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 496, Trhová kniha 1789–1797, fol. 386v až 387v.
- 93/ SOKa Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (41)3: Agenda (zápisy, nařízení, korespondence) 1785–1817: Zasedání cechu 10. října 1790.
- 94/ SOKa Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.), zápis z 29. června 1795.
- 95/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 607, Kniha udělení měšťanských práv 1716–1801 (pod písmenem L dle příjmení).
- 96/ SOKa Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.), zápisy z 31. prosince 1820 a 10. listopadu 1823.
- 97/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 502, Trhová kniha 1821–1825, fol. 159r až 161r; inv. č. 505, Trhová kniha 1829–1832, fol. 104v–105r.
- 98/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 506, Trhová kniha 1832–1836, fol. 68v až 69v.
- 99/ Tamtéž, fol. 209v–210r.
- 100/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 508, Trhová kniha 1840–1843, fol. 157v.
- 101/ SOKa Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (41)3: Agenda (zápisy, nařízení, korespondence) 1785–1817: Zasedání cechu 10. října 1790.
- 102/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 496, Trhová kniha 1789–1797, fol. 386v až 389r.
- 103/ SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 498, Trhová kniha 1803–1808, fol. 30v až 31v; inv. č. 499, Trhová kniha 1808–1812, fol. 151v–152v, 217r–218r, 340v–341v; inv. č. 500, Trhová kniha 1813–1818, fol. 291r–294r; inv. č. 505, Trhová kniha 1829–1832, fol. 39r–40r; inv. č. 507, Trhová kniha 1837–1840, fol. 175v–176r.

- 104/ SOkA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.), zápis z 31. prosince 1820 a 10. listopadu 1823.
- 105/ Tamtéž, zápis z 26. prosince 1848.
- 106/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 509, Trhová kniha 1843–1850, fol. 317r až 319v.
- 107/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 501, Trhová kniha 1819–1821, fol. 107v až 108r.
- 108/ Do trhové knihy zapsáno až v roce 1827: SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 504, Trhová kniha 1827–1829, fol. 56v–59v.
- 109/ SOkA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (261)1, Zápisy ze schůzí (nedat.).
- 110/ SOkA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.), zápisy z 31. prosince 1820 a 10. listopadu 1823.
- 111/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1026, Seznam domů podle majitelů 1836 (nestr.); inv. č. 506, Trhová kniha 1832–1836, fol. 209v–210r; inv. č. 508, Trhová kniha 1840–1843, fol. 127v–128v, 131v–132r; inv. č. 509, Trhová kniha 1843–1850, fol. 352v–355v.
- 112/ SOkA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.); inv. č. (43)5, Personální spisy 1695–1902.
- 113/ SOkA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (261)1, Zápisy ze schůzí (nedat.); inv. č. (262)2, Seznamy členů; AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu 1773 (nestr.); inv. č. 2464, Povolování nebývalých druhů obchodů, rozpuštění cechů a zřizování společenstev 1843–1881.
- 114/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2267, Výzvy k účasti na průmyslových výstavách.
- 115/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2512, Stížnost služebně ze Mšena na asociálního zaměstnavatele 1866.
- 116/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1026, Seznam domů podle majitelů 1836 (nestr.).
- 117/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2464, Povolování nebývalých druhů obchodů, rozpuštění cechů a zřizování společenstev 1843–1881: Mitglieder der Genossenschaft, nedat. (asi 1870).
- 118/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2267, Výzvy k účasti na průmyslových výstavách 1890–1896.
- 119/ SOkA Česká Lípa, OÚ Česká Lípa, inv. č. 1092, Vodoprávní věci bývalé soukenické valchy v Robči 1873–1885.
- 120/ SOkA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (709)25, Stanovy společenstva kovodělníků 1860, 1905, 1907.
- 121/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2477, Záležitosti různých společenstev 1850–1883.
- 122/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1651, Živnostenská daň 1883–1895.
- 123/ SOkA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.), zápisy z uvedených let.
- 124/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 499, Trhová kniha 1808–1812, fol. 20v až 22r; inv. č. 508, Trhová kniha 1840–1843, fol. 118r–119r.

- 125/ SOKA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.); inv. č. (43)5, Personální spisy 1695–1902.
- 126/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu 1773 (nestr.); inv. č. 1650, Živnostenská daň 1862; inv. č. 1651, Živnostenská daň 1883–1895.
- 127/ Hamann 1877, 41; Ullmann 1880, 20, 107; SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1651, Živnostenská daň 1883–1895.
- 128/ SOKA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (262)2, Seznamy členů 1870; inv. č. (279)19, Vyúčtování 1858–1899; inv. č. (709)25, Stanovy společenstva kovodělníků 1860, 1905, 1907; Hamann 1877, 32.
- 129/ SOKA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (40)2, Kvartální vyúčtování 1790–1796: Rechnungs Buch 1790 anfang (nestr.); inv. č. (43)5, Personální spisy 1695–1902.
- 130/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1651, Živnostenská daň 1883–1895.
- 131/ SOKA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (283)23, Personální spisy, protokoly, učební smlouvy 1849–1928.
- 132/ SOKA Česká Lípa, Cech zámečníků Česká Lípa, inv. č. (243)3, Zápisy ze schůzí cechu zámečníků 1851–1921.
- 133/ SOKA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (43)5, Personální spisy 1695–1902: Pracovní knížka A. Prinkeho, vydaná 30. dubna 1875; OÚ Česká Lípa, bez inv. č., Sčítání lidu 1921, Postgasse 252.
- 134/ SOKA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (43)5, Personální spisy 1695–1902.
- 135/ SOKA Česká Lípa, OÚ Česká Lípa, inv. č. 22, Rejstřík řemeslných živností pro politický okres Česká Lípa 1864–1895 (ve skutečnosti od roku 1883): rok 1884, č. 375.
- 136/ SOKA Česká Lípa, Cech cínařů Česká Lípa, inv. č. (43)5, Personální spisy 1695–1902; Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (283)23, Personální spisy, protokoly, učební smlouvy 1849–1928.
- 137/ SOKA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (261)1, Zápisy ze schůzí.
- 138/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2965, Cínová sbírka kustoda Bondyho 1937 (nestr.): č. 27a.
- 139/ SOKA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (282)22, Seznamy žáků pokračovací školy, nedat.
- 140/ SOKA Česká Lípa, Společenstvo kovodělníků Česká Lípa, inv. č. (262)2, Seznamy členů, placení příspěvků 1921–1925.
- 141/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3502, Nucené vymáhání peněz: Rudolf a Marta Prinke.
- 142/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2849, Stavební spisy čp. 252, 1892 až 1937.
- 143/ Tato studie by nemohla vzniknout bez obětavé pomoci pracovnic Státního okresního archivu v České Lípě Jaroslavy Jarolímkové a Violy Bendové, které vyhledaly a předložily autorovi ke studiu obrovské množství archivního materiálu. Autor jim tímto vzdává upřímné díky.

LITERATURA A PRAMENY

- Adresář 1899: Adressbuch der politischen Bezirkes Leipa mit Wohnungsanzeiger der Städte Leipa, Haida und Niemes, Česká Lipa.
- Adresář 1907–1908: Adressbuch und Wohnungs-Anzeiger für die Städte B.-Leipa, Niemes und Haida, Tanvald.
- Adresář 1913: Adressbuch für den politischen Bezirk B.-Leipa, Rochlice.
- Adresář 1924: Adreßbuch für die politischen Bezirke B.-Leipa und Niemes, Varnsdorf.
- Adresář 1935: Adreßbuch der Stadt u. d. Orte des Gerichtsbezirkes Böhm. Leipa, Česká Lipa.
- Berling, K. 1920: Altes Zinn, Berlin.
- Bienert, K. J. 1937: Leipas Bürgermeister von 1371–1937, In: 600 Jahre Stadt Böhm. Leipa. Sonderbeilage der „Deutschen Leipaer Zeitung“. Sonntag, den 25. April 1937, 5–6.
- Bondy, K. 1937a: Das alte Zinngießerhandwerk in Böhmischem Leipa, Česká Lipa (zvláštní otisk z Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege 60, 38–65).
- Bondy, K. 1937b: Böhmisches Zinn und das alte Zinngiesserhandwerk in Leipa, Internationale Kunstrevue 1937, Heft 7–8, 158–162.
- Bondy, K. 1937c: Kleine Kunstwanderung durch die Sechshundertstadt, In: 600 Jahre Stadt Böhm. Leipa. Sonderbeilage der „Deutschen Leipaer Zeitung“ Sonntag, den 25. April 1937, 4–5.
- Diderot, D. – d’Alembert, J. le Rond 1756: Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, Vol. 6, Paris.
- Hamann, J. 1877: Leipaer Adreßbuch, Česká Lipa.
- Hantschel, F. 1895: Allerlei Alterthümliches, MNEC 18, 261–267.
- Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, Česká Lipa.
- Hintze, E. 1926: Die deutschen Zinngiesser und ihre Marken, Band IV. Schlesische Zinngiesser, Leipzig.
- Horák, T. 2007: Výtvarní umělci, umělečtí řemeslníci a výrobci hudebních nástrojů v Litoměřicích 16.–19. století, Litoměřice.
- Kühn, K. F. 1917: Zur Geschichte der Glockengießerkunst in Böhmen, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 56, 1–31.
- Mohr, J. 1988: Cínařství, Ústí nad Labem.
- Mohr, J. 2000: Cesty cínařství na Liberecku, In: Umělecká řemesla bez hranic, Liberec, 104–115.
- Nadolski, D. 1983: Altes Gebrauchs-Zinn, Leipzig.
- Nadolski, D. 1986: Zunftzinn, Leipzig.
- Panáček, J. 2003: Česká Lipa v době gotické, In: Gotické umění a jeho historické souvislosti II., Ústecký sborník historický 2003/1, 157–211.
- Panáček, J. 2010: Zaniklé památky ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lipě, Bezděz 19, 35–60.
- Recueil 1771: Recueil de planches sur les sciences, les arts liberaux et les arts mécaniques, avec leur explication, 7ème livraison, Paris (obrazové přílohy k francouzské encyklopedii).
- Rziha, F. Ritter von 1892: Böhmisches Zinngefäße, Mitteilungen der Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunstdenkmale 18, 27–39 (též jako separát).
- Stará, D. 1992: Zinnmarken aus aller Welt, Augsburg.

Tischer, F. 1928: Böhmisches Zinn und seine Marken, Leipzig.

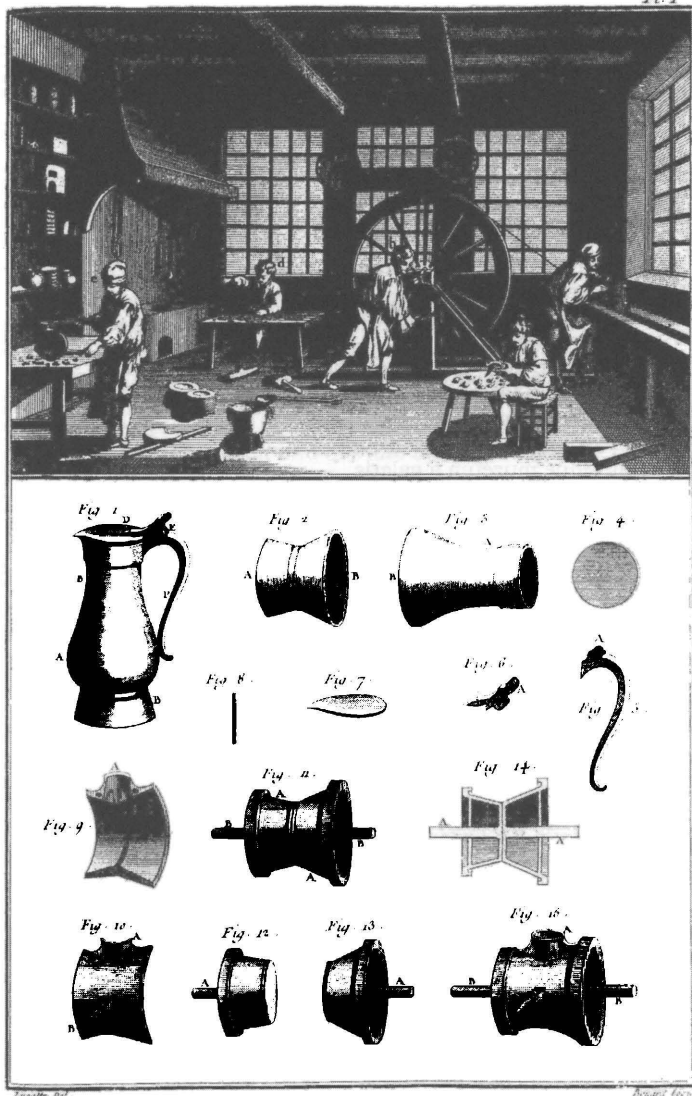
TK: Tereziánský katastr český. Sv. 2. Rustikál (kraje K-Ž) (ed. A. Chalupa – M. Lišková – J. Nuhliček – F. Rajtoral), Praha 1966.

Ullmann, A. 1880: Adress-Buch der Stadt Böhm.-Leipa, Česká Lípa.

Wiechowsky, A. 1911: Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern, MNEC 34, 81-113.

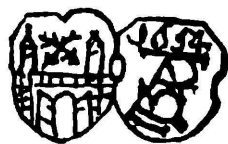
ZKRATKY

AM	- Archiv města (archivní fond)
FÚ	- Farní úřad (archivní fond)
MHMP	- Muzeum hlavního města Prahy
MM	- Městské muzeum
MNEC	- Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Club
OÚ	- Okresní úřad (archivní fond)
SOkA	- Státní okresní archiv
UPM	- Umělecko průmyslové muzeum
VMG	- Vlastivědné muzeum a galerie

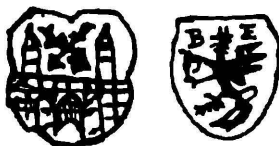
Potier d'Etain, Moulds.

Obr. 1. Vyobrazení cínařské dílny a cínařských forem v obrazové příloze ke francouzské encyklopedii (Recueil 1771, 232).

12

ATB (Barthel?)

13

BE (B. Elbel)

14a

AB (A. Bartel st.)

14b

AB (A. Bartel st.)

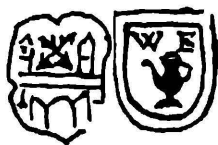
15

HES

16

MT (M. Treschl)

17

WE (W. Elbel)

18

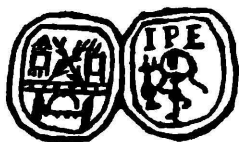
IWE (J. W. Elbel)

20

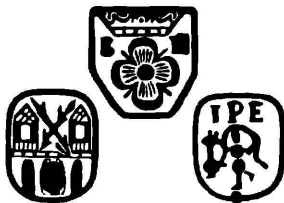
AB (A. Barthel ml.)

Obr. 2. Císařské značky českolipských císařských mistrů (část 1).

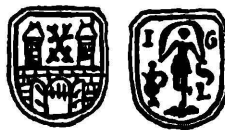
22a

IPE (J. P. Elbel?)

22b

IPE (J. P. Elbel?)

23

IGL (J. G. Lempke)

28a

IL (J. Lutz st.)

28b

J. Lutz st.

29a

AS (A. Scheiner)

29b

A. Scheiner

29c

A. Scheiner

31

JL (J. Lutz ml.)

32

G. Lutz

33

J. Vettters

Obr. 3. Cínařské značky českolipských cínařských mistrů (část 2).

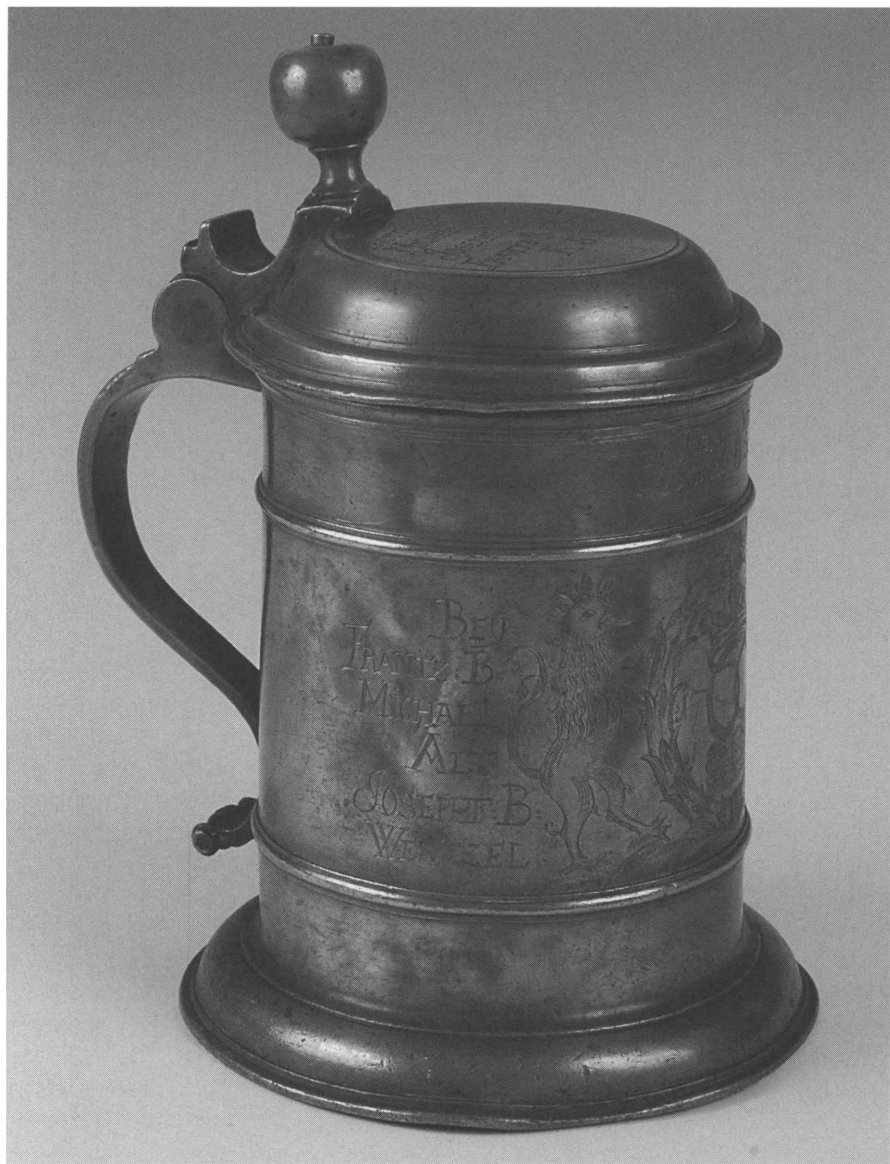

Obr. 4. Mistr ATB (snad Tobias Bartl): talíř spojeného českolipského cechu kovářů, zámečníků, kolářů a řezníků s letopočtem 1659 (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-414). Foto V. Štěpánský.

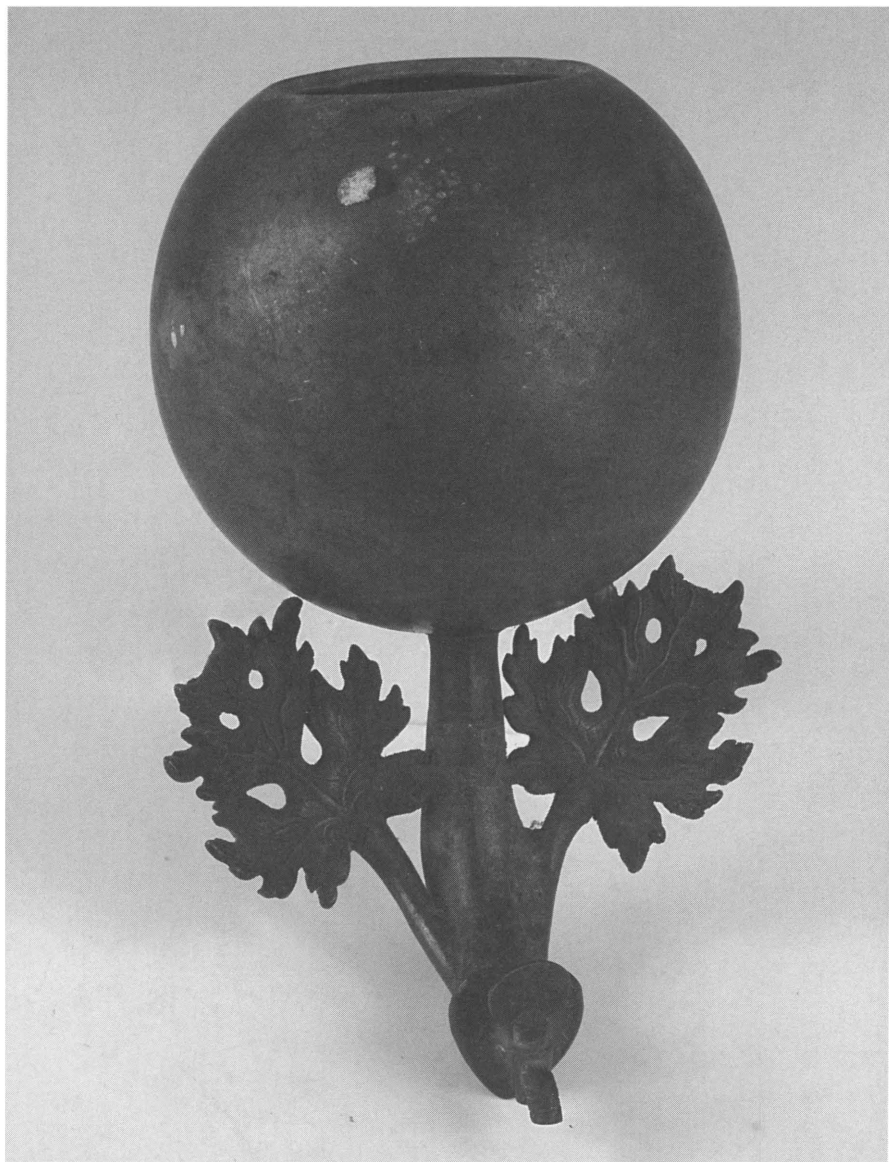

Obr. 5. Mistr BE (Balthasar Elbel st.): velká konvice českolipského cechu pekařů a perníkářů s letopočtem 1672 (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-469). Foto V. Stěpánský.

Obr. 6. Mistr AB (Anton Bartel st.): válcová holba českolipského cechu pekařů s letopočtem 1729 (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-3472). Foto V. Stěpánský.

Obr. 7. Neznámý českolipský mistr, pravděpodobně Anton Bartel starší: kostelní lavabo, resp. jeho nádržka na vodu (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-6639). Foto V. Štěpánský.

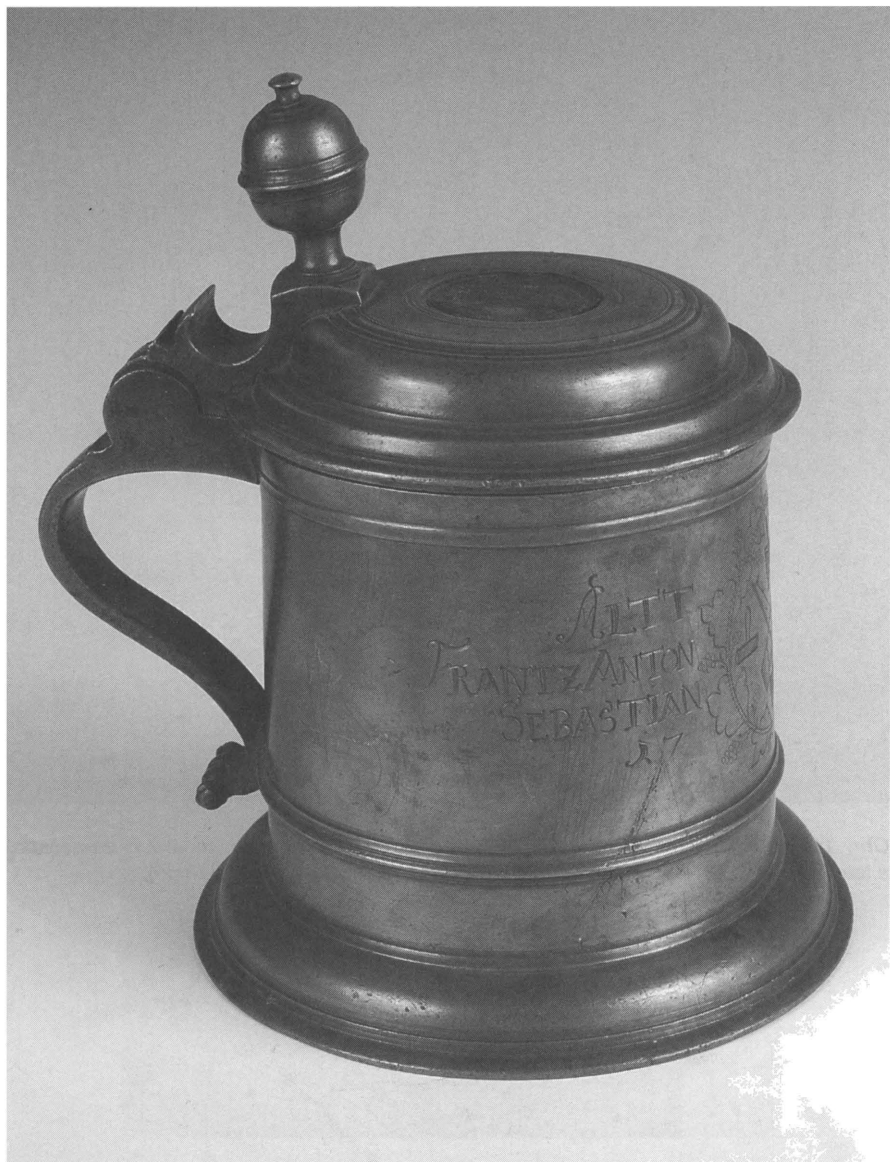
Obr. 8. Mistr AB (Anton Bartel st.): dva ze čtyř svícňů, které daroval A. Bartel v roce 1733 do kostela v Krupce, dnes v Muzeu v Krupce (Regionální muzeum Teplice, inv. č. C-741–742). Foto Regionální muzeum Teplice.

Obr. 9. Neznámý českolipský mistr, pravděpodobně Anton Bartel starší: cínová křtitelnice z roku 1716 z kostela sv. Ducha v Českém Dubu (kulturní památka, r. č. 83672/35–2893). Foto M. Panáček.

Obr. 10. Mistr WE (Wenzel Elbel): talíř českolipského(?) cechu kovářů a zámečníků s letopočtem 1709 (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-5599). Foto V. Štěpánský.

Obr. 11. Mistr IWE (Julius Wilhelm Elbel): korbel mimoňského cechu soukeníků s letopočtem 1734 (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-470). Foto V. Štěpánský.

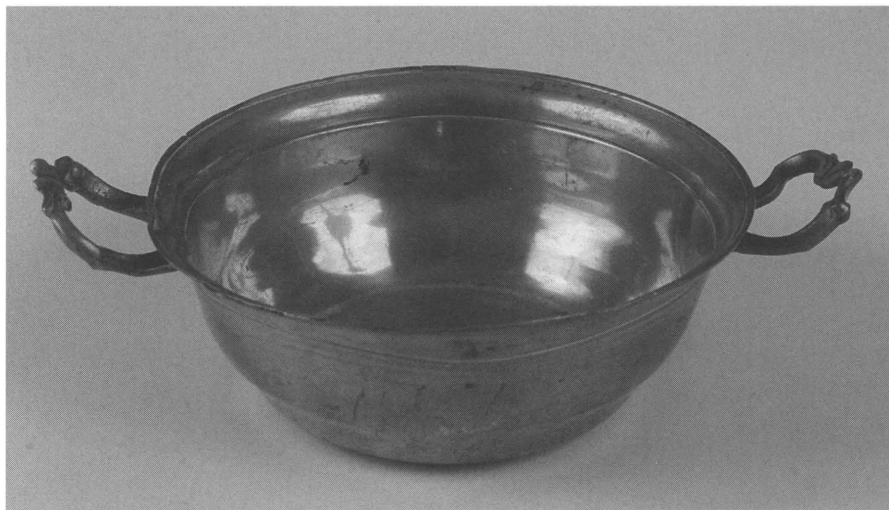

Obr. 12. Mistr AB (Anton Barthel ml.): velká konvice českolipského cechu tkalců s leto-
počtem 1749 (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-6682). Foto V. Štěpánský.

Obr. 13. Mistr IGL (Johann Georg Lempke): dóza s púleným víkem a dvěma uchy (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-495). Foto V. Štěpánský.

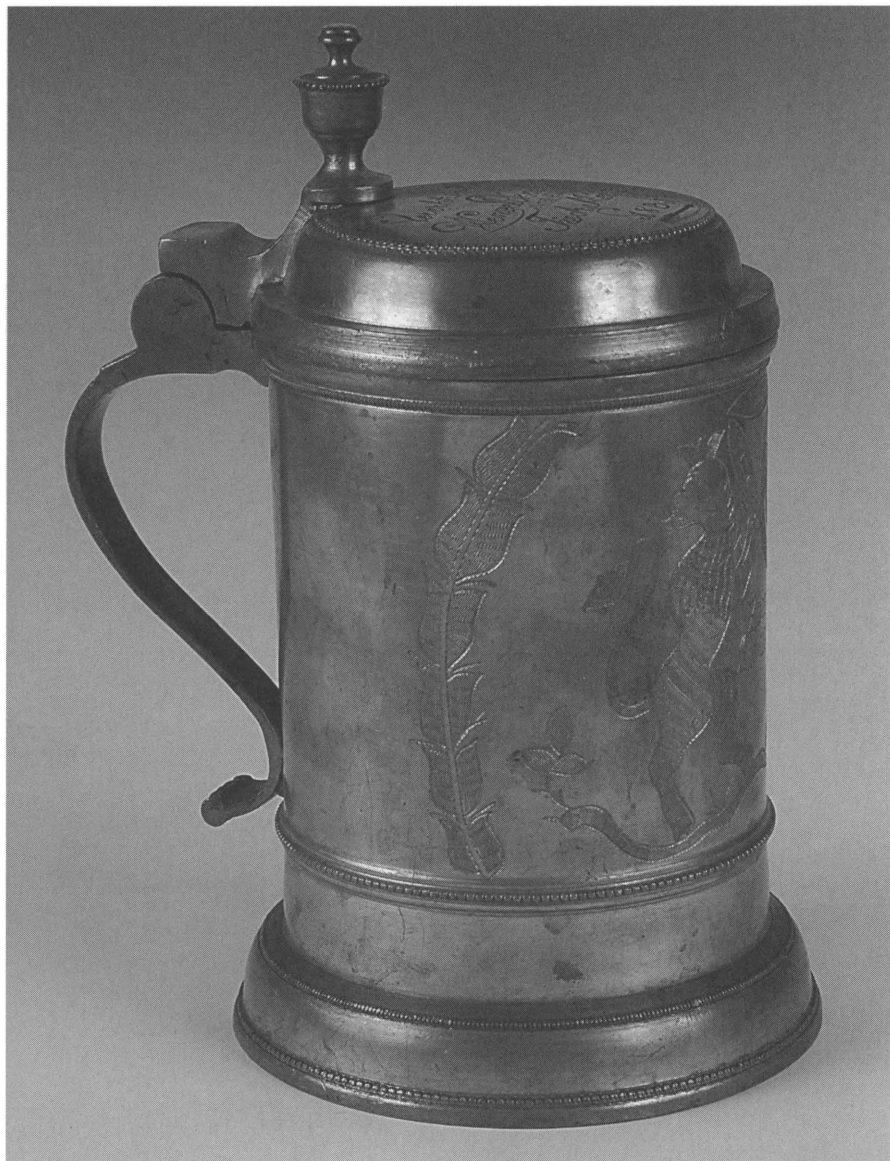

Obr. 14. Mistr Josef Lutz st.: hluboká miska s dvěma uchy (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-3338).
Foto V. Štěpánský.

Obr. 15. Mistr Anton Scheiner: hluboká mísa s dvěma uchy (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-3463). Foto V. Štěpánský.

Obr. 16. Mistr JL (Josef Lutz ml.): válcová holba českolipského cechu tkalců s letopočtem 1831 (VMG Česká Lípa, inv. č. UH-3306). Foto V. Štěpánský.

GUSTAV LUTZ

Klostergasse 4, B.-LEIPA, Klostergasse 4

Crystall- & Glas-Manufactur,

Petroleum-Lampen-Erzeugung

und

Zinngiesserei (gegründet 10. Nov. 1768)

empfiehlt seine in diese Fächer gehörenden Artikel.

Durch meine Glasschleiferei in Robitz, verbunden mit Kuglerei, Einbohrung, Gravirung und Matirung, bin ich in der Lage, jeden grossen Auftrag schnell, gut und billig ausführen zu können; halte von den ordinären Glaswaaren jeder Art bis zum feinsten Crystall- und Farbenglas zu Luxus-, Dessert- und Trink-Servicen, Vasen, Schalen etc., sowie Hôtel- und Gasthaus-Einrichtungen nach dem neuen, gesetzlich geaichteten Litermasse grosses Lager und bin im Stande, sofort zu liefern.

Bei der Petroleum-Lampen-Erzeugung richtete ich mein Hauptaugenmerk auf die Erzeugung der im gewöhnlichen Leben am häufigsten vorkommenden Lampen und glaube darin hauptsächlich des soliden Baues, der eleganten Form und der billigen Preise wegen, jeder Concurrrenz die Stirn bieten zu können.

Was die neuesten Brennersorten anbelangt, habe alle was immer für Namen habende in- und ausländische Sorten am Lager und kann sich Jedermann in meinem Locale von der Leuchtkraft der verschiedenen Gattungen überzeugen.

Ebenso liefere alle Lampenbestandtheile und Dochte aus amerikanischer Wolle und doppelt gekühlte Lampencylinder unter Garantie.

In der Zinngiesserei verfertige ich Gegenstände von den kleinsten Specialsachen bis zum grössten Küchengegenstände.

Halte ferner am Lager:

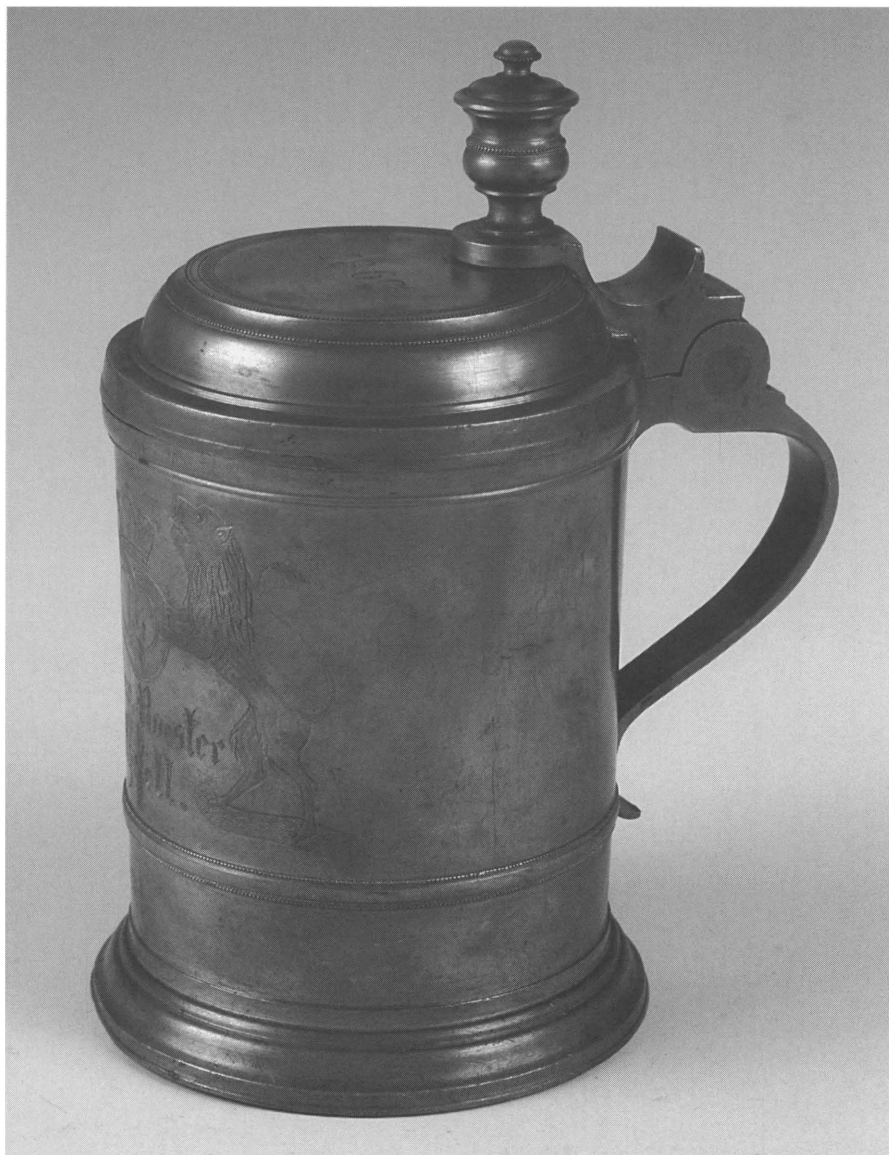
Beschläge von Probzinn, Feinzinn u. Britannia,

L i t e r m a s s e

nach gesetzlicher Vorschrift,

und übernehme die in dieses Fach einschlagenden Arbeiten.

Obr. 17. Reklama cínaře Gustava Lutze v českolipském adresáři z roku 1880 (Ullmann 1880, s. LVIII). Majitel upozorňuje na tradici své firmy, založené jeho pradědem Ignatzem Lutzem 10. listopadu 1768.

Obr. 18. Mistr Josef Vettters: válcová holba českolipských pekařů s letopočtem 1862 (VMG Česká Lipa, inv. č. UH-3400). Foto V. Štěpánský.

RESUMÉ

Zinngießerhandwerk in Česká Lípa

Jaroslav Panáček

Die fast ein halbes Jahrtausend alte Tradition des Zinngießerhandwerks reiht Česká Lípa unter die bedeutendsten Zentren dieser Produktion in Tschechien ein. In Nordböhmen hat die Stadt den ersten Platz. Neben den Töpfern und Tuchmachern aus Česká Lípa, deren Produktion jedoch außerhalb der Stadt nicht nachzuweisen ist, wurden die Erzeugnisse der Zinngießer im ganzen nordböhmischen Raum vertrieben. Die ersten Zinngießer in Česká Lípa sind schon im 15. Jahrhundert belegt, aber seine Blüte erfuhr dieses Handwerk erst im 17. und 18. Jahrhundert. 1790 gründeten die Zinngießer eine eigene Zunft, aber schon im folgenden Jahrhundert darauf kam es zum Rückgang, vor allem durch die Entwicklung des billigeren Steinguts und Porzellans und die breitere Verwendung von Glas. Dennoch hielt sich dieses Gewerbe hier bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts.

Der erste und bisher einzige Autor, der sich mit dem Zinngießerhandwerk in Česká Lípa befasste, war der Kurator im Vorkriegsmuseum von Česká Lípa Karl Bondy. Seine Angaben konnten um eine Menge weiterer Informationen bereichert werden. Seit Beginn der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts können wir jetzt insgesamt 37 Zinngießer nachweisen. Die Zinnbearbeitung wurde hauptsächlich in wenigen Familien in Česká Lípa vererbt. Von 25 Zinngießern zwischen der Mitte des 17. und dem Anfang des 20. Jahrhunderts gehörten zwei Drittel zu vier hier ansässigen Familien: Elbel (6), Lutz (4), Bartel (3) und Prinke (4).

Die Arbeit beschreibt ausgehend von schriftlichen Quellen des Archivs von Česká Lípa die Schicksale der Meister und dank der Meisterzeichen auch der Produkte, die sie an Bürgerfamilien und Zünfte in Česká Lípa, aber auch für Kirchen und Schlosskapellen in der Umgebung lieferten. Mit Hilfe der reichhaltigen Zinnsammlung des Heimatmuseums und der Galerie in Česká Lípa hat der Autor einen Überblick über die Meisterzeichen erstellt. Die Arbeit illustrieren Fotos der bedeutendsten Werke dieser Meister.

Übersetzt von Petra Sochová

OHLASY SLAVNÝCH ANTICKÝCH SOCH VE SLOUPU U ČESKÉ LÍPY^{1/}

Jan Bažant

Jan Bažant: *Echoes of famous ancient statues in Sloup nr. Česká Lípa*

The sculptural decoration of the manor in Sloup nr. Česká Lípa was created in about 1736 by a sculptor from Prague workshop of Matyáš Bernard Braun, one of the most reputable sculptors of Czech baroque. The article newly determines the iconography of some statues: on the attic of the main facade is Atalanta (up to now mistaken for Diana), Atlas and Meleagros (up to now mistaken for Ceres or Faun), the ones in the gateway are Herkules with Omphale and Mercurius with Herse (the latter one was till now mistaken for Andronica or Argo). The article deals with identification of antique patterns of the attic statues and in all of the three cases it was found out that they were famous pieces of art which once were parts of collections in Rome. It follows from iconography analysis that the statues were deemed to glorify their purchaser, Josef Jan Maxmilián Count Kinský, by their motifs which were just as original as their creative workmanship.

Někdy kolem roku 1736 si Josef Maxmilián hrabě Kinský (1705–1780) objednal v pražské Braunově dílně sochařskou výzdobu pro zámek ve Sloupu, který nechal zbudovat v letech 1730–1733.^{2/} Soubor je pozoruhodný už rozměry pískovcových soch i jejich množstvím – tři monumentální plastiky a dvě sousoší. Přesto se jim až doposud nikdo podrobně nezabýval. V akademických „Dějínách českého výtvarného umění“ je zmíněn pouze letmo.^{3/} V „Uměleckých památkách Čech“ se u hesla „Sloup (Česká Lípa)“ dočteme o „mytologických skupinách“ v průjezdu a sochách „Atlanta, Diany a Cerery“ na atice (obr. 1).^{4/} Atlás nesoucí zeměkouli je uprostřed atiky opravdu osazen, ale existence Diany a Cerery po jeho boku je velmi nepravděpodobná, protože tyto bohyně v antické mytologii netvořily dvojici, ani se s nimi nesetkáváme jako s kontrastním párem. Koho tedy tato dvojice figur představuje? Další otázky nás čekají po vstupu do zámku.

V průjezdu je na levé straně sousoší ženy a Merkura, kterého snadno poznáme podle okřídlené čapky. O ženě se v monografii Matyáše Bernarda Brauna dočteme, že představuje „Androniku“ (Vítězku nad muži).^{5/} Sousoší však zobrazuje situaci přesně opačnou – jestli tu někdo nad někým vítězí, potom je to stojící Merkur sklánějící se k sedící ženě. Navíc, z antického Řecka a Říma, kam ukazuje postava Merkura, žádnou „Androniku“ neznáme. Teprve později proslula žena tohoto jména jako věštkyně, o které se píše v Ariostově eposu „Orlando Furioso,“ nicméně společně s Merkurem v tomto díle nikde nevystupuje. Koho tedy představuje tento pár a jaký význam měla celá sochařská výzdoba zámku ve Sloupu u České Lípy?

Pro Braunovy současníky nebyla sochařská výzdoba zámku žádným tajemstvím. Její poselství je zakódováno ve vypointovaných postojích, gestech, atributech i důmyslném způsobu, jakým spolu sochy navzájem komunikují. Výzdoba je nesrozumitelná pouze pro dnešního diváka, ale příčina není v sochách, nýbrž v naší slepotě. Ta je logickým důsledkem toho, že nás nikdo nenaučil, jak se máme na tyto sochy dívat, jak je máme číst. Baroku, které bylo po dlouhá desetiletí považováno za „dobu temna“, byl v oblasti světské ikonografie upírán hlubší intelektuální rozměr. Český dějepis umění se formoval ve 20. století, v němž se hlavní zájem soustředil na výtvarnou formu, podceňování významu světských námětů výtvarných děl bylo ještě umocněno úpadkem klasické vzdělanosti. Latinské knihy, které v období baroka dominovaly v zámeckých knihovnách, již nikdo nečte. Obrazy a sochy dnes existují odděleně od příslušných pasáží antic- kých řeckých a římských autorů, s nimiž původně tvořily nedílnou jed- notu. Zobrazení antických bohů a hrdinů byla vytržena ze svého původ- ního kontextu.

Výsledkem je naše negramotnost tváří v tvář sochám inspirovaným antickou řeckou a římskou kulturou. Chybí nám znalosti nutné k tomu, abychom pochopili, s čím se autoři těchto děl obraceli na publikum, pro něž byly vytvořeny. Ve své době snadno pochopitelné sochy antických hrdinů a božstev se dnes staly nesrozumitelnými rébusy, jimž je v nejlep- ším případě přiznávána dekorativní kvalita. Nositelé závažných poselství byli degradováni na pouhý ornament, stejně, jako tomu bylo s egyptskými hieroglyfy poté, co jazyk a kultura starověkých Egypťanů upadly v zapo- menutí.

V následujícím textu se pokusíme sochy ve Sloupu vrátit do jejich původního kontextu. Pokusíme se rekonstruovat, co v nich kolem roku 1736 hosté zámku viděli, s jakými znalostmi k nim přistupovali. Budou to stále ty samé sochy, zůstanou na svých místech, ale dnešní kulturní

pozadí, přesněji řečeno jeho absenci, nahradíme horizontem očekávání barokního kavalíra. Pokusíme se na sochařskou výzdobu Sloupu podívat očima jejich objednavatele, Jana Josefa Maxmiliána hraběte Kinského, a jeho sochaře z Braunovy dílny.

Ústřední postavou atiky hlavního průčelí zámku je rozkročený nahý Atlás s plnousem, který nese pravou rukou globus, levou se opírá o pařez (obr. 2). Tíha globu je efektně vyjádřena sklonem hlavy a hlavně tím, jak Atlantovi podklesávají kolena. Tento sochařský typ vytvořený v antickém řeckém helénistickém sochařství, znala pozdější Evropa z drobného umění a z římské kopie monumentální sochy, která vznikla kolem roku 150. Památka je známá jako Atlas Farnese, i když socha je dnes v Neapoli (obr. 3).^{6/} Ohlas Atlanta Farnese, kterého v barokní epoše znal každý vzdělaný návštěvník Říma, se ve střední Evropě objevuje roku 1717 na vrcholu západního pavilonu drážďanského Zwingeru. Sochu vytvořil Balthasar Permoser, jehož tvorbu Matyáš Bernard Braun dobře poznal za svého drážďanského pobytu. Braun se však ve svém Atlantovi neinspiroval Permoserem, ale přímo antickým vzorem. V Braunově dílně vznikla první socha Atlanta okolo roku 1718 pro bránu pražské zahrady Jana Josefa hraběte z Wrthby.^{7/} Permoser antický vzor obměnil, Atlantovi na Zwingru hrozí, že mu globus každou chvílí vyklouzne, a proto si jej snaží přidržet klackem, který drží v levé ruce. Braunův Atlás ve Vrtbovské zahradě v Praze se však těsně drží antického Atlanta Farnese a globus pevně podepírá nejen hlavou, ale i oběma rukama.^{8/}

V sochařství 17. století vznikly podle vzorů odvozených z antického drobného umění další dva typy Atlanta, které se svou výtvarnou formou i ideově výrazně odlišují od Atlanta Farnese, na jedné straně to byl unavený bůh, který stoicky sedí s globem na ramenou, na straně druhé napak vzdorný Atlás stojící vzpřímeně, v kontrastu s jednou nohou lehce pokrčenou.^{9/} Heroický typ byl častější než variace na antickou sochu Atlanta Farnese a najdeme jej i mezi sochami vytvořenými v Braunově dílně. V roce 1727 si František Retz, provinciál české jezuitské provincie a rektor University Karlo-Ferdinandovy objednal u Braunů sochu pro Astronomickou věž Klementina, ta zobrazuje vzpřímeně stojícího Atlanta. Tento sochařský typ však bylo možné realizovat pouze v kovu – Atlás pro Klementinum má olověný plášť na železné konstrukci. Na atice zámku ve Sloupu mohl být zobrazen odevzdaně sedící Atlant, ale sochař z Braunovy dílny zvolil variaci na Atlanta Farnese.

Od antického vzoru se socha ve Sloupu v mnohém odchyluje, bůh jakoby se chtěl postavit a opřel se přitom levou rukou o pařez. Zobrazený

Atlás vlastně spojuje typ Atlanta Farnese, kterému pod tíhou břemena podklesávají nohy, s typem vzdorného boha stojícího vzpřímeně. Tento volný přístup k antickým originálům je pro Braunovu dílnu a barokní sochařství obecně typický, již od počátku 16. století se od špičkových sochařů neočekávalo pouhé napodobení, ale také překonání antiky, „imitatio“ nahradilo „emulatio“. Silueta Atlanta ze sbírky Farnese nicméně ve Sloupu zůstala zachována a sochař se k antickému vzoru přihlásil i tím, že na globu naznačil souhvězdí. Popularita Atlanta Farnese pramenila také z toho, že jeho součástí bylo vůbec nejstarší zobrazení hvězdného globu.

Napravo od Atlanta stojí na atice sloupského zámku polonahý muž, s pláštěm přehozeným přes levou ruku a bedra (obr. 4). Na rozdíl od Atlanta pracně vzpírajícího těžké břemeno, muž evidentně odpočívá, stojí s překříženýma nohama, opřený o pařez. Je to nepochybně lovec; pravou ruku má položenou na kančí hlavu a na pařezu visí toulec se šípy. Socha byla interpretována jako Ceres nebo Faun, přestože žádné zobrazení těchto mytologických postav s kančí hlavou neexistuje. Nepochybně se jedná o Meleagra, odpovídá tomu nejen zobrazený námět, ale socha také prokazatelně napodobuje antické sochařské dílo, jehož zobrazení bylo jistě i v Braunově dílně. V 16.–18. století se nejproslulejší zobrazení Meleagra nacházelo v římském paláci rodiny Fusconi (obr. 6). Socha byla ve své době považována za jedno z vůbec nejkrásnějších děl antického sochařství, její rytiny proto nesměly chybět v žádném albu nejvýznamnějších římských antických soch, podle nichž se v sochařských dílnách pracovalo.^{10/}

Socha na zámku Sloup však nebyla vytvořena podle tohoto Meleagra, nýbrž podle sochy z římské sbírky Giustiniani (obr. 5).^{11/} Důvod byl nasnadě – výše zmíněná socha ze sbírky Fusconi byla sice velice slavná, ale měla příliš komplikovanou siluetu, která se na zámeckou atiku nehodila. Braunův žák tedy napodobil jinou plastiku z antických sbírek v Římě, Meleagra Giustiniani. Toto dílo bylo objeveno v letech 1631–1635. Podobně jako tomu bylo s většinou soch nalezených při vykopávkách, byl to pouze fragment, který byl podle tehdejších zvyklostí doplněn tak, aby socha byla úplná. Podle vzoru sochy Meleagra ze sbírky Fusconi bylo torzo ve sbírce Giustiniani upraveno do podoby Meleagra tím, že k němu byla přidána hlava kance, kmen stromu a další detaily.^{12/} Socha byla dobře známá z rytin, které podle soch ve sbírce Giustiniani vznikaly, autor sochy ve Sloupu mohl jako předlohu použít například rytinu podle Sandrartovy kresby, na níž je socha označena jako Meleagros (oproti

originálu a soše ve Sloupu zrcadlově převráceno),^{13/} ale jak si ukážeme níže, použil jako předlohu patrně rytinu z Montfauconova díla „L'antiquité expliquée“. Socha ve Sloupu z antického originálu převzala celkovou kompozici s překříženýma nohama, což však vůbec neodpovídá akčnosti Meleagrova příběhu. Nelogický postoj sochy byl důsledkem toho, že antická plastika, která tu posloužila za vzor, původně nezobrazovala lovce, ale odpočívajícího atleta. Sochař však patrně chtěl, aby byl v jeho díle rozpoznán Meleagros Giustiniani, a proto převzal jak její uvolněný postoj s překříženýma nohama, tak motiv ruky nedbale opřené o kančí hlavu.

Braunův žák mýtus o Meleagrovi nepochybně znal, o čemž svědčí to, že se od římského originálu odchýlil tak, aby se jeho socha lépe shodovala s tím, co se o tomto hrdinovi psalo v Ovidiových Proměnách. Pravou ruku uvolněně opřenou v bok nahradil emotivním gestem – ruka je pozdvižena dopředu, před trup, současně sochař zvýraznil naklonění hlavy. Těmito drobnými změnami působivě vyjádřil duševní vzepjetí, které je charakteristické pro tohoto antického hrdinu a jeho tragický osud. Současně těmito gesty Meleagra provázal s jejím protějškem, jenž stojí po Atlantově levé straně. Tato socha zobrazuje ženu v přepásaném oděvu pod kolena, ve zdvižené pravici drží cíp oděvu, levou rukou hladí vedle ní stojícího psa (obr. 7). V české odborné literatuře byla socha identifikována jako Diana na základě krátkého oděvu lovkyně a psa u nohou. Tato postava však ve skutečnosti zobrazuje jinou mýtickou lovkyni, a to Atalantu. Toto čtení podporuje především samotný Meleagros na protější straně, který býval s Atalantou často zobrazován, s Dianou ho však nikde nejdeme. Tato bohyně mu nepřála, zanevřela totiž na jeho otce a za trest na jeho zem seslala netvora, kalydónského kance. Ikonografický typ Meleagra předávající Atalantě hlavu kalydónského kance vznikl v ilustracích k Ovidiovým Proměnám již v 16. století. V následujících stoletích byl různě obměňován, ale hrdina vždy vzhlíží k Atalantě, což sochař naznačil také na atice zámku ve Sloupu (obr. 10).

V Ovidiových Proměnách je popsáno, jak se hrdina do Atalanty na první pohled zamiloval: »Jakmile Meleagros ji uviděl, zatoužil ihned po ní (té lásce však bohové nepřáli!), plameny kryté do nitra vsál a pravil: „Ó, šťasten, koho ta uzná za hodna manželství!“ Čas a stud mu promluvit více zabránil: větší dílo teď naléhá, veliký zápas!«^{14/} Dilem je myšlen lov na kalydónského kance, kterého Atalanta jako první zasáhla: „Tu přiloží arkadská dívka k těživě rychlý šíp, luk napne a vypustí střelu. Šelmě se za ucho zabolí šíp, než povrchu těla dotkl se jen a krví nehojnou štětiny zbarvil.«^{15/} Ovidius potom popisuje další průběh lovu, při němž se

Melagrovi podařilo kance dobít: »Oineův syn měl se dvěma oštěpy střídavě štěstí: jeden se zabodl v zem, však druhý doprostřed hřbetu. Zatím co kanec řádl a dokola otáčel tělem, zatím co novou krev i s pěnou syčící chrílil, rány té původce přiskočí ihned a k vzteku ho dráždí, potom mu do plece přímo svůj trpytný zarazil oštěp ... Vítěz na zhoubnou hlavu svou nohu vložil a slápnuv na šelmu dí: „Ó dívko arkadská, přijmi tu kořist, která náleží mně, a sdílej se o slávu se mnou!“ Ihned pak staženou kůži jí daruje, trčící množstvím zježených štětín, i rypák, jež zdobily obrovské zuby. Dívka z daru má radost a těší se z toho i dárce.«^{16/}

Dvojice Atalanty a Meleagra na atice zámku ve Sloupu v Čechách ilustruje Ovidiův verš (*dívka z daru má radost a těší se z toho i dárce*), ale postava Atalanty byla s antickým Římem navíc provázána i samostatně, svojí výtvarnou formou. Podobně jako v případě Atlanty a Meleagra i tato socha byla citátem proslulé sochy z římských sbírek. V tomto případě se jednalo o antickou sochu Diany ze sbírky della Valle v Římě, která byla v 17.–18. století za Atalantu považována (obr. 8).^{17/} Z této sochy bylo převzato nápadné gesto ženiny pravé ruky, která vysoko zdvihá cíp oděvu, což byl všeobecně srozumitelný atribut naznačující zahalování nebo naopak odhalování ženy.^{18/} Ať už byl význam tohoto gesta jakýkoli, gesto bylo nezvyklé, což hovoří pro hypotézu, že se v Braunově dílně inspirovali právě sochou ze sbírky della Valle. Mohl ji znát z Perrierovy rytiny,^{19/} jejíž přímý ohlas najdeme v historických českých zemích v soše Atalanty, která byla součástí galerie kopií slavných antických soch, kterou biskup olomoucký Karel II. z Lichtenštejna-Kastelkornu nechal v letech 1654–1698 vyzdobit kolonádu v kroměřížské Květnici (obr. 9).^{20/} Kroměřížská Atalanta, jež byla dílem pouhého řemeslníka, se antického vzoru drží velmi těsně, Atalanta na atice zámku ve Sloupu měla větší ambice a převzala z něj jenom celkovou siluetu. V Braunově dílně bylo zdrojem poučení o Meleagrovi Giustiniani i „Atalanté“ della Valle patrně tehdy velice populární dílo Bernarda de Montfaucon. Ve vydání z roku 1724 najdeme rytiny podle těchto antických soch vedle sebe, jako dvojici, tedy přesně tak jako na atice zámku ve Sloupu (obr. 5 a obr. 8).^{21/}

Po vstupu do zámku návštěvníka v průjezdu vítají dvě sousoší, u nichž Braunův žák zvolil odlišnou strategii. Zatímco na atice byly umístěny ohlasy známých antických soch z proslulých římských sbírek, dvousoší v průjezdu měla naopak překvapit neobvyklostí témat a jejich zpracováním. Rozdíl byl dán také tím, že sochy na atice byly určeny pro pohled zdálky, zatímco sochy v průjezdu bylo možné studovat zblízka a jsou proto také mnohem více propracované. I tato díla okázale odkazovala na

antickou kulturní tradici, ale nelze je přímo odvodit od žádného antického originálu. V nice napravo je nahý Herkules, pravou ruku má položenou na svém atributu, lví kůži, ale drží v ní přádeno (obr. 11). Na klíně má vřeten, které si přidržuje levou rukou, a vzhlíží zamilovaně k vedle stojící nahé Omfalé, která ho objímá a hladí mu levou rukou vousy. Zobrazený výjev ilustruje antický mýtus o Herkulovi, který si trest za zabití Ifta odpýkával u lidské královny Omfalé, které sloužil v ženských šatech a vykonával ženské práce. Podle alternativní verze Herkules sloužil z lásky k Omfalé, v Ovidiových fiktivních listech Déianeira manželovi vyčítá: „Uprostřed iónských dívek – tak vypráví o tobě pověst – držels prý košik s vlnou, hrozeb své paní ses bál. Což ty se, Alkménin synu, nic nestydíš mocné své ruce, vítězně v tolika pracích, na hladký košíček klást, tlustá vlákna spřádat a svíjet palcem svým silným, stejně pak vážící množství paní své vraceti zas? Ach, když tvrdými prsty jsi přízi z kuzele svíjel, kolikrát vřeten prasklo, jak jsi je silácky tisk! Věří se, ubohý, také že ve strachu z hrozeb své paní, polekán řeménky důtek, k nohám jí pokorně kles.“^{22/}

V antickém výtvarném umění je ikonografický typ Herkula a Omfalé, kteří si vyměnili atributy, doložen od helénistické epochy a v římském umění se s ním setkáme poměrně často.^{23/} V poantické Evropě se s příběhem o Herkulovi a Omfalé (někdy též zaměněna s Iolé nebo Déianeirou) setkáváme v literatuře již od 14. století. Boccaccio píše, jak Omfalé Herkulovi: „zapálenému láskou přikázala, aby odložil lví kůži i kyj a vyměnil je za věnce, voňavky, prsteny a purpurová roucha. Co však bylo ještě potupnější, jako zamilovaný mladík seděl mezi služkami přidržoval dole vlnu a předl.“^{24/} Od počátku 16. století se s tímto námětem setkáme často i ve výtvarném umění a v rudolfínské době zdomácnělo v pražském ateliéru Bartholomea Sprangera.^{25/} Na rytině Aegidia Sadelera podle Sprangerova návrhu z doby kolem roku 1600 je dole báseň, která osvětluje mravoličný smysl výjevu – Herkula, „který se nebál války (Marta) ani smrti“ přemohla láska k Omfalé – i ten nejmocnější muž může tak být ovládán slabou ženou.^{26/} Od počátku 17. století se téma Herkula a Omfalé objevuje i v divadelních hrách a operách.^{27/}

Dvojice Herkula a Omfalé byla zobrazována již od počátku 16. století, a proto je s podivem, že v sochařství se tato pikantní záměna mužské a ženské role objevuje až mnohem později. Prvním monumentálním sousoším je dnes zničené dílo, které bylo v Braunově době v drážďanské „Grosser Garten“ (obr. 12).^{28/} Podnětem k jeho vzniku mohlo být antické drobné sousoší zobrazující Herkula a Omfalé stojící vedle sebe

s vyměněnými atributy, které tehdy bylo v římské sbírce Farnese.^{29/} Toto antické dílo nebylo všeobecně známé, na rytinách se objevuje až roku 1833, snad proto jeho přímý ohlas v poantické tvorbě nikde nenajdeme. Nedrží se ho ani drobné slonovinové řezby Herkula a Omfalé, které vytvořil na konci 18. století drážďanský Balthasar Permoser.^{30/} S touto soškou má socha z Braunovy dílny společné pojetí horní poloviny Herkulova těla: hlavu obrácenou vzhůru a ruku před tělem, ale hlavní inspiraci mohly být sochaři dobové sochy, kresby a malby, z nichž převzal vzájemnou propojenost obou postav (obr. 12).

Originálním Braunovým sochařským výtvozem bylo i protějškové sousoší, které návštěvník zámku ve Sloupu našel po vstupu do průjezdu na levé straně. Zobrazuje nahého Merkura s okřídlenou čapkou, jak hraje na flétnu a je skloněný k sedící nahé ženě s věncem růží, který si tiskne na hrud' (obr. 13). Tato žena byla interpretována jako „Andronika“, ve skutečnosti však nepochybně zobrazuje Hersé. Obdobné sousoší Braunova dílna vytvořila již ve dvacátých letech 18. století pro zámeckou zahradu ve Valči.^{31/} Merkur a Hersé tisknoucí si věnec na prsa stojí proti sobě také na bráně čestného dvora v Hořovicích, tato dvojice vznikla v Braunově dílně po roce 1737.^{32/} V malířství 16.–18. století byl Merkur zamilovaný do Hersé (řecky „rosa“) častým námětem, nejčastěji byl zobrazován okamžik, kdy letící Merkur spatřil dole pod sebou Hersé s květinami, kráčejíci v obětním průvodu na počest Minervy (obr. 14). V sochařství však tato dvojice byla zobrazována poprvé v Braunově dílně. Antické sousoší Merkura a ženy existovalo a bylo známé i z rytin, ale jeho pojetí nemá se sochami Merkura a Hersé z Braunovy dílny nic společného.^{33/} Hlavní motiv tohoto sousoší, Merkur hrající na flétnu, také nemá žádné vzory v tehdy známých antických památkách. Braunova dílna se tu inspirovala kresbami a malbami 16.–18. století, které ilustrovaly Ovidiovo vyprávění o Merkurovi, který hrou na šalmaj uspal Arga.^{34/} Neznáme důvody, proč byl v Braunově dílně Merkur hrající na flétnu přenesen z mýtu o Argovi do mýtu o Hersé. Víme jen, že Matyáš Bernard Braun vytesal reliéf Merkura s pišťalou a Argem již v letech 1714–1718 na severním portálu Clam-Gallasova paláce v Praze.^{35/}

Dvousoší v protilehlých nikách průjezdu zámku Sloup měla zjevně zapůsobit svojí nezvyklostí, přičemž jejich význam nebyl patrně jednoznačně definován. Jejich vzájemná vazba je však zjevná, netvoří dvojici pouze svojí formou, ale také obsahem. Díla zobrazují kontrastní milenecké páry, na jedné straně žena okouzluje muže (Omfalé a Herkules), na druhé straně muž okouzljuje ženu (Merkur a Hersé). To však byl pouze

první významový plán, který byl výchozím bodem alegorického výkladu, který se snad týkal obtíží, které musíme překonávat na cestě ke ctnosti. Herkules musel po vykonání svých hrdinských činů zdolat ten vůbec nejtěžší úkol, přemoci sám sebe, své sebezničující milostné vzplanutí k Omfalé. Merkur sice krásnou Hersé snadno okouzлил, ale to byl pouze počátek. Aby jeho touha došla naplnění, musel překonat nečekané vnější obtíže – sebezničující závist sestry Hersé, Aglaury. V obou případech byly překážky nakonec překonány, Merkur se dostal do ložnice Hersé a Herkules završil svou pozemskou pouť nanebevzetím. Dvojici témat v průjezdu zámku tak lze číst také jako oslavu boží vůle, které je vše podřízeno. V každém případě byl tímto způsobem vykládán ovidiovský mýtus o Merkurovi a Hersé.^{36/}

Obdobně je možné číst dvojici Meleagra a Atalanty, která byla určitě zvolena nejen proto, že lov byl jedním z důvodů, proč se hosté na zámku ve Sloupu sjížděli. Nápadné je, že nejenom v průjezdu, ale i na mýtech zobrazených na atice hlavního průčelí šlo o závist a záměnu rolí, důsledky však byly v případě Meleagra a Atalanty tragické. Výše citovaný Ovidiův verš „Dívka z daru má radost a těší se z toho i dárcé,“ je totiž jenom první část dvouverší, které pokračuje: „druhé však pojala závist a v celém davu se reptá.“^{37/} Tento milostný příběh měl tragický podtext, neboť skončil předtím, než začal. Tím, že hrdina věnoval ženě loveckou trofej, která náležela muži, popudil proti sobě všechny ostatní lovce. Melegrovi strýcové Atalantě trofej vzali se slovy: „Odlož tu kořist a nekraď, ženštino, slávu, která náleží nám! A neklam se důvěrou v krásu, aby ti neprospěl nic ten dárcé zmámený láskou.“^{38/} Meleagros spor ukončil tím, že strýce zabil, za to ho jejich sestra a hrdinova matka ztrestala smrtí, ale poté se svého činu zhrozila a vzala si život.

Meleagros a Atalanta na atice hlavního průčelí jsou loveckým a milostným dobrodružstvím pouze v prvním plánu. Dobové komentáře k Ovidiovým Proměnám zdůrazňují, že smyslem mýtu o Meleagrovi a Atalantě bylo poukázat na to, že vítěz neujde závisti.^{39/} Mýtus o Hersé byl vykládán obdobně: Merkur si získal srdce vyvolené, ale její sestra ji záviděla natolik, že odmítla i zlato, které jí bůh nabízel. V obou případech se závist obrátila proti závistivcům – Meleagrovi strýcové byli zabiti a sestra Hersé zkameněla. Meleagros a Atalanta na atice zámku ve Sloupu otevřeli navzájem propojená témata závisti a záměny rolí, která jsou dále rozvedena sousošími v průjezdu. Nešlo tu patrně o obecně lidské problémy, ale o překážky, které vzorový hrdina, alter ego stavebníka, musí překonat na cestě k ctnosti. Na toto čtení poukazuje ústřední postava atiky, Atlás nesoucí

globus. Toto téma bylo v 17.–18. století chápáno jako alegorie služby obci, a proto se opakovaně objevuje ve výzdobě radnic a veřejných budov. Sochou Atlanta nad vstupem do rezidence její stavebník upozorňoval na obtížnost veřejné činnosti, které ho tíží jako břemeno Atlantovo, jež mu přineslo věčnou slávu. O vysokém postavení Josef Maxmiliána hraběte Kinského svědčí to, že za pražské korunovace Marie Terezie 12. května 1743 byl korunovačním komisařem. Ve své době proslul jako největší šlechtický podnikatel v českém království, průkopník nové role společenské elity. Ne všechny podnikatelské záměry se mu zdařily, nicméně byl v šedesátých letech pověřen funkcí odpovídající dnešnímu postavení ministra průmyslu a obchodu.

Za Josefa Maxmiliána hraběte Kinského byly monumentální sochy nezbytným atributem reprezentativního panského sídla v celé Evropě, tedy i v českém království, takže nebylo snadné na sebe tímto způsobem upozornit. Velmi záleželo na vhodném výběru témat a výtvarném zpracování, jimiž se objednavatel mohl prosadit v prestižní roli patrona a znalce umění. Hrabě Kinský své ambice projevil již tím, že se obrátil na Braunovu pražskou dílnu, která byla zárukou nejvyšší dostupné kvality. Promyšlený byl patrně i výběr námětů plastik tak, aby tvořily ideový celek. Všechny sochy se energicky přihlásily k duchovnímu dědictví antického Řecka a Říma, postavy umístěné na atice byly navíc citáty antic- kých soch, kterými se pyšnily paláce v Římě. Návštěvníci hraběte Kinského si tak připomněli „grand tour“ svého mládí, jejímž vyvrcholením bylo důkladné seznámení se s památkami ve věčném městě. Polichoceni byli i ti, kteří originální sochy nikdy neviděli nebo na ně zapomněli. Vystavením jejich imitací totiž zámecký pán nejen sebe, ale i své hosty definoval jako světaznalé „cognoscenti“.

Sochařskou výzdobou Sloupu se kolem roku 1736 podařilo toto šlechtické sídlo explicitně propojit s Římem a jeho antickým předchůdcem. V následujících staletích však byly tyto vazby téměř zcela zpřetrhány, a to nejen u sochařské výzdoby sloupského zámku. Výklad barokních soch není možný bez znalosti kořenů, které byly nutným předpokladem jejich vzniku. Vždy je nezbytné správně identifikovat především to, koho sochy skutečně zobrazují, a teprve pak je možné zkoumat, proč vznikaly a jaké bylo jejich ideové poselství. Závěr je jednoznačný – barokní plastiky z Braunovy dílny neměly jenom zdobit, ale inspirovat diváka i svými tématy, která byla stejně originální, jako jejich výtvarné zpracování.

POZNÁMKY

- 1/ Tato studie byla podpořena grantem č. IAA800090902 (Antická inspirace v českém barokním umění) Grantové agentury Akademie věd České republiky.
- 2/ O stavebníkoví a jeho rodu srov. Mašek, P.: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti, Praha 2008, s. 455 a lit. uvedená na s. 456–457.
- 3/ Blažiček O. J.: Sochařství pozdního baroka, rokoka a klasicismu v Čechách. In: Dvorský, J., ed.: Dějiny českého výtvarného umění 2, 2, Praha 1989, s. 715. Srov. též. Blažiček, O. J.: Sochařství baroku v Čechách, Praha 1958, s. 153, 190.
- 4/ Poche, E., ed.: Umělecké památky Čech 3, Praha 1980, s. 364. V jiné publikaci je pravá socha na atice považována za Fauna: Poche, E.: Matyáš Bernard Braun, Praha 1965, s. 120.
- 5/ Poche, E., Matyáš Bernard Braun, s. 119. „Andronika“ se objevuje i v poslední monografii o Braunovi: Kořán, I.: Braunové, Praha 1999, s. 116, 127–128.
- 6/ Z antického originálu se dochoval globus, část hlavy (brada a vousy) a trup bez téměř celých rukou a bez nohou od třísel dolů. Socha je v Římě doložena okolo poloviny 16. století, někdy před rokem 1560 byla doplněna do dnešní podoby. V letech 1562 až 1767 byla v římském Palazzo Farnese. Srov. Gasparri, C., ed.: Le sculpture Farnese. I. Le sculpture ideali, Milano 2009, č. 71, seznam kreseb a rytin je na s. 155, mezi rytinami je omylem uveden „Perrier 1638, n. 71“ a „Montfaucon 1719–1724, suppl. 1“, v obou případech se nejedná o zobrazení Atlanta Farnese, ale o rytiny podle sochy Atalanty della Valle. Srov. též. Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae 3, č. 32.
- 7/ Dnes je na jejím místě kopie, originál je v Lapidáriu Národního muzea v Praze, inv. č. 38.177. Srov. Denkstein, V., et alii: Lapidarium Národního muzea. Sbirka české architektonické plastiky 11.–19. století, Praha 1958, s. 147, č. k. 155, obr. 153.
- 8/ Tento motiv byl znám z antické literatury, o Atlantovi nesoucím na zádech zeměkouli, kterou drží oběma rukama, psal poprvé Hésiodos ve Zrození bohů: „Atlás, ten z tvrdé nutnosti nese oblohu širokou na konci světa, blíž zvučně pějících Hesperidek, stojácky, na rukou neúnavných a na vlastní hlavě“ (Hes. theog. 517–520, překlad J. Nováková).
- 9/ Srov. <http://www.waymarking.com/cat/details.aspx?f=1&guid=fb74295c-f104-460d-9123-38b062df70bc> (přístup 22. dubna, 2010).
- 10/ Socha byla objevena v Římě někdy před rokem 1546, v roce 1770 byla zakoupena Klementem XIV. a převezena do Vatikánu, kde je dnes vystavena (Sala degli animali inv. 490). Jedná se o antickou římskou kopii podle řeckého originálu z let 350–320 př. Kr., jehož autorem byl patrně slavný Skopas, srov. Haskell, F. – Penny, N.: Taste and the Antique. The Lure of Classical Sculpture 1500–1900, New Haven – London 1981, č. 60.
- 11/ Poche, E.: Matyáš Bernard Braun, s. 120) uvádí jako model pro levou sochu na atice zámku ve Sloupu sochu Parida v nice na schodišti salcburského Mirabellu (Raffaell Donner, 1726, srov. <http://www.bildindex.de/>), ale podobnost je dána pouze tím, že socha ve Sloupu i socha v Salzburgu jsou obě variacemi na Meleagra Giustiniani.
- 12/ Socha v roce 1816 přešla do římské sbírky Torlonia (Museo Torlonia inv. č. 264), která byla v roce 2005 zakoupena italským státem. Sbirka uložená v římském paláci

- (Via Corsini 5) je v současné době veřejnosti nepřístupná. O soše srov. Stewart, A. F.: *Skopas of Paros*, New York 1977, s. 143, č. 14.
- 13/ I. D. Sandrart (kresba), R. Collin (rytina), *Meleagros Giustiniani*, oproti originálu zrcadlově převráceno (Sandrart 1675–1679, 2, tab. e, rytina podle: *Galleria Giustiniani del marchese Vincenzo Giustiniani*, 1–2, Roma 1636, 1, tab. 135).
- 14/ *Ov. met.* 8, 324–328, překlad F. Stiebitz.
- 15/ *Ov. met.* 8, 380–383, překlad F. Stiebitz.
- 16/ *Ov. met.* 8, 414–430, překlad F. Stiebitz.
- 17/ Socha je dnes ve florentském Palazzo Corsini (inv. EA 4075): Clarac, C.-O.-F.-J.-B. *Comte de: Musée de Sculpture antique et moderne*, I–VI, Paris 1826–1855 (V, 1851), 2026B; Dütschke, H.: *Antike Bildwerke in Oberitalien I–V*, Leipzig 1874–1882, s. 106 (zahrada Palazzo Corsini ve Florencii); Reinach, S.: *Répertoire de la statuaire grecques et romaine*, I, Paris 1906, s. 503; *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* 2, 1, s.v. *Artemis/Diana* 27b.
- 18/ Gesto není antický originál, socha má novodobě doplněné nejen ruce, ale i hlavu a nohy od kolen dolů. Podle analogie s dochovanými antickými sochami Diany lze předpokládat, že na antickém originálu bohyně zdvihala ruku, aby vyňala šíp z toulce zavěšeného na zádech.
- 19/ Perrier, F.: *Segmenta Nobilium Signorum et Statuarum, Quae temporis dentem invidium evasere*, Roma 1638, s. 71 („Atalanta in Aedibus à Valle“).
- 20/ 13. socha (od jihu), na soklu je nápis „ATALANTA“, o Květnici srov. Daniel, L. – Perůtka, M. – Togner, M., eds.: *Arcibiskupský zámek a zahrady v Kroměříži, Kroměříž 2009*, s. 131–132; Miltová, R.: *Mezi zalíbením a zavržením. Receptce Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě*, Brno 2009, s. 116–117.
- 21/ Montfaucon, B. de: *L'antiquité expliquée et représentée en figures ... Supplément 1*, Paris 1724, s. 120 a 120d. O vysokém hodnocení sochy Atalanty delle Valle svědčí, že o ní Montfaucon píše, že je „une statuë des plus belles“ (s. 119).
- 22/ *Ov. her.* 09, 073–082, překlad R. Mertlík.
- 23/ *Srov. Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* 7, 1, s.v. *Omphale*.
- 24/ Boccaccio, G.: *Genealogia deorum gentilium, 1360–1374* (citováno podle vydání V. Romano, Bari 1951), kap. 13, 637.
- 25/ Obraz patrně z roku 1595 je v Ženevě (Fučíková, E., et al., ed.: *Rudolf II. a Praha: císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy*, Praha 1997, č. I/86); kresba z roku 1599 v pražské NG (tamtéž, č. I/281); malba na mědi ve vídeňském Kunsthistorisches Museum (DaCosta Kaufmann, T.: *The School of Prague. The Painting at the Court of Rudolf II*, Chicago – London 1988, č. 20/37).
- 26/ Fučíková, E., et al., ed., *Rudolf II. a Praha*, č. I/351. O alegorickém výkladu mýtu v poantické Evropě srov. Rosenthal, L.: *Gender, Politics, and Allegory in the Art of Rubens*, New York 2005.
- 27/ *Srov. Reid, J. D.: The Oxford Guide to Classical Mythology in the Arts, 1300–1990s*, New York, Oxford 1993, s. 540–544. První zobrazení, které prokazatelně odkazuje na antické prameny je Pinturicchiova freska v Metropolitním muzeu v New Yorku z roku 1508 (inv. č. 114.17), na níž si protagonisté vyměnili atributy, kyj a přádeno.
- 28/ *Mramor, zničeno*. Dvousoší vytvořil buď Francesco Baratta (zemřel 1666, srov. Pigler, A.: *Barockthemen: Eine Auswahl von Verzeichnissen zur Ikonographie des*

17. und 18. Jahrhunderts, Budapest 1974, s. 121; Bénézit, E.: Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs, 1, Paris 1976, s. 425), nebo Filippo Catasi (poprvé zmíněn 1692, srov. Das Allgemeine Künstlerlexikon 17, 1997, s. 291).
- 29/ V. 40 cm, sousoší bylo v římské sbírce Farnese doloženo od roku 1568, nejprve bylo v Palazzo Farnese, od roku 1767 ve Villa Farnesina v Římě, v roce 1796 bylo převezeno do Neapole, kde je dnes vystaveno v Museo Nazionale (srov. Gasparri, C., ed., *Le sculpture Farnese*, č. 70).
- 30/ Jeden exemplář je v drážďanské Grünes Gewölbe a další v Berlíně a St. Petersburgu, srov. Kappel, J.: „Hier wird allzeit bleiben in Gunst und Hochachtung seine Kunst“: zum 350. Geburtstag Balthasar Permosers. *Dresdener-Kunstblätter* 45, 2001, s. 217–223.
- 31/ Dnes Kladruby, Lapidárium, srov. Poche, E.: Matyáš Bernard Braun, s. 116–119, I. Kořán, Braunová, s. 116–122.
- 32/ Horyna, M.: Hořovice Chateau, Praha 1997; I. Kořán, Braunová, s. 108.
- 33/ Vaccaro, L.: *Antiquarum Statuarum Urbis Romae...*, Roma 1584, s. n. „Mercurio e ninfa Farnese“; Cavalieri, G. B. de: *Antiquarum Statuarum Urbis Romae tertius et quartus liber*, Roma 1594, tab. 30 „Mercure, avec Chloride, dans le Palace Farnese.“ Socha byla nalezena v Římě před rokem 1550, kdy se dostala do římského Palazzo Farnese (Vincent, R.: *Les collections Farnese. Les Antibes*. In: *Le Palais Farnese. Ecole Française de Rome*, Roma 1981, I.2, s. 331–351, zejména s. 335), dnes je v londýnském British Museum (Smith, A. H.: *A Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities in the British Museum*, I–III, London 1904, č. 1602; censusID 156238). Muž byl v 16. století změněn na Merkura přidáním okřídlené čapky.
- 34/ Ov. met. 1, 717–721. Na stránkách města Sloup (<http://www.obecsloupvcechach.cz/turisticke-zajimavosti/zamek/>, přístup 8. září 2010) je proto sousoší označeno jako Merkur a Argos, ale vedle Merkura je evidentně žena.
- 35/ Srov. Vlček, P., ed.: *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 185–188.
- 36/ E.g. Spreng, J. (ilustrace Virgil Solis): *Metamorphesos Ovidii... Frankfurt/Main* 1563, s. 34: „Sic hominum noxae tandem reteguntur ad auras, Quod latet interdum suscitatur una dies: Supplicium multos differtur saepe per annos, Sed certo gravior tempore poena venit“, Sandys, G.: *Ovid's Metamorphosis...*, Oxford 1632, cf. <http://etext.virginia.edu/latin/ovid/sandys/2.htm> (přístup 20. dubna 2010).
- 37/ Ov. met. 08, 430–431, překlad F. Stiebitz.
- 38/ Ov. met. 08, 433–436, překlad F. Stiebitz.
- 39/ E. g. Baur, J. W.: *Ovidii metamorphosis ... Nürnberg 1703*, text k obr. 77: „Invidia victorem tergit quoque sors Meleagrum, sed docet imbelles invidiae esse manus.“

LITERATURA

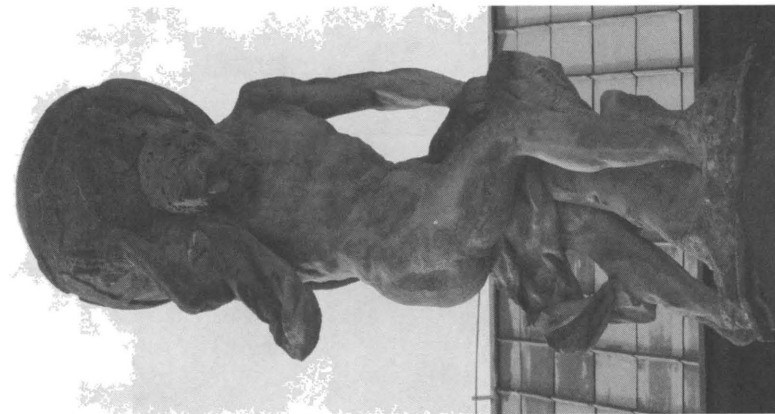
- Das Allgemeine Künstlerlexikon 1–69, Berlin 1992–2010.
 Banier, A.: *Ovid's Metamorphoses in Latin and English...with...Explications of the Fables*, Amsterdam 1732.

- Baur, J. W.: *Ovidii metamorphosis...*, Nürnberg 1703.
- Bénézit, E.: *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, 1, Paris 1976.
- Blažiček, O. J.: *Sochařství baroku v Čechách*, Praha 1958.
- Blažiček O. J.: *Sochařství pozdního baroka, rokoka a klasicismu v Čechách*. In: Dvorský, J., ed.: *Dějiny českého výtvarného umění* 2, 2, Praha 1989, s. 711–740.
- Boccaccio, G.: *Genealogia deorum gentilium* (V. Romano, ed.), Bari 1951.
- Cavalieri, G. B. de: *Antiquarum Statuarum Urbis Romae tertius et quartus liber*, Roma 1594.
- Clarac, C.-O.-F.-J.-B. Comte de: *Musée de Sculpture antique et moderne*, I–VI, Paris 1826–1855.
- DaCosta Kaufmann, T.: *The School of Prague. The Painting at the Court of Rudolf II*, Chicago – London 1988.
- Daniel, L. – Perůtka, M. – Togner, M., eds.: *Arcibiskupský zámek a zahrady v Kroměříži*, Kroměříž 2009.
- Denkstein, V., et alii: *Lapidarium Národního musea. Sbírká české architektonické plastiky 11.–19. století*, Praha 1958.
- Dütschke, H.: *Antike Bildwerke in Oberitalien I–V*, Leipzig 1874–1882.
- Galleria Giustiniani del marchese Vincenzo Giustiniani, 1–2, Roma 1636.
- Gasparri, C., ed.: *Le sculture Farnese. I. Le sculture ideali*, Milano 2009.
- Fučíková, E., et al., ed.: *Rudolf II. a Praha: císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy*, Praha 1997.
- Haskell, F. – Penny, N.: *Taste and the Antique. The Lure of Classical Sculpture 1500–1900*, New Haven – London 1981.
- Horyna, M.: *Hořovice Chateau*, Praha 1997.
- Kappel, J.: „Hier wird allzeit bleiben in Gunst und Hochachtung seine Kunst“: zum 350. Geburtstag Balthasar Permosers. *Dresdener-Kunstblätter* 45, 2001, s. 217–223.
- Kořán, I.: *Braunové*, Praha 1999.
- Leplat, R., ed.: *Recueil des marbres antiques qui se trouvent dans la Galerie du Roy de Pologne à Dresden...*, Dresden 1733.
- Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, 1–8, Zürich 1981–2009.
- Mašek, P.: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008.
- Miltová, R.: *Mezi zalíbením a zavržením. Receptce Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě*, Brno 2009.
- Montfaucon, B. de: *L'antiquité expliquée et représentée en figures...Supplément 1*, Paris 1724.
- Perrier, F.: *Segmenta Nobilium Signorum et Statuarum, Quae temporis dentem invidium evasere*, Roma 1638.
- Pigler, A.: *Barockthemen: Eine Auswahl von Verzeichnissen zur Ikonographie des 17. und 18. Jahrhunderts*, Budapest 1974.
- Poche, E.: *Matyáš Bernard Braun*, Praha 1965.
- Poche, E., ed.: *Umělecké památky Čech* 3, Praha 1980.
- Reid, J. D.: *The Oxford Guide to Classical Mythology in the Arts, 1300–1990s*, New York, Oxford 1993.
- Reinach, S.: *Répertoire de la statuaire grecques et romaine*, I, Paris 1906.
- Rosenthal, L.: *Gender, Politics, and Allegory in the Art of Rubens*, New York 2005.
- Sandys, G.: *Ovid's Metamorphosis...*, Oxford 1632.

- Smith, A. H.: A Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities in the British Museum, I-III, London 1904.
- Spreng, J. (ilustrace Virgil Solis): *Metamorphesos Ovidii ...* Frankfurt/Main 1563.
- Stewart, A. F.: *Skopas of Paros*, New York 1977.
- Vaccaro, L.: *Antiquarum Statuarum Urbis Romae...*, Roma 1584.
- Vincent, R.: *Les collections Farnese. Les Antibes*. In: *Le Palais Farnese. Ecole Française de Rome*, Roma 1981, I,2, s. 331-351.
- Vlček, P., ed.: *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov, Praha* 1996.

Obr. 1. Průčelí zámku ve Sloupu u České Lípy.

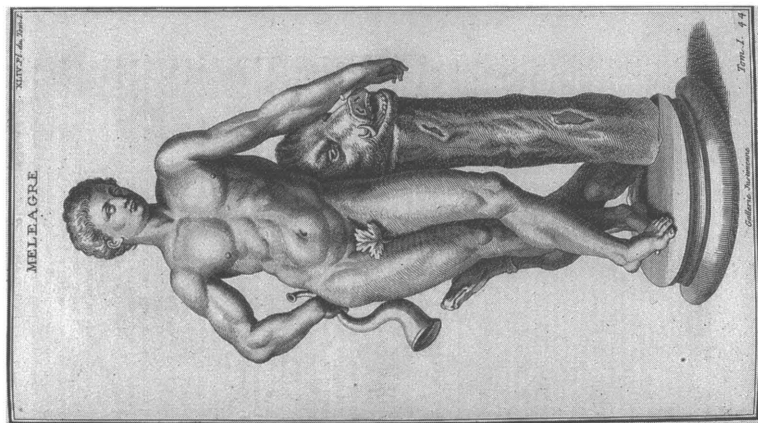
Obr. 2. Braun (dílna), Atlás, střed atiky hlavního průčelí zámku ve Sloupu, c. 1736.

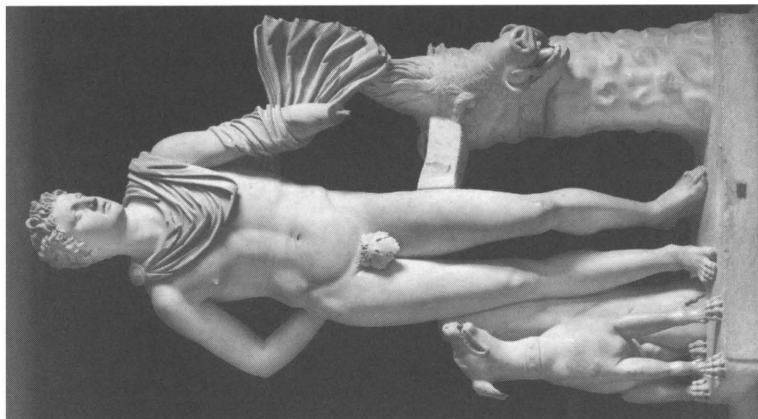
Obr. 3. Atlás Farnese, antická římská kopie z poloviny 2 století po Kr. podle řeckého originálu z helénistické epochy Neapol, Museo Archeologico Nazionale, inv. 6374.

Obr. 4. Braun (dílna), Meleagros, pravá socha na atice hlavního průčelí zámku ve Sloupu, c. 1736.

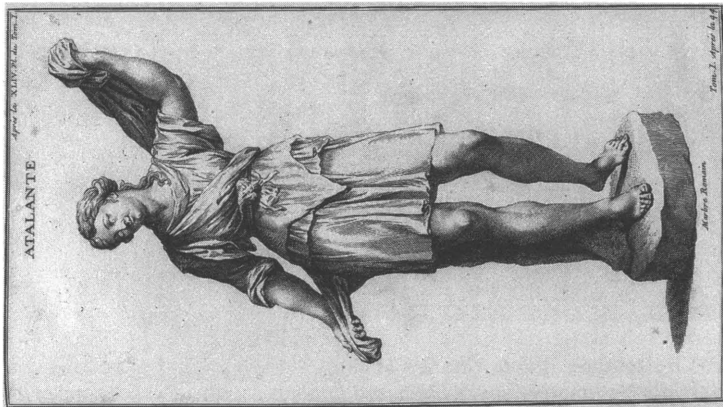

Obr. 5. Meleagros Giustiniani, rytina (Montfaucon, B. de: L'antiquité expliquée et représentée en figures ..., Supplément 1, Paris 1724, s. 120b).

Obr. 6. Meleagros, antická římská kopie podle antického řeckého originálu z poloviny 4. století př. Kr., Řím, Musei Vaticani, Sala degli Animali (foto: Edizione inalterabile).

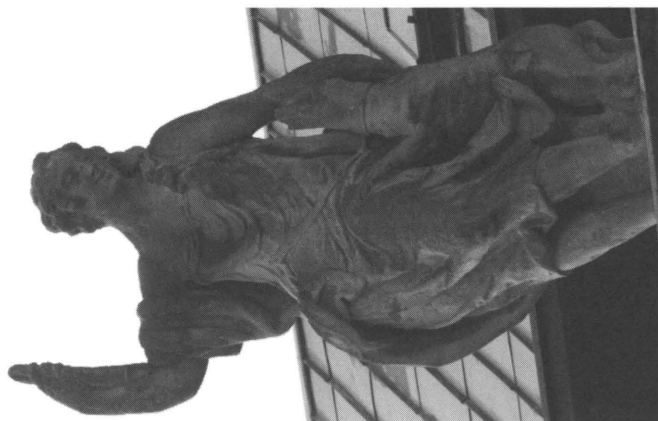

Obr. 8. „Atalanté“ ze sbírky della Valle, rytina (Montfaucon, B. de: L'antiquité expliquée et représentée en figures ... Supplement 1, Paris 1724, s. 120d).

Obr. 9. Atalanté, Kroměříž, Kolonáda v Květnici (13. socha zleva, 1668–1675).

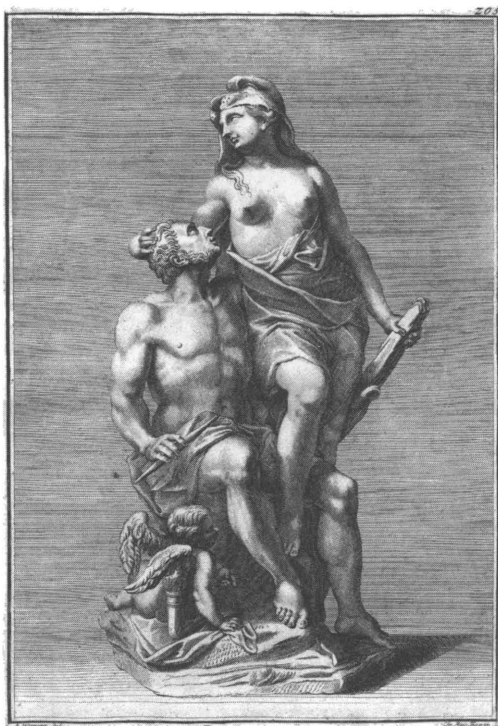
Obr. 7. Braun (dílna), Atalanté, levá socha na atice hlavního průčelí zámku ve Sloupě, c. 1736.

Obr. 10. Meleagros a Atalanté, rytina (Charles le Brun, návrh, Jakob Folkema, rytina, podle: Banier, A.: *Ovid's Metamorphoses in Latin and English...with...Explications of the Fables*, Amsterdam 1732, s. 76).

Obr. 11. Braun (dílna), Herkules a Omfalé, průjezd, napravo od vchodu, c. 1736.

*Hercule et Omphale. s.^o
Groupe de Marbre grandeur naturel.
Opus de Lemoine.*

Obr. 12. François Lemoine, Herkules a Omfalé, 1724, Paříž, Musée du Louvre M. I. 1086.

Obr. 13. Braun (dílna), Merkur a Hersé, průjezd, nalevo od vchodu, c. 1736.

Obr. 14. Merkur a Hersé, rytina (Charles le Brun, návrh, Jakob Folkema, rytina, podle: Banier, A.: *Ovid's Metamorphoses in Latin and English... with... Explications of the Fables*, Amsterdam 1732, s. 27).

RESUMÉ

Widerhall berühmter antiker Statuen in Sloup bei Česká Lípa

Jan Bažant

Der Figureschmuck des Schlosses in Sloup bei Česká Lípa wurde um das Jahr 1736 durch einen der berühmtesten Bildhauer des tschechischen Barock geschaffen – Matyáš Bernard Braun, der zur Prager Werkstatt zählte. Der Auftraggeber war Josef Jan Maxmilián Graf Kinský, damals der bedeutendste aristokratische Unternehmer im Königreich Böhmen. Auf der Attika der Hauptfassade (Abb. 1) sind von links nach rechts Atalanta (Abb. 7), Atlas (Abb. 2) und Meleagros (Abb. 3), in der Durchfahrt finden wir in Seitennischen zwei Figurengruppen Herkules mit Omphale (Abb. 11) und Hermes mit Herse (Abb. 13). Im Artikel werden erstmals die antiken Vorbilder dieser Statuen identifiziert und bei der Hälfte ihr Gegenstand neu bestimmt: Atalanta auf der Attika der Hauptfassade hatte man fälschlicherweise für Diana gehalten, Meleagros für Ceres oder Fauna und in der Durchfahrt steht Hermes nicht mit „Andronica“ oder mit Argus, sondern mit Herse.

Alle Figuren auf der Attika sind Variationen von damals berühmten Werken, die sich in römischen Sammlungen befanden. Atalanta wurde nach einer Statue der Sammlung della Valle gestaltet, die in der Barockzeit für eine Darstellung der Atalanta gehalten wurde. Dabei handelt es sich um eine antike römische Arbeit, der jedoch vor 1638 Kopf, Hände und Beine von den Knien abwärts hinzugefügt wurden und die sich heute im florentinischen Palazzo Corsini (Inv. Nr. EA 4075) befindet. Meleagros wurde nach dem Meleagros Giustiniani gefertigt, der 1631–1635 entdeckt wurde. Auch in diesem Fall ahmte der Bildhauer aus der Braunschens Werkstatt das Werk in neuzeitlich ergänzter Form nach. Ursprünglich handelte es sich um eine antike römische Kopie nach einem Original von 350–320 v. u. Z., die einen ruhenden Athleten darstellte. Die fragmentarisch erhaltene Statue wurde sofort nach dem Fund durch Ergänzen eines Hundes, eines Jagdhorns und eines Eberkopfes zu einer Meleagros-Statue ergänzt und ist jetzt im Museo Torlonia Inv. Nr. 264 (z. Zt. der Öffentlichkeit nicht zugänglich). Der Bildhauer kannte beide Statuen anscheinend von den Stichen Bernard de Montfaucons „L'antiquité expliquée et représentée en figures“ (Atalanta: Abb. 7, Meleagros: Abb. 5), da sie auch hier als Paar auftreten. Der Atlas in Sloup ist eine Variation der Atlas Farnese (Abb. 3), einer antiken römischen Kopie aus der Mitte des 2. Jahrhunderts nach einem griechischen Original der hellenischen Epoche, wovon der Globus, ein Teil des Kopfes (Kinn und Bart) und der Torso ohne Arme und Beinansatz erhalten ist. Die Statue war Mitte des 16. Jahrhunderts in Rom und wurde etwa 1560 zur heutigen Gestalt ergänzt (heute im Museo Archeologico Nazionale Neapel, Inv. Nr. 6374).

Der Autor ist der Ansicht, dass der Auftraggeber sein Schloss in Sloup bewusst mit Rom und dessen antikem Vorgänger verband. Die barocken Plastiken aus der Braunschens Werkstatt sollten nicht nur schmücken, sondern den Betrachter mit ihrer Thematik auch inspirieren, wobei diese genauso originell war wie die Verarbeitung. Meleagros und Atalanta auf der Attika des Slouper Schlosses eröffneten die untereinander verwobenen Themen von Neid und Rollentausch, die durch die Figurengruppen in der

Durchfahrt weiterentwickelt werden. Es ging dabei offensichtlich nicht um allgemein menschliche Probleme, sondern um Widerstände, die der Held (alter ego des Bauherrn) auf dem Wege zur Tugend überwinden muss. Diese Lesart wird durch die zentrale Gestalt der Attika, den die Erdkugel tragenden Atlas, gestützt. Dieses Symbol wurde im 17.–18. Jahrhundert als Allegorie für gemeinnützige Dienste aufgefasst und erscheint deshalb wiederholt im Schmuck von Rathäusern und öffentlichen Gebäuden. Mit der Statue des Atlas über der Einfahrt zur Residenz betonte ihr Erbauer die Beschwerlichkeit der öffentlichen Tätigkeit, die ihn wie die Last des Atlas drückt, die diesem ewigen Ruhm brachte.

Übersetzt von Petra Sochová

KONEČNĚ DENÍKEM! Deutsche Leipaer Zeitung pod Bergmanem (1914–1918)

Robert Krejcar

Robert Krejcar: *A daily newspaper at last! (Deutsche Leipaer Zeitung by Bergman 1914–1918)*

The history of our regional newspaper now continues with years 1914–1918. The core of the study is year 1914, when the newspaper of Česká Lípa, printed by Ernst Bergmann and later on by Emil Bergmann under the editorship of Alois von Funke, eventually became a daily paper. This historical milestone was the 1st, maybe the 3rd August 1914, the day the first issue was published. The transformation of DLZ to a daily paper was specific in the respect that its image did not develop in a peaceful time but its form, structure and most of all its contents were determined by an extraordinary situation which only the war could bring. The war days were among others characteristic for essential decrease in number of published ads, the abolition of most traditional columns and constantly extending list of casualties. On the other hand, special issues on the occasion of “big” victories, were further printed even in the war days. The newspaper lost its regional personality up to a measure. Since it took over official, centrally published news reviews and wires, the newspaper must inevitably have resembled other contemporary periodicals. However, for explorers the DLZ represents a precious information source. Without exaggeration the daily paper is a detailed, irreplaceable chronicle of the war years in our territory.

V Bezděžu 17/2007 jsme sledovali vývoj českolipských novin od jejich založení v roce 1850 do roku 1881. V Bezděžu 18/2009 bylo vylíčeno dramatické desetiletí 1882–1892 a v Bezděžu 19/2010 byl podán vývoj listu v letech 1893–1909. V tomto pokračování nastíníme vývoj listu v letech 1914–1918.

Deutsche Leipaer Zeitung před Sarajevem

Poslední exploatovaný ročník Deutsche Leipaer Zeitung 59/1909 vycházel dvakrát týdně, ve středu a v sobotu. Adresa tiskárny, administrace a expedice byla v roce 1909 Josefsplatz. Tiráž zněla: „Druck und Verlag

der Leipaer Buch- und Steindruckerei. Verantwortlich. für die Druckerei Eduard Frenzel, für die Schriftleitung Alois v. Funke.“ V roce 1914, po čtyřleté mezeře v archivním fondu SOKA Česká Lípa, se objevilo v tiráži nové, pro další vývoj listu důležité jméno, **Bergman**.^{1/} Podle Oty Šonského mělo jméno Bergman figurovat v novinách již od roku 1889. Šonský o tom napsal: „Roku 1889 se objevuje ve znění firmy jméno Bergman, když byl 10. března jako majitel zapsán do obchodního rejstříku Zikmund Bergman, redaktor a majitel tiskárny ve Vidni. V roce 1901 zaměstnávala Bergmanova tiskárna(!) třicet dělníků a měla mimo jiné tři rychlolisy, tři lisy příklopové, lící stroj na typy a byla poháněna plynovým motorem o 4 HP.“ I přes určitou neúplnost materiálu jsme však v novinách jméno Bergman před rokem 1914, resp. před rokem 1909, nenalezli, ač by se podle Šonského mělo objevovat již deset, resp. patnáct let. Budeme proto datovat Bergmanovu éru, v souladu s údaji studovaných novin, od roku 1914.

V ročníku 64/1914 měly noviny stejný titul, podtitul, vycházení etc., jako v roce 1909. Nové znění ale měla tiráž: „Druck und Verlag der Leipaer Buch- und Steindruckerei Bergmann. Verantwortlich für die Druckerei Ernst Bergmann, für die Schriftleitung Alois v. Funke.“ Ze staré gardy zůstává Alois v. Funke, jehož osoba měla zajisté podíl na kontinuitě podoby listu. Provolání k abonentům v č. 1 neobsahovalo obvyklé programové prohlášení redakce. Struktura listu byla obdobná, jako dosud. Na první straně úvodník, pod ním beletrie, často na vlastivědně naučné téma, potom rubrika „Zur Tagesgeschichte“ (z domova i z ciziny), „Deutsche Wacht“ (není pokaždé) dále rubrika „Was in der Welt vorgeht“, která zabírala cca dvě stránky, po ní rubriky „Vom Lande“ (stručná sdělení z blízkého i širšího okolí), samostatné články (Opfer ihres Berufes, Die Entstehung der Erdteile und Ozeane), dále „Heimatschronik“ (tam jako dosud na 3 až 4 stranách zprávy ze života spolků, úmrtí...), nově „**Sport-Berichte**“, dále rubriky „Landwirtschaftliches“, „Drahtberichte“, „Bücher und Zeitschriften“, „Briefkasten“, „Vergnügungs-Anzeiger“. Názvy rubrik byly zarámované, čímž získaly noviny na přehlednosti. Na s. 11 začínají reklamy (prolínají se s burzou, trhy apod.) V reklamách figuruje samostatně Ständiges Olympia-Kino-Theater. Reklamy zabírají zbytek listu, až do strany 16. Úvodníky se často zaměřují na národnostní problematiku: Südslawische Vorstötze bei den Eisenbahnen., Die tschechische Auffassung von Selbstverwaltung., apod.

V č. 26 (středa 1. 4.) začíná pod úvodníkem text s titulkem EDUARD ENGEL, který pokračuje na s. 2. Jedná se o cílenou přípravu obyvatelstva

na přednášku, která se bude konat v sobotu 4. dubna v sále Apollo. Přednášet bude prof. Dr. Eduard Engel, známý literární vědec, akci pořádá pobočka Leipa und Umgebung des Allgemeinen Deutschen Sprachvereines. Téma: Deutsche Sprachfrage – deutsche Lebensfrage. Text pod titulkem „Eduard Engel“ seznamuje se životem a dílem profesora Engela, který se vedle německé literatury věnoval hlavně francouzské literatuře. V následujícím čísle, které vyšlo v den přednášky, v sobotu 4. dubna, byla pod úvodníkem otisknuta báseň Dem deutschen Sprachverein. Nejbližší číslo po přednášce (č. 28) vyšlo ve středu 8. dubna. V něm byla uveřejněna nedlouhá informace v rubrice „Heimatschronik“ pod titulkem „Deutscher Sprachverein“. Sdělovala, že sobotní sváteční shromáždění u příležitosti 25. jubilea založení spolku bylo hojně navštíveno všemi vrstvami obyvatelstva, silně byla zastoupena studující mládež. Zazněly dvě obsahově bohaté přednášky. Přednáška o vývoji a činnosti spolku a jeho místní pobočky, kterou přednesl její předseda, pan školní rada Dressler a přednáška Deutsche Sprachenfrage – Deutsche Lebensfrage prof. Dr. Engela z Berlína. Obě přednášky vzbudily velkou pozornost a byly odměněny bouřlivým potleskem. Nakonec bylo uvedeno, že obsah obou přednášek bude zveřejněn ve velikonočním čísle.

Pozornost, jaká byla věnovaná přednášce ve třech číslech listu nám napovídá, jak velký význam byl přisuzován národnímu jazyku a šíření národního vědomí mezi nejširší vrstvy obyvatelstva, především mezi mládeží.

V č. 29 (11. 4.) byl věnován více než sloupec přednáškám Sprachvereinu. Dovídáme se, že prof. Dr. Engel z Berlína vyjádřil radost, že v Deutschböhmen je věnováno mateřskému jazyku a politickému boji větší úsilí, než v Říši samé. V přednášce říkal prof. Engel výroky typu: „Sprache ist Volk und Volk ist Vaterland.“ „Sprache ist zugleich Volkstum und Seelenleben des Volkes. Sprache ist auch Vaterland...“ Brojil proti používání cizích slov: „*Cizí slova jsou zbytečná, zdvojující, nesmyslná. Každá řeč má sice nějaká cizí slova, ale na jedno cizí slovo používané ve francouzštině jich je v němčině dobrých tisíc.*“ Argumentoval také tím, že „*již staří Římané a Řekové dbali na čistotu jazyka. Čistota jazyka je dluh naší vědy, našich vědeckých kruhů.*“ Přednáška končila výzvami po nepoužívání cizích slov. „*Cizí slova jsou nejasná, podvodná a slouží jako prostředek klamu. Ten, kdo naproti tomu mluví a píše čistou němčinou, se vyjadřuje jasně, dovedně a jadrně.*“

Zaběhlý styl novin s jejich běžnými starostmi a – zpětně vzato – vlastně idylickými tématy, byl náhle syrově přerušen dějinnými událostmi.

Atentát v Sarajevu, DLZ po Sarajevu

V červenci bylo věnováno hodně pozornosti Sarajevskému atentátu. V č. 50 (středa 1. 7. 1914) byl pod záhlavím v tlustém černém rámečku podrobný popis události pod titulkem **Die Ermordung des Thronfolger-Paares**. Článek zabírá celou stranu. Téma pokračuje na stránkách 2, 3, 4 a částečně na s. 5. Obsahuje podrobný popis cesty následnického páru, hovoří o varování před atentátem, následuje popis vlastního atentátu, ohlasy na atentát v monarchii a v Německu, poslední slova vévodova, jeho závěť etc.

V pondělí 19. června vyšlo zvláštní vydání s titulkem ve velkém tučném rámu tučným písmem: **Der Thronfolger und seine Gemahlin ermordet**. Zvláštní vydání mělo jeden list, obě strany byly věnovány jen atentátu. Tiráž zvláštního vydání zněla: „Druck und Verlag der Leipaeer Buch- und Steindruckerei Bergmann. – Verantwortlich für die Druckerei Ernst Bergmann, für die Schriftleitung Alois v. Funke.“ V č. 51 (sobota 4. 7.) byly věnovány atentátu a jeho důsledkům 4 strany. První text pod záhlavím byl také v černém rámečku a měl titulek An der Gruft des Thronfolger-Paares. V důsledku toho byla i četba na pokračování, která měla své, do té doby nezpochybnitelné místo, přesunuta mezi reklamy. List měl 16 stran.

Číslo 52 (8. 7.) se vrací do normálu, i když atentát je stále na prvním místě. V č. 58 (29. 7.) se redakce obrátila na čtenáře článkem An unsere Leser! a sdělovala: Po sobotním odpoledním rozhodnutí se snažíme informovat veřejnost v rámci možností o všech důležitých událostech. Nemohli jsme vydat více mimořádných vydání. Válečný stav se stupňuje, svoboda tisku a zvláště zpravodajství se formálně i fakticky komplikuje a zužuje. Zahraniční telefonní linky a linky do Vídně jsou pro novináře zablokovány. Jak těžké dopady mají tato opatření na tisk, to jsme již dostatečně poznali. Prosíme ale naše čtenáře, aby v čase světodějného významu projevíli vysoký stupeň vlastenectví a zaujali věcný pohled. Budeme usilovat, abychom v rámci možností přinášeli veřejnosti na vědomí nejdůležitější události rychle a spolehlivě. Momentálně jsme závislí na úředních prohlášeních, jejichž obsah a rozsah je bohužel podřízen státním a vojenským zájmům. Ztížené překračování hranic zpravodajství ve válce neznamená jen hrozbu přísného potrestání. Znamená také obranu, neboť pro lásku k otčině nelze nepřátelské straně poskytovat prospěšné služby. Válce je věnováno šest stran čísla. Je zveřejněn seznam povolovaných jednotek, porovnání rakouských a srbských ozbrojených sil, výzvy k válečné sbírce, výzva studentům...hovoří se o poštovní cenzuře, je otištěn vzor, jak vyplňovat polní poštu a pod.

Bylo přirozené, že Sarajevský atentát a válečné přípravy musely zákonitě zaplnit první stránky listu. Stalo se tak především na úkor regionálních rubrik. Nic ale dosud nenásvědčovalo tomu, že historická doba tak závažná pro Rakousko a Evropu, ba pro celý svět, se stane vpravdě historickou dobou i pro českolipské noviny. Právě v den mobilizace se naplnil dávný Hamannův sen a českolipské noviny se konečně staly natrvalo, to znamená až do konce své existence, deníkem. Je možné, či spíše pravděpodobné, že se o tom v České Lípě již mluvilo a vědělo a že tím veřejnost nebyla zaskočena. Z hlediska badatele, který pochopitelně nemá k dispozici celou škálu znalostí, které byly pro současníky samozřejmostí, se jedná o „blesk z čistého nebe“. Ani v jednom z padesáti osmi čísel, která vyšla před tímto mezníkem, nebylo – alespoň pro dnešního člověka – srozumitelného náznaku, že nastane takový kvantitativní zvrat. Přitom se zdá být naprosto vyloučené, že by mohl být proveden takový skok ze dne na den, bez předchozí materiální, technologické a organizační přípravy. Vždyť se jednalo o ztrojnásobení(!) počtu čísel vydaných týdně – ze dvou vydání na šest vydání.

Hamannův sen naplněn, „Deutsche Leipaer Zeitung“ deníkem!!

Pokud jsme hovořili o tom, že dosavadních 58 čísel listu nesignalizovalo žádné převratné záměry redakce, neplatí to pro následující číslo **59 z 1. srpna 1914**. To se stalo nejen velmi zajímavým číslem, ale i číslem, a nebojím se to říci, raritním. V tomto čísle narazí užaslý badatel na dva texty, které stojí *vedle sebe na titulní straně*. Oba jsou ze svého hlediska velmi závažné, ale přesto obsahují sdělení naprosto nesrovnatelné váhy. Levý sloupec první strany zabíral text:

Die „Deutsche Leipaer Ztg.“ Tagblatt. Tento text byl podepsán „Leipa, im Juli 1914. Die Schriftleitung und Verwaltung der ‚Deutschen Leipaer Zeitung‘.“ Prostřední a pravý sloupec téže strany zabíral text: **An meine Völker!**, podepsáni Franz Josef a hrabě Stürgkh.

I když je nám naprosto jasné, jak bylo pro DLZ důležité, že mohly vyhlásit, že se stávají deníkem, nelze se zbavit zvláštního dojmu. Ironie dějin způsobila, že v českolipském regionálním listě stojí na téže straně vedle sebe událost, která změnila mapu Evropy a událost, kterou nemuseli zaznamenat třeba ani v Litoměřicích. Řazení tak nesouměřitelných textů vedle sebe působí obzvlášť neobvykle ve srovnání s pozdějšími okresními týdeníky, vydávanými příslušnými OV KSČ a ONV, kde bylo jasně dáno neporušitelné umístění článků podle postavení autora ve stranické a mocenské hierarchii.

Následující strany tohoto památného čísla, které mělo celkem 16 stran, byly pochopitelně poznamenány nově vzniklou situací. Zhruba třetina novin, až do s. 6, je vyhrazena větším článkům, které se věnují válce (situaci Srbska, postojům velmocí apod.)

Od s. 6 mají noviny obvyklé členění, následují rubriky „Zur Tagesgeschichte“, „Vom Lande“, „Heimatschronik“, ta přechází na s. 7 a 8, na s. 8 se pak posunula stálá rubrika „Niemeser Nachrichten“ a po ní jsou zařazeny nové zprávy pod dlouhým titulkem „Eigen-Drahtberichte der ‚Deutschen Leipaer Zeitung‘ von Freitag den 31. Juli 1914 um 3 Uhr nachmittags“. Ale všechny tyto rubriky, bez ohledu na jejich „stáří“ se nějakým způsobem týkají války a mobilizace. Teprve rubrika „Was in der Welt vorgeht“ na s. 9 přináší zprávy, které nesouvisí s válkou, např. sebevražda bankéře, neštěstí v Tatrách, velká krádež cigaret, nejstarší duchovní v Německu (93 let, stále činný). V podobném duchu pokračuje rubrika na s. 10. Necelá polovina s. 10 a 11 je vyhrazena novele na pokračování (Als die Heide blühte... von P. Kremm), nad novelou na s. 11 jsou reklamy, strany 12 až 16 obsahují jen reklamy a inzerci.

Vraťme se ale ještě k obsahu článku *Die „Deutsche Leipaer Ztg.“ Tagblatt*, tak důležitého pro dějiny CL novin. V českém znění zachováváme členění odstavců a tučné a proložené písmo podle originálu:

»Rozhodující události, které mají dlouhodobé důsledky pro současnost a budoucnost vzbudily mezi našimi čtenáři přání, aby měli možnost dostávat rychlé a spolehlivé informace každý *den*. Aby tomuto přání co nejlépe vyhověly, budou *Deutsche Leipaer Zeitung*, které dosud vycházely *v úterý a pátek*, **vycházet od pondělí 3. srpna 1914 nadále také každé pondělí, středu, pátek a sobotu v 5 hodin odpoledne.**

Od *pondělí 3. srpna 1914* budou **Deutsche Leipaer Zeitung** vycházet **denně**, kromě *nedělí a svátků*.

Věříme, že jsme i dosud, díky zvláštním vydáním dokázali informovat o událostech dne odpovídajícím způsobem. Rozhodnutí pro *denní vydávání* našeho listu ale vychází především ze základní myšlenky, že včasné zpravodajství je *nejlepším prostředkem proti divokým pověstem* a že v těchto vážných dnech pomáhá co nejrychlejší informovanost vyvolat ve veřejnosti *pocit uklidnění*.

Úterní a páteční vydání budou nadále dodávána za stejnou cenu a v dosavadním rozsahu s **Illustrierten Unterhaltungsbeilage**.

Pondělní, středeční, čtvrteční a sobotní čísla našeho listu budou k dostání v naší **administraci**, v našich **prodejních místech** a u našich **roznašečů** za **10 haléřů** za kus, naši roznašeči obstarají na požádání donášku až do domu.

Inzeráty a oznámení budou zveřejňovány v *každém* čísle našeho listu podle dosavadního cenového sazebníku.

Vzhledem k **dennímu vycházení** našeho listu od *pondělí* 3. srpna vybízíme, abyste nám zasilali místní zprávy, korespondenci a inzeráty *pokud možno co nejrychleji*.

Zahraniční předplatitelé, kteří si přejí náš list dostávat denně, to musí sdělit naší *administraci*.

Doufáme, že naši ctění čtenáři uznají důležitost zvelebení našeho listu, které pro nás bylo spojeno s výraznou obětí, a že budou naši snahu, oddaně sloužit veřejnosti, všemožně a všestranně podporovat.

Leipa, im Juli 1914. **Die Schriftleitung und Verwaltung der „Deutschen Leipaer Zeitung“**.

Výše uvedené prohlášení redakce nám dává několik podnětů k zamyšlení. Předně – původní Hamannova snaha ze 70. let 19. století převést Leipaer Zeitung na deník došla naplnění až na prahu první světové války. Jako bezprostřední podnět k přechodu na deník, přes všechny nastalé překážky, uvedla redakce potřebu včasné informovanosti veřejnosti. Dostupnost aktuálních informací měla napomáhat v boji proti fámám a panice. S tím nezbývá, než souhlasit. To jsou známé pravdy. Také zde dochází potvrzení známý názor, že války, přes veškerá jejich negativa, urychlovaly vývoj. Ať to zní jakkoliv, je faktem, že válečná situace se stala rozhodujícím podnětem k rychlému přechodu listu DLZ na deník. Z prohlášení redakce se také dovídáme, že noviny měly odběratele v zahraničí. Zajímavé také byly ceny listu, které byly z počátku po rozšíření dvojí. „Staré“ dny vydání, úterý a pátek měly dosavadní cenu 4 haléře, nově přibylé dny stály 10 haléřů.

První číslo deníku !

V pondělí 3. srpna 1914 vyšlo historické číslo 60, první faktické číslo deníku. Záhlaví uvádělo, že list nadále vychází s výjimkou nedělí a svátků **denně** v 5 hodin odpoledne. Na s. 1 byl jeden sloupec věnován opakování vyhlášení deníku (viz výše), zbylé dva sloupky válce a hlavně vyhlášení války Německa Rusku, protože „německá stráž byla napadena ruskou patrolou“. Strany 2 a 3 se týkaly výhradně války, na s. 4 byly rubriky „Zur Tagesgeschichte“, „Vom Lande“, „Heimatschronik“ (zachovány názvy rubrik v rámečku). V rubrice Heimatschronik byly bojové básně, články typu Pozor na špiony! apod. Heimatschronik zabírá celou s. 5, na s. 6 byla přibližně třetina plochy (dole) určena pro reklamy, nad reklamami byly tři sloupce, které také souvisely s válkou. V levém sloupci byl otištěn

žánrový obrázek Ein Strassen- und Stimmungsbild aus Wien. Prostřední sloupec obsahoval verše Den heimischen Garnisonen. Karl Ernst Alten (Rechtsanwalt Dr. Ernst Rzesacz.) a pravý sloupec byl nadepsán Allerlei. V čísle nebyly zveřejněny zprávy z burzy ani aktuální ceny tradičních komodit na trzích. Noviny, nyní již deník, si stěžovaly na všeobecné blokování telefonního spojení v Rakousku a Německu a na další překážky v práci, způsobené nejnovějšími tiskovými předpisy. Přesto se budou snažit čtenáře informovat, jak jen to půjde. Ale i když jsou nyní deníkem, nemohou přinášet informace v takovém rozsahu, jako dávno zavedené velké deníky. Tiráž zůstala stejná.

Také druhé číslo deníku, č. 61 (úterý 4. 8.), žilo válkou. Zprávy z války na s. 1 začínají vyhlášením války Německa Francii, protože „francouzské oddíly neustále pronikaly na německé území, zatímco německé oddíly měly rozkaz hranice s Francií nepřekračovat.“ Válka pokračuje až po stranu 5, na jejíž druhé polovině byla, jako první ze stálých rubrik, zařazena rubrika „Heimatschronik“. V prvním příspěvku této rubriky noviny sdělovaly, že ani dnes neměly telefonní, telegrafické a poštovní spojení, takže ani přes velké výdaje neziskaly touto cestou čerstvé zprávy. Prosi čtenáře, aby vzali na vědomí, že se noviny budou snažit spojení ze všech sil zabezpečit. Na s. 6 se ze zavedených rubrik nachází jen rubrika „Niemeser Nachrichten“, na s. 7 jsou většinou reklamy, na s. 8 jsou jen reklamy.

Prvními texty, kterým věnovalo pozornost číslo 62 (středa 5. 8.), bylo vyhlášení války Anglie Německu a Neueste Drahtberichte. Strany 2 a 3 zabírá válka, na konci strany 3 začíná rubrika Heimatschronik, jejíž valnou část představuje seznam přispěvatelů na Červený kříž. Strana 4 je poslední, jiné rubriky nebyly vůbec zařazeny, dole bylo několik reklam.

Titulní strana čísla 63, (čtvrtek 6. 8.) byla nadepsaná „Neueste Nachrichten“. Zabývá se situací u Bělehradu a na Drině, strany 2 a 3 se věnovaly válce Rakouska s Ruskem a dalším evropským zemím. Na s. 4 je jediná z dosavadních pravidelných rubrik, rubrika „Heimatschronik“. Její první příspěvek je opět od redakce. Titulek redakční informace zněl:

Vydávání našeho listu v 11 hodin dopoledne. Redakce v něm sdělovala, že od pátku 7. srpna bude list vycházet v 11 hodin dopoledne. To proto, „aby čtenáři dostávali zprávy z bojišť, přes všechny problémy se spojením, tak rychle, jak jen to bude možné.“ Na téže straně dole bylo opět jen několik reklam.

Následující číslo (64) z pátku 7. srpna již mělo v záhlaví uvedeno, že vychází v 11 hodin dopoledne. V tomto čísle pokračuje proces utváření

nové, „válečné“ podoby novin. První stranu uváděl hlavní, velkým a tučným písmem vysázený titulek „Neueste Nachrichten“. Jednotlivé podtitulky měly optimistické znění: Úspěchy německých oddílů, Útok ruské kavalerie odražen, Těžké ruské ztráty, Všechno funguje apod. Protože logicky stoupá zájem čtenářů o vojensko-strategické otázky, konstituuje se nová rubrika pod titulkem „Von den Kriegsschauplätzen“ (název rubriky není v rámečku), do níž jsou zařazovány rozbory vojenských a jiných odborníků na tato témata (Was wird die österreichische Armee leisten? Österreich und Russland. Ein geschichtlicher Rückblick ...). Na konci strany 4 začíná jediná ze starých rubrik, rubrika „Heimatschronik“. Na prvním místě rubriky se opakuje sdělení redakce, že vycházejí, pro zrychlení zpráv, v 11 hodin dopoledne. Tato vlastně jediná původní rubrika končí na s. 6, kdy začínají reklamy, nebo je promíšená s reklamou. Písmo je čitelné, papír dobrý, hodně se používá tučné a proložené písmo a několik velikostí písem. Číslo mělo 8 stran.

Číslo 65, sobota 8. srpna. Hlavní titulek na první straně byl vysázen přes všechny tři sloupce: „Neueste Nachrichten. Von den beiden Kriegsschauplätzen“. Rubrika „Heimatschronik“ začala již v polovině strany 3. Na prvním místě rubriky bylo opakované sdělení redakce: *Die „Deutsche Leipae Zeitung“ vycházejí od pátku 7. srpna denně s výjimkou nedělí a svátků v 11 hodin dopoledne. Toto krátké posunutí vydávání listu jsme postoupili jen proto, abychom mohli zveřejnit telegramy, které došly ještě na poslední chvíli.* Číslo mělo čtyři strany s úzkým proužkem reklam na poslední straně dole. Tím jsme uzavřeli popis skladby novin, kterou měly po celý první „denikový“ týden.

Další čísla hýřila, co se týkalo války, optimistickými titulky. Nepřítel měl vždy velké ztráty a musel ustupovat. Č. 72 (úterý 18. 8.) bylo věnováno oslavám narozenin císaře. Titulek byl vysázen tučně latinkou, část titulku v závorce tehdy běžným písmem: **Heil unserm Kaiser! (Zum 18. August 1914).** Střed stránky zabírá portrét (kresba) císaře. Článek zabírá ještě třetinu s. 2 a je podepsán(!) Heil unserm Kaiser! Redakteur L. v. Funke.^{2/} Potom následují oddíly „Neueste Nachrichten“ a „Von den Kriegsschauplätzen“, a rubriky „Heimatschronik“ a „Niemeser Nachrichten“. Na s. 7 je něco reklam, s. 8 je věnovaná celá reklamám. Zhruba v této podobě se noviny ustálily. Pouze během srpna ještě přibyla nová rubrika, která odrážela méně optimistickou stránku války, rubrika „Verlustliste“.

V pondělí 24. srpna vyšlo ve 2 hodiny odpoledne mimořádné vydání DLZ, které mělo jenom jeden list, z toho potištěnou jen první stranu.

Zvláštní vydání informovalo o velkých úspěších Němců ve Francii, o zajištění několika francouzských generálů a zničení jednotky anglické jízdy. Cena přílohy byla 6 haléřů, z toho byly 2 hal. určeny na válečné účely. Skladba novin se postupně stabilizovala. Ještě v č. 82 z pátku 28. srpna byly zprávy z bojišť uvedeny pod souhrnným titulkem „Neueste Nachrichten“ (hned pod záhlavím), ale od následujícího čísla (83, sobota 29. 8.) se objevují konkrétní titulky, vyjadřující aktuální děj, např.: Unsere Armee in Russland in Offensive begriffen, dringt siegreich vor (latinkou), Das Ringen zwischen Oesterreich, Deutschland und Russland., Die Kämpfe an der Ostfront.,... Koncem srpna se také opět objevil, zařazen v reklamách, Kino-Theater Olympia. Nabízí se otázka, zda Olympia nebyla pravidelně zařazovaná z důvodu nedostatku místa v deníku, nebo zda byl v té době omezen její provoz.

V čísle 89 (sobota 5. 9.) redakce sdělila váženým čtenářům a přátelům:

*Od pondělí 7. září dojde ke snížení cen našeho **deníku** u dosavadních desetihaléřových čísel o pět haléřů za jednotlivé číslo. Vede nás k tomu potřeba podpořit rozšíření našeho vlasteneckého místního listu mezi co největší počet obyvatelstva, kterému list zprostředkuje denní události v přehledné a úplné formě. V rozsahu listu ale nedojde k žádnému zmenšení. Nadále budeme přinášet svědomitě a spolehlivě rozsáhlé zprávy válečných zpravodajů. Budeme se snažit denně vydávat zábavní přílohy ve formátu vhodném ke svázání. Čas vydávání bere ohled na místa, která jsou více vzdálená od Č. Lípy. Po této změně měla všechna čísla jednotnou cenu, ale sobotní noviny byly delší. Vydání ve všedních dnech měla šest stran, sobotní vydání pak deset stran.*

Od č. 90 (pondělí 7. 9.) došlo ještě k formální změně v podtitulu novin: „Schriftleitung, Verwaltung und Expedition: Leipa, Josefsplatz 449, 451 u. 452“. Do té doby bylo jen Josefsplatz, bez čísel popisných.^{3/} Postupný vývoj mladého deníku dokládá číslo 109 (středa 30. 9.), které zároveň obsahuje čtvrtletní provolání ke čtenářům. Cena jednoho čísla byla 5 haléřů, záhlaví bylo na konci třetího čtvrtletí stejné, Leitspruch: „Deutsch und Frei“. První strana je věnovaná válce, celá druhá strana také, ale nyní v rámci rubriky „Von den Kriegsschauplätzen“. Noviny se nadále přizpůsobovaly požadavkům válečné doby. Na straně 3 byla zavedena nová rubrika „Aus Soldaten-Briefen“, potom několik krátkých textů v rubrice „Neueste Telegramme“, pokračuje oddíl „Verlustliste“, který je neustále delší, někdy zabírá více, než jednu stranu. Na s. 7 nalézáme modifikovanou rubriku „Heimatschronik“. Důraz je kladen na dary pro Červený kříž

a jiné příspěvky na účely války. Na kdysi tak hojně reklamy je vyhrazeno jenom 3/4 osmé, poslední strany.

Provolání redakce An unsere geehrten Leser! v tomto čísle praví: „Čtvrtletí bohaté na události skončilo. Očekává se, že se válečný stav mezi všemi velmocemi Evropy vystupňuje. Zemí se poženou krvavé bouře. DLZ se od vyhlášení války snažily informovat své čtenáře vždy rychle a spolehlivě o všech událostech. Místo vycházení dvakrát týdně jsme přistoupili od začátku srpna na denní vydávání našeho listu. Byla zřízena pravidelná, spolehlivá telegrafní služba, která nás stojí mimořádně vysoké náklady. Aby byl každému umožněn odběr našeho listu, snížili jsme cenu jednoho čísla jen na polovinu.^{4/} Dvakrát týdně vycházely zábavní přílohy, ozdobené ilustracemi, které jsme přebírali také z Německa, ale jejich dodávání se stalo během války nejisté. Proto nyní budeme **denně vydávat románovou přílohu**. Až se opět vrátí regulérní poměry, budeme také pamatovat na přání našich čtenářů ohledně *obrazové přílohy*.“

Dále následují zdvořilostní obraty ve smyslu, že doufají, že noviny budou co nejlépe sloužit veřejnosti a že neztratí přízeň čtenářů. Závěrem redakce psala: „Budíž na tomto místě upozorněno, že v zájmu našich čtenářů **zůstává platná** cena, jaká byla při **vydávání dvakrát týdně**. Avšak vycházení našeho listu, **dvakrát** týdně, *v úterý a v pátek*, jako dříve, **nepokračuje. Ve středu a v sobotu proto musí** mít novou cenu. Po návratu normálních podmínek budou *tato* vydání opět mít původní *obsah*.“

Číslo 110 (1. 10.) má obohaceno záhlaví. Nad titulem listu jsou dva řádky tučným písmem: „Einzelpreis der Montag-, Dienstag-, Donnerstag- u. Freitag-Ausgabe bei Zustellung 6 Heller, bei Abholung 5 Heller. Einzelpreis der Mittwoch- und Samstag-Ausgabe 10 Heller.“ Ostatní znění záhlaví zůstalo beze změn. Od čísla 111 byla cena opět uváděna v záhlaví: Einzelnummer 5 Heller, bei Zustellung 6 Heller, u střeďečního a sobotního vydání neudávali na tomto místě žádnou cenu.^{5/}

Díky potížím, které vyvolala válečná situace, se dovídáme, že obrazové přílohy byly nakupovány v Německu (bez bližší specifikace). Také vidíme, že i na začátku války sloužily romány na pokračování jako spolehlivý prostředek pro získávání přízně čtenářů.

Od č. 155 (pondělí 23. 11.) uvádějí jen Einzelnummer 6 Heller, středy a soboty bez ceny. Pod první stránkou, na spodním okraji mají noviny tučně vysázenou upoutávku: Letzte Drahtberichte siehe Seite 6 (8). Jednalo se většinou o poslední stranu. Rozsah stran se měnil podle dnů v týdně. V pondělí až čtvrtek mívaly noviny 8 stran, v pátek 6 stran a v sobotu 12 stran. Nápadně se snížil rozsah reklam. Osmistránková

vydání věnovala reklamám necelou stranu, sobotní dvanáctistránkové vydání cca 3 strany. Noviny, ač žily válkou, se skladbou informací postupně stále více vracely do normálu. Dokládají to prosincová čísla. Osmistránková vydání měla v prosinci následující strukturu:

První strana nesla titulke „Neuste Meldungen von den Kriegsschauplätzen“. Zhruba dvě další strany obsahovaly seznamy „Aus der Verlustliste Nr.“, následovaly epizody z války, líčení situace v nepřátelských zemích apod. Na str. 4 nalézáme rubriku „Von den Kriegsschauplätzen“, na s. 5 pokračuje „Verlust-Liste Nr.“ a na s. 6 tradiční rubrika „Heimatschronik“, avšak s novým, válečným obsahem. Podstatná část rubriky Heimatschronik je věnována tomu, kolik bylo vybráno peněz na válečné účely, cenám obilí a mouky v Čechách apod. Na s. 7 přichází předválečná rubrika „Niemeser Nachrichten“, věnovaná Mimoňsku. Kvůli válce má ale podobný obsah, jako rubrika Heimatschronik. Na téže straně, na s. 7, začíná rubrika „Verschiedene Nachrichten“ (titulek rubriky v rámečku). Rubrika Verschiedene Nachrichten přechází na s. 8, dvě třetiny poslední strany pak zabírají reklamy.

Sobotní vydání umožňovalo svým rozsahem podrobnější členění. Na první straně jsou „Neueste Meldungen von den Kriegsschauplätzen“, na druhé straně začínaly zprávy pod titulkem „Von den Kriegsschauplätzen“, které přechází na stranu 3, kde zároveň začíná „Heimatschronik“. Na s. 4 byly rubriky „Korrespondenzen“ (obsahovala jen krajové záležitosti), „Niemeser Nachrichten“ a „Neueste Telegramme“ (tato rubrika se objevuje nepravidelně i v průběhu týdne, často na poslední straně). Strany 5 a 6 byly vyhrazeny epizodám a dobrodružství z bojů (Zweimal russischer Gefangenschaft entkommen. Das Abenteuer eines Dragoner-Offiziers). Strana 7 obsahovala rubriky „Aus Soldaten-Briefen“ a „Verlust-Liste“, strana 8 „Verschiedene Nachrichten“, „Bücher und Zeitschriften“, „Marktpreis-Tabelle“ (Leipa und Auscha). Strany 9–12 byly vyhrazeny reklamám. V reklamách figuruje Kino-Theater Olympia. Součástí představení byly Kriegs-Wochenberichte. Uváděn je jen název a charakteristika filmu, bez studia, herců, režisérů apod. Např. Kalkutta. Herrlich kolorierte Naturaufnahme. Butterblumen. Interessante wissenschaftliche Aufnahme. Unsere Ulanen im Felde. Aktuelle Aufnahme.

Ovšem ani vydávání novin jako deníku neznamenal konec mimořádným vydáním. Ve čtvrtek 17. 12. vyšlo č. 175, které mělo obvyklou strukturu a obvyklý rozsah 8 stran. Po něm následovalo ještě tentýž den Extra-Ausgabe der „Deutschen Leipauer Zeitung“ Donnerstag, den 17. Dezember 1914, abends 1/2 7 Uhr. Preis 6 Heller, davon 2 Heller

für Kriegsfürsorge-Zwecke. Mimořádné vydání neslo číslo 175a. Vydání mělo jeden list a sdělovalo velkými proloženými písmeny na první straně, že byla zcela odražena ruská ofenziva do Slezska a Poznańska, Rusové vyklízejí celé Polsko. Na druhé straně se dovídáme o velkém vítězství německých námořníků – 6000 jich zahnilo na útěk 15 000 Francouzů.

V 8 hodin večer vyšlo druhé mimořádné vydání – Nr. 175b., za stejnou cenu, a mělo potištěnu jen první stranu. Byla použita velká tučná a proložená písmena, titulěk byl vysázen tučně latinkou:

Auch der österreich. Generalstabsbericht bestätigt den Zusammenbruch der ganzen russischen Offensive.

Dnes jen těžko zjistíme, zda tato dvě mimořádná vydání měla sloužit pouze k povzbuzení ducha národa a jak byla prodejná za stejnou cenu, jako normální číslo. To, že tentýž den vyšla kromě řádného vydání, dokonce ještě dvě mimořádná vydání 175a a 175b (hodinu a půl po sobě) nasvědčuje tomu, že v atmosféře doby to zřejmě nebylo prodělečné.^{6/} Nebo máme kalkulovat s vlasteneckým zápalem? Byl to projev radosti redakce nad velkým vítězstvím? Proč potom nebylo alespoň vydání 175b, které mělo potištěnou jenom jednu stranu a nepřinášelo vlastně nic nového, levnější?

Také následující řádné vydání číslo 176 (pátek 18. 12.) začíná na první straně titulkem Die ganze russische Offensive zusammengebrochen. Die Russen überall im Rückzug. V posledním čtvrtletí roku 1914 také občas nacházíme v novinách cenzurní zásahy – bílá místa.

Na konci roku nevyužila redakce obvyklé příležitosti k obsáhlejší výzvě čtenářům. V č. 185 (čtvrtek 31. 12.), v rubrice Heimatschronik, pod titulkem All unseren Lesern und Freunden, bylo pouze poděkování čtenářům a přání všeho nejlepšího. Redakce vyjádřila naději, že nový rok požehná míru a mírové době národům Rakouska.

Ročník 65 (1915)

První číslo 65. ročníku (sobota 2. 1. 1915) mělo stejné záhlaví i stejné uspořádání. Na s. 1 Neueste Meldungen von den Kriegsschauplätzen, za nimi Von den Kriegsschauplätzen, Verlust-Liste, následuje rubrika, jejíž název přetrvál z předválečných časů, Heimatschronik. Na s. 8 se po delší době opět objevila rubrika Was in der Welt vorgeht, ta ale byla vydávána značně nepravidelně. Obsahovala různorodé krátké zprávy (Höhere Brotpreise in England, Ein Sohn Garibaldis gefallen). Středeční a sobotní vydání byla stále za 10 hal., ostatní dny za 6 hal. Některá

sobotní čísla měla 10 stran, z toho jen dvě strany byly vyhrazeny reklamám, oproti předchozímu roku je tedy uveřejňováno ještě méně reklam.

K určité inovaci došlo od č. 15 (středa 20. 1.). Neueste Meldungen von den Kriegsschauplätzen zabírají na první straně levý a prostřední sloupec, pravý sloupec je věnován (ne v každém čísle) souvislým pojednáním typu: Ein Gespräch mit dem deutschen Reichskanzler, Die türkischen Erfolge, Der Heldenmut der Deutschen und Oesterreicher apod. Takto vypadaly noviny do čísla 37.

Od čísla 38 (středa 17. 2.) se noviny dostávají do pohybu. Titulky na první straně se mění podle aktuálních událostí (bez nadepsání Neueste Meldungen von ...) Např. Hindenburgs glänzender Sieg. Die 10. russische Armee zersprengt. Nebo v č. 39 (čtvrtek 18. 2.) Kolomea von den österr.-ungar. Truppen besetzt. 6 400 Russen Kriegsgefangen. Panik in England., nebo v č. 40 (pátek 19. 2.) 60.000 Russen in den Karpathen gefallen. Až potom přicházely rubriky Neueste Meldungen a Von den Kriegsschauplätzen. Tento styl potom pokračoval v dalších měsících. V čísle 30 (pondělí 8. 2.) došlo k další formální změně.. Rubrika Von den Kriegsschauplätzen, která následovala po rubrice Neueste Meldungen von den Kriegsschauplätze, byla přejmenována na Der Weltkrieg.

Také v roce 1915 vyšlo u příležitosti mimořádných vítězství rakouského a německého vojska několik zvláštních vydání v půl sedmé nebo v půl osmé večer v ceně 6 haléřů. Jednalo se opět o jeden list, potištěn velkým, proloženým písmem jen na jedné straně. K číslu řádného vydání bylo přiloženo, jako v roce 1914, malé písmeno. Mimořádné vydání 100a se týkalo velkého vítězství rakousko-uherských a německých válečných sil nad Rusy, mimořádné vydání 124a přineslo zprávu, že Přemyšl byl opět dobyt. Následná ranní čísla potom přinášela k těmto událostem podrobnosti.

Dalším typickým znakem novin válečné doby byla velká pozornost, která byla věnována válečným půjčkám. Někdy byly otištěny ohledně půjček celostránkové výzvy. V nich redakce apelovala na vlastenectví a oddanost vlasti, na nutnost přinášet oběti, apod.

Podoba běžného čísla v roce 1915

Strukturu standardního vydání novin roku 1915 budeme dokumentovat na čísle 150, které vyšlo v pondělí 5. července 1915. Záhleví novin se nezměnilo. První strana přinášela aktuální informace z války. V uvedeném čísle dominuje na str. 1 titulok Die Russen stets weiter

zurückgetrieben. Weitere **7000** Russen Kriegsgefangen. Nejedná se vlastně o klasické titulky, nadepisující článek, ale o výběr hlavních událostí. Pro kontrast je používána i latinka a tučné písmo. Hlášení jsou členěna a opatřena mezititulky. Na s. 2 a 3 jsou umístovány delší texty související s válkou (Zu Beginn des 12. Kriegsmonates, Ein Feldpostbrief vom italienischen Kriegsschauplatze), na s. 4 potom oddíl Der Weltkrieg, na s. 5 rubrika Heimatschronik. Na poslední, šesté straně jsou rubriky Korrespondenz a Neueste Telegramme. Tato čísla neobsahují reklamy, a to ani na poslední straně. Odlišná byla sobotní vydání:

První strana pochopitelně přinášela nejnovější zprávy z bojů. Na stranách dvě a tři jsou články tématicky úzce spjaté s válkou (Um den Sinn des Lebens, Kriegsnächte in Rom, Das deutsche Vorbild, Die politischen Parteien Russlands und der Krieg, apod.) Celá čtvrtá strana byla vyčleněna optimisticky pojaté rubrice Feldpostbriefe. Takové dopisy měly zprostředkovat a přiblížit lidem v zázemí život na frontě a hlavně poukazovat na hrdinství a odhodlání vojáků. Odhodlání a oběti se pak automaticky očekávaly i od civilního obyvatelstva. Pátou stranu zabírala rubrika Der Weltkrieg, která přecházela ještě na stranu šest, kde na ní navazují Verlustliste. Protože ztráty neustále stoupaly, byly nyní seznamy padlých pro přehlednost dělené na Offiziere a Mannschaften aus Deutschböhmen. Seznamy, ač byly územně vymezeny, se rozrostly natolik, že přecházely na sedmou stranu. Po Verlustliste následují na str. 7 sbírky na Červený kříž, válečná půjčka, různé pokyny, jak posílat polní poštu apod. Na str. 8 byly vměstnány rubriky Niemeser Nachrichten, Neueste Telegramme, Verschiedene Nachrichten, Marktpreis-Tabelle (jen Leipa) a pouze pět reklam. Poslední dvě strany, s. 9 a 10, obsahují jen reklamy.

Rakouská válečná propaganda si sem tam vzpomněla i na statečné spojence. V čísle 238 (pondělí 18. 10. 1915) si čtenáři mohli na první straně přečíst článek pod tučným titulkem: **„Die tapferen Bulgaren 1400 Russen gefangen. Die Russen über den Styr geworfen.“** Teprve potom následovaly úspěchy rakouských a německých vojsk. Tiráž stále zůstává v podobě „Druck und Verlag der Leipauer Buch- und Steindruckerei Bergmann. – Verantwortlich für die Druckerei Ernst Bergmann, für die Schriftleitung Alois v. Funke.“

Ke konci roku, v prosinci, došlo ještě k několika úpravám. Noviny zrušily upoutávku, ve které na spodním okraji první strany upozorňovaly: „Letzte Drahtberichte siehe Seite 6.“ První strana novin, která byla pochopitelně nadále věnována aktuálním informacím z bojů, doznala formální úpravy. Počínaje číslem 289 (sobota 18. 12.) byla na str. 1 zavedena

rubrika Die neusten Drahtberichte. Zpočátku měla jednovětou telegrafickou formu, jednotlivé zprávy byly odděleny pomlčkami. Ale v dalších číslech byly pod titulkem Neueste Drahtberichte již několikanásobně informace.

Zatím, co se noviny v předválečné době přímo vyžívaly v programových prohlášeních, v roce 1915 nebyly v jednotlivých čtvrtletích uveřejňovány ani výzvy k obnovení předplatného. To se dá snadno pochopit. Doba byla tak dramatická a nabitá událostmi, že noviny, jako hlavní zdroj informací, nepotřebovaly reklamu. Také nebylo nutno ve zvláštních příspěvcích dokazovat, na čí straně noviny stojí. Až v posledních třech číslech ročníku byl otištěn pod titulkem Am Jahresschluss 1915 text, kde redakce hodnotila – ze svého pohledu – uplynulý rok a zveřejnila své záměry na rok příští. Podívejme se na obsah textu Am Jahresschluss 1915:

Ani blížící se konec roku 1915 nepřinesl konec již 17 měsíců trvající světové války. Dějiny této mohutné války národů, jak je denně pečlivě zanámenaly „Deutsche Leipziger Zeitung“, představují šest silných svazků, z nichž má každý mnoho set stran. Tyto dějiny světové války budou podobným způsobem pokračovat v novém roce, v šedesátém šestém roce od prvního vydání našeho místního listu. Nechceme ale sloužit veřejnosti jen tlustými čísly novin, která vyžadují mnoho hodin čtení. Jak ti, kteří bojují mimo domov statečně v zákopech, tak rostoucí počet těch, kteří zodpovědně pracují pro válku doma, si přejí a potřebují něco jiného: starostlivě vybraný přehled, který v krátkosti a přesně podává rozhodující události dne. Teprve potom následuje líčení a vyobrazení jednotlivých bojujících států, důležité vědomosti z domova a zprávy o našich konkrétních hrdinech v poli. O všechno toto DLZ dosud poctivě usilovaly. Naši namáhavé práci se také dostává trvalého uznání našich spoluobčanů. Naše vývěska telegramů se stala každý večer cílem mnoha set příchodících, kteří se chtějí dovědět poslední události.

Ani práce, ani vysoké náklady nás neodradí, abychom sloužili veřejnosti. Jen na konci roku prosíme o neprodlené obnovení předplatného, aby mohl být list „Deutsche Leipziger Zeitung“ nadále zasílán každému odběrateli včas na požadované místo.

Z výše uvedeného oslovení čtenářů je vidět, že se značně liší od textů stejného určení v předválečných letech. Zaznamenáváme, že redakce použila bohaté argumentace ve prospěch svého listu. Jako hlavní plus slouží krátké a přehledné, pečlivě vybrané, zpravodajství⁷¹ (pro vojáky v zákopech a lidi pracující s plným nasazením pro válku v zázemí). Ale další podrobnější popisy a rozборы, jdoucí do stovek stran, zase tvoří

dějiny války. Svázáním jednotlivých čtvrtletí nebo ročníků tak odběratel zároveň získá (za jedny peníze) důkladnou kroniku války. A k tomu si ještě čtenáři mají uvědomit, kolik práce a jak vysoké náklady to všechno vydavatele stojí. Potud se oslovení čtenářů na konci roku 1915 neliší od jiných let. Tato provolání vždy obsahovala komerční posílání, propagaci listu. Oslovení ale postrádá ideově vlastenecké pasáže. Zdá se mi zajímavé, ba až nečekané, že se redakce v době války nepostavila na stranu Rakouska a německví. Můžeme uvažovat, že toho nebylo zapotřebí, že list svými postoji toto vše stejně prokazoval. Tak tomu ale bylo i v předchozích desetiletích a redakce přesto vždy ráda halasně zdůrazňovala svou vlasteneckou nacionální orientaci. Z toho lze usuzovat na vcelku nečekaný fakt, že redakce listu, v době, kdy současníci nemohli výsledek války ještě zdaleka předvídat, takovým způsobem svou loajalitu deklarovat nemusela.

Prohlášení redakce obsahuje ještě jeden zajímavý prvek. Do vypuknutí války byli cílovou skupinou DLZ lidé z města a jeho bližšího a vzdálenějšího okolí. Okrajovou skupinu pak tvořili odběratelé v zahraničí. Nyní ke čtenářům přibyli i vojáci v zákopech. Znamená to tedy, že poľní pošta musela doručovat noviny na frontu. Na první pohled to vypadá, že to na vydavatele nemělo valný vliv. List četli v podstatě ti sami čtenáři, kteří by ho četli doma. Pokud si však část rodin noviny schraňovala, aby získala válečnou kroniku, nemohla je po přečtení zasílat svým blízkým na frontu. To se muselo odrazit v určitém zvýšení počtu požadovaných výtisků. Ze slov redakce se také dovídáme, že byla zavedena vývěsková služba došlých telegramů, která budila značný zájem obyvatel. Tento způsob poskytování aktuálních informací byl vlastně specifickou formou mimořádných vydání.

Stručný pohled na ročníky 66 až 68 (1916–1918)

Další ročník novin (66/1916) pokračoval v dosavadním personálním složení. Docházelo pouze k menším formálním změnám v úpravě listu. Noviny se vrátily ke starému pořádku odkazovat pod první stranou na Letzte Drahtberichte. Jinak si noviny podržely svou stávající strukturu. Do obsahu novin se stále naléhavěji promítají důsledky války pro zázemí. Přibývá výzev k šetření vším možným. Na prvním místě byly potraviny, hlavně obilí a mouka, nabádalo se k šetření mýdlem, atd. Dalším dopadem bylo zvyšování cen, především u tabákových výrobků, ceny potravin v maloprodeji byly regulovány nařízenímí okresního hejtmanství.^{8/}

I materiál novin dokládá zhoršující se situaci. Některá (ne všechna čísla) mají tak tenký papír, že tisk prosvítá na odvrácenou stranu. Pod titulkem Der 21. Kriegsmonat oslovuje redakce čtenáře na 2. čtvrtletí:

Každodenní události této války budou našim listem, v rámci jeho rozsahu, starostlivě a přehledně zaznamenány. Novým čtvrtletím našeho listu začne osmý velký svazek těchto živoucích a podrobně vedených dějin války.

Také v novém čtvrtletí budou DLZ věrně pokračovat podrobnou, ale k tomu přehlednou a shrnující formou, ve své kronikářské povinnosti. Jejich vlastenecké a národní postoje samozřejmě zůstanou pro všechny časy stejné.

Velké jsou oběti, které klade válečná doba jmenovitě na vydavatele novin. My se zachováme, jako vždy, také v tomto ohledu statečně – naši čtenáři k tomu mohou přispět včasným obnovením odběru listu.

Výše uvedené oslovení čtenářů opět zdůrazňuje rozsah a pečlivost výběru informací a oběti vydavatele. Alespoň jednou větou je připomenuta neměnnost vlasteneckých a národních (rozuměj německých) postojů redakce. Pokud badatel nestuduje noviny přímo za účelem zkoumání ohlasů a dopadů světové války v regionu, působí noviny značně jednotvárně a obsah jednotlivých čísel splývá. Noviny jsou stále plné tisíců ruských a jiných zajatců, velkých vítězství, statečnosti apod.^{9/} Na novinách jsou stále patrnější úsporná opatření a zvyšování cen materiálu. V druhé polovině roku se objevují ve všedních dnech i jen čtyřstránková čísla, i když zaznamenání hodných událostí určitě nebylo.

Pro názornost přiblížíme i v roce 1916 podobu konkrétního čísla. Poslouží nám sobotní číslo 295 (30. 12.), které je rozsáhlejší a obsahuje i provolání redakce ke čtenářům.

Záhlaví novin zůstává stejné. Na první straně čteme titulky Neue Siegeserfolge der Verbündeten. a Vorrücken auf der ganzen Linie gegen Rumänien. Riesige Kriegs-Beute eines deutschen U-Bootes im Eismeere. Titulky jsou od následujících textů odděleny linkou. Na s. 2 je článek „Silvesternacht 1916“, který zabírá dvě třetiny strany. Pod ním se nachází, odděleno linkou, čtení na pokračování. Dvě třetiny třetí strany zabírá článek Frankreich und das Friedensangebot. Na téže straně dole, pod linkou, pokračuje četba na pokračování ze strany 2. (Novelette von J.Sg. Erler, Die weisse Silvesternacht.). Strana 4 je členěna stejně, pod linkou končí Silvesternacht, nad beletrií je delší článek Weihnachten in Ostgalizien. Pátá strana je věnovaná rubrice Der Weltkrieg. a sdělení redakce čtenářům, stranu 6 zahajuje rubrika Heimatschronik a ještě na téže straně

začíná rubrika Verschiedene Nachrichten. Ještě nás bude pochopitelně zajímat obsah posledního provolání ke čtenářům v roce 1916, které vyšlo pod titulkem „Der 10. Band der Geschichte des Weltkrieges.“:

Uplynulo deset čtvrtletí od doby, co „Deutsche Leipae Zeitung“ vycházejí jako deník. Každé čtvrtletí vzniká silný svazek o mnoha stech stranách – a zároveň přehledná a živoucí historie současného boje národů a zevrubná domácí kronika. Dostali jsme od vás mnoho dopisů, kde oceňujete právě tuto domácí válečnou kroniku a její významné místo v rodinné knihovně.

Díky starostlivé a pilné práci bude náš list vycházet také v novém roce jako deník, přesto, že se kvůli válce poměry ve všech ohledech neustále vážně zhoršují.

Článek končí zdvořilostmi a obvyklými výzvami ke včasnému obnovení předplatného, aby list mohl být odběratelům nadále dodáván bez přerušení. Již po několikáté vidíme, že hlavním náborovým tahákem přestala být četba na pokračování. V době války redakce přirozeně akcentovala přínos a význam novin pro rodiny a domácnosti jako obsáhlou a podrobnou kroniku války.

Do 67. ročníku (1917) vstoupily noviny se záhlavím v podobě: Deutsche Leipae Zeitung. Unabhängiges deutsch-nationales Blatt. Einzelnummer 6 Heller. Leitspruch: „Deutsch und Frei.“ Schriftleitung, Verwaltung und Expedition: Leipa, Josefsplatz Nr. 449, 451 u. 452. Erscheint, bis auf Weiteres, mit Ausnahme der Sonn- und Feiertage **täglich** um 11 Uhr vormittags. Nr. 1. Dienstag den 2. Jänner 1917. Jahrg. 67.

Skladba novin zůstala obdobná. První čtyři strany jsou věnovány válce, v polovině strany 5 začíná Heimatschronik, na straně 6 Korrespondenzen a Bücher und Zeitschriften. Polovina poslední strany je určena pro reklamy. Tiráž: Druck und Verlag der Leipae Buch- und Steindruckerei Bergmann. – Verantwortlich für die Druckerei Ernst Bergmann, für die Schriftleitung Alois v. Funke.

Trochu odlišné bylo provolání ke čtenářům na druhé čtvrtletí v č. 76 (sobota 31. 3.). Text byl umístěn v prostředním sloupci, tentokrát nad nadpisem rubriky Heimatschronik. Titulek provolání zněl „In der Tagesgeschichte des Weltkrieges.“ Redakce opakuje podobnými slovy již řečené, změnilo se jen číslo svazku, na 11. svazek. Redakce vyzývá ke včasnému obnovení předplatného. Dále píše:

Kromě věcně přesných hlášení denních událostí naleznete v našem listě denně román na pokračování. Naši čtenáři tak od nás mohou očekávat cenný přírůstek do své rodinné knihovny, který získají zdarma.

Naším zahraničním abonentům přikládáme poštovní poukázku na zaplacení odběru. Místní čtenáři dostali složenku, kterou mají co nejrychleji zaplatit.

Ve čtvrtém roce válka asi trochu zevšedněla, protože redakce opět připomněla, jako jednu z předností odběru novin, román na pokračování, který zdarma obohatí domácí knihovnu. Shledáváme také, že noviny měly i ve ztížené době odběratele v zahraničí. Platba předplatného pro domácí předplatitele se hradila složenkou. Rozsah novin byl (až na výjimky) dále diferencován podle dnů vydání. Sobotní vydání měla 8 stran, pondělní 4 strany, vydání v úterý, středu, čtvrtek a pátek potom měla šest stran.

V červnu vyšly dvě podoby výzvy ke čtenářům. Nejdříve vyšel koncem června nad rubrikou Heimatschronik text vysázený tučným písmem: *An unsere P. T. Postabonneten! Ve vydání našeho listu z 23. června byla přiložena poštovní poukázka. Prosíme ty abonenty, kterým tento měsíc končí doba odběru, aby ho obnovili, aby nedošlo k přerušení doručování našeho listu.*

V posledních dvou červnových číslech vyšlo již tradiční „In der Tagesgeschichte des Weltkrieges.“ Zde se dovídáme o již dvanácti tlustých svazcích válečné kroniky. Dále se opakují předešlé argumenty, mezi nimi, že bude denně vycházet román na pokračování a že rodinné knihovny tak získají zdarma cenný přírůstek. Zahraniční předplatitelé dostali poštovní poukázku a domácí předplatitelé dostali složenku. Všichni musí včas obnovit předplatné, aby nedošlo k přerušení odběru listu. Tiráž novin byla poměrně stabilní, až v čísle 179 (sobota 4. 8.) nalézáme změnu: Verantwortlich Für die Druckerei Emil Bergmann, ostatní beze změny. In der Tagesgeschichte des Weltkrieges na poslední čtvrtletí: *Uzavírá se 13. objemný svazek kroniky války.* Další text byl totožný s předchozími čtvrtletími.

Noviny neopomenuly ani za války, navíc v době, kdy začala být věnována zvýšená pozornost dění v Rusku, tu a tam uveřejnit text o čechizaci nebo o české a slovanské propagandě v Horních Uhrách, na které je pobuřovalo především to, že se tak děje na maďarském území. Jiný pobuřlivý postoj Čechů dokládá např. článek v č. 255 (úterý 6. 11.). Článek byl na str. 3 vysázen tučným písmem, místy proložené a délkou přesahoval jeden sloupec. Pod titulkem „Abg. Exzellenz Dr. Schreiner über Lebensmittelfragen“ si mohli čtenáři přečíst projev poslance Dr. Schreiner k otázce zásobování potravinami na jednání zástupců severních Čech v Lípě. Dr. Schreiner byl zástupcem okresu Jablonné. Ve své řeči

neopomněl srovnávat německé a české okresy. Říká, „jak přísně okres Jablonné a všechny německé okresy dodržují a provádějí příslušná nařízení. To samé by ale měly dělat také české úřady v českých končinách. Např. v německých okresech bylo v srpnu odevdáno až o 66 % másla více nad předepsané množství, v českých okresech nanejvýš o 22 %. To je potom přece vážné a důležité znamení pro všechny ty, kteří chtějí slyšet a vidět! Die Magenfrage ist heute in Böhmen wirklich die nationale und umgekehrt. Jde to bohužel na úkor velkých obětí Deutschböhmern, tak velkých obětí, že si musíme dělat o budoucnost Deutschböhmern velké starosti.“

Provolání ke čtenářům, které vyšlo na předposlední straně č. 297 (29. 12.) nepřineslo, kromě zvýšení ceny, mnoho nového. Redakce napsala, že DLZ vycházejí již tři a půl roku jako deník. Dále uváděla: „Jako spolehlivá, vážně, opravdu německy a vlastenecky vedená kronika válečných časů, jsme se snažili přehledně, úplně, všeobecně srozumitelně a věrně přinášet události významné doby. Ve stejném duchu chceme vést čtenáře také v novém roce.“ Na to redakce připomíná, že bylo dovršeno již 15 svazků válečné kroniky. Potom hovoří o potížích a obětech, které musí vydavatel novin postupovat: *Břemena, která doléhají obzvláště na denně vydávaný tisk, jsou mimořádně těžká. Přesto se snažíme nezatížit naše čtenáře žádnou cenovou reformou. Ale v posledních dnech ceny papíru a tisku znovu tak nečekaně stouply, že i my musíme přistoupit ke změně ceny. Nové ceny budou uvedeny v záhlaví listu.^{10/} Na to redakce navázala: Nabízíme našim čtenářům přece jen nějakou protihodnotu. Od 1. ledna 1918 bude formát DLZ notně zvětšen. Proto neutrpíte ztrátu. Také všeobecně oblíbené denní románové přílohy zůstanou zachovány i v novém čtvrtletí, budeme v nich nabízet napínavé čtivo. Pokud se tyto přílohy shromáždí, dostane vaše německá domácí knihovna zdarma dílo trvalé hodnoty.*

Potom přibližují nový román, který budou zdarma vydávat v příloze. Část charakteristiky nového románu ocitujeme v jazyce originálu, protože převod by setřel kouzlo autentického slova: »Er ist nämlich besonders glänzend geschrieben, spannend vom Anfang bis zum Schluss, und führt in prachtvoller Schilderung den Leser in eine Umwelt von ganz eigenartigem Zauber. „Der Wunderring des Juders“.«

Ve výše zmíněném prohlášení redakce nás zaujaly dvě zajímavosti. Předně – formát novin bude opět zvětšen. Přitom na začátku války označovala redakce velký formát za nepraktický. Že by redakce změnila svůj názor na formát novin v důsledku toho, že byl očekáván brzký konec války? Také jsme nepřehlédli, že domácí knihovny dostaly adjektivum

„německá“. Tim byl rodinným knihovnám přičten vlastenecký ráz. Bez zajímavosti také není to, za jak profesionální se redakce považovala, když uváděla, že události tak závažné doby předkládá věrně, přehledně, úplně, všeobecně srozumitelně apod.

První číslo posledního válečného ročníku, ročníku 68, vyšlo ve středu 2. ledna 1918. Protože cena byla upravena již v záhlaví posledního čísla roku 1917, zůstalo záhlaví totožné.^{11/} První strana se tradičně věnuje válce pod hlavičkou Drahtberichte. Na straně druhé jsou samostatné články (např. Von der italienischen Armee) a rubrika Der Weltkrieg. Na třetí straně se objevila rubrika Tagesfragen. Tato měla v prvním čísle dva titulky: Eine tschechisch-französ. Handelskammer in Paris a Die tschechoslowakische Armee. Tak se na stránky DLZ dostávají české (československé) záležitosti, ale již v poněkud jiné rovině, než bylo dosud zvykem. Potom následovaly rubriky Heimatchronik a Gerichtssaal. Na poslední, čtvrté straně byly Verschiedene Nachrichten a reklamy. Názvy rubrik jsou neustále v rámečku, to list zpřehledňuje. Přibývá výzev a nabídek na válečné půjčky a úpisy emitované Spořitelnou, Českou eskomptní bankou, soukromou akciovou bankou „Mercur“ aj. Neobjevily se pravidelné Verlustliste. Tiráž zůstala dosud stejná. Mezitím muselo dojít ke zdražení poštovního, protože předplatné s poštovním bylo zvýšeno na 7,50 K, zatím co předplatné bez poštovního (s vlastním odběrem) se nezvýšilo. Opětovně zařazení rubrik Gerichtssaal a Verschiedene Nachrichten ukazuje určitou únavu z války a postupující návrat k předválečné podobě listu.

K několika změnám došlo od č. 222 (úterý 1. 10. 1918). V tiráži přestal být uváděn jako verantwortlich für die Schriftleitung Alois v. Funke, místo něj se objevil Kajetan Baier. V tomtéž čísle došlo ke změně vydávání na sedmou hodinu večer a dalšímu zvýšení předplatného. Prosté čtvrtletní předplatné stoupl na 6 K, předplatné s poštovním na 10 K. Samostatné číslo pak stálo 14 haléřů. V roce 1918 kolísá kvalita tisku, některé články jsou kontrastní, jiné rozpité, papír je hrubší. Koncem roku se rozsah novin zvýšil ze 4 stran na 6 stran. Nakonec zmíníme, bez dalšího komentáře, ještě dva články závažného obsahu, které vyšly v DLZ na konci října 1918. Ve středu 30. října vyšlo v č. 247 oznámení o převzetí moci Českou národní radou^{12/} a v č. 248 ze čtvrtek 31. 10. vyšlo vyhlášení nezávislé provincie Deutschböhmen. V úterý 31. 12. vyšlo číslo 296, které rok 1918 uzavřelo.

Studie vznikla na UK FSV Praha v rámci specifického záměru SVV č. 261 501.

POZNÁMKY

- 1/ Ota Šonský ve svém spisku o tiskárně Bergman na s. 5 píše: »V roce 1936 bylo v obchodním rejstříku zapsáno též české znění firmy „Tiskárna Bergman v České Lípě«.« Pokud se nebude jednat o citace, přidržuji se této kratší, úředně doložené, formy Bergmanova jména.
- 2/ Jméno L. v. Funke původně vyvolalo dojem, že se v redakci objevil nějaký příbuzný nebo jmenovec Aloise v. Funkeho. Vysvětlení existence případných dvou Funků je v DLZ č. 221 z pátku 27. září 1918. V tomto čísle se dlouholetý redaktor Alois v. Funke loučil se svými čtenáři (jeho funkci převzal Kajetan Baier) a podepsal se jako „Luis v. Funke“. Funke tedy používal středoevropskou variantu jména Luis – Alois. Alois v. Funke a L. v. Funke tedy byli táž osoba.
- 3/ Rozšíření adresy redakce a expedice novin o trojmístná popisná čísla souviselo s novým přečíslováním domů v České Lípě v roce 1914.
- 4/ Toto přecenění ale nevydrželo dlouho, viz dále.
- 5/ Přesně řečeno byla snížena cena jen dvou nových čísel v týdnu, dvě „stará“ čísla, úterý a pátek, stála stejně – 5 haléřů.
- 6/ Neodmyslitelnost ekonomické stránky podnikání v mediích a vliv peněz na stav daného média je nabitelní. V knize *Media a společnost*, která se zabývá mediální komunikací současnosti, nalézáme výstižnou zkratku, kterou parafrázujeme ve zkrácené podobě: ...*vydavatel si může dovolit jen to, na co mu „stačí kapsa“ a současně se musí snažit obstát v konkurenci celého odvětví...* In: Jirák Jan, Köpplová Barbara, *Media a společnost*, Portál, Praha 2003, s. 54.
- 7/ Pro válečné zpravodajství platí ve zvýšené míře obecné platné principy, jak je charakterizuje studie *Media a společnost* na s. 75 n. Z uvedených zásad připomínáme hlavně ustanovení a zakonzervování pracovních rutin, tedy ustálených výrobních postupů. Zpravodajství má velmi stabilní a předvídatelný charakter – výběr, řazení a zpracování zpráv se děje podle zažitých a opakujících se kritérií. K mimořádným událostem (v normální době) studie na s. 76 uvádí: „Zpravodajství se zdánlivě musí vyrovnávat s událostmi, které jsou namnoze překvapivé a neočekávané a jejich zpracování jako by ani nebylo možné předem naplánovat.“ S tímto problémem se redakce DLZ vyrovnávala buď telegramy, nebo v případě nečekaných ofensiv a „velkých“ vítězných operací, zvláštními vydáními, která proto zcela nezanikla ani po rozšíření listu na deník.
- 8/ Dodržování predepsaných cen bylo také kontrolováno. Objevují se soudní rozsudky za jejich nedodržování. Např. Otto Malek byl odsouzen na čtyři dny vězení za předražování vlny.
- 9/ Je pochopitelné a signifikantní zřejmě pro všechny státy a režimy světa, že v době válečného konfliktu nastoupí v mediích válečná propaganda. K válečné propagandě a propagandě v mediích vůbec viz: Jirák, Köpplová, *Media a společnost*, s. 156, 157.
- 10/ Nové ceny byly uvedeny již v záhlaví posledního čísla ročníku 67, v č. 298 z pondělí 31. prosince 1917. Čtvrtletní předplatné bez poštovního stouplo z 3 K na 4,50 K, s poštovním ze 4,50 na 6 K.
- 11/ Cena jednotlivého čísla byla po zdražení 10 haléřů.
- 12/ Jednalo se o Národní výbor. Dobový tisk zaměňoval český Národní výbor (Praha) a českou Národní radu (Paříž).

Seznam použité literatury viz Bezděz 17/2008, str. 62.

RESUMÉ

Endlich Tageszeitung! (Deutsche Leipziger Zeitung unter Bergman 1914–1918)

Robert Krejcar

Die Bergmannsche DLZ ging in das Jahr 1914 in nahezu derselben Form, die sie vor 1910 hatte. Eine ständige Rubrik Deutsche Wacht entstand, neu waren die Sport-Berichte, ansonsten enthielt die Zeitung die bewährten Rubriken. Typisch war die Ausrichtung auf die nationale Problematik. Insbesondere das Geschehen um den Vortrag Prof. Engels „Deutsche Sprachfrage – deutsche Lebensfrage“ dokumentiert, welche Aufmerksamkeit der Nationalsprache und ihrer Propagierung gewidmet wurde. Das ist aus der „medialen“ Vorbereitung, dem Verlauf und der folgenden Nutzung des Vortrags zu ersehen. Es war die meist beachtete Aktion der DLZ vor dem Attentat von Sarajevo. Die weitere Entwicklung der Zeitung wurde stark von Sarajevo und der Kriegsvorbereitung beeinflusst. Auf die sich überstürzenden Ereignisse reagierte die Redaktion ab Juli mit vielen Sonderausgaben.

Ein historischer Meilenstein in der Entwicklung der Zeitung seit ihrer Gründung 1850 wurde der erste bzw. dritte August 1914, als sie endlich zur Tageszeitung avancierte. Bemerkenswert war auch der ungewöhnliche Rahmen. Die DLZ veröffentlichte nebeneinander auf der ersten Seite die Proklamation des Lokalblattes zur Tageszeitung und die denkwürdige Rede des Kaisers „An meine Völker“.

Als Gründe für die Umwandlung in eine Tageszeitung nannte die Redaktion in erster Linie die Wichtigkeit einer schnellen Berichterstattung, wodurch die Verbreitung von Gerüchten bekämpft werden kann. Die Zeitung suchte im Bemühen um die Vermittlung aktueller Nachrichten von den Schlachtfeldern auch eine optimale Tageszeit für die Ausgabe. Zunächst erschien sie 5 Uhr nachmittags, dann 11 Uhr vormittags. Im Oktober 1918 wurde der Termin auf 7 Uhr abends verlegt. Die Kriegszeit ist durch ein stark verringertes Reklameaufkommen, den Wegfall der meisten traditionellen Rubriken und (ab August 1914) ständig länger werdende Gefallenenannoncen geprägt. Andererseits verschwanden selbst in der Epoche als Tageszeitung nicht die Sonderausgaben.

Auch die Zeitungsverleger waren mit der sich verschlechternden Lage und steigenden Preisen konfrontiert. Ende 1914 kehrt die Zeitung teilweise zum Normalzustand zurück, vor allem die Samstagsausgabe, die wieder mehr Platz erhielt. 1915 erweist sich die DLZ als normale Tageszeitung in Kriegszeiten. Auch in diesem Jahr wurden traditionsgemäß große und ruhmreiche Siege in Sonderausgaben gewürdigt. Andererseits wurde es durch die wachsenden Verluste an den Fronten erforderlich, zur Übersichtlichkeit die Gefallenen in Offiziere und Mannschaftsdienstgrade einzuteilen. Zu Quartalsende vermissen wir das traditionelle Wort an die Leser. Der Absatz funktionierte anscheinend gut und für Appelle an die Abonnenten war offensichtlich weder Zeit noch Raum. Umso interessanter war die Note an die Leser Ende 1915. Die Redaktion führte hier einen neuen Begriff „Vierteljahresband der Kriegschronik mit vielen hundert Seiten“ ein, was nach erfolgtem Einband der Zeitung wohl der Realität entsprach.

1916 zeigt sich die im Hinterland verschlechternde Situation auch im Aussehen der Zeitung selbst. Die Papierqualität lässt nach und die Seitenzahl der Ausgabe sinkt auf

vier. Ein ständiges Problem, auf das die Redaktion wiederholt aufmerksam macht, sind die steigenden Materialpreise und vor allem die hohen Kosten für Telegramme. Mit den steigenden Preisen wurde gesetzmäßig auch die Zeitung teurer. Auch die tschechischen ausländischen Aktivitäten werden kritisch verfolgt. Die Zeitung verlor weitgehend ihr lokales Kolorit. Da sie die offiziellen, zentral herausgegebenen Berichte und Telegramme übernahm, ähnelte sie in ihrem Inhalt notwendig den anderen Zeitungen dieser Zeit.

Etwa nach einem Jahr Kriegsdauer kehren einige frühere Rubriken zurück und erneut wird größerer Wert auf Fortsetzungsgeschichten gelegt. Die Begleichung der Abonnementskosten mittels Zahlkarte wurde zur gängigen Form. Im August 1917 löste Emil Bergmann Ernst Bergmann als Verantwortlicher für den Druck ab. Ab 1918 wurde das Format der Zeitung erneut vergrößert. Das größere Format, das die Redaktion ursprünglich als unpraktisch bezeichnet hatte, begründete sie nun mit einer Kompensation für den erneut gestiegenen Preis. 1918 kam es zu einer personellen Veränderung im Herausbergremium. Ab Oktober 1918 wurde statt des langjährigen Mitarbeiters Alois v. Funke der Redakteur Kajetan Baier zum Chefredakteur. Alois v. Funke wirkte in der DLZ seit Februar 1895 als Chefredakteur (d. h. 23 Jahre lang).

Übersetzt von Petra Sochová

VÝVOJ PLÁNOVÁNÍ PRŮJEZDNÍCH SILNIC V ČESKÉ LÍPĚ DO ROKU 1945

Jiří Kratochvíl

Jiří Kratochvíl: *The development of through roads planning in Česká Lípa until 1945*

Česká Lípa was founded on two trunk routes, which are up to now the most significant roads leading through the town. They were laid through Česká Lípa in north-south and east-west directions. As the traffic was rising in the first half of 20th century, the capacity of existing routes became less and less sufficient. This resulted in demand of redirecting the traffic away from the historical town center. The first plans of bypassing routes were thus drawn up. The first comprehend plan to solve this issue was a building plan officially finished in the beginning of 1929. It was followed by ready-made, more detailed drafts made in the 1930s and in the first years of the following decade. Unfortunately, none of these plans was implemented until the end of World War 2, they however became a base for planning in the years far ahead.

Pro založení města a jeho prvotní vzhled měly zásadní význam komunikační trasy vedoucí tímto prostorem. Nejednalo se pouze o jednu dálkovou trasu, ale hned o cesty dvě. Základní osy města jsou poměrně symetrické, protože směřování dálkových tras je severojižní a východozápadní s průsečíkem uvnitř městského jádra. I přes zdánlivou symetričnost s městskou bránou na každé světové straně není vnitřní ani vnější uspořádání města příliš symetrické. V původní zástavbě nelze najít, až na jednu výjimku, zcela přímou ulici. Právě křivolakost ulic byla velkou komplikací při vzrůstající moderní dopravě v první polovině 20. století. Z tohoto důvodu se problém snažilo vedení města po dlouhá desetiletí řešit, ale dodnes není ještě zcela dořešen. Jeho vývoj je však poměrně zajímavý, a proto bych se sled událostí pokusil alespoň částečně zachytit.

Jak jsem již uvedl, pro město byly důležité zejména dvě cesty. První procházela po pravém břehu Ploučnice ve směru východozápadním.

Podle dosavadních poznatků^{1/} byla zřejmě v době založení města na počátku 14. století tato cesta tou důležitější, ale nedlouho po té její význam poklesl a naopak vzrostl význam cesty druhé. Dodnes je tento směr zachován silnicí druhé třídy II/262 ve směru z Mimoně do Děčína. Druhou trasou je jedna z větví původní Žitavské cesty, dnes silnice první třídy I/9 ve směru severojižním. Její původ, význam a přesné trasování uvnitř města i mimo ně v průběhu staletí ponechávám stranou, neboť není předmětem této práce. Trasami Žitavské cesty ve středověku se zabýval v sedmdesátých letech minulého století I. Vávra.^{2/}

Pro uvedení do prostoru musím ovšem nastínit situaci, která zde panovala před rozvojem moderní dopravy, tak jak ji známe dnes. Přeskočím proto několik století zpět, kdy se lidé dopravovali pěšky a povozy, případně na koních. Změny krajiny nebyly v té době ještě tak markantní, zvláště ne v oblasti dopravních cest. Prvním zásadním zásahem byla stavba císařských silnic na přelomu 18. a 19. století, které na dnešním území města České Lípy představuje trasa ulice 5. května a část ulice Mariánské nad kostelem Narození Panny Marie. Opravdu razantní změnu do vzhledu městské aglomerace přinesla až železnice, která měla pro další plánování silničních tras a vzhled města zásadní význam.

Samotné město Česká Lípa je založeno ve svahu nad rozlivovou nivou původně bohatě meandrující řeky Ploučnice. Údolní louky jsou poměrně rozlehlé a bývaly takřka neustále podmáčené. První masivní boj s podmáčenými pozemky nastal s výstavbou železnice od Bakova nad Jizerou. Koleje obešly dnešní Kopeček z jihu a přehouply se přes horizont, kde bylo vybráno místo pro nádraží se železničními dílnami. Úkolem stavitelů bylo neztratit výškové metry pro následné stoupání v pokračování trati k Rumburku a později i k Benešovu nad Ploučnicí kolem Holého vrchu. V prostoru podmáčených luk údolí Ploučnice došlo k ohromné navážce, na které byly jmenované železniční stavby umístěny. Tím byl také zvýšen terén o několik metrů a přehrazeno údolí jihovýchodně od Holého vrchu, těsně za obcí Dörfel, čili Víška, tehdy již městskou částí České Lípy. Víška byla železničním náspem v podstatě přetnuta v místech dnešního křížení trati s ulicí Dubickou. Od té doby do dnešních dnů se tak natrvalo a výrazně pozměnilo údolí Ploučnice západně od města, a tím i výhledové panorama směrem na západ. Další významnou železniční stavbou byla Severočeská transversální dráha, pro niž budovatelé v roce 1898 postavili v České Lípě druhé velké nádraží. Stavbou tohoto nádraží došlo k zastavení další velké prostory zasahující částečně už v době výstavby jak do Hrnčířského předměstí, tak i do tehdy ještě samostatné obce Svárov.^{3/}

Železnice sice změnila okolí města, ale do tehdejší vnitřní městské zástavby zasáhla pouze okrajově na předměstích, jak jsem uvedl výše. Přímý vliv na vzhled a vývoj tváře České Lípy měl až rozvoj automobilové dopravy, který nastal na počátku dvacátého století. Velký zlom v dopravním plánování nastal v České Lípě v době meziválečné, kdy vznikaly plány na dopravní přeložky a tranzitní obchvaty našeho města. Opravdu revoluční posun v plánování přišel mezi rokem 1928 a druhou světovou válkou. V roce 1928 byl pro Českou Lípu vypracován územní plán a v následujících letech, zejména předválečných a na počátku války, byly předkládány projekty, které řešily možné varianty odklonu tranzitní dopravy z centra města. Těmto materiálům se dále budu věnovat podrobněji. V textu budu pro přehlednost užívat současné místní názvy. Je nutno používat současnou mapu města Česká Lípa.

Územní plán z let 1924–1929

Územní plánování je v našich zemích jako instituce známé od 19. století, i když plány na úpravu svého prostoru k životu se nepochybně lidé zabývali již dávno předtím. Tak zvaný územní plán, v meziválečných letech nazývaný zastavovací plán a po druhé světové válce regulační plán, řešil vždy mnoho oblastí rozvoje daného celku, pro který byl vypracován. Soustředím se pouze na část rozvoje dopravních cest, který musí být nutně vždy základem těchto koncepcí. Jako výchozí dokument pro sledování vývoje v České Lípě je nutno zvolit územní plán vznikající mezi lety 1924 a 1929.^{4/} Po první světové válce dochází v nově vzniklé Československé republice k bouřlivému rozvoji v mnoha směrech. Stranou nezůstalo ani naše město. Aby byl dán rozrůstajícímu se městu nějaký řád a smysl, byl koncipován tento rozvoj protokolem městské rady z 13. března 1924 a následně bylo připsáno čj. 13.503/2117 B-A z 26. září 1924 vyhlášené výběrové řízení na zpracování nového územního plánu pro město Česká Lípa.^{5/} Do soutěže se přihlásili čtyři zájemci, kteří předložili své nabídky. Jeden z nich vyčíslil nabídku za poloviční sazbu, než ukládal sazebník inženýrské komory. Toto bylo předmětem stížnosti, která konečné rozhodnutí o vítězi pozdržela. Po vyřešení této lapálie byl 22. června 1926 pověřen vypracováním nového územního plánu československý autorizovaný civilní geometr ing. Karl Winklat. Odborným posouzením z pohledu urbanistického vývoje byl pověřen prof. Genzner, praktický lékař. Dostí významným spoluautorem územního plánu, který je pod ním také podepsán, byl profesor státní průmyslové školy ing. Viktor

Zimmerhackel, architekt G. D. A. (Gemeinschaft deutscher Architekten in der Tschechoslowakischen Republik) z Liberce jako specialista na řízení rozvoje území. Nezávislý odborný posudek k plánu vypracoval v provincii 1927 architekt a dipl. ing. Artur Payr, profesor Německé technické vysoké školy v Praze. Plán byl vypracováván s výhledem časového horizontu 50–75 let a největší část práce na konečném díle odvedla technická kancelář českolipského inženýra Karla Winklata sídlící v ulici Sadová 586, tedy v místě bydliště majitele firmy. V lednu 1929 byl územní plán definitivně úředně schválen.

Ing. Winklat byl minimálně od roku 1915 u většiny územních projektů navrhovaných a prováděných v České Lípě. Soudě alespoň podle dochovaných písemností. Místní podmínky a možnosti velice dobře znal a dokázal je náležitě uplatnit nejen v tomto případě, ale i po mnoho dalších let. Tento plán již reagoval na vzrůstající ruch a snažil se rozmělnit dopravu do více proudů. Stále však v duchu zachování stávající zástavby a bez výraznějších změn v terénu. Situace v roce 1929 byla ve zkratce taková, že město mělo přes 13000 obyvatel, obec Svárov byla již městskou částí a přes řeku Ploučnici vedly tři silniční mosty. Dva na hlavní městské severojižní komunikaci, ovšem nikoli paralelně, ale za sebou, jelikož řeka měla dvě ramena a bylo nutno v trase z Hrnčířské ulice k náměstí překonat vodu dvakrát. Veškerý provoz přes Ploučnici před městským jádrem probíhal po mostě u kostela sv. Maří Magdaleny a na tehdejších mostě před kavárnou Union. Tudy musel projet každý, kdo potřeboval přes řeku, ať již v rámci města nebo dálkové dopravy. Byl to zejména směr Praha – Rumburk, ale zanedbatelný nebyl ani směr od a do Litoměřic. Třetím mostem byl most Svárovský, stojící dodnes jižně od pivovaru. Vlastně zde byly mosty dva, protože i zde plynula Ploučnice dvěma rameny. V této době se teprve začínaly budovat příměstské obytné čtvrti individuální výstavby na Ptačí louce, dále na Kopečku a pod Hůrkou, vznikala v té době i Slovanka na svahu v místech bývalé vrchnostenské cihelny. V roce 1929 město ještě nebylo pochopitelně tak rozlehlé jako dnes a scházelo mnoho okrajových částí, ale existovalo i několik nevyužitých prostor relativně blízko centra města. Jednalo se například o prostor dnešního stadionu až k Sokolské ulici, oblast kolem dnešní sportovní haly s celým prostorem mezi Městským nádražím a řekou, nebo také místa mezi ulicemi Čs. armády a tratí. Důvodem byly nevhodné podmínky pro výstavbu na soustavně podmáčených loukách. Ale právě v posledně jmenovaném prostoru bylo ve dvacátých letech započato s bytovou výstavbou.

Směr severojižní v územním plánu z roku 1929

Vraťme se ale zpět k dopravě. Zdánlivě nejpalcivějším se může zdát vyřešení dopravní situace ve směru severojižním, kde přírodní překážku tvoří řeka. Jak se však i po desetiletích ukazuje, je možná ještě komplikovanějším řešení průtahu směru souběžného s řekou, a to zejména kvůli železnici. V každém případě územní plán uvedený v život roku 1929 řešil severojižní dopravní situaci jejím rozložením do několika proudů. Ve směru od Nového Boru bylo navrhováno rozdělení dopravy odbočkami na obě strany komunikace ještě nad pozdější Zemědělskou školou. Směr k východu odbočoval těsně nad vilou Lucia v místech dnešní autobusové zastávky u hlavní silnice. Navrhovaná komunikace se stáčela velkým táhlým obloukem směrem k jihu a v podstatě kopírovala dnešní obchvatovou silnici kolem školy na sídlišti Špičák. Přibližně v místech křižovatky pod školou se dělila na dva směry. Západní byl sveden kolem pivovarských rybníčků a pivovaru ke křížení s ulicí Moskevskou, kde lze zcela přirozeně pokračovat i rovně na svárovský most. Druhý směr obcházel nemocnici, tehdy chorobinec, z východu a byl sveden do Staré Lípy poblíž vyústění ulice Pod Špičákem. Zde bylo možné odbočit směrem na Zákupy, což byl hlavní směr k Liberci. Variantně zde bylo navrhováno i protažení komunikace dále k jihu, kde tento obchvat překračoval Ploučnici nově plánovaným mostem, přesně naproti dnešní ulici Pod Špičákem, kde je spojka mezi obchvatovou komunikací a starou silnicí uvnitř Staré Lípy. Po překročení Ploučnice nejvýchodněji plánovaným mostem se dále nabízel několik variant. Zde bylo tehdy volné území určené k postupné zástavbě. Byla zde naplánována síť komunikací, které se všechny napojovaly na hlavní svárovskou ulici vedoucí od mostu u pivovaru ke škole. Takže bylo možno použít navrhovanou spojku napojující se nedaleko mostu, či dnešní Chelčického ulici, ale i dnešní Českou ulici. Tím by došlo ke spojení provozu jak od severu, tak i od Liberce na ulici Partyzánské, která odvádí provoz dále k jihu do ulice Máchovy. Proti dnešní realitě se lišilo navrhované řešení až na konci ulice Máchovy, kde se stýká s ulicí Karla Poláčka. Toto místo bylo plánováno jako komunikační uzel jihovýchodní části města (obr. 1). Kromě obou zmíněných ulic přicházejících ke křížení od severu se počítalo s jejich pokračováním v přímém směru a ještě tudy procházela spojnice od Ptačí louky do prostoru jižně pod Rasovou Hůrkou, určeného taktéž k následné zástavbě. Křížení tedy mělo plánováno šest směrových paprsků. Hlavní tranzitní komunikací byla ale ulice Máchova, která měla pokračovat dále směrem k ulici 5. května. Přirozeně by se napojila na ulici Hrubínovu s vyústěním do hlavního pražského

směru na ulici 5. května. Ještě dnes je při pohledu na mapu toto směřování ulic jasně patrné, byť je přerušeno poměrně nedávnou stavbou průjezdní trasy silnice I/9.

Vracím se zpět na sever, nad město k příjezdu od Nového Boru. Tranzitní doprava na Prahu a ve směru na Liberec byla svedena na východ. Ostatní cestující mohli pokračovat přímo po Mariánské ulici do vnitřního města, kterému se projíždějící většinou rádi vyhnuli pro jeho úzké a strmé uličky. V návrhu se zde nabízela také možnost odbočení vpravo, tedy západně, v místech dnešní odbočky k sídlišti Sever. Komunikace byla dále v plánu vedena po severním okraji městského parku, pak dále protažena mezi starým židovským hřbitovem a restaurací Střelnice až k trati. Tento vnitřní obchvat se stáčel dále k jihu a trať věrně kopíroval s několika metrovým odstupem. Na své trase využíval ulici Bezručovu, překračoval Děčínskou, minul nemocnici a trati se komunikace začala vzdalovat až pod ulicí Pod Holým vrchem v místech dnešních zahrádek. Její další trasování bylo totiž plánováno na nově navrhovaný most přes Ploučnici s napojením do ulice Kozákovy v křížení s ulicí Dubickou (obr. 2). Tehdy nezastavěnou ulicí Pomezí, neoficiálně také zvanou Automobilová okružní,^{6/} dnes Kozákovou, kde stála pouze novostavba hotelu Merkur. Trasa po překročení železnice mezi Hlavním a Městským nádražím vyústovala do ulice 5. května dnešní ulicí Konopeovou. Železniční přejezd u křížení ulic Bulharské a Kozákovy je dodnes znatelný. Tato trasa byla další průjezdní variantou pro tranzitní provoz ve směru sever – jih a také pro provoz od západu, zejména od Děčína. Za naprosto nadčasový až geniální je možno považovat fakt, že v trase tohoto obchvatu dodnes, tedy ani po téměř osmdesáti letech, nestojí žádná významnější stavba. To svědčí o dokonalé znalosti místních podmínek navrhovatelů plánů a také o výborném citu tvůrců pro možnosti rozvoje zástavby v prostoru města.

Směr východozápadní v územním plánu z roku 1929

Jak jsem již zmínil, dopravní řešení průjezdu městem ve směru východozápadním bylo složitější. Vlastně i samotný průjezd městem byl v tomto směru komplikovanější, než při průjezdu ve směru severojižním. Od severu bylo možno projet městem v podstatě rovnou silnicí po trase Mariánská, náměstím kolem radnice, dále ulicí Jindřicha z Lipé, dnešním prostorem mezi obchodními domy, kde bývala ulice Mostecká vymezená dvěma mosty přes obě ramena řeky Ploučnice, ulicí Hrnčířskou a 5. května, která končila na jižním okraji města. Na této trase byla pro řidiče

největším úskalím úzká místa mezi některými domy a strmá cesta v okolí náměstí. Oproti tomu trasa východozápadní nevedla přímo napříč městem, ale proplétala se středověkým městem úzkými uličkami. Provoz byl v průběhu času také rozdělován jednosměrkami do různých proudů, ale místa jako například na spojnici Moskevské a Jindřicha z Lipé pod náměstím byla opravdovou zkouškou dovednosti řidičů a statečnosti chodců. Dosti frekventovaným a nepříliš pro vzrůstající dopravu přizpůsobeným místem bylo taktéž vyústění Berkovy ulice do hlavní třídy a o několik metrů níže odbočka do ulice Sokolské u kavárny Union. Zřejmě i z tohoto důvodu byl nakonec tento směr řešen jako první, ale na to si ještě obyvatelé města museli několik desetiletí počkat. Jaká byla původní představa řešení ve dvacátých letech 20. století?

Nejdříve se vrátím zpět na severní okraj města na příchozí komunikaci od Nového Boru. Zde jsem zmiňoval dvě rozvětvení důležitá pro severojižní směr. V těchto místech byla však plánována ještě jedna odbočka. Ve směru od Nového Boru byla první v pořadí a odbočovala západním směrem daleko před městem v místech dnešní světelné křižovatky pod nákupními centry. Trasa obchvatu byla vedena loukami v místech dnešního sídliště Sever k rumburské trati, kterou překonávala mostem ještě před rozdělením tratí ve směrech na Rumburk a Českou Kamenici, tedy nedaleko dnešního okresního archivu. Dále následovalo křížení s ulicí Hornolibchavskou s pokračováním východojižním směrem přes louky s vyústěním do Děčínské ulice za dnešním areálem ČSAD, ulicí U Hřiště na okraji Dolní Libchavy. Do této křižovatky bylo plánováno i vyústění další komunikace od jihu. Ta měla propojit směr západojižní v prostoru mimo město. Silnice byla trasována po hraně svahu nad údolím Šporky a okolními mokřinami, po západním okraji dnešního sídliště Pod Holým vrchem až k děčínské trati do míst současné garážové kolonie. Dále pak kolem tratí do ulice Pod Holým vrchem a po ní směrem k městu s napojením na severojižní okruh kopírující rumburskou trať. Bohužel zde ale scházela další přímá návaznost na tranzit směrem k liberecké výpadovce. Jižně od městského centra bylo sice plánováno mnoho nových ulic, ale vždy se jednalo o součást plánované zástavby nových bloků domů, takže vést tudy průjezdní dopravu by nebylo příliš vhodné. Tato koncepce vycházela z dříve navrhovaných variant východozápadních obchvatových komunikací (obr. 3). V odborném posudku z roku 1927 k zastavovacímu plánu^{7/} se proto lze dočíst, že neřeší průjezdní směr východozápadní, který je velice komplikovaný. Velkým problémem se zejména stal roh ulice Berkovy s ulicí Jindřicha z Lipé. Tudy totiž vedla průjezdní trasa směru, který

procházel Starou Lípou, a ze zmíněného nejproblematičtějšího místa dále Sokolskou, ulicí Paní Zdislavy a po Děčínské do Dolní Libchavy. Onen roh Berkovy ulice byl o pár let později mírně upraven se stavbou nového obchodního paláce firmy Baťa, který je proti starší zástavbě podstoupen dále od osy ulice Jindřicha z Lipé a zaoblen, ale i toto byla pro vzrůstající provoz spíše úprava kosmetická. V uváděném posudku z roku 1927 bylo nastíněno nejvhodnější řešení, které spočívalo ve vybudování jednoho centrálního vlakového nádraží a zrušení nádraží společnosti Ústecko-teplické dráhy (A. T. E., Aussig – Teplitzer Eisenbahn), po zestátnění železnic zvaného Městské. A pochopitelně následného využití trasy železnice ke svedení silniční dopravy od Liberce s napojením na vnitřní obchvat vedený Kozákovou ulicí, dále novým mostem přes Ploučnici až k Děčínské ulici, čímž by se zcela obešlo staré městské jádro. Zde se i nabízelo další rozmělnění dopravy do ostatních plánovaných spojnic, kterou měla být ulice Čs. armády, na kterou navazovalo v plánech další nové přemostění Ploučnice do prostoru s plánovanými spojnicemi s ulicí Sokolskou, jak je to od řeky dnes, ale i se spojnici do ulice Mostecké po plánovaném zásypu severního ramene Ploučnice. Stejně tak se v plánu objevuje i variantní spojnice do ulice Pod Holým vrchem, ale oproti dnešnímu stavu měla ústít asi o 100 metrů západněji od dnešního kruhového objezdu pod soudem, v místech naproti poslednímu z řady domů. Stejně tak lze v plánu najít i dnešní ulici Boženy Němcové spojující Sokolskou ulici s již několikrát zmiňovanou obchvatovou komunikací vedoucí podél rumburské tratě, která měla být pro dopravu uvnitř města velice významnou komunikací. V doporučení byly zmíněny i další možné spojnice s centrem města ulicí Hrnčířskou a nově plánovanou ulicí v prostoru dnešního sportareálu. Na ni měl navazovat další nový most přes Ploučnici ústící západně od hradu, se kterým se naopak v plánu do budoucna již nepočítalo, neboť i tento prostor byl výhledově určen k vybudování nových bloků domů (obr. 4). Problematika východozápadního dopravního obchvatu byla zakončena v odborném posudku nutností dopracování projekčními kanceláři v následujících letech, kterému bude muset předcházet odborná debata k tomuto tématu.

Pokud shrnu význam územního plánu, schváleného v roce 1929, pro budoucí dopravní plánování, je možno konstatovat, že se stal opravdovým základem k dalším projektům, které se dopracovávají ještě dnes, kdy jsme již za horizontem let, pro který bylo toto dílo tvořeno. Poměrně dobře plán řešil dopravu ve směru severojižním, a to v několika možných variantách. Souběžně spojoval sever se směrem východním i západním.

Je zde zcela zřejmě utlumení významu severního ramene Ploučnice, s jehož částí západně od Richterova dvora se už vůbec nepočítalo. Přes hlavní koryto Ploučnice lze napočítat celkem šest silničních mostů, což je luxusní počet i v porovnání s realitou dneška. Územní plán z roku 1929 ale bohužel vůbec neřešil dopravu ve směru východozápadním. Na druhou stranu se v materiálech k plánu objevuje dosti podstatná myšlenka zrušení Městského nádraží a využití pozemků po železnici k silničním trasám. Toto však bylo umožněno už zestátněním soukromých drážních společností k 1. lednu 1923, neboť do té doby provozovaly obě nádraží rozličné společnosti, navzájem si konkurující. Nutno ještě pro dokreslení stavu věci dodat, že v dané době určitě palčivějším problémem byla bytová otázka, jejíž řešení mělo pochopitelně přednost. Snad možná i proto byl celý plán koncipován v podstatě bezdemoličně. Tím mám na mysli plánování dopravních cest do míst bez zástavby, kde nebylo nutné bourat. Celá plánovaná koncepce rozvoje tak respektovala současnou zástavbu takřka bez výjimky. Tou podstatnou výjimkou byly budovy bývalého cukrovaru v dřívějším zámku, vzniklém z původního hradu a dnes známém jako hrad Lipý a vedlejší komplex budov Richterova dvora, prostorově snad ještě rozlehlejší. Obě tato místa byla koncem 20. let vnímána spíše jako doživající průmyslové komplexy, takže se plánům na jejich demolici není možno příliš divit. Obzvláště pokud měl být nově vzniklý prostor využit pro bytové domy, kterých byl zoufalý nedostatek.

Následné projekty z let 1936 až 1941

Jak doporučil odborný posudek k územnímu plánu z konce 20. let, bylo nedlouho po jeho schválení započato s přípravami k dopracování plánů obchvatových komunikací, které by odvedly dopravu z historického městského centra. Tak se již v březnu 1931 objevily první výzvy směřující k dodatečným úpravám územního plánu, včetně zapracování 14 podaných připomínek z městských částí.^{8/} Vznikaly tak nové, převratné a pro současnost zásadní návrhy, které byly později více či méně přebírány do dalších územních plánů a některé se bohužel nedočkaly realizace dodnes. Kromě známého a zkušeného ing. Karla Winklata se objevila další významná konstrukční kancelář civilních geometrů pánů Reinholda Gotha a Franze Brandeise.

Pro dopravní situaci v České Lípě byly vypracovány z dnešního pohledu zásadní návrhy možného řešení obchvatových tras v letech 1936 a 1937.^{9/} V plánech byla již zapracována převratná myšlenka zrušení Městského

nádraží a využití vzniklého prostoru pro silniční dopravu. Původně tím měl být uvolněn prostor pro směr východozápadní, ale jak se ukázalo, tento prostor bylo možno využít i pro zjednodušení severojižního obchvatu města. První z návrhů ^{10/} s datací 1936 byl dílem českolipské stavební kanceláře R. Goth a F. Brandeis. Dopracován a doplněn přehledovým plánem byl o rok později (obr. 5). Oba návrhy byly v podstatě totožné a lišily se jen způsobem zpracování výkresů. Bylo v nich navrhováno ve směru trasy od Rumburku odbočení cesty nad pozdější Zemědělskou školou a její svedení nezastavěnou plochou západně kolem hřbitova dolů po svahu. Silnice by vyústila u kostela sv. Kříže, kde by vytvořila s Moskevskou ulicí velkou křižovatku a pokračovala by dále k jihu. V té době se ještě neuvažovalo vůbec o přemostění, ale trasa již byla v podstatě totožná. Pouze počet zbořených domů by byl menší, než v později realizované variantě, protože by ve variantě z konce 30. let musely ustoupit pouze dva domy. Pod hřbitovem to byl dům čp. 645, který stejně nakonec padl za obět, byť se o jeho záchranu bojovalo do poslední chvíle. Na druhé straně Moskevské ulice by musela ustoupit budova školy čp. 679. Zbouráním obou budov by vznikl dostatečný prostor pro navrhované křížení ulic (obr. 6). Obchvatová trasa by pokračovala dále, kde by překročila Ploučnici novým mostem a v prostoru ulice U kapličky by musel projektu ustoupit dům čp. 1002. V těchto místech bylo také plánováno možné křížení s variantním průtahem východozápadním, ale o tomto až dále. Nyní je třeba se zmínit o železnici. V přehledovém plánu kanceláře R. Goth a F. Brandeis z roku 1936 se již počítalo se zrušením Městského nádraží a vybudováním spojky z Vlčího Dolu, jak bylo toto dílo realizováno koncem 80. let 20. století. Úpravu měla naplánována i trať od Lovosic v místech u Sosnové, kde mělo být posunuto těleso tratě v oblouku k západu s nájezdem do nádraží tak, aby nedocházelo ke křížení se silnicí číslo 9 ve směru na Prahu. Nově plánovaný obchvat městského centra měl tedy pokračovat od ulice U Kapličky přes prostor zrušeného Městského nádraží, dále nově vznikající ulicí Karla Poláčka, za kterou se trasa obchvatu měla stáčet přes Kopeček ke stávající státní silnici a napojovat se na ni přibližně u obalovny neboli u „Skalky“.

K tomuto návrhu dopracoval v roce 1941 ing. Karl Winklat další alternativu s velkorysejším řešením, které ovšem není nikterak závislé na úpravách železnice. Jak se totiž ukázalo, Československé státní dráhy nebyly příliš ochotny pouštět se do velkých investičních akcí v nejisté době konce třicátých let a ani Říšské státní dráhy na počátku let čtyřicátých nebyly v tomto směru ochotnější. Vznikl tedy návrh, v němž se

uplatnily i některé myšlenky z tehdy stávajícího platného zastavovacího plánu z roku 1929. Ve směru od Rumburku odbočovala trasa silnice tentokrát k západu, přibližně v prostoru dnešních obchodních center, a pokračovala přes volná prostranství budoucích sídlišť, jihozápadně od nich překračovala rumburskou a tehdy ještě i českokamenickou trať. Stejně tak i po pár metrech dále překonávala plánovaná trasa českokamenickou silnici mostem v místech na konci městské zástavby, dnes mírně západně od panelového domu čp. 1798. Trasa byla plánována po loukách a protínala Hálkovu ulici pod samostatně stojícím domem čp. 416, stáčela se k jihu a kolmo se napojovala na Děčínskou ulici přesně v místech u pekáren. Z tohoto úrovněového křížení ulic pokračovala trasa přeložky dále k jihu nezastavěným prostorem až před děčínskou trať, kde bylo plánováno mimoúrovňové křížení s východozápadním městským průtahem, na který navazovalo přemostění tratě (obr. 7). To vše východně od Holého vrchu, přibližně v místech dnešní železniční zastávky, potažmo v prostoru garáží a školního hřiště při ZŠ Jižní. Po překročení tratě se trasa obchvatu stáčela pod jižní svah Holého vrchu, kde uhnula zpět k jihu a zde bylo plánováno přemostění Ploučnice. Za ním se silnice dostávala přes mokřiny k okraji Dubice a k silnici mezi Dubicí a Českou Lípou, se kterou plánovaně utvořila jednoúrovňovou křižovatku. Tomuto křížení stály však v cestě dva domy. Místo je v podstatě totožné s dnešní polohou silnice U Obecního lesa, která se dnes stává součástí budované dopravní stavby obchvatu silnice I/9. Pouze trasa přes Obecní les byla proti dnešku vedena o několik desítek metrů jižněji a vyústění na tehdy stávající silnici bylo plánováno až na rovince před samotným okrajem obce Sosnová.

Směr východozápadní v projektech z let 1936 až 1941

Oba výše popisované návrhy obsahovaly pochopitelně i návrh řešení nových tras pro směr východozápadní. Ing. Karl Winklat a stavitelé, diplomovaní inženýři R. Goth a F. Brandeis navrhovali v podstatě dvě shodná řešení. Třetí variantu lze najít v návrhu inženýrské kanceláře R. Goth a F. Brandeis. První a středně realistickou variantou byl návrh, v němž silnice od Liberce, tedy ze Zákup, odbočovala z dosavadní trasy u ulice Pod Špičákem ve Staré Lípě k jihu. Za jezem na Ploučnici překračovala trasa nejdříve Mlýnské rameno a vzápětí i hlavní tok řeky. Komunikace dále pokračovala nezastavěným prostorem mezi Ploučnicí a ulicí Chelčickou k Pivovarské ulici, kterou křížila o pár metrů severněji, než je stávající komplikovaná křižovatka zmiňovaných dvou ulic, do níž ještě

od západu přichází ulice Poříční. Právě přes ulici Poříční vedla plánovaná trasa dále, a to přímo přes dnes stále stojící dům čp. 1008. Vlastně na konci zahrady domu čp. 1002, který měl padnout za oběť severojižnímu obchvatu města, byla plánována velká úrovňová křižovatka obou na sebe takřka kolmých dopravních přeložek. Trasa za křížením pokračovala přímo k západu s vyústěním do ulice Hrnčířské přímo proti Mánesově ulici. Vznikla by tak nová a jistě i rušná křižovatka u továrny na piana, jejíž komplex budov částečně stojí v místech plánované komunikace a muselo by zde tedy dojít k odstranění některých budov. Mánesovu ulici využívala průjezdní trasa až na prostranství před hotelem Merkur. Zde byla trasa nasměrována k železničnímu náspu mezi oba stávající podjezdy, navazující jeden na Mánesovu a druhý na Dubickou ulici. Zde by vznikl nový podjezd tělesa železniční tratě, protože existující podjezdy mají světlost pouhých 8 metrů, což bylo pro plánovanou šíři 12 metrů u nových komunikací včetně chodníků nedostatečné. Dále plán vedl trasu průjezdní komunikace těsně kolem prádelen a velkým mírným obloukem se trasa stáčela k ulici Dubické, na kterou se napojovala po protažení mezi plnírnou plynových lahví a budoucí Akumulátorkou, až přibližně v polovině dlouhé rovinky za Jatkami. Ostatně tehdy ještě nebyl komplex výrobního areálu na autobaterie příliš rozlehlý, protože se jednalo o továrnu na samet a výroba autobaterií zde byla zřízena až v roce 1944. Zde je dále potřeba zmínit další zásadní myšlenku, se kterou návrhy z této doby počítaly. Jedná se o razantní přetrasování výpadovky ve směru k Děčínu. Tento směr měl být vyveden touto popisovanou trasou a dále Dubicí, kde pak u Robče po překonání Robečského potoka byla plánována nová spojnice od tohoto bodu ke Stružnici. Odbočka byla umístěna do míst ještě před prvním stoupáním na Kozly, za můstkem přes potok u dnešního koupaliště, kde tenkrát místo vodních ploch za obcí Dubice byla jen pole a louky. Spojnice ke Stružnici byla trasována podél Ploučnice, sice podmáčeným, ale výškově příhodným terénem, s vyústěním na tehdejší státní silnici u mostu přes Ploučnici ještě před Stružnicí. Přesněji mezi řekou a odbočkou na Bořetín, mezi horní Stružnicí a centrální částí obce Stružnice, kde na druhém břehu stojí velký statek zvaný Jarešův a onen most slouží dnes už jen pěším.

Další dvě východozápadní varianty

Variantní návrh tohoto směru počítal s problematickou spoluprací s ČSD v podobě přeložky liberecké tratě, tak jak byla realizována až

v 80. letech. Plánovaná silnice využívala uvolněné těleso železniční tratě už za zastávkou Dobranov. Trasa byla tedy totožná s libereckou tratí, procházela prostorem Městského nádraží až k dalšímu problematickému místu, oblouku před Hlavním nádražím. I v této variantě byl plánován nový podjezd železničního tělesa, tentokrát severně od nádraží v místech ostrého ohybu Bulharské ulice nedaleko tratě. Vyústění podjezdu pod tratí, vlastně ještě pod severním okrajem nádraží, tak vycházelo do místi mezi železničními dílnami a železničním bytovým domem zvaným Parlament. Silnice byla vložena dále na pozemek domu čp. 933, mezi tento dům a prostor pily, tedy mezi objekty původně patřící k sobě. Pila byla v letech poválečných včleněna do komplexu podniku ŽOS a dům majetkově také, ale polohou byl již mimo areál u takzvané malé vrátnice do dílen. Po té se již plánovaná silnice napojovala na Dubickou ulici v tehdy ještě nezastavěných místech, kde dnes mezi hřištěm a Dubickou ulicí stojí několik bytových domů. Zde bylo navíc počítáno s narovnáním oblouku Dubické ulice ještě před jatkami u odbočky k Vagónce, kterou je ulice Svatopluka Čecha, ale to už je spíše jen kosmetická úprava stávajícího stavu, později však beztak nerealizovaná. V pokračování směru na Děčín, Litoměřice a Ústěk platí již to samé jako u varianty první.

Konstrukční kancelář R. Goth a F. Brandeis předložila ještě třetí variantu, finančně nejméně náročnou a proto zřejmě i nejrealističtější. Návrh počítal ve směru od Zákup s odbočením plánované trasy silnice jižním směrem přibližně na začátku dnešního parkoviště pod nemocnicí. Po překročení Mlýnského ramene se přiblížila silnice k řece v místech Svárovského mostu a dále pokračovala po pravém břehu řeky. Tato nová pravobřežní komunikace by přivedla dopravu do jižní části města, do tehdejší ulice Mostecké, jejíž úpravy byly pro toto řešení nevyhnutelné. Musela by vzniknout křižovatka, tak jak ji známe dnes při severním konci mostu přes Ploučnici u kostela Sv. Maří Magdaleny. Tato část se tedy naprosto shodovala s dnešní realitou. S tou se však neshodovalo další pokračování směrem k západu. V návrhu z roku 1936 se předpokládalo pokračování průjezdní silnice od nové křižovatky dále po břehu Ploučnice takřka až k tratí. V místech viaduktu u stadionu byl naplánován nový podjezd rumburské tratě, za nímž by se silnice stočila doprava mezi tratěmi a vystoupala po svahu vzhůru. Kolem děčínské tratě vedl plánovaný směr až do údolní nivy Ronovského potoka, dnes Šporky, kterou překračoval mostem a velkým obloukem obcházel Dolní Libchavu z jihu, aby se silnice napojila na stávající trasu v ohybu nad Dolní Libchavou, kde dnes začíná topolová alej. Velkou výhodou tohoto návrhu bylo vedení tranzitní dopravy takřka

mimo zastavěná území. Nevýhodou bylo v podstatě zrušení Mostecké ulice a oddělení centra města od levobřežních částí města, které do té doby spojovala výrazně nepřerušovaná komunikace z Mariánské ulice přes náměstí až na Kopeček.

Poslední návrhy před rokem 1945

V roce 1941 předložil nové rozpracování průjezdních komunikací ing. Karl Winklat. O severojižní trase jsem se zmiňoval výše jako o velkorysé a samozřejmě také nákladnější variantě. Současně však nezávisle na ochotě státních drah ke spolupráci a spolufinancování. V tomto návrhu bylo ale nejdůležitější z pohledu budoucího vývoje dopracování pro variantu východozápadní. Návrh v severojižním směru využíval starších myšlenek, ale východozápadní směr byl řešen zcela nově oproti Winklatovu předešlému návrhu s využitím konkurenční myšlenky takřka nezávislé na spolupráci se státními drahami, tehdy říšskými. Rozdíl obou návrhů byl v podstatě jen v napojení plánované průjezdní komunikace na východní straně města. Tedy ve směru od Zákup, kde by byl zachován průjezd Starou Lípou až k pivovaru, kde byl hlavní směr odkloněn k jihu spojkou ke Svárovskému mostu. Před ním trasa uhýbala ostře k západu a pokračovala nově plánovanou silnicí po břehu řeky a dále je trasa totožná s předchozím návrhem kanceláře R. Goth a F. Brandeis z roku 1936. Nákladnější variantou byla varianta s odbočením silnice již před zástavbou Staré Lípy a přivedením provozu ke Svárovskému mostu po břehu Ploučnice, jak to známe dnes. Tato částečná variantní úprava byla proti pozdější době komplikovaná faktem, že stále ještě existovalo Mlýnské rameno a prosperující plovárna, přes níž byla nově projektovaná silnice vedena. Současně se také počítalo s regulací koryta řeky, které mělo být upraveno a narovnáno už před plovárnou a ještě dále proti proudu. Existují také plány z roku 1926 ve dvou variantách na celkovou rekonstrukci plovárny, včetně úpravy jejího prostoru a velikosti vodní plochy.^{11/} Ani jedna úprava Ploučnice se dodnes nerealizovala, pouze zaniklo Mlýnské rameno s jezem u ulice Pod Špičákem a taktéž i plovárna.

Celkově návrhy z let 1936 až 1941 přinášejí mnoho nového a vlastně od této doby se již neobjevilo žádné zcela nové řešení průjezdních komunikací. Snad až na jednu dosti nešťastnou úpravu v podobě spojky od křižovatky do ulice Děčinské. Vše pochopitelně vždy záviselo na finančních možnostech. Proto i díky počínající válce a následnému zotavování se země z jejích následků se realizace předložených plánů odložila

o mnoho let. Tyto plány také na rozdíl od plánování z poloviny 20. let počítají s některými zásahy do stávajících dispozic města, tedy s některými demolicemi v dotčených částech České Lípy. Bohužel tato řešení s demolicemi byla vždy proti ostatním lacinější, což bylo rozhodující. Také nutno říci, že v České Lípě před rokem 1945 působilo více geometrů oprávněných k územnímu plánování, ale výrazně se v celoměstském měřítku prosadili jen jmenovaní pánové. I když ani přijetí jejich návrhů minimálně odbornou veřejností nebylo také jednoznačné. Dokládá to například dopis z 3. prosince 1941 zasláný vedoucím technického oddělení landrátu (Landrat des Landkreises Leipa) ing. Franzem Denkem na českolipský úřad purkmistra (Bürgermeisteramt), v němž vyslovuje názor, že ing. Winklat není kompetentní k dopravnímu plánování a zároveň nabízí své služby územního plánovače.^{12/} Jak ale ukázal sled události ve druhé polovině 20. století a jak bude patrné v dalším pokračování geneze českolipských obchvatů, zmiňované návrhy měly svou nespornou kvalitu.

POZNÁMKY

- 1/ Gabriel, F. – Panáček, J.: Vznik a počátky České Lípy, *Bezděz* 1, 1990, 11–38.
- 2/ Vávra, I.: Žitavská cesta, *Historická geografie* 12, 1974, 27–91 (zde uvedena další literatura).
- 3/ K železniční tématice – Šindlauer, Z.: Už dlouho nejel žádný vlak, *Česká Lípa* 1999.
- 4/ Výkres na mapovém podkladu dochován ve Státním okresním archivu (dále SOKA) Česká Lípa, fond Archiv města (dále AM) Česká Lípa. Dne 3. 9. 1926 objednal městský úřad 2 výtisky mapových podkladů podle stavu k roku 1925 u Reprodukčního ústavu ministerstva financí.
- 5/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2925, karton 971, Změny polohopisného plánu (1919–1930).
- 6/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2925, karton 971, Změny polohopisného plánu města a regulace ulic. V plánu je název uveden česky, v textu se praví „Podepsaný žádá za laskavé odstranění části ohradní zdi na křižovatce Eichaerstrasse a Autoumfahrstrasse, jakož i zarovnání části plotu, který tvoří roh do Autoumfahrstrasse. Za tuto úpravu žádá z toho důvodu, že tato ulice jest nejvýhodnější pro dopravu materiálu pro stavbu hotelu. Prose o brzké vyřízení, znamená s projevem úcty Josef Uhlíř, podepsán vlastnoručně. Architekt – stavitel, v České Lípě 3. ledna 1929.“ Stejný název ulice Auto-umf.-strasse je uveden i v části zastavovacího plánu z roku 1925 autory ing. Winklatem a prof. Zimmerhackelem.
- 7/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2925, karton 971, Zastavovací plán.
- 8/ Tamtéž.
- 9/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3294, karton 1089, Objížďky; inv. č. 2531, karton 608, Plán průtažných ulic.

- 10/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3294, karton 1089, Objížďky, plány.
11/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2603, karton 1184, Změny regulace.
12/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3294, karton 1089, Objížďky. Na městský stavební úřad přijato 4. prosince 1941 pod číslem spisu 2605.

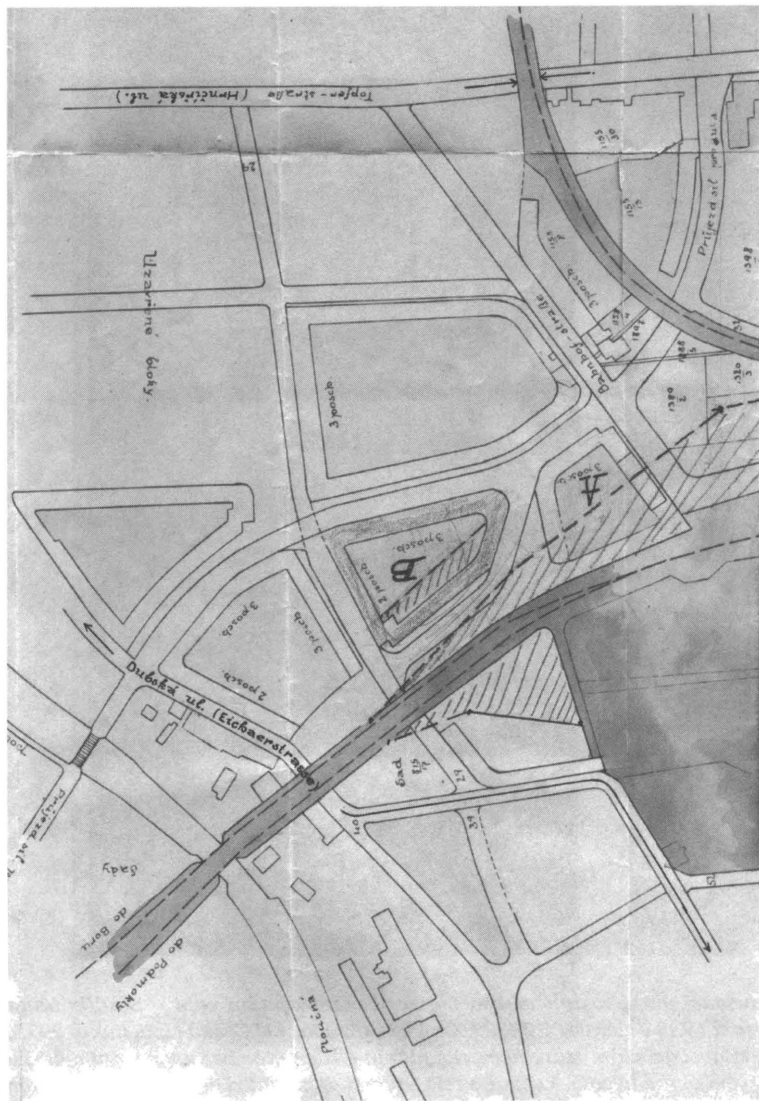
LITERATURA

- Gabriel, F. – Panáček, J.: Vznik a počátky České Lípy, Bezděz 1, 1990, 11–38.
Šindlauer, Z.: Už dlouho nejel žádný vlak. Česká Lípa 1999.
Vávra, I.: Žitavská cesta, Historická geografie 12, 1974, 27–91.

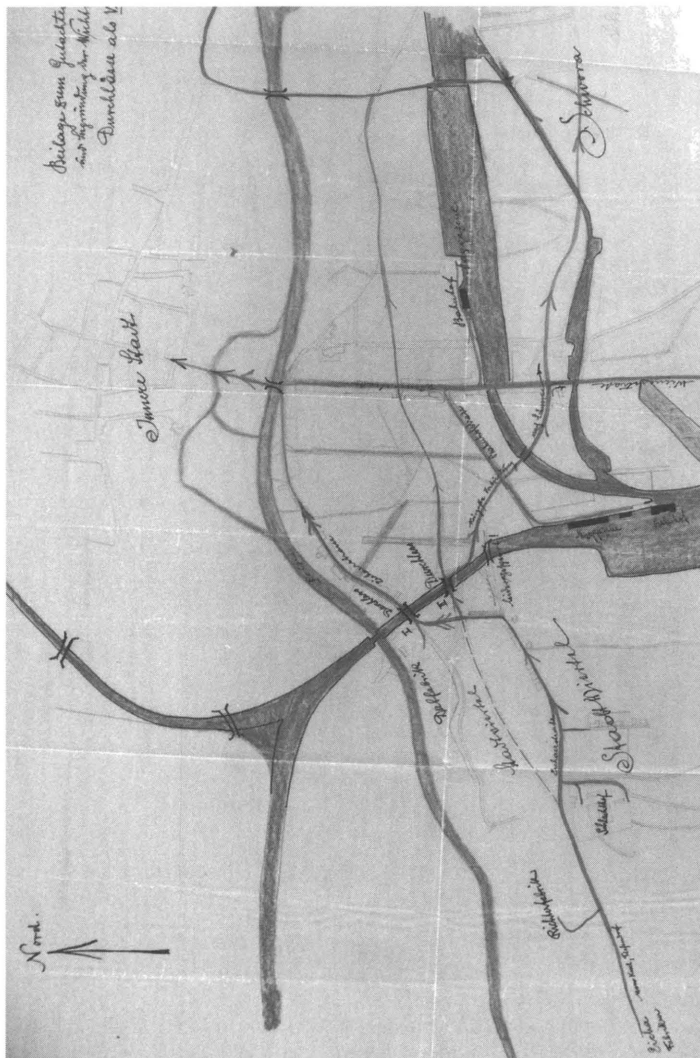

Obr. 1. Zastavovací plán, rozvrh vnitřní město, severozápadní část – Stadtbauamt B.-Leipa, 26. Marz 1938 v měřítku 1:2880 (SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2925, karton 971, Zastavovací plán, staré německé plány) – zde výřez bez zachování měřítka výkresu. Při levém okraji ulice 5. května, zcela uprostřed prochází severojižním směrem ulice Karla Poláčka, do které v šestiramenné křižovatce ústí ze severovýchodu obloukem ulice Máchova. Zcela nahoře prostor Městského nádraží s plánovanou zástavbou jižně od něj, zvýrazněnou ulicí Svárovskou s přilehlými byvalými provozními dílnami ČSD.

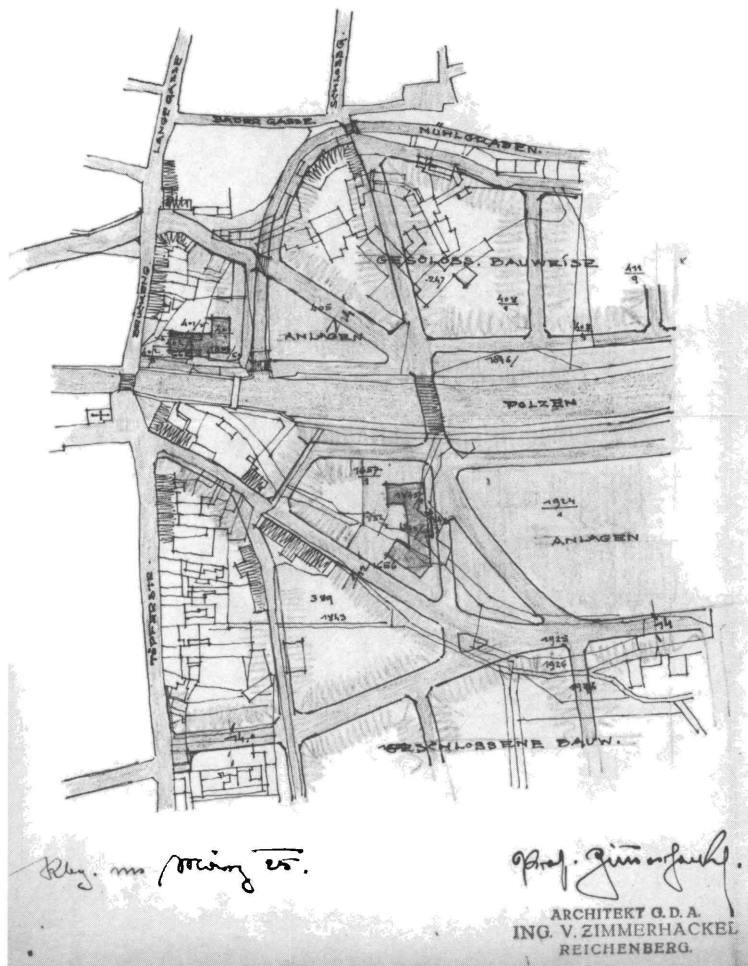

Obr. 2. Zastavovací plán drážního pozemku 1915–1927. Polohopisný plán jihozápadní strany města České Lípy (SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2925, karton 971). Původce Reditelství státních drah v Hradci Králové, odbor pro udržování dráhy v České Lípě, prosinec 1925. Zde výjez bez zachování měřítka výkresu. Bahnhofstrasse, dnes Bulharská ulice. Tmauší barvou vyznačeno drážní těleso.

Obr. 3. Změny polohopisného plánu, rok 1925 (SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2925, karton 971). Příloha k odbornému posudku z 28. listopadu 1923 a odůvodnění naléhavosti obou podjezdů jako dopravních příjezdů (Beilage zum Gutachten v. 28. XI 1923 und Begründung der Wichtigkeit der beiden Durchlässe als Verkehrsübergänge), vypracovaný ing. Kariem Winklatem. Přehledový plán 1:2880 s vyznačením dopravních cest. Zde výřez bez zachování měřítka vykreslu Podjezdy I. v Dubické a II. v Mánesově ulici. Blíže k nádraží ještě vyznačen silniční úroňový přejezd tratě. Stav před stavbou bytového domu čp. 934–937 zvaného „Parlament“.

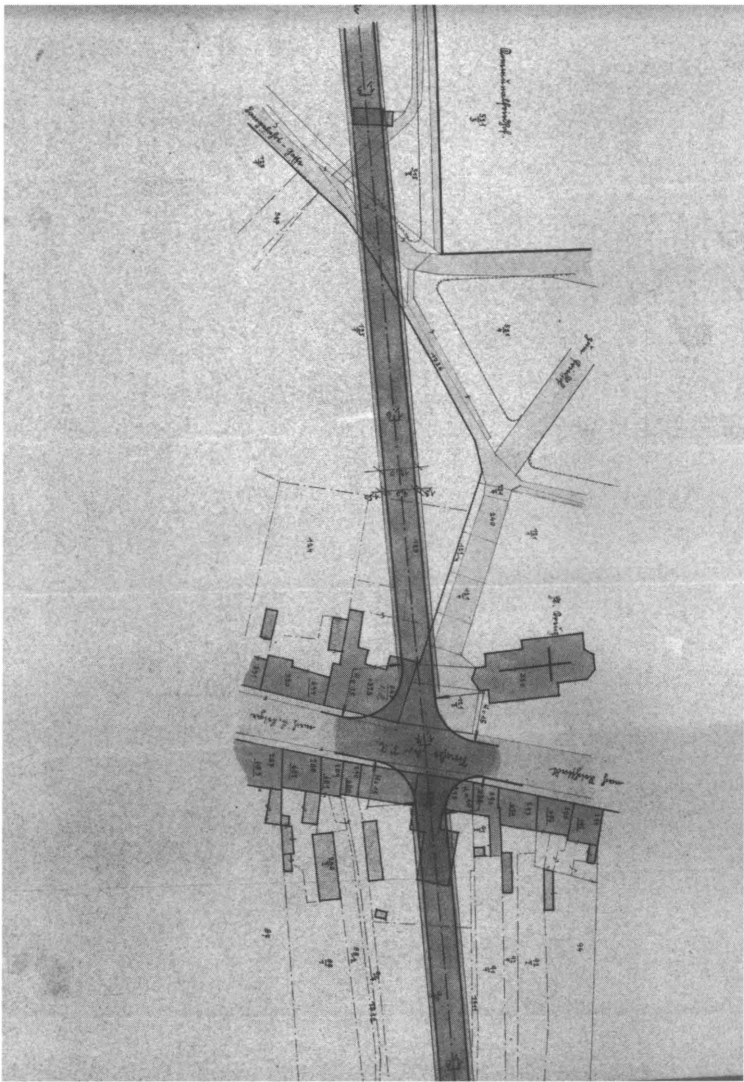
GRÜNDE-ERSCHLIEßUNG
 WEITERBEITUNG DES POLZEMFUBDES 1911.
 DER BRÜCKEN U. TÖPFERGASSE.

Obr. 4. Zastavovací plán jihovýchodní části města (SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2925, karton 971), březen 1925, autorem je prof. ing. V. Zimmerhackel, architekt G. D. A. Liberec. Situace zachycuje plánovanou zástavbu v místech vodního hradu a taktéž jižně od Ploučnice. Včetně obchvatové komunikace od východu napojující se do Mánesovy ulice a taktéž nově plánovaný most přes řeku.

Obr. 5. Objížďky Česká Lípa, přehledný plán městského obvodu (SOKA Česká Lípa, inv. č. 3294, karton 1089, Objížďky). Na plánu města ing. K. Winklata ve stavu k roku 1937 v měřítku 1:5000 (zde výřez bez zachování měřítka) vypracovali stavitelé R. Goth a F. Brandeis. Východozápadní směr je naznačen ve dvou variantách.

Obr. 6. Výřez z podrobněji vypracovaného plánu severojižního průtahu městem v typickém zpracování stavební kanceláře R. Goth a F. Brandeis z roku 1936 (SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3294, karton 1089, Objížďky). Původní měřítko 1 : 1000 zde nezačínáno. Situace u kostela sv. Kříže, kde je plánována nová křižovatka s ulicí Moskevskou a demolice domů čp. 645 a 679.

Obr. 7. Přehledový plán městského obvodu Česká Lípa ve stavu k roku 1941, autor ing. K. Winklat, měřítko 1 : 5000 (SOKa Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 3294, karton 1089, Objížďky). Zde pouze výřez bez zachování měřítka. Situace s mimoúrovňovým křížením silnic a děčinské tratě severovýchodně od Holého vrchu (Kahlenberg).

RESUMÉ

Das Entstehen von Durchgangsstraßenplanung im Gebiet Česká Lípa bis 1945

Jiří Kratochvíl

Die Verkehrswege hatten für die Städte und die Planung ihrer Entwicklung stets prinzipielle Bedeutung. So war es auch im Gebiet Česká Lípa. Die Stadt wurde am Schnittpunkt zweier Fernwege gegründet. In Ostwestrichtung verlief der Weg am rechten Ufer der Ploučnice und in Nord-südrichtung war es der Zittauer Weg. Viele Jahrhunderte lang wuchs die Stadt insbesondere entlang dieser Wege. Eine entscheidende Wende brachte erst der Bau der Eisenbahn in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, wodurch für künftige Planungen klare Grenzen gesetzt wurden.

Eine erste integrale Vorstellung zur Lösung der mit dem wachsenden Automobilverkehr entstandenen Situation finden wir im 1924 bis 1929 erarbeiteten Bebauungsplan. Hauptautoren sind der zivile Geometer aus Česká Lípa Ing. Karl Winklat und der Professor der staatlichen Gewerbeschule Ing. Viktor Zimmerhackel, Architekt G. D. A. aus Liberec. Mit diesem Plan und dem Gutachten des Architekten Dipl. Ing. Artur Payr aus Prag wurde die Grundlage für eine Verkehrsplanung in der Stadt geschaffen. Diese Gedanken und Pläne werden bis heute genutzt, obwohl die Veränderungen an den Brennpunkten des modernen Verkehrs, die der ab 1929 gültige Bebauungsplan zu lösen versuchte, immer noch nicht vollständig realisiert sind. Unter anderem sind hier klar zwei Transitstrassen durch die Stadt definiert und auch der Gedanke, den Stadtbahnhof aufzugeben und das Bahngelände für Umgehungsstraßen zu nutzen.

Knapp zehn Jahre nach der endgültigen Verabschiedung des Bebauungsplanes werden auch auf Empfehlung der Autoren Pläne zur Lösung der Umgehungsstraßen außerhalb des Stadtkerns gebilligt. Und damals, zwischen 1936 und 1941, entstanden tatsächlich die endgültigen Varianten, die die Probleme des Autoverkehrs in Česká Lípa lösen sollten. In diesen Jahren gesell sich wirksam zu den bisherigen Projektanten ein weiteres Konstruktionsbüro (Ing. Reinhold Gotha und Franz Brandeis). Es entstehen mehrere Lösungsvarianten für beide Transitrichtungen. In Nord-südrichtung wird eine kostengünstige Variante mit östlicher Umgehung des Stadtkerns vorgeschlagen, die sich fast mit dem heutigen Stand deckt. Eine zweite großzügigere Variante umgeht den Stadtkern in weitem Bogen von Westen um die Kahlenberg (Holý vrch) herum. Die kompliziertere Ostwestrichtung hat eine Variante links und eine rechts der Ploučnice. Die mit dem aktuellen Stand nahezu identische Variante am rechten Ufer führt die Straße dicht am Ufer der Ploučnice bis zum Südrand des Stadtkerns an der ehemaligen Mostecká (Brücken-) Straße. Von hier aus wird der Verkehr am Nordrand der Děčín Bahnstrecke bis hinter Dolní Libchava geführt. Die Variante am linken Ufer sollte den Fluss noch vor Česká Lípa überqueren und durchschnitt dann als Durchgangsstraße wenig bebaute Gebiete bis hinter die damals selbständige Gemeinde Dubice. Von hier aus würde der Verkehr sich links der Ploučnice bleibend allmählich der bestehenden Landstraße Richtung Děčín annähern und vor Stružnice in diese einmünden.

In dem betrachteten Zeitraum finden wir viele revolutionäre und fundamentale Gedanken für die künftige Entwicklung der Verkehrsstransitwege in Česká Lípa. Einige wurden fast vollständig realisiert, andere blieben ungenutzt oder wurden nur partiell und mit solchen nachträglichen Änderungen realisiert, die die ursprüngliche Konzeption erheblich entstellten.

Übersetzt von Petra Sochová

NĚMEČTÍ ANTIFAŠISTÉ PO SKONČENÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY NA ČESKOLIPSKU

1. část

Jana Blažková

Jana Blažková: German antifascists in region Česká Lípa after termination of World War 2, Part 1.

Positions of democratic parties in region Česká Lípa between the world wars, based on election results. Legal status of German antifascists in the spring and summer 1945. Problems of Czech-German coexistence in the post-war borderland. Registration and verification of antifascists. Issue of constitutional decree of the President of Republic No. 33/1945 CoL on the regulation of state citizenship of persons with German or Hungarian nationality and its implementation in region Česká Lípa. Preparations to willful departures of antifascists to Germany. Legal regulations of willful displacement of German antifascists. German antifascists in district Česká Lípa at the turn of years 1945 and 1946.

Po druhé světové válce byli za německé antifašisty v Československu prohlášeni členové dvou předválečných politických stran: Komunistické strany Československa (KSČ) a Německé sociálně demokratické strany dělnické (DSAP). Antifašistická základna byla ve skutečnosti mnohem širší. Patřili k ní i ti, kteří v období mezi dvěma válkami působili v levičových a demokratických stranách – křesťanští sociálové, liberálové – a hnutích, němečtí Židé a také část německých duchovních.

Pro sledování poválečných osudů německých antifašistů na Českolipsku je důležitý krátký exkurz do meziválečné historie. V prvních československých parlamentních volbách konaných roku 1920 získali němečtí sociální demokraté v Žandově, Zahrádkách a Volfarticích přes 60 % hlasů, v České Lípě 40 % hlasů a výrazný úspěch sklidili i v obcích v okolí města. V soudním okrese Nový Bor bylo vítězství sociálních demokratů ještě výraznější. Zvítězili všude s výjimkou Nového Boru a Velenic. Nejsilnější pozice měli ve sklářských vesnicích Skalice, Lindava a Arnultovice.

V následujícím roce se Německá sociálně demokratická strana dělnická nejprve rozštěpila a poté došlo k ustavení nové levicové strany – komunistické. V lednu 1921 byla liberecká krajská organizace německé sociální demokracie ze strany vyloučena. Ve dnech 12.–13. března 1921 se v Liberci pod Kreibichovým vedením německá marxistická levice ustavila v samostatnou komunistickou stranu. V České Lípě se marxistická levice vyčlenila 28. března 1921. Schůze proběhla v dnes již neexistující restauraci U lukostřelce. Za zakladatele KSČ v České Lípě lze považovat českého krejčího Josefa Zítka. 21. května 1921 se v českolipské kavárně Central z dosavadní levicové frakce sociální demokracie ustavila komunistická strana. Po celostátním slučovacím sjezdu na podzim 1921 se stala součástí Komunistické strany Československa. KSČ šla poprvé do voleb v roce 1923, kdy se konaly volby obecní. Nejsilnější zastoupení získala v textiláckém Cvikově,^{1/} v Kunraticích u Cvikova, v Dolní a Horní Světlé, Krompachu, Lemberku, Markvarticích, Mařenicích, Svoru, Naději a Trávníku, tedy v obcích, které se přimykají k Jablonnému v Podještědí a ke Cvikovu a jejichž obyvatelé docházeli do těchto měst za prací. Stejný úspěch sklidila na Cvikovsku a ve Cvikově samotném^{2/} v obecních volbách v roce 1927. V Kamenickém Šenově měla KSČ po svém vzniku převážně českou členskou základnu. Ve městě v té době žilo přibližně 25 % obyvatel české národnosti, což bylo ve srovnání s ostatním Českolipskem nadprůměrné. Pět míst získali komunisté i v městském zastupitelstvu V České Lípě. V soudním okrese Nový Bor, zejména v Novém Boru, Skalici, Polevsku a Lindavě, byly pozice KSČ od počátku mnohem silnější, než v soudním okrese Česká Lípa.^{3/}

V Německé sociálně demokratické straně dělnické se na Českolipsku sdružovali především kvalifikovaní, lépe placení dělníci (například skláři, dělníci železničních dílen) a státní zaměstnanci. Nejsilnější pozice měla tato strana v České Lípě a ve vesnicích v její bezprostřední blízkosti, zejména v Dubici a Dolní Libchavě. Ve městě zakládala těž konzumní spolky. Vedle německých sociálních demokratů zde působila také Československá strana sociálně demokratická. Druhým významným střediskem německé sociální demokracie bylo sklářské Novoborsko, ale během meziválečného období tu její pozice slábly ve prospěch KSČ anebo pravicových stran. Tradičně silnými centry sociální demokracie byly i Mimoň, Žandov, Volfartice a Stružnice. Nejvýraznější úspěch zaznamenali sociální demokraté v parlamentních volbách roku 1929. Ve dvaceti třech obcích správního okresu Česká Lípa zvítězili. Část hlasů získali na úkor vnitřní krizi zmítané komunistické strany.

Socialistické strany měly svoji členskou základnu v průmyslových městech českolipského regionu a jejich okolních obcích a ve vesnicích, kde žili tzv. kovorolníci. Komunistická strana měla v meziválečném období své členy, voliče a přívržence převážně v severní části okresu, kde byla větší koncentrace průmyslového dělnictva. Ve straně převažovali členové německé národnosti, českých komunistů bylo nejvíce v Kamenickém Šenově, Novém Boru a jeho okolí. V obcích položených na jih od České Lípy s naprostou převahou zemědělského obyvatelstva neměly tyto levicové strany významnější členskou a ani voličskou základnu. Na Dubsku a Doksku bylo postavení německých agrárníků ve dvacátých letech takřka výlučné, ve třicátých letech je z jejich pozic vytlačili henleinovci.

V posledních předválečných parlamentních volbách v roce 1935 v českolipském volebním kraji zvítězila s velkou převahou Sudetoněmecká strana, druhý největší počet hlasů získala Německá sociálně demokratická strana dělnická a na třetím místě skončila Komunistická strana Československa. Sociální demokraté a komunisté si udrželi pozice v Žandově, v okolních obcích České Lípy, ve sklářských obcích a na Cvikovsku. Tyto volební výsledky ukazují jasnou polarizaci politické scény na Českolipsku.^{4/}

Ještě před zábořem českého pohraničí mnozí antifašisté i s rodinami odešli do vnitrozemí. Řada z nich však nenašla ve vnitrozemí ubytování ani práci a vrátila se do 15. března 1939 zpět nebo byla do pohraničí odeslána českými úřady. Do pohraničí se též vraceli německy hovořící Židé. Několik tisíc německých antifašistů se uchýlilo do emigrace. Zábor pohraničí byl po podpisu Mnichovské dohody proveden rychle a rychlý byl i postup vůči odpůrcům fašismu. Gestapo mělo k dispozici jejich seznamy, které sestavila místních poměrů znalá Sudetoněmecká strana. Aktivní členové levicových politických stran a demokratických organizací byli tedy ihned po okupaci pohraničí za svoji veřejnou a politickou činnost pozatýkáni nebo jinak perzekuováni. Počet zatčených osob byl obrovský. Vedle politických aktivit sehrálo při zatýkání svoji roli i vyřizování osobních účtů henleinovců s jinak smýšlejícími spoluobčany. Většina zatčených v roce 1938 byla po několika měsících, nejpozději do roku 1940, propuštěna, ale postavena pod stálý policejní dozor, někteří skončili ve věznicích opakovaně, jiní byli odesláni na nucené práce. Po vypuknutí války byla menší část antifašistů odeslána na frontu. Připojení pohraničních území k Německu přineslo antifašistům zastrasování, teror a represe. Mlynář Rudolf Biegel ze Zákup byl německé národnosti, ale česky uměl mluvit i psát, v české škole se vyučil mlynářství. Oženil se s Češkou,

od roku 1937 do října 1941 měli pronajatý mlýn v Zákupcích. Potom je jako politicky nespolehlivé zatkló českolipské gestapo, oba byli vězněni. Rudolf v letech 1929–1931 sloužil v čs. armádě a při mobilizaci v roce 1938 narukoval. Za loajální postoj k Československé republice byl až do 5. května 1945 uvězněn v koncentračním táboře v Mauthausenu. Emilie Huthová ze Zákup čp. 39 byla několik roků internována v koncentračním táboře. Její muž, Žid, byl taky uvězněn a nejméně do srpna 1945 byl nezněstný.^{5/}

Přední činitelé demokratických stran buď emigrovali, byli zatčeni, nebo byli pod permanentním policejním dohledem. Tyto okolnosti a specifika prostředí, v němž němečtí antifašisté působili, například otevřeně nepřátelství nacisticky smyšlejících spoluobčanů spojené s udavačstvím, znesnadňovaly vzájemné styky a organizování odbojové činnosti. Významnější odbojové akce německých antifašistů byly v pohraničí založeny na spolupráci s českým obyvatelstvem, popřípadě s válečnými zajatci a nuceně nasazenými dělníky a časově spadají do druhé poloviny války. Ti, kteří byli v době nacismu z politických nebo rasových důvodů vězněni nebo jinak pronásledováni, podstatně převážili nad těmi, co vedli aktivní boj ať už na území říše nebo v exilu anebo ve vojenských spojeneckých jednotkách. Nejčastějším projevem odporu německých antifašistů byla pasivní rezistence: pomoc zajatcům, vězňům a nasazeným osobám, neoznámení tzv. nepřátelské činnosti, poslech zakázaných rozhlasových stanic, šíření tiskovin, přechovávání zbraní apod. V druhé polovině roku 1944 stoupl počet sabotážních a diverzních akcí, v samotném závěru války byly naopak organizovány akce na záchranu majetku určeného nacisty k zlikvidování. Část členů předválečných demokratických stran podlehla obavám z perzekucí a v průběhu války vstoupila do NSDAP nebo jiných nacistických organizací. Po celou dobu války k masovějšímu a výraznějšímu odporu širokých vrstev německého obyvatelstva proti nacionálněsocialistickému režimu nedošlo. Naprostá většina sudetských Němců neprojevila otevřený odpor proti válce, ačkoliv válkou ve větší či menší míře postížena byla.

Na Českolipsku není dosud chování a smyšlení sudetoněmeckého obyvatelstva včetně antifašistů v době okupace dostatečně probádáno, nicméně lze s jistotou říci, že výše uvedená všeobecná charakteristika platí i pro tento region. Nejvýraznější odpor proti fašistickému režimu projevila skupina německých antifašistů soustředěných kolem Waltra Hoffmanna z Kunratic u Cvikova. Navázala kontakty s ruskými zajatci nasazenými na práci ve Cvikově, vypomáhala jim zejména potravinami

a šatstvem, předávala jim informace a umožnila poslech rozhlasu a v závěru války se někteří členové skupiny snad podíleli na sabotážních akcích. Přitom spolupracovali také s francouzskými zajatci. Poválečné osudy těchto německých antifašistů byly velmi spletité, jejich výpovědi o partyzánské činnosti byly šetřením českých úřadů zpochybňovány.^{6/}

Na konci války se postavení sudetských Němců v obnoveném Československu stalo klíčovou otázkou. První poválečná vláda ve svém programovém prohlášení deklarovala, že státní občanství bude antifašistům německé a maďarské národnosti ponecháno, eventuálně se jim měl umožnit návrat z emigrace do republiky. Němci, kteří aktivně spolupracovali s nacistickým režimem, měli být ze země navždy vypovězeni, ostatní Němci, kteří měli před Mnichovskou dohodou čs. státní občanství, mohli pro Československo optovat. Konfiskace majetku měla postihnout jak občany nepřátelských států, tak ty občany čs. republiky, kteří aktivně pomáhali republiku rozbit. Košický vládní program deklaroval do určité míry diferencovaný přístup k čs. občanům německé národnosti, nebyl jednoznačně vystaven na principu kolektivní viny. Situace se však radikalizovala.

Vládní nařízení z 5. května 1945 označilo Němce, Maďary a osoby podezřelé ze zrady a kolaborace za státně nespolehlivé. Veřejné projevy politiků včetně ministerského předsedy a prezidenta zcela otevřeně vyzývaly k vystěhování německé menšiny. Předseda vlády Klement Gottwald v rozhlasovém projevu předneseném 11. května 1945 vyzval národní výbory, aby Němce, Maďary a kolaboranty pokládaly za zbavené státního občanství a aby ihned přistoupily k jejich potrestání zábořem majetku. Zazněla výzva: „Národní výbory necht' s tím začnou ihned.“ Prezident Edvard Beneš opakovaně hovořil o kolektivní vině německého národa. Snahou politické reprezentace státu bez ohledu na stranickou příslušnost bylo dosáhnout mezinárodního souhlasu s odsunem Němců a k tomuto účelu neváhala podněcovat protiněmecké nálady.

Prvním opatřením, které poskytlo německým antifašistům alespoň základní ochranu osob, bylo nařízení ministra vnitra vydané týden po skončení války. V nařízení se národním výborům oznamovalo, že německým antifašistům, kteří už před rozbitím republiky vedli aktivní boj proti fašismu a v odporu proti okupaci pokračovali v době války, bude potvrzeno čs. státní občanství. Tito Němci a jejich rodinní příslušníci (s výjimkou provinilců) měli požívat ochrany čs. státních orgánů. Národní výbory měly státně spolehlivým Němcům, zejména komunistům a socialistům, jejichž členství bylo možné doložit, vydávat úřední ověření, která je budou

chránit před zákroky prováděnými vůči ostatním Němcům.^{7/} Kdo a jak mohl získat statut antifašisty, stanovilo vládní nařízení ze 17. května 1945. Vycházelo z nařízení ministra vnitra a statut antifašisty přiznávalo pouze těm německým antifašistům, kteří proti fašismu aktivně bojovali. Až 9. června 1945 byl výnosem ministerstva vnitra okruh osob vyňatých z opatření proti Němcům rozšířen o ty, kteří byli vězněni v důsledku politického nebo rasového útisku. Těmto osobám měla veřejná správa rovněž poskytnout ochranu osoby a majetku. 17. května 1945 bylo také vydáno vládní nařízení č. 6 o některých opatřeních v zásobování obyvatelstva potravinami. Příslušníci německé národnosti protinacistického smýšlení, kteří prokázali, že zůstali Československé republice věrni a že se aktivně zúčastnili boje za její osvobození, mohli na ONV žádat, aby se na ně ustanovení platící pro osoby německé národnosti v oblasti zásobování potravinami nevztahovala, a tedy dostat potravinové lístky stejné jako Češi. Na základě tohoto nařízení MNV ve Skalici 20. července 1945 požádal ONV Česká Lípa, aby pro skalické antifašisty vydal běžné potravinové lístky. V příloženém seznamu bylo uvedeno 118 osob. MNV v žádosti uvedl, že všechna jména prověřil a že se skutečně jedná o antifašisty, o lidi těžce pracující. Zamítavá odpověď přišla o měsíc později. ONV požadoval, aby o běžné potravinové lístky žádali antifašisté jednotlivě a MNV měl své doporučení vydat pouze ve zvlášť odůvodněných případech.^{8/} Není pochyb o tom, že ve Skalici nežilo 118 aktivních antifašistických bojovníků. Šlo o klasický případ rozdílného chápání pojmu věrnost republice a o solidární postoj ke sklářským dělníkům.

Na konci války a v prvních týdnech míru, tedy přibližně od dubna do června 1945, se řada německých antifašistů aktivně zapojila do veřejného života a přispěla k pádu nacistické správy v Sudetech a ke vzniku národních výborů. Například v Sosnové se čestným členem národního výboru ustaveného 28. června 1945 stal Josef Lochman, předválečný člen a agitátor KSČ, za války čtyři týdny vězněný v České Lípě, za něhož se zaručila českolipská organizace KSČ, a náhradníky občané německé národnosti František Hoffmann, Josef Žert a František Pischel.^{9/} Antifašisté v pohraničí spolu s českými starousedlíky a prvními navrátilci přejímali místní úřady, identifikovali a internovali aktivní nacisty a aktivně pracovali v řadě revolučních národních výborů. Takovýmto způsobem probíhalo převzetí moci v bezprostředním okolí České Lípy a zejména pak na Novoborsku, kde měla dosti silné pozice německá sociální demokracie (Chotovice, Lindava, Polevsko, Sloup, Skalice, Okrouhlá, Svojkov, Velenice – vesměs velké sklářské vesnice). V některých obcích se správy ujal ojedinelý český

starousedlík nebo osídlenec jako správní komisař a ke spolupráci přizval spolehlivé Němce (Bořetín, Božíkov, Dolní Libchava, Jezvé, Karasy, Pihel, Stráž u České Lípy, Slunečná, Vlčí Důl – vesnice z širšího okolí České Lípy).^{10/} Němečtí antifašisté v prvních poválečných týdnech otevřeně vyjadřovali přání podílet se na obnově demokratického Československa. Příchod prvních českých navrátilců a přistěhovalců znamenal obyčejně ukončení činnosti revolučního národního výboru. Místní národní výbory vzniklé v červnu – červenci 1945 již byly složeny výhradně z Čechů, eventuálně Slováků. Směrnice ministerstva vnitra z 19. května 1945 jednoznačně stanovila, že členem národního výboru může být pouze občan české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti.^{11/}

19. května 1945 byl vydán dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců, kolaborantů a některých organizací a ústavů. Tímto dekretem se národní správa zaváděla do všech podniků a majetkových podstat, kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života a které byly v majetku státně nespolehlivých osob. Za osoby státně nespolehlivé dekret mimo jiné označil osoby německé národnosti a definoval je jako osoby, které se při sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran sdružujících osoby německé národnosti. Národní správa nebyla uvalena pouze na majetek prokazatelných obětí politické nebo rasové perzekuce a jejich dědiců.^{12/} Prezidentský dekret č. 5/1945 Sb. byl prvním průlomem do majetkové držby obyvatel německé národnosti.

Mimořádný význam pro změnu majetkoprávních poměrů v pohraničí mělo vydání dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa z 21. června 1945, kterým se s okamžitou platností a bez náhrady konfiskoval veškerý zemědělský majetek mimo jiné všech osob německé a maďarské národnosti bez ohledu na státní příslušnost. Kdo je osoba německé národnosti a na koho se ustanovení dekretu nevztahuje, bylo vymezeno stejně jako u prezidentského dekretu č. 5/1945 Sb. Oba prezidentské dekrety svým úzkým vymezením pojmu antifašista podstatnou část skutečných antifašistů zasáhly.

Od druhé poloviny května 1945 po dobu několika měsíců byly nově vzniklé a svým složením velmi nestabilní orgány veřejné správy – národní výbory – zavaleny desítkami směrnic, pokynů a ministerských výnosů.

Mnohé z nich se týkaly obyvatel německé národnosti. Němcům se například zakazovalo vstupovat do lesů, poslouchat rozhlas, přepravovat se po železnici, vycházet ve večerních a nočních hodinách, shromažďovat se na veřejnosti, platil pro ně zákaz účasti na veřejných projevech, koncertech, filmových, divadelních a zábavných představeních, zákaz návštěvy veřejných koupališť, rekreačních a sportovních podniků a zařízení. Na Němce se vztahovala pracovní povinnost, museli odevzdat jízdní kola, hudební nástroje, rozhlasové přijímače, nosit na rukávě bílou pásku aj. Opatření byla vesměs vynucena bezpečnostní situací. Početní stav Čechů včetně příslušníků ozbrojených složek byl v pohraničí v té době mnohonásobně menší, než počet obyvatelstva německého. Němci ukryvali zbraně – lovecké, sportovní i armádní, zanechané nacistickými ozbrojenými formacemi nebo postupujícími armádami – a někteří pocítovali nejen hořkost z porážky, ale i nenávisť vůči Čechům a obnovené republice. Svoji roli sehrála také blízkost v té době ještě nedostatečně strážené hranice s Německem. V tisku a úředních oběžnících se objevovaly zprávy o útocích ozbrojených německých skupin. Ostrůvky českého obyvatelstva v moři Němců byly nabádány k nedůvěře a ostražitosti. Ačkoliv většina restriktivních a sankčních opatření neměla německé antifašisty postihnout, skutečnost byla zřejmě jiná. Pokud oběžníky neobsahovaly výslovnou výjimku z těchto opatření pro antifašisty, mohlo se stát, že je některé národní výbory, či četnické stanice nebo vojenské útvary vztáhly na všechny obyvatele německé národnosti. Tak například ONV Česká Lípa vydal 12. června 1945 vyhlášku, kterou všem osobám německé národnosti starším šesti let nařídil nosit jako označení národní příslušnosti na levém rukávě bílou pásku.^{13/} O čtrnáct dní později se rada MNV Česká Lípa usnesla vydat vyhlášku stejného obsahu s dovětkem, že toto nařízení se vztahuje i na německé komunisty a sociální demokraty.^{14/} V polovině července 1945 zakázal ONV Česká Lípa všem osobám německé národnosti v celém politickém okrese z bezpečnostních důvodů vstup do lesů. Zákaz se netýkal pouze pracujících v lese.^{15/} V okrese Jablonné v Podještědí zase rada OSK 21. července 1945 schválila, aby Němcům, antifašisty nevyjímaje, byly odebrány radiopřijímače.^{16/} Radiopřijímače a dokonce i bytové zařízení antifašistům zabavoval také ONV Česká Lípa.^{17/}

Ať už z neznalosti předpisů, anebo úmyslně byli němečtí antifašisté v roce 1945 vyháněni ze svých domů a bytů, nuceně nasazováni na práce a odesíláni na práce do vnitrozemí. Problémem bylo také velmi úzké vymezení pojmu antifašista. Nestačilo členství v protinacisticky orientovaných stranách a spolicích spojené s pasivní rezistencí. Podle směrnic

vydáványch ministerstvem vnitra se musela prokázat aktivní účast v odboji nebo rasová anebo politická perzekuce. Jen takovým osobám příslušelo právo na osobní ochranu a ochranu jejich majetku ze strany národních výborů, eventuálně správních komisí, bezpečnostních a jiných orgánů veřejné správy.^{18/} Ostatní Němce (s výjimkou nacistických zločinců a hospodářsky nepostradatelných) měly národní výbory podle nařízení Zemského národního výboru Praha z 12. června 1945 bezodkladně a důsledně zařadit do odsunu německého obyvatelstva.^{19/}

V prvních poválečných měsících tak v místních odsunech nebo dokonce v internaci skončilo mnoho demokraticky smýšlejících Němců. František a Marie Patzeltovi ze Zákup doprovázeli snachu Trudu Patzeltovou s jejími dvěma dětmi při odsunu do Německa, děti byly nemocné. Doprovodili je k příbuzným do Thuringenu a vrátili se na hranice do Hřenska, ale přechod hranic jim nebyl umožněn. Z Thuringenu poslali MNV Zákupy žádost o povolení návratu do vlasti. F. Patzelt byl komunista a dvacet pět let pracoval jako kočí v českolipském pivovaru. Rada MNV jejich návrat v listopadu 1945 zamítla, trvalo ale další tři měsíce, než bezpečnostní referent žadatele vyrozuměl.^{20/} V České Lípě je dokonce doložen případ odsunu prokazatelné antifašistky Marie Driesselové, rozené Hellerové. Narodila se v roce 1879 a před odsunem bydlela v Dubické ulici čp. 921. Byla aktivní komunistkou pronásledovanou gestapem, za války byla uvězněna. 17. července 1945 se její dcera Berta Buderová z Jiříkova obrátila na ONV v České Lípě s žádostí o povolení návratu do republiky a přiložila potvrzení vydané novoborskou organizací KSČ, že Hellerová-Driesselová vždy komunistickou stranu účinně podporovala. Již v roce 1934 byla osm týdnů vězněná pro přechovávání tiskárny patřící novoborské organizaci. Organizovala také podporu emigrantů z Německa. ONV velmi zdlouhavě žádost prošetřoval. 5. dubna 1946 se k ní vyjádřil okresní velitel SNB v tom smyslu, že Driesselová byla skutečně pro svoji antifašistickou činnost perzekuována. Závěrem zdůraznil její německou národnost a podotkl, že její návrat, i když byla antifašistkou, je vzhledem k trvajícimu odsunu Němců nežádoucí.^{21/}

Vláda o situaci v pohraničí věděla. Svědčí o tom například zápis o 30. schůzi vlády konané 15. června 1945, na níž se vedle připravovaného ústavního dekretu o úpravě čs. státního občanství diskutovalo o způsobu provádění odsunu německého obyvatelstva vojenskými orgány. Několik ministrů upozornilo na negativní následky takto prováděného odsunu. Ministerský předseda poté informoval zástupce náčelníka hlavního štábu o stížnostech členů vlády a konkrétně jej upozornil na nepřipustnost

vyhošťování německých antifašistů. Vláda ve svém usnesení stanovila prozatímní směrnice pro vojenské jednotky provádějící zajišťování provinilých osob a odsun Němců. Byly vymezeny pravomoci armádních velitelství a vyčleněných vojenských oddílů a definován jejich vztah ke správním orgánům a bezpečnostním složkám. Ve směrnicích se mimo jiné uvádí, že mají být respektováni ti němečtí občané, kteří zůstali věrni republice, účastnili se aktivně boje za osvobození nebo byli perzekuováni. Vypracování návrhu definitivních směrnic pro provádění odsunu vláda uložila ministerstvu vnitra.^{22/} Neoficiální úkol armády však zněl plošně vyčistit pohraničí od německého obyvatelstva. Vládoucí politická garnitura za vydatné pomoci armády podporovala místní odsuny, chtěla před mírovou konferencí dosáhnout co největšího počtu vystěhovaných sudetských Němců a argumentovala přitom poválečnou nacionální radikalizací a přáním českého a slovenského lidu. Nebyl čas a ani politická vůle zabývat se osudy jednotlivců z řad německých antifašistů.

Několik restriktivních opatření plošně uplatněných vůči obyvatelům německé národnosti výslovně postihlo i antifašisty: v létě 1945 byly uzavřeny německé školy a bylo zakázáno vyučování v německém jazyce, nesměly vycházet německé noviny, časopisy ani jiné tiskoviny, obyvatelstvo německé národnosti pozbylo volební a spolčovací právo. Veškerá veřejná politická činnost německého obyvatelstva byla po válce zastavena. Mnozí členové a přívrženci německých demokratických stran – Deutsche-Demokratische Freiheitspartei a Deutsche christlich-soziale Volkspartei – se z emigrace kvůli chystaným restrikcím nevrátili a činnost těchto stran nebyla v poválečném Československu obnovena. Některým sudetoněmeckým emigrantům byl návrat do vlasti po skončení války dokonce znemožněn. Za války probíhala v londýnském exilu složitá jednání mezi předválečným poslancem německé sociální demokracie Wenzelem Jakschem a prezidentem Benešem o postavení Němců v pováleném Československu. Jaksch a jeho stoupenci usilující o sudetoněmeckou národnostní autonomii odmítli Benešovu koncepci poválečné obnovy republiky a na jaře 1945 zahájili propagandistickou kampaň proti odsunu. W. Jaksch v Londýně otevřeně kritizoval odsun Němců z Československa na principu kolektivní viny. Jeho návrat do republiky byl tudíž nežádoucí a jeho přívrženci byli v poválečných Čechách pokládáni za nepřátelské živly. Svědčí o tom přípis, který začátkem listopadu 1945 zaslalo ministerstvo vnitra ONV Česká Lípa. Ministerstvo upozorňovalo, že Wenzel Jaksch, který v Londýně pokračoval v nepříznivé kampani proti odsunu Němců z Československa, nachází na okrese stoupence, kteří se organizují a šíří

šeptanou propagandu a letáky. Jeho názory ovlivnily zejména antifašisty. Bezpečnostní referát ONV měl proti Jakschovým stoupencům postupovat rázně, ale korektně a měl zabránit zasílání zkreslených a nepřívětivých zpráv do ciziny.^{23/}

Ačkoliv ve všeobecném povědomí byli za německé antifašisty pokládáni především němečtí komunisté a němečtí sociální demokraté, činnost DSAP po válce rovněž obnovena nebyla a čeští komunisté přišli s požadavkem prozkoumat dřívější členství německých soudruhů ve straně a jejich chování během okupace. Stranická činnost německých členů měla spočívat v podporování českých komunistů a nového společenského řádu. Neměli vystupovat samostatně, ale pracovat prostřednictvím českých stranických organizací, kladně a korektně spolupracovat s úřady. Němečtí členové KSC neměli konat žádné schůze. Záležitosti německých antifašistů se měly podle pokynu ÚV KSC vyřizovat v užším kruhu, v malých konferencích s vědomím českých či sovětských úřadů.^{24/}

V poválečném Československu vznikly antifašistické výbory (tzv. Antifa). Byly jedinou úředně povolenou a státem tolerovanou organizací, ve které se po roce 1945 mohli sdružovat občané německé národnosti. Zakládali je odděleně předváleční členové německé sociální demokracie a KSC, často šlo o významné osobnosti. Antify pomáhaly při řešení majetkových záležitostí, v oblasti sociálního zabezpečení a ochrany osob, při podávání žádostí o vrácení čs. státního občanství. Antifašisté, kteří nebyli členy KSC nebo DSAP, byli tak znevýhodněni.

Česko – německé vztahy a existence německé menšiny v obnoveném státě byly po válce hlavními politickými tématy. V názorech na řešení německé otázky nebyly politické strany zcela jednotné. Nejradikálnější postoje zastávali politici národně socialistické strany. Český nacionalismus podněcovaly také sdělovací prostředky. Denně zveřejňovaly emotivní zprávy o zločinech, násilí a škodách napáchaných fašisty. Obava a nechuť Čechů k dalšímu soužití s Němci převážila zejména u pohraničních novousedlíků, kteří kolikrát ani neuměli jejich řeč. Nálady české veřejnosti vůči Němcům byly po všech zkušenostech s německou okupací pochopitelné a nijak ojedinělé. Podobným vývojem prošly po válce i ostatní evropské okupované země. Poválečný český nacionalismus zasáhl v pohraničí také německé antifašisty. Čeští přistěhovalci jim příliš nedůvěřovali mimo jiné proto, že je neznali a nemohli posoudit jejich postoje a činy. Pro některé české starousedlíky mohli být zase nepohodlnými svědky jejich chování za okupace. V každodenním životě se demokratickému smýšlení antifašistů nevěřilo. Dokládá to například rezoluce, kterou sestavilo

osazenstvo dílen ČSD v České Lípě 6. srpna 1945 a předložilo ji MNV a ONV v České Lípě a Antonínu Zápotockému. Zaměstnanci požadovali důkladně přezkoumat činnost antifašistů, než jim bude tento statut udělen, a legitimace vydat jen skutečným antifašistům „a nikoliv každému tichému, avšak zatvrzelému nacistovi.“ V dalším bodě, poněkud zmateně, dokonce žádali prověřit úředníky: „Kdo podepisuje žádosti Němců, aby obdrželi čl. státní příslušnost – občanství, by byla zkoumána jeho činnost a chování za doby německé okupace, dále i to, jaké má příjmy a jak a kde pracuje.“^{25/}

Zřejmě v červenci 1945 rozeslal II. odbor ministerstva vnitra (zemský odbor bezpečnosti) dodatek k výnosu ministerstva vnitra č. B-2111-11/7-45-II/1 nazvaný Směrnice pro ověřování antifašistů.^{26/} Antifašisté německé národnosti v něm byli vymezeni takto:

- 1) osoby perzekuované během okupace v koncentračních táborech nebo věznicích z důvodů politických, rasových a náboženských
- 2) ti, kterým bude prokázáno, že se aktivně účastnili boje za osvobození republiky, tj.
  - a) vyvíjeli činnost v revoluční čs. nebo německé organizaci
  - b) přechovávali nacistickým režimem z politických důvodů pronásledované lidi
  - c) organizovali a prováděli sabotáže německé válečné výroby a dopravy
  - d) organizovali kroužky posluchačů zahraničního rozhlasu – Moskvy a Londýna – a šířili odposlouchané zprávy
  - e) nevstoupili přes donucování do SdP a NSDAP.

Smíšená manželství se měla posuzovat individuálně podle toho, jak se německý člen rodiny choval k Čechům, zda byl činný v některé nacistické organizaci a zvláště v jakém duchu byly v rodině vychovávány děti. Prověření němečtí antifašisté měli dostat od ONV antifašistickou legitimaci a měli být čs. úřady chráněni. „Jako takoví jsou postaveni na roveň Čechů kromě práva organizovati se v politických stranách a býti voleni – jmenováni do nár. výboru – správní komise.“ Ve směrnících se výslovně uvádělo, že prověření antifašisté neměli nosit pásky na rukávě jako ostatní Němci, měli právo na ochranu majetku, který jim prokazatelně patřil, měli se jim ponechat radiové přijímače, mohli osobně používat dopravní prostředky a měli dostávat plnohodnotné potravinové lístky. Nejspolehlivější z prověřených antifašistů mohli jako poradní skupina spolupracovat při posuzování činnosti Němců, kteří se ucházeli o vydání antifašistické legitimace.^{27/} Ve Směrnících pro ověřování antifašistů vydaných

ministerstvem vnitra se tedy celkem konkrétně definovalo, koho lze pokládat za antifašistu, a zřetelně se v něm říkalo, že restriktivní a sankční opatření uplatňovaná vůči Němcům se na prověřené německé antifašisty nevztahovala. Pokud národní výbory přistoupily k vydávání antifašistických legitimací podle této instrukce, je zřejmé, že se okruh antifašistů výrazně zvětšil. Tento oběžník také dokládá nejednotnost přístupu úřadů vůči německým antifašistům, spíše ukazuje na tvrdší postup, protože ministerstvo vnitra výslovně poukazovalo na nutnost německé antifašisty úředně chránit. Stanoviska centrálních úřadů k problematice antifašistů se postupem času zpřesňovala, ale také obsahově posouvala.

ONV Česká Lípa se již v prvních poválečných týdnech snažil sestavit seznamy předválečných německých komunistů a sociálních demokratů. Ve fondu ONV Česká Lípa jsou uloženy německy psané seznamy členů a členek německé sociální demokracie do roku 1938 z České Lípy a některých dalších měst a vesnic okresu. Většinou jsou nedatované, ale s určitostí vznikly až po válce. Na soupisu německých sociálních demokratů ze Žandova je uveden pouze květen 1945, na seznamu z Doks je uveden 24. květen 1945. Seznam členů (dva listy – 61 mužů) a členek (rovněž dva listy – 70 žen) KSČ z České Lípy je opatřen průvodním dopisem z 22. května 1945. Z něj vyplývá, že seznamy vznikaly na žádost ONV Česká Lípa. V dopise se uvádí, že veškeré seznamy členů KSČ (rozumí se předválečné) byly zničeny, takže ty poválečné byly zřejmě sestavovány postupně a na základě výpovědi pamětníků. Dopis je psán česky a podepsali ho Josef Kutloch, Alois Pleva, třetí podpis je nečitelný. Válku asi přežilo víc komunistek než komunistů. Seznamy obsahují i adresy a dokládají, že v mnoha případech bylo v KSČ několik příslušníků jedné rodiny. U německých sociálních demokratů byla situace obdobná, ale u komunistů je tento trend výraznější.^{28/}

Představitelé ONV Česká Lípa chápali členství v KSČ anebo v německé sociální demokracii v roce 1938 jako jednu z důležitých podmínek pro získání statutu antifašisty. Na úřad bylo již koncem června 1945 zasláno mnoho seznamů antifašistů, z některých míst bylo hlášeno antifašistů údajně více, než bylo hlasů ve volbách roku 1938 proti Henleinově straně, a tak seznamy vzbuzovaly nedůvěru.^{29/} Němečtí komunisté se sociálními demokraty pomáhali sestavovat také seznamy prominentů fašistického režimu.

Při národních výborech a správních komisích vznikaly na základě vládního usnesení ze 17. 5. 1945 antifašistické komise, jejichž úkolem bylo prověřit osoby žádající o statut antifašisty. Komise byly zpravidla

tvůřeny ze zástupce národního výboru nebo správní komise, zástupce SNB a prověřeného zástupce německých antifašistů. Prověřeným osobám vydávaly legitimace, které jim měly zaručovat ochranu dle výše uvedených vládních a ministerských nařízení. Uchazeči o antifašistickou legitimaci žádali o její vydání prostřednictvím příslušné politické strany, což poněkud znevýhodnilo nekomunisty. Podoba legitimací ani praxe jejich vydávání nebyly v létě 1945 ujednoceny. OSK Jablonné v Podještědí vyhláškou ze 13. června 1945 zveřejnila, že průkaz o protifašistické činnosti v době okupace vydávají příslušné politické strany, přezkoušení průkazů provádějí MSK a o odvolání rozhoduje OSK.^{30/} Také v okresech Česká Lípa a Dubá se v létě 1945 ve vydávání antifašistických legitimací angažovaly stranické orgány. Oblastní sekretariát KSČ Doksy podal OSK Dubá počátkem srpna 1945 návrh na vydání legitimace následujícím osobám: hostinskému Ondřeji Reichartovi z Doks čp. 400, žijícímu ve smíšeném manželství a odsouzenému v době okupace na 12 let vězení pro přípravu velezrady, Anně Proselové z Doks čp. 527, perzekuované pro přípravu velezrady, dvěma ženám ze smíšených manželství za výchovu dětí k češtví a loajalitu k Čechům v době okupace a dalším 31 osobám z Doks a Starých Splavů za své protinacistické postoje a za to, že přes donucení nevstoupily do nacistických organizací. OSK Dubá nechala seznam přešetřit stanicí SNB v Doksech a ta jí odpověděla, že O. Reichart a A. Proselová si skutečně zaslouží legitimaci antifašisty, protože byli perzekuováni vězením, u ostatních nelze pro nepřítomnost hodnověrných svědků spolehlivost prověřit. Poměrně obsáhlý seznam osob usilujících o získání statutu antifašisty předložily mimoňské stranické sekretariáty. Antifašistická komise ONV Česká Lípa legitimaci antifašisty potvrdila 43 mimoňským komunistům a pravděpodobně 117 mimoňským německým sociálním demokratům.^{31/}

Žadatelé o antifašistickou legitimaci museli vlastnoručně vyplnit česko-německý dotazník. V dotaznících se odráží zoufalá snaha dokázat aktivní antifašistický postoj a věrnost republice. Několik žadatelů z Mimoně uvedlo, že podporovali ruské zajatce potravinami, šatstvem a obstaráváním různých věcí. Z několika podrobněji vyplněných dotazníků se dozvídáme o konkrétních osudech antifašistů ze Cvikova. Eduard Köhler se narodil v roce 1875 ve Cvikově, byl zaměstnancem cvikovské pobočky Okresní nemocenské pojišťovny Jablonné v Podještědí s výbornou znalostí češtiny. V KSČ byl organizován již před zábohem pohraničí. Kromě toho byl členem konzumního družstva Vorwärts, spolku Volksheim Cvikov a odborové organizace Svaz veřejných zaměstnanců v Liberci.

Za války podporoval cizí dělníky a zajatce potravinami a kuřivem. Byl jako dlouholetý funkcionář KSČ znám, a proto byl pod neustálým dozorem, přesto udržoval spojení s komunisty a odevzdával peněžní částky na tzv. rudou pomoc – k podpoře vězňů v koncentračních táborech. Anton Hübner se narodil v roce 1891 v Dlouhém Mostě na Liberecku. Od roku 1933 se hlásil k české národnosti, protože matka byla Češka. Za své antifašistické smýšlení byl od srpna 1943 do února 1944 vězněn v Liberci a Litoměřicích. Ve vězení velice trpěl hladu, i proto snad vedle legitimace antifašisty žádal o potravinové lístky pro Čechy. Kvůli dušnosti byl invalidní. Cvikovský rolník Vilém Feistner zdánlivě nic hrdinského nevykonával. V roce 1938 při mobilizaci narukoval do čs. armády, za války poslouchal zahraniční vysílání rozhlasu, nikdy nebyl politicky činný a vždy si řádně plnil povinnosti rolníka.^{32/} Stačilo to na vydání průkazu antifašisty?

Žádosti komunistů dokládají jejich rozsáhlé zatýkání již v průběhu září 1938. V KSČ nebo v její mládežnické organizaci bylo v mnoha případech organizováno několik rodinných příslušníků, a tak měla nacistická perzekuce německých antifašistů v jejich rodinách vícenásobný dopad. Vůdčí osobnosti cvikovských komunistů byl Anton Gampe, před válkou místostarosta a dlouholetý člen městské rady. Jeho syn Walter byl předsedou místní organizace komunistické mládeže ve Cvikově, členem dělnické sportovní organizace a až do roku 1938 byl zaměstnán jako účetní v krajském konzumním družstvu Vorwärts. 30. září 1938 odešel Anton Gampe s rodinou do Prahy. Začátkem prosince 1938 už byly pražské poměry pro německé politické uprchlíky nesnesitelné. Rodina se vrátila zpět. Anton Gampe i za války pomáhal Čechům, bojoval za obnovu našeho státu a ideje komunismu, jak se uvádí v potvrzení, které mu 4. června 1945 vystavil národní výbor ve Cvikově a které jej a jeho rodinu mělo chránit. Blíže informace však k dispozici nejsou, protože Anton Gampe byl zřejmě natolik znám, že se sám obhajovat nepotřeboval. Syn Walter Gampe odešel koncem roku 1938 z Prahy do Liberce. Kvůli protihenleinovské činnosti byl v roce 1939 vyloučen z obchodní školy pokračovací a vrátil se zpět k rodičům do Cvikova, kde však nemohl najít žádnou práci. Dva roky pracoval ve varnsdorfské firmě Neumann&Slavik, kde sabotoval dodávky pro Wehrmacht jejich zpožděným odesíláním. Po válce Anton Gampe pomáhal německým antifašistům. Podepsal řadu potvrzení vystavených za účelem jejich ochrany nebo vymáhání zákonných práv.^{33/}

Několik archivních pramenů nám stručně přibližuje osudy bývalých členů Německé křesťansko-sociální strany lidové (Deutsche

christlich-soziale Volkspartei). Jsou to celkem vzácné jednotliviny o anti-fašistech, kteří nebyli členy KSČ nebo německé sociální demokracie. Josef Oppelt-Hess se narodil v roce 1902 v Zákupcích. Měl závod na výrobu rákosových rohoží a prádelnu žíní. Před zábohem pohraničí byl členem křesťansko-sociální strany, ve volbách v květnu 1938 ještě za tuto stranu kandidoval a byl zvolen členem městského zastupitelstva. Potom ale z obavy, aby nepřišel o svoji živnost, vstoupil do NSDAP. Za okupace zaměstnával Čechy a německé antifašisty, například německou komunistku Amálii Eichlerovou z Mimoně, propuštěnou pro svoje politické názory firmou Hutter a Schranz. Národní výbor v Zákupcích požádal o vydání antifašistické legitimace. V červnu a červenci 1945 němečtí antifašisté ještě usilovali o vynětí z místně organizovaných odsunů, chtěli zůstat ve své vlasti. Marie Knesplová, rozená Ječná, se narodila ve Cvikově v roce 1905. Dědeček Ječný byl Čech a do Cvikova přišel jako dvacetiletý obuvnický pomocník. Otec Eduard zemřel v roce 1916 ve válečném zajetí na Sibiři. Marie byla ve cvikovské škole pro své české příjmení vystavena ústrkům, a proto měšťanskou školu absolvovala zčásti v Bakově nad Jizerou. Potom studovala na učitelském ústavu v Litoměřicích a po maturitě studovala ještě na pražské univerzitě češtinu. Od roku 1930 učila češtinu na německé obecné a měšťanské škole ve Cvikově. Jako jediná z celého učitelského sboru v okrese Jablonné v Podještědí nebyla organizovaná v nacistickém Freier Lehrerverein, byla členkou křesťanské organizace učitelů. V roce 1935 se jí narodila dcera. 1. listopadu 1940 vstoupila z donucení do NSDAP. Její matka Eleonora Ječná byla v letech 1923–1938 členkou křesťansko-sociální strany a tuto stranu do roku 1938 reprezentovala také ve cvikovském městském zastupitelstvu. Do NSDAP nikdy nevstoupila. Marie Knesplová žádala pro sebe a svou matku o zproštění povinnosti nosit bílou pásku a o zařazení do seznamu antifašistů. Se stejnou žádostí se počátkem července 1945 na národní výbor obrátil obchodník s uhlím Antonín Knespel, který žil ve stejném domě jako Marie Knesplová (Stalinovo náměstí č. 84/I.), tedy pravděpodobně příbuzný. Členem křesťansko-sociální strany byl až do jejího zrušení, v letech 1930–1938 také členem městského zastupitelstva. Aby mohl nadále provozovat svůj obchod, musel vstoupit do NSDAP. Své demokratické smýšlení prokazoval tím, že Čechům a německým komunistům prodával uhlí bez poukazu. 11. dubna 1945 ho z NSDAP vyloučili. Na jeho žádosti bylo tužkou poznamenáno evakuován.

V druhé polovině roku 1945 se antifašisté obraceli na národní výbory s nejrůznějšími žádostmi ve snaze domoci se některých výhod, navrácení

zabaveného majetku nebo oddálení transportu. Dochovaly se například žádosti cvikovských příslušníků předválečných levicových stran z léta 1945, aby je MSK osvobodila od povinnosti nosit bílou pásku. Cvikov byl již před válkou označován přívlastkem rudý, protože v něm aktivně působila početná skupina komunistů, sociální demokratů, ale i členů křesťansko-sociální strany.

Povinnost nosit bílou pásku se stala osudnou třiadesátiletému Josefovi Gubemu z Arnultovic. 30. září 1945 byl v lesích pod horou Klíč zastřelen. Na základě povolení lesní správy a MNV sbíral v lese spolu s manželkou, dcerou a vnukem palivové dříví. Josef Gube byl v soudních spisech označen za antifašistu, přesto musel nosit na rukávě bílou pásku – znamení příslušnosti k německému národu. Zastřelil jej strážník trati Vladimír Vonostránský. Svůj čin ospravedlňoval prohlášením, že Němci mají pod hrozbou zastřelení zákaz vstupu do lesů. Vonostránský si vůbec neuvědomoval, že se dopustil trestného činu, protože Gube byl Němec. V mylném přesvědčení, že střílet v lese na Němce je dovoleno, nebyl sám. Začátkem září byl v lese u Svoru v blízkosti železničního strážního domku svědkem zastřelení dvou Němek.^{34/}

Zásadní význam pro další existenci německých antifašistů v poválečném Československu měl ústavní dekret presidenta republiky č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národností německé a maďarské. Podle §2 dekretu se československé státní občanství zachovalo těm osobám německé nebo maďarské národnosti, které se nikdy neprovinily proti českému a slovenskému národu a aktivně se zúčastnily boje za osvobození republiky, anebo trpěly pod nacistickým a fašistickým terorem. Takové osoby mohly do 10. února 1946 žádat o zjištění, zda se jim čs. státní příslušnost zachovává. Žádosti o zachování čs. státního občanství se podávaly u místně příslušného ONV (OSK),^{35/} který měl za úkol přezkoumat jejich oprávněnost. Jednotlivé žádosti přezkoumala zpravidla tříčlenná prověřovací komise, která si za tímto účelem nechala předložit různé doklady a provést potřebné šetření a dále si vyžádala posudek antifašistického výboru složeného ze státně spolehlivých osob německé národnosti. V případě kladného rozhodnutí vydala osvědčení o prozatímním zachování čs. státního občanství. Žádost byla dále postoupena Zemskému národnímu výboru a poté ke konečnému rozhodnutí ministerstvu vnitra. Tyto osoby byly až do konečného vyřízení žádosti pokládány za čs. státní občany. O zachování čs. státního občanství příslušníků čs. vojenských jednotek, kteří měli německou nebo maďarskou národnost, rozhodovalo ministerstvo

vnitru na základě návrhu ministerstva národní obrany. Až do vyřízení žádosti byli rovněž považováni za čs. státní občany.

Osoby německé nebo maďarské národnosti, které pozbyly čs. státní občanství, mohly na základě §3 podat do šesti měsíců žádost u místně příslušného ONV (OSK) o jeho vrácení. O žádosti rozhodlo na základě návrhu ZNV ministerstvo vnitra. Žadatel o vrácení občanství nesměl porušit povinnosti čs. státního občana.^{36/} Žádosti přezkoumávala antifašistická komise a v případě kladného rozhodnutí vydala osvědčení o podání žádosti o vrácení čs. státního občanství. Žádosti provdaných žen a nezletilých dětí o zachování nebo vrácení čs. státní příslušnosti se posuzovaly samostatně, přičemž žádosti manželek a dětí čs. státních příslušníků se měly posuzovat blahovolně, za ulehčených podmínek.^{37/} Manželky německé nebo maďarské národnosti, které nabyly německou nebo maďarskou státní příslušnost podle předpisů okupační správy a nezletilé děti, jejichž jeden nebo oba rodiče nebyli Němci nebo Maďaři, byly až do vyřízení žádosti považovány za čs. státní příslušníky. Dekret byl vyhlášen a nabyl účinnosti 10. srpna 1945.

K dekretu bylo vydáno několik prováděcích předpisů.^{38/} Oběžník ministerstva vnitra z 24. srpna 1945 č. A-4600-16/8-45, úprava československého státního občanství podle dekretu č. 33/1945 Sb., detailně popsal, kdo má být ve smyslu vládního programu, směrnice ministra vnitra z 16. května 1945 a podle předcházejících pokynů ministerstva vnitra úředně uznán za antifašistu. Vedle těch, co byli z politických nebo rasových důvodů vězněni nebo jinak nacistickými úřady pronásledováni a vedle aktivních bojovníků proti nacismu a za obnovu Československé republiky, se za antifašisty pokládali také příslušníci čs. nebo spojenecké armády (za okupace) a příslušníci nebo spolupracovníci partyzánských oddílů a dále ti, co se nestali příslušníky nacistických organizací, ačkoliv k tomu byli nuceni. Výjimku tvořili ti, kteří byli do nacistické strany a dalších organizací vysláni za účelem rozkladné práce. Zachovat čs. státní občanství se mělo rovněž rodinným příslušníkům Němců nebo Maďarů, kteří byli pro svoji antifašistickou činnost zavražděni, kteří padli nebo se stali v boji za osvobození republiky invalidy, kteří zemřeli v koncentračním táboře, kde byli vězněni z politických nebo rasových důvodů.

Osoby, které podle dekretu zůstaly nebo se opět staly čs. státními občany, obdržely osvědčení o československém státním občanství. Osvědčení sloužilo držiteli jako doklad o státním občanství. Vydávání osvědčení o čs. státním občanství a rozhodování o tom, kdo je čs. státním občanem, příslušelo (pokud v dekretu nebylo uvedeno jinak) ONV. Udělování čs. státního občanství bylo vyhrazeno ZNV.

Součástí oběžníku byly vzory osvědčení: vzor A byl vzorem osvědčení o národní spolehlivosti podle §1, odst. 4 dekretu, vzor B byl vzorem osvědčení o prozatímním zachování státního občanství podle §2 dekretu a vzor C byl vzorem osvědčení o podání žádosti o vrácení čs. státního občanství podle §3 a §4, odst. 2 dekretu. Vzor označený písmenem D byl vzorem osvědčení o československém státním občanství.

Na schůzi vlády konané 3. srpna 1945 se její členové mimo jiné zabývali také vydáváním dokladů osvědčujících aktivní účast v boji proti nacismu. Ministr vnitra Nosek uvedl, že byla učiněna opatření vedoucí k vydávání jednotných legitimací tímto ministerstvem. Ostatní legitimace byly prohlášeny za neplatné.^{39/} Při vydání osvědčení o prozatímním zachování čs. státního občanství musela být vydávajícím ONV okamžitě vrácena všechna potvrzení o vynětí z opatření proti Němcům a kolaborantům, ať byla vydána jakýmkoliv úřadem. Toto nařízení přinášelo anti-fašistům problémy, protože se stávalo, že jim legitimace antifašisty byla odebrána dřív, než nové osvědčení dostali, a oni tak zůstali bez úřední ochrany. Někdy byly legitimace dokonce účelově odebrány pod záminkou přezkoumání. Následovalo vystěhování z domu nebo bytu, anebo propuštění z práce, protože se mezitím našel zájemce z řad Čechů.

ONV Česká Lípa již 4. srpna 1945 formou vyhlášky oznámil, že antifašistům budou vydány jednotné úřední legitimace a dosavadní legitimace měli do 8. srpna odevzdat. Odevzdané legitimace antifašistů měly MNV opatřit seznamem s uvedením jména a příjmení, dne a místa narození, adresy, povolání a úřadu nebo organizace, které legitimaci vydaly, a doručit je do 9. srpna 1945 na ONV.^{40/} Také OSK Dubá přistoupila ke stažení antifašistických legitimací vydaných místními úřady. MSK Doksy místním antifašistům vyhláškou z 28. srpna 1945 pod hrozbou vysokého peněžitého trestu nařídila odevzdat do dvou dnů všechny legitimace, které nebyly potvrzeny OSK Dubá.^{41/} OSK v Jablonném v Podještědí jmenovala komisi pro otázky antifašistů v kolem poloviny července a v srpnu vydávala antifašistům legitimace. Jejimi členy byli členové OSK Boh. Beneš, Jiskra, a A. Vaniček. V některých obcích tohoto okresu MSK ve vydávání antifašistických legitimací pokračovaly, ačkoliv jim tato agenda po vydání dekretu č. 33/1945 Sb. nepříslušela.^{42/} Žádosti antifašistů z města České Lípy posuzovala komise složená ze zástupců bezpečnostní komise MNV, zástupců politických stran a zástupců místní organizace Svazu osvobozených politických vězňů. Komise zasedala od 3. do 10. září 1945 a projednala všech 757 předložených žádostí. Do první skupiny byly zařazeny ty žádosti, které byly ONV doporučeny k vydání legitimace bez dalšího šetření, neboť zásluhy uchazečů byly dostatečně prokazatelné.

Do druhé skupiny byly zařazovány žádosti k došetření. Do první skupiny bylo zařazeno 38 žadatelů včetně rodinných příslušníků, do druhé skupiny 278 žadatelů. Ve třetí skupině se objevilo 441 žádostí uchazečů, kteří se svým chováním sice neprovinili, ale na druhou stranu nemohli prokázat protifašistický odboj ani útrapy způsobené vězněním. Jejich žádosti byly zamítnuty jako bezpředmětné. Všechny tyto žádosti byly postoupeny ONV Česká Lípa k přezkoumání.^{43/} Prověřovací antifašistická komise ONV Česká Lípa začala pracovat v lednu 1946.

Výnosem č. Z/IV-39731/45 z 19. ledna 1946 zrušilo ministerstvo vnitra platnost všech potvrzení o vynětí z opatření proti Němcům a kolaborantům, která vydalo do doby, než byla ústavním dekretem č. 33/1945 Sb. upravena otázka státního občanství. Ministerský výnos byl, na rozdíl od opatření národních výborů, vydán těsně před skončením lhůty k podání žádosti o zachování nebo vrácení státního občanství.

Po Postupimské konferenci a ukončení hlavní vlny místních odsunů se postoj k Němcům začal diferencovat. Z dosud amorfní skupiny Němců byli v nejrůznějších pokynech a nařízeních ministerstev a ústředních úřadů výrazněji vyčleňováni antifašisté, specialisté a nepostradatelní a osoby žijící ve smíšeném manželství. Formálně se ochrana německých antifašistů zvyšovala, ve skutečnosti platilo, že na podzim 1945 se postup úřadů podstatně zpřísnil. Někde docházelo k revizi již prověřených případů. Úřady a instituce v pohraničí byly v průběhu léta 1945 nejen denacifikovány, ale také odgermanizovány a pro německé antifašisty vyvstal při jednání na úřadech další problém – jazyková bariéra.

Němečtí antifašisté byli vystaveni existenční nejistotě, posměchu a nenávisti německé komunity a nezřídka také různým ústrkům a útokům ze strany Čechů. Příkladem je případ manželů Emila a Augusty Eiseltových z Kamenického Šenova – Pískovce. Malíř skla Emil Eiselt byl držitelem antifašistické legitimace. Přesto byl 26. září 1945 se svojí ženou transportem odeslán na práce do Vamberka. O čtyři dny později jej však lékař kvůli onemocnění zádech prohlásil za práce neschopného a poslal zpět do Kamenického Šenova, kde bylo rozhodnuto, že manželé mají ještě týž den odjet do tábora v Jonsbachu (jedná se pravděpodobně o obec Jánská na Děčínsku). E. Eiselt z rozčilení a únavy zkolaboval. 17. listopadu 1945 se obrátil na MSK Kamenický Šenov s žádostí o povolení pobytu v místě bydliště svého zetě Bedřicha Knechtla, rytce skla z Pískovce, do doby odjezdu prvního transportu antifašistů, do něhož byl již zařazen. Chtěl do doby vystěhování malovat sklo. Žádost ukončil větou: „Jako antifašista nechci být mezi fašisty.“^{44/}

Čeští starousedlíci byli s Němci spjati rodinnými, sousedskými a přátelskými vztahy a měli s jejich chováním, smyšlením a postoji konkrétní zkušenosti, nezřídka se však báli německých antifašistů zastat, aby sami nebyli obviněni z kolaborace. Od září 1945 začaly noviny Stráž severu a Českolipské listy pravidelně uveřejňovat seznamy žadatelů o udělení státního občanství a o vydání osvědčení o národní spolehlivosti (osvědčení se týkalo Čechů a Slováků). Pokud někdo z veřejnosti věděl o žadatelích cokoliv závažného a měl námítky proti udělení statutu antifašisty a následně proti zachování čs. občanství osobám jmenovaným v seznamech, mohl se obrátit na příslušné úřady. Osídlenci přicházející z vnitrozemí chovali k Němcům zpravidla nedůvěru. Princip kolektivní viny byl a po dlouhá poválečná léta zůstával hlavním principem, jimž podstatná část českého národa posuzovala sudetské Němce. V několika případech němečtí antifašisté pomáhali uschovat majetek německých sousedů nebo snad příbuzných. Svým chováním tak utvrzovali Čechy v přesvědčení, že česko – německé soužití v jednom státě je nadále neudržitelné.

V Českolipských listech, které vycházely od srpna do poloviny listopadu 1945, byla antifašistům věnována minimální pozornost, psalo se o nich jen několikrát a spíše s nedůvěrou až nepřátelstvím. Ve třetím čísle, které vyšlo 16. srpna 1945, se na adresu německých antifašistů psalo toto: „Do Říše s nimi, a tam nechť vyhánějí z duše Němců nacismus!“ V jiném článku třetího čísla autor nabádal k důslednému prověřování těch, kteří žádali o antifašistickou legitimaci, a to i v případě, že její držitel nedostane čs. státní občanství: „Nesmí nám být jedno, kdo s touto legitimací odejde, aby se usídlil v sousedním domě...Vy, kteří jste povoláni k tomu, abyste ověřovali tyto legitimace, zkoumejte je stejně pečlivě, jako kdyby měli antifašisté německé národnosti zůstat u nás a žít s námi.“^{45/} První kratičká poznámka, v níž se autor antifašistů zastal, byla otištěna 18. října. Nese označení „Vždy s rozvahou: Zhusta se opakují případy, že jsou napadáni německy hovořící občané a jejich čeští průvodci, kteří jim dělají tlumočníky u úřadů. Nedávno byla napadena Němka a s ní jsou Češka a při vyšetření se ukázalo, že se jedná o Němku, která pro své protihitlerovské smyšlení byla dva roky ve vězení.“^{46/} Změnit smyšlení lidí o německých antifašistech několik měsíců po skončení války, která mnohým přinesla bolestné osobní zkušenosti, bylo nemožné.

Svoji roli sehrála i zjištěná touha Čechů po majetku, zejména po slušnějších bytech, kterých bylo na Českolipsku málo. Například ve Cvikově si antifašisté stěžovali, že jejich byty a domy zabírají Češi. Když majitel bytu prohlásil, že je komunista nebo antifašista, požadovala se

po něm legitimace, kterou ovšem dotyčný nemohl doložit, protože jeho žádost nebyla dosud vyřízená. Ve městě bylo na podzim 1945 bez legitimace asi 300 rodin antifašistů.^{47/} Obdobná situace byla i na jiných místech. U uchazečů o byt působila antifašistická otázka mnoho rozruchu, jak napsaly Českolipské listy, a bezpečnostní komise MNV Česká Lípa přes nejrůznější urgencye a intervence vydávání antifašistických legitimací do září 1945 pozastavila.^{48/}

Plošně zábory majetků a jejich správcování cizími osobami museli nést antifašisté z řad živnostníků těžce. Po vydání ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. obdržely některé národní výbory žádosti německých antifašistů o zrušení národní správy na základě podání žádosti o zachování čs. státního občanství. Zemský národní výbor Praha na podzim 1945 národní výbory upozornil, že takový postup není možný, protože osoby německé nebo maďarské národnosti byly podle §4 dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. považovány bez rozdílu za osoby státně nespolehlivé a podáním žádosti o zachování státního občanství se nestaly osobami státně spolehlivými. O zrušení národní správy se mohlo rozhodovat teprve tehdy, bylo-li žadateli čs. státní občanství rozhodnutím ministerstva vnitra skutečně zachováno.^{49/} Tak například Josef Gröger z Mimoně požádal 14. srpna 1945 o zrušení národní správy, kterou mu MNV před čtyřmi dny dosadil do jeho holičské živnosti. Žádost odůvodnil tím, že byl do roku 1938 činný „v socialistických řadách“(?), za okupace stříhal a holil a jinak podporoval zajatce, nikdy se nezúčastnil žádné nacistické akce. MNV Grögerovu žádost o zrušení národní správy zamítl, protože nebyla vyřízena jeho žádost o zachování čs. státního občanství.^{50/}

Na dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců, kolaborantů a některých organizací a ústavů z 19. května 1945, kterým se zaváděla národní správa do všech podniků a majetkových podstat, kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života a které byly v majetku státně nespolehlivých osob, navázal dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy z 25. října 1945. Ve prospěch ČSR se bez náhrady konfiskoval veškerý movitý a nemovitý majetek fyzických osob německé nebo maďarské národnosti a kolaborantů a dále majetek Německé říše, Království maďarského a veškerých německých nebo maďarských právnických osob (politických stran, organizací, podniků, zařízení sdružení apod.). Z konfiskace se vyjímal ta část movitého majetku, kterou bylo nezbytně třeba k uspokojení základních životních

potřeb nebo k výkonu zaměstnání; dekret konkrétně uváděl oděv, peřiny, prádlo, domácí nářadí, potraviny a nástroje k výkonu zaměstnání. Vláda mohla nařízením z konfiskace vyjmout nebo částečně vyjmout majetek určitého okruhu osob. Dekret se nevztahoval na prokazatelně antifašisty. Pokud byli antifašista nebo jiná fyzická nebo právnická osoba, na niž se konfiskace nevztahovala, spoluvlastníky majetku, který konfiskaci podléhal (kapitálová spoluúčast), příslušela jim poměrná náhrada. Vymezení, kdo je antifašista, vycházelo z příslušného ustanovení dekretu č. 33/45 Sb. o úpravě čs. státního občanství osobám národnosti německé a maďarské.

Někteří němečtí antifašisté psali o své svízelné situaci na sekretariáty KSČ a sociální demokracie. Zprávy o nezákonných postupech vůči antifašistům ve Cvikově dorazily dokonce na ministerstvo vnitra. Ze Cvikova byla při vyhošťování Němců odsunuta řada antifašistů, zatímco mnoho Němců nepřátelských republice a Čechům ve městě zůstalo. Do transportů, jejichž vypravení se ještě na podzim 1945 chystalo, byli opět zařazeni známí antifašisté. Naproti tomu byl povolen dobrovolný odchod aktivním příslušníkům SA. Na ministerstvo docházely také stížnosti, že „to málo, co bylo dovoleno těmto antifašistům vzít s sebou, bylo jim z větší části odebráno“ a Němcům s otevřeně nepřátelskými postoji bylo povolováno, aby s sebou odváželi velká zavazadla a s celými vozy odjížděli za hranice, dokonce za doprovodu úředních orgánů. Ministerstvo vnitra nevyvodilo ze zpráv o dění v Cvikově žádné důsledky, pouze OSK Jablonné v Podještědí důrazně upozornilo na povinnost postupovat při vyhošťování Němců podle pokynů.^{51/} Oběžníkem vydaným 25. října 1945 národním výborům výslovně zakazovalo vypovídat antifašisty z jejich bytů, zabavovat jim majetek a uplatňovat vůči nim stejná opatření jako vůči ostatním Němcům. Ministerstvo důrazně připomnělo, že antifašisté jsou až do úředního rozhodnutí považováni za čs. občany.^{52/} Situace kolem záboru bytů a majetku se na Českolipsku pravděpodobně nezlepšila, protože 30. listopadu 1945 vydal ONV Česká Lípa pro MNV a MSK oběžník, v němž radil, jak postupovat, když při vypovídání z bytu a zabavování majetku Němci u národního výboru namítali, že jsou antifašisté, a tudíž ve svých majetkových právech jsou až do konečného rozhodnutí rovni čs. státním příslušníkům. V takovém případě měl MNV požadovat předložení osvědčení o zachování čs. státního občanství a v případě pochybností písemně kontaktovat prověřovací komisi ONV.^{53/} Dalším příkladem bezpráví páchaného na německých antifašistech je stížnost Gustava Staudackera a jeho manželky Gabriely z Brniště č. p. 119 z 28. prosince 1945. Ačkoliv byli

úředně uznání za antifašisty (MSK Brniště jim 8. srpna 1945 vydala legitimaci) a ačkoliv 24. října 1945 požádali u OSK Jablonné o vrácení čs. státního občanství, byl jim jejich dům s celým zařízením včetně nábytku odňat. Ke stížnosti bylo přiloženo potvrzení svědků, že G. Staudacker byl členem KSCČ a byl vězněn gestapem ve věznici Krajského soudu v Liberci.^{54/} Situace v pohraničí byla v roce 1945 složitá. Na vesnicích a ve městech se nejprve musely vytvořit a poté i personálně stabilizovat orgány veřejné správy a státní moci – národní výbory. Právě jim připadla řada velmi důležitých, náročných a mimořádných úkolů a povinností. Organizovaly anebo se organizačně podílely na ustavení národních správ, konfiskaci majetku, osídlování, repatriaci, místních odsunech Němců, zásobování, zajištění zemědělské sklizně, obnově vyučování ve školách atd. K jejich prvořadým úkolům patřilo zajištění bezpečnosti, ochrana a evidence osob a majetku. Přitom členové národních výborů, s výjimkou několika předsedů ve větších městech, vykonávaly svá povinnosti. Pro toto období jsou charakteristické překotné a zásadní společenské změny. Za těchto okolností je pochopitelné, že ze strany národních výborů docházelo k různým průtahům a chybám, ale většinou asi nebyly úmyslné.

Vývoj událostí v poválečném Československu německé antifašisty vesměs zklamal. Postupem času byli vhnáni do veřejné a politické izolace. Němečtí sociální demokraté se několik poválečných měsíců pokoušeli o obnovu vlastní organizace, nenalezli však účinnou podporu českých politiků. Prezident Beneš po válce se zástupci DSAP jednal jen jednou, a to až 18. listopadu 1945, avšak jednání s prezidentem situaci německých antifašistů nikterak nezměnilo.^{55/} Prosadila se jen malá skupinka bývalých členů DSAP, kteří přešli do KSCČ. Ani německým komunistům nebylo umožněno, aby se veřejně politicky angažovali. Němečtí sociální demokraté a komunisté byli představiteli ČSSD a KSCČ přesvědčováni o pozitivních přínosech dobrovolného odchodu do Německa. Výrazným zastáncem odchodu sudetských Němců včetně antifašistů do Německa byl komunista Karel Kreibich, rodák ze Cvikova. Čeští sociální demokraté a komunisté po válce upřednostnili populistické nacionální postoje před tolik proklamovaným proletářským internacionálním a ponechali své německé soudruhy neblahému osudu. Politickému prospěchářství obětovali stranickou a sociální soudržnost. Zmocněnci antifašistů zahájili již v létě 1945 přímá jednání o přesídlení do Německa. Němečtí sociální demokraté a němečtí komunisté z Čech při těchto jednáních postupovali odděleně. Na podzim 1945 se sice zástupci ÚV KSCČ A ÚVV ČSSD dohodli

na koordinaci příprav a provedení dobrovolného vysídlení členů DSAP a KSČ, spolupráce však netrvala dlouho. Každá strana si pak vytvořila vlastní orgán pro záležitosti německých antifašistů: ÚV KSČ zřídil pohraniční oddělení a ÚVV ČSSD oddělení socialistického, častěji se užívalo pojmu demokratického, vysídlování antifašistů. Správní orgány v České Lipě, Dubé a Jablonném v Podještědí při přípravě odsunu německých komunistů spolupracovaly s krajským sekretariátem KSČ v Liberci, který tuto záležitost svěřil do péče svých tajemníků Rudolfa Vebra a Maxe Lindauera.

V severních Čechách se jejich snahy o navázání kontaktů s německými státními a stranickými orgány a sovětskou okupační správou soustředily do několika center, ale na Českolipsku doloženy nejsou. Komunisté se snažili ve věci přesídlení dohodnout se saským a durynským vedením Komunistické strany Německa (KPD), které posléze v Pirně zřídilo kancelář pro přesídlelce. Sovětské okupační orgány v Německu projevíly na podzim 1945 ochotu přijmout větší počet Němců – antifašistů, protože potřebovaly větší počet demokraticky smýšlejících osob pro obsazení správních institucí. V Německu chyběli také lékaři, učitelé, technici, vysoce kvalifikovaní dělníci a řemeslníci. KPD však chtěla prostřednictvím sudetoněmeckých komunistů především posílit svůj vliv, a proto většímu přílivu německých sociálních demokratů do sovětské okupační zóny bránila. Už v září 1945 se KSČ a KPD se souhlasem nejvyššího velitele sovětské vojenské správy v Německu, maršála Žukova, dohodly na přesídlení sudetoněmeckých komunistů do sovětské okupační zóny. Příchozí měli být transportováni do tábora v Pirně nebo v Plavně a odtud měli být plánovitě rozmístěni do nových působišť. Ústřední výbor KSČ se zavázal k jejich prověření. V prvním sledu se očekával příchod 10 000 osob. Centrálně organizovaný dobrovolný odchod německých komunistů však vážil, a proto jejich zástupci nadále jednali o možnostech individuálního přesídlení. Individuálně organizované transporty sjednávali zástupci sudetoněmeckých komunistů a sociálních demokratů přímo s představiteli zemské a místní správy v Sasku a Durynsku nebo Centrální správou pro německé přesídlelce v Berlíně. Ta kupříkladu uzavřela dohodu s dvěma zástupci německých komunistů z libereckého regionu o přesídlení 3 000 sudetoněmeckých komunistů s rodinnými příslušníky do Žitavy. Ze Žitavy mělo pak přejít 2 000 kovodělníků do různých oblastí Saska a 1 000 sklářů a textiláků do Durynska.^{56/} V této vystěhovalecké akci se pravděpodobně počítalo i s komunisty z Českolipska. V Ústí nad Labem se v problematice vystěhování antifašistů angažoval předválečný předseda

městské organizace DSAP Alois Ullmann. Vybuďoval rozsáhlou síť spolupracovníků, usiloval o sestavení úplných seznamů politicky pronásledovaných členů DSAP ze všech okresů a zasloužil se o vznik speciálního oddělení pro vysídlení antifašistů při ústředním výboru ČSSD. Ullmann chtěl dosáhnout toho, aby transporty antifašistů výrazně časově předstihly transporty Němců zařazených do odsunů, aby se tak antifašistům dostalo oprávněných zvýhodnění při hledání bytů a zaměstnání. V říjnu 1945 navázali ústečtí sociální demokraté kontakty s Bavorskem. Jednání o přesunu sociálních demokratů do Bavorska byla obtížná. V zemi byl mimořádný nedostatek obyvatelných bytů, chyběly základní potraviny, otop a další předměty denní potřeby a navíc činnost demokratických politických stran byla oficiálně povolena až na počátku roku 1946. V prosinci 1945 Alois Ullmann dosáhl souhlasu se zvláštními transporty sociálních demokratů ještě před zahájením centrálně řízených odsunů Němců a zároveň mu byla umožněna oficiální cesta do Mnichova. První rodiny německých sociálních demokratů z Čech odešly do Bavorska na začátku ledna 1946. Jednalo se o vybrané spolupracovníky Aloise Ullmanna, jejichž úkolem bylo ve spolupráci s tamními úřady organizačně připravit přijetí antifašistických transportů. Klimatické podmínky byly nepříznivé, panovala tuhá zima.

Ullmann počítal i s variantou vystěhování sociálních demokratů do sovětské zóny, v Berlíně jednal s představiteli sociální demokracie i Centrální správy pro německé přesídlenec a koncem listopadu se s žádostí o povolení přesídlení 15 000 sociálních demokratů obrátil také na maršála Žukova. Usiloval o to, aby se sudetoněmečtí sociální demokraté mohli vystěhovat za stejných podmínek, jaké byly poskytnuty komunistům, ale KPD a sovětská okupační správa početnému přistěhovalectví sociálních demokratů nepřály. Obávaly se šíření politických hodnot západní demokracie, prezentovaných zejména stoupenci Wenzela Jaksche. Dalším centrem snah o přesídlení antifašistů bylo Teplicko a Děčínsko. Zmocněnci sociálních demokratů z těchto regionů začali navazovat kontakty se saskými úřady už v létě. V září 1945 podnikli cestu do Saska a Durynska a dohodli se s tamní zemskou vládou a sociální demokracií na přijetí rodin sudetoněmeckých sociálních demokratů. Děčínští sociální demokraté vyjednávali přijetí 100 000 osob. K děčínské iniciativě se připojil Duchcov a Liberec.^{57/}

KSČ německým komunistům objasňovala, proč je nutný odsun sudetských Němců a proč je žádoucí odchod německých antifašistů z Čech do Německa a ideově je připravovala tak, aby mohli vzápětí po přesídlení

politicky působit jak v komunistické straně, tak ve společnosti. Tak například vedoucí antifašistického výboru v Mimoni komunista Franz Maier se zúčastňoval porad a jednání o dobrovolném vystěhování německých komunistů v Liberci a v České Lípě a přitom aktivně spolupracoval s MNV v Mimoni.^{58/}

18. října 1945 zveřejnilo ministerstvo vnitra oběžníkem č. B-300/951 /45-Ref. B. podmínky, za kterých byl Němcům umožněn dobrovolný odchod z Československé republiky. Místně příslušný ONV (OSK) měl zájemce o dobrovolný odchod prověřit, zda se v době zvýšeného nebezpečí pro republiku neprovinili proti zájmům státu nebo jeho lidu a zda proti nim není vedeno trestní řízení nebo vyšetřování, aby nedošlo k úniku osob, které měly stanout před MLS. Provéřování osob hlásících se k dobrovolnému vystěhování bylo důkladné. Národní výbory při něm spolupracovaly se stanicemi SNB, antifašistickými výbory a sekretariáty sociální demokracie a KSČ. V České Lípě se na prověřování podílel Úřad národní bezpečnosti. Odchod neměl být povolen ani specialistům a odborníkům zaměstnaným v hospodářsky důležitých podnicích.^{59/} U takovýchto podniků se mělo dbát také na to, aby jejich provoz nebyl ohrožen náhlým odchodem většího počtu německých zaměstnanců. Uchazeč o povolení k dobrovolnému odchodu musel prokázat, že spojenecké orgány spravující stát, do něhož chce odejít, s jeho přistěhováním souhlasí. Pokud společně odcházela větší počet osob, potom se kromě povolení pro každého jednotlivce muselo prokázat povolení pro přijetí celého transportu. Každá odcházející osoba si mohla vzít s sebou zavazadlo o váze 30 kg včetně potravin na 7 dní. Vývoz předmětů, jejichž odevzdání do vázané úschovy bylo úředně nařízeno, peněz (kromě marek), vkladních knížek, cenných koberců, kožešin, výrobních receptur a patentů, listin, knih a písemností historického významu nebo politického, protistátního a protičeského obsahu byl zakázán. Všechny dopravní a jiné náklady si odcházející hradili sami. Povolení k dobrovolnému odchodu udílel příslušný ONV (OSK), svolení ministerstva vnitra se nevyžadovalo.^{60/} Cesta k dobrovolnému odchodu všech Němců, u nichž se nedalo předpokládat, že stanou před mimořádným lidovým soudem, tedy nejen antifašistů (sic!), byla otevřená, ačkoliv odsuny byly na přání vítězných mocností ukončeny. Jak vypadala praxe očima pamětníka? Helmutovi Schölerovi z Nového Boru bylo v roce 1945 patnáct let. Na podzim byl s rodinou v internačním a sběrném středisku v České Lípě. Ve svých vzpomínkách napsal: „V říjnu 1945 se rozšířila tato zpráva: kdo se písemně zřekne veškerého majetku v ČSR, může tábor svobodně opustit a odcestovat do Německa.

Můj otec, podnikatel^{61/} a realista, se ihned rozhodl tuto šanci využít. Věděl, že je stejně všechno ztraceno a rodina by nemusela přežít další pobyt v táboře bez újmy. V doprovodu ozbrojené stráže 1. listopadu 1945 konečně mohla naše rodina s žalostnými zbytky majetku opustit tábor. Na zastávce Česká Lípa – Střelnice jsme nastoupili do normálního vlaku jedoucího k hranici. Když vlak projížděl Borem, společně se starší sestrou jsme ještě jednou krátce zahlédli Schillerovu ulici (dnes Dvořákovu) i náš dům. Rodiče se tehdy neodhodlali ani ohlédnout. ... Pozdě večer, po příchodu do pohraničního města Großschönau, jsme našli vliďné přijetí v domě jednoho známého, který byl sběratelem českého skla jako otec.^{62/}

O měsíc později ministerstvo vnitra národním výborům oznámilo, že ruské okupační orgány v Německu projevily ochotu přijmout větší počet německých antifašistů. Výběr osob, které by pro tuto akce přicházely v úvahu a veškeré přípravné práce měly provést příslušné politické strany (tj. sociální demokracie a KSČ). Převahu antifašistů ze shromaždišť do přijímacích stanic měla zajistit vojenská správa speciálně vypravenými vlaky. Ministerstvo na základě usnesení vlády konkretizovalo podmínky vystěhování německých antifašistů do ruského okupačního pásma, zejména majetkové vybavení, a zároveň správním úřadům doporučilo celou akci všemožně podpořit a urychlit. Obsah oběžníku ministerstva vnitra z 18. října 1945 zůstával nadále v platnosti. Rozsah majetkového vybavení při dobrovolném odchodu antifašistů byl dán zvláštním povolením ministerstva financí, kterým se odcházející osoby nebo jejich zmocněnc musely prokázat. Bez zvláštního povolení ministerstva financí si nemohly s sebou vzít cenné papíry, drahé kovy a předměty z drahých kovů, drahokamy a perly, drahocenné a umělecké předměty, cenné koberce a kožesiny, sbírky cenných předmětů, sbírky známek^{63/} a dále hotové peníze v korunách a jiných měnách, kromě marek a vkladní knížky. Pokud odcházející toto zvláštní povolení neměli, určoval hranice majetkového vybavení ustanovení §2, odst.1 dekretu 108/45 Sb. Odcházející si tedy mohli vzít jen movité věci, které nevyhnutelně potřebovali k uspokojení svých životních potřeb a potřeb své rodiny nebo k vykonávání svého zaměstnání (například oděvy, peřiny, prádlo, domácí nářadí, potraviny, nástroje) a 500 RM. V žádném případě se nesměly vyvážet lékařské přístroje a zařízení lékařských ordinací, léky, motorová vozidla, počítači a rozmnožovací stroje, domácí užitkové zvířectvo, živý a mrtvý inventář zemědělských podniků, sadba, osivo a krmivo, potraviny nad povolenou dávku, třaskaviny, střelivo, zbraně, výrobní receptury, patenty apod., jejichž prozrazení v cizině by mohlo ohrozit konkurenční schopnost při

exportu tuzemských výrobků, listiny a písemnosti historického významu nebo protičeského a protistátního obsahu.^{64/} Movitý a nemovitý majetek ponechaný antifašisty v republice měl být sepsán a zajištěn. Nebyl zkonfiskován, byl formálně svěřen do péče tzv. pověřených osob. V pozdějších letech v tichosti proběhlo jeho zabavení bez náhrady. Antifašistům, kteří byli na základě své kvalifikace nebo pracovních dovedností uznáni za nepostradatelnou pracovní sílu, nebylo vystěhování umožněno. Ukázalo se totiž, že odchod kvalifikovaných pracovních sil vyvolával potíže takového rázu, že se celou záležitostí muselo zabývat ministerstvo průmyslu. V tomto regionu šlo především o skláře z Nového Boru, Kamenického Šenova, Svoru, Skalice, ale také z Arnultovic, Polevska, Sloupu, Horního a Dolního Prysku, Práchně, Nového Oldřichova, Mistrovic či Volfartic.^{65/} Ve Cikově a Jablonném v Podještědí a okolních vsích patřili k nepostradatelným odborníkům zaměstnanci tkalcoven, přádelen a firem vyrábějících prádlo a oděvy, textiláci žili také v Mímoni. U ostatních odvětví zastoupených na Českolipsku (těžba a zpracování dřeva, strojírenství, železniční doprava) nebyla blokáce pracovních sil tak výrazná. Správní orgány ostatních okupačních pásem v Německu s dobrovolným přesídlením německých antifašistů z Československa na podzim 1945 nesouhlasily. Podmínky, za kterých se němečtí antifašisté mohli dobrovolně vystěhovat z Československa, se jen nepatrně lišily – možností získat zvláštní povolení ministerstva financí k vývozu určitých cenností – od podmínek stanovených pro dobrovolné vystěhování ostatních Němců.

Součástí příprav bylo rozdělení osob, kterým byl dobrovolný odchod umožněn, do kategorií. V příslušných pramenech uložených v českolipském archivu jsou uváděni antifašisté I. třídy a antifašisté II. třídy. Dosud se mi nepodařilo zjistit, na základě jakého normativa k rozdělení antifašistů došlo a co bylo hodnotícím kritériem, a proto nabízím výklad převzatý z odborné literatury. Podle U. Schneidera byli do první skupiny zařazeni antifašisté, kteří vedli aktivní boj proti fašismu nebo byli z politických důvodů vězněni. Do druhé skupiny náleželi členové předválečných německých demokratických stran, kteří po roce 1938 nevstoupili do žádné nacistické organizace. Schneider uvádí, že zřídka se používala také třetí kategorie, do níž náležely osoby, které nebyly členy nacistických organizací (a pravděpodobně ani členy předválečných demokratických stran – J. B.), anebo byly jejich členy, ale tajně vystupovaly proti režimu. Kategorizace měla mít zásadní význam pro vývoz majetku. Zatímco u osob ze skupiny I se předpokládalo vystěhování s veškerým majetkem, osoby ze skupiny II měly podle Schneidera povoleno pouze 100–120 kg

zavazadel.^{66/} Poněkud odlišný výklad o kategorizaci antifašistů podal Manfred Wille. Do skupiny I patřili tzv. aktivní antifašisté a toto označení náleželo takřka výlučně komunistům. Sociální demokraté a jiní odpůrci nacismu byli zařazeni do skupiny II. Ostatní obyvatelstvo německé národnosti náleželo do skupiny III.^{67/} Osobně se přikláním k výkladu M. Willeho. Svědčí o tom mimo jiné fonogram repatričního důstojníka štábního kapitána Jirsíka ze 4. listopadu 1945, kterým sděloval ONV Jablonné v Podještědí, že po dohodě s ruskými a německými úřady bude prováděn odsun antifašistů I. třídy a že KSČ sama udělá výběr těchto antifašistů a postará se o jejich odsun prostřednictvím svých tajemníků z krajského sekretariátu v Liberci Rudolfa Vebr a Maxe Lindauera.^{68/} Tajemník Vebr jmenoval pro okres Jablonné v Podještědí dva pověřence – Heinricha Kindermanna ze Cvikova a Karla Schönbergera z Jablonného v Podještědí – a zmocnil je jednat v záležitosti dobrovolného odchodu s úřady.^{69/} Karel Schönberger byl aktivním obhájcem zájmů a práv antifašistů, jednal jejich jménem i při podávání stížností, žádostí apod.

Národní výbory, stranické orgány a úřady, které se k dobrovolnému odchodu Němců vyjadřovaly, postupovaly velmi rozdílně a celá akce byla poznamenána těžkopádností nejrůznějšími průtahy. 16. prosince 1945 vydalo ministerstvo vnitřní věci další výnos, kterým se umožňovalo dobrovolné vystěhování antifašistů, kteří nebyli před válkou členy KSČ nebo DSAP.^{70/} Výnos ministerstva vnitřní věci vyvolal ve veřejnosti diskuzi, zda tyto osoby lze mezi antifašisty vůbec zařadit.

Souvislejší zprávy nebo dokonce statistická či věcná hodnocení první etapy dobrovolného vystěhování antifašistů z Českolipska chybí, různé typy archivních pramenů nabízejí spíše jednotlivé informace, z nichž si nelze utvořit ucelenou představu o průběhu této akce.

V prosinci 1945 armáda styčným důstojníkům u ONV Česká Lípa, OSK Jablonné v Podještědí a OSK Dubá uložila, aby zjistili, kolik německých antifašistů se vystěhuje s movitým majetkem. Zároveň jim sdělila technické podmínky organizace transportů. Jeden transport měl obnášet vystěhování asi 60 rodin, což představovalo průměrně 180 osob. Železniční souprava měla mít 26 vozů. Styční důstojníci měli sestavit jmenné seznamy a pro každý transport zajistit německého lékaře a 2 zdravotní sestry.^{71/} Brzy se ale ukázalo, že kvalifikovaného zdravotnického personálu bude málo. Obava, že by při dobrovolném vystěhování antifašistů mohl odejít i kvalifikovaný zdravotnický personál, zejména lékaři, kterých bylo nezbytně třeba při obstarávání zdravotní služby při chystaných centrálně řízených odsunech Němců, vedla v lednu 1946 ministerstvo

vnitř k vydání dočasného zákazu vystěhování pro lékaře a kvalifikované ošetrovatelky německé národnosti. Do transportů antifašistů mohli být zařazováni až po ukončení odsunů. Výjimku mohlo udělit pouze ministerstvo vnitř.^{72/}

Rada ONV Česká Lípa se na své schůzi konané 27. listopadu 1945 usnesla požádat ministerstvo vnitř o souhlas s dobrovolným odchodem německých antifašistů a „o povolení výjimky ze všeobecných zásad transferu.“ Jakou výjimku ONV na ministerstvu žádalo, se nepodařilo zjistit.^{73/} 18. prosince 1945 projednalo aktuální situaci antifašistů plenární zasedání ONV Česká Lípa. Prověřovací komise, v níž byli zastoupeni také antifašisté, ale jen s hlasem poradním, ukončila svoji činnost. Asi 600 žádostí bylo připraveno ke schválení příslušným orgánem ONV a k vydání osvědčení o prozatímním zachování čs. státního občanství podle vzoru B. Plénum bylo dále informováno, že se organizuje akce dobrovolného odchodu německých antifašistů, z českolipského okresu se jednalo o cirká 200 rodin. Dobrovolné vysídlení obyvatel německé národnosti bylo možné za předpokladu, že se zájemci prokázali potvrzením, že se ničím neprovinili proti zájmům státu nebo že proti nim není vedeno trestní stíhání a byli postradatelní z hlediska národohospodářských zájmů. Odcházel se zavazadlem do 60 kg včetně potravin na 7 dní. Potvrzení jim vydával ONV a Úřad národní bezpečnosti v České Lípě, avšak seznamy dobrovolně odcházejících osob nebo duplikáty těchto potvrzení se v archívním fondu ONV Česká Lípa nedochovaly. Dobrovolný odchod v okrese Česká Lípa začal 3. prosince 1945 a do data konání plenárního zasedání ONV odešlo 100 osob.^{74/}

20. prosince 1945 styčný důstojník u ONV Česká Lípa ve zprávě pro divízní velitelství uvedl, že na Českolipsku (myšlen okres v tehdejších hranicích, pozn. J. B.) se připravují k dobrovolnému odchodu němečtí antifašisté v počtu 110 osob, tj. asi 30 rodin. Předpokládalo se, že budou evakuováni se svým majetkem. Jejich seznam byl již připraven. Kdy transport odjede, nebylo ještě určeno, počítalo se však, že v nejbližší době.^{75/} Ve Volfarticích devítičlenná antifašistická komise^{76/} koncem roku přezkoumávala zařazení bývalých sociálních demokratů a německých členů KSČ do skupin, přičemž do první skupiny byli zařazení ti, kteří měli největší zásluhy v boji proti fašismu. Potom seznamy sociálních demokratů a komunistů přihlášených k dobrovolnému odchodu přezkoumávala místní stanice SNB, 64 rodin z Volfartic a 8 rodin z osady Nová Ves dostalo kladné vyjádření. Desítkám volfartických sklářů však odchod do Německa umožněn nebyl.^{77/} Seznamy antifašistů majících zájem

o dobrovolné vystěhování se sestavovaly, doplňovaly a prověřovaly také v okrese Jablonné v Podještědí. K dispozici máme jen kusé a asi i nepřesné početní údaje ze soudního okresu Jablonné, zdá se, že přípravné práce se ve srovnání s jinými částmi regionu poněkud zpozdily. Do odsunu se koncem roku 1945 přihlásilo několik desítek členů KSČ s rodinami. 21. ledna 1946 se z Drnovce odstěhovalo 20 antifašistů. Do Německa odjížděli vlakem ze Cvikova. Prohlídku jejich zavazadel provedla finanční stráž a příslušníci SNB z Kunratic.^{78/} Dobrovolný odchod antifašistů se připravoval také v Kamenickém Šenově. Město a okolí v té době náleželo ke správnímú okresu Děčín. Zvýšený zájem o vystěhování celkem pravděpodobně souvisí s iniciativou děčínských sociálních demokratů. Dochovalo se několik různých seznamů, takže přesnější počet uchazečů o dobrovolném vystěhování z Kamenickošenovska se nedá přesně určit, šlo však o desítky rodin. V seznamu sestaveném 23. října 1945 bylo uvedeno 61 jmen a dalších 5 dopsáno dodatečně. Mezi zájemci bylo hodně sklářů. Těm bylo v odchodu bráněno, protože byli specialisté. Pokud jim úřady dobrovolný odchod povolily, museli podepsat prohlášení, že v zahraničí nebudou pracovat ve sklářském průmyslu. 1. prosince 1945 odešlo dobrovolně z Kamenického Šenova do Německa 25 osob označených za antifašisty skupiny I. Byli mezi nimi skláři, dokonce i ti, kterým byla žádost o dobrovolný odchod nejprve zamítnuta. 12. prosince 1945 rozeslala OSK Děčín oběžník, v němž sdělovala, že antifašistické legitimace „jsou pouze přechodným opatřením, které mělo sloužit k řešení bytové nouze, k vystěhování za hranice. Jejich platnost bude brzy odvolána.“ Držitelé legitimací I. skupiny se měli rozhodnout pro vystěhování, anebo zažádat o čs. státní občanství. Antifašistická komise měla po dohodě s repatričním důstojníkem v Podmoklech špkt. Jirsíkem do konce roku zorganizovat jejich transport. OSK začala antifašisty prověřovat z hlediska jejich odbornosti a jejich chování za okupace a zároveň o prověření antifašistů skupiny I požádala MSK a stanice SNB. Antifašistům, kteří v závěru roku v prověrce neuspěli, byly legitimace odebrány. 20. prosince 1945 lhůta k podání odvolání proti odebrání legitimace skončila. V prvních lednových dnech dostaly MSK a stanice SNB děčínského okresu pokyn, aby lhůta, která byla dána antifašistům I. třídy na rozhodnutí, nebyla brána tak striktně, protože s transporty nastaly potíže. MSK však měly nadále působit na antifašisty, aby se rozhodli co nejdříve a svůj pobyt zde dále neprodlužovali k různým, například agitačním, účelům.^{79/} Odsun německých antifašistů se v závěru roku 1945 připravoval také na okrese Dubá. Transport měl odjít z Doks, protože většina lidí, kteří se k odchodu

dobrovolně přihlásili, byla z Doks, pouze dvě rodiny ze sousedních Starých Splavů. Seznamy zahrnovaly celkem 34 rodin, tj. 90 lidí, problémy nastaly s obstaráním zdravotnického doprovodu, protože celý okres lékaře a sestry spíše postrádal.^{80/}

Koncem roku 1945 komunisté v Německu docílili pozastavení sociálnědemokratické vystěhovalecké akce do sovětské zóny. Pro neustálé porušování zákazu evakuace zastavila sovětská okupační správa v Německu také příjem antifašistů, a to včetně německých komunistů, o jejichž příchod do Německa z mocenských důvodů usilovala. Ministerstvo vnitra výnosem z 31. 12. 1945 č. j. B-300/1990 další povolování dobrovolných odchodů zastavilo. Přesto v průběhu ledna 1946 některé národní výbory povolení k dobrovolnému odchodu Němcům vystavovaly. Protože spojenci počátkem roku 1946 dobrovolně odcházející Němce vůbec nepřijímali, docházelo v některých pohraničních okresech k jejich hromadění ve sběrných střediscích. Vznikaly tak zásobovací a bezpečnostní potíže.^{81/} Na neúnosnou situaci v příhraničním pásmu s Německem reagovalo také ministerstvo národní obrany. Velitelé příslušných pluků měli zamezit samovolnému odsunu prováděnému národními výbory, Hlavní štáb zakázal jakékoliv cesty důstojníků do sovětského pásma v Německu.^{82/}

První etapa vystěhování antifašistů do sovětské okupační zóny trvala od října do konce roku 1945 a překrývala se s dobrovolným odchodem Němců. Vystěhovalo se odhadem 10 000 osob, ve skupinově organizovaných transportech převládali komunisté. Skupinově a oficiálně organizované transporty procházely přes saská přejímací místa v Pirně a Adorfu, kde byly zřízeny přesídlenecké úřadovny KPD. V úřadovně v Pirně působil cvikovský komunistka Gampe.^{83/} Po krátké karanténě, opětovném prověření a zjištění profesní kvalifikace následovalo rozmístění do vytypovaných míst. Pro tyto přesídlelce byl dostatek pracovních příležitostí, potíže byly ovšem s byty. Skláři a textilní dělníci byli zpočátku posíláni do Durynska, kovodělníci se usazovali v Sasku. Později převládaly politické aspekty: antifašisté skupiny I. měli být bez ohledu na profesní zaměření usazováni v Meklenbursku - Předním Pomořansku, aby zde posílili vliv KPD. Naproti tomu sovětská vojenská správa v očekávání válečných reparací usilovala především o příchod českých specialistů, kteří by pomohli rozjet v Německu průmyslovou výrobu.^{84/}

Kolik antifašisticky smýšlejících Němců opustilo v roce 1945 své domovy, nelze zjistit a ani pravděpodobně odhadnout. Žádná evidence dobrovolně vystěhovaných se nevedla a evidence obyvatelstva v obcích je pro toto období neúplná a nepřesná. Antifašisté odcházeli již v létě 1945.

Doprovázeli nebo následovali do Německa svoje příbuzné, kteří byli odsunuti v rámci místně organizovaných odsunů, řada z nich skončila v létě 1945 v místních odsunech dokonce proti své vůli. Po ukončení těchto odsunů do sovětského pásma v Německu, tj. přibližně od října 1945, byl dobrovolný odchod Němců a antifašistů jedinou povolenou migrací do Německa. Zájem většiny společnosti zbavit se co největšího počtu Němců v co nejkratším čase však přetrvával. Na osoby, které usilovaly o statut antifašisty a zároveň chtěly z republiky odejít, se ze strany úřadů začalo pohlížet jinak. Všeobecně byly vítány jejich snahy o vystěhování a v tom jim bylo napomáháno. Na jejich vystěhování se možná i naléhalo – ze strany národního výboru tak, že byli dotazováni, kdy odejdou – s jejich vystěhováním se počítalo. Pokud se někdo prohlásil za antifašistu a zároveň deklaroval, že se chce vystěhovat, byla jeho minulost posuzována mnohem shovívavěji, než u osob, které si jako antifašisté zažádaly o čs. státní občanství. Na německé antifašisty byl uplatňován dvojitý metr. Oboustranně vzrůstající zájem o dobrovolný odchod do Německa vedl k vytvoření závazných pravidel pro vystěhování. Hlavní vlna transportů antifa přišla v roce 1946.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Miloslavu Sovadinovi za cenné připomínky k textu.

POZNÁMKY

- 1/ Ve Cvikově 16 z 36 míst v obecním zastupitelstvu, v Kunraticích u Cvikova celou polovinu mandátů.
- 2/ Ve Cvikově KSČ získala téměř polovinu hlasů.
- 3/ Každý správní okres se až do roku 1948 dělil na 2–3 okresy soudní.
- 4/ Ladislav Smejkal: Z historie voleb na Českolipsku. Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě, 1976, strojopis, 26 s.
- 5/ Státní okresní archiv Česká Lípa (dále jen SOKA Česká Lípa), fond MěNV Zákupy, inv. č. 36, Žádosti o čs. občanství.
- 6/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 125, Žádosti o vrácení nebo udělení čs. státního občanství.
- 7/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Mimoň, inv. č. 493, Odsun antifašistů. Nařízení ministra vnitra z 16. 5. 1945. Dochováno v opise.
- 8/ SOKA Česká Lípa, fond MNV Skalice, inv. č. 163, Němci.
- 9/ SOKA Česká Lípa, fond MNV Sosnová, inv. č. 23, Doklady o úřadování revolučního národního výboru.

- 10/ Sovadina, Miloslav: Správní vývoj Českolipska od roku 1848, s. 115–116.
- 11/ Úřední list I. z 23. 5. 1945 č. 7.
- 12/ Osoby německé národnosti mohly požádat o vynětí svého majetku z národní správy a jeho vrácení, jestliže byly prokazatelně politicky nebo rasově perzekvovány a jestliže šlo o dělníky, rolníky, živnostníky, drobné a střední podnikatele, úředníky, příslušníky svobodných povolání a osoby v podobném sociálním postavení. Možnost vynětí majetku z národní správy se tedy na majetné vrstvy nevztahovala.
- 13/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 331, Normativní výnosy.
- 14/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Česká Lípa, inv.č. 41, Zápisy ze schůzí rady.
- 15/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 331, Normativní výnosy.
- 16/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. 2, Zápisy ze schůzí rady OSK a ONV 1945.
- 17/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Česká Lípa, inv. č. 658, Odsun antifašistů.
- 18/ Směrnice týkající MV týkající se výjimek z opatření proti Němcům, Úřední list Československé republiky, č. 21, 9. června 1945, s. 94.
- 19/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 114, Normativní výnosy 1945–1947.
- 20/ SOKA Česká Lípa, fond MNV Zákupy, inv. č. 63, Žádosti o čs. občanství.
- 21/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Česká Lípa, inv. č. 658, Odsun antifašistů a sociálních demokratů, vystěhovací akce.
- 22/ Předpisy týkající se německých antifašistů z Československa, s. 24–25. Webové stránky Národního archivu Praha.
- 23/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 331, Normativní výnosy.
- 24/ Odsunutí hrdinové. Faksimilová edice dokumentů. Dokument č. 7. Vydal Národní archiv Praha, 1. vydání, Praha 2008. Originál archiválie in: Národní archiv Praha, KSC – ústřední výbor 1945–1989, generální sekretariát, 100/1, archiv. jednotka 374, karton 49.
- 25/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 336, Žádosti o obnovení občanství, žádosti o odklad odsunu aj.
- 26/ V českolipském archivu se dodatek k oběžníku ministerstva vnitř. č. B-2111-11/7-45-II/1 dochoval v opise bez data a čísla jednacího. Oběžník se týkal odsunu Němců a ministerstvo v něm konstatovalo, že byli transferováni i ti Němci, kteří mohli v republice zůstat. Dodatek zcela jistě vznikl před vydáním dekretu presidenta republiky č. 33/1945 Sb. Byl ministerstvem vydán s ohledem na množící se stížnosti na prováděnou evakuaci Němců v pohraničí.
- 27/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 341, Seznamy antifašistů – komunisté a sociální demokrati.
- 28/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 342, Členové KSC a sociálně demokratické strany z období 1. republiky.
- 29/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 15, Zápisy ze schůze rady ONV.
- 30/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 114, Normativní výnosy 1945–1947.
- 31/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Mimoň, inv. č. 493, Odsun antifašistů. Ve fondu se dochoval strojopisný seznam bez data se 117 jmény osob, který ovšem vůbec neodpovídá seznamu antifašistů – komunistů, a proto usuzují, že se jedná o sociální demokraty.
- 32/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Cvikov, inv. č. 306, Vynětí z odsunu.

- 33/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Cvikov, inv. č. 306, Vynětí z odsunu.
- 34/ Blažková, Jana. „Odveďte to, oddělejte to a zahrabte to!“ Případ s nejasným koncem. Bezděz 17. Vlastivědný sborník Českolipska, Česká Lípa 2008, s. 129–160.
- 35/ V místech s většinou státně nespolehlivého obyvatelstva nevznikly okresní (popřípadě místní) národní výbory, ale byly úředně jmenovány okresní (popřípadě místní) správní komise. Tento stav mohl trvat až do parlamentních voleb v roce 1946. Pro zjednodušení uvádím v textu zkratky okresního národního výboru – ONV, OSK – okresní správní komise, MNV – místní národní výbor, MSK – místní správní komise.
- 36/ Pojem porušení povinností čs. státního občana osvětlil oběžník ministerstva vnitra z 24. 8. 1945 čj. A-4600-16/8-45. Mezi takové osoby se kromě jiného řadili členové zákonodárního sboru, soudci, funkcionáři samosprávy, učitelé, poddůstojníci a důstojníci nepřátelského státu, vedoucí pracovníci podniků zaměřených na válečnou výrobu a samozřejmě členové strany, spolku, sdružení nebo hnutí organizovaných nepřítelem nebo zaměřených proti svrchovanosti a bezpečnosti republiky.
- 37/ Žadatelkám a žadatelům však nesmělo být vyhověno, pokud porušili povinnosti čs. státního občana.
- 38/ Jedná se o oběžník ministerstva vnitra z 24. 8. 1945 č. A-4600-16/8-45, Úprava československého státního občanství podle dekretu č. 33/1945 Sb., vyhlášku ministra vnitra z 25. 8. 1945 č. 51/1945 Sb. o lhůtě k podávání žádostí o vrácení čs. státního občanství pro manželky a děti čs. státních občanů a 20. 12. 1946 vyhlášku ministra vnitra z 20. 12. 1946 č. 254/1946 Sb. - o lhůtě k podávání žádostí o vrácení čs. státního občanství manželky čs. státních občanek.
- 39/ Předpisy týkající se německých antifaašistů z Československa, s. 28. Webové stránky Národního archivu Praha.
- 40/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 331, Normativní výnosy.
- 41/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Doksy, inv. č. 522, Normativní opatření proti Němcům.
- 42/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 2, Zápisy ze schůzí rady OSK a ONV 1945.
- 43/ Českolipské listy, č. 8, 20. 9. 1945, s. 3, Týdenní kronika.
- 44/ MěNV Kamenický Šenov, inv. č. 396, Žádosti Němců o návrat do ČSR, o povolení pobytu aj.
- 45/ Českolipské listy, č. 3, 16. 8. 1945, s. 1, Antifašisté a s. 3, Týdenní kronika.
- 46/ Českolipské listy, č. 12, 18. 10. 1945, s. 3, Týdenní kronika.
- 47/ Kocián, Jiří: Současný stav bádání zejména k osudům německých antifaašistů v Československu po roce 1945: němečtí antifaašisté v českých zemích v dosavadní historiografii. In: I oni byli proti. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13.–15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 2007, s. 178–179.
- 48/ Českolipské listy, č. 8, 20. 9. 1945, s. 3, Týdenní kronika.
- 49/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Mimoň, inv. č. 490, Zajištění bezpečnosti. ONV Česká Lípa vydal oběžník o rušení národních správ 17. 12. 1945.
- 50/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Mimoň, inv. č. 493, Odsun antifaašistů.
- 51/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 123, Odsun Němců.
- 52/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 331, Normativní výnosy.
- 53/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Doksy, inv. č. 526, Vynětí z odsunu, antifaašisté.
- 54/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 191, Sebevraždy Němců, dopravní nehody, nálezy munice, stížnosti na MSK a MNV.

- 55/ Setkání prezidenta s německými sociálními demokraty předcházel dopis předsedy brněnského antifašistického výboru Wilhelma Niessnera, v němž Beneše informoval o problémech německých antifašistů a narůstajícím českém šovinismu.
- 56/ Schneider, Uwe: Němečtí antifašisté v ČSR v roce 1945, jejich situace na konci války a vysídlení do sovětské okupační zóny v Německu. In: Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 42, 2008, s. 147–166. Werner, Emil: „Antifa transporty“ na Západ. In: Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 42, 2008, s. 167–188. Wille Manfred: „Dobrovolné“ přesídlení sudetoněmeckých antifašistů do sovětské okupační zóny v Německu. Splněné i zklamané naděje a očekávání. In: Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 42, 2008, s. 189–222.
- 57/ Schneider, Uwe: Němečtí antifašisté v ČSR v roce 1945, jejich situace na konci války a vysídlení do sovětské okupační zóny v Německu. In: Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 42, 2008, s. 147–166. Werner, Emil: „Antifa transporty“ na Západ. In: Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 42, 2008, s. 167–188.
- 58/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Mimoň, inv. č. 493, Odsun antifašistů. Franz Maier, nar. 5. 2. 1888 v Mimoní, v Mimoní bydlíštěm Baarova 49/IV, sám odešel do Německa. V roce 1947 bydlel ve Wernigerode. MěNV Mimoň mu v létě 1947 povolil čtrnáctidenní pobyt ve městě, protože prokázal národnímu výboru při obnovení republiky neocenitelné služby. Povolení pobytu odsunutého Němci, byť antifašistovi, bylo naprosto ojedinělou záležitostí.
- 59/ K postradatelnosti pracovní síly pro daný podnik nebo odvětví se vyjadřoval příslušný pracovní úřad, závodní rada a národní správce nebo majitel podniku.
- 60/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 123, Odsun Němců.
- 61/ Před válkou v Novém Boru založil pobočku firmy M. Dub z Jablonce nad Nisou.
- 62/ 1945: vyhnání z Boru (dokončení). Vzpomínky Helmuta Schölera-Wertheim, červen 2008. In: Novoborský měsíčník, říjen 2008, s. 23.
- 63/ Jednalo se o předměty, jejichž odevzdání do vázané úschovy bylo nařízeno vyhláškou MF č. 461/45-IV-/5 ze dne 22. 6. 1945.
- 64/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 331, Normativní výnosy.
- 65/ Skláři z Volfartic pracovali ve sklárnách v Kamenickém Šenově, na Práchni, v České Kamenici.
- 66/ Schneider, Uwe: Němečtí antifašisté v ČSR v roce 1945, jejich situace na konci války a vysídlení do sovětské okupační zóny v Německu. In: Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 42, 2008, s. 147–166.
- 67/ Wille, Manfred: „Dobrovolné“ přesídlení sudetoněmeckých antifašistů do sovětské okupační zóny v Německu. Splněné i zklamané naděje a očekávání. In: Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 42, 2008, s. 189–222.
- 68/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 123, Odsun Němců.
- 69/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 123, Odsun Němců.
- 70/ Staněk, Tomáš: Odsun Němců z Československa 1945–1947. 1. vydání, Praha 1991, s. 449.

- 71/ Vojenský historický archiv Praha (dále jen VHA Praha), fond Ministerstvo národní obrany – styční důstojníci, styčný důstojník u ONV Česká Lípa, inv. č. 382, Spisy obyčejné 1945, sign. 20/8.
- 72/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 114, Normativní výnosy 1945–1947.
- 73/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 15, Zápisy ze schůzi rady 1945.
- 74/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Česká Lípa, inv. č. 1, Zápisy ze schůzi pléna 1945.
- 75/ VHA Praha, fond Ministerstvo národní obrany – styční důstojníci, styčný důstojník u ONV Česká Lípa, inv. č. 380 – spisy tajné 1945, sign. 20/6.
- 76/ Členy antifašistické komise ve Volfarticích 7. 1. 1946 byli Richard Strobach, Ernst Pietsch, Jindřich Frenke, Karl Günter, Karel Partscht, Franz Zimpe a Josef Rohrbucher.
- 77/ SOKA Česká Lípa, fond MNV Volfartice, inv. č. 27, Odsun Němců.
- 78/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné Podještědí, inv. č. 123, Odsun Němců.
- 79/ SOKA Česká Lípa, fond MěNV Kamenický Šenov, inv. č. 394, Odsun antifašistů.
- 80/ VHA Praha, fond Styční důstojníci MNO 1945–1950, styčný důstojník u ONV Dubá, inv. č. 399, Spisy důvěrné 1945, signatura 21/3.
- 81/ SOKA Česká Lípa, fond ONV Jablonné v Podještědí, inv. č. 123, Odsun Němců.
- 82/ VHA Praha, fond Ministerstvo národní obrany – styční důstojníci, styčný důstojník u ONV Česká Lípa, inv. č. 384, Spisy důvěrné 1946, sign. 20/10.
- 83/ V literatuře, z níž je tato informace přejata, není uvedeno křestní jméno.
- 84/ Wille, Manfred: „Dobrovolné“ přesídlení sudetoněmeckých antifašistů do sovětské okupační tóny v Německu. Splnění i zklamané naděje a očekávání. In: Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 42, 2008, s. 189–222.

PRAMENY, TISK A LITERATURA

1. PRAMENY

Fondy uložené ve Státním okresním archivu Česká Lípa (SOKA Česká Lípa):

- Okresní národní výbor Česká Lípa
- Okresní národní výbor Dubá
- Okresní národní výbor Jablonné v Podještědí
- Městský národní výbor Cvikov
- Městský národní výbor Doksy
- Městský národní výbor Kamenický Šenov
- Městský národní výbor Mimoň
- Městský národní výbor Zákupy
- Místní národní výbor Skalice
- Místní národní výbor Sosnová
- Místní národní výbor Volfartice

Fondy uložené ve Vojenském historickém archivu Praha (VHA Praha):

- Ministerstvo národní obrany 1945–1950, styčný důstojník u ONV Česká Lípa
- Ministerstvo národní obrany 1945–1950, styčný důstojník u ONV Dubá

2. TISK

Českolipské listy, 1945.

Sbirka zákonů a nařízení, 1945.

Úřední list Československé republiky, 1945.

3. LITERATURA

Staněk, Tomáš: Odsun Němců z Československa 1945–1947. 1. vydání, Academia, Naše vojsko, Praha 1991, 536 stran.

...i oni byli proti. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13–15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“. Ústí nad Labem 2007, 452 stran.

Odsunutí hrdinové. Faksimilová edice dokumentů vydaná v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“. Editoři Kokošková, Zdeňka a Pažout, Jaroslav. 1. vydání, Národní archiv Praha 2008.

Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií. Editoři Kokoška, Stanislav a Oellermann, Thomas. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 42, Praha 2008, 231 stran.

Předpisy týkající se německých antifasistů z Československa. Webová stránka Národního archivu Praha.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

čs.	– československý
DSAP	– Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik
KPD	– Kommunistische Partei Deutschlands
MLS	– Mimořádný lidový soud
MNV	– Místní národní výbor
MSK	– Místní správní komise
MV	– Ministerstvo vnitra
NSDAP	– Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
ONV	– Okresní národní výbor
OSK	– Okresní správní komise
SNB	– Sbor národní bezpečnosti
SPD	– Sozialdemokratische Partei Deutschlands
ÚV KSČ	– Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚVV ČSSD	– Ústřední výkonný výbor Československé sociální demokracie
ZNV	– Zemský národní výbor

RESUMÉ

Deutsche Antifaschisten nach Ende des zweiten Weltkriegs im Gebiet Česká Lípa

1. Teil

Jana Blažková

Der erste Teil der Studie ist der Stellung und dem Schicksal deutscher Antifaschisten nach dem Ende des zweiten Weltkriegs bis zum Februar 1946 gewidmet. Die Autorin bewertet anhand der Wahlergebnisse die Position der demokratischen Parteien zwischen den Weltkriegen im Gebiet Česká Lípa. Am stärksten waren sie in Česká Lípa selbst und im nördlichen Teil der Region, wo die größte Konzentration von Industriearbeitern war. In den südlichen und südöstlichen Teilen überwog die Landwirtschaft und der Einfluss von kommunistischer bzw. sozialdemokratischer Partei war sehr gering. Nach dem Anschluss der Grenzgebiete an Nazideutschland kam es zu Verhaftungen von Mitgliedern demokratischer Parteien. Einen größeren Widerstand gegen das faschistische Regime haben die deutschen Antifaschisten nicht entwickelt.

Nach Kriegsende gewährte der Staat den deutschen Antifaschisten einen gewissen Rechtsschutz, dennoch betrafen sie einige Restriktionen und Sanktionen, die gegenüber der Bevölkerung deutscher Nationalität angewandt wurden. Das Problem lag in der divergierenden Definition des Begriffs Antifaschist in den Rechtsakten. Zunächst wurden nur die Personen zu Antifaschisten erklärt, die aktiv gegen den Faschismus gekämpft hatten oder wegen ihrer politischen Haltung oder Rasse in Haft waren. Diese Definition war sehr eng und die meisten demokratisch gesinnten Einwohner deutscher Nationalität erhielten daher nicht die Privilegien eines Antifaschisten. Ab Sommer 1945 hielt die öffentliche Meinung deutsche Kommunisten und Sozialdemokraten für Antifaschisten. Mitglieder dieser beiden Parteien wurden gegenüber Mitgliedern anderer demokratischer Vorkriegsparteien (Deutsche-Demokratische Freiheitspartei und Deutsche christlich-soziale Volkspartei) privilegiert. Es war sehr wichtig den Status eines Antifaschisten zu erlangen, er gewährte einen gewissen Schutz der Person und des Eigentums. Den zugehörigen Ausweis stellten die örtlichen Verwaltungsorgane, die Nationalausschüsse, aus. In der Tschechoslowakei der Nachkriegsjahre wurde die Tätigkeit deutscher demokratischer Parteien nicht wieder zugelassen, nicht einmal der Sozialdemokraten. Die Betätigung der deutschen Kommunisten wurde von der KSČ stark behindert. Fabriken und Gewerbebetriebe von Deutschen einschließlich der deutschen Antifaschisten wurden per Präsidentendekret Nr. 5 vom 19. Mai 1945 der nationalen Verwaltung unterstellt. Die Antifaschisten gelangten so in eine politische und gesamtgesellschaftliche Isolierung.

Prinzipielle Bedeutung für die weitere Existenz der deutschen Antifaschisten in der Tschechoslowakei nach dem Krieg hatte das verfassungsgebende Dekret des Präsidenten der Republik Nr. 33/1945 GBl. vom 2. August 1945 über die Regelung von Staatsbürgerschaftsfragen für Personen deutscher und ungarischer Nationalität. Darin wurde festgelegt, dass Personen deutscher Nationalität die tschechoslowakische Staatsbürgerschaft verloren haben. Nach §2 des Dekrets behielten jedoch jene Personen die Staatsbürgerschaft, die nie gegenüber dem tschechischen oder slowakischen Volk schuldig geworden

waren und die sich aktiv am Kampf für die Befreiung der Republik beteiligt oder unter dem nazistischen und faschistischen Terror gelitten hatten. Personen deutscher Nationalität, die die tschechoslowakische Staatsbürgerschaft verloren, konnten laut §3 innerhalb von 6 Monaten einen Antrag auf Wiedererlangung bei der zuständigen Behörde stellen. Der Antragsteller durfte keine Pflichten eines tschechoslowakischen Staatsbürgers verletzt haben.

Ab Herbst 1945 beurteilten die Behörden die Anträge der deutschen Antifaschisten auf Beibehaltung bzw. Wiedererlangung der tschechoslowakischen Staatsbürgerschaft. Gleichzeitig verstärkte sich jedoch das Bemühen eines Teils der deutschen Antifaschisten um eine freiwillige Umsiedelung nach Deutschland. Deutsche Sozialdemokraten und deutsche Kommunisten aus verschiedenen Teilen des nordböhmischen Grenzgebiets verhandelten mit Vertretern der Landesverwaltungen in Bayern und Sachsen und der Besatzungsadministration über Möglichkeiten einer Umsiedelung. Die deutschen Antifaschisten aus dem Gebiet Česká Lípa schlossen sich wahrscheinlich der Děčín oder Liberec Initiative an. Der tschechoslowakische Staat erlaubte die freiwillige Aussiedelung von Bürgern deutscher Nationalität nach Deutschland im Oktober 1945. Einen Monat später wurde die Aussiedelung von deutschen Antifaschisten erlaubt, aber nur in die sowjetische Besatzungszone. Das Innenministerium stellte strenge Bedingungen. Dennoch fanden sich im Gebiet Česká Lípa -zig Familien, die an einer Umsiedelung interessiert waren. Gewaltige soziale Probleme (Mangel an Wohnung und Heizung, Versorgungsprobleme, Infektionskrankheiten), die ständige Verletzung von örtlichen Aussiedlungsverbots und der strenge Winter führten dazu, dass das Innenministerium die freiwillige Aussiedelung deutscher Antifaschisten Ende 1945 zeitweilig untersagte.

Übersetzt von Petra Sochová

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK BEZDĚZ A JEHO PŘÍNOS REGIONÁLNÍ VLASTIVĚDĚ

Miloslav Sovadina

Miloslav Sovadina: The antology of homeland-study Bezděz and its contribution to regional homeland studies

The homeland-study antology Bezděz continues the traditions of both German and Czech regional homeland research. Among twenty volumes of Bezděz published up to now most attention in the line of historical and social sciences was drawn by the issues of history of towns (above all of Česká Lípa) and castles; much of it was also paid to museology and homeland studies around Česká Lípa, and naturally to glass industry. The latest history after 1945, economic history (above all of ore mining) and archeology were not left aside, either. On the contrary, little attention was up to now paid to history of arts and religion or, in general, to ethnography. In the line of natural sciences most of the published articles deal with zoology and botany, the least of them with geology. From territorial viewpoint the best researched area are the Lusatian Mountains. Within the past 20 years 394 articles, reports and notices in total were published in Bezděz; of this amount 253 deal with social and historical sciences and 141 with natural sciences. Within the past twenty years the homeland-study antology Bezděz thus significantly contributed to understanding history and nature and became a notable part of cultural life in region Česká Lípa.

Regionální vlastivědné bádání má v Čechách dlouhou tradici, sahající až do poloviny 19. století. Tehdy se začala rozvíjet činnost různých vlastivědně zaměřených spolků (památkových, přírodovědných, turistických), které začaly objevovat, evidovat a popisovat přírodní a kulturně historické zajímavosti a památky ve své lokalitě či širším regionu. Své výzkumy a poznatky sdělovali regionální badatelé prostřednictvím spolkových časopisů a ročenek široké veřejnosti. Přimo v České Lípě tak vznikl roku 1878 Nordböhmischer Excursions-Club, spolek široce vlastivědného zaměření, zahrnujícího jak archeologický, historický, etnografický, umělecko-historický, tak přírodovědný výzkum rozlehlého území, skládajícího

se v podstatě z politických okresů Česká Lípa, Litoměřice a Děčín. Spolek začal již od data svého vzniku vydávat časopis *Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs*, jehož řada čítá úctyhodných jednašedesát svazků a jehož vydávání ukončil až německý nacionálně-socialistický totalitní režim na počátku druhé světové války. A rozhlédneme-li se dále po severních Čechách, nalezneme v Liberci zhruba v téže době hned dva vlastivědné časopisy, jejichž hlavní náplní byla historie a příroda Jizerských hor. Starší z nich, založený roku 1891, nesl název *Jahrbuch des Deutschen Gebirgsvereines für das Jeschken und – Iser – Gebirge* a vycházel do roku 1941. Druhý z libereckých časopisů, *Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken – Isergaues*, měl své vlastivědné poslání přímo v názvu. A protože Jizerské hory jsou pohořím hraničním, přinášel rovněž články s tematikou Lužice a výrazně tedy překračoval regionální hranice. V letech 1905–1943 bylo vydáno celkem třicet šest ročníků. Na západ od České Lípy, v Českém středohoří a v Krušnohoří, zase vycházel v letech 1880–1942 časopis *Erzgebirgs – Zeitung. Organ der Touristen-Vereine des böhmischen Erz- und Mittelgebirge*. Abychom nezůstali jen u německých regionálních časopisů, tak na jihovýchodě, v českém vnitrozemí, byl vydáván mezi léty 1922–1938 sborník *Od Ještěda k Troskám* s výstižným podtitulem *Vlastivědný sborník českého severu*. Roku 1930 se k němu přidružil na Českolipsku vydávaný *Bezděz. Přehled kulturních a přírodních poměrů severních Čech a Lužice*, na jehož tradice navazuje náš jubilující vlastivědný sborník.

Obsahová náplň všech těchto regionálních vlastivědných časopisů je dnes cenným zdrojem informací jak historického, tak přírodovědného charakteru. Jen těžko lze docenit historický přínos těch stovek článků a zpráv o archeologických nálezech, o historii měst, obcí a hradů, biogramů nejrůznějších významných osobností, vzpomínek a pamětí, příspěvků z oborů etnografie, jazykovědy, dějin umění, muzikologie, historické geografie, ale ovšem také geologie, botaniky a zoologie.

Jak je vidno výše z podtitulů uvedených časopisů, spočívala regionální vlastivěda před druhou světovou válkou skutečně na bedrech vlastivědných a turistických spolků. Ve druhé polovině 20. století byl regionální vlastivědný výzkum a souběžně s ním i intenzivní osvětová práce soustředěny do sítě státem založených a řízených vlastivědných muzeí a okresních archivů. Došlo tak k jeho výraznému zkvalitnění, neboť sice poučené a nadšené nicméně stále jen amatéry postupně nahradili školení odborníci. Paradoxem doby však zůstává, že publikační možnosti výsledků takového výzkumu byly prakticky nulové, jen málokde se podařilo

uchovat při životě starší regionální vlastivědná periodika. Publikační možnosti sice nebyly přímo vyloučeny, ale byly velmi omezené. Tisk byl totiž podřízen přísnému ideologickému doзору, takže některá – zejména historická – témata nebylo možno vůbec publikovat, jiná naopak byla preferována a upřednostňována. Hlavním publikačním nástrojem v okresech zůstával až do roku 1989 prakticky jen denní tisk, který kromě již výše zmíněných tématických omezení také limitoval rozsah publikovaných článků. Není tedy divu, že po změně společensko-politického klimatu na konci roku 1989 se v regionech prakticky vyrojily desítky vlastivědných periodik.

Také počátky našeho vlastivědného sborníku Bezděz spadají shodou okolností do tohoto období.^{1/} Dnes držíte v ruce již dvacátý svazek Bezdězu. Ve srovnání s *Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* je to sice pouhá třetina počtu jejich svazků, na druhé straně ale zase jen málokteré periodikum v severních Čechách se může pochlubit dvěma desítkami pokračování. Dvacet ročníků vlastivědného sborníku je tedy vhodnou příležitostí k rekapitulaci, k ohlédnutí čím a jak obohatil Bezděz naše znalosti o regionu, zda dostal svému úkolu, který si vytkli jeho zakladatelé : „...stát (se) publikační základnou pro regionálně historickou, přírodovědnou a vlastivědnou práci na Českolipsku a přispívat k šíření nových poznatků a k formování vztahů obyvatelstva k jejich bezprostřednímu domovu, ke kraji, v němž žijí.“^{2/}

Co tedy bylo ve dvaceti svazcích Bezdězu publikováno? Nejprve budeme věnovat pozornost společenským vědám, zejména historii. Již letmé prolistování všech dvaceti svazků Bezdězu nenechá nikoho na pochybách, že stálým a nejčastějším tématem jsou tu dějiny České Lípy. Českolipská témata se objevují v Bezdězu nepřetržitě, ale hlavně soustavně a plánovitě již od prvního svazku. Počátky města a českolipského hradu, politickými, správními, hospodářskými i kulturními dějinami se v různé míře a z různých hledisek zabývaly na tři desítky článků, což je zajisté již velmi dobrý základ pro budoucí novou syntézu dějin České Lípy. Statě zaměřené na starší dějiny města upřesnily naše poznatky o jeho středověkých počátcích a umožnily tak zpracování nových dějin České Lípy, v nichž zejména pohled na nejstarší dějiny je opřen o nová, archeologicky ověřená a korigovaná zjištění.^{3/} Některé z publikovaných příspěvků mají význam nejen pro dějiny České Lípy, ale mají obecnější význam a platnost. Toto konstatování se týká zejména článků zabývajících se dějinami města v 19. a 20. století – soužitím Čechů a Němců v pohraničí, dějinami německé politické žurnalistiky, vývojem a konkrétními projevy německého nacionalismu

a poválečným odsunem německého obyvatelstva. Poznatky z České Lípy jsou v těchto případech příspěvkem k širšímu celostátnímu zkoumání dané problematiky a zajisté poslouží jako vhodný srovnávací materiál.

V porovnání k systematickému výzkumu dějin České Lípy jsou příspěvky k dějinám ostatních měst a obcí na Českolipsku nesoustavné a zcela ojedinělé. Přehledně-li je v abecedním pořadí, pak zde vidíme články věnované historii Doks, Jablonného v Podještědí, Jestřebí, Kravař, Mimoně, zaniklé vsi Mnichovu, městu Novému Boru, Stráži pod Ralskem a Zákupům. Právě Zákupy se ale v posledních letech těší zvýšenému zájmu. Je sice zaměřen převážně na osobnost excisaře Ferdinanda V. Dobrotivého, přesto ale jsou publikované články rovněž nemalým přínosem pro regionální dějiny. Právě osobnost Ferdinanda V. však tyto články řadí k těm, které mají mnohem širší význam a díky nimž sborník Bezděz překračuje regionální hranice. Jsou totiž pohledem do každodenního soukromého života bývalého panovníka a tedy i přínosem k celonárodním a obecným dějinám.

K příspěvkům zabývajících se jednotlivými lokalitami patří rovněž články, zaměřené na historii a stavební vývoj opevněných sídel, hradů a tvrzí. Opět v abecedním pořadí můžeme v Bezdězu najít zprávy o hradech a tvrzích Falkenburk, Houska, Jestřebí, Kuřívody, Milštejn, Tlustecská, Velký Valtinov, Winterstein (Loupežnický hrad u Petrovic) a Zákupy. Zde je třeba ocenit skutečnost, že se převážně nejedná o všeobecně známé a turisticky navštěvované hrady a zámky, k nimž již existuje i bohatý výběr literatury, nýbrž většinou o objekty téměř neznámé, navíc narušené lidskou činností, zdevastované a skryté pod novodobými přestavbami.

Stálým a častým tématem je v Bezdězu pochopitelně také sklářství. Potěšitelné je zejména zjištění, že nepřevládají články uměleckohistoricky zaměřené, ale že soustavná pozornost je věnována archeologickému výzkumu zaniklých středověkých sklářských hutí (a tedy počátkům severočeského sklářství), technologickým otázkám sklářské výroby a zatím jako první vlašťovka se objevil i příspěvek zabývající se obchodem se sklem, exportem severočeského skla do západní Evropy. Pozornost byla po zásluze věnována i sklářskému školství a výzkumu. Na druhé straně je ale nutno zdůraznit, že právě díky uměleckohistorickému průzkumu, při němž jsou severočeské sklo a jeho tuzemské sbírky porovnávány se sklem ve sbírkách v Rakousku či Německu, proniká sborník Bezděz nejen do těchto zmíněných zemí, ale i dále do západní Evropy (dovzděčeno je zasilání do Anglie). Překračuje tedy nejen regionální, ale i celostátní hranice. Při této příležitosti je možno zmínit, že Bezděz lze najít také

v odborných muzejních knihovnách v Lužici – v Žitavě, v Budyšině a v Zhořelci. Výrazně nadregionální význam mají totiž i některé další články, např. týkající se genealogie některých šlechtických rodů (Ronovci, Berkové z Dubé, Vartenberkové, Blektové z Útěchovic, rod z Mnichova) nebo již shora uvedené práce o Ferdinandu V. Dobrotivém. Výrazným solitérem je pak stať, zabývající se korespondencí českého historika a politika Jaroslava Papouška a jeho budoucí manželkou Naděždou Melnikovou-Papouškovou. Jejich sejetí s regionem je tu dáno jen skutečností, že ve Státním okresním archivu Česká Lípa je uložen osobní fond (písemná pozůstalost) N. Melnikové-Papouškové. Za zmínku ale stojí i autor tohoto článku, ruský historik Jevgenij F. Firsov, který patří – spolu s Haraldem Skalou – k jediným zahraničním autorům, publikujícím v Bezdězu.

Hojně se vyskytujícím tématem je dále českolipské muzejnictví, příspěvky věnované historii českolipských muzeí a jejich sbírkám. Vedle historie a výstavní činnosti současného vlastivědného muzea je pozornost věnována i jeho předchůdcům, německému muzeu a zejména Českému muzeu pro kraj českolipský. Publikované články jsou již solidním základem pro celkové zpracování souhrnných dějin českolipského muzejnictví – německého, menšinového českého i současného. Ve srovnání s českolipským muzeem je státnímu okresnímu archivu a jeho fondům věnována pozornost nesrovnatelně menší. Kromě zprávy o novostavbě budovy okresního archivu upozorňují ostatní příspěvky na některé zajímavé archivní fondy a hlavně na významné archiválie nebo jejich soubory (obecní, farní, spolkové a školní kroniky).

S muzeem a archivem je úzce spjata vlastivědná práce obecně, i té se dostalo na stránkách Bezdězu pozornosti. Minulostí vlastivědné práce se zabývaly články zaměřené na činnost českolipského Excursions-Clubu a na okolnosti vzniku a vydávání časopisu Bezděz ve 30. letech minulého století. Pravidelně je ale hodnocena a sumarizována také práce našeho Vlastivědného spolku Českolipska – Klubu přátel muzea.

Ke kladům Bezdězu je možno počítat i dva další často zastoupené tématické okruhy. Jeden z nich je možno označit širokým pojmem hospodářské dějiny. V tomto okruhu můžeme zaznamenat samostatné články zaměřené na různé obory cechovní práce (českolipské hrnčířství a cínařství, společenstvo řezníků v České Lípě, cech ševců v Mimoní) a průmyslové výroby (pokus o výrobu automobilů v Zákupcích), z nichž některé již byly zahrnuty do dějin jednotlivých obcí. Pravidelně pozornosti se ale těší zejména těžba rud a jiných nerostů v Lužických horách a v jejich podhůří, a to jak na českolipské, tak na děčínské straně. Vedle prospekce

a těžby drahých a jiných kovů je možno se seznámit také s (hypotetickými) nálezy polodrahokamů a zejména s těžbou uhlí. S výrobou dřevěného uhlí v lesních komplexech Lužických hor souvisí evidence nálezů někdejších milířů. Jih Českolipska měl jiný hospodářský charakter a proto se k němu váže zatím jen ojedinělý příspěvek k dějinám rybníkářství.

Druhý výše zmíněný tematický okruh lze zase vymezit chronologicky jako nejnovější dějiny, přesněji pak řečeno jako dějiny druhé světové války a období po roce 1945. Zájem je zatím soustředěn jednak na události předcházející odtržení pohraničí Československé republiky na podzim roku 1938, jednak na historický vývoj pohraničí těsně po skončení druhé světové války, na problematiku konce válečných operací, odsunu německého obyvatelstva, potrestání válečných zločinů, osidlování pohraničí a na události z počátku 50. let. I tato skupina příspěvků posunuje přínos sborníku Bezděz na celostátní úroveň. Situace v pohraničí se totiž velmi často značně lišila od převládajícího celostátního vývoje, posuzovaného ovšem optikou centrálních pramenů a ze zorného úhlu českého vnitrozemí. Regionální historie v tomto badatelském úsilí tedy vystupuje jako důležitý srovnávací a korigující element, objektivizující naše poznatky z nejnovějších dějin.

Poměrně dlouho převládalo mínění, že pohraniční oblasti jsou z hlediska prehistorického osídlení málo významné, neboť jsou na archeologické nálezy chudé. Příspěvky, publikované v Bezdězu, ale ukazují, že Českolipsko zdaleka není územím archeologicky bezvýznamným. Archeologicky zaměřených příspěvků sice zatím není mnoho, ale zejména výzkum paleolitu a mezolitu již také významně přesáhl regionální hranice.

Zřejmě prozatím posledním trvalým tématem v obsahovém profilu sborníku Bezděz je památková péče. Pozornost je věnována hlavně tzv. drobným památkám. Velmi četně jsou v Bezdězu zastoupeny krátké zprávy, upozorňující na různé sochy, kříže, kaple, skalní reliéfy, hraniční kameny a další drobné uměleckohistorické památky, upřesňující jejich lokalizaci a hlavně podávající svědectví o jejich fyzickém stavu v daném době. V tomto oboru památkové činnosti koná Bezděz velmi významnou práci, neboť eviduje a mapuje tyto památky a zanechává tak zprávu o jejich existenci. Snad jen ti badatelé, kteří se podobnou tematikou zabývají, dokáží ocenit, jak unikátní a jinde stěží nalezitelné informace jsou v těchto zprávách pro budoucnost obsaženy. A je nutné ocenit i skutečnost, že spolek, který se záchranou a obnovou těchto památek zabývá – Drobné památky severních Čech – publikuje na stránkách Bezdězu zprávy o své činnosti.

Zatím jsme probrali jen profilující obory a témata, jimiž se Bezděz pravidelně a soustavně zabývá. Mnohé další příspěvky v Bezdězu ale jsou zatím ojedinělé, osamocené, avšak nikoliv druhořadé. Až do nedávna bylo málo pozornosti věnováno dějinám umění, teprve v posledních třech svazcích je vidět znatelný obrat a pravidelné publikování článků s umělecko-historickou tematikou. Nyní můžeme najít v Bezdězu již šest článků z tohoto oboru z nichž pět bylo otištěno až v posledních třech ročnících Bezdězu. Lze tedy oprávněně doufat, že v budoucnu se s umělecko-historickou tematikou budeme v Bezdězu setkávat častěji. Kupodivu málo jsou v Bezdězu také zastoupeny dějiny středověkého osídlení, ač – na rozdíl od dějin umění – autorské zázemí je poměrně početné. Skutečně jen osamocenými jednotlivinami byly v Bezdězu zatím dotčeny náboženské dějiny, lidové pověsti, co do závažnosti sice jen okrajová, nicméně zajímavá a čtenářsky jistě přitažlivá historie turistiky nebo neméně populární heraldika, v daném případě nové znaky a prapory obcí.

Pravidelnou součástí Bezdězu je rubrika Kronika, přinášející krátké příspěvky k životním výročím různých osobností. Pomíneme-li však medailony osob, které jsou autorsky či organizačně nějak spjaty s Bezdězem či Vlastivědným spolkem Českolipska, zůstane nám jen několik málo biogramů jiných osobností – patří k nim zakladatelé novodobé historické regionalistiky prof. J. V. Šimák a v rámci českolipského regionu pak Marie a Břetislav Vojtiškoví, vlastivědný badatel a organizátor Richard Klos, sklářský výtvarník Bruno Riedl, malíři Wilhelm Reichelt, Eduard Steffen a Rudolf Novotný, pedagogové Jaromír Vomáčka, Zdeněk Pokorný a J. Vodička, muzejní konzervátor Petr Charvát a kronikář Jablonného v Podještědí Václav Flegl. Sem je možno přiřadit ještě osobnost protifašistického odboje Vladimíra Horáka.

Přenesme nyní pozornost na vědy přírodní, konkrétně na geologii, biologii a zoologii, které jsou v Bezdězu nejčastěji zastoupeny. Pozornost zaměříme nejprve na zoologii, která má v přírodovědné části Bezdězu zcela dominantní postavení. Zoologický výzkum je zaměřen jednak na širší teritoria či určité lokality, jednak cíleně na určité druhy bezobratlých, ptáků i savců. Rozsáhlejším teritoriálně vymezeným oblastem jsou přímo věnovány dva dosud vydané tematické svazky Bezdězu. Obsahem prvního z nich jsou Lužické hory (Bezděz 4/1996), hned následující svazek se pak zabývá bývalým vojenským výcvikovým prostorem Ralsko (Bezděz 5/1997). Avšak i v dalších svazcích Bezdězu se najdou články mapující zoologické poměry v širším měřítku, ať již jsou to opět Lužické hory

a bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko, Kokořínsko, Holanské rybníky, údolí Peklo nebo články věnované vodním měkkýšům Ploučnice, Svitávky, Panenského potoka a Manušických rybníků. A naopak – i v obou zmíněných tematických svazcích jsou zastoupeny statě, zaměřené pouze na výzkum určitého druhu živočichů. Na první pohled je zřejmé, že v Bezdězu převládá výzkum entomologický, zaměřený často i opakovaně na určité druhy hmyzu – vážky (*Odonata*), krasce (*Buprestidae*), střevlíkovité (*Carabidae*), tesařika alpského (*Rosalia alpina*). Ale připomenuty jsou i mnohé další druhy hmyzu, ať již jde o běžně se vyskytující, např. motýli (*Lepidoptera*), pavouci (*Arachnae*) či hlodnící (*Latridiidae*), nebo naopak na Českolipsku vzácné druhy, jako je mravenec rašelinný (*Formica picea*) nebo hnízdotvorka pospolitá (*Atherix ibis*).

Velmi početné jsou ale také, často jen drobné, příspěvky ornitologické, informující o pozorování, hnízdění či tazích různých, často i vzácně se vyskytujících, druhů ptáků. Ze savců byla opakovaná pozornost věnována letounům a vydře říční (*Lutra lutra*). Obecně však lze říci, že v případě ptáků i savců nesoustřeďuje se v Bezdězu soustavný zájem na žádný z druhů živočichů, ani nejsou plánovitě monitorovány a vyhodnocovány určité oblasti.

Druhým co do četnosti příspěvků zastoupeným vědním oborem je botanika. Jednoznačnou převahu mají botanické inventarizační průzkumy různých lokalit. Již nyní je možno zdůraznit, že většina zkoumaných míst leží v Lužických horách, jen několik málo v jiných částech Českolipska. Inventarizačnímu průzkumu v Lužických horách byly podrobeny louka u Brodských v Dolní Chřibské, mokřad u Hraničního rybníka, Kytlice, rašeliniště u Mařeniček, přírodní rezervace Jezevčí vrch, Klíč, Spravedlnost a Vápenka. Kromě bývalého vojenského výcvikového prostoru Ralsko, jemuž byl věnován celý jeden svazek Bezdězu, to je pak ještě Kravařsko, Provodínské pískovny, Okřešické louky a skála u Oken. A podobně jako v případě zoologie, i u botaniky se výzkum zaměřil na širší oblasti a lokality i na určité druhy flóry. O preferenci teritorii již byla řeč. Pokud jde o zaměření na určitá biologická společenstva, je asi třeba na prvním místě uvést, že zasloužené pozornosti se těšil významný fenomén Lužických hor – les, jemuž byly v Bezdězu věnovány dva články. Z jednotlivých rostlinných druhů byl největší zájem věnován čeledi vstavačovitých (*Orchidaceae*), ojedinělé příspěvky se samostatně zabývaly prstnatci (*Dactylorhiza*) a diviznou (*Verbascum*). Nesporným kladem inventarizačních průzkumů, byť zatím soustředěných jen do Lužických hor, je jejich soustavnost. Díky těmto zprávám patří dnes Lužické hory

k teritoriím, které mají podrobné inventarizační průzkumy veřejně publikovány a tedy dostupné všem zájemcům.

Hodnocení přínosu Bezdězu v oboru geologie bude již jen opakováním všeho, co bylo řečeno výše. Pozornost byla zaměřena jak na větší geologické celky, tak na jednotlivé lokality, ovšem i ty lze zařadit do širších geologických souvislostí. A tak lze konstatovat již známou skutečnost, že k nejlépe geologicky probádaným oblastem patří Lužické hory. Předmětem výzkumu byly tamní pískovce, obnažené čedičové skály, jeskyně či rudné žíly. A do Lužických hor patří i solitérní objekty, jímž byla v rámci geologie regionu věnována pozornost – Bedřichovický viklan, skalní brána v údolí Hamerského potoka, tzv. Sirný pramen a jeskyně Okno u Trávníku. Ve srovnání s Lužickými horami je geologické stavbě či zajímavostem ostatních částí českolipského okresu věnována pozornost víceméně ojedinělá. Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko má již zmíněný monotematický svazek Bezdězu, v němž je geologie oblasti sledována jak globálně, tak cíleně. Z ostatních částí Českolipska je již zmíněn jen Holý vrch u České Lípy a údolí Peklo.

Kromě těchto tří přírodních věd jsou ojediněle články v Bezdězu zaměřeny na ochranu přírody obecně a na environmentální vzdělávání. Pro specifické poměry na Českolipsku, které bylo v letech 1970–1990 negativně poznamenáno chemickou těžbou uranu, měly ovšem zcela zásadní význam články o radioaktivním znečištění Ploučnice. V souvislosti se zříčením části skalního bloku na Jestřebí byla v devatenáctém svazku Bezdězu věnována zvýšená pozornost také skalnímu říční jednaku na již zmíněném Jestřebí, jednaku na Juliovcích v Lužických horách.

S výjimkou botanických zpráv o inventarizačním průzkumu je tedy možno konstatovat, že přírodovědný výzkum Českolipska je zatím dosti roztržštěný. Nezanedbatelným jednotícím prvkem je tu ovšem teritorium Lužických hor. Do něj se především soustředí výzkum jak zoologický, botanický a téměř bezvýhradně geologický. A při bližším pohledu na historickou zeň Bezdězu je možno zaznamenat, že do Lužických hor je možno zasadit i mnohá historická témata. Archeologickým výzkumem zaniklých středověkých sklářských hutí počínaje, přes těžbu rud, drahých kovů a hypoteticky i drahých kamenů až po výrobu dřevěného uhlí. I v těchto oblastech výzkumu jsou Lužické hory územím, které je velmi podrobně, soustavně a systematicky zkoumáno.

Hodnotíme-li výsledky vlastivědného bádání podle tematického zastoupení na stránkách Bezdězu, není možno pominout limitující působení autorského zázemí sborníku. Již jen letmé a zběžné nahlédnutí do obsahu

a do seznamu přispívajících autorů jednotlivých svazků Bezdězu odhalí skutečnost, že nejčastěji se na obsahové náplni Bezdězu podílejí pochopitelně odborní pracovníci Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě a tamního Státního okresního archivu. Hojně publikujícím autorem je muzejní historik Ladislav Smejkal, který patří k zakládajícím členům sborníku Bezděz a Vlastivědného spolku Českolipska. Ojedinele publikujícím autorem je správce muzejních sbírek Olga Sykáčková, později se zapojil do publikačního kolektivu také archeolog Vladimír Peša a restaurátorka Eva Reslová. Z přírodovědců v muzejních službách je třeba v první řadě jmenovat geologa a vlastně polyhistora Petra Kühna, který kromě geologických statí je autorem také řady krátkých zpráv o drobných historických památkách a dalších historických pojednání. Další výraznou autorskou postavou je všestranný přírodovědec, ale zejména entomolog, Miroslav Honců. Často v Bezdězu publikoval své poznatky rovněž další z muzejních přírodovědců Zdeněk Vitáček.

Pracovníci českolipského archivu mohli přispět pouze do historické části Bezdězu, učinili tak ale prakticky pravidelně a také téměř všichni. Středověkým dějinám, ale také dějinám správy a hospodářským dějinám se věnoval Miloslav Sovadina. Tentýž autor ve spolupráci s Jaroslavou Jarolímkovou publikovali postupně přehledy o dochovaných obecních, spolkových, školních a farních kronikách, uložených ve Státním okresním archivu. Nejnovějšími dějinami po roce 1945 se zabývá Jana Blažková. Velmi široký tematický záběr od 16. do 20. století měl a různorodá témata zpracovával Petr Gajdošík. Naopak pouze na obchod se sklem se soustředila Dagmar Šimánková.

Přesto, že v předešlých odstavcích byla vyjmenována celá řada pracovníků muzea a archivu, na zaplnění 20 svazků sborníku a na pokrytí široké škály témat by jejich síly pochopitelně nestačily. A tak odborné muzejní a archivní pracovníky doplňovali od počátků vydávání Bezdězu ještě mnozí další regionální badatelé. K vůbec nejpilnějším autorům, který dosud publikoval v každém svazku Bezdězu, patří amatérský historik Jaroslav Panáček (v současné době již odborný pracovník Vlastivědného muzea a galerie), který v tandemu s archeologem Františkem Gabrielem z Památkového ústavu v Ústí nad Labem nejvíce přispěl k poznání dějin České Lípy. K pilným autorům patří také sklářský archeolog Michal Gelnar. V posledních letech se k těmto stálým regionálním spolupracovníkům přidali navíc Martin Aschenbrenner a Robert Krejcar. Také přírodovědci se mohli opřít o široký kádr spolupracovníků, k nimž patřili a patří třeba Martin Benda, Karel Filip, Pavel Kurka, Oldřich Roztočil, Kamil Šrubař nebo Jiří Zajíček.

Do Bezdězu ale začali záhy, již od druhého svazku, přispívat také autoři, působící v institucích mimo českolipský okres. Oněmi prvními mimočeskolipskými autory byli Jarmila Brožová (Uměleckoprůmyslové muzeum Praha) a Jiří Úlovec (Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, Praha). Spolupráce s odborníky z různých specializovaných pracovišť – ústavů Akademie věd, výzkumných ústavů, vysokých škol, správ CHKO i z různých úřadů – se v dalších letech stále rozvíjela. Přímými kontakty členů redakční rady a dalších stálých spolupracovníků Bezdězu tak byl získán početný kolektiv autorů pro spoluúčast na přípravě obou monotematických svazku Bezdězu (jež byly – připomeňme znovu – zaměřeny na Lužické hory a bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko). Někteří z nich ale neomezili svoji publikační účast jen na jediný svazek Bezdězu a naopak se stali pravidelnými přispěvateli. Stálými a pravidelně přispívajícími autory se tak stali Petr Havránek (bývalý pracovník odboru životního prostředí Okresního úřadu v České Lípě a později Krajského úřadu v Liberci), Marta Plánská (odborná pracovnice Správy CHKO Lužické hory a v současnosti pedagog Střední lesnické školy ve Šluknově) nebo Jiří Vondráček (pracovník Agentury ochrany přírody v Ústí nad Labem), ovšem i jiní, méně často píšící spolupracovníci, třeba Jiří Adamovič (Geologický ústav Praha). Postupem času, jak Bezděz pronikal do povědomí i odborné veřejnosti, se okruh těchto spolupracovníků měnil a vyvíjel. Nelze zde vyjmenovat všechny a není to ani účelem tohoto přehledu. Důležité pro nás ale je zjištění, že péči členů redakční rady i dalších autorů, díky jejich osobním kontaktům, doporučením a cílevědomému působení byl vybudován tak rozsáhlý okruh přispěvatelů. A je jistě dobrým vysvědčením pro regionálně zaměřený sborník, že odborníci z výše zmíněných institucí se ochotně podíleli na obohacení obsahové náplně Bezdězu.

Ani přes plejádu různých autorů se ovšem dosud nepodařilo pokrýt všechna témata. Již dříve bylo třeba konstatováno, že v Bezdězu se zatím jen sporadicky vyskytují články s uměleckohistorickou tematikou a tento nedostatek je jednoznačně zapříčiněn absencí vhodných autorů. Teprve poté, kdy začal do Bezdězu přispívat odborný pracovník z Filozofické fakulty Karlovy univerzity Petr Mandažiev, objevují se pravidelně i články s touto problematikou. I nadále však chybí autoři zabývající se např. lidovou architekturou či hudbou. Přitom redakční rada Bezdězu se opravdu stará o dostatečné zajištění autorského zázemí. Již od poloviny 90. let nabízí Bezděz své stránky pro publikování kvalitních diplomových a jiných studentských prací. Své prvotiny tak v Bezdězu publikovali třeba Martin Barus, Martin Klement, Miroslav Kolka, Pavlína Kratěnová, Zuzana

Raková, Jaroslav Slabý a Veronika Vosálová. Jistě netřeba obzvláště zdůrazňovat, že tato činnost přinesla a přináší oboustranný prospěch. Regionálnímu vlastivědnému bádání umožňuje zveřejňování zajímavých poznatků, jež by jinak skončily pouze v jediném nepublikovaném exempláři v univerzitních knihovnách, obohacuje obsahovou pestrost Bezdězu a v neposlední řadě nabízí mladým absolventům vysokých škol první publikační možnosti.

V předcházejícím textu byla několikrát připomenuta obsahová pestrost Bezdězu. V závěrečné tabulce bude možno přínos Bezdězu zhodnotit kvantitativně. Přesto je třeba se zamýšlet i nad tím, jak pokračovat dále, jak ještě působení Bezdězu zkvalitnit. Již v laudatiu k desátému svazku Bezdězu vytyčil Jiří Šouša další možnosti Bezdězu právě v tematicky uzavřených svazcích.^{4/} Vzhledem k jednoznačně kladné odborné i čtenářské odezvě, již se dostalo oběma dosud vydaným monotematickým svazkům i s ohledem na běžnou praxi, s níž jsou v současnosti koncipovány různé odborné časopisy, ročenky či sborníky, je to doporučení jistě správné. Je však otázkou, zda je časově, organizačně a personálně náročná příprava koncipovaných svazků vůbec v silách redakční rady a celého autorského kolektivu. Nesporným kladem Bezdězu je již skutečnost, že v průměrně velkém okresním městě bez odborného autorského zázemí vysoké školy již 20 let vychází kvalitní regionální sborník. A bylo by dobré a prospěšné, aby vycházel i nadále. Doba totiž staví před jakoukoliv publikační činnost nejen otázky obsahové náplně, ale i technického charakteru. Mám tu na mysli masivní působení počítačových informačních zdrojů a elektronického zpracování a přenosu dat. Tento tlak, nebo zcela jasně řečeno konkurence, bude stále sílit a bude třeba se s ní nějak rozumně vypořádat, aby technologický pokrok dostal své a Bezděz a jeho obsah zůstal zachován. Proto se domnívám, že by měl Bezděz nadále pokračovat ve své obsahové pestrosti a dokonce ji cílevědomě a plánovitě rozšiřovat – věnovat se i nadále sklárství, soustavně se zabývat nejnovějšími dějinami, posílit důraz na dějiny 17.–19. století, na kulturní dějiny a dějiny umění. To ovšem předpokládá neustále rozšiřovat okruh autorů a hledat nové spolupracovníky. Takovou činností by Bezděz i nadále plnil své základní poslání – informovat a vzdělávat na jedné straně a organizovat vědecký výzkum v regionu na straně druhé.

Dostál tedy Bezděz svému programu, splnil všechny plány, s nimiž byl založen? Po všem, co bylo výše napsáno, je možno s hrdostí říci, že ano. Během uplynulých dvaceti let se Bezděz stal jedním z mála kontinuálně a pravidelně vycházejících regionálních sborníků. Každoročně

přináší kolem dvou desítek nových, původních studií, materiálů a drobných článků se společenskovední i přírodovědní tematikou. Na Českolipsku se skutečně stal důležitou publikační základnou nejen pro místní vědecké pracovníky ve Vlastivědném muzeu a galerii a ve Státním okresním archivu, ale i pro široký okruh nezištných spolupracovníků z nejrůznějších vědeckých institucí a vysokých škol v celé České republice. Má sice jen na stovky osob omezený, nicméně stabilní, okruh čtenářů a našel si cestu nejen mimo region, ale i mimo hranice republiky. Záměry, s nímž byl Bezděz založen, plní tedy náš sborník dokonale. A nikoliv jen po stránce odborné.

Regionální vlastivědné bádání, ať již historická regionalistika nebo regionální přírodovědný výzkum, je nedílnou součástí historického a přírodovědného výzkumu celostátního či národního, je faktografickým základem a východiskem pro zpracování obecných otázek. Vedle této odborné působnosti má však regionální vlastivědná práce také nesmírnou sociální funkci. Nejen tím, že obohacuje kulturní život oblasti, v níž působí, v našem případě Českolipska, ale zejména svým vlivem na postoje a jednání veřejnosti, svým ideovým působením, které je sice neměřitelné, nelze je vtěsnat do žádných výkazů a tabulek (a proto je snadno bagatelizováno či přímo popíráno), ale přesto má nezastupitelnou funkci při kulturní a civilizační integraci každého jedince a podílí se na vytváření pozitivních etických hodnot. A také v tomto ohledu je význam Bezdězu trvalý.

POZNÁMKY

- 1/ Okolnosti vzniku vlastivědného sborníku Bezděz a problémy spojené s počátky jeho vydávání byly již popsány v článku Smejkal, Ladislav – Sovadina, Miloslav: *Stopami vlastivědy. Čtyřicet let činnosti Klubu přátel muzea, Bezděz 16, 2007, s. 191–214, zejména 201–203.*
- 2/ *Úvod, Bezděz 1, 1990, s. 6.*
- 3/ Panáček, Jaroslav – Vojtišková, Marie – Smejkal, Ladislav: *Z dějin České Lípy, Česká Lípa 1999.*
- 4/ Šouša, Jiří: *Laudatio Bezdězu k dovršení první desítky, Bezděz 10, 2001, s. 3–8.*

TABULKA : Počet článků v jednotlivých svazcích Bezdězu

Ročník	Historické články	Přírodovědné články	Celkem
1/1990	9	3	12
2/1994	3	6	9
3/1995	6	2	8
4/1996	5	14	19
5/1997	3	22	25
6/1997	11	4	15
7/1998	9	7	16
8/1999	14	10	24
9/2000	15	9	24
10/2001	15	7	22
11/2002	17	7	24
12/2003	22	6	28
13/2004	20	5	25
14/2005	13	7	20
15/2006	15	4	19
16/2007	19	3	22
17/2008	12	7	19
18/2009	16	9	25
19/2010	12	3	15
20/2011	17	6	23
Celkem	253	141	394

RESUMÉ

Heimatkundliche Zeitschrift *Bezděz* und ihr Beitrag zur regionalen Heimatkunde

Miloslav Sovadina

Die heimatkundliche Zeitschrift *Bezděz* knüpfte 1990 an die Tradition sowohl der deutschen als auch der tschechischen heimatkundlichen Forschung an. Zwischen 1990 und 2010 erschienen bereits zwanzig Bände des *Bezděz*. Der Artikel untersucht, wie und womit der *Bezděz* die Kenntnisse zu Geschichte und Natur der Region bereichert. Im Bereich der der Geschichts- und allgemeiner Gesellschaftswissenschaften erfuhren die Geschichte von Česká Lípa und weiterer Städte und Burgen in der Region die größte Aufmerksamkeit auf den Seiten des *Bezděz*. Viel Raum wurde verständlicherweise vor allem dem Glaswesen, aber auch den Museen und der heimatkundlichen Forschung gewidmet. Aber auch die neueste Geschichte nach 1945, die Wirtschaftsgeschichte (insbesondere die Erzförderung im Lausitzer Gebirge) und die Archäologie fanden ihren Niederschlag. Wenig Aufmerksamkeit hingegen wurde bisher der Kunst- und Religionsgeschichte oder der allgemeinen Ethnographie gewidmet. Viele Artikel, vor allem zum Glaswesen aber auch zur Genealogie und zur neuesten Geschichte haben überregionale Bedeutung. Auf dem Gebiet der Naturwissenschaften betraf das Gros der publizierten Artikel die Zoologie (überwiegend Entomologie und Ornithologie) und die Botanik, am wenigsten Artikel betrafen die Geologie. Was die Territorien betrifft, so ist das Lausitzer Gebirge am besten erforscht. Dank einer monothematischen Ausgabe wurde der ehemalige Truppenübungsplatz Ralsko vom Standpunkt der Naturwissenschaften erkundet. Den übrigen Territorien im Gebiet Česká Lípa wurde bisher nur sporadische Aufmerksamkeit geschenkt.

Die inhaltliche Vielfalt des *Bezděz* wird jedoch stark durch die Autorenbasis beschränkt. Den größten Einfluss auf die inhaltliche Gestaltung des *Bezděz* haben die Fachkräfte des Heimatkundemuseums und der Galerie sowie des Staatlichen Kreisarchivs in Česká Lípa. Dazu kommt eine Anzahl regionaler Forscher und auch Autoren, die in einschlägigen Institutionen außerhalb des Kreises Česká Lípa wirken. Charakteristisch für den *Bezděz* ist, dass er mit Hochschulstudenten zusammenarbeitet und sie an die regionale heimatkundliche Arbeit heranzuführt. Das bringt beiden Seiten Nutzen – es bereichert die regionale Heimatkunde und gestaltet die Zeitschrift bunter, andererseits bietet es den jungen Hochschulabsolventen erste Publikationsmöglichkeiten.

In den 20 Ausgaben des *Bezděz* wurden insgesamt 394 Artikel, Materialien, Notizen und Mitteilungen veröffentlicht, davon 253 aus dem Bereich Gesellschafts- und Geschichtswissenschaften und 141 aus dem Bereich Naturwissenschaften. Die heimatkundliche Zeitschrift *Bezděz* hat so in den vergangenen zwanzig Jahren bedeutend zur historischen und naturwissenschaftlichen Erkundung der Region beigetragen und ist ein wichtiger Teil des kulturellen Lebens des Gebiets Česká Lípa geworden.

In den folgenden Jahren sollte *Bezděz* die inhaltliche Vielfalt bewahren und sie sogar zielbewusst und planmäßig erweitern – auch weiter sich dem Glaswesen widmen, sich systematisch mit der jüngsten Geschichte befassen, den Schwerpunkt 17. bis 19. Jahrhundert vertiefen, Kultur- und Kunstgeschichte studieren. Das setzt jedoch voraus, den

Autorenkreis ständig zu erweitern und neue Mitarbeiter zu suchen. Auf diese Weise kann Bezdéz auch in Zukunft sein Hauptziel erreichen – die wissenschaftliche Forschung in der Region zu organisieren und vor allem zu informieren und zu bilden.

Übersetzt von Petra Sochová

ŠTOLY NA ŽELEZNOU RUDU NA DĚVÍNĚ U HAMRU NA JEZEŘE

Petr Kühn

Petr Kühn: The remainders of old iron ore mines at the Děvín hill near Hamr na Jezeře.

Between approximately 1550 and the end of Thirty Years War and later also from 1786 to the end of the 18th century near Hamr na Jezeře in the surroundings of Česká Lípa (Northern Bohemia, approx. 60 km W of Liberec) iron ores were mined and processed. This industry is manifested by a great number of remainders (mined-out veins, waste dumps, adits, shafts, slag dumps etc.) dispersed over the country. The opinions on the nature and the composition of the mined ore and of its origin differ widely because in no one of these workings materials which can be unambiguously determined as the mined ore can be identified. In the older (mostly German) literature on local history the opinion on these ores gradually developed so far that, finally, the ore was designed as "Toneisenstein" (clayey iron ore) (Müller 1915; Zimmermann, 1923); in modern, mostly Czech literature the mined iron ore is described as sandstone impregnated by ferric oxides and oxide-hydroxides. This ferruginous sandstone, however, up to now constitute the walls of all mined-out spaces.

The paper gives a description of the old mines (two adits and small mine workings in the walls of a cellar of the former castle) on the crest of Děvín hill near of Hamr na Jezeře. From this description it follows that the old miners in no case were concerned with the hard sandstone impregnated with goethite which at present is generally specified to be the mined iron-ore constituting the walls of all mined-out spaces preserved to the present days. The old miners and iron-founders evidently were interested exclusively in iron-rich, brown to red decomposition products of different neovolcanic basic eruptive rocks (basalts, nephelinites, monchiquites, polzenites etc.) called "Toneisenstein" (clayey ironstone) by Reuss (1797), Müller (1914) and Zimmermann (1923).

The last two attempts to restore the iron ore mining in this area in about 1909 and 1922 were stimulated by a paper published by Lowag (1908) containing exaggerated data concerning the abundance and quality of the local iron ores.

Úvod

V širším okolí České Lípy při severním okraji české křídové pánve a v oblasti Lužických hor na jih od sasko-české hranice byly před mnohými lety těženy a hutněny železné rudy; těžba sice byla jen malého rozsahu a měla jen místní význam, ale přesto po sobě zanechala četné pozůstatky, které dodnes nacházíme rozptýlené po ploše více než 1000 km² (viz např. Kühn et al. 2000).

Povaha zde dobývaných železných rud je již dlouhou dobu předmětem diskuse. Dosud zachované dobývky jsou totiž vázány na výchozy kratších nebo delších, až několik kilometrů dlouhých, žil bazických vyvřelých hornin čedičového typu a polzenitů, které však jsou zpravidla silně přerostlé vegetací, částečně zřícené a zdá se, že vlastní těžená železná ruda byla zdejšími horníky úplně vyklizena a ve výchozech nikde nezůstala zachována. Ani dosud zachované písemné zprávy nepodávají dostatek údajů, z nichž by se dalo soudit na charakter a složení těžené suroviny. Jen hojně rozšířené, nápadně těžké, silně železité pískovce vytrvale vzbuzují zvědavost badatelů i návštěvníků, takže např. i v naší novější literatuře (viz např. Rubin et al. 1986) je jako zde těžená železná ruda popisován právě tento železitý pískovec, tvořící ještě dnes stěny zachovaných dobývek, přestože již Reuss (1797), který některé doly mohl navštívit ještě v činnosti, později také Müller (1914) a Zimmermann (1923) poukazují na to, že zde dobývaná ruda bývala označována jako „jílová železná ruda“ („Toneisenstein“)

Že staří horníci zřejmě neměli zájem o zdejší železité pískovce, je vidět i z toho, že tyto nápadné, těžké, značně tvrdé a proti zvětrávání odolné úlomky železitého pískovce nejen že tvoří zachované stěny dobývek a nápadné skalní útvary, ale že jejich úlomky dodnes nacházíme roztroušené v okolních lesích a zvláště hojně v přístupových cestách k dobývkám (viz i Lowag 1908); je proto velmi pravděpodobné, že tyto mimořádně pevné a těžké kameny byly nejvíce používány právě na zpevňování písčitých cest.

Historický přehled

Zimmermann (1923) rozděluje zdejší těžbu železných rud do tří oddělených období:

starší, na které dnes můžeme usuzovat již jen z nepřímých indicií, střední, od asi 1550 (nebo 1570 ?) až do konce třicetileté války, třetí, nejmladší období za hraběte A. F. Hartiga v Mimoni, které trvalo od roku 1768 skoro do konce 18. století (~ 1790, > 1792).

K tomu se druzí nejnovější pokusy o obnovení těžby železných rud pod Hartigovskou vrchností v Mímoni ještě na počátku 20. století, na něž se objevilo několik dokladů ve fondu Velkostatek Mimoň pobočky Žitenice Státního oblastního archivu v Litoměřicích.

Střední periodu dokládá ojedinělá zpráva z roku 1550 o výrobě železných kotevních tyčí pro novostavbu věže kostela sv. Jana v Žitavě, objednaných u „mistra Petra Greye, hamernického mistra na novém hamru pod Děvinem“ ^{1/} (Sauppe 1903). Z téhož roku 1550 pochází také zpráva o hamru v Žibřidicích, který pravděpodobně zpracovával rudy z dobývek, dodnes zachovaných na hřbetu Táhlého vrchu a na Bukové v Janovickém lese (Müller 1933; Havránek 1999); ten však asi nebyl dlouho v provozu, protože mu asi konkuroval výhodněji položený hamr pod Děvinem a z pozdější doby o něm již nemáme žádné zprávy (Štoviček 1967). Z téže doby pravděpodobně pochází pokus o vybudování přehrady v Novinách p. Ralskem k pohonu tamního hamru (Rybář 1973).

O třetí etapě podává přímé svědectví Anton Lehmann, učitel v Novinách pod Ralskem, který se ve své životopisné kronice k roku 1786 zmiňuje o tom, že „...před přibližně 12 nebo 13 lety byl železnorudný důl u Hamru nově otevřen, letos 8. září se tak stalo také u Hradčan za Mímoní“ ^{2/} (Wiechowsky 1928).

V roce 1786 pracovala na Mímoňském panství Hartigů v Hamru jedna vysoká pec, v nejbližším okolí (Hamr, Břevniště, Chrastrná) pět hamrů, pro které byla ruda těžena ve čtyřech dolech (Reuss 1797; Tille 1902); pec v Hamru však vyhasla asi již v roce 1790. O málo později pracovala také vysoká pec na dokeském panství Waldsteinů v Hradčanech, pro níž byla ruda těžena v okolí Máchova jezera (v Doksech, na Borném, na Havířském vrchu až po Velkou a Malou Bukovou). Tato pec prý produkovala týdně asi 130 centnýřů (~ 6500 kg) železa (Reuss 1797; Tille 1902; Müller 1914) a byla v roce, kdy Reuss psal svoji knihu o boleslavském okrese (před 1797) ještě v provozu. Svědčí o tom také pískovcový blok s letopočtem 1792, pocházející od horního (jihozápadního) konce dobývek na severovýchodním svahu Havířského vrchu u Doks (Kühn 1998). Dnes je vystaven v českolipském muzeu.

Pravděpodobně nejbohatší zdejší výskyty železných rud se nacházely jižně od Hamru na Jezeře, na asi 1,4 km dlouhém hřbetu, vyznačeném vrcholy Děvín (435 m), Ostrý neboli Hamerský Špičák (452,2 m) (Kühn 1997) a Schächtenstein (372 m) (Kühn 2000b), a v jeho okolí. Celý hřbet je od roku 1996 chráněn jako geologická a technická památka. Jeho páteří je skoro svislá, místy až 4 m mocná žíla polzenitu směru JZ-SV,

prorážející okolní křídové pískovce, na níž jsou vázány četné pozůstatky staré hornické činnosti. Stáří její horniny bylo radiometricky určeno na 77 milionů let (Pivec et al. 1998) a náleží tedy do svrchní křída. Žíla se svým severovýchodním koncem vynořuje z bažin východně od Hamerského jezera a vystupuje po úzké hraně hřbetu Děvína vzhůru pod hrad (Scheumann 1913; Müller 1927), její polzenitová výplň však vychází na povrch teprve těsně pod zříceninou. Žíla je zde mocná necelé 3 m a sestává z vodorovně uložených silných šestibokých sloupů. Pískovec na styku s vyvřelinou je při kontaktu proti okolnímu pískovci zpevněný, odolnější proti zvětrávání, a podmínil tak vznik celého hřbetu od Děvína až po Schächtenstein. Obě kontaktní zóny, sestávající z železitémi sloučeninami impregnovaného pískovce a na nich visící tzv. vnitřní železité výstelky („innerer Eisenerzbesteg“ – Müller 1914) dodnes tvoří svislé stěny těchto dobývek.

Nejprve asi byly od povrchu vytěženy rozložené partie žíly do hloubky, kterou podle výšky okolních skal můžeme odhadnout až na 4 m. Staré zarostlé dobývky můžeme sledovat po celé délce hřbetu přes vrchol Děvína na Hamerský Špičák až do lesů pod jihozápadním koncem Schächtensteinu; za zmínku stojí především velká dobývka na Schächtensteinu, dlouhá asi 70 m, široká až 2 m, která na svém nejhlubším místě dnes dosahuje hloubky 17 m (Kühn 2000b; Kühn et al. 2000). Z jejího nejhlubšího místa vede kolmo na rudní žílu asi 10 m dlouhá štola na úpatí strmého severozápadního svahu vrchu s malou haldou, kde jen několik metrů vedle ní je patrné ústí zavalené šachty, kde horníci zřejmě pronikli do ještě větších hloubek. Podle Reusse (1797) dosahovaly šachty v tzv. svěbořickém revíru hloubek i více než 20 láter (tj. asi přes 40 m). Pozoruhodné jsou i zbytky zasypané dobývky v pískovcovém lomu na jižním svahu Hamerského Špičáku (Kühn 1997). Také v nejbližším okolí hřbetu, zejména mezi ním a silnicí z Hamru pod Stohánek, je zachována dlouhá řada jam po dobývkách, z nichž některé také mohou představovat šachty. Také na Kozím hřbetu a v tzv. svěbořickém revíru pod Velkým Jelením vrchem (Reuss 1797), na Bradě (Kalvárii) u zaniklých Svěbořic jsou dodnes patrné jámy po staré těžbě.

Štoly na Děvině

Pozůstatky hornických aktivit nacházíme ještě dnes na stránkách Děvína i v hradní zřícenině samotné. Nejstaršími pozůstatky jsou asi povrchovým způsobem vytěžené partie již zmíněné polzenitové žíly, ohraničené

až několik metrů vysokými stěnami zpevněného pískovce; tato místa dvojité skalní stěna vystupuje na úzkém severovýchodním hřbetu Děvína od paty hradního vrchu až pod tzv. jezdeckou školou pod zříceninou hradu. Na svislých stěnách skal tu dodnes nacházíme zbytky železitými sloučeninami impregnovaného pískovce („vnější železité výstelky“ – „äusserer Eisenerzbesteg“ dle Müllera 1914), vzácněji i části silně limonitické tzv. vnitřní železité výstelky („innerer Eisenerzbesteg“ – Müller 1914).

Polzenitová výplň vychází na povrch teprve těsně pod zříceninou, je zde asi 3 m mocná a sestává z vodorovně uložených silných šestibokých sloupů, na jejichž bezprostředním kontaktu je pískovec do hloubky asi 15 cm impregnován železitými sloučeninami a mezi ním a polzenitem vystupuje lupenitě rozpadavá limonitová výstelka. Z kontaktního pískovce, zpevněného do mimořádné vzdálenosti od žíly, sestává také skála tzv. jezdecké školy, která na své východní, skoro svislé a poměrně hladké stěně (kontaktní stěna odtěžená nebo odvětraná žíly polzenitu) má silné povlaky tzv. vnitřní železité limonitové výstelky („innerer Eisenerzbesteg“ – Müller 1914).

Na jejím úpatí směrem ke zřícenině vychází na povrch vlastní polzenitová výplň žíly, složená z napříč uložených hrubých, nepříliš pravidelných sloupů, po nichž se dnes jako po nepravidelném schodišti dá vystoupat do zříceniny Děvína.

Dnes se tu, jen několik metrů pod nejvyšším místem stěny, otevírá ústí staré štoly (DV-03 – Brzák 1995), vyražené v severozápadní kontaktní zóně polzenitu (obr. 1). Horníci se tu přidržovali okrajové polzenitové žíly na bezprostředním styku s pískovcem, v níž se polzenit skládá z několik centimetrů silných plátek, oddělených tenkými, s plochou kontaktu zhruba rovnoběžnými karbonátovými a „jilovitou železitou rudou“ vyplněnými žilami (obr. 3). Hornina se proto snadno rozpadá na drobné úlomky a dá se bez větších obtíží dobývat. Štola zabírá celou takto porušenou přikontaktní zónu polzenitu, její levá (jihovýchodní) stěna je tvořena masivním polzenitem, pravá (severozápadní) stěna je tvořena kontaktní plochou pískovce impregnovaného železitými oxidy. Ve stropě mezi plátkovým polzenitem a tímto železitým kontaktním lemem v pískovci je patrná přibližně 5–10 cm mocná poloha železitého jilu, který zde zřejmě také byl hlavním předmětem dobývání.

Ústí této štoly se otevírá jen několik málo metrů pod vrcholem Děvína, štola je dnes dlouhá asi 18 m a sleduje důsledně severozápadní kontakt mezi polzenitem a železitým pískovcem v okrajové partii žíly, v níž je polzenit částečně rozrušený a pronikáný četnými kalcitovými žilkami

zhruba rovnoběžnými s plochou kontaktu. Ve stropě mezi polohou tohoto plátkově rozrušeného polzenitu a železitým pískovcem je patrná přibližně 5–10 cm mocná poloha žlutohnědého železitého jílu, který pravděpodobně byl hlavním předmětem dobývání. Průběh chodby je přímočarý, v místech, kde je polzenit méně rozrušený, se chodba zužuje, její dno se od ústí, zaspaného hlinitou jílovitou hmotou, svažuje dovnitř a přechází postupně do kamenitého dna.

Nikde není patrné, že by se staří havíři pokusili proniknout do železítymi sloučeninami impregnovaného, a tím silně zpevněného kontaktního pískovce. Jihovýchodní stěna štolý se vyhýbá partiím tvrdší, méně porušené a kompaktní, polzenitové horniny a šířka chodby pak klesá až na asi 40 cm. V čelbě chodby jsou mezi vyvrhelou horninou a pískovcem se železítymi impregnacemi patrné zbytky asi 5–10 cm mocné polohy žlutohnědě zbarvené jílové hmoty (obr. 5). Analýzu tohoto produktu („Ton-eisenstein“) uvádí tabulka 1, sloupec 3.

Reuss (1797) ve svém popise vyslovuje pochybnosti o účelnosti štolý, protože takto vysoko, těsně pod vrcholem kopce vyražená štola (obr. 1) nemohla zpřístupnit při tradiční povrchní těžbě žádné velké zásoby rud, a popisuje ji jako „...hornický pokus, který, jen Bůh ví, s jakým záměrem zde byl pod vrcholem kopce proveden...“. Pozastavuje se rovněž nad tím, že mu nikdo nemohl dát žádnou informaci o čase, kdy byla štola vyražena; přesto mu však připadala příliš zajímavá, než aby si ji neprohlédl, přestože „na některých místech byl pohyb ve štolě nebezpečný, neboť se velké kusy horniny od stěn a stropu uvolnily, které při nejmenším doteku se mohly zřítit.“ Štolu si tedy prohlédl ještě celou, neporušenou, našel ji dlouhou přibližně 20 láter (asi 40 m) a mocnost polzenitové žíly v tehdejší ústí štolý uvádí na něco více než 1 látro (více než asi 2 m). O žádném hloubení se však nezmiňuje.

Dnes se ústí štolý nachází v poměrně pevné, málo porušené hornině a štola sama je podstatně kratší (asi 18 m); chybějící část (tedy asi polovina její délky) se tedy dříve nebo později po Reussově návštěvě skutečně zřítla. Zřítit se strop a jihovýchodní stěna chodby, vyražené asi v 20–80 cm mocné, okrajové zóně polzenitové žíly, porušené kalcitem a jílovitou limonitovou hmotou vyplněnými tenkými žilkami a polohami. Pravá (severozápadní) pískovcová stěna pod tzv. jezdeckou školou, tvořená silně oxidhydroxidy železa impregnovaným pískovcem, zůstala zřícením chodby neovlivněná. Zřícení chodby bylo pravděpodobně také příčinou sesutí části zdiva na severovýchodním konci hradu, Müller (1927) však považuje zřícení zdiva za sesuv půdy, o štolě se nezmiňuje. Při

zřízení štolý uvolněná horninová suť nejspíše posloužila obyvatelům Hamru jako vítaný zdroj stavebního kamene.

Reuss tehdy napsal: »Mocnost čedičové žíly jsem u ústí štolý našel o něco větší než 1 látro, její směr byl...h. 2, 4; také úhel zapadání byl stejný, totiž 86° k severozápadu, takže tato čedičová žíla v obou ohledech patří ke stojatým. S ní hraničící pískovcové vrstvy naproti tomu zapadaly velmi ploše pod úhlem 4–6° k severu. Pískovec je vždy tím silněji impregnován železem, čím je blíže čedičové žíle. Žíla sama má několik rovnoběžných poloh, k jejichž určení mi pomohla štola; v místním pořadí následují za sebou takto (viz též Adamovič, Kühn 2001):

Dvě vnější polohy v nadloží a podloží žíly sestávají z obecné jílovité železné rudy („gemeiner thonartiger Eisenstein“), který však tam, kde se blíží pískovci, obsahuje velmi hojná, zčásti již dokonale zaoblená, zčásti tupě hranatá, menší nebo větší křemenná zrna, takže se zdá, jako by ruda byla tmelem více nebo méně hrubozrnné brekcie; tato křemenná zrna se však ztrácejí a železná ruda („Eisenstein“) se jeví tím čistší, čím se více blíží vlastní žíle, a má pak tmavě žlutavě hnědou barvu. Tyto polohy obecné jílovité železné rudy mohou být silně 5 až 6 palců« (12 až 15 cm) (obr. 4 a 6).

Pak následují polohy jílovitých rozkladných produktů („Wackenthon“) o síle málo větší než půl stopy, které však opět sestávají z několika tenkých poloh. Vnější polohy mají žlutohnědou, více uprostřed ležící barvu přecházející přes žlutavě šedou do popelově šedé barvy. Tyto polohy dávají rozkladným produktům břidličnatý vzhled, spáry a odlučné plochy vyplňuje velmi tenká kalcitová výplň. Obě odrůdy jílovitých rozkladných produktů uzavírají velmi malé, zčásti dokonale vyvinuté sloupečky amfibolu, méně také stříbřitě až šedobíle šupinky slídy a hojná zrnka kalcitu.

Třetí, méně silná poloha je již přechodem rozkladných produktů do rozloženého čediče („Wacke“). Střed žíly konečně zaujímá čedič (Reuss 1797).

Při našich návštěvách jsme našli ústí štolý z větší části zanesené zeminou (horninovou drtí a splavenou polzenitovou zvětralinou nebo půdou), jejíž povrch se poměrně rychle svažoval k původní počvě štolý. V devadesátých letech minulého století byl mezi vlastivědnými pracovníky ve Stráži a Hamru diskutován názor (viz Sedláček 1932), že se pod touto zeminou může skrývat hloubení propojující štola s ostatními důlními díly na Děvině. I Brzák (1995) uvažuje o tom, že počva je kryta hlubokou vrstvou sutě a že tedy je možné pokračování prostory směrem dolů; nelze ani úplně vyloučit spojení se štola, kterou zastihl ve sklepě. Při

Reussových podrobných a pečlivých popisech lokalit však můžeme považovat za jisté, že by neopomněl si případné hloubení a pokračování štoly prohlédnout a že by nám o tom jistě byl podal podrobnou zprávu.

Druhá štola (DV-01 – Brzák 1995) leží asi 55 m dále k jihu a jen o několik metrů níže než první; její ústí je patrné v pískovcové stěně pod dlouhou jihovýchodní stranou zříceniny nedaleko zbytků bývalé hradní brány. Zmiňuje se o ní i Sedláček (1932): „Před samou branou ve skále jest díra, konec chodby, která prý jde až ke studni v horním hradě. Mnozí již do té chodby se pustili, chvilku jdouce a chvilku lezouce po břichu, až přišli na místo zasuté a nemohli dále. O té chodbě mnoho se vypravuje, ale stěží se může těm povídkám věřit. Dělí se prý na dvě; jedna jde v levo a druhá v pravo ke studni a okolo ní do nějakého velkého sklepa, v němž prý obraz nějaké paní vytesán.“ Z toho je patrné, že pověst o tom, že staří horníci prorazili průchod polzenitovou žilou, je již poměrně staršího data a že už před mnoha lety si lidé v okolních obcích těchto starých důlních děl všímali a snažili si jejich vznik vysvětlit.

Úvodní část štoly, vyražená od jihovýchodu kolmo na polzenitovou žilu, je dlouhá asi 12 m a prochází světlým, křemenným pískovcem s kaolinickým tmelem bez železitých impregnací až k jeho kontaktu s polzenitovou žilou; na jejím levém (jihozápadním) boku je po vrstevnatosti vytesaný výklenek délky asi 2,5 m a hloubky až 1 m. Výška štoly je zhruba 80–150 cm, ke konci se její počva mírně zvedá (je zanesená jílem) a ústí do sledné dobývky sotva 50 cm vysokým průlezem, zaneseným jílem, který sem byl pravděpodobně vyplaven ze severovýchodní části sledné chodby. Podle kontaktu mezi polzenitem a pískovcem pak staříci vyrazili na obě strany vysoké a místy poměrně úzké rozrážky, které se přidržují jihovýchodní, dosti silně rozrušené okrajové zóny polzenitu. Také zde se horníci vyhnuli jakékoliv tvrdší, méně rozrušené a tudíž obtížněji těžitelné hornině. Celková délka obou sledných chodeb je asi 30 m.

Část směřující k jihozápadu se přidržuje kalcitovými žilkami a puklami s železitou jílovou hmotou porušené okrajové polohy polzenitu při kontaktu s pískovcem a nejprve mírně klesá, má dvě nízká a zúžená místa, kde se vyhnula pevnějším partiím polzenitu, a pak začíná mírně stoupat. Ke konci se její strop dosti rychle snižuje, vlastní konec dnes je uzavřen zaklíněnými balvany. Chodba se zřejmě dostala příliš blízko k povrchu; je to patrné i z toho, že její počva je zčásti zavalena zeminou a stavebním materiálem ze zdiva zříceniny (čedičové a pískovcové, zčásti opracované bloky, cihly, viz obr. 7).

Počva chodby směřující k severovýchodu od vstupu prudce stoupá po jílovitém svahu vzhůru ke staré, ještě v roce 1992 neporušené čelbě, v níž byla na kontaktu rozpuštěná a kalcitovými žilkami prostoupená okrajová zóna polzenitu s pískovcem odkryta asi 20 cm mocná poloha žlutohnědě zbarvené jílovité hmoty, Reussova „Toneisensteinu“. Tuto jílovitou hmotu zřejmě srážková voda, prosakující rozrušenou okrajovou zónou polzenitové žíly, postupně vyplavovala do chodby a částečně zanesla i ústí vstupní štoly do sledné chodby. Nyní je chodba prodloužená za původní čelbu; prodloužení je zčásti vyražené v pevném kontaktním pískovci (obr. 8).

Jihovýchodní stěna obou chodeb má typický vzhled kontaktního povrchu pískovce: je tvořena polohou železitého pískovce, na kterou místy nasedají zbytky tvrdé goethitové výstelky se vzácnými náznaky ledvinitého povrchu. Ve stropě a v zúžení chodby je patrná dosti silně rozpadavá okrajová facie polzenitové žíly, rozdělená centimetr až ojediněle několik centimetrů mocnými karbonátovými žilkami na tenké nepravidelné desky mocnosti od jednoho do několika centimetrů. Mezi těmito železitými povlaky a plátkovým polzenitem tvoří tenké „žilky“ také měkká rozpadavá, limonitově žlutá hmota – Reussův „Toneisenstein“. Jeho mocnost se v jihozápadní chodbě pohybuje mezi 5 a 10 cm, ve stropě severovýchodní větve dosahovala až 20 cm. Analýza vzorku tohoto produktu, odebraného v roce 1992, je uvedena v tabulce 1, sloupec 4. Západní stěnu obou rozrážek tvoří poměrně hladká stěna pevného polzenitu.

Hradní studna

V horním vnitřním hradu se blízko nejvyššího bodu Děvína nachází studna, o níž se Müller (1927) domníval, že jde o šachtu vyhloubenou k těžbě železných rud. Sedláček (1932) se o ní také zmiňuje: „V hradě jest studně divná, tisíc a více loket hluboká (což jest i výška samé hory), v živé a veliké skále prací mnoho let trvající vytesaná; ... Dno této studně jest podlé zprávy dávné pravá strakatina rozličných výrobků lidských. Již asi za staré doby sem drahně věcí spadlo, ale ještě více jich dopadáva za naší doby. Mnohý se tam díval maje dýmku v ústech, mezi díváním povolily zuby, a dýmka byla ta tam. Deštníky, slunečníky, hole, klobouky, čepice, to všecko pohltil tato nenasytná studnice.“ Podle něho by tedy měla být hloubka studny více než 500 m(?); obdivně se o ní vyjadřuje již i Balbín, který kolem roku 1670 zříceninu Děvína navštívil, hloubku studny však odhadl „jen“ na více než tisíc stop (přes 300 m) (Feistner

1878). Při výškovém rozdílu mezi vrcholem Děvína > 421 m n. m. a hladinou Hamerského jezera ~ 314 m n. m. (odhad podle mapy 03-31-09 Českého úřadu zeměměřického a katastrálního v měřítku 1 : 10 000) by mohla hloubka studny dosahovat až kolem 100 m; dnes však je až na asi 10 m zasypaná. Dnešní dno studny je pokryto vrstvou napadených větví a listů v různém stupni rozkladu a při podupání zřetelně pruží.

Studna nás zajímala zejména proto, že Müller (1927) se domnívá, že se tu nejedná o skutečnou hradní studnu, ale o hornické dílo – starou šachtu. Přístupná část studny je až do současného dna tesána do kruhového profilu, který se v horní části nálevkovitě rozšiřuje; ve výšce asi 2,5 m nad současným dnem je s využitím vrstevní spáry do stěny studny vytesán široký, nízký otvor se širokým vstupním portálem a obdélníkovitým rozšířením ve střední části, umožňující vstup do dvou až asi 2 m vysokých, do pískovce vytesaných místností zhruba obdélníkového půdorysu, jejichž osy svírají úhel 33° (Brzák 1995).

Na severovýchodním, dosti strmě klesajícím hřbetu pod hradem byla na kraji starých povrchových dobývek ve zpevněném pískovci při severozápadním kontaktu s polzenitovou žilou vyhloubena tzv. Michalova studna (dříve zvaná „Michelsbrunnen“ nebo též „Schutzengelbrunnen“ = „Studna anděla strážného“) – (DV-04 – Brzák 1995). Její průměr je necelé 2 m a dnes je do hloubky asi 18 m zasypaná. Kdy byla tato studna vyhloubena, není známo; její šachta představuje období hradní studně, hladce do zpevněného pískovce vyhloubenou svislou trubku zhruba kruhového průřezu; ve skalní stěně nad jejím ústím se zachovala dvě vybrání, která dříve mohla sloužit k upevnění ochranného zábradlí nebo hřídele ke spouštění a vytahování džberu s vodou (Zacharias 1924).

Pokusné dobývky v hradním sklepení

Zcela zvláštní raritu Děvína představují dobývky, ústící do sklepních prostor bývalého hradu. Pod vlastním hradním jádrem zde existují dva vzájemně propojené sklepní prostory, které byly vytesány ve zpevněné partii pískovce blízko severozápadního okraje polzenitové žily. Přístup do obou sklepů umožňovalo schodiště ústící při severním závěru severněji ležící místnosti, jehož nejnižší schody vystupují ze sutí, kterou bylo schodiště prý v druhé polovině 20. století zasypané. Pískovcové bloky a úlomky z této sutě jsou také rozptýleny po celé ploše místnosti. Podobný suťový kužel se nachází i mezi oběma místnostmi, nebylo z něho však patrné, bylo-li zde také nyní zasypané schodiště nebo jen svislá šachta vedoucí

sem z hradního nádvoří; podle Brzáka (1995) jde o šachtu. Nyní jsou místnosti přístupné jen ze zasypané hradní studny výše popsaným otvorem.

Celý plochý strop i stěny obou místností jsou pokryty rýhami po tešení, podobně jako stěny studny; jejich dno je pokryté pískem. V dělicí stěně mezi nimi je v pohledu z jižnějšího sklepení nepravidelný průchod zhruba gotického nebo renesančního profilu ve tvaru (nepravidelně porušeného) lomeného nebo „oslího oblouku“, asi 1 m od něho doleva (na Z) je v dělicí stěně vytesán mělký obdélníkový výklenek širě asi 0,75 m (místo, kde podle pověsti citované Sedláčkem 1932 se měl nacházet „obraz nějaké paní vytesán“?).

Severněji položená místnost má zhruba obdélníkový půdorys s přibližnými rozměry 4x4,5 m a její podlaha je skoro po celé ploše poseta nepravidelnými až zaoblenými úlomky a bloky pískovce, které sem zřejmě napadaly při zasypávání schodiště. Delší osa místnosti svírá s osou druhé, jižnější, úhel asi 33° a odklání se tedy od polzenitové žíly více k severozápadu. V jihovýchodní stěně jižnější sklepní místnosti jsme roku 1992 pozorovali dva výklenky (DV-02 – Brzák 1995), zřejmě způsobené prací horníků. Ve stropě severnějšího výklenku, který narazil na pevnou část polzenitové žíly asi 0,75 m za stěnou sklepení, byla za povrchem kontaktně zpevněného pískovce odkryta lamelovitě rozpadavá a zhruba rovnoběžnými kalcitovými žilkami prostoupená okrajová facie polzenitu, oddělená od pískovce 5–10 cm mocnou polohou žlutohnědého jílovitého rozkladného produktu polzenitu, tzv. „Toneisensteinu“. Otvor druhého, jižnějšího výklenku měl nepravidelný obrys a výklenek sám měl jen podstatně menší rozměry, takže se do něj v podstatě dala strčit jen hlava a část ramen a nedávala příliš možností k pohybu nebo práci, jakoby staří horníci zde nechali spíše pracovat starší děti. Dno této prostory bylo zasutěné, strop byl vybrán nepravidelně a také zde byla v jeho nerovném stropě odkryta okrajová poloha žíly polzenitu, prostoupená přibližně rovnoběžnými kalcitovými žilkami, která byla od kontaktního pískovce oddělena asi 25 cm mocnou polohou mramorovaně světle a tmavě hnědě zbarveného, zrnitě rozpadavého „Toneisensteinu“.

Nedlouho potom však Brzák (1995) při vyměřování prostor sklepů za oběma výše uvedenými otvory ve stěně jižního sklepení našel místo dvou malých samostatných prostor souvislou, asi 15 m dlouhou chodbu, sledující na obě strany rozpadavou, kalcitovými žilkami a polohami „jílové železné rudy“ prostoupenou přikontaktní zónu polzenitu; našel tam také zapomenutý krumpáč a lopatu. Amatérskou „těžbou“ byly tedy i zde,

stejně jako ve výše zmíněné štolě, odstraněny historické dobovky, které staří horníci po sobě zanechali.

Profily čeleb sledných štol v popisovaných dobovkách jsou v podstatě shodné, a neliší se ani od profilu dokeské „střelníční žíly“, jak byl popsán Müllerem (1914) a jak byl ještě koncem 20. století pozorován v obnoveném výchozu této žíly (Kühn 2000a); rozdily jsou jen v mocnostech jednotlivých horninových hmot – viz obr. 2. Na pevnou vnitřní část žíly, tvořené vyvřelou horninou (čedičem, polzenitem, monchiquitem aj.), na výchozu masivní žilné vyvřeliny střelníční žíly (obr. 2, č. 1) navazuje její okrajová, silně rozrušená bělošedá část (obr. 2, č. 2), vyznačující se velkým množstvím rovnoběžných karbonátových žilek, rozdělujících pevnou horninu na snadno se rozpadávající tenké pláty. Mocnost této partie je několik desítek centimetrů až skoro jeden metr. Na ni navazuje poloha jílovitého rozkladného produktu světla až tmavě hnědé až fialové barvy, jejíž mocnost v dnes přístupných dobovkách činí od asi 5 cm až do asi 20 cm (obr. 2, č. 3–5); za ní následuje tvrdá, silně limonitická železitá výstelka (obr. 2, č. 6), skládající se z jílového minerálu a goethitu, jejíž mocnost však v dnes přístupných dobovkách na Děvíně nebo Schächtensteinu činí pouze několik málo, nejvýše asi 20 centimetrů. Za ní následuje poloha železem impregnovaného pískovce, přecházející na vzdálenosti několika až několika desítek centimetrů do nezměněného pískovce bez zvýšených obsahů železa, přičemž její hranice proti nezměněnému pískovci jsou neostré. Podle průběhu obou štol a popisovaných dobovek v podzemí hradu je patrné, že staří horníci dobývali výhradně hmoty, označené v tomto profilu čísly 2 a 3 a o železité pískovce se nezajímali.

Umístění a průběh veřejnosti známých a zčásti dosud přístupných starých těžebních prací podávají cenné svědectví o způsobu a rozsahu prací starých horníků. Z našich pozorování a ze zaměření štol pod zříceninou hradu Děvín (Brzák 1995) je dobře patrné, že staří horníci se přidržovali rozložených, zjílovatělých okrajových částí polzenitu zeslabeného (zhruba) rovnoběžnými puklinami s kalcitovou výplní a vyhýbali se jak masivnímu polzenitu, tak zejména limonitem zpevněnému pískovci na kontaktu s vyvřelinou. Čelba severovýchodní rozrážky, sledující okrajovou partii polzenitové žíly, v níž vystupovala ještě i zhruba 20 cm mocná poloha „jílové železné rudy“ ve smyslu Reusse, však byla před několika lety bohužel zničena samozvanými „výzkumníky“, kteří, asi podníceni pověstmi o možné existenci hloubení či dalších chodeb (citovanými také Sedláčkem 1932 či Brzákem 1995), prodloužili původní chodbu za původní čelbu vybráním okrajové části kontaktního pískovce do hloubky asi 60–80 cm za původní pravý (jihovýchodní) bok dobovky (obr. 8).

Novodobí „horníci“ zřejmě na základě starých pověstí (uváděných např. Sedláčkem 1932 a Brzákem 1995) předpokládali, že oba otvory ve sklepní stěně vznikly tím, že se neznámá, hlouběji ležící směrná těžní chodba, vycházející z hypotetického hloubení, vyraženého z nyní částečně zříčené štoly v severozápadní kontaktní zóně polzenitové žíly, příliš přiblížila sklepním prostorům. Snad také doufali, že narazí na neznámou, v těchto pověstech zmiňovanou štolu, která prý od jihovýchodu procházela napříč polzenitovou žílou a spojovala štolou s rozrážkami se sklepními prostory. Předpokladem k tomu by však bylo, aby štola č. 1 měla dnes neznámé pokračování, protože dobývky ve sklepě a štola č. 1 leží na stejném (severozápadním) kraji polzenitové žíly. Výškový rozdíl mezi sklepními dobývkami a štolou č. 1 Brzák (1995) bohužel neměřil; protože však štola č. 1 leží podle odhadu o asi 5 m pod vrcholem a dobývky ve sklepě jsou asi 7 m pod ústím studny, ležící skoro na vrcholu kopce, je patrné, že se jak štola, tak dobývky ve sklepě nacházejí v přibližně stejné nadmořské výšce. Spojení mezi sklepními dobývkami a štolou č. 1 bychom tedy měli očekávat jen v přímém pokračování nově vyražené štoly. Pravděpodobnější však je, že staříci těmito dobývkami chtěli otevřít přístup k dalším partiím kontaktní zóny a ověřit, vyskytují-li se tehdy těžené „žilové železné rudy“ ještě i v předpolí severozápadní štoly. Využili k tomu sklepní prostory, aby ušetřili hloubení šachty.

Protože však štola č. 1 končí jednoznačně v neporušené hornině (obr. 4) a protože při naší návštěvě v roce 1992 nebyly oba otvory za stěnou sklepení mezi sebou spojeny, vznikla dlouhá chodba, do které se dnes otevírají; teprve v nedávných letech a při jejím ražení byly starými havíři zanechané dutiny prodlouženy na obě strany. Vznik chodby proto může být položen přibližně do let mezi rokem 1992 a rokem (1995) zaměření štoly Brzákem. Novodobé „hornické aktivity“ ve štolě č. 2 by mohly být i mladší.

Dnes jsou jak studna na nádvoří, tak i obě štoly uzavřeny zamykatelnými mřížemi.

Historické popisy výchozů a rudy

Reuss (1797) byl pravděpodobně jediný geolog, který tyto hornické práce osobně navštívil a zanechal zprávu o svých pozorováních. Jako přesvědčeného neptunistu ^{3/} ho překvapilo, že tu našel odkrytou skoro svislou žílu čedičové horniny, protínající přibližně vodorovné vrstvy křídových pískovců, a vypsál výsledky svých pozorování ve své „Mineralogické geografii“ (Reuss 1797; viz výše).

O několik let později Reuss ve své učebnici mineralogie (1805) popisuje výskyt železných rud na Děvině: »V boleslavském okrese se na Děvině nedaleko Stráže (Wartenberg) nachází ještě podivnější 1 látro mocná žíla směru h. 2,4, zapadající pod 86 stupni směrem k severovýchodu („Mitternachtsmorgen“) a tedy jej uzavírající, jen pod asi 4 stupni k severu zapadající pískovcové vrstvy skoro vertikálně prorážející žíla, která na obou okrajích obsahuje 5 až 6 palců silnou obecnou jílovou železnou rudu („gemeiner Toneisenstein“) s hojnými póry a bublinatými prostory, na kterou na každé straně nasedá asi 12 palců silná poloha jílu („Wacke“), která opět se skládá z několika tenkých rovnoběžných poloh a také uzavírá čedičové koule složené z koncentrických vyloučených obalů; jejich krajní polohy jsou nažloutle hnědé, střední naproti tomu popelově šedé; obsahují kalcit, amfibol a šupinky slídy. Pak následuje několik tenčích poloh do čediče přecházejícího tufu s tenkými šňůrkami kalcitu a četnými šupinkami slídy; konečně uprostřed žíly leží čedič v kulovitých kusech z koncentricky odloučených obalů s olivinem a šňůrkami kalcitu. I okolní pískovec se mění: čím více se blíží žíle, tím je hrubozrnnější a roste jeho obsah železa.« Příklad analýzy železitého pískovce viz tab. 1, sloupec 2.

Více než o sto let později popisuje Müller (1914) zcela analogicky stavěný profil přes produkty zvětrávání tzv. střelníční žíly v Doksech: »Uprostřed žíly vystupuje černá, vyrostlicemi amfibolu velmi bohatá čedičová hornina, která místy obsahuje poměrně velké sloupečky hořečnaté slídy. Pak po sobě následují bělošedé, nažloutlé, červenavé a fialové produkty zvětrávání. Od středně turonských a emšerských kvádrových pískovců je vyvrhelá hornina oddělena dvěma železem bohatými vrstvami. Vnitřní vrstva je lupenitý železitý sintr, který uzavírá četné konkrece a velmi se podobá borové kůře, v níž konkrece představují jizvy po větvích. Vnější vrstva sestává ze silně železitého a tvrdého pískovce.« Profil na východním konci střelníční žíly, který byl od Müllerových dob po mnohá desetiletí zasypán, byl v druhé polovině minulého století stavbou silnice odkryt (Kühn 2000a), dnes však je výchoz opět přerostlý vegetací.

Povaha těžené „železné rudy“

Chemické složení „Toneisensteinu“ z obou výše popsáných štol uvádí tab. 1, sloupec 3–5, složení polzenitu tab. 1, sloupec 1.

Je z nich patrné, že dnes ještě se zde vyskytující železité produkty jsou ve srovnání s výchozí horninou, polzenitem, železem obohaceny jen málo, nebo vůbec ne. Literární údaje o obsazích rud, které v tehdejší

době byly hutněny, kolísají mezi 21 až více než 40 % Fe, přičemž strusky měly obsahy železa přibližně 40–50 % a byly proto považovány za zvláště cenné železné rudy. (Pleiner et al. 1984). Je proto pravděpodobné, že těžba rudy byla v obou štolách zastavena, protože se ze zde dobývaných „rud“ za tehdejších podmínek nedalo vytavit dostatek železa. Protože však produkty zvětrávání žil vyvěřelých hornin mohou mít místo od místa rozdílné chemické složení, není vyloučeno, že (alespoň v obou směrných chodbách štoly č. 2) se na dnes vytěžených místech nacházely rudy s vyššími obsahy železa, které mohly dávat uspokojující výtěžek surového železa. Když obsah železa dobývané rudy, „Eisentonsteinu“ klesl natolik, že se jeho hutnění již nevyplatilo, byla těžba zastavena a dobývky opuštěny.

Z popisů u Reusse (1797), Müllera (1914) a Zimmermanna (1923) a z polohy zde popisovaných starých dobývek plyne jednoznačně, že se staří horníci orientovali výhradně na vnější měkký, červenohnědě zbarvený, oxidy železa obohacený, rozkladný produkt bazické vyvěřelé horniny, jehož složení nejspíše místo od místa silně kolísalo. Z dnes ještě zachovaných dobývek však nevyplývá, nebyly-li spolu s tím těženy a hutněny také okrajové, silně rozrušené partie polzenitu. Vnitřní, převážně šedé produkty jeho rozpadu (Reuss je nazývá „Wackenthon“) měly však tak nízký obsah železa, že jejich redukce nedávala žádný významnější výtěžek.

Vrchnost od horníků vykupovala jen kvalitní železnou rudu (Tille 1925) a platila za jednu „káru“ („Karren“) železné rudy (2 centnýře neboli 100 kg) s dopravou až k peci 25 krejcarů. Je tedy pochopitelné, že se staří horníci snažili vytěžit v co nejkratší době co největší množství kvalitní rudy, a proto se přidržovali výhradně snadno dobytelné kontaktní zóny polzenitových a čedičových žil a vyhýbali se práci v pevnějším pískovci a zejména tvrdém a jen obtížně rozpojitelnému polzenitu, protože za takovou práci nedostali žádnou odměnu. Z rozměrů zachovaných důlních dobývek vyplývá, že veškeré v prostoru hradní zříceniny zachované dobývky dávaly výtěžek železné rudy jen krátkou dobu a v malém množství, nebo zůstaly vůbec bez žádoucího výsledku a byly proto brzy opuštěny.

V dnešní době, kdy máme k dispozici podrobnější informace o složení železitých hmot, pokud se ve starých dobývkách zachovaly, je přitom zajímavé, že staříci nejen na Děvině, ale také ve všech ostatních dnes přístupných dobývkách naší oblasti, pohrdali tvrdými tmavě hnědočervenými až tmavě červenými produkty, které dodnes vidíme více méně pevně viset na stěnách dostupných dobývek (tzv. „vnitřní železité výstelky“ podle Müllera 1914), které sestávají skoro výhradně z goethitu s malými příměsemi

jilových minerálů, zejména kaolinitu a rektoritu a jen podřadnými obsahy jiných minerálů, a mívají obsahy železa i větší než 50%. Tyto „výstelky“ představují tedy železem nejbohatší průvodní produkt kontaktů polzenitových a čedičových žil, ale těžaři prý vybírali jen více či méně tmavě rezavě hnědě zbarvené měkké hmoty jílovité konzistence, které Reuss (1805) popsal jako zvláštní minerální druh, „šupinatá jílovitá železná ruda“ („schuppiger Toneisenstein“).

Podle Reusse (1797) získávali tehdy v Hradčanské vysoké peci ze 100 kg rudy 78 liber, tj. 39 kg železa – museli tedy zpracovávat podstatně bohatší rudy než dnes z dobyvek známé zbytky „jílové železné rudy“ („Thoneisenstein“). Z Reussova popisu, že zde těžený „Eisenstein“ vytváří většinou jen 3 až 5, nejvýše 7 palců silné okrajové polohy polzenitu, které „nejsou k pískovci přirostlé, nýbrž se od něho ostře oddělují“; se však dá vyvodit, že předmětem těžby nebyl nám dnes ve zbytcích zachovaný, železem relativně chudý jílovitý „Eisenstein“, nýbrž přece jen pevná Müllerova „vnitřní železitá výstelka“ (tab. 1, sloupec 5); tomu také nasvědčuje další Reussova poznámka, že u vysoké pece byly i delší dobu v haldách vysokých 3 lokte uloženy zásoby asi 3000 centnýřů rud, a že mohl sbírat vzorky železné rudy i z hald již několik let opuštěných šachet svébořického revíru.

Poslední pokusy o obnovení těžby

Koncem října roku 1909 zveřejnily místní noviny (Deutsche 1909; Reichenberger 1909) zprávu o tom, že mimoňská vrchnost hraběte Hartiga chce dát odborníky z oboru hutnictví železa přezkoumat území kolem Děvína, nebylo-li by tam možné obnovit těžbu železných rud. Pokusy najít podrobnější údaje k těmto aktivitám se zprvu nedařily, až později se našly ve fondu Velkostatek Mimoň, uloženém v pobočce Žitenice Státního oblastního archivu Litoměřice, archiválie většinou s rukopisnými poznámkami, poznámky a koncepty z let 1922–23, kdy byly tyto aktivity vrchností ještě jednou obnoveny.

Po delším pátrání se pak podařilo najít klíčový dokument: v roce 1908 totiž vyšla v „Montan-Zeitung für Österreich-Ungarn und die Balkanländer“ práce psaná podivnou směsí laické němčiny a odborné (částečně nepochopené) německé geologické terminologie o bohatých zásobách železných limonitických rud v okolí Jablonného (Lowag 1908), v níž se uvádí, že v okolí obcí Žibřidice, Křižany, Břevniště a Hamr až ke Svěbořicím vystupují na ploše více než 140 km² v pískovcích tzv. středního

kvádrů české křídly železné rudy, které pravděpodobně souvisejí s erupcemi čedičů v jejich blízkosti a jsou výsledkem činnosti teplých, železitých pramenů. Málo porušené, skoro vodorovně uložené pískovcové lavice jsou ve větších nebo menších vzdálenostech prostoupené svislými, na zvrstvení kolmými puklinami, jejichž vznik se asi dá spojovat s erupcemi sousedících čedičových kopců. Obvykle je pískovec v zóně mezi dvěma svislými poruchami v mocnosti mezi 2 a 6 metry přeměněn na železnou rudu, která také ve formě 2 až 10 cm silných železitých šňůr proniká do okolních pískovců. Krajinou lze procházet celé hodiny, aniž by se ve zvětralém pískovci narazilo na jiné horniny než úlomky hnědelové železné rudy ve větších nebo menších kusech, místy i v celých blocích. Tyto železné rudy obsahují v průměru 45 % Fe, až 4 % manganu a jen 2 % fosforu.

Vlastním jádrem článku je hrubý výpočet rentability (v rakouských korunách). Při pouhém sběru úlomků železitých pískovců z volného povrchového písku odhaduje autor náklady na získání jednoho vagónu rudy o 10 000 kg na asi 20 korun (rakouských), zatímco náklady na metrický cent (100 kg) rudy při hornické těžbě vypočítává následovně:

dobývání a těžení	K 0.30
trhaviny	" 0.10
svícení	" 0.02
nářadí	" 0.03
odvoz na nádraží Jablonné	" 0.30
režie	" 0.02
amortizace základního kapitálu	" 0.01
součet	<u>K 0.78</u>

Náklady na jeden vagón rudy o 10.000 kg tedy dosahují 78 korun.

Počítá-li se procento obsahu železa za 4 h, což u rud s obsahem železa 45 % činí $4 \times 45 = 180$ K, zůstává po odečtení výrobních nákladů 70 K z každého vagónu rudy o 10.000 kg čistý zisk 102 K; což při denní těžbě 5 vagónů za rok s 300 pracovními dny, tedy při 1500 vagónech ročně znamená roční čistý zisk ve výši 153.000 K. Jakmile bude vybudována železniční trať z Mimoně nebo Jablonného přes Hamr, což se dá očekávat v nejbližší době, a při vybavení strojním těžebním zařízením se vlastní náklady ještě podstatně sníží.

Na konci článku upozorňuje autor na to, že „Ke dnešními dni v této oblasti bez ohledu na skoro nevyčerpatelné zásoby rud neexistuje žádný těžební ani hutní závod, jen pan Alois Rücker, majitel dolů v Trutnově, si pojistil oblast výskytu železných rud několika výhradními kutišti“.^{4/}

Hartigovská vrchnost tehdy zřejmě kutací práva od p. Aloise Rückera odkoupila a území ohraničené lesními silnicemi kolem hřbetu s Děvínem, Ostrým a Schächtensteinem obložila celkem 13 vlastními výhradními kutišti s čísly 1494/1909 až 1506/1909.

O výsledcích průzkumů těchto kutišť se ve fondu Velkostatek Mimoň nic nezachovalo, zato se však zachovaly, i když jen kusé, materiály z pozdější doby, kdy v roce 1922 mimoňská vrchnost na revírním báňském úřadu v Kutné Hoře pod stejnými čísly, jen se změněným letopočtem 1494/1922–1506/1922 přihlašuje stejná výhradní kutiště. Z těch se zde zachovaly koncepty některých průvodních dopisů a odpovědi některých vysokoškolských ústavů univerzit ve Vídni, Praze a Berlíně, kterým vrchnost zaslala vzorky k analýze a posouzení, oznámení návštěv některých odborníků z Pražské železářské společnosti a věhlasného proutkaře, vedoucího revírního horního úřadu v Chomutově, pana vrchního horního rady Schulze „který se touto věcí nezabývá pro výdělek, ale z vlastního zájmu.“

Z výsledků těchto výzkumných aktivit hraběcí Hartigovské vrchnosti se bohužel zachovalo jen velmi málo zpráv, popisy zaslaných vzorků ani místa jejich odběru nejsou v dochovaných záznamech uvedeny a zřejmě byly na jednotlivé ústavy zaslány vzorky rozdílného charakteru. Tak např. zprávu prof. Redlicha z pražské německé techniky z 23. června 1921 doprovází výsledky chemických analýz zaslaných vzorků: 14,95 % SiO_2 , 56,25 % Fe_2O_3 ~ 39,45 % Fe; zpráva Ústavu chemických technologií Vysoké školy technické ve Vídni z 13. ledna 1923 uvádí pouze průměrné složení posuzovaných vzorků bez udání jejich počtu: 16,94 % Fe, 68,99 % SiO_2 , s upozorněním, že vzorek představuje silně limonitizovaný pískovec české křídové formace, který se se zřetelem na poměrně nízký obsah železa podle současných požadavků dá označit za nevhodný k hutnění („nicht verhüttungswürdig“) a představuje ve vysoké peci velmi špatně hutnitelný materiál. Limonitické vložky vykazují obsahy železa až 34 % a byly by samy o sobě vhodné k hutnění, avšak jen v případě, kdyby se vyskytovaly v odpovídajících mocnostech.⁴⁾

Shrnutí

Staré dobývky na hradním vrchu Děvíně vyvolávají celou řadu otázek, na které zde podaný popis dobývek umožňuje odpovědět pouze na následující: 1) jaká ruda zde byla těžena, 2) proč se štoly nacházejí tak vysoko na kopci, a 3) kdy byly štoly založeny.

O odpověď na prvou otázku jsem se pokusil již dříve (Kühn 1999; Kühn et al. 2000). Poloha zde popisovaných štol potvrzuje tam získaný výsledek, že správnou odpověď nacházíme již u Reusse (1797) a Zimmermanna (1923). Pozdější autoři však na tyto práce nebrali ohled a označovali tvrdošijně za zdejší železnou rudu různé jiné železem bohaté hmoty, např. železitý pískovec, železivec („Ortstein“) atd., přestože způsob jejich výskytu neodpovídá okolnostem, zjištěným ve starých dobývkách (např. Rubín et al. 1986; viz Kühn 1999) a přestože např. tyto železité pískovce vytvářejí dodnes stojící stěny starých opuštěných dobývek.

Odpověď na druhou otázku, která především tak zaujala Reusse (1797), proč totiž byly obě štoly založeny tak vysoko na svahu kopce, rovněž souvisí s charakterem zde těžených rud. Zvětrávání žil vyvřelých hornin je omezeno na poměrně malé hloubky pod zemským povrchem. Železem bohaté a snadno dobytelné produkty zvětrávací zóny vulkanických žil směrem do hloubky rychle vykliňují a přecházejí do méně rozložených až vůbec nerozložených pevných hornin. Rudy zde byly zpravidla nejprve dobývány povrchoвым způsobem a horníci šli teprve pak hlouběji, když mohli doufat, že se tam ještě budou nacházet těžitelné rudy. Např. ve velké dobývce na Schächtensteinu ještě pod dnes 18 m hlubokým vytěženým zářezem je patrná zavalená šachta ukazující na to, že se zde pokusili horníci těžit rudy v ještě větších hloubkách. Také Reuss (1797) se zmiňuje o tom, že některé šachty sahaly do hloubky až 19 láter (asi 40 m).

Nevyjasněná však zůstává otázka stáří těchto hornických děl. O dobývkách, jejichž průzkum byl proveden ještě před „moderními“ hornickými aktivitami, nebyly nalezeny ani číselné ani písemné záznamy (průzkum tehdy však nebyl zaměřen speciálně na jejich hledání). Bohužel však případné pokusy o doplnění průzkumu stávajících stěn chodeb v tomto směru již nemají v důsledku výše uvedených novodobých prací mnoho naděje na úspěch. Z podivu, vyjádřeného Reussem (1797) nad tím, že se již tehdy nemohl nic dovědět u účelu štol, však se dá soudit, že se tu nejspíše jedná o staré dobývky z výše uvedené druhé periody, tedy z doby třicetileté války a Albrechta z Valdštejna.

V osmdesátých a devadesátých letech 20. století jsem se zajímal o památky na staré hornické aktivity a několikrát je sám nebo v doprovodu spolupracovníků navštívil. Tento text vznikl přepracováním pokusu o souhrnné zpracování poznámek z terénních zápisníků o návštěvách pozůstatků těžby na Děvině a v okolí a byl mj. podnícen i poznáním, že i v dnešní době, která si jinak váží historických památek, zřejmě došlo k aktivitám, které dosud zachované hornické památky závažným

a nenapravitelným způsobem pozměnily. Dovolil jsem si také využít archivních materiálů, za jejichž ochotné a ne vždy snadné vyhledávání děkuji pracovníkům Státního okresního archivu v České Lípě, zejména p. M. Sovadinovi.

POZNÁMKY

- 1/ „Meister Peter Greyen, Hammermeister uffen newen Hammer unterm Deben“
- 2/ „Seit ungefähr 12 oder 13 Jahren war das Eisenbergwerk bei Hammer neuerdings angelegt worden; heuer entstand es auch bei Kummer hinter Niemes 8. September (1786)“
- 3/ V Reussově době hořel boj mezi neptunisty a vulkanisty; podle neptunistů vznikají čedičové horniny krystalizací z vodných roztoků, zatímco podle vulkanistů představují produkt krystalizace z taveniny. Proto byl Reuss jako neptunista překvapen, když viděl skoro svislou žilu „čediče“ prorážet vodorovné vrstvy pískovce.
- 4/ „Heutzutage besteht in dieser Gegend trotz der fast unerschöpflichen Erzmengen weder Bergbau- noch Eisenhüttenbetrieb; nur Herr Alois Rücker, Bergwerksbesitzer in Trautenau, hat das eisenerzführende Gebiet mit einer grösseren Anzahl von Freischürfen belegt.“
- 5/ Pozoruhodné je, že tento článek o zásobách železných rud v okolí Hamru nápadně připomíná spis advokáta Löwa o zásobách zlata a platiny v Míšeňské dolině, citovaný Dejmkem (1990).

LITERATURA

- Adamovič, J., Kühn, P. (2001): Poznámky ke geologickým badáním F.A. Reusse na Českolipsku. – Reussově z Biliny. Památce velkých přírodovědců. Monografické studie Regionálního muzea v Teplicích 36, 13–132. Teplice
- Brzák, P. (1995): Podzemí hradu Děvín u Ralska. – Speleo 20, 44–48. Praha.
- Dejmek, V. (1990): Zlato a platina pod Tolštejnem, okres Děčín. – Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích 18, 71–81. Teplice
- Deutsche (1909): Eisenerzlager bei Niemes. Deutsche Leipae Zeitung, 27. říjen 1909. Česká Lípa
- Feistner, W. (1878): Die Burg Dewin. – MNEC 1, 41–51. Česká Lípa. (1878).
- Havránek, P. (1999): Dobývání železných rud u Janovic v Podještědí. – Bezděz 8, 297–304. Česká Lípa
- Kühn, P. (1997): Pozůstatky staré těžby na jižním úbočí Hamerského Špičáku. – Bezděz 5, 147–164. Česká Lípa.
- Kühn, P. (1998): Příspěvek k datování těžby železných rud na Českolipsku. – Terra 4, 3–6. Jeseník.
- Kühn, P. (1999): Povaha železných rud, těžených v minulosti na Českolipsku. – Bezděz 8, 181–207. Česká Lípa.
- Kühn, P. (2000a): Střelníční žila u Doks. – Bull. min.-petr. odd. NM v Praze, 1999.

- Kühn, P. (2000b): Pozůstatky po železorzudném dole na Schächtensteinu u Hamru na Českolipsku. – Rozpr. NTM v Praze 162.– Studie z dějin hornictví 28, 24–31. Praha.
- Kühn, P. (2005): Die Toneisensteine des Lausitzer/Zittauer Gebirges und ihre Entstehung. – Berichte der Naturforschenden Gesellschaft der Oberlausitz in Görlitz 13, 35–48 (2005). Görlitz.
- Kühn, P., Havránek, P., Adamovič, J. (2000): Geologische Aspekte des Eisenerzbergbaus in den Sandsteinen der Lausitzer Kreide. Abstrakt. – In: An International Symposium in Honour of Hanns Bruno Geinitz. 28. 01.–30. 01. 2000. Abstracts and Excursion Guide. Schriften des Staatlichen Museums für Mineralogie und Geologie zu Dresden 11, 86 (2000). Dresden.
- Lowag, J. (1909): Die Brauneisenvorkommen in der Gegend bei Gabel im Jeschkengebirge (Böhmen).
- MNEC: Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs, od r. 1918: Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege. Česká Lípa.
- Montan-Zeitung für Österreich-Ungarn und die Balkanländer 16, 446–447. Leoben.
- Müller, B. (1914): Der geologische Aufbau des Hirschberger Teichgebietes mit petrographischen Gesteinsbeschreibungen von Dr. Georg Irgang. – In: Der Grossteich bei Hirschberg in Nordböhmen. Monographien und Abhandlungen zur Internat. Revue der gesamten Hydrobiologie und Hydrographie. Band 5, 1–81. Leipzig.
- Müller, B. (1927): Die geologische Sektion Oschitz-Hammer a. See. – Mitteilungen des Vereines der Naturfreunde. Reichenberg 49, 3–55 (1927). Liberec.
- Müller, B. (1933): Erläuterungen zur geologischen Karte des Bezirkes Deutsch-Gabel in Böhmen. – Firgenwald 6, 8–85. Liberec.
- Pivec, E., Ulrych, J., Povondra, P. & Rutšek, J. (1998): Melilitic rocks from northern Bohemia: geochemistry and mineralogy. – N. Jb. Miner., Abh., 173, 2, 19–154; Stuttgart.
- Pleiner, R., Kořan, J., Kučera M., Vozár L. (1984): Dějiny hutnictví železa v Československu. Praha
- Reichenberger (1909): Wiederbelebung des Eisenerzbergbaus im Polzentäl. – Reichenberger Zeitung, 28. říjen 1909. Liberec.
- Reuss, F. A. (1793): Mineralogische Geographie von Böhmen I. Mineralogische Beschreibung des Leutmeritzer Kreises in Böhmen. Dresden
- Reuss, F. A. (1797): Mineralogische Geographie von Böhmen II. Mineralogische Beschreibung des Bunzlauer Kreises in Böhmen. Dresden.
- Reuss, F. A. (1805): Lehrbuch der Mineralogie. Leipzig.
- Rubín, J., Balatka, B., Ložek, V., Malkovský, M., Pilous, V., Vitek, J. (1986): Atlas skalních, zemních a půdních tvarů. Praha.
- Rybář, J. (1973): Předběžné inženýrsko-geologické posouzení pro nádrž Noviny pod Ralskem. – MS. DIAMO Stráž pod Ralskem.
- Sauppe, O. (1903): MNEC 26, 374–375. Česká Lípa.
- Sedláček, A. (1932): Hradý, zámky a tvrže království českého. Díl X. Vydání 2. Praha.
- Scheumann, K. H. (1913): Petrographische Untersuchungen im Polzengebirge in Nordböhmen. – Abh. Sächs. Ges. Wiss., Mat.-phys. Kl. 32, 607–776. Leipzig.
- Štoviček, J. (1976): Železářství na česko-lužickém pomezí v 16. století. – Rozpr. Nár. tech. Muz. v Praze – Z dějin hutnictví 3, 13–41. Praha.
- Tille, J. (1902): Eisenbergbau. – MNEC 25, 195. Česká Lípa.
- Tille, J. (1925): Aus der Vergangenheit von Niemes und seiner Umgebung. – MNEC 48, 20–22. Česká Lípa.

- Wiechowsky, A. (1928): Aus den Aufzeichnungen des Lehrers Anton Lehmann aus Neuland bei Niemes XV. MNEC 1928, 51, 110–115. Česká Lípa.
- Zacharias, O. (1924): Die Burgruine „Dewin“ im nördlichen Böhmerlande. 2. vydání. Stráž pod Ralskem.
- Zimmermann, K. (1923). Die „Eisenerze“ in der Umgebung von Niemes, ihre Entstehung und ehemalige Verhüttung. – MNEC 46, 6–138. Česká Lípa.

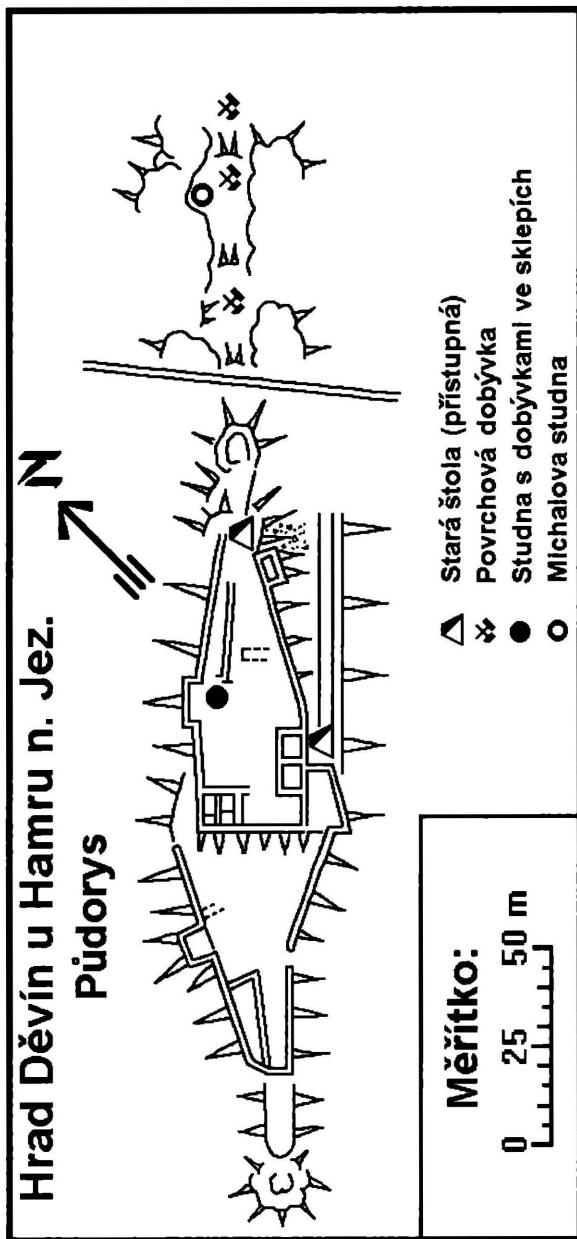

Tab. 1 Analýzy polzenitu a železitých produktů doprovázejících jeho kontakt s pískovcem z obou štol na hradě Děvín (hodnoty v % hmot.)

Analýza	1	2	3	4	5
SiO ₂	27,52	62,45	63,17	35,98	10,50
TiO ₂	2,67	0,13	1,52	4,38	1,27
Al ₂ O ₃	9,48	1,23	7,73	14,22	9,44
Fe ₂ O ₃	13,37	30,55	13,25	19,81	68,10
FeO	nest.	nest.	0,34	0,74	0,50
MnO	nest.	0,0375	0,55	0,071	0,0445
MgO	16,64	0,02	0,98	4,74	0,11
CaO	16,75	0,18	4,21	6,88	0,10
Na ₂ O	2,38	0,19	0,21	0,60	0,50
K ₂ O	nest.	0,08	0,23	0,63	0,22
P ₂ O ₅	1,19	0,405	1,31	1,93	1,55
S _{tot}	0,10	0,11	0,135	0,105	2,00
H ₂ O	3,37	0,33	4,99	8,35	2,56
ztr. žih.	nest.	4,47	6,27	10,14	7,62
F	nest.	0,0045	0,054	0,065	0,014
Σ	100,00	100,18	104,95	108,64	102,51

Analýzy:

- 1 Polzenit Děvinské žíly od ústí štoly č. 1 (Scheumann 1913)
- 2 Železitý pískovec z kontaktu žíly polzenitu na Schächtensteinu jz. od Děvína
- 3 Děvín – jílovitý rozkladný produkt („Toneisenstein“) polzenitu z čelby štoly č. 1 (Analýza UNS Kutná Hora)
- 4 Děvín – jílovitý rozkladný produkt z okrajové partie polzenitové žíly z čelby severovýchodní sledné chodby ve štole č. 2 (Analýza UNS Kutná Hora)
- 5 Tzv. vnitřní železitá výstelka („innerer Eisenerzbesteg“) podle Müllera (1914) z „velké dobojky“ Schächtensteinu (Kühn 2000b)

Obr. 1. Schematický půdorys Děvína se štolami a dobývkami (podle Brzák 1995).

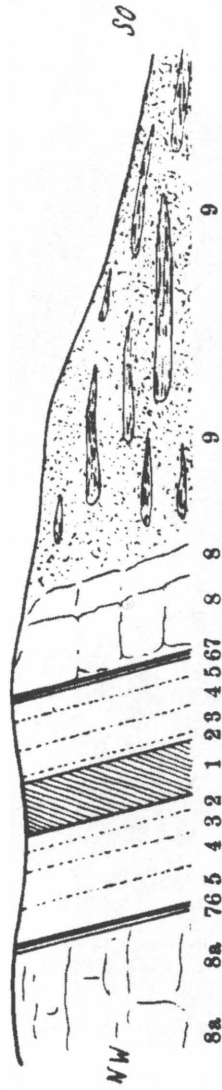

Fig. 37. Profil durch den Schießstättengang beim Musikantenteich.

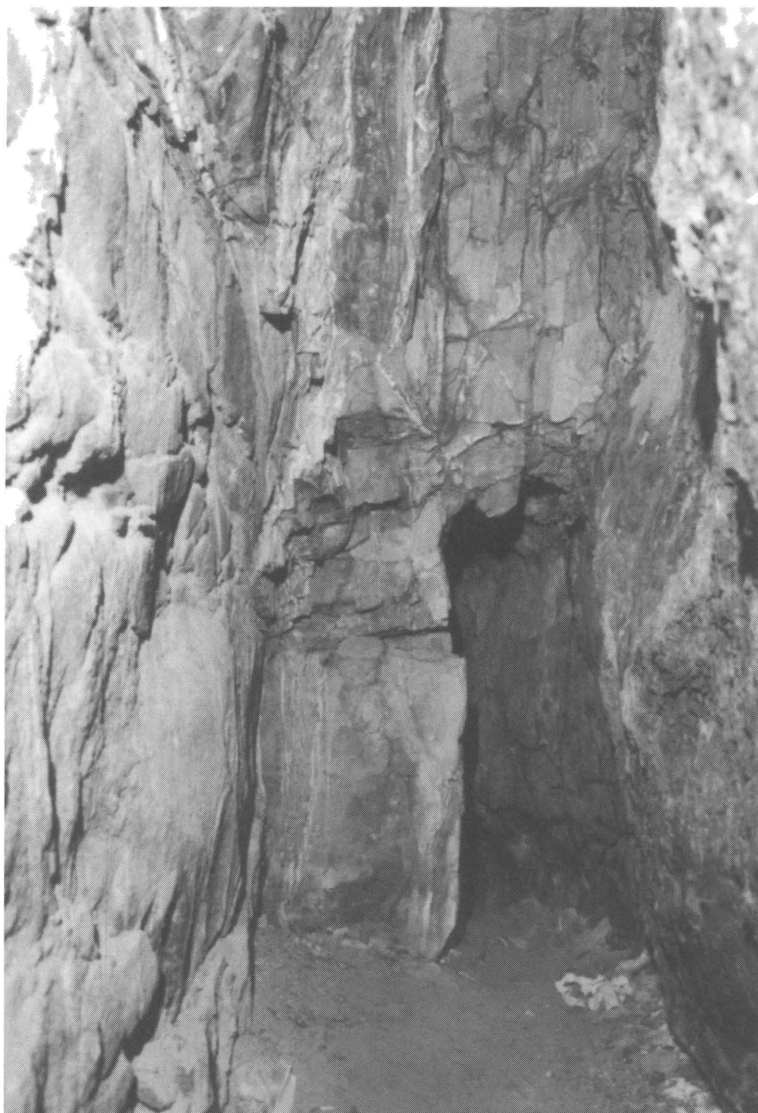
Obr. 2. Zjednodušený profil žilou čedičové horniny se „železnými rudami“ ze „Střelníční žíly“ v Doksech. 1 – čedič; 2–5 – polohy železem chudých rozkladných produktů čediče; 5 – „vnitřní“ a 6 – „vnější železorudná výstelka“; 8 a 9 – nezměněný křídový pískovec (Müller 1914).

Obr. 3. Pohled od zasutého ústí do chodby štoly č. 1; vlevo polzenit, vpravo kontaktní stěna pískovce, ve stropu kontaktní zóna polzenitu; střed prismsvětený (Foto V. Štěpánský)

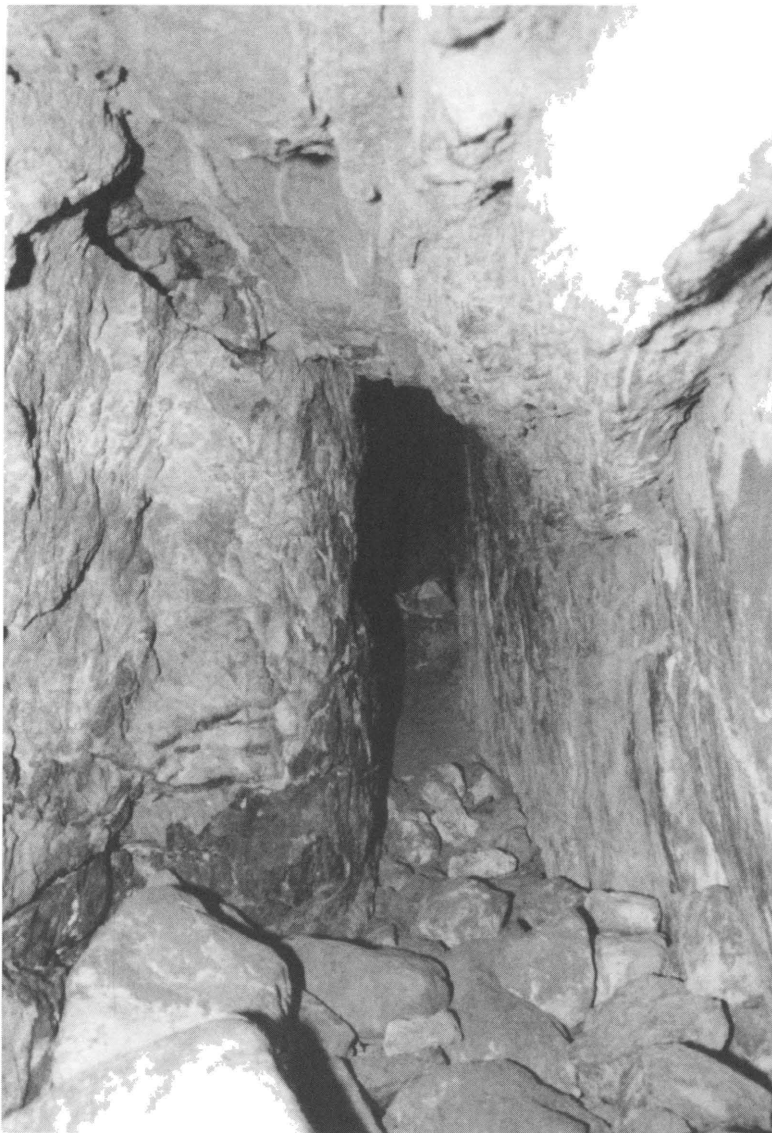
Obr. 4. Čelba štoly č. 1 na severozápadním okraji polzenitové žíly. Vlevo polzenit, vpravo kontaktní stěna pískovce. V čelbě vystupuje rozložená okrajová polobola polzenitové žíly s bohatšími obsahy železa v pravé části při pískovci (Foto V. Štěpánský)

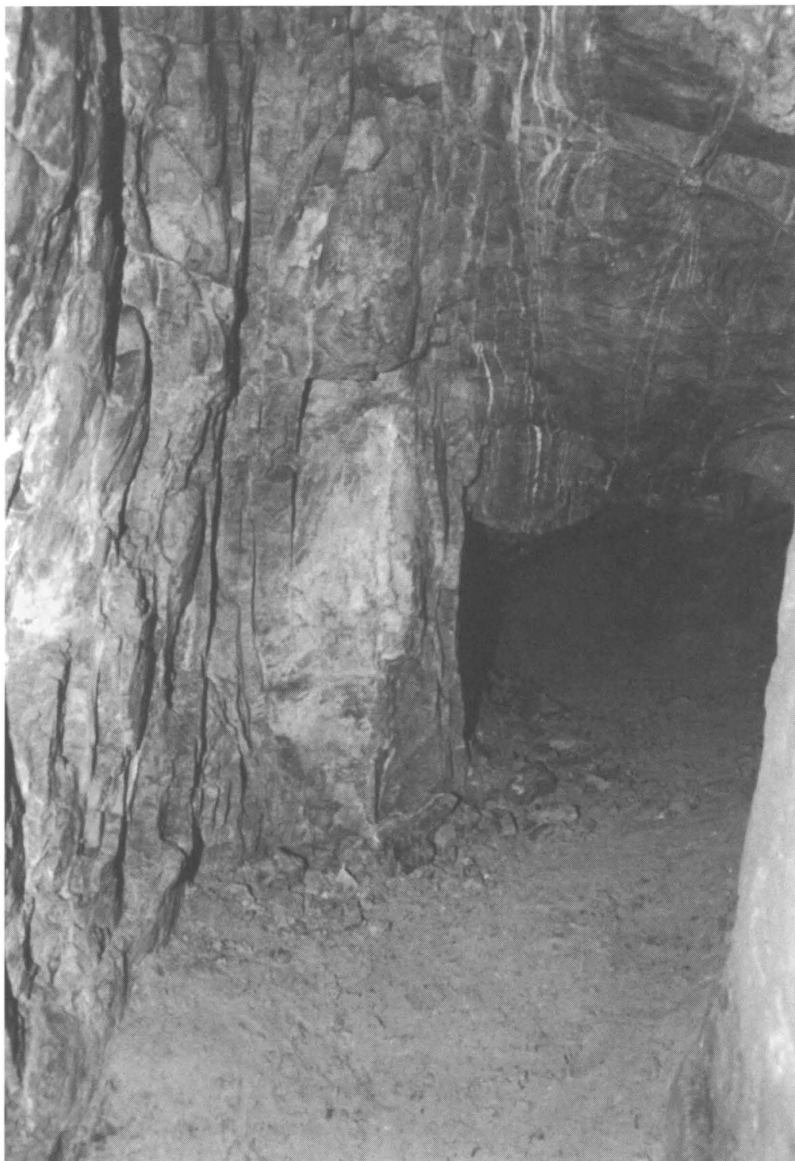
Obr. 5. Štola č. 1. Vlevo polzenit, vpravo kontaktní plocha pískovce. Místo, kde se staříci vyhnuli bloku pevného polzenitu při počvě zúžením profilu chodby přestože ve stropě nad ním je patrný silně žilkami protkaný, a tedy snadno dobyvatelný polzenit. Ve stropě vpravo je patrná železem obohacená část kontaktní polohy polzenitu. (Foto V. Štěpánský).

Obr. 6. Štola č. 1, pohled směrem k SV k zasutěnému vchodu. Vlevo pískovec, vpravo polzenit. Ve stropě je patrná rezavě hnědá, železem obohacená přikontaktní zóna polzenitu. (Foto V. Štěpánský).

Obr. 7. Štola č. 2. Pohled ze závalu ve sledné štole k SV. Vlevo pískovec, upravo polzenit, vlevo dole pískovcové opracované bloky, pod pravou stěou mezi menšími bloky dva úlomky cihel (Foto V. Štěpánský).

Obr. 8. Severovýchodní čelba sledné chodby štoly č. 2. Vlevo polzenit, upravo pískovec. Původní čelba v roce 1992 končila u výčnělku u levé stěny (Foto V. Štěpánský).

RESUMÉ

Die Stollen des Eisenerz-Bergbaus auf dem Děvín-Berg bei Hamr na Jezeře (Nordböhmen)

Petr Kühn

In der weiteren Umgebung von Česká Lípa (Böhmisch Leipa) am Nordrand des Böhmisches Kreidebeckens, wurde vor geraumer Zeit im Gebiete des Lausitzer Gebirges südlich der sächsisch-böhmischen Grenze auf Eisenerze gebaut. Bis heute haben sich hier viele Überreste (ausgeräumte Erzgänge, Halden, Stollen, Schächte, Schlackenhalde usw.) im Gelände erhalten, die ausgeräumte, bis einige Kilometer lange Gänge basaltischer Eruptivgesteine, Basalte bis Polzenite, darstellen,

Reuss (1797) und nach ihm Müller (1914) und Zimmermann (1923) bezeichnen das hier abgebaute Erz als „Toneisenstein“, meistens werden als das hiesige Eisenerz aber die stark eisenschüssigen, die Wände der Abbaue oder auch auffallende Felsen bildenden Sandsteine, deren Bruchstücke man massenhaft im Gelände herumliegend findet, als das hier abgebaute und verhüttete Erz bezeichnet.

Zimmermann (1923) unterschied im hiesigen Bergbau drei deutlich durch vieljährige Pausen getrennte Perioden:

1. Eine ältere, auf die heute nur aus vereinzelt Nachrichten geschlossen werden kann.
2. Eine mittlere von etwa 1550 (oder 1570?) bis gegen Ende des Dreissigjährigen Krieges unter Albrecht von Waldstein.
3. Die dritte, jüngste Periode unter den Grafen Hartig in Mimoň (Niemes) und Waldstein in Doksy (Hirschberg), die von 1768 bis fast zum Ende des 18. Jahrhunderts (1790, 1792) dauerte. Damals arbeiteten hier zwei Hochöfen und fünf Eisenhämmer.
4. Dazu kommen noch die neuesten Versuche der Hartigschen Grundherrschaft, diesen Bergbau am Anfang des 20. Jahrhunderts neu aufleben zu lassen.

Der Děvín (435 m) bildet zusammen mit dem Ostrý (Hammerspitz, 452,2 m) und dem Schächtenstein (372 m) einen heute unter Naturschutz stehenden, etwa 1,4 km langen Bergrücken. Seinen Rückgrat bildet ein von NO nach SW streichender, stellenweise bis zu 4 m mächtiger Polzenitgang, von dessen nordöstlichen Teil im Hange nur eine doppelte Felsreihe eines mit Eisenoxidhydroxidausscheidungen bedeckten eisenschüssigen Kontaktsandsteines (dem „äußeren Eisenerzbesteg“ Müllers 1914) übriggeblieben ist. An seinem oberen Ende, nur wenige Meter unter dem Gipfel wurde in der Fortsetzung dieser Abbaue ein Stollen in den Berg getrieben, der, als er von Reuss (1797) besichtigt wurde, 18 Lachter lang war, aber schon damals mit dem Einsturz drohte. Später ist er tatsächlich eingestürzt und ist heute nur noch 18 m lang. Ein zweiter Stollen führt vom Südosthange des Berges nahe dem früheren Burgtor etwa 12 m durch den eisenfreien Sandstein bis zu seinem Kontakt mit dem Polzenitgang. Von hier sind zwei Abbaue entlang der Kontaktfläche des Polzenites nach NO und SW vorgetrieben, ihre Gesamtlänge beträgt etwa 30 m. Das SW-Ende ist mit abgestürzten Sandsteinblöcken und Ziegeln verschüttet.

Aus dem Burgbrunnen führt eine flache Höhlung in zwei Kellerräume, deren Zugang von der Burg aus verschüttet ist. Die südöstliche Wand des südlicheren Raumes war

von zwei kleinen Versuchsabbauen durchbrochen, die durch die zersetzte Randzone zum festen Polzenit etwa 70 cm abgegraben waren.

Nach Reuss besteht der mehr oder weniger zersetzte Basalt- (Polzenit-) Gang aus mehreren parallele Lagen: Die zwei äussersten Lagen am Hangenden und Liegenden des Ganges bestehen aus „gemeinem thonartigen Eisensteine“ (tonartigem limonitischem Basalt-Zersatzprodukt), der stellenweise in eine Quarzbreccie übergeht. Der Eisenstein wird, je näher er dem Gange kommt, reiner, seine Lagen sind bis zu 12–15 cm stark. Danach folgen etwa 15 cm dicke Lagen von „Wackenthon“, die allmählich in „Wacke“ und zur Mitte des Ganges in unzersetzten Polzenit übergehen. Diese Lagen selbst bestehen wieder aus mehreren dünnen Schichten, die von mehr oder weniger parallelen Kalcit-Häutchen getrennt sind. Die Farbe dieser Lagen geht von einer rostbraunen in eine aschgraue über. Dieselbe Lagenfolge zeigt auch das Profil des Schießstättenganges in Doksy (Hirschberg) – siehe Abbildung.

Im letzten Viertel des 20. Jahrhunderts waren in der hiesigen Gegend Sagen von wahrscheinlich nicht allzu grossem Alter im Umlauf, die von einem Sohlstollen im Stollen No. 1 und einer Querverbindung der beiden Stollen No. 1 und 2. und der Abbaue im Keller berichteten, durch die sich einige unbekannte „Bergleute“ veranlasst fühlten, die bestehenden Abbaureste zu untersuchen. Aus ihren Aktivitäten folgte eine Umgehung des alten Ortes am Ende des nordöstlichen Abbaues im Stollen No. 2 und eine Verbindung der beiden Abbaue im Keller und ihre Verlängerung zu einem 15 m langen Stollen, der wahrscheinlich eine Verbindung mit einem, in der Sage vorausgesetzten tieferen Stollenhorizont des Stollens No. 1 herstellen sollte. Im Jahre 1995 fand Brzák in diesem Stollen noch eine vergessene Spitzhacke und Schaufel. Durch diese Arbeiten wurden die letzten zugänglichen Abbauorte der alten Bergleute am Dévin verunstaltet. Man darf aber annehmen, dass keine solche liegende Fortsetzung des Stollens bestand, denn Reuss, der diesen Stollen noch in seiner ganzen Länge befahren konnte, hätte sicher die Existenz einer solchen erwähnt.

Die letzten Versuche zu einer bergbaulichen Erschließung dieses Gebietes gründeten sich auf einer Veröffentlichung von Lowag (1908) in der „Montan-Zeitung für Österreich-Ungarn und die Balkanländer“, die in einer Vermischung von Laien- und Fachausdrücken nachweist, dass in dieser Gegend trotz „der fast unerschöpflichen Erzmengen weder Bergbau- noch Eisenhüttenbetrieb“ besteht und „nur Herr Alois Rucker, Bergwerksbesitzer in Trautenau“, das erzführende Gebiet „mit einer grösseren Anzahl von Freischürfen belegt“ hat. Daraufhin versuchte die Grundherrschaft zweimal, in den Jahren 1908–1909 und 1922–23 Gutachten verschiedener Fachleute aus den Universitäten in Wien und Berlin, der Deutschen technischen Hochschule in Prag und der Prager Eisen-Industrie AG. einzuholen, die allerdings alle negativ ausfielen, aus denen wahrscheinlich nur der Herr „Bergwerksbesitzer in Trautenau“ profitierte. Interessant ist noch, dass aus der gleichen Zeit (1923) ein ähnliches Angebot von Freischürfen auf Gold und Platin im Meissnergrunde am Tollenstein im Lausitzer Gebirge bekannt ist (siehe Dejmek 1990).

Übersetzt von Petr Kühn

LÍSKA – ZLATÝ VRCH

Petr Kühn

Petr Kühn: *The volcanic Zlatý vrch ("Golden hill") near Liska*

The National Nature Reserve "Zlatý vrch"- hill north of Česká Kamenice (North Bohemia), since the second half of the 19th century had been exploited as a quarry where basaltic stones from extremely long basaltic columns had been produced. The first description from 1915 already stressed the extraordinarily long (then almost 18 m) and slender columns (diameter of about 30 cm). After an attempt to protect the quarry in about 1940 the quarry was declared National Nature Reserve in 1964 and quarrying was controlled to show, finally, the whole length of the columns. Geologically, the locality had been described as the filling of a volcanic feeding channel consisting of an upper part, the so-called volcanic cap of glassy olivine basalt covering the main columnar body of nepheline basalt.

This paper gives a summary of four previous unpublished reports (Kühn 1996, 1999, 2004, 2005) supplemented by new findings proving that the hill consists of four or more volcanic bodies including also products of explosive eruptions as, e. g. a volcanic eruptive breccia with lapilli of olivine nephelinite.

Úvod

Národní přírodní památka Zlatý vrch, mohutná stěna opuštěného stěnového lomu s dlouhými štíhlými sloupci čediče, se nachází necelý kilometr východně od obce Liska (dříve „Hasel“, dnes část České Kamenice) na kótě 656,6 m, zvané Zlatý vrch (dříve německy „Goldberg“, „Grosser Fischberg“, „Auberg“). Lom není od obce Liska vidět, ale ze severovýchodního až jihovýchodního okolí je i z poměrně velké vzdálenosti patrný jako hnědavě šedá skalní stěna ve svahu komolého kužele Zlatého vrchu, korunovaného malou čepičkou lesního porostu.

Přístup k NPP Zlatý vrch je možný několika směry. Nejkratší cesta vede od horního (severního) konce obce Liska po silniče kolem památníku padlých z roku 1757 k červené turistické značce a po ní doprava směrem

na Křížový buk; po asi 250 m od rozcestí ukazují do prava červeně značená odbočka, vedoucí krátkým stoupáním krajem lesa a kolem zbytků betonových staveb přímo do lomu. V opačném směru je cesta po červené značce od Křížového buku na Studenec k odbočce na Zlatý vrch dlouhá necelé 3 km. Několik neznačených lesních cest do lomu vede také ze silnice č. 263 Česká Kamenice – Chřibská – Rumburk v úseku mezi odbočkou na Lisku a Křížovým bukem na Zlatý vrch. V NPP Zlatý vrch je také zastávka s informační tabulí naučné stezky „Kolem Studence“; u silnice č. 263 je také na odbočce staré cesty do lomů na Stříbrném a Zlatém vrchu umístěna informační tabule, která však je bez nápisu.

Památková ochrana Zlatého vrchu

Reuss (1797) se ještě ani o Zlatém ani o sousedním Stříbrném vrchu nezmiňuje. Výjimečný charakter této geologické lokality na Zlatého vrchu byl rozpoznán brzy po otevření lomu na jeho východním svahu, z něhož byly čedičové sloupce zčásti dokonce exportovány pod označením „Hasler Steine“ („Lísecké kameny“) na stavbu mořských hrází. Lámání kamene zde začalo někdy kolem roku 1870 a postupně odhalilo neobvyklou délku a dokonale pravidelný vývin dlouhých a štíhlých sloupců čediče. Skutečnou délku sloupců odhalil již Müller (1905) a píše k tomu:

„...Lom má šířku přibližně 70–80 kroků. Jeho nádherné sloupce stojí v rovině kolmé k pozorovateli a jsou pod malým úhlem ukloněny k západu. Měřil jsem jejich délku a našel jsem 17–18 m. Tato výška by se však snadno dala prodloužit ještě o 10 m, kdyby se při etážovém založení lomu spodní etáž odtěžila až k druhé, která ukazuje tyto sloupce. Sloupce nejsou rozpuštěné a bylo mi řečeno, že již často byly lámány sloupce dlouhé 4–6 m.“

V poznámce pod čarou k Müllerově článku^{1/} připomíná redaktor prof. Paudler (1905), který na jeho základě Zlatý vrch navštívil, že: *„...ohromné, vysoké, zcela svislé kamenné sloupce Zlatého vrchu si docela dobře mohou nechat líbit srovnání s pověstnými sloupci Panské skály u Kamenického Šenova.“*

Jen o rok dříve se Rühlmann (1904) ve své práci o čedičových horninách okolí České Kamenice o Zlatém vrchu (pod jménem Auberg) zmiňuje jen stručně, protože již ležel mimo jím zpracovávané území. Také Hibsich (1926) se ve vysvětlivkách k přehledné geologické mapě Českého středohoří o sloupcích čediče na Zlatém vrchu zmiňuje jen ve stručné poznámce. Dnes se již sotva dopátráme toho, proč Zlatý vrch tak dlouho zůstával

ve stínu Panské skály, pro níž si veřejnost v čele s prof. J. E. Hibschem a děčinským hejtnanem Stellwag-Carionem vynutila zastavení těžby sloupců ze stěny již před rokem 1906 a její definitivní zastavení a ochranu prosadila v roce 1914. Byl to však právě prof. Hibsche, který se počátkem 20. století s podporou okresního hejtmána Edmunda von Stellwag-Cariona, poslance a lékárníka Gustava Nowaka, starosty Kamenického Šenova Adolfa Helzela a dalších intenzivně podílel na prvních houževnatých pokusech o záchranu Panské skály u Kamenického Šenova zastavením těžby jejich čedičových sloupců, a asi proto tehdy i později zůstával Zlatý vrch v jejím stínu (viz např. Kühn 2010).

Pod ochranu zákona byl sloupcový čedič Zlatého a Stříbrného vrchu postaven teprve na počátku druhé světové války (Prinz 1940), poválečný vývoj však ochranu zpochybnil a čedič byl zde lámán dále. Nově, a snad již definitivně, byla ochrana lámáním odkryté jedinečné stěny Zlatého vrchu (bohužel bez sousedního Stříbrného vrchu, který se Zlatým vrchem zřejmě tvoří jeden geologický celek) pod označením Chráněný přírodní výtvor Zlatý vrch vyhlášena vyhláškou Rady ONV Děčín č. 31/64 ze dne 28. 2. 1964 (Kuncová 1979); dnes má statut Národní přírodní památky. Ukončení těžby však nastalo teprve v sedmdesátých letech 20. století, a bylo pod kontrolou památkového ústavu v Ústí n. L. řízeno tak, jak to již doporučoval Müller (1905): spodní etáž lomu byla odtěžena tak daleko, aby vznikla souvislá stěna, v níž by byly odhaleny štíhlé sloupy v celé své délce až skoro 30 m.

Nechybělo však mnoho, a úsilí pracovníků ochrany přírody o zachování tohoto jedinečného útvaru mohlo přijít vniveč. Tehdejší těžbařům se zastavení těžby nijak nezamlouvalo a chtěli prý nejvyšší část stěny s nejdělsími sloupy velkým odstřelem „podtrhnout“ tak, aby se sloupy zřítily; jenom urychleným zásahem lesníka Josefa Frimla a dr. Charváta, pracovníka ochrany přírody v Ústí nad Labem, se tomu podařilo zabránit. Svědectví o tomto pokusu ještě dodnes prý podává vysoko v horní části jižní poloviny stěny visící partie zakřivených sloupců (Suk 1994; obr. 1).

Lámání čedičových sloupců v známé Panské skále bylo na nátlak veřejnosti v 80. letech 19. století omezeno na předpolí nynější stěny (v místech nynějšího jezírka) a skála je tak chráněna již přes 130 let; definitivně (viz však výše) bylo lámání sloupců zastaveno roku 1914, Zlatý vrch se svojí jedinečnou lomovou stěnou odhalující dlouhé a štíhlé sloupce čediče se zákonitě ochrany (s krátkým obdobím ochrany 1940) dočkal až o 50 let později.

Přehled údajů z literatury o geologické stavbě Zlatého vrchu

Od uveřejnění Müllerovy zprávy, upozorňující na jedinečný charakter Zlatého vrchu (Müller 1905), bylo sepsáno, příp. uveřejněno, několik zpráv o geologické stavbě Zlatého vrchu a jeho okolí, v nichž se ovšem názory na jeho povahu postupně měnily.

1. Hibschi (1927) ve své geologické mapě okolí České Kamenice kreslí Zlatý a Stříbrný vrch jako dvě samostatná tělesa živcového čediče, obklopená čedičovými tuřem; tuřové těleso je obklopeno pískem „počedičového“ stáří, uloženými na pískovcích svrchní křídly. Čedičové horniny v okolí České Kamenice podle něho nepředstavují povrchové projevy sopečné činnosti, ale hluboké části přírodních drah, trubkovitá tělesa (diatremy), utuřlá původně více nebo méně hluboko pod tehdeřším povrchem a byla do nynější úrovně odhalena zvětráváním a odnosem okolních hornin. Hibschi předpokládá, že zvětráváním a odnosem zde bylo odstraněno 300 i více metrů okolních usazených hornin. Výplň diatremy bývá většinou tuřová brekcie nebo pevný čedič, tefrit, příp. jiná hornina výlevného charakteru. Kontaktní ovlivnění – rohovec – nebo prozeleznění okolních křídlových hornin pozoroval jen vzácně a v malém rozsahu. U Zlatého vrchu se o kontaktních produktech nezmiňuje.

2. Andert (1929) se sice nezabývá vlastním čedičovým tělesem, popisuje však geologickou pozici Zlatého a Stříbrného vrchu a jejich bezprostředního okolí: „Na jižním svahu Stříbrného vrchu je v pískovně ve výšce 535–545 m odkryt světle žlutý, středně zrnitý, snadno rozpadavý pískovec, proložený několika polohami s hrubě ohraněnými křemennými úlomky, dosahujícími průměru až 1 cm. V horní části odkryvu je hornina ve vzdálenostech 5–10 cm pronikána několika přibližně 0,5 cm silnými, vodorovnými, zprohýbanými šmouhami, zbarvenými železitým tmelem. Stejně pozoruhodná pískovcová partie je odkryta ve výšce 590–600 m těsně pod čedičovými sloupy Zlatého vrchu, které vystupují až do výšky 15 m. Nejhlouběji tu leží bělavě žlutý, moučný, jemnozrný pískovec, snadno se rozpadající na písek. Nad ním následuje jemnozrný pískovec, střídající se s polohami, obsahujícími úlomky křemene a křemenných břidlic až centimetrové velikosti. Tyto písky zapadají pod úhlem asi 20° k západu. Podle Hibschi (1927) se jedná o písky terciárního stáří.“

3. Prinz (1940), který se počátkem 2. světové války zasloužil o vyhlášení bohužel jen krátce trvající ochrany nad Zlatým a Stříbrným vrchem, píše o nich: „Provoz kamenolomu v minulých letech je odkryl tím nejlepším způsobem. Až 24 metrů dlouhé pravidelné sloupy vystupují jako varhanní píšťaly na Zlatém vrchu (Goldberg, Grosser Fischberg), překryty

nahoře masivním zbytkem čedičového proudu a přece byl tento celek odnosem tím nejlepším způsobem z krajiny hornoliseckých pozemků vypreparován, nádherný to zbytek sopouchu! Na těsně s ním sousedícím Stříbrném vrchu (Silberberg, Kleiner Fischberg) nejsou sloupce tak dlouhé, ale jsou spojeny do svazků rozličného vzhledu.“

4. Za nejstarší českou ochrannářskou zprávu pravděpodobně můžeme považovat vyhodnocení návrhu na vyhlášení chráněného geologického výtvaru „Zlatý vrch“ – k. ú. Liska, o. Děčín, uložené na Správě CHKO Lužické hory. Je bohužel bez podpisu a bez původního data, podle ručního přípisu pochází z roku 1962 (Anonym 1962). Podle něho „představuje Zlatý vrch vypreparovanou čedičovou žílu o výšce kolem 60 m, lemovanou sutěmi a osypy složenými z čedičových balvanů a šterků. Její čedič je sloupcově odlučný, výška sloupců dosahuje až 30 m. Zlatý vrch jako celek vytváří značně morfologicky produktivní rozeklaný skalní hřbet. Při úpatí je narušen několika lomy, které skvěle odkrývají odlučnost horniny. ...Protože jde o skvělou ukázkou selektivní denudace, podmíněnou odolností čedičové žíly, která je navíc typicky sloupcově odlučná, navrhuje se vyhlášení chráněného přírodního výtvaru.“

5. Vulkanolog dr. L. Kopecký (1968) píše, že „čedičové těleso Zlatý vrch u České Kamenice představuje výplň diatrémy, vypreparovanou z obalu křídových sedimentů. Zdejší čedičová hornina náleží svým petrografickým složením do skupiny olivinických čedičů, jejichž chemismus je nejpříznivější k tvorbě pravidelné sloupcové odlučnosti. ...Zlatý vrch ... je současnou těžbou ideálně odkrytý. S dokonalostí, která nemá u nás mezi známými výskyty obdoby, je zde vyvinuto periklinální uspořádání čedičových sloupců centrální části diatrémy, přičemž směrem k okrajům tělesa se sklon sloupců zmenšil natolik, že přecházejí do téměř horizontální polohy, tj. do polohy zhruba kolmé k vnějšímu omezení diatrémy.“

6. Na Správě CHKO Lužické hory je uložena stručná strojopisná charakteristika Zlatého vrchu, podepsaná dr. Skřivánkem a dodatečným přípisem datovaná „cca z r. 1970“ (Skřivánek 1970), která se v podstatě shoduje se závěrem charakteristiky Kopecského (1968).

7. Nejpodrobněji se geologickým charakterem NPP zabývá zpráva o inventarizačním průzkumu Zlatého vrchu (Čichovský 1978), doprovázená geologickou mapou a profilem. Podle ní „... lomové dílo odhalilo centrální partie výplně sopouchu s unikátní sloupcovitou odlučností horniny, kdy jednotlivé sloupy jsou uspořádány periklinálně ... V terénu se jasně a zřetelně v těchto částech lokality morfologicky odlišují dvě vulkanické asociace rozdílného petrografického složení. Horní, tj. část

vulkanické zátky, se rozpadá ve formě vodorovně uložených plástů až slupek, zatímco podložní a mladší má výraznou a jedinečnou sloupcovitou odlučnost.“ ...„Na studované lokalitě při výstupu magmatu došlo k sopečné explozi, jejímž následkem se okolní svahy vzniklé elevace pokryly tufovémi sedimenty. Podle terénních výzkumů je patrné, že samotná exploze byla krátkodobá, což vedlo k vytvoření mohutné sopečné zátky.“

„Vystupující magma takto stagnovalo v trhlině a postupně chladlo při tepelném vyrovnání s okolím, čímž došlo k vytvoření velmi rozsáhlého kontaktního dvora. Následkem pozvolného ochlazování se postupně vytvořila sloupcová odlučnost horniny, kterou lze zařadit do skupiny olivnického čediče. Odlučnost je periklinálního charakteru a byla do dnešní podoby odhalena lomovým dílem, které lokalitu nejenom že nepoškodilo, ale naopak ji zpřístupnilo pro oko návštěvníků. ...Hranice kontaktního dvora, stejně jako sedimentů, jež v jeho návaznosti byly při erupci vyneseny, nebyla zjišťována.“

Údaj, že sloupcové těleso je „...podložní a mladší...“ je ovšem nesprávný, a ani tvrzení „...magma takto stagnovalo v trhlině ...“ naprosto neodpovídá skutečnosti (viz níže). Na to, že Čichovským (1978) jako „sopečná zátka“ nazvaná tzv. čepice, tvořící nejvyšší část Zlatého vrchu, představuje zbytek masivního čedičového výlevu, upozornil již Prinz (1940): „...je nahoře překrytý masivním zbytkem čedičového výlevu...“

8. Stručný „Seznam chráněných území Severočeského kraje“ (Kuncová 1979) uvádí, že předmětem ochrany v chráněném přírodním výtvaru Zlatý vrch je „lomová stěna, tvořená sloupcovitě odlučným čedičem. Sloupky dosahují až 30 m délky, na vrcholu je překrývá mladší čedičový příkrov bez vyvinuté odlučnosti. Jev byl odkryt lomovou těžbou. Podle některých vulkanologů se jedná o cennější útvar než známá Panská skála u Kamenického Šenova.“

9. Autor geologické a přírodovědné mapy Českého středohoří (Cajz 1996) se k těmto interpretacím vyjadřuje kriticky: „Geologická situace na této lokalitě je značně složitější, než udávají dosavadní odborné popisy. Ty klasifikují sopečné těleso jako intruzivní několikafázovou přírodní dráhu. Vlastní sloupcová odlučnost však vznikla v lávovém výlevu. Intruzivní horniny jsou vyvinuty v lomu zvaném Stříbrný vrch, situovaném níže než vlastní chráněná lokalita“. Čedičové sloupce lokality Zlatý vrch jsou až 30 m dlouhé a na svoji délku jsou velmi tenké (kolem 20 cm v průměru). Jsou dokonaleji tvarovány než na známé Panské skále. Z dutin jsou známy zeolitové minerály – phillipsit, gismondin, thomsonit, chabazit, analcim.

10. Charakteristika Národní přírodní památky ve svazku III – Liberecko edice „Chráněná území ČR“ (Mackovčín et al. 2002) uvádí, že „Zlatý vrch (658 m n. m.) ...je výrazný neovulkanický suk vypreparovaný z coniackých pískovců. Vlastní vulkanické těleso budované čedičem se sloupcovou odlučností sestává ze dvou zřetelně oddělených částí. Svrchní část (tzv. sopečná zátka) se subhorizontálními sloupci nasedá na spodní část. Ta sestává z dokonalých sloupců o délce až 27 m a průměru 0,3 m. Sloupce spodní části pod sopečnou zátkou jsou uloženy téměř vertikálně a směrem k patě přecházejí do téměř horizontální polohy.“

Pokus o rekonstrukci vzniku tělesa sloupcového čediče

Tyto dosud publikované popisy geologických poměrů v lomu Zlatého vrchu, rozlišující v jeho stěně dvě rozdílná tělesa, tj. skálu s dlouhými štíhlými sloupci, vlastní objekt ochrany, a nad ní vystupující rozeklané skály vrcholového tělesa, tzv. „sopečné zátky“ neboli „čepice“ (Kopecký 1968; Kuncová 1979; Mackovčín et al. 2002) včetně dosud nejpodrobnější práce Čichovského (1978) výklad skutečné vnitřní stavby tohoto vulkanického tělesa nepřipustně zjednodušují, přestože z pohledu na přístupné výchozy je patrné, že skutečná stavba zdejšího vulkanického tělesa je podstatně komplikovanější, jak na to již bylo několikrát poukázáno (viz Prinz 1940; Cajz 1996; Kühn 1999), přestože rozsah odtěžených partií a stupeň zakrytí svahů sutí a porostem podrobnější rekonstrukci nepřipouštějí.

Z četných dosud známých údajů v dnes již klasické literatuře (např. Klüpfel 1952; Spry 1962) je známo, že osy sloupců vznikajících v chladnoucím horninovém tělese jsou vždy rovnoběžné se směrem tepelného gradientu, tedy se směrem tepelného toku při ochlazování tělesa a jsou tedy zpravidla kolmé nebo přibližně kolmé na plochy, na nichž se horké těleso stýká s chladnějším okolím. Typickým příkladem jsou známé čedičové žíly, např. CHPV „Čertova zeď“ u Českého Dubu, žíla Janských kamenů u Kropachu nebo žíla na vrcholu Slavičku u Sloupu, u nichž je zřejmé, že při jejich chladnutí bylo teplo odváděno jejich svislými bočními stěnami do okolních hornin a proto jsou jejich sloupce uloženy vodorovně a navzájem rovnoběžně. U žil s většími mocnostmi se sloupy zpravidla směrem do středu žíly ohýbají a jejich průměr se zmenšuje, takže v příčném řezu žíly vytvářejí vějíř, jak to je patrné např. v Národní přírodní památce Vrkoč u Ústí nad Labem nebo v opuštěném lomu na hřbetu vrchu Lipka u Stráže pod Ralskem. Podobně u plošných výlevů nacházíme sloupce stojící svisle, jako např. na České skále u Práchně nebo v lomu Klučky záp. od Polevska.

Délka sloupců, jejich průměr a dokonalost jejich omezení (hladkost jejich ploch) pak je závislá na tloušťce (hloubce, mocnosti apod.) chladnouchého horninového tělesa, na rychlosti a stejnoměrnosti odvádění tepla (např. čím je rychlost chladnutí – odvádění tepla – menší, tím dokonaleji omezené sloupce vznikají). Ze směru os sloupců tedy můžeme usuzovat na směr tepelného toku při chladnutí tělesa, a tím také na jeho tvar.

Na Zlatém vrchu podle Čichovského (1968) pojetí se podle ostré hranice mezi sloupcovým tělesem a tzv. sopečnou zátkou neboli „čepicí“ jedná o „...dvě vulkanické asociace rozdílného petrografického složení. Horní, tj. část vulkanické zátka, se rozpadá ve formě vodorovně uložených plástů až slupek, zatímco spodní a mladší má výraznou a jedinečnou sloupcovitou odlučnost“. Tzv. sopečná zátka podle něho tedy tvoří jakousi povrchovou „facii“ zdejší čedičové diatrémy, svědčící o tom, že vrcholová skála (skupina vrcholových skal) představuje samostatné horninové těleso, které interpretuje jako starší výlev (příkrov), zatímco dlouze sloupcově odlučné těleso má být mladší^{2/} (Prinz 1940; Kuncová 1979; Kühn 1999).

Skoro svislý směr sloupců v hlavní stěně lomu na Zlatém vrchu ukazuje, že se tu nemůže jednat ani o horninovou žilu, tedy více méně svislé deskovité těleso (Anonym 1962), ani o sopouch (diatrému), tj. zhruba válcovité svislé těleso s víceméně stejnými vodorovnými rozměry (Kopecký 1968; Čichovský 1978; Skřivánek 1970; Mackovcín et al. 2002), protože v obou případech by sloupy musely ležet přibližně vodorovně; v případě svislé žíly by sloupce ležely zhruba vodorovně, v případě, že by se jednalo o sopouch (diatrému), by musely ležet zhruba vodorovně a sbíhat se radiálně k jeho ose.

Z toho, že Müller (1905), který změřil tehdy viditelnou délku sloupců na 17–18 m, navrhl, že by se sloupce snadno daly prodloužit o 10 m „kdyby se v terasovitě založeném lomu odtěžila spodní terasa až k druhé, která má tyto sloupce“, vyplývá, že dokonale sloupcový, v dnes zachované lomové stěně odkrytý čedič nevystupoval v celé ploše tehdejší spodní lomové etáže a hranice hlavního sloupcového tělesa tedy probíhala někde v ploše mezi nynější stěnou a okrajem dnešní, zhruba vodorovné plochy před stěnou, představující zčásti počvu dřívějšího lomu, zčásti také horní plochu jeho odvalu. Dnes bohužel již není možné zjistit, až kam v počvě lomu sloupcový čedič sahal – na jednom místě však nacházíme stopy po sloupcově odlučnosti v počvě až skoro u cesty, vedoucí při hranici mezi touto plochou a porostem, zakrývajícím horní plochu haldy lomu.

Stoupneme-li si však na tuto pěšinu v místě, z něhož můžeme přehlednout celou stěnu bývalého lomu, a prohlédneme-li si celou stěnu podrobněji, můžeme v ní zřetelně rozlišit ne dvě, ale tři ostře oddělená horninová tělesa:

- nejvýše je uloženo horní, **nadložní těleso**, tzv. „čepice“ či „sopečné zátky“ (Čichovský 1978), v pohledu od cesty zřetelně dvojdílné, skládající se z nedokonale vyvinutých, šikmo uložených a poměrně krátkých sloupců čedičové horniny (obr. 2);
- pod ním vystupuje mohutná **hlavní stěna** tělesa se známými dlouhými, poměrně štíhlými a pravidelně vyvinutými sloupci (obr. 3) a
- třetí, v pravé okrajové části lomu zpod hlavního tělesa vystupující a od něho ostrou hranicí oddělené **podložní těleso** (obr. 4). Sloupce čediče hlavní lomové stěny stojí na hranici „podložního tělesa“ kolmo a proto se nad ní směrem vzhůru sklánějí do jakéhosi vějíře.

Po doplnění údajů z mikroskopické analýzy výbrusů horninových vzorků, odebraných v hlavní stěně lomu a jejím nejbližším okolí, můžeme tedy stavbu hlavní lomové stěny shrnout takto:

1. Nadložní těleso, („sopečná zátka“ podle Čichovského 1978), uložené nad povrchem dlouze sloupcového tělesa, je tvořeno **sklovitým olivinickým čedičem** (augit, olivin, živec Ca, horninové sklo – Kühn 1999, 2004). Podrobnější prohlídka jeho výchozů ukazuje, že se tu nejspíše nejedná o části jednodílného tělesa, ale o komplikovanější soustavu vrcholových skal a několika zčásti samostatně stojících nepravidelných skalisek až deskovitých těles s poměrně rychlou (na vzdálenost několika metrů až několika prvních desítek metrů) změnou detailních vlastností sloupců; tyto skály nevystupují jen na vrcholu Zlatého vrchu, ale nacházejí se i na jeho jižním a strmém západním svahu a liší se navzájem směrem a detailním vývinem sloupců, a tuhle tedy pravděpodobně více méně samostatně za poněkud odlišných podmínek.

Nepřavidelně omezené, krátké, nestejněměrně a většinou mírně vějířovitě uložené sloupky s nerovným povrchem, spolu s vysokým obsahem horninového skla v čedičové hornině těchto skalisek svědčí tom, že tento horninový komplex vznikl poměrně rychlým tuhnutím na tehdejšímu povrchu a nejspíše asi představuje zbytky povrchového výlevu, vylitého na již utuhlém hlavním sloupcovém tělese; směr a sklon jeho sloupců nevyklučuje, že se jednalo o lávový proud, který na nynější Zlatý vrch přitékl zhruba od západu až jihozápadu ze společného vulkanického centra a jehož čelo, od něhož chladnutí lávy postupovalo dovnitř proudu, leželo nepříliš daleko severovýchodně nebo východně od nynější hranice tělesa.

Na několika místech můžeme na povrchu těchto skal pozorovat poměrně rozsáhlé, nepříliš hladké plochy, na nichž se zřetelně rýsují příčné, nepravidelně pěti- až šestiboké průřezy sloupců se zčásti rozdílnými směry sloupcové odlučnosti a tedy i odlišnou historií tuhnutí, které snad představují původní povrch plošně málo rozsáhlých mladších povrchových výlevů, vylitých nad již utuhlé sloupcové těleso; takové výlevy svojí teplotou mohly zpomalit chladnutí tělesa, nad nímž se rozlily a tak ve svém podloží podpořily dokonalý vývin sloupců.

O plošném rozsahu nadložního tělesa si dnes již nemůžeme udělat žádný obraz, protože jeho čelba nad lomovou stěnou byla nejspíše ovlivněna dřívějším lomovým provozem a zejména v místech dnešního západního svahu jsou skály postiženy odpadáváním jejich částí způsobeným přirozenou erozí. Čedičové horniny s podobnou nepravidelně sloupcovou odlučností jako v „čepici“ se nacházejí také na některých místech v okolí Zlatého vrchu, jako např. v Lísce, na Javorku a na čedičové jihozápadní části Širokého vrchu.

2. Hlavní těleso sloupcového čediče, vyznačující se dokonalým vývinem dlouhých a štíhlých sloupců, je tvořeno **olivinickým čedičem**, (augit, vápenatý živec, olivin) a tedy odpovídá určení horniny, uváděnému v citované literatuře (Kopecký 1968; Skřivánek 1970; Čichovský 1978; Kühn 1999; Mackovčín et al. 2002).

Jeho horní plocha, pokud se v místech, kde je překryta vrcholovou částí nadložního tělesa, zachovala, je přibližně vodorovná a nejspíše představuje zbytky původní volné hladiny vylité čedičové lávy.

V jižní (levé) části lomu jsou původní povrchové části hlavního sloupcového tělesa a jeho případného pokračování do oblasti Stříbrného vrchu odděňovány stejně jako jeho případné další jižní a jihozápadní pokračování a jeho původní rozsah se proto již nedá rekonstruovat. Dnešní povrch této části lomové stěny je pokryt sutí, obsahující úlomky jak z horní části sloupcového tělesa, tak i z nadložního, nepravidelně sloupcového čediče; původní rozsah tedy neznáme.

Pro toto těleso charakteristické dokonale vyvinuté sloupce mohly vzniknout jen v prostředí s velmi homogenním tepelným polem, v němž byly tepelné gradienty v podstatě rovnoběžné a nebyly rušeny žádnými postranními vlivy. Takové podmínky mohou vznikat jednak v plošně rozsáhlejších lávových výlevu s relativně velkou mocností, rozlitém na zhruba rovinném podkladě, nebo v plošně omezené pánvi v prostředí s relativně vysokou teplotou okolí, které případně ještě může být překryto mladším výlevem. V případě Zlatého vrchu jde nejspíše o tento druhý případ. Na dokonalost

vývinu sloupců asi měla významný vliv právě okolnost, že lávové těleso se nacházelo v prostředí starších, již utuhlých vulkanických těles s ještě poměrně vysokou teplotou, dnešního podložního tělesa, takže chladla relativně pomaleji než kdyby se byla vylila na povrch hornin s normální teplotou, danou klimatickými poměry.

Protože chladnutí utuhlého horninového tělesa probíhá odváděním tepla nejen z povrchu taveniny, ale, i když podstatně pomaleji, také přes pevné horninové dno, je pravděpodobné, že v místě nejdokonalejšího vývinu sloupců, kde jsou sloupce nejdelší a navzájem rovnoběžné, muselo být dno hlavního čedičového tělesa poměrně rovinné a skoro vodorovné – sloupce tu stojí téměř svisle a jsou jen mírně ukloněny k západu. Je také pravděpodobné, že sklon os sloupců v dnes odtěžené partii tělesa se, podobně jako nad výchozem podložního tělesa, s rostoucí vzdáleností od nynější stěny zmenšoval. Na výjimku z vodorovného průběhu izoterem v lávovém tělese můžeme usuzovat ve dvou místech:

1. V pravé části hlavního lomu, kde z podloží stěny dlouze sloupcového čediče vystupuje obloukovitě vyklenutý povrch „podložního“ tělesa, jehož čedič má jen krátké silné sloupce, vynořující se ve dvou obloukovitě prohnutých, navzájem rovnoběžných lavicích do výše (obr. 4). Dlouhé, tenké sloupce severní části hlavního tělesa jsou na jejich povrch kolmé a sbíhají se tedy směrem k vrcholu (k západu až jihozápadu) a postupně se zkracují. Na této změně směru se asi zakládá údaj o „periklinálním“ uložení sloupců (Kopecký 1968; Čichovský 1978).

2. Na hranici mezi nejdelšími, skoro svislými sloupci nejvyšší částí lomové stěny a její sníženou levou částí vstupuje pod vrcholem vyklenutá partie zakřivených sloupců, výrazným obloukem se uklánějících k rovině hlavní stěny (obr. 5). Protože horní plocha roztaveného tělesa byla vodorovná, musíme zde v předpolí nynější stěny předpokládat nerovnost dna pánve; nejspíše zde bylo její dno vyklenuté vzhůru a zvedalo se (podobně jako v pravé části dnešní stěny) k jihovýchodu.

V dnešní trávou zarostlé počvě lomu jsou na některých místech patrné výchozy čediče s šestibokými průřezy a podobným charakterem jako příčné řezy sloupců hlavní stěny a sloupce čediče zde tedy zasahují ještě pod část dnešní počvy. Z Müllerova textu z roku 1905 „kdyby se v terasovitě založeném lomu odtěžila spodní terasa až k druhé, která tyto sloupce vykazuje“ můžeme soudit, že v části tehdejší spodní etáže lomu vzdálenější od dnešní stěny asi vystupoval typ horniny odlišný od sloupcového čediče hlavní stěny (pravděpodobně nefelinický bazanit podložního tělesa). Hranici obou těles čediče bychom tedy měli hledat někde v ploše mezi

sloupcovou stěnou a mladým lesním porostem na hraně haldy. Obdobně nejisté je vymezení okrajů tělesa dokonale sloupcového čediče na jižních a západních svazích Zlatého vrchu. Zatímco jižní pokračování sloupcového tělesa bylo evidentně odstraněno zvětráváním a denudací, je strmý západní svah Zlatého vrchu pokryt izolovanými skalami svrchního tělesa („čepice“), vystupujícími z čedičovými balvany a úlomky pokrytého svahu a stanovení západní až severozápadní hranice hlavního tělesa sloupcového čediče zde bez odstranění sutě není možné.

Na dvou místech svahů Zlatého vrchu je však patrné, že vodorovný plošný rozsah sloupcově odlučného tělesa nebude příliš velký. Jedno takové místo je těsně za jižním koncem lomové stěny u pěšinky vedoucí nad sloupcovou stěnou vzhůru k vrcholu. Západně od ní, přibližně ve výškové úrovni konce stěny, vystupuje čedičová skalka, jejíž sloupce mají charakter obdobný jako sloupce horního tělesa. Také výše na svahu, ještě však pod úrovní spodní plochy vrcholových skal, prochází pěšina mezi většími skalkami podobného vzhledu.

Další místo, ukazující na pravděpodobně omezený rozsah tělesa dokonale sloupcového čediče, je strmý hřbítok s izolovanými skalkami, vystupující ze severního nižšího vyhlídkového vrcholu Zlatého vrchu a klesající přibližně severozápadním směrem po svahu dolů. Jeho nejnižší skalka vystupuje ve výškové úrovni, která podle odhadu je níže než výška počvy v lomu. Podle tvaru skalek a uložení jejich sloupců se dá soudit, že nepředstavují zřícené skalní bloky, nýbrž rostlou skálu; hranice tělesa dokonale sloupcového čediče by podle toho měla probíhat jen několik až několik desítek metrů za lomovou stěnou. Skutečnou polohu hranice za současných podmínek v sutí pokrytém svahu určit nelze. Na severní straně je pak těleso dokonale sloupcového čediče omezeno výchozem „podložního“ tělesa, které však v prostoru tzv. severní části lomu již nikde dále nevystupuje. Vlastní styk mezi tělesem dokonale sloupcového čediče hlavní stěny a čedičem severní části lomu je dnes lomovými pracemi porušen a silně zasutěn.

Kdyby hornina hlavního vulkanického tělesa Zlatého vrchu skutečně tvořila výplň sopouchu (diatrémy), jak to uvádí Čichovský (1978), probíhalo by jeho chladnutí směrem od obvodu trubky do okolí a sloupcová odlučnost by se musela vyvinout radiálně od obvodu tělesa do jeho středu. Sloupce by tedy ležely přibližně vodorovně nebo by se více nebo méně pravidelně zvedaly zhruba symetricky směrem ke středu tělesa a nestály by v převažující části nynější lomové stěny navzájem rovnoběžně a skoro svisle. Hlavní těleso dokonale sloupcového čediče tedy vyplňuje prohlubeň

v podloží, tvaru nejspíše protáhlého hlubokého koryta, jehož delší osa probíhá přibližně severojižním směrem. Vlastní podložní těleso dnes je odkryto jen na severním a jižním konci hlavní lomové stěny. V severní části lomu se podložní těleso zvedá do poměrně velké výšky, dosahující zhruba do poloviny výšky sloupcově odlučného tělesa. Hlavní sloupcové těleso tedy za tuto hranici dále k severu již nepokračovalo (viz níže u severní části lomu).

3. Podložní těleso, tvořené **nefelinickým bazanitem** (nefelin, vápenatý živec, olivin, augit), se na pravé (severní) straně pod sloupcovou stěnou zvedá ze dna lomu a je od hlavního sloupcového tělesa odděleno ostrou, obloukovitě se zvedající stykovou plochou, zdůrazňující vzájemnou geologickou pozici obou těles: hornina podložního tělesa je starší než hlavní těleso, protože láva hlavního tělesa se musela vylít již na pevný, utuhlý povrch podložního vulkanitu. Sloupy hlavní stěny stojí na zvedající se plochu podložního tělesa kolmo, jejich směr se proto směrem vzhůru vějířovitě sklání k vrcholu.

Podložní komplex (Kühn 1999) tvoří v lomu jakési nízké návrší vyběhající před hlavní stěnu, jehož severní část je porostlá křovinami a stromy, a směrem do prostoru bývalého lomu se postupně snižuje. Část tohoto výchozu bezprostředně pod kontaktní plochou se sloupcovým tělesem sestává ze dvou silných poloh nefelinického bazanitu (Kühn 2004) s hrubou stavbou z krátkých, silných, nepříliš výrazných sloupců (obr. 6); jeho pravá (severní) část je zakrytá hlinitou sutí s hojnými plochými úlomky čediče, omezenými z velké části poměrně hladkými plochami, svírajícími mezi sebou přibližně pravý úhel a připomínajícími tedy jakousi deskovitou nebo kvádřikovou odlučnost. Sloupce hlavního tělesa stojí na povrch podložního tělesa kolmo, sklánějí se zřetelně směrem k hranici mezi nadložím a sloupcovým tělesem pod vrcholem Zlatého vrchu a přitom se postupně zkracují. To nejspíše zavdalo podnět k údaji o „periklinálním uložení“ sloupů hlavní lomové stěny a tedy i k pojetí sloupcového tělesa jako výplně trubkového tělesa, diatrémy (Kopecský 1968; Skřivánek 1970; Čichovský 1978).

Podobně i na jižním konci lomu, zasahujícím v jižním svahu Zlatého vrchu dosti hluboko do sedla mezi Zlatým a Stříbrným vrchem, vystupují v sutí mimo převažující nepravidelné sloupky nadložního tělesa hojně části sloupců hlavní lomové stěny, avšak jen v podstatně menších délkách. V listnatém háji zde z podloží vystupuje hornina horní polohy s nepravidelně sloupcovou odlučností, pod níž se objevují silnější nepravidelné sloupky připomínající podložní těleso (obr. 7). Hornina obou

těchto poloh má mikroskopické složení shodné s obdobným tělesem vystupujícím z podloží pod severním koncem hlavního sloupcového tělesa – nefelinický bazanit (Kühn 2004). Oba výchozy, severní i jižní, tedy nejspíše představují části jediného tělesa, tvořícího „dno“ hlavního sloupcového tělesa ve formě misovitě prohnuté prohlubně, do níž se čedičová láva hlavního tělesa vylila.

Řízená těžba zde skutečně odhalila sloupeč olivinického čediče skoro v celé jejich délce a další snížení úrovně počvy lomu by dnes přístupnou délkou sloupců pravděpodobně již příliš nezvětšila. Postup lomu do hloubky by však mohl odhalit stykovou plochu hlavního sloupcového tělesa se dnem, tvořeným podložním tělesem olivinického bazanitu (Kühn 2004), a mohl by takto odhalit souvislé „dno“, spojující oba výchozy podložního tělesa na koncích dnešní hlavní stěny lomu. Délka severojižní osy lávového jezera, z něhož vzniklo těleso dnešní hlavní lomové stěny, se tak dá odhadnout na asi 100 m.

Časový sled těchto tří vulkanických těles je tedy v souladu s jejich geologickou pozicí: nejstarší je podložní těleso, na jehož již utuhlý povrch se vylila horninová tavenina hlavního tělesa, při jehož chladnutí za optimálních tepelných poměrů se vytvořily známé, dokonale vyvinuté, dlouhé a štíhlé sloupce, a nejmladší je těleso nadložní, tzv. sopečná zátka.

Hlavní lomová stěna Zlatého vrchu tedy nemůže představovat řez svislou nebo šikmo upadající žilou ani přírodní trubkou, jak to předpokládají starší popisy. Horní ukončení sloupců, zakryté „čepicí“, je zhruba vodorovné a nejspíše odpovídá původnímu povrchu čedičové taveniny a pravděpodobně tedy představovalo původní volnou hladinu čedičové lávy vylité do mělké prohlubně ve starším výlevu podložního tělesa. Chladnutí horninové taveniny tedy pravděpodobně probíhalo odváděním tepla nejen horninami v podloží sloupcového tělesa, ale i povrchem, na němž se – již po utuhnutí lávy sloupcového tělesa – uložil další, mladší příkrov nadložního tělesa (viz např. Kuncová 1979). V levé (jižní) části lomu jsou původní povrch sloupcového tělesa i jeho vlastní jižní pokračování částečně rozrušeny a zakryty silnou vrstvou sutí (viz však níže).

V místech, kde se vytvořily nejdelší, navzájem skoro rovnoběžné a zhruba svislé, jen mírně k západu ukloněné sloupce (střední část dnes odhalené hlavní stěny), musely být povrch i dno hlavního čedičového tělesa zhruba rovnoběžné a skoro vodorovné. Sklon sloupců v dnes z větší části odtěžené partii se tedy s rostoucí vzdáleností od dnešní hlavní stěny zvětšoval podobně, jak to je patrné na obou koncích dnes odkryté lomové stěny. V místě, kde se střední část stěny s nejdelšími sloupci

stýká se svojí levou (jižní), sníženou částí, je v horní části stěny lomu dosud patrná partie obloukovitě zakřivených sloupů (zbytek „podtržené“ stěny, o níž se zmiňuje Suk 1994 ?), jejichž sklon se se vzdáleností od nynější hlavní stěny, tedy přibližně od dnešního vrcholu Zlatého vrchu k jihovýchodu, výrazně zmenšoval podobně jako sloupce v severní části stěny, a musíme tedy v tomto místě předpokládat nerovné, vyklenuté dno podloží, které se zde k jihovýchodu zvedalo a vytvářelo ukončení výše zmíněné pánve v podložním tělese.

Hlavní těleso dokonale sloupcového čediče tedy vzniklo při ochlazování zhruba od severu k jihu nepravidelně protáhlého tělesa, vzniklého tím, že láva olivinického čediče vyplnila prohlubeň v podloží a vytvořila tak lávové jezero. Jeho podloží je dnes nejlépe patrné pod severní hranici hlavní lomové stěny, kde se zvedá do poměrně velké výšky, dosahující přibližně až k horní ploše sloupcově odlučného tělesa, a méně nápadně vystupuje i za jižním koncem této stěny, kde však je ukrytý v mladém listnatém porostu. Pravděpodobně se k němu řadí i malá skalka za informační tabulí u dnešního vstupu do lomu. Výsledky orientačního povrchového průzkumu lomovou činností nedotčeného, avšak silně zasutěného severozápadního svahu Zlatého vrchu, kde žádný výchoz dokonalých sloupců hlavní stěny nebyl zjištěn, nasvědčují tomu, že lávové jezero bylo v profilu, vedeném kolmo na dnešní lomovou stěnu, poměrně úzké, ve směru zhruba SV-JZ protažené těleso, jehož hranice bychom mohli hledat někde v nynější počvě bývalého lomu – šířka sloupcově odlučného čedičového tělesa by tedy měla dosahovat nejvýše několika desítek metrů.

Skalní výchozy na svazích Zlatého vrchu nedotčených lomem

Jižní část svahů Zlatého vrchu nad jižním koncem sloupcové stěny je z velké části pokryta poměrně krátkými úlomky nepravidelně omezených sloupků; jen směrem do nižší části svahu přibývají mezi nimi krátké úlomky pravidelně šestibokých sloupků s hladkými rovnými stěnami, zřejmě odpovídající sloupkům hlavního tělesa. Z této sutě vystupuje nad horní hranou sloupcové lomové stěny řada několika mohutných skal, mezi nimiž stoupá úzká pěšina vzhůru k vrcholu.

Nejnižše stojící skála se skládá z nepravidelných, tenkých, šikmo vystupujících sloupků; podle mikroskopického určení jde o nefelinický bazanit; hornina tedy neodpovídá hornině vrcholové „čepice“, sklovitému olivinickému čediči, ale hornině podložního tělesa. Úderem kladiva se sloupky odpadlé ze skály rozpadávají na tenké destičky, orientované

rovnoběžně s protažením sloupků. Mimo tuto řadu skal při pěšině z jižního konce lomu k vrcholu ze svahu vystupuje ještě řada dalších skal nad severní částí lomu, tvořících řadu klesající od vrcholové „čepice“ níže, dále obdobná, ale kratší řada za závěrnou stěnou severní části lomu, začínající nápadnou skalní stěnou, která z vnější strany omezuje nízkou severovýchodní stěnou vytěžené partie hornin v severní části lomu. Neurčená také zůstává hornina vyhlídkové skály, vystupující pod vrcholem Zlatého vrchu nad Lísku; na skále samotné a v sedle pod vrcholovými skalami vystupují poměrně silnější a pravidelné sloupce zřetelně se lišící od nepravidelných krátkých sloupků vrcholových skal.

Také v zalesněné a bylinnou vegetací pokryté severozápadní až západní stráni Zlatého vrchu je roztroušeno několik různých skalních výchozů tvořících jednotlivé až několik metrů vysoké izolované skály nebo více či méně souvislé delší skalní hřebeny. Vzájemné vztahy skal těchto řad nejsou při současném stavu vegetace svahů odkryté. Tyto hřbitky („žily“), jsou již na první pohled nápadné tím, že jsou zpravidla jen na jedné straně omezené nízkými stěnami, jejichž povrch je často mírně zakřivený, a vystupují v něm příčné průřezy nepravidelných sloupků – jedná se tedy o povrchy ochlazování již utuhlých individuálních horninových těles (obr. 8). V některých místech se v příčném řezu hřbitku směry sloupků od skoro vodorovných ve spodní části výchozu výše postupně zvedají, až v horní části tělesa jejich osy stojí na horní plochu hřbitku skoro svisle; připomínají tak lávový výlev, spadající přes nějakou hranu v podloží dolů (např. skalní hřbitky nad lomovou stěnou severní části lomu), některé hřbitky jsou rozděleny na dvě navzájem poněkud posunuté části. Některé z nich mají složení sklovitého olivinického čediče a složením tedy odpovídají vrcholovému tělesu („čepici“), některé jsou tvořeny olivinickým nefelinitem a mají tedy složení shodné s tzv. podložním tělesem. U řady skal zatím složení není známo.

Horniny vystupující v severní části lomu

Jako severní část lomu je zde označena poněkud izolovaná vytěžená část, ležící vpravo od vstupu do lomu a je od hlavní stěny oddělená výše zmíněným výchozem podložního tělesa nefelinického bazanitu. Její počva je ve stejné výškové úrovni jako počva hlavní části lomu a je zčásti porostlá mladými, převážně listnatými stromky, stěny však má podstatně nižší. Vstup do této části lomu je zúžen rozrušenou a zasutěnou severní partií výchozu podložního tělesa.

Při podrobné prohlídce se ukazuje, že stavba vulkanického komplexu v této nízké části lomu je poměrně komplikovaná (obr. 11). V její jihozápadní (levé) stěně můžeme rozlišit výchozy čtyř těles čedičové horniny rozdílných vlastností. Rovněž zadní západní stěna není jednotná, skládá se patrně ze dvou těles, zatímco severní, nízká stěna lomu je sesutá a převážně silně zarostlá a detaily její stavby jsou zakryté vegetací a balvanitou sutí, mezi jejímiž úlomky místy vystupují malé skalní výchozy.

1. Vstup z plochy hlavního lomu je z levé (jihozápadní) strany zúžen nízkým hřbitkem zčásti porostlým bylinnou vegetací, v horní části pak nízkými stromky (obr. 4). Výchoz se objevuje teprve na straně otevřené do nízkého lomu a je tvořen silně rozpadavou partií **lapilové eruptivní (tufové) brekcie** olivinického nefelinitu (nefelin, olivin, augit, magnetit, horninové sklo) světle rezavě hnědé barvy s dobře patrnými oblými průřezy čedičových lapilů, uzavíranými v mezerní hmotě narezlé až nahnědlé barvy s hojnými nepravidelnými dutinami až žilkami, vyplněnými bezbarvými až nahnědlými agregáty zeolitů s převahou natrolitu a jilovou substancí.

2. Za hřbitkem se plocha této části lomu rozšiřuje až na asi 20 m a v její jižní stěně, v místě, kde je vysoká jen asi 2 m, je odkryta tmavě šedá, masivní až nepravidelně sloupcově odlučná hornina, která se při bližším pohledu ukazuje být rovněž **lapilovou eruptivní brekcií olivinického nefelinitu** (lapili olivinického nefelinitu: nefelin, olivin, augit, magnetit, v mezerní hmotě horninového skla). Tato hornina má kompaktnější vzhled, v západní části výchozu se zřetelně skládá ze šikmo uložených hrubých sloupků s nerovnými a nestejněměrně zaoblenými plochami (obr. 6), na nichž jsou patrně světlejší šedé oblé průřezy lapilů, uložené v tmavší mezerní hmotě. Ta ve výbrusech je tvořená převládajícím horninovým sklem, hustě poprášeným velmi malými magnetitovými zrnky, takže je skoro neprůhledné. Dutiny a žilky s vykrystalovanými zeolity v mezerní hmotě jsou zde vzácné. Směrem nahoru přechází tato skalní partie do vegetací porostlého a úlomky sloupcově odlučného čediče pokrytého svahu, zasahujícího až do sedla mezi vrcholovými skalami „čepice“ a hřbetem s vyhlídkovou skálou, z níž je pěkný pohled k západu přes Lisku na Studenec a dále k Růžovskému vrchu.

Tento ve vulkanickém tělese Zlatého vrchu nově zjištěný horninový typ (Kühn 2004) je charakteristický pro akumulace explozivních produktů intruzivní části explozivních vulkanických těles, tzv. diatrémy. Rozměrnější těleso horniny tohoto typu vystupuje také ve spodní části pravé (severní) stěny nedalekého lomu na Stříbrném vrchu pod čedičovým

sloupkovým tělesem (výlevem?), kde její výskyt zaznamenává Cajz (1996).

3. Další na východ eruptivní brekcie navazující část jihozápadní stěny odkrývá do vytěženého prostoru poměrně hladkou vysokou stěnu s odlučností, která zde má charakter spíše bloků s polygonálním omezením, v níž jen místy jsou patrné stopy po sloupcové odlučnosti ve formě nepravidelných šestiúhelníků. Délka této stěny je asi 20 m, ke konci vytěženého prostoru je její pata zakryta dalším tělesem (viz pod č. 5).

4. Tato nejdelší jednotná plocha je nad severozápadním koncem severní části lomu, kde se stýká s tělesem č. 5 závěrové stěny, ukončena skoro svislou otevřenou puklinou, probíhající přibližně kolmo na stěnu (obr. 9). Za touto dislokací vystupující těleso má tvar svislé desky, připomínající čedičovou výplň žily; její sloupce jsou poměrně nepravidelně omezené, mají osy zhruba vodorovné a jsou kolmé na plochu pukliny, ukončující hladkou jihozápadní stěnu.

5. Před severozápadním koncem jižní stěny se v závěru této partie lomu nachází další těleso, skládající se z poměrně tenkých, nepravidelně omezených, vodorovně nebo jen mírně šikmo uložených, zčásti rozvolněných čtyř- až šestibokých sloupků složení nefelinického bazanitu, odpovídající tedy podložnímu tělesu hlavní lomové stěny.

6. Toto těleso bylo ve své pravé (severní) straně odtěženo tak daleko, že okraj této části lomu prolomil v nejnižším místě lomovou stěnu, kde se ukázala nízká svislá stěna žily sloupkově odlučné čedičové horniny s polygonálními závěry sloupků, směřujícími do vytěžené části lomu. Dnes je tato čelba sesutá.

7. V pokračování závěrové stěny severní části lomu, která se za tímto místem stáčí zpět k východu, je odkryto další hrubě nepravidelně polygonálně odlučné těleso čedičové horniny, které podle Čichovského (1978) má stejné složení jako vrcholové těleso.

Charakter hornin, odkrytých ve stěnách severní části lomu, svědčí o tom, že se tu jedná o součásti podložního tělesa, tvořící komplikovaný soubor několika více méně samostatných produktů vulkanické aktivity zhruba čedičového složení. Ty se vyznačují velmi rozdílnými směry sloupcové odlučnosti a představují pravděpodobně samostatné fáze eruptivní činnosti, takže u Zlatého vrchu se jedná o polygenní sopku ve smyslu Stübela (1903). Řešení vzájemných vztahů mezi fázemi její činnosti by vyžadovalo podrobný vulkanologický průzkum, zahrnující detailní zaměření hranic těles (ze kterých by zčásti musela být odstraněna suť) a směrů os sloupců.

Vnitřní stavba sloupců hlavního tělesa Zlatého vrchu

Na příčných puklinách, které jsou patrné i na sloupcích stojících ve stěně, a které je rozdělují na kratší úseky, můžeme běžně pozorovat nepravidelně koncentrické a zonární vylučování některých produktů zvětrávání (jílových minerálů, karbonátů apod.)

Na jedné exkurzi ochránců přírody z Německa v roce 1998 mne někteří její účastníci upozornili na neobvyklý tvar plochy čerstvého příčného lomu některých sloupců. Podrobnější průzkum zřícených úlomků pravidelně sloupcového čediče v sutí pod hlavní lomovou stěnou ukázal, že tato zvláštní stavba je sice poměrně vzácná, je však přesto vyvinuta na větším počtu sloupců, které se napříč sloupce rozlomily zřejmě při zřícení ze stěny hlavního vulkanického tělesa Zlatého vrchu. Tento typ vnitřní stavby se vyskytuje pouze na více či méně čerstvých lomných plochách a vzniká zřejmě jen tehdy, když praskne sloupek v úseku, kde není porušen příčnými puklinami, které některé sloupce rozdělují již ve stěně. Na příčné lomné ploše se pak objevuje přibližně symetricky kolem středu plochy vyvinuté mírné vyklenutí nebo prohloubení poměrně dokonale kruhového průřezu. V některých případech vzniká na mírně nerovné příčné lomné ploše sloupku jakýsi vyvýšený kruh, jindy je kruh na jedné části obvodu vystouplý z okolí a na jiné straně prohloubený. Na jednom sloupku se objevil tento jev ve zvláště dokonalé formě jako pravidelné vyklenutí lomné plochy kolem drobného křemenného xenolitu (obr. 10). Na tomto sloupku je také dobře vyvinutá radiální komponenta této stavby, která se projevuje v jemném rýhování vyklenuté plochy.

Diskuse a závěry

Podle většiny dosud publikovaných prací (Rühlmann 1904; Müller 1905; Hibsich 1926; Prinz 1940; Kuncová 1979) je horninou Národní přírodní památky Zlatý vrch olivinický čedič, charakterizující hlavní vulkanické těleso, složené z dokonale vyvinutých, dlouhých a štíhlých sloupců, které na lokalitě představují vlastní předmět ochrany. Čichovský (1978) uvádí, že se „...morfologicky odlišují dvě vulkanické asociace rozdílného petrografického složení. Horní, tj. část vulkanické zátky, se rozpadá ve formě vodorovně uložených plástů a slupek, zatímco spodní a mladší má výraznou a jedinečnou sloupcovitou odlučnost“, uvádí však jen, že horninu „...lze zařadit do skupiny olivinického čediče.“ Již Prinz (1940) upozorňuje na to, že sloupcové těleso: „...je nahoře překryté masivním zbytkem čedičového výlevu...“ Vodorovně plásty a slupky, o nichž

se zmiňuje Čichovský (1978), bychom však v tělese Zlatého vrchu hledali jen marně. Přesto se však ještě ve svazku III „Liberecko“ edice Chráněná území ČR (Makovčín et al. 2002) uvádí, že „Zlatý vrch ... je výrazný neovulkanický suk vypreparovaný z coniackých pískovců. Vlastní vulkanické těleso budované čedičem se sloupcovou odlučností sestává ze dvou zřetelně oddělených částí. Svrchní část (tzv. sopečná zátka) se subhorizontálními sloupci nasedá na spodní část. Ta sestává z dokonalých sloupců o délce až 27 m a průměru 0,3 m. Sloupce spodní části pod sopečnou zátkou jsou uloženy téměř vertikálně a směrem k patě přecházejí do téměř horizontální polohy.“

Již dříve však Cajz (1996) a Kühn (1999) poukázali na to, že výklad Čichovského (1978) o jen dvou tělesech, sloupcovém čediči hlavní lomové stěny a tzv. vulkanické zátce situaci příliš zjednodušuje a že zde vystupuje pestřejší soubor produktů vulkanické činnosti.

V lomu Zlatého vrchu odhalené vulkanické těleso s výjimečně dokonale vyvinutými štíhlými, až 27 m dlouhými, sloupci olivinického čediče je součástí složitého vulkanického aparátu, při jehož mikroskopickém studiu byly zjištěny produkty tří petrograficky i vulkanologicky odlišných fází erupční činnosti:

1. sklovitý olivinický čedič vrcholového tělesa, tzv. „čepice“ (základní minerální složky: živec, olivín, augit, horninové sklo),

2. olivinický čedič (živec, olivín, augit) hlavního tělesa se štíhlými a dlouhými sloupci, a

3. nefelinický bazanit (živec, nefelin, olivín, augit) v podložním tělese, vystupujícím z podloží pod sloupcovým tělesem olivinického čediče.

V mikroskopickém obraze se hornina vyznačuje poměrně hojnými oválnými resorpčními útvary s převládajícím augitem, vzniklými reakcí magmatické taveniny se strženými zrnky křemene; jejich augitové sloupečky však nemají pro tyto útvary z jiných výskytů tak charakteristické světle zelené konce a okraje se zvýšeným podílem egirinové alkalické složky.

Časová posloupnost hornin je v souladu s jejich geologickou pozicí: nejstarší je podložní těleso, po něm se vytvořilo hlavní těleso, které v důsledku optimálních tepelných poměrů vytvořilo známé dokonale vyvinuté štíhlé sloupce, a nejmladší je těleso nadložní, utuhlé poměrně rychle, takže část jeho hmoty již nestačila krystalovat a utuhla jako horninové sklo.

Překvapující je však, že v jednom vzorku, odebraném z nepravidelných, šikmo uložených sloupců z nízké stěny u vstupu do severní části lomu, byl zjištěn výskyt:

4. lapilové brekcie olivnického nefelinitu (nefelin, olivin, augit), hornina tvořená oblymi, otavenými částicemi vulkanické horniny, uloženými ve sklovité tavenině, jednak bez náznaků sloupcové odlučnosti se zeolity, jednak s nepravidelně sloupcovou odlučností. Tento typ horniny vzniká zpravidla při sopečném výbuchu, kdy ze sopečného jícnu vyvržené útržky lávy utuhnou a jsou stmeleny tavenou lávou stejného složení.

Tento typ horniny je charakteristický pro intruzivní nebo explozivní části vulkanických těles, tzv. sopouchy nebo přírodní dráhy, a dosud nebyl ve vulkanickém tělese Zlatého vrchu zjištěn. Hornina tohoto typu však je odhalena v části pravé (severní) stěny nedalekého lomu na Stříbrném vrchu, kde její výskyt zaznamenává Cajz (1996), a je také známa sběratelům minerálů, protože v dutinách a mezerách mezi jejich oblymi částicemi (lapily) čedičové horniny se místy nacházejí vykrystalované zeolity.

Nález eruptivní brekcie v severní části lomu tedy nasvědčuje tomu, že vulkanický komplex Zlatého a Stříbrného vrchu nevznikl utužením lávové výplně v hlubších částech jediné centrální výstupové dráhy, sopouchu (Čichovský 1968 a další), ale je produktem sopečného výbuchu na tehdejší povrchu a neobsahuje jen utuhlou čedičovou výplň přírodní dráhy, ale také produkty povrchové vulkanické exploze a povrchového lávového výlevu. Zlatý vrch se proto liší od většiny vyvrhých těles oherškého riftu (Kopecký 1968; Chlupáč a kol. 2002), u nichž se působením eroze většinou zachovaly jen výplně přírodních drah a obnažená podpovrchová tělesa (lakolity, pně), takže dnešní tvary jsou jen značně sníženým zbytkem původního vulkanického pohoří. Ve prospěch této možnosti mluví i stavba okolí severní části lomu s několika tělesy sloupcové odlučných čedičových hornin, s přibližně vodorovnými sloupci, ukazujícími na vulkanický aparát se střídáním explozivní aktivity a výlevů lávy.

Na základě terénního průzkumu doplněného mikroskopickým studiem horninových výbrusů je možno se pokusit o rekonstrukci vulkanických projevů, které s velkou pravděpodobností podminily nyní odkrytou stavbu hlavní stěny lomu:

1. Nejstarším odkrytým tělesem je silně zasutěný a vegetací (včetně stromků) zarostlý, nízký hřbítek klesající ve vstupu do nízké severní části lomu až do úrovně počvy obou částí lomu. Z východní strany (ze strany hlavního lomu) zde není patrný žádný skalní výchoz, ten se objevuje teprve na straně otevřené do nízkého lomu, jeho výchoz pak pokračuje v levé (jižní) stěně této části lomu. Přitom lze pozorovat určitou změnu stavby horniny: konec hřbítku ve vstupu do nízkého lomu je tvořen eruptivní čedičovou brekcií hnědé barvy s dobře patrnými oblymi

lapily čediče, v mezerní hmotě jsou hojné nepravidelné dutiny až žilného vzhledu, v nichž se vyloučily bílé až narezlé nebo nahnědlé výplně zeolitů a jílové substance. Ve směru dále do lomu pak je tato hornina kompaktnější, průřezy čedičových lapilů jsou světle šedé v tmavější mezerní hmotě. Na kontaktu této brekcie s tělesem horniny, obracejícím do této části lomu svislou, poměrně rovnou a vysokou stěnu, je ve stěně patrná stavba brekcie ze šikmo uložených, hrubých sloupců s oblým příčným průřezem.

2. V ploše velkého lomu je patrné, že na toto těleso eruptivní brekcie nasedá tzv. podložní těleso krátce sloupcového nefelinického bazanitu. Podobné těleso vystupuje ze svahu pod jižním koncem hlavního sloupcového tělesa a je tedy pravděpodobné, že se zde čedičová láva vylila do prohlubně a vytvořila jakousi pánev, dno pozdějšího lávového jezera. V době vylití taveniny hlavního tělesa muselo být podložní těleso již utuhlé a jeho povrch musel vytvářet pánev, do níž se tavenina nynějšího hlavního tělesa olivinického čediče vylila.

3. Do takto vzniklé, asi poměrně protáhlé prohlubně se později, ale ještě v době, kdy bylo dno i stěny poměrně teplé, vylila láva složení olivinického čediče a vytvořila v něm lávové jezero. Při pomalém nerušeném chladnutí této taveniny, podpořeném pravděpodobně i poměrně vysokou teplotou dna a stěn pánve, vznikla pravidelná stavba z dlouhých, stejnoměrných štíhlých sloupců. Hloubka lávového jezera odpovídala nyní lomem odkryté délce sloupců, které v okrajových částech jezera jsou kolmé na jeho břehy a proto se mírně sklánějí do středu.

4. Po nějaké době, kdy se již vytvořil pevný povrch hlavního tělesa, se na tento povrch vylila další tavenina, jejíž produkty tuhnutí tvoří nyní tzv. čepici. Na západním strmém svahu Zlatého vrchu z balvanité a husté vegetací porostlé sutě vystupuje v různé výškové úrovni několik čedičových skal a protáhlých těles (žil, výlevů?) stejného složení a podobné odlučností jako vrcholové těleso; jejich vzájemný vztah není ze současných výchozů patrný. Odlučnost skal vzniklých z této taveniny ukazuje na poměrně rychlé a nehomogenní tepelné pole, takže všechna tavenina již nestačila utuhnout krystalicky a v hornině zůstal určitý podíl skla. O rychlém ochlazení svědčí i stavba z poměrně nepravidelně vyvinutých krátkých sloupců. Pokračovala-li vulkanická činnost zdejšího centra ještě nějakou dobu dále, nemůžeme posoudit, protože se nad tělesem "čepice" již žádný další horninový komplex nezachoval.

V severní části západního svahu (pod vyhlídkovou skálou nad nízkou severní částí lomu) vystupují nízké protáhlé hřbítky s oblým povrchem, v jejichž povrchu jsou patrné průřezy sloupců postupně se sklánějících

od skoro svislého směru ve hřbetu po skoro vodorovné ve spodní části hřbitků – zbytky výlevů, stékajících z vrcholových částí (z – bočního – kráteru?) po utuhlých starších tělesech dolů.

Nevyřešená zůstává otázka po hlavním přivodním kanálu (kanálech?); poměrně velký odkryv erupтивní brekcie ve spodní části pravé (severní) stěny lomu na Stříbrném vrchu však naznačuje, že Zlatý a Stříbrný vrch představují produkt jednotného vulkanického centra, vzniklého nad společným přivodním kanálem. Nasvědčovala by tomu také existence mírného, hustě zarostlého sedla mezi Zlatým a Stříbrným vrchem – erupтивní brekcie je ve srovnání s pevným čedičem mnohem méně odolná vůči zvětrávacím činitelům. I zde je však patrné, že výchozem odhalené těleso není vůči zvětrávacím činitelům nechráněné, ale je zakryté polohou sloupcově odlučného čediče, tvořícího zřejmě výlev, který povrch tělesa erupтивní brekcie zakryl. Bohužel je nejvyšší partie tělesa erupтивní brekcie a zejména jeho kontakt se sloupcově odlučným hlavním tělesem částečně rozrušen a z větší části zakryt, takže vzájemný vztah obou těles není možné spolehlivě popsat.

Závěrem je tedy možné shrnout, že v lomu odhalené vulkanické těleso s výjimečně dokonale vyvinutými štíhlými a dlouhými sloupci olivinického čediče v žádném případě nepředstavuje prostou výplň diatrémy, ale je součástí vulkanického aparátu poměrně komplikované stavby, sestávajícího z produktů několika navzájem oddělených fází vulkanické činnosti, z nichž některé se liší i petrografickým složením svých hornin. Jedinečná sloupcová odlučnost produktu druhé z těchto fází, olivinického čediče, vznikla za zvlášť příznivých podmínek při pomalém chladnutí více či méně izolované lávové výplně prohlubně (lávového „jezera“), vzniklé v podložním vulkanickém tělese uvedeného vícefázového vulkanického aparátu a pro svoji výjimečnost v každém případě zasluhuje ochrany.

Poděkování

Děkuji při této příležitosti Správě CHKO Lužické hory, zejména za příspěvek na zhotovení výbrusů z jednotlivých horninových těles, bez kterých by tato práce nemohla být uskutečněna.

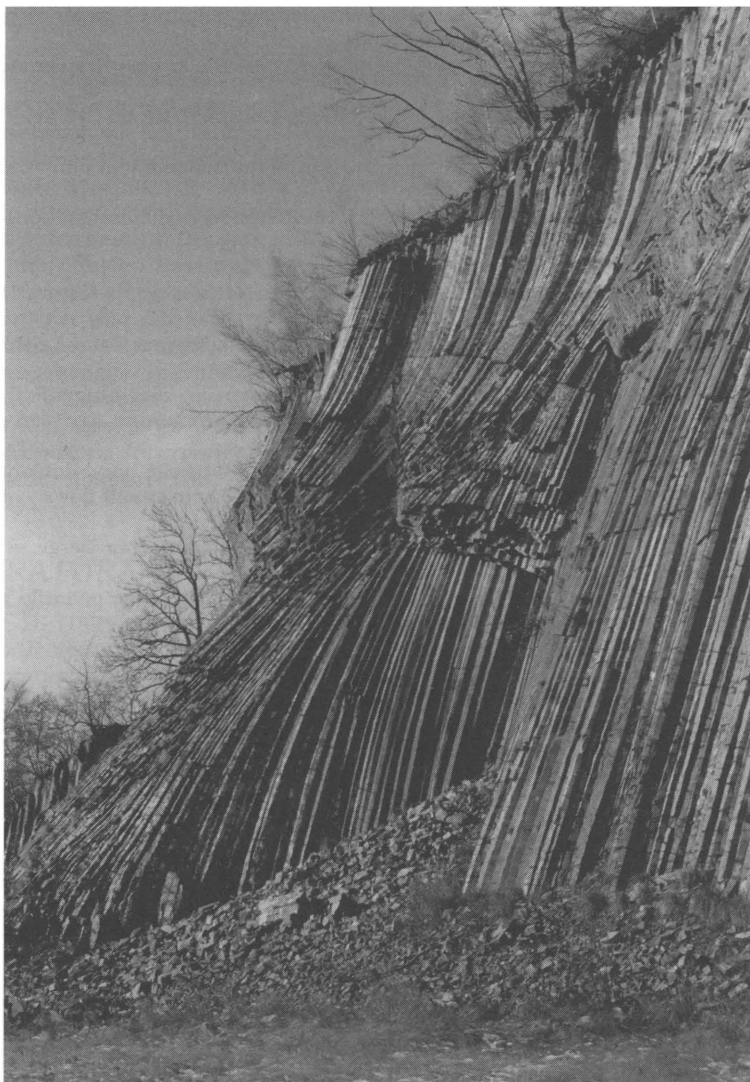
POZNÁMKY

- 1/ *Am 5. August hatte ich das Vergnügen, mit Herrn Professor M. Müller die beiden „Fischberge“ (Goldberg und Silberberg) zu besuchen. Der Silberberg besitzt einen Steinbruch mit sehr schönen Säulenbündeln, die ein wenig an den Steinbruch bei der Station Politz-Sandau erinnern, aber viel weniger verwittert sind. Den rechtsseitigen Abschluss des Bruches bildet eine Mauer, welche künstlich aufgeführt zu sein scheint, aber bei genauerer Betrachtung als ein Naturgebilde aus lauter Säulenköpfen besteht. Der ganze Hügel besteht offenbar aus lauter Basaltsäulen und ist mit dunklen Basalttrümmern bedeckt. Darunter gibt es dünne sechseckige Platten, wie sie so schön und regelmässig mir noch nirgends begegnet sind. Noch herrlicher und sehenswerter sind die riesenhohen, durchaus senkrechten Steinssäulen des Goldberges, welche den Vergleich mit den berühmten Basaltsäulen des Steinschönauer Herrnhausberges sich wohl gefallen lassen mögen. Freunde geologischer Bildungen sollen sich nicht bedenken, den Besuch der beiden Fischberge bei Oberhasel in ihr Wanderprogramm aufzunehmen... A. Paudler.*
- 2/ Podle zákona superpozice ovšem je nejvýše ležící „vulkanická zátka“ mladší a pod ní ležící sloupcové těleso starší, ne obráceně.

LITERATURA

- Andert, H. (1929): Die Kreideablagerungen zwischen Elbe und Jeschken. II. Die nordböhmisches Kreide zwischen dem Elbsandsteingebirge und Jeschken und das Zittauer Sandsteingebirge. – Abh. d. preuss. geol. Landesanst, N.F. 117, Berlin.
- Anonym (1962): Zpráva o vyhodnocení navrženého chráněného geologického výtvaru „Zlatý vrch“ – k. ú. Liska, o. Děčín. – MS. Správa CHKO Lužické hory. Jablonné v P.
- Cajz, V. (ed.) (1996): České středohoří. Geologická a přírodovědná mapa. – Český geologický ústav, Praha.
- Čichovský, L. (1978): Geologický inventarizační průzkum. Lokalita: CHPV Zlatý vrch. – MS. SÚPOP Praha.
- Hibsch, J. E. (1926): Erläuterungen zur geologischen Übersichtskarte des Böhmisches Mittelgebirges. Děčín.
- Hibsch, J. E. (1927): Geologická mapa okolí České Kamenice/Geologische Karte der Umgebung von Böhm. Kamnitz. Erläuterungen zur geologischen Karte der Umgebung von Böhm. Kamnitz. – Knihovna Státního geologického ústavu ČSR. Praha.
- Chlupáč, I. a kol. (2002): Geologická minulost České republiky. – Praha.
- Klüpfel, W. (1952): Basaltgeologie. Ein Beitrag zur Kenntnis der tertiären Basalte. – Z. dt. geol. Ges. 104, 326–353. Hannover.
- Kopecký, L. (1968): Zpráva o lokalitě Zlatý vrch u České Kamenice. – MS. SCHKO Lužické hory, Jablonné v P.
- Kühn, P. (1999): Liska – Zlatý vrch. Petrografický charakter Národní přírodní památky. – MS. Správa CHKO Lužické hory. Jablonné v P.
- Kühn, P. (2004): Liska – Zlatý vrch. Petrografický charakter Národní přírodní památky. Část 2. – MS. Správa CHKO Lužické hory. Jablonné v P.
- Kühn, P. (2005): Die Toneisensteine des Lausitzer/Zittauer Gebirges und ihre Entstehung. – Berichte der naturforschenden Gesellschaft der Oberlausitz 13, 35–48. Görlitz.

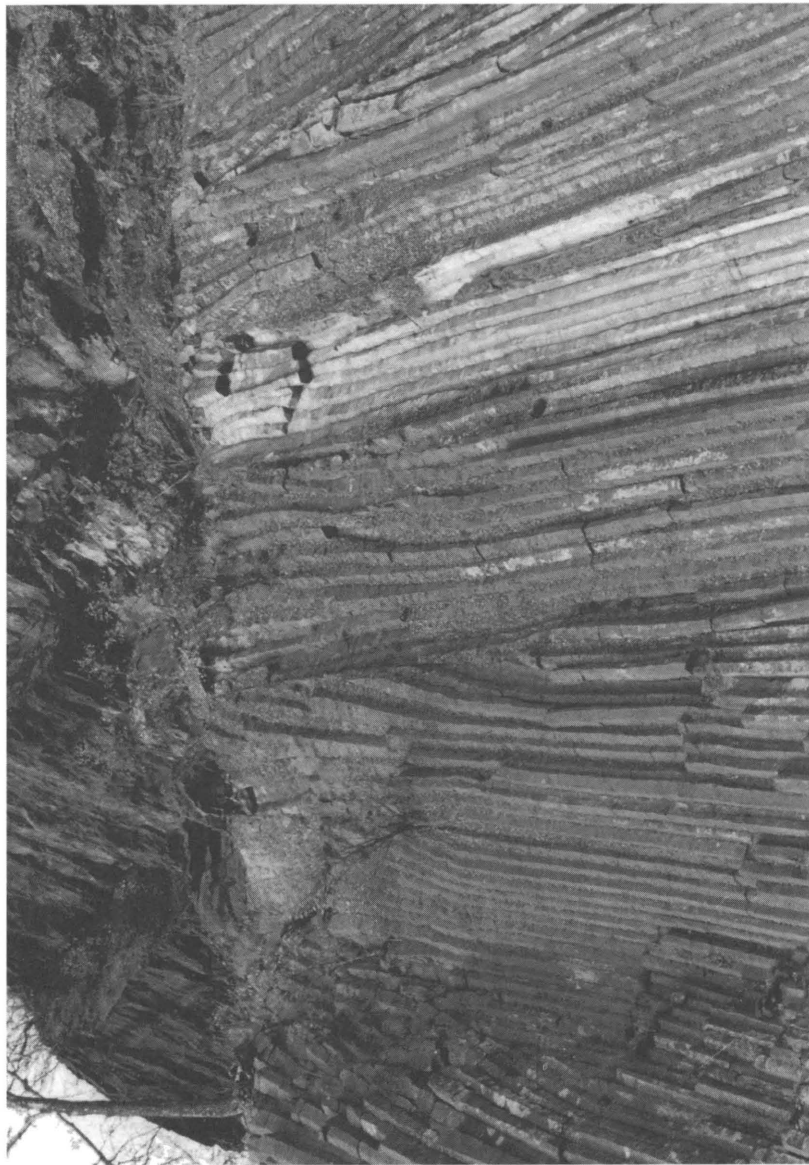
- Kühn, P. (2010): Panská skála u Kamenického Šenova. Kapitola z počátků ochrany přírody. – *Bezděz* 19, 61–91. Česká Lípa.
- Kuncová, J. (1979): Seznam chráněných území severočeského kraje. – Krajské středisko SPPOP Ústí nad Labem.
- Mackovčín, P., Sedláček M., Kuncová J. eds. (2002): Chráněná území ČR. Sv. III. Liberecko. Praha.
- Müller, B. (1905): Goldberg. – *Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* 28, 460–461. Česká Lípa.
- Nelson, R. A. (1979): Natural fracture systems: Description and classification. – *Bull. Am. Assoc. Petrol. Geol.* 63, 2214–2332.
- Paudler, A. (1905): Poznámka pod čarou k Müller (1905).
- Prinz, K. (1940): Die Hasler Säulenbasalte endlich unter Naturschutz. – *Natur u. Heimat* 11, č. 1, 53–54.
- Reuss, F. A. (1797): *Mineralogische Geographie von Böhmen. Zweyter Band. Leutmeritzer Kreis.* – Dresden.
- Rühlmann, H. (1904): Petrographische Untersuchungen an den jungvulkanischen Eruptivgesteinen in der Gegend zwischen Böhm. Kamnitz und Kreibitz. – *Lotos* č. 8, 1–54, Praha.
- Skřivánek, (1970): CHPV Zlatý vrch. – MS. Správa CHKO Lužické hory. Jablonné v P.
- Spry, A. (1962): The origin of columnar jointing, particularly in basalt flows. – *J. Geol. Soc. Austral.* 8, 191–216.
- Stübel, A. (1903): Über die genetische Verschiedenheit vulkanischer Berge. – 85 str. Leipzig.
- Suk, J. (1994): „Varhany“ málem vyletěly do povětří, ale ještě se je podařilo zachránit... – *Severočeský deník*, 23. srpna 1994. – Ústí n. L.

Obr. 1. Vyklenutá (a „podtržená“ – Suk 1994) část lomové stěny s esovitě prohnutými sloupci, ukazujícími na deformaci izoterem ochlazování nad vyklenutím ve dně pod hlavním čedičovým tělesem (Foto autor). – Teil der Steinbruchwand mit S-förmig gekrümmten (und „abgerissenen“ – Suk 1994) Säulen, die auf eine Deformation der Isothermen über dem nach oben gewölbten Boden des Beckens unter dem Basalt-Hauptkörper hinweisen.

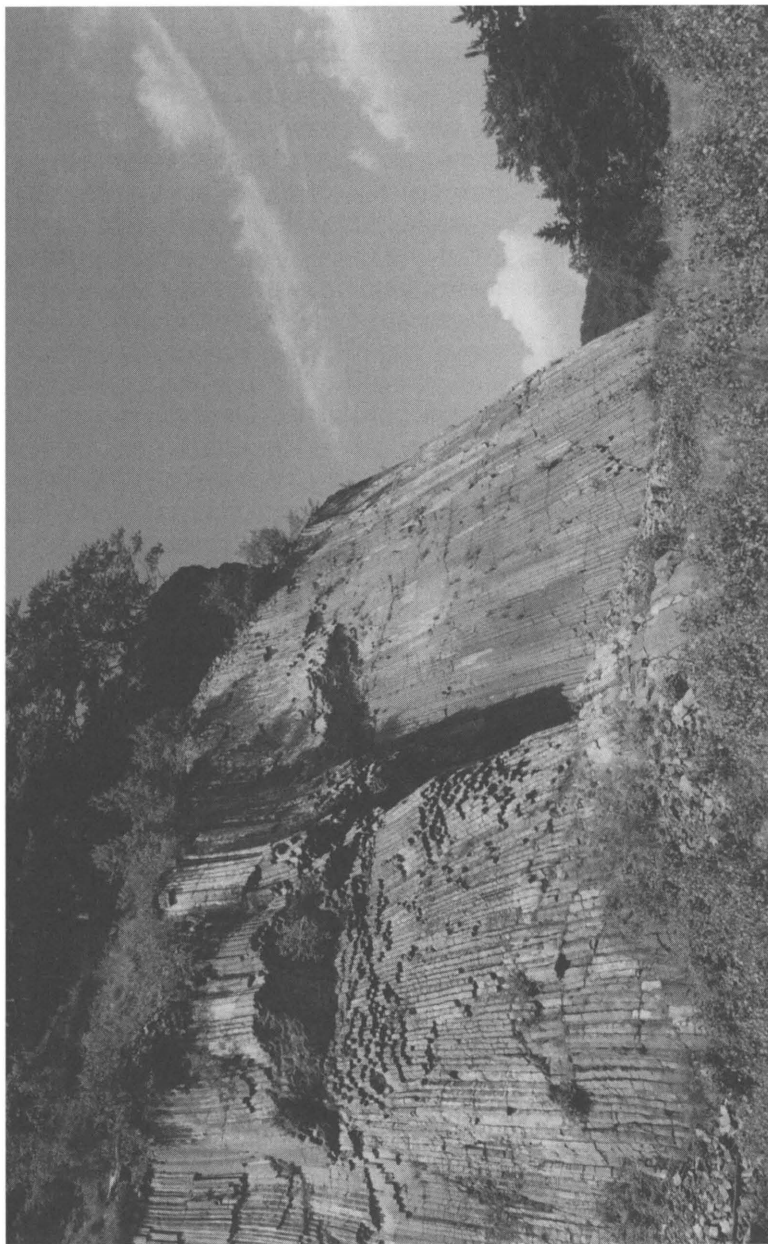
Obr. 2. Vrcholová skála (nadložní těleso) (Foto autor). – Gipffelsen an der Steinbruchswand.

Obr. 3. Rovná plocha styku hlavního tělesa se skálou nadložního tělesa („vulkanické zátky“) (Foto autor) – Waagrechte Kontaktfläche des Hauptkörpers im Steinbruch mit dem hangenden Körper der sog. vulkanischen Kappe.

Obr. 4. Dlouhé sloupce „hlavního“ čedičového tělesa stojí kolmo na povrch „podložního“ tělesa, obloukovitě vystupujícího z počvy hlavní stěny (upravo) (Foto autor). – Die langen Säulen des basaltischen „Hauptkörpers“ stehen senkrecht auf der Oberfläche des Liegenden, das bogenförmig aus der Steinbruchsohle heraufsteigt.

Obr. 5. Celkový pohled na nejvyšší místo hlavní stěny čedičového lomu (Foto autor). – Gesamtanblick des höchsten Teils der Steinbruchshauptwand.

Obr. 6. Severní část lomu. Úlomek nepravidelného sloupku brekcie olivinického nefelinitu se světlými skvrnami lapilů v tmavší sklovité základní hmotě (Foto autor). – Nordteil des Steinbruches. Bruchstück einer Säule mit hellgefärbten Lapilli in der dunkelgefärbten Glasmatrix.

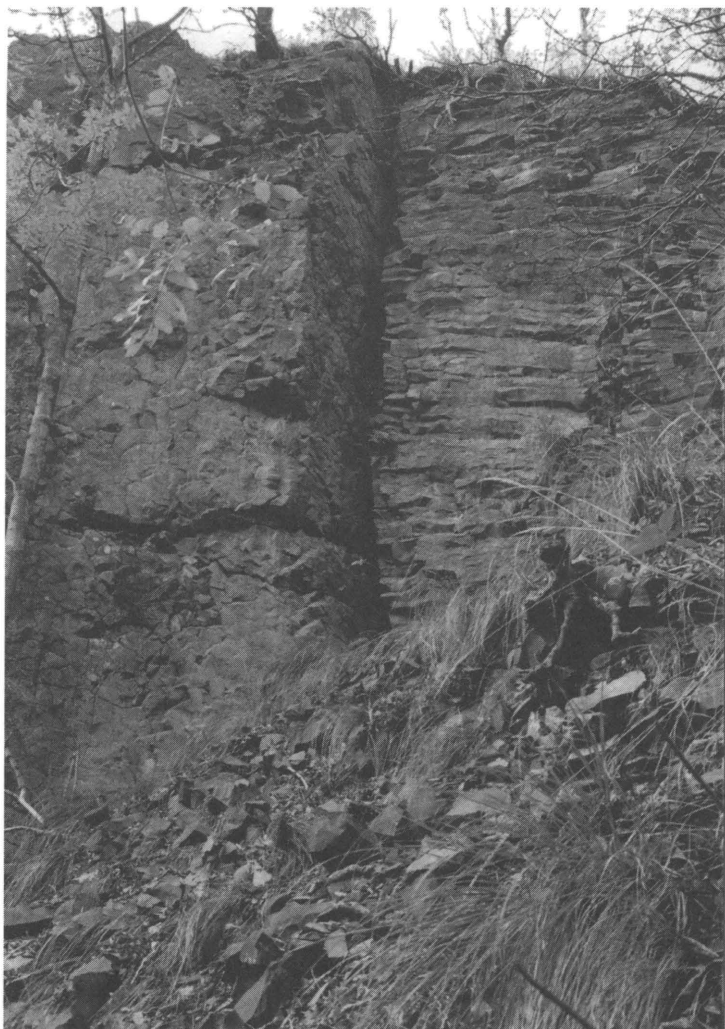
Obr. 7. Obloukovitý výchoz partie podložního tělesa jižně od jižního konce hlavní stěny lomu (Foto autor). – Bogenförmig gekrümmter Aufschluss des Liegenden südlich des Südendes der Steinbruchhauptwand.

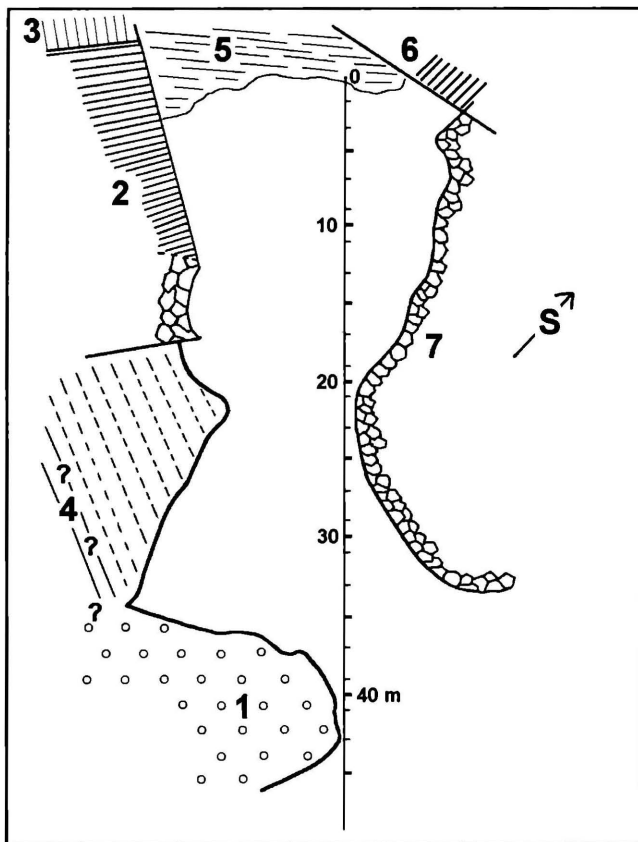
Obr. 8. Západní svah nad severní částí lomu. Výchoz svislé části stěny svahového hřbitku s nepravidelnými průřezy sloupků (Foto autor). – Der Westabhang des Zlatý vrch über dem Nordteil des Bruches. Aufschluss eines Teiles eines Basaltrückens mit unregelmässigen Säulenquerschnitten.

Obr. 10. Úlomek sloupce hlavního tělesa s kruhovitě vyklenutou lomnou plochou. V jádře úlomek křemenného zrna (Foto autor). – Bruchstück einer Säule des Hauptkörpers mit kreisförmig gewölbter Bruchfläche. In der Mitte ein Quarzkorn.

Obr. 9. Severní část lomu. Průřez žilným tělesem s vodorovnými sloupky, odděleného od tělesa jižní stěny severní části lomu otevřenou puklinou. Jeho sloupky jsou poměrně nepravidelně omezené, mají osy zhruba vodorovné a jsou kolmé na plochu pukliny, ukončující hladkou jhozápadní stěnu (Foto autor). – Nordteil des Bruches. Querschnitt eines Gesteinsganges mit waagrechten Säulen, der von der Südwand dieses Teiles des Bruches durch eine offene Kluft getrennt ist. Seine ziemlich unregelmässig begrenzten Säulen stehen auf dieser Kluft senkrecht.

Obr. 11. Skica severní části lomu. 1 – Lapilová erupivní brekcie olivinického nefelinitu se zeolity. 2 – Hladká vysoká část stěny severního lomu. 3 – Svislá žíla na jihozápadním konci severní části lomu. 4 – Těleso sloupcově odlučné lapilové erupivní brekcie. 5 – Těleso poměrně tenkých, nepravidelně omezených, vodorovně nebo jen mírně šikmo uložených sloupků složení olivinického nefelinitu v západní závěrové stěně severní části lomu. 6 – Prolomená severozápadní část závěrové stěny severní části lomu. 7 – Severní nízká, převážně zarostlá část lomové stěny. – Skizze des Nordteiles des Steinbruches. 1 – Lapilli-führende Erupiv-Brekzie von Olivin-Nephelinit mit Zeolithen. 2 – Der glatte hohe Teil der Wand des Nordteiles des Bruches. 3 – Senkrechter Gang am Südwestende des Nordteiles des Bruches. 4 – Aufschluss der säulenförmig abgesonderten lapilli-führenden Erupiv-Brekzie. 5 – Relativ dünne, unregelmässig begrenzte, waagrecht oder wenig schief gelagerte Olivin-Nephelinit-Säulen in der westlichen Abschlusswand des Nordteils des Steinbruches. 6 – Durchbrochener Nordwestteil der Abschlusswand des Nordteils des Bruches. 7 – Überwiegend dicht bewachsene niedrige Nordwand des Nordteiles des Bruches.

RESUMÉ

Der vulkanische Zlatý vrch (Goldberg) bei Líska (Hasel)

Petr Kühn

Das Nationale Naturschutzgebiet Zlatý vrch (früher Goldberg, Grosser Fischberg oder Auberg genannt) liegt auf einem etwa einen Kilometer östlich der Gemeinde Líska (früher „Hasel“, heute Teil von Česká Kamenice – Steinschönau) herausragenden bewaldeten Kegel mit der Seehöhe 656,6 m. Den Gegenstand des Schutzes bildet die monumentale Wand eines aufgelassenen Steinbruchs mit bis zu 30 m langen, teilweise senkrecht stehenden schlanken Basaltsäulen mit einem Durchmesser von etwa 30 cm. Čichovský (1978) fand in seiner „Geologischen Bestandaufnahme“ hier „...zwei morphologisch verschiedene vulkanische Assoziationen unterschiedlicher petrographischer Zusammensetzung. Die obere, die sog. vulkanischen ‚Kappe‘, zerfällt in waagrecht gelagerte Tafeln und Schalen, während die untere und jüngere (sic!) eine ausgeprägte und einzigartige säulenförmige Absonderung aufweist“, ... „das Gestein kann in die Gruppe des Olivinbasaltes gestellt werden“; er erwähnt jedoch nicht, woraus er auf die Umkehrung der Superposition schliesst, und auch die waagerechten Tafeln und Schalen findet man hier kaum. Im zentralen Teil der Steinbruchwand stehen die Säulen fast senkrecht, in den Randpartien neigen sie sich symmetrisch zur Mitte der aufgeschlossenen Säulenpartie, woraus man auf einen „Periklinalen Bau“ dieses Gesteinskörpers geschlossen hat. Die Oberkante der Säulenwand unter dem „Stöpsel“ oder der „Kappe“ ist waagrecht (Abb. 3) und weist darauf hin, dass das auf ihr liegende Gestein der Rest eines erstarrten Lavastroms ist.

Bereits Prinz (1940) machte darauf aufmerksam, dass der diese säulenförmige Absonderung aufweisende Gesteinskörper „... oben durch einen massigen Basaltstromrest überdeckt ...“ ist und bezeichnet dieses Vorkommen als „prächtigen Schlotrest!“, welcher „...den Vergleich mit den berühmten Basaltsäulen des Steinschönauer Herrnhausberges sich wohl gefallen lassen ...“ kann. Auch Cajz (1996) und Kühn (1999) wiesen bereits früher darauf hin, dass die Interpretation von Čichovský unzulässigerweise simplifiziert ist.

In dem im Steinbruch des Zlatý vrch aufgeschlossenen vulkanischen Gesteinskomplex wurden an Hand von Dünnschliffen und Geländebegehungen bisher folgende petrographisch und vulkanologisch verschiedene Gesteinskörper festgestellt:

glasführender Olivinbasalt in der sog. „Kappe“ (Zusammensetzung: Feldspat, Olivin, Augit, Gesteinsglas),

Olivinbasalt (Feldspat, Olivin, Augit) der schlanken und langen Säulen in der Steinbruchwand, und

Nephelin-Basanit (Feldspat, Nephelin, Olivin, Augit) des Gesteinskomplexes, der an beiden Enden der Steinbruchwand aus dem Liegenden des Olivinbasaltes auftaucht. Im mikroskopischen Bild zeichnet sich dieses Gestein ausserdem durch häufige ovale Resorptionsgebilde mit überwiegenden Augitkriställchen aus, die durch Assimilation von der Lava mitgerissener Quarzkörner entstanden sind, deren automorph ausgebildeten Augitkriställchen aber die sonst so häufige, durch steigenden Gehalt der Aegirinkomponente verursachte Grünfärbung der Enden und Kanten fehlt.

Die zeitliche Aufeinanderfolge stimmt mit ihrer geologischen Position überein: das älteste Gestein ist der Nephelinbasanit, der aus dem Liegenden des in Säulen abgesonderten Gesteinskörper heraufragt, jünger ist der in schlanken und langen Säulen abgesonderte Olivinbasalt und das jüngste das Gestein des in seinem Hangenden an der damaligen Oberfläche als glasreicher Olivinbasalt schnell abgekühlte Lavastromes.

Überraschend war aber, dass in einer aus schiefstehenden, ziemlich unregelmässig abgesonderten Gesteinsäulen bestehenden, im Nordende des Bruches aufgeschlossenen Gesteinspartie eine

Lapilli-führende Eruptiv-Brekzie von Olivin-Nephelinit (Nephelin, Olivin, Augit) festgestellt wurde, die aus rundgeschmolzenen, in einer dicht mit kleinem Magnetitkristallen dunkelgefärbten Glasmatrix eingeschlossenen Olivin-Nephelinit-Lapilli besteht (Abb. 6).

Der Aufschluss in der Südwand des nördlichen Teiles des Steinbruches besteht zum Teil aus einer Brekzie aus Lapillen eines ziemlich stark zersetzten basaltischen Gesteins, die in einer aus Zeolithen mit Tonmineral-Beimengung bestehenden Matrix eingeschlossen sind, zum Teil aus einer aus schief gelagerten, mit unregelmässigen Flächen begrenzten Säulen bestehenden Lapilli-führenden glasreichen Eruptivbrekzie.

Dieses für intrusive oder explosive Teile der sog. Diatremen oder Lava-Förderkanäle eines vulkanischen Komplexes charakteristische Gestein war bisher aus dem vulkanischen Apparat des Zlatý vrch nicht bekannt, ein ähnliches brekzienartiges Gestein ist aber aus einem Teil der rechten Wand des Steinbruches am nahen Strýbný vrch (Silberberg, Kleiner Fischberg), wo sein Vorkommen von Cajz (1996) registriert wurde und von wo es den Mineraliensammlern bekannt ist, da in seinen Höhlungen und Spalten stellenweise auskristallisierte Zeolithe gefunden werden, bekannt.

Das Vorkommen einer Eruptivbrekzie im Nordteil des Steinbruches des Zlatý vrch weist also darauf hin, dass der vulkanische Komplex des Zlatý vrch und Strýbný vrch (Goldberg und Silberberg) nicht durch Abtragung der Gesteine des Hangenden die Produkte einer in tieferen Partien des Zufuhrschlotes erfolgten Kristallisation der in ihnen aufsteigenden oder stagnierenden magmatischen Schmelze (Čichovský 1968 u. a. m) darstellt. Es handelt sich hier also um Reste eines polygenen Vulkans im Sinne von Stübel (1903), der durch vulkanische Prozesse auf der damaligen Oberfläche entstanden ist und Produkte vulkanischer Explosionen und auf die damalige Erdoberfläche ausgeflossener Lavaströme enthält, bei dem allerdings die Beziehungen zwischen den einzelnen Phasen durch die vorgeschrittene Abtragung und durch Gesteinsschutt und Vegetation verdeckt sind.

Der Zlatý vrch unterscheidet sich also von den meisten Eruptivgebilden der näheren Umgebung im Eger-Rift (Kopecký 1968; Chlupáč et al. 2002), in denen sich meistens durch die Abtragung nur die Füllung der Zufuhrkanäle und freigelegte, verschieden tief unter der Oberfläche erstarrte Eruptivkörper (Lakkolithe) erhalten haben (Kopecký 1968; Chlupáč u. a. 2002); Hibsč (1926) nimmt an, dass hier bis zu 300 m hangende Gesteine abgetragen worden sind. Zugunsten dieser vulkanischen Alternative spricht auch der geologische Aufbau der Umgebung des nördlichen Teiles des Steinbruches mit einigen in ungefähr waagerechten Säulen abgesonderten Basaltkörpern, die auf ein vulkanisches Zentrum, dessen Aktivität aus abwechselnden Eruptionen und Lavaausflüssen besteht, hinweist.

Auf Grund dieser neuen mit dem Studium von Dünnschliffen ergänzten Ergebnissen kann der Versuch einer Rekonstruktion der hiesigen vulkanischen Aktivitäten unternommen werden.

1. Der älteste vulkanische Körper ist der stark von Gesteinsschutt und Vegetation bedeckte niedrige Aufschluss, der am Zugang zum niedrigen nördlichen Teil des

Steinbruches sich über den gemeinsamen Boden beider Teile des Bruches erhebt. Einen Aufschluss weist er allerdings erst an seiner in den nördlichen Teil des Bruches gerichteten Seite; dieser Aufschluss setzt sich in der Südwand dieses Teiles des Steinbruches fort. Das Gestein ist eine Lapilli-führende Eruptivbrekzie, deren glasige Grundmasse in einem Teil der Steinbruchswand in ein Gemisch verschiedener Zeolithe umgewandelt ist und die in einem Teile des Aufschlusses als schief gelagerte, mit unregelmässigen Flächen begrenzte Säulen aufgeschlossen ist (Abb. 4, 6).

2. In der Fläche des grossen Steinbruches sieht man, dass auf diesen Aufschluss der Eruptivbrekzie der kurzsäulige, sog. liegende Gesteinskörper aus Nephelinbasanit aufsetzt. Ein ähnlicher Aufschluss besteht im Wäldchen am südlichen Teil der Steinbruchswand (Abb. 7) und es ist also wahrscheinlich, dass sich hier die Lava des jüngeren, langsäulig abgesonderten Gesteinskörpers in eine schüsselförmige Vertiefung, den Boden des späteren Lavasees ausgegossen hat. Zu dieser Zeit musste das liegende Gestein schon fest geworden sein.

3. In die so entstandene, wahrscheinlich schmale und langgestreckte Vertiefung hat sich später, aber noch zur Zeit, als ihre Wände noch ziemlich heiss waren, ein Strom von Olivinbasaltlava ergossen, aus dem ein Lavasee entstand. Im Laufe dessen langsamer Abkühlung, die wahrscheinlich auch durch die noch relativ hohe Temperatur seines Bodens und seiner Wände unterstützt wurde, entstand der regelmässige Bau des Basaltkörpers aus langen, gleichmässig schlanken Säulen. Die Tiefe des Lavasees entsprach der heute durch die Steinbruchswand aufgeschlossene Länge der Säulen (etwa 30 m), die in den randlichen Partien des Lavasees senkrecht auf das Ufer des Sees stehen und deshalb sich nach oben zur Mitte der Steinbruchswand allmählich bis fast zur waagerechten Lage hinneigen.

4. Nach einer gewissen Zeit, nachdem sich bereits auf diesem Basaltkörper eine feste Oberfläche gebildet hatte, ergoss sich darüber ein weiterer Lavastrom, durch dessen Erstarrung die heutige „Kappe“ entstand. Auf dem steilen Westabhang des Zlatý vrch ragen aus dem mit Blöcken und einer reichen Vegetation bedeckten Steilhang in verschiedenen Höhengniveaus einige isolierte Felsen und langgestreckte gang- oder stromartige Aufschlüsse des gleichen Gesteins wie die „Kappe“ hinauf, deren räumliche Beziehungen und Charakter aus den heutigen Aufschlüssen nicht ersichtlich sind. Die Absonderung in ziemlich unregelmässigen kurzen Säulen weist auf ihre Entstehung in einem inhomogenen Wärmefeld hin, sodass ein wesentlicher Teil der Lava glasartig erstarrte. Darauf weisen auch ihre ziemlich kurzen und doch unregelmässig begrenzten Säulchen hin.

Ob sich die vulkanische Tätigkeit nach dem Erguss dieser Lava noch weiter fortsetzte, kann nicht beurteilt werden, da entsprechende Aufschlüsse fehlen.

Im nördlichen Teil des Westabhanges (unter dem Aussichts-felsen über den Nordteil des Bruches) treten aus dem Blockschutt einige niedrige, langgezogene und niedrige, abgerundete Basaltrücken hervor, auf deren Flächen Querschnitte von wenig regelmässig entwickelten Säulchen sichtbar sind; die Achsen dieser Säulchen, die auf dem Rücken dieser Rücken fast senkrecht stehen, neigen sich auf den Seitenwänden bis zum Boden allmählich bis fast in die horizontalen Lage, es könnte sich also um Reste von wenig mächtigen Lavaströmen handeln, die über irgendeine wenig ausgeprägte Stufe im Untergrund herabgeflossen sind (?).

Die Frage über den Bestand und die Lage eines zentralen Förderkanals des aus dem Zlatý vrch und Stříbrný vrch (Gold- und Silberberg) bestehenden vulkanischen Zentrums, auf das gewisse Analogien im Bau der Aufschlüsse in den Steinbrüchen beider vulkanischen Kegel und der verhältnismässig tiefe, weich modellierte Sattel

zwischen beiden hinzuweisen scheinen, kann leider auf Grund der heute zugänglichen Aufschlüsse nicht beantwortet werden.

In der Grundriss-Skizze (Abb. 11) des niedrigen nördlichen Teiles des Steinbruches sind die Richtungen der Säulen in den einzelnen Teilen des Aufschlusses angedeutet.

Übersetzt von Petr Kühn

MAKROMYCETY NPR KARLOVSKÉ BUČINY

1. část

Josef Slaviček

Josef Slaviček, Česká vědecká společnost pro mykologii, Hradec Králové,
e-mail: j.slavicek@tiscali.cz

Josef Slaviček: *Makromycety NPR Karlovské bučiny*

National Nature Reserve "Karlovské bučiny" was declared in 1972 on the northern slopes of the Ještědský hřbet ridge. The NNR is situated close to the city of Liberec between the villages of Karlov pod Ještědem and Kryštofovo údolí. Subject of the protection is the ecosystem of herb-rich beech forests on the crystalline limestone basement with preserved calciphilous vegetation, not found anywhere else in the region. Since its declaration some non-professional mycologists have carried out several mycological researches in the reserve, but no results has been published so far. The author of this paper decided to realize 4 mycological trips at the end of summer and during autumn of 2010. In addition to the author's finds also the finds of three other non-professional mycologists have been analysed by microscope. Karlovské bučiny NNR has proved to be extremely interesting from the mycological point of view, as, from 111 collected species, 21 species are comprised in the Red List in various categories, 1 species is comprised in the Red Book, and 4 species will be suggested to be comprised into the second edition of the Red List. Altogether 26 species form more than 23 % of all the collected and determined species. This fact makes Karlovské bučiny NNR a very interesting and very important reserve from the mycological point of view. Other interesting and rare species are supposed to be discovered during next mycological trips.

Keywords: Macromycety, National Nature Reserve Karlovské bučiny, Ještědský hřbet ridge, district of Liberec, northern Bohemia.

Úvod

V NPR Karlovské bučiny je již delší dobu prováděn mykologický průzkum libereckým mykologem Mgr. Zdeňkem Peldou, a to v západní části rezervace směrem ke Kryštofovu Údolí. V průběhu tohoto průzkumu byla

nalezena řada zajímavých druhů, avšak výsledky nebyly dosud publikovány. Z toho důvodu se autor tohoto příspěvku rozhodl uskutečnit v roce 2010 čtyři návštěvy této rezervace a některé druhy fotograficky zdokumentovat a uložit do herbáře českolipského muzea. Na výzvu autora podnikli několik dalších návštěv v rezervaci další dva amatérští mykologové Zuzana Egertová a Martin Kříž.

Charakteristika NPR Karlovské bučiny

Území Karlovských bučin bylo vyhlášeno jako Národní přírodní rezervace v roce 1972. Nachází se na S až SZ svazích Ještědského hřbetu asi 6 km Z od centra Liberce. NPR je dostupná pěšky ze stanice ČD Karlov pod Ještědem. Vstupní část je vzdálená necelých 500 m od stanice. Západní část rezervace je dostupná z Kryštofova Údolí. Území je prořezáno železniční tratí Liberec – Česká Lípa, která podchází vlastní rezervaci tunelem. Má velmi nepravidelný tvar a její rozloha činí 43,78 ha. Území leží v nadmořské výšce 360–580 metrů a je velmi členité, svahy jsou mírné až extrémně strmé. Nachází se na katastrálním území obce Machnín.

Geologické podloží tvoří krystalické vápence až dolomity a fylitické droby až fylity, které s největší pravděpodobností pocházejí ze starších prvohor. Místy na strmých svazích vystupují skalní výchozy a čtvrtohorní suťové sedimenty. Půdy jsou tvořeny převážně kambizeměmi a někde podzoly. Klimatické poměry jsou ovlivněny blízkostí horské skupiny Ještědu, a dále svojí expozicí – území leží na návětrné SZ straně Ještědského hřbetu. Průměrný roční srážkový úhrn činí cca 850 mm a průměrná roční teplota je cca 6,5° C. Relativně vysoký roční srážkový úhrn má příznivý vliv na růst hub.

Stromové patro je tvořeno převážně bukem lesním (*Fagus sylvatica*), v menší míře javorem klenem (*Acer pseudoplatanus*), jasanem ztepilým (*Fraxinus excelsior*), lípou srdčitou (*Tilia cordata*), z jehličnanů se vyskytuje v malé míře jen smrk ztepilý (*Picea abies*). Bylinný podrost je velmi bohatý. Bylo zde nalezeno 230 taxonů cévnatých rostlin. Z nejcennějších druhů rostlin lze jmenovat měsíčnici vytrvalou (*Lunaria rediviva*), lilii zlatohlávek (*Lilium martagon*), áron plamatý (*Arum maculatum*), okrotici červenou (*Cephalanthera rubra*) a krušík drobnolistý (*Epipactis microphylla*). Předmětem ochrany je ekosystém květnatých bučin na krystalických vápencích se zachovalou kalcifilní květenou, která v širším území nemá obdoby. http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=index&site=NPR_karlovske_buciny_cz

Materiál a metody

V roce 2010 byly uskutečněny čtyři návštěvy, které pokryly pozdně letní, podzimní a pozdně podzimní fenologické aspekty průzkumu, konkrétně to bylo 2. 9. 2010, 11. 9. 2010, 22. 9. 2010 a 15. 11. 2010. V roce 2010 bylo možno vlivem četných srážek zaznamenat neobvykle bohatý růst hub, a to zejména vzácných druhů. Při prvních dvou návštěvách 2. 9. a 11. 9. bylo možno pozorovat kulminaci růstu hub a na lokalitě velkou diverzitu druhů. Při návštěvě 22. 9. byl růst již slabší a 15. 11. už bylo kloboukatých hub velice málo, a tak se autor soustředil převážně na podzimní růst kornatkovitých hub. V každém případě bylo možno konstatovat, že při všech návštěvách byla zdokumentována většina nově nalezených druhů pro lokalitu. Rovněž mykologové Z. Egertová a M. Kříž podnikli do rezervace několik cest. Kromě toho je pravidelně prováděn průzkum západní části rezervace Zdeňkem Peldou.

Některé běžnější druhy byly pouze zaznamenány, většina druhů byla však podrobena mikroskopické analýze. Sbírané a určené druhy byly uloženy do herbáře Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě (CELM). Tato skutečnost je indikována uvedením této zkratky za textem.

Přehled nalezených druhů

V následujícím přehledu jsou taxony seřazeny abecedně podle latinských názvů s doprovodným komentářem. Ke každému latinskému jménu je přiřazen většinově užívaný český název. Pokud je uvedený druh zapsán v Červeném seznamu, je k němu rovněž uvedena kategorie ohrožení, do které je zařazen (např.: ČS/CR – Červený seznam/kriticky ohrožený druh). Druhy zařazené do ČS, Červené knihy ČR a SR a druhy, které budou navrhovány na zařazení do druhého vydání ČS, jsou podtrženy.

Zkratky jednotlivých kategorií ohrožení tak, jak je stanovila IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources):

?EX – extinct (vyhynulý)

CR – critically endangered (kriticky ohrožený)

EN – endangered (ohrožený)

VU – vulnerable (zranitelný)

NT – near threatened (téměř ohrožený)

LC – least concern (málo dotčený)

DD – data deficient (druh o němž jsou nedostatečné údaje)

(Holec J. et Beran M. (eds.) 2006)

Pokud u jednotlivých druhů není uveden sběratel a determinátor, byl tento druh sbírán a determinován autorem tohoto příspěvku.

Albatrellus cristatus (Schaeff.: Fr.) Kotl. & Pouzar – krásnopórka hřebeníť. Leg. et det. Z. Pelda. Poměrně vzácný druh rostoucí v listnatých, vzácněji v jehličnatých, lesích, především pod buky. Na lokalitě roste v západní části rezervace bod buky celkem hojně.

Auricularia auricula-judae (Bull.: Fr.) Wettst. – ucho Jidášovo. Tento druh je vcelku velmi hojným druhem rostoucím na bezu černém (*Sambucus nigra*). Jeho výskyt na jiných listnácích je relativně vzácný. V NPR rostl na opadlé větvi buku lesního. Zajímavostí byla jeho velikost. Laloky dosahovaly šířky až 9 cm a tloušťky 5 mm. (CELM)

Bjerkandera adusta (Wild.: Fr.) P. Karst. – šedopórka osmahlá. Jeden z nejhojnějších chorošovitých druhů rostoucí na odumřelém dřevě listnáců, ojedinele i jehličnanů. V Karlovských bučinách, kde byl nalezen na několika místech, ho bylo možno očekávat. (CELM)

Boletus calopus Fr. – hřib kříšť. Leg. et det. Z. Pelda. Roste především v kyselých jehličnatých, vzácně i listnatých, lesích pod buky a duby. V západní části lokality se druh vyskytuje vcelku hojně a roste tam už od května.

Boletus reticulatus Paulet:Fr. – hřib dubový. Leg. et det. Z. Pelda. Tento druh se vyskytuje často v dubinách nižších poloh, ale šplhá i do vyšších poloh, kde se vyskytuje hlavně v bučinách. V NPR roste v západní části rezervace.

Bulgaria inquinans (Pers.: Fr.) Fr. – klihatka černá. Leg. et det. Z. Pelda. Roste místy hojně na odumřelém dřevě listnáců hlavně dubů a buků. Byla nalezena v západní části rezervace.

Camarophyllopsis atropuncta (Pers.: Fr.) Arnolds – voskovečka černo-
tečkovaná CS/CR. Leg. Zuzana Egertová et Martin Kříž, det. Martin Kříž. Velmi vzácný saprotrof rostoucí v opadu listnatých lesích, ale i v trávnicích. Tento kriticky ohrožený druh byl znám do vydání ČS pouze ze 4 lokalit. Od té doby byl sbírán v roce 2007 v trávníku u obce Hradsko v CHKO Kokořínsko (Holec J. et Adamčík S. 2008). NPR Karlovské bučiny jsou tedy 6 lokalitou v ČR.

Camarophyllopsis foetens (Phill.) Arnolds – voskovečka zápašná CS/?EX. Leg. et det. Zuzana Egertová et Martin Kříž. Mimořádně vzácný

druh, který byl znám hlavně ze středních Čech ze sedmi lokalit ve čtyřicátých a začátku padesátých let. Poslední nález z té doby byl učiněn v roce 1954. V roce 2007 byl po mnoha letech opět nalezen Z. Egertovou na Šumavě. V roce 2009 byl ještě sbírán v Podkrusnohoří a v roce 2010 R. Fellnerem v Českém krasu. Kromě toho existují také 2 lokality v Ústeckém kraji. Jeho nález z NPR Karlovské bučiny je tedy šestým nálezem od roku 1954.

Camarophyllopsis micacea (Berk. & Broome) Arnolds – *voskovečka třípytivá*. Leg Z. Egertová et Martin Kříž, det. Martin Kříž. Společně s *Clavaria asterospora* nejvzácnější nález NPR Karlovské bučiny. Dosud byla sbírána pouze 1 × v Teplicích na Písečném vrchu (Kříž M. et Skála E. 2006). NPR Karlovské bučiny jsou tedy 2. lokalitou v ČR. Tento druh není zařazen do ČS, neboť pravděpodobně nebyla tvůrcům seznamu do té doby známa žádná lokalita z ČR. Druh bude navrhován do jeho 2. vydání. Tento druh nemá dosud české jméno, proto autor příspěvku navrhuje provizorní jméno *voskovečka třípytivá*.

Cantharellus amethysteus Quél. – *liška ametystová*. Leg. et det. Z. Pelda. Liška ametystová je velmi podobná lišce obecné. Liši se zejména někdy na středu, někdy na okraji nafialovělou barvou klobouku a od středu šupinkatým kloboukem. V NPR byla sbírána v západní části rezervace na prosluněné stráni.

Cantharellus cibarius Fr. – *liška obecná*. Tento před desítkami let všude velmi hojný druh vlivem emisí z lesů téměř vymizel. Nyní po odsíření elektráren se pomalu znovu vrací do lesů. Na sledované lokalitě byl nalezen pouze na jednom místě. Autor ale předpokládá, že bude při dalších návštěvách, zejména v letním období, nalezen i na jiných místech. (CELM)

Cantharellus cinereus Pers.:Fr. – *liška šedá*. Tento relativně vzácný druh byl nalezen na lokalitě na několika místech, většinou v čisté bučině. (CELM)

Cantharellus friesii Quél. – *liška Friesova* CS/VU. Leg. et det. Z. Pelda. Tento mykorhizní symbiont listnáčů roste hlavně v přirozených bučinách na kyselých nebo neutrálních půdách. V NPR byl sbírán na prosluněné stráni v západní části rezervace směrem ke Kryštofovu Údolí. Přes svoji vzácnost bylo možno výskyt v rezervaci předpokládat.

Clavaria asterospora Pat. – *kujanka hvězdovýtrusá* CS/DD. Prozatím nejvzácnější nález Karlovských bučin. Jedná se o první nález v Čechách

a druhý v ČR. Druh je uveden v Červeném seznamu v kategorii DD, protože jeho rozšíření není dostatečně známo. Jedná se o nenápadný bílý druh, který se velmi podobá běžné kyjance křehké (*Clavaria fragilis*), který lze bezpečně rozlišit pouze mikroskopicky. Indikací může však být již ekologie. Kyjanka křehká roste v trávě v parcích na lukách a méně často v travnatých lesích. Kyjanka hvězdovýtusá roste výhradně na holých půdách. (CELM)

***Clavaria fumosa* Fr.** – *kyjanka zakouřená* CS/?EX. Tento druh byl – před napsáním Červeného seznamu v roce 2006 – sbírán naposledy v roce 1961 u Krásné Lípy. Z toho důvodu byl považován za pravděpodobně v ČR vyhynulý. V roce 2007, rok po publikaci ČS, byl nalezen v Orlických horách. Od té doby přibylo v ČR ještě několik lokalit. Stále však patří mezi velmi vzácné druhy. Na lokalitě byl nalezen na jednom místě v klenové bučině s příměsí jasanu ztepilého a lípy srdčité. (CELM)

***Clavariadelphus pistillaris* (Fr.) Donk** – *kyj Herkulův*. Druh patří mezi dosti vzácné druhy vyhledávající vápenaté půdy. Není uveden v Červeném seznamu, přesto jeho nález na lokalitě je velmi cenný. V Karlovských bučinách se mu daří a roste zde na mnoha místech. (CELM)

***Clavulina coralloides* (L.: Fr.) J. Schröt.** – *kuřátečko hřebenité*. Asi nejhojnější druh rodu *Clavulina*. V NPR nalezen na několika místech. (CELM)

***Clavulina coralloides* var. *subrugosa* Corner** – *kuřátečko hřebenité svraskalé*. Tato odrůda kuřátečka hřebenitého je makroskopicky k nerozeznání od kuřátečka svraskalého (*Clavulina rugosa*) a je proto nutné plodnice připomínající kuřátečko svraskalé bezpodmínečně mikroskopovat. Kuřátečko svraskalé má větší výtrusy než odrůda kuřátečka hřebenitého. (CELM)

***Clitocybe odora* (Bull.: Fr.) P. Kumm.** – *strmělka anýzka*. Tento aromaticky vonný druh roste vcelku hojně v bučinách, ale i v jiných listnatých lesích a někdy v jehličnatých lesích. Na lokalitě byl však nalezen pouze na jednom místě.

***Coprinus silvaticus* Peck** – *hnojník lesní* CS/DD. Velmi vzácný druh, jehož areál rozšíření v ČR není dostatečně znám. Patří však mezi nejvzácnější druhy rodu *Coprinus*. Z poslední doby je znám pouze ze 3 lokalit. Nález v NPR Karlovské bučiny je tedy pravděpodobně 4. lokalitou v republice. Je snadno poznatelný mikroskopicky podle bradavčitých výtrusů tvořící spojitě hřebínky. Na lokalitě byl nalezen na holé půdě a na kořenech pařezu buku. (CELM)

Cortinarius caerulescens (Schaeff.) Fr. – *pavučinec azurový* CS/NT. Mykorhizní symbiont buku, habru a dalších listnáčů na vápenatých podkladech. Byl nalezen ve vstupní části v klenové bučině pod bukem lesním. (CELM)

Cortinarius cinnabarinus Fr. – *pavučinec rumělkový*. I když není uveden v Červeném seznamu, patří mezi dosti vzácné druhy. Nápadný krásným rumělkově červeným zbarvením je snadno poznatelný. V NPR rostl v čisté bučině pouze na jednom místě. (CELM)

Cortinarius citrinus J. E. Lange. ex P. D. Orton – *pavučinec citrono-barvý*. V době kdy byl psán Červený seznam nebyl tento druh z ČR znám, z toho důvodu není v seznamu uveden. Od té doby byl v ČR nalezen 2 x. NPR Karlovské bučiny je tedy 3. lokalitou v ČR!!!. Autor tohoto příspěvku bude navrhopvat jeho zařazení do dalšího vydání ČS. Druh vyhledává vápnité bučiny a na lokalitě byl nalezen pouze na jediném místě ve střední části rezervace. (CELM)

Cortinarius torvus (Fr.: Fr.) Fr. – *pavučinec nevládný*. V ČR roztroušeně rostoucí druh vázaný na bučiny a též dubiny na zásaditějších podložích. V NPR byl nalezen na několika místech vždy pod buky.

Craterellus cornucopioides (L.) Pers. – *stroček trubkovitý*. Oblíbená pochoutka houbařů „fajnšmekrů“ provází bučiny, ale i jiné listnaté lesy v celé ČR. Na lokalitě roste na několika místech.

Crepidotus applanatus (Pers.) P. Kumm. – *trepkovitka zploštělá*. Poměrně vzácný druh rostoucí především na dřevě listnáčů, hlavně buků. V NPR nalezen na mohutném odumřelém ležícím kmeni buku. (CELM)

Cylindrobasidium laeve (Pers.: Fr.) Chamuris – *kornatec rozvítý*. Velmi hojná kornatkovitá houba. Zejména v nížinách je hojná na opadlých větvičkách lip. Na lokalitě byla sbírána na opadlé větvičce buku lesního při vstupu do rezervace. (CELM)

Daedaleopsis confragosa (Bolton: Fr.) J. Schröt. – *sítkovec načervenalý*. Druh rostoucí hlavně v lužních lesích, podél řek a rybníků. Mimo tyto biotopy je méně častý. V rezervaci byl sbírán na opadlé větvi buku.

Datronia mollis (Sommerf.: Fr.) Donk – *outkovka měkká*. V bučinách se jedná o relativně hojný druh, jinde roste jen vzácně. V rezervaci nalezen na opadlé větvičce buku lesního ve střední části rezervace. (CELM)

***Entoloma corvinum* (Kühner) Noordel.** – *závojenka krkavčí* ČK. Tento druh, který je uveden v Červené knize ohrožených druhů, roste velmi vzácně na otevřených travnatých stanovištích (Kotlaba F. ed. 1995). V rezervaci byl nalezen na jediném místě v klenové bučině s příměsí jasanu ztepilého. Patří mezi nejvzácnější nálezy NPR Karlovské bučiny. (CELM)

***Exidia cartilaginea* S. Lundell & Neuhoﬀ** – *černorosol chrupavčitý* CS/NT. Leg. et det. Z. Pelda. Černorosol chrupavčitý je znám jako saprotrof rostoucí na mrtvém dřevě listnáčů. Do nálezu v Karlovských bučinách byl v ČR znám pouze ze dřeva lip. Takže v Karlovských bučinách jde asi o prvý nález z buku v ČR. Byl nalezen v západní části rezervace.

***Flammulina velutipes* (M. A. Curtis: Fr.) Singer** – *penízovka sametonohá*. Nález byl učiněn 15. 11. 2010 při poslední návštěvě toho roku, kdy již před tím bylo několik přizemních mrazíků, a tak bylo možno očekávat růst pozdně podzimních druhů. Penízovka sametonohá roste na odumřelém dřevě listnáčů pozdě na podzim a brzy na jaře. Na lokalitě byla nalezena na odumřelém ležícím kmeni buku společně s hlívou ústříčnou (viz níže). (CELM)

***Fomes fomentarius* (L.: Fr.) Kickx** – *troudnotec kopitovitý*. Snad nejhojnější chorošovitý saproparazit buků, ale i jiných listnáčů. Na lokalitě překvapivě nalezen jen na jediném odumřelém ležícím kmeni buku.

***Geastrum rufescens* Pers.: Pers.** – *hvězdovka červenavá*. Leg. et det. Z. Pelda. Tento druh roste roztroušeně nejčastěji v jehličnatých lesích, ale vyskytuje se někdy i v listnatých lesích. V NPR byl nalezen v její západní části podél cesty při okraji rezervace.

***Geastrum triplex* Jungh.** – *hvězdovka trojitá*. Leg. et det. Z. Pelda. Hvězdovka trojitá roste nehojně v humózních listnatých lesích, někdy i v jehličnatých lesích. V NPR byla nalezena v její západní části podél cesty na okraji rezervace.

***Gymnopilus spectabilis* (Fr.) Singer** – *šupinovka nádherná*. Leg. et det. Z. Pelda. Druh roste nehojně na pařezech listnáčů. V NPR Karlovské bučiny byl nalezen v dutině buku v západní části rezervace.

***Gymnopus confluens* (Pers.: Fr.) Antonín, Halling & Noordel.** – *penízovka splývavá*. Velmi hojný druh v listnatých lesích rostoucí z opadlého listí. Někdy ho lze najít i v jehličnatých lesích. V rezervaci rostl z opadlého bukového listí.

Gymnopus peronatus (Bolton: Fr.) Antonín, Halling & Noordel. – *penízovka hřebílkatá*. Všeobecně velmi hojný druh rostoucí na opadu v listnatých i jehličnatých lesích. V rezervaci nalezen na několika místech, kde rostl z opadu bukového listí.

Handkea excipuliformis (Schaeff.: Pers.) Kreisel – *pýchavka palicovitá*. Pýchavka palicovitá roste v celku hojně v listnatých i jehličnatých lesích. Je jí možno nalézt i v parcích a na jiných travnatých místech. V rezervaci nalezena pod buky na okraji cesty v její střední části. (CELM)

Helvella lacunosa Afzel.: Fr. – *chřapáč jamkatý*. Nehojně rostoucí druh v listnatých lesích, méně často v jehličnatých lesích, převážně na kyselých půdách, je v Karlovských bučinách tak trochu překvapivým nálezem vzhledem ke geologickému podloží lokality. (CELM)

Hericium erinaceus (Bull.: Fr.) Pers. – *korálovec ježatý* CS/VU. Leg. et det. Z.Pelda. Korálovec ježatý je parazitem až saprotrofem na dubech a bucích. V ČR je známo asi 60 lokalit. V posledních letech, kromě Karlovských bučin, byl ještě sbírán v NP České Švýcarsko. V NPR byl sbírán v západní části rezervace. (CELM)

Hydnum rufescens (Fr.) Barla – *lošák ryšavý*. Poměrně hojný druh v bučinách, ale i v jiných lesích má makroskopicky nerozeznatelného dvojníka lošáka oválnovýtrusého (*Hydnum ellipsosporum*). Z toho důvodu bylo nutno provést mikroskopickou analýzu, která potvrdila skutečný lošák ryšavý. (CELM)

Hydropus subalpinus (Höhn.) Singer – *helmovka podhorská*. Leg. et det. Zuzana Egertová. Helmovka podhorská roste dosti vzácně na rozkládajících se větvičkách a opadu v bučinách. Její nález v rezervaci je velmi přínosný.

Hygrocybe conica (Schaeff.: Fr.) P. Kumm. – *voskovka kuželovitá*. Voskovka kuželovitá je v některých letech dosti hojnou houbou. Jiné roky se téměř nevyskytne. Rok 2010 byl pro tento druh velmi příznivý a vyskytl se na mnoha místech Libereckého kraje. V NPR byl nalezen v klenové bučině s příměsí jasanu ztepilého. (CELM)

Hygrocybe psittacina (Schaeff.: Fr.) P. Kumm. – *voskovka papouščí*. Tento krásně pestrobarevně zbarvený velmi slizký druh vyhledává spíše zásaditější půdy, ale roste i na neutrálních půdách. Živě nebo olivově zeleně, nazelenale, okrově oranžově, žlutě, žlutozeleně nebo modrozeleně zbarvené plodnice daly tomuto druhu velmi příznačný název. Byl nalezen

společně s předchozím druhem v klenové bučině ve východní části NPR.

Hygrocybe reidii Kühner – *voskovka Reidova* CS/CR. Další z řady velmi vzácných druhů sbíraných v NPR Karlovské bučiny. Voskovka Reidova je zařazena v ČS do kategorie kriticky ohrožených druhů, neboť od roku 1961 do publikace Červeného seznamu v roce 2006 byla nalezena pouze na 3 lokalitách. Od doby vydání seznamu byla nalezena na 2 lokalitách v Orlických horách, na jedné lokalitě v NPR Velká Javořina v CHKO Bílé Karpaty a na jedné lokalitě v Přírodním parku Botič – Miličov. Přesto, že se jedná o nápadně krásně živě oranžově zbarvený a tedy nepřehlédnutelný druh, je v rámci České republiky NPR Karlovské bučiny teprve sedmou lokalitou od roku 1961. V NPR Karlovské bučiny nalezena ve střední části pouze jediná plodnice. (CELM)

Hygrophorus discoxanthus (Fr.) Rea – *šřatvatka rezavějící* CS/EN. Jedná se mykorhizní symbiont buku lesního s oblibou rostoucí na vápni-
tých půdách. V NPR Karlovské bučiny je to velmi hojná houba rostoucí ve stovkách plodnic. Jinak je to druh jinde vzácný, velmi závislý na váp-
nomilné bučině, takže jeho areál je dosti omezený a hojněji se vyskytuje pouze v Českém krasu, na Turnovsku a v okolí Rožďalovic. (CELM)

Hypholoma fasciculare (Huds.: Fr.) P. Kumm. – *třepenitka svazčítá*. Třepenitka svazčítá patří všude v ČR mezi nejhojnější lupenaté houby rostoucí na pařezech listnáčů, ale někdy i jehličnanů. Zajímavostí je, že v Karlovských bučinách byla nalezena pouze na jediném místě, a to jen v ochranném pásmu rezervace na pařezu buku.

Hypoxilon fragiforme (Pers.: Fr.) Kickx – *dřevomor červený*. Velmi hojný pyrenomycet vyskytující se prakticky v každé bučině. V rezervaci nalezen na několika odumřelých ležících nebo i stojících kmenech buku.

Inocybe fraudans (Britzelm.) Sacc. – *vláknice jablečná* ČS/VU. Vláknice jablečná je mykorhizním symbiontem listnáčů na vápni-
tých půdách. V ČR je známo několik oblastí výskytu. Je to především oblast Českého krasu, Vyšenských kopců v jižních Čechách, vrchu Kotouč u Štramberka, okolí Brna a Ždánický les. Pokud je autorovi známo, tento druh nebyl do nálezu v NPR Karlovské bučiny v severních Čechách sbírán. (CELM)

Inocybe griseolilacina J. E. Lange – *vláknice šedoliláková*. Vláknice šedoliláková není sice zařazena do Červeného seznamu, ale rozhodně tam patří. Je velmi vzácná a dle počtu dosud známých lokalit v ČR patří

do kategorie EN – ohrožený. NPR Karlovské bučiny jsou asi 10. lokalitou v ČR a první lokalitou v severních Čechách. Největší počet nálezů je znám z Českého krasu a PR Luční v jižních Čechách. Tento druh je symbiontem listnáčů na silně vápenatých půdách. Autor tohoto příspěvku bude navrhopvat jeho zařazení do Červeného seznamu v kategorii ohrožený. (CELM)

Laccaria amethystina (Huds. ->) Cooke – *lakovka ametystová*. Lakovka ametystová společně s lakovkou statnou a lakovkou obecnou *bledolupennou* patří k nejhojnějším zástupcům rodu lakovka. Roste ve všech listnatých lesích, nejhojněji však v bučinách, proto ji bylo možno v Karlovských bučinách očekávat. (CELM)

Laccaria laccata var. pallidifolia (Peck) Peck – *lakovka obecná bledolupenná*. Tento taxon patří mezi nejběžnější taxony rodu lakovka. Lze ho najít ve všech lesích hlavně listnatých. V rezervaci byl však nalezen pouze na jediném místě ve střední části. (CELM)

Lactarius acris (Bolton: Fr.) Gray – *ryzec ostrý* CS/EN. Ryzec ostrý patří k velmi vzácným druhům tvořícím mykorhizní symbiózu s bukem na vápenatém podloží. V ČR je znám v poslední době hlavně z Českého a Moravského krasu a z Hostýnských vrchů. Druh je velmi dobře poznatelný podle svého mléka, které se zbarvuje na řezu ihned do růžova, a to i mimo dužninu plodnice. Tato barevná reakce mléka spolu se slizkým kloboukem a ostře palčivou chutí dužniny tvoří unikátní kombinaci znaků v sekci *Plinthogali* tohoto rodu. (CELM)

Lactarius bertillonii (Neuh, ex Z. Schaef.) Bon – *ryzec Bertillonův*. Tento ryzec, který je velice podoben ryzci plstnatému, je poměrně vzácným druhem. Zdá se však, že v severních Čechách ho lze najít častěji. Od ryzce plstnatého se liší řidšími lupeny, žlutou až oranžovou reakcí mléka na KOH a elipsoidními výtrusy. Byl nalezen na okraji rezervace v její střední části pod buky. (CELM)

Lactarius blennius (Fr.: Fr.) Fr. – *ryzec zelený*. Tento mykorhizní symbiont buku se vyskytuje dosti hojně na vápenatých i kyselých podkladech. Na lokalitě rostl hojně zejména v jeho východní části.

Lactarius quietus (Fr.: Fr.) Fr. – *ryzec dubový*. Ryzec dubový roste velmi hojně především v dubinách nižších a středních poloh. Tvoří mykorhizu s duby, a proto na lokalitě byl nalezen pouze na okraji vstupní části, kde roste několik dubů.

Lactarius subdulcis (Pers.: Fr.) Gray – *ryzec nasládlý*. Ryzec nasládlý tvoří mykorhizu především s buky, vzácně i s habry. Proto jeho výskyt v rezervaci nebyl překvapením. V oblastech Libereckého kraje se vyskytuje téměř v každé bučině, ale i v parcích pod ojedinelými buky.

Laxitextum bicolor (Pers.: Fr.) Lentz – *pevník dvoubarvý*. Tento druh roste řídkce na odumřelém dřevě listnáčů především buků. V rezervaci ho bylo možno očekávat. Zde rostl na opadaných větvičkách buku.

Leotia lubrica Pers. – *patyčka rosolovitá*. Patyčka rosolovitá je druhem rostoucím především na vlhkých místech a jen ve vlhčím období. Proto nebývá nalezena každý rok. Vlhký rok 2010 byl pro tento druh velmi příznivý a tak se vyskytl na mnoha místech po celé republice. V rezervaci rostl hlavně ve vstupní části.

Lepiota clypeolaria (Bull.: Fr.) P. Kumm. – *bedla vlnatá*. Bedla vlnatá roste nepříliš hojně v listnatých lesích na bohatých půdách. V rezervaci byla nalezena pod bukem a smrkem ve střední části. (CELM)

Lepista irina (Fr.) H. E. Bigelow – *čirůvka violková*. Další z dosti vzácných druhů NPR Karlovské bučiny, přesto, že není uveden v Červeném seznamu. Je to poměrně snadno poznatelný druh kombinací své bílé barvy a silné violkové vůně. Byla nalezena ve východní části rezervace v klenové bučině pod javorem klenem, smrkem ztepilým a bukem lesním. (CELM)

Lepista nuda (Fr.: Fr.) Cooke – *čirůvka fialová*. Velmi hojný podzimní druh rostoucí ve všech listnatých lesích často v mohutných skupinách. V rezervaci se však našlo jen několik málo plodnic. (CELM)

Lycoperdon echinatum Pers.: Pers. – *pýchavka ježatá*. Pýchavka ježatá patří rozhodně mezi vzácnější druhy. Vyskytuje se především v bučinách, ojedinele i v jehličnatých lesích. Její název je skutečně velmi vypovídající, neboť se dosti podobá malým ježkům. Velmi zajímavé jsou starší plodnice, kdy jim začíná olysávat temeno. Pak připomínají holohlavého dědka, který však má na boku hlavy odstávající vlasy. V rezervaci rostla především ve vstupní části. (CELM)

Lycoperdon perlatum Pers.: Pers. – *pýchavka obecná*. Zcela běžný druh v lesích i parcích po celé ČR. V NPR Karlovské bučiny proto nebylo překvapením, že rostl na různých místech, nikoliv však hojně.

Lycoperdon pyriforme Schaeff.: Pers. – *pýchavka hruškovitá*. Zcela běžný druh rostoucí na rozkládajícím se dřevě, hlavně pařezech, listnáčů ale i jehličnanů. V rezervaci byl nalezen pouze na jednom pařezu.

Marasmius rotula (Scop.: Fr.) Fr. – *špička kolovitá*. Velice hojný druh po deštích rostoucí na opadlých větvičkách různých listnáčů. V rezervaci byl nalezen na několika místech na opadlých větvičkách buku.

Marasmius torquescens Quéf. – *špička kroutivá*. Relativně nehojný druh rostoucí především v bučinách. V rezervaci nalezen na několika místech. (CELM)

Marasmius wynnei Berk. & Broome – *špička Wynneova*. Špička Wynneova je místy hojným druhem, avšak v řadě oblastí ČR zcela chybí. V NPR rostl vcelku hojně na mnoha místech. (CELM)

Microglossum viride (Pers.: Fr.) Gillet – *pazoubek zelený* CS/EN. Leg. et det. Zuzana Egertová et Martin Kříž. Pazoubek zelený je velmi vzácný druh. V posledních desetiletích nebyl téměř vůbec nalezen, ale v roce 2010 se nalezl např. na Mimoňsku, a na některých dalších lokalitách. Jeho nález v NPR Karlovské bučiny je velmi cenným nálezem.

Mutinus caninus (Huds.: Pers.) Fr. – *psivka obecná* CS/NT. Název by nasvědčoval tomu, že je to zcela běžný druh. Opak je pravdou. Druh je zařazen do Červeného seznamu, neboť v poslední době je nacházen méně často. V severních Čechách byl nalezen na řadě míst v různých bučinách, ale na podobných stanovištích např. ve východních Čechách zcela chybí. V Karlovských bučinách ho bylo možno očekávat. (CELM)

Mycena crocata (Schrad.: Fr.) P. Kumm. – *helmovka šafránová*. V bučinách relativně hojná houba, snadno poznatelná podle oranžového mléka, které se hojně objevuje na plodnicích již při nepatrném poranění plodnic. V NPR byla nalezena zatím na jediném místě. (CELM)

Mycena galericulata (Scop.: Fr.) S. F. Gray – *helmovka tuhonohá*. Jedna z nejběžnějších lupenatých hub, rostoucí ve všech lesích hlavně však v listnatých. V rezervaci nalezena jen na jediném pařezu buku.

Mycena haematopus (Pers.: Fr.) P. Kumm. – *helmovka krvonohá*. Helmovka krvonohá roste roztroušeně na pařezech nebo opadlých větvích různých listnáčů zejména buků. V rezervaci ji bylo možno očekávat. Byla však zatím nalezena jen na jednom místě na pařezu buku na okraji rezervace ve vstupní části. Je snadno poznatelná podle tmavě krvavého mléka, které se objevuje po poranění na lupenech a třeni. (CELM)

Mycena pura (Pers.: Fr.) P. Kumm. – *helmovka ředkvičková*. Tento druh roste dosti hojně ve všech druzích listnatých lesů, ale někdy

i v jehličnatých lesích. V Karlovských bučinách byl nalezen na několika místech.

Mycena sanguinolenta (Alb. & Schwein.: Fr.) P. Kumm. – *helmovka krvavá*. Další z druhů rodu helmovka ronící tmavě červené mléko na poraněných místech. Patří mezi nejhojnější helmovky a roste hlavně v jehličnatých, ale i listnatých lesích z opadu, větviček, kůry a jehličí. V NPR byl nalezen ve východní části a rostla z opadlých jehliček smrku ztepilého.

Peziza arvernensis Boud. – *řasnatka lesní*. V ČR roste několik desítek druhů rodu řasnatka, z nichž téměř žádný není možné bezpečně určit jen podle makroznačků. Tento druh je nejvíce podobný řasnatce krátkonohé (*Peziza micropus*), od níž se liší velmi jemně bradavčitými výtrusy. V tomto případě mikroskopický rozbor potvrdil předběžné určení tohoto druhu. (CELM)

Phaeolepiota aurea (Matt.: Fr.) Maire – *bedlovnice zlatá*. Leg. et det. Z. Pelda. Bedlovnice zlatá sice není zařazena do ČS, ale patří rozhodně mezi velmi vzácné makromycety rostoucí na ruderalizovaných místech bohatých na dusík (často v kopřivách) (Antonín V. 2006), proto pravděpodobně nebyla zařazena do ČS. Na lokalitě byla nalezena v úvozové cestě mezi kopřivami na okraji západní části rezervace.

Phanerochaete cf. velutina (DC.: Pers.) P. Karst. – *kornatec sametový*. Tento druh byl nalezen v klenové bučině na opadlé větvičce buku. Mikroskopický rozbor naznačil, že by se mělo jednat o tento druh, ale protože se jednalo ještě o mladou plodnici, je uvedeno v latinském názvu cf. (CELM)

Phlebia rufa (Pers.: Fr.) M. P. Christ. – *žilnatka proměnlivá*. Hojně rostoucí druh na dřevě listnáčů. V rezervaci nalezen na opadlé větvi buku v klenové bučině. (CELM)

Phlebia tremellosa Schrad.: Fr. – *dřevokaz rosolovitý*. Poměrně hojný druh na dřevě listnáčů. V rezervaci nalezen na opadlé větvičce buku. (CELM)

Pleurotus ostreatus (Jacq.: Fr.) P. Kumm. – *hlíva ústříčná*. Hlíva ústříčná je pozdě na podzim, v mírné zimě a časně na jaře hojným druhem na všech druzích listnáčů. Nález byl učiněn při poslední návštěvě roku 2010 společně s penízovkou sametonohou (viz výše) na odumřelém ležícím kmeni buku. (CELM)

***Plicaturopsis crispa* (Pers.) D. A. Reid** – měkkouš kadeřavý. Měkkouš kadeřavý nepatří mezi hojně druhy. V bučinách je to však běžnější druh, a tak ho bylo možno na lokalitě očekávat. Byl nalezen na opadlé větvi buku ve vyšších polohách střední části rezervace. (CELM)

***Pseudocraterellus undulatus* (Pers.: Fr.) Rauschert** – liška kadeřavá. Relativně vzácný druh rostoucí v listnatých lesích zejména v bučinách. Tento druh je často doprovázen liškou šedou (*Cantharellus cinereus*), která byla na lokalitě též nalezena (viz výše). Liška kadeřavá rostla v rezervaci na několika místech. (CELM)

***Ramaria botrytis* (Pers.: Fr.) Ricken** – kuřátka květáková CS/EN. Leg. et det. Zuzana Egertová et M. Kříž, rev. Oldřich Jindřich. Exikát je uložen v herbáři Národního muzea pod číslem PRM 921893. Vzácný druh, který roste především na vápenatých půdách pod buky a duby. Je to další z řady velmi vzácných taxonů nalezených v NPR Karlovské bučiny.

***Ramaria brunneomaculata* Schild** – kuřátka hnědoskvrnitá. Leg. Z. Egertová, det. O. Jindřich. Kuřátka hnědoskvrnitá nejsou zařazena do ČS vzhledem k tomu, že v době publikace byl tento druh znám pouze ze Slovenska, nikoliv z ČR. Od publikace ČS byl nalezen 2×. NPR Karlovské bučiny jsou tedy 3. lokalitou v ČR. Patří tedy mezi nejvzácnější nálezy z NPR. Bude navržen na zařazení do 2. vydání ČS. Druh byl nalezen v ochranném pásmu východní části rezervace.

***Ramaria stricta* (Pers.: Fr.) Quél.** – kuřátka přímá. Tento druh roste dosti hojně na rozkládajícím se dřevě listnáčů, zejména buků. Je to jeden z nejhojnějších druhů rodu. V rezervaci rostl ve vstupní části v klenové bučině s příměsí smrku a ve střední části v čisté bučině. (CELM)

***Ramariopsis pulchella* (Boud.) Corner** – kuřinec hezký CS/CR. V Červeném seznamu uveden v kategorii kriticky ohrožených druhů, neboť před jeho vydáním nebyl po dobu 15 let v ČR zaznamenán. Je to tedy zřejmě po dlouhé době první nález a velmi pravděpodobně i první nález v severních Čechách vůbec. V NPR byl sbírán na různých místech i mykology Zuzanou Egertovou a Martinem Křížem. (CELM)

***Rhodocollybia butyracea* f. *asema* (Fr.: Fr.) Antonín, Halling & Noordel.** – penízovka kuželovitá. Velmi hojný druh rostoucí jak v listnatých, tak i v jehličnatých lesích, často za teplého podzimu až do prosince. V NPR rostl na různých místech.

Russula aurea Pers. – *holubinka zlatá*. Leg. et det. Z. Pelda. Holubinka zlatá roste místy hojně v listnatých lesích v teplejších oblastech hlavně pod duby a buky a hlavně na vápenatých půdách. V Karlovských bučinách byla nalezena v západní části rezervace na teplé prosluněné stráni.

Russula cyanoxantha Schaeff.: Fr. – *holubinka namodralá*. Velmi hojný druh rostoucí v listnatých lesích pod duby a buky. V rezervaci se vyskytoval v klenové bučině východní části rezervace.

Russula fellea Fr. – *holubinka žlučová*. V bučinách je to velmi hojný druh, takže nález v NPR bylo možno s určitostí očekávat. V rezervaci rostl na několika místech. (CELM)

Russula foetens Pers.: Fr. – *holubinka smrdutá*. Relativně hojný druh poznatelný podle nepříjemného pachu připomínající rybinu nebo olej. V rezervaci byl nalezen ve vstupní části v klenové bučině. Jeho nález v NPR Karlovské bučiny je trochu překvapivý, neboť je to druh, který vyhledává spíše kyselé půdy. (CELM)

Russula mairei Singer – *holubinka nádherná*. Typický průvodce bučin na zásaditých podkladech, takže jeho nález v Karlovských bučinách byl očekáván. Tento druh je velmi podobný holubince vrhavce (*Russula emetica*) jak barvou plodnic, tak i palčivostí. Tato holubinka má však rozmytější červené barvy, zatímco holubinka vrhavka má jasně červené barvy. Na lokalitě byla nalezena na několika místech.

Russula romellii Maire – *holubinka Romellova*. Vcelku vzácně rostoucí druh. Vyskytuje se především v bučinách na bazických půdách, a proto jeho nález v rezervaci nebyl velkým překvapením. Byl nalezen ve vstupní části v klenové bučině.

Stereum hirsutum (Wild.: Fr.) S. F. Gray – *pevník chlupatý*. Velice hojný druh rostoucí na odumřelém dřevě listnáčů. Na lokalitě byl pozorován na řadě míst především na pařezech buků.

Stereum rugosum (Pers.: Fr.) Fr. – *pevník korkovitý*. Velmi hojný druh rostoucí na odumřelém místě listnáčů. Na lokalitě byl pozorován na mnoha místech. (CELM)

Stropharia caerulea Kreisel – *límcovka modrá*. Hojný druh listnatých lesů je makroskopicky podobný blízké příbuzné límcovce měděnkové. Je však snadno rozeznatelný makroskopicky podle béžové hnědých lupenů, které zcela postrádají fialové tóny, mikroskopicky tím, že nemá kyjovité

cheilocystidy, ale naopak početné chrysocystidy. Byl nalezen ve vyšších polohách střední části rezervace ve spadaném bukovém listí. (CELM)

Trametes gibbosa (Pers.) Fr. – *outkovka hrbatá*. Outkovka hrbatá roste nejčastěji na odumřelém dřevě buků a habrů, ale i na jiných listnácích. V rezervaci byla nalezena na opadlé větvi buku lesního. (CELM)

Trametes versicolor (L.: Fr.) Pilát – *outkovka pestrá*. Jeden z nejhodnějších druhů chorošů rostoucí na živém i mrtvém dřevě především listnáčů, ale i jehličnanů. V rezervaci byl nalezen na několika místech na pařezech a opadlých větví buku. (CELM)

Trichoglossum hirsutum (Pers.: Fr.) Boud. – *jazourek srstnatý* CS/EN. Leg. et det. Z. Egertová. Jazourek srstnatý roste především v rašelinných i v jiných vlhkých biotopech. Jeho nález v NPR Karlovské bučiny je tedy tak trochu překvapivý, ale potvrzuje mimořádnost této rezervace i z hlediska mykologie.

Tricholoma fulvum (Bull.: Fr.) Bigeard & Guill. – *čirůvka žlutohnědá*. Čirůvka žlutohnědá roste v listnatých i smíšených lesích pod břízami hlavně na kyselejších půdách. Její nález v Karlovských bučinách je tak trochu překvapivý. V rezervaci byla nalezena ve vstupní části v klenové bučině s příměsí smrku.

Tricholoma orirubens Qué. – *čirůvka růžovolupenná* CS/VU. Další ze vzácných druhů NPR Karlovské bučiny. Jedná se o snadno poznatelný druh s tmavě šupinkatým kloboukem a nápadně růžovějícími lupeny. Lokality jsou roztroušeny po celé republice, ale jsou zřídka. V severních Čechách je to jeden z mála doložených nálezů. (CELM)

Tricholoma pardinum (Pers.) Qué. – *čirůvka tygrovaná* CS/CR. Leg. et det. Zuzana Egertová et M. Kříž. Čirůvka tygrovaná patří k nejvzácnějším druhům české mykoflóry. Od roku 1970 je to teprve devátý nález v Čechách, proto jeho zařazení do kategorie kriticky ohrožených druhů je oprávněné. V NPR je to jeden z nejvzácnějších nálezů.

Tricholoma sciodes (Pers.) C. Martin – *čirůvka buková*. Poměrně nehojný druh rostoucí hlavně v bučinách. V Karlovských bučinách ho bylo možno očekávat. (CELM)

Tricholoma sulphureum (Bull.: Fr.) P. Kumm. – *čirůvka sírožlutá*. Místy hojně rostoucí druh v listnatých, vzácněji jehličnatých lesích. Tento druh se velmi snadno pozná podle nápadného pachu připomínající svítiplyn.

V rezervaci rostl ve vstupní části v klenové bučině pod bukem a javorem klenem.

Tricholoma ustale (Fr.: Fr.) P. Kumm. – *čirůvka osmahlá*. Čirůvka osmahlá nepatří mezi hojně druhy, a proto její nález v NPR Karlovské bučiny byl uvítán. Byla nalezena ve východní části rezervace v čisté bučině. (CELM)

Volvariella murinella (Qué.) Court. – *kukmák myší* CS/EN. Leg. et det. Z. Pelda. Je to saprotrof rostoucí na humózních půdách a tlejících zbytcích rostlin. Další z pozoruhodných druhů z ČS vyskytující se v NPR Karlovské bučiny. Bývá pravidelně nalézán v její západní části v úvozové cestě v kopřivách na okraji rezervace.

Xerocomellus pruinatus (Fr.) Šutara – *hřib sametový*. Druh, rostoucí na podzim dosti hojně jak v jehličnatých, tak i v listnatých lesích, je dosud jedním z mála zástupců hřibovitých, který byl na lokalitě sbírán. Byl nalezen na okraji rezervace v její střední části pod bukem, smrkem a břízou. (CELM)

Xerula radicata (Relh.: Fr.) Dörfelt – *slizečka ocasatá*. Tento druh roste poměrně hojně ve všech listnatých lesích, hlavně však v bučinách, proto ho bylo možno v Karlovských bučinách očekávat. Byl nalezen ve východní části NPR.

Xylaria hypoxylon (L. ex Hooker) Grev. – *dřevnatka parohatá*. Tento druh roste velice hojně na pařezech, opadlých větvích a rozkládajícím se dřevě listnáčů. V rezervaci byl pozorován na řadě míst.

Souhrn

V NPR Karlovské bučiny bylo dosud sbíráno a bezpečně determinováno 111 druhů. Z těchto 111 druhů je 21 uvedeno v Červeném seznamu ohrožených druhů. 1 druh je uveden v Červené knize ohrožených druhů a 4 druhy nejsou dosud uvedeny v ČS, avšak vzhledem ke své vzácnosti tam rozhodně patří. **Cortinarius citrinus** a **Ramaria brunneomaculata** nebyly v době publikace ČS z ČR známy. **Inocybe griseolilacina** a **Cammarophyllopsis micacea** byly v té době z ČR známy, ale autoři návrhu zařazení druhů rodu *Inocybe* do ČS velmi pravděpodobně o existenci těchto druhů v ČR v době publikace ČS nevěděli.

Počet druhů zařazených do jednotlivých kategorií je následující:

PEX	-	2
CR	-	4
EN	-	6
VU	-	4
NT	-	3
DD	-	2

Pokud vezmeme v úvahu i 4 druhy, které budou navrženy na zařazení do ČS, tak dosud z determinovaných 111 druhů nalezených v NPR, 26 druhů (což je více jak 23 % ze zaznamenaných druhů) si zaslouží určitý stupeň ochrany. Na základě dosud zjištěných lokalit budou **Camarophyllopsis micacea**, **Cortinarius citrinus** a **Ramaria brunneomaculata** navrženy do kategorie CR – kriticky ohrožený a **Inocybe griseolilacina** do kategorie EN – ohrožený.

Z dosavadních nálezů je velmi zajímavá absence některých rodů, zejména hříbových. Z této skupiny byly v rezervaci nalezeny pouze 3 druhy. Mimo rezervaci byl nalezen ještě hřib smrkový (*Boletus edulis*), hřib hnědý (*Boletus badius*) a hřib žlutomasý (*Xerocomellus chrysenteron*). Tato skutečnost může být způsobena tím, že návštěvy byly uskutečněny hlavně v podzimním období. Autor předpokládá, že návštěvy v letním období, zaznamenají větší počet druhů ze skupiny hříbových.

Na lokalitě nebyly dále zaznamenány druhy z některých dalších rodů, např. bedla (*Macrolepiota*), pečárka (*Agaricus*), slzivka (*Hebeloma*), štitovka (*Pluteus*), muchomůrka (*Amanita*) a šupinovka (*Pholiota*). Je však možno předpokládat, že i řada zástupců těchto rodů bude nalezena v NPR při příštích návštěvách v dalších letech.

Závěr

Autorem bylo sbíráno a z časových důvodů prozatím determinováno 88 taxonů makromycetů. Informace o dalších taxonech byly poskytnuty mykology Zuzanou Egertovou, Martinem Křížem a Mgr. Zdeňkem Peldou. Autor tohoto příspěvku má připraveno k mikroskopické analýze ještě dalších asi 30 druhů z NPR, zejména kornatkovitých, sebraných při výše uvedených čtyřech návštěvách. Výsledky determinace těchto zbývajících druhů spolu s nálezy při dalších návštěvách v NPR budou publikovány ve druhé části příspěvku.

Poděkování

Děkuji mykologům Zuzaně Egertové, Martinu Křížovi a Mgr. Zdeňku Peldovi za laskavé poskytnutí informací o jejich nálezech v NPR Karlovské bučiny.

LITERATURA

Antonín V. (2006): *Encyklopedie hub a lišejníků*. Praha.

Holec J. et Beran M. (eds.) (2006): *Červený seznam hub (makromycetů) České republiky*. – Příroda, Praha.

Holec J. et Adamčík S. (2008): Zajímavé a vzácné druhy travních společenstev, zejména kyjankovité nalezené během Setkání mladých mykologů na Kokořínsku v říjnu 2007. – *Mykol. Listy* no. 104, Praha.

Kotlaba F. ed. (1995): *Červená kniha SR a ČR. Vol. 4. Sinice a riasy, huby, lišajníky, machorosty*. – Příroda, Bratislava.

Kříž M. et Skála E. (2006): Vzácné vřeckovýtrusé houby čeledi Geoglossaceae v severo-západních Čechách. – *Mykol. Listy* no. 98., Praha.

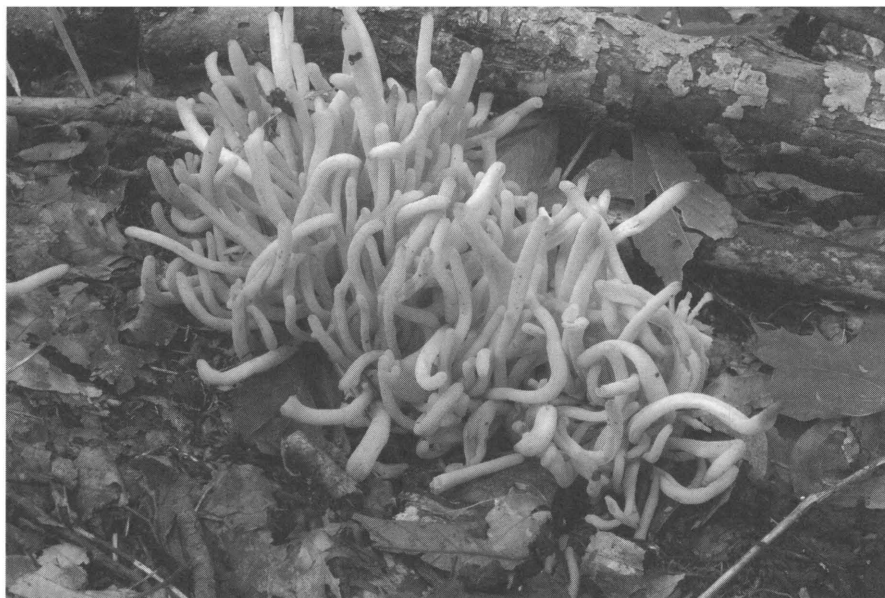
http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=index&site=NPR_karlovske_buciny_cz

Obr. 1. Kuřinec hezký – *Ramariopsis pulchella* (zvětšeno).

Obr. 2. Kuj Herkulův – *Clavariadelphus pistillaris*.

Obr. 3. Kyjanka zakouřená – Clavaria fumosa.

Obr. 4. Pýchavka ježatá – *Lycopodon echinatum*.

RESUMÉ

Makromyzetten des Naturschutzgebietes Karlovské bučiny *1. Teil*

Josef Slaviček

Im Nationalen Naturschutzgebiet (NPR) „Karlovské bučiny“ wurden vom Verfasser aus zeitlichen Gründen bisher 88 Taxone von Makromyzetten bestimmt. Informationen über weitere Taxone wurden ihm von den Mykologen Zuzana Egert, Martin Kříž und Mgr. Zdeňek Pelda zur Verfügung gestellt. Verfasser dieses Beitrages hat zur Zeit noch etwa 30 weitere Arten aus dem Naturschutzgebiet, insbesondere von rindenbewohnend Pilze (Corticaceae), die er im Laufe der weiter oben angeführten vier Besuche gesammelt hat, zur mikroskopischen Analyse vorbereitet. Die Resultate der Bestimmung dieser restlichen Arten werden zusammen mit den Aufsammlungen weiterer Besuche dieses Naturschutzgebietes im zweiten Teil dieses Beitrages veröffentlicht werden.

Übersetzt von Petr Kühn

DODATEK K PRŮZKUMU MOTÝLŮ (LEPIDOPTERA) V OBLASTI JEZOVÉ V BÝVALÉM VVP RALSKO

Ivan Solovka

Solovka Ivan, Ralsko, část Horní Krupá čp. 151, 29501 Mnichovo Hradiště,
e-mail: solovkaivan@seznam.cz

Ivan Solovka: Supplement to the investigation of Lepidoptera in the region of the village Jezová in the former military trainig-ground Ralsko

This contribution presents the results of an investigation of butterflies (Lepidoptera) of the surroundings of the extinct village Jezová in the former military training grounds Ralsko at the boundaries of the districts of Česká Lípa and Mladá Boleslav in the region of Liberec. From 2002 to 2010 with means of several exploration methods here had been detected 170 species belonging to 20 families. From this number 8 species are included into the Red List of Invertebrates of the Czech Republic. This supplement extends the previous investigations of 1988 to 2001 (Solovka 2002) in the course of which there had been detected 374 butterfly species belonging to 18 families, from which 6 species are protected and other 16 species included in the Red List of invertebrates of the Czech Republic. At present, therefore, the total number of butterflies detected in this area amounts to 544 taxons and it is expected that other will follow. Independently in the immediate neighbourhood in the surroundings of Kuřivody an exploration of butterflies (Konvička et al. 2008–2010) had been carried out which with approx. 68 species ranges this area among the most rich in butterflies of the whole Czech Republic.

Keywords: Lepidoptera, faunistics, Military training area, district of Česká Lípa, northern Bohemia, Czech Republic

Úvod

V entomologické literatuře z oblasti bývalého VVP Ralsko v okrese Česká Lípa se setkáváme s publikacemi o motýlech jen zřídka. První údaje nalézáme u Sternečka (1929) a Heinicha (1931). Moucha (1968) zaznamenává výskyt a přemnožení lokálního temnoskvrnáče borůvkového

(*Arichanna melanaria*) v rezervaci Břehyně. Z dalších prací jsou to údaje Boumy (1983; 1997) z okolí Mimoně, Horáka (1988) z průzkumu oblasti Hamru, Záruby (1991) z PR Malý Bezděz, také Kudrna (1994) uvádí některé lokality denních motýlů z bývalého VVP. Z poslední doby jsou to příspěvky Vávry a kol. (1996; 1997) k poznání motýlů v oblasti Hradčanských rybníků. V rámci průzkumu bývalých VVP zkoumal Konvička et. al (2008–2010) denní motýly okolí Kuřívod. Jedná se o faunistickou práci z území, které je nejbližší k publikované oblasti výzkumu. Ve sborníku Bezděz vyšla práce Solovky (2002) o průzkumu motýlů z oblasti Jezové, prováděného v letech 1988–2001. V této práci je uvedeno 373 doložených druhů 18 čeledí a z toho jen některé byly zpracované podrobně (Papilionoidea, Geometroidea). V této oblasti je mé bydliště, a tak jsem v sledování výskytu motýlů pokračoval a tento dodatek doplní jejich poznání a rozšíření v tomto území. Dále uvádím zajímavé druhy motýlů zjištěné v nejbližším okolí zkoumaného území. Historie poznání motýlů a přehled jejich literatury z oblasti bývalého VVP Ralsko byly podrobně uvedeny v práci Solovka (2002).

Stručná charakteristika území

Zkoumané území se nachází v jihovýchodní části okresu Česká Lípa, kde hraničí s okresem Mladá Boleslav. Sledované území je ohraničeno obcí Ralsko, částí Dolní Krupá, v současnosti přejmenované na Horní Krupou. Tato obec navazuje na obec Dolní Krupá v okrese Mladá Boleslav. Východní vymezení tvoří silnice z Dolní Krupé na Kuřívody, severní a západní ohraničení silnice Kuřívody – Bělá pod Bezdězem a jižní bývalá lesní cesta „Hraběnka“ a hranice vojenských lesů. Území patří geograficky do Ralské pahorkatiny a kvadrátů 5454 a 5455 mezinárodní sítě pro mapování organizmů. Geologickým podkladem jsou turonské kvádrové pískovce severočeské křídové pánve. Nejnižší nadmořská výška je v Horní Krupé 282 m, nejvyšší je vrch Jezovská hora 392 m. Průměrná nadmořská výška je kolem 340 m. Asi na polovině plochy jsou lesní porosty, a to borové lesy s příměsí břízy, dále s dubem, bukem, osikou, smrkem a modřínem. Okraje lesů mají keřový podrost zastoupením javorů, habrů, jívy, lípy, krušiny, brslenu a dalších druhů. V lesích převládá borůvka, brusinka, vřes, janovec a hasivka. Druhou část zabírá bývalá osada Jezová s ovocnými stromy, zahradami a poli, které od roku 1948 využívala jak česká, tak následně sovětská armáda. Těmto travnatým plochám velice prospívala vojenská činnost. Po dobu využívání VVP českou armádou

se louky sklízely mechanizací, ale i ručně, a za údobí sovětské armády silným provozem techniky, pohybem a vypalováním neopatrností sovětských vojáků. Po ukončení vojenského provozu tyto plochy zarostly hlavně vysokými travinami, třtinou křovištní, ostřicemi a křovinami a to mělo u většiny motýlů negativní dopad na snížení početnosti až k úplnému vymizení některých druhů.

Materiál a metodika

Sběr byl prováděn u některých čeledí individuálně, a to sítkou nebo sběrem sedících jedinců na vegetaci, dále na zahradě 250 W rtuťovou výbojkou. Na dalších lokalitách byla použita centrála a 120 W žárovka, UV zářivka a také světelné lapače. Sbíráno bylo na zahradě každý den během sezóny a na dalších místech alespoň jednou týdně. Dokladové exempláře jsou označené lokálními štítkem Bohemia sept., Dolní Krupá, Jezová, Kuřívody a dalších lokalit podle nálezu. K determinaci byla použita odborná literatura: Bělín (1999), Joukl (1910), Koch (1994), Komárek & Tykač (1949), Macek et al. (2007, 2008), Novák & Liška et al. (1997), Patočka & Šmelhaus (1959) a Riehm (1996). Nomenklatura motýlů byla uspořádaná podle práce Laštůvky (1998). Druhy červeného seznamu ohrožených druhů ČR – bezobratlí podle práce Vrabc & Laštůvka et al. (2005), in Farkač, Král & Škorpík (2005).

Vysvětlivky

Druhy zvláště chráněné podle novelizované vyhlášky 395/1992 v návaznosti na zákon na ochranu přírody a krajiny 114/1992 Sb.

§1 = druhy kriticky ohrožené

§2 = druhy silně ohrožené

§3 = druhy ohrožené

Kategorie červeného seznamu bezobratlých ČR, Farkač, Král & Škorpík (2005)

CR = Kriticky ohrožený (critically endangered)

EN = Ohrožený (endangered)

VU = Zranitelný (vulnerable)

NT = Téměř ohrožený (near threatened)

LC = Málo dotčený (least concern)

- + = Lokální a vzácný a jinak zajímavý druh
  - ° = Druh sbíraný mimo oblast, nepočítá se do celkového počtu počtů.
- VVP = Vojenský výcvikový prostor
 PR = Přírodní rezervace
 SOM = Společnost pro ochranu motýlů

Systematický přehled zjištěných druhů

Lasiocampidae

Phyllodesma tremulifolium (Hb)

Saturniidae

Saturnia pavonia (L.)

Lemoniidae

CR + *Lemonia dumii* (L.)

Sphingidae

Sphinx ligustri (L.)

NT + *Hemaris fuciformis* (L.)

VU *Hyles gallii* (Rott.)

Pieridae

Colias crocea (Four.)

Lycaenidae

VU + *Satyrrium w-album* (Knoch)

Nymphalidae

Boloria dia (L.)

Drepanidae

Cilix glaucatus (Sc.)

Sabra harpagula (Esp.)

Polyploca ridens (F.)

Geometridae

+ *Apeira syringaria* (L.)

° *Charissa obscurata* (D.-Sch.)

° *Perconia strigillarta* (Hb.)

Alsophila aescularia (D.-Sch.)

° *Comibaena bajularia* (D.-Sch.)

+ *Chlorissa viridata* (L.)

+ *Cyclophora annularia* (F.)

Cyclophora quercimontaria (Bas.)

+ *Cyclophora porata* (L.)

Scopula ternata (Schrank)

Idaea dimidiata (Huf.)

Idaea humiliata (Huf.)

- + *Orthonama obstipata* (F.)
Catarhoe rubidia (D.-Sch.)
- + *Epirrhoe rivata* (Hüb.)
Anticlea badiata (D.-Sch.)
Plemyria rubiginata (D.-Sch.)
- *Thera firmata* (Hüb.)
- *Perizoma hydratum* (Tr.)
- *Perizoma bifaciatum* (Haw.)
- + *Perizoma didymatum* (L.)
Eupithecia absinthiata (Cl.)
Eupithecia assimilata (Dbl.)
Eupithecia vulgata (Haw.)
- *Eupithecia nanata* (Hüb.)
Eupithecia subfuscata (Haw.)
Eupithecia lanceta (Hüb.)
Chloroclystis v-ata (Haw.)
Rhinoprora debiliata (Hüb.)
Asthena albulata (Huf.)

Notodontidae

Furcula furcula (Cl.)

NT + *Drymonia obliterated* (Esp.)

Noctuidae

Acronicta psi (L.)

Acronicta aceris (L.)

Acronicta rumicis (L.)

Graniophora ligustri (D.-Sch.)

Simyra albovenosa (Goeze)

◦ *Macrochilo cribrumalis* (Hüb.)

Catocala sponsa (L.)

+ *Catocala fulminea* (Sc.)

Lygephila viciae (Hüb.)

Callistege mi (Cl.)

Euclidia glyphica (L.)

Scoliopteryx libatrix (L.)

Hypena rostralis (L.)

Rivula sericealis (Sc.)

Plusia putnami (Grote)

Autographa pulchrina (Haw.)

Abrostola triplasia (L.)

Protodeltote pygarga (Huf.)

Deltote bankiana (F.)

- Deltote deceptoria* (Sc.)
Pseudeustrotia candidula (D.-Sch.)
Cuculia fraudatrix (Ever.)
Amphipyra tragopoginis (Clerk)
Asteroscopus sphinx (Huf.)
Brachionycha nubeculosa (Es.)
Panemeria tenebrata (Sc.)
Heliothis viriplaca (Huf.)
Paradrina clavipalpis (Sc.)
Hoplodrina octogenaria (Goeze)
Hoplodrina blanda (D.-Sch.)
Hoplodrina ambigua (D.-Sch.)
Charanyca trigrammica (Huf.)
+ *Chilodes maritimus* (Tausch.)
Dypterygia scabriuscula (L.)
Rusina ferruginea (Goeze)
+ *Hyppa rectilinea* (Es.)
EN + *Callopietria juvenina* (Stoll).
Eucarta virgo (Tr.)
Ipimorpha retusa (L.)
Ipimorpha subtusa (D.-Sch.)
+ *Parastichtis suspecta* (Hüb.)
Parastichtis ypsilon (D.-Sch.)
Cosmia pyralina (D.-Sch.)
Xanthia togata (Es.)
Xanthia citrigo (L.)
Agrochola lychnidis (D.-Sch.)
Agrochola circellaris (Huf.)
Agrochola macilenta (Hüb.)
Conistra vaccinii (L.)
Conistra rubiginosa (Sc.)
Conistra erythrocephala (D.-Sch.)
Conistra rubiginea (D.-Sch.)
Brachylophia viminalis (F.)
Lithophane socia (Huf.)
Lithophane ornitopus (Huf.)
Dichonia aprilina (L.)
Dryobotodes eremita (F.)
Antitype chi (L.)
Blepharita satura (D.-Sch.)
+ *Mniotype adusta* (Esp.)

- Apamea sublustris* (Esp.)
- Apamea crenata* (Huf.)
- *Apamea epomidion* (Haw.)
- Apamea lateritia* (Huf.)
- Apamea remissa* (Hüb.)
- Apamea illyria* (Fr.)
- + *Apamea anceps* (D. Sch.)
- Apamea sordens* (Huf.)
- Oligia strigilis* (L.)
- Oligia latruncula* (D.-Sch.)
- Mesoligia furuncula* (D.-Sch.)
- Mesoligia literosa* (Haw.)
- Mesapamea secalis* (L.)
- Luperina testacea* (D.-Sch.)
- Rhizedra lutosa* (Hüb.)
- Amphipoea fucosa* (Frey.)
- Gortyna flavago* (D.- Sch.)
- *Calamia tridens* (Huf.)
- + *Celaena leucostigma* (Hüb.)
- Archanara sparganii* (Esp.)
- *Chortodes minima* (Haw.)
- + *Chortodes extrema* (Hüb.)
- + *Chortodes fluxa* (Hüb.)
- Discestra trifolii* (Huf.)
- *Anarta myrtilli* (L.)
- Lacanobia w-latinum* (Huf.)
- Lacanobia oleracea* (L.)
- Lacanobia contigua* (D.-Sch.)
- Lacanobia thalassina* (Huf.)
- Lacanobia suasa* (D.-Sch.)
- Hada plebeja* (L.)
- Hadena bicruris* (Huf.)
- Hadena rivularis* (F.)
- + *Sideridis albicolon* (Hüb.)
- + *Papestra biren* (Goeze)
- Polia bombycina* (Huf.)
- Polia hepatica* (Cl.)
- Polia nebulosa* (Huf.)
- Mythimna turca* (L.)
- Mythimna ferrago* (F.)
- Mythimna albipuncta* (D.-Sch.)

- Mythimna pudorina* (D.-Sch.)
- + *Mythimna straminea* (Treit.)
- Mythimna impura* (Hüb.)
- Mythimna pallens* (L.)
- Mythimna obsoleta* (Hüb.)
- Mythimna comma* (L.)
- Mythimna l-album* (L.)
- Orthosia incerta* (Huf.)
- Orthosia cruda* (D.-Sch.)
- Orthosia miniosa* (D.-Sch.)
- Orthosia opima* (Hüb.)
- Orthosia cerasi* (F.)
- Orthosia munda* (D.-Sch.)
- Egira conspicillaris* (L.)
- Tholera cespitis* (D.-Sch.)
- Pachetra sagittigera* (Huf.)
- Axylia putris* (L.)
- Diarsia mendica* (F.)
- Diarsia brunnea* (D.-Sch.)
- Diarsia rubi* (View.)
- Noctua interposita* (Hüb.)
- Noctua fimbriata* (Schreber)
- + *Noctua interjecta* (Hüb.)
- Opigena polygona* (D.-Sch.)
- + *Eurois occulta* (L.)
- Anaplectoides prasinus* (D.-Sch.)
- EN + *Protolampra sobrina* (Dup.)
- ° *Lycophotia molothina* (Esp.)
- Lycophotia porphyrea* (D.-Sch.)
- VU ° *Eugraphe subrosea* (Step.)
- Xestia triangulum* (Huf.)
- Xestia rhomboidea* (Esp.)
- ° *Xestia castanea* (Esp.)
- + *Xestia sexstrigata* (Haw.)
- Xestia xanthographa* (D.-Sch.)
- Cerastis rubricosa* (D.-Sch.)
- Cerastis leucographa* (D.-Sch.)
- Euxoa tritici* (L.)
- Agrotis ypsilon* (Huf.)
- Agrotis clavis* (Huf.)
- ° *Agrotis vestigialis* (Huf.)

Lymantriidae

- Dicallomera fascelina* (L.)
- *Euproctis similis* (Fuessly)
- Lymantria dispar* (L.)

Nolidae

- Meganola albula* (D.-Sch.)
- Meganola strigula* (D.-Sch.)

Arctiidae

- Thumatha senex* (Hüb.)
- Altomis rubricollis* (L.)
- Eilema sororculum* (Huf.)
- EN + *Coscinia cribraria* (L.)
- + *Parasemia plantaginis* (L.)

Diskuse

Při průzkumu vymezeného území byl prokázán značný počet druhů, což dokládá zachovalost území danou působením VVP a hospodařením Vojenských lesů. Od zrušení VVP se podmínky výrazně změnily, a tím i výskyt a početnost motýlů. Cvičné plochy silně zarostly vysokými travinami a květnaté okraje se zachovaly jen v malém rozsahu kolem sídlišť a na tato místa se stahuje značný počet druhů. Druhy označené v seznamu křížkem jsou považovány za vzácné a zajímavé. Tyto druhy, pronikající z jiných biotopů, jednak horských, podhorských, resp. z nedalekých rašeliníšť, jsou tyto: *Perizoma didymatum*, *Hyppa rectilinea*, *Chilodes maritimus*, *Mniotype adusta*, *Celaena leucostigma*, *Chortodes extrema*, *Chortodes fluxa*, *Papestra biren*, *Mythimma straminea*, *Eurois occulta*, *Protolampra sobrina*, *Parasemia plantaginis*. Tyto doložené druhy byly chyceny většinou jen v jednom exempláři, ale například v oblasti Hradčanských rybníků jsou hojnější. Za druhé jsou to druhy pronikající z teplých oblastí, jedná se o tyto: *Comibaena bajularia*, *Chlorissa viridata*, *Cyclophora annularia*, *Cyclophora porata*, *Sideridis albicolon*. Následně uvádím druhy rozšířené v této oblasti, některé z nich jsou pro území typické: *Lemonia dumi* 6. 10. 2008 1 ex. byl asi vyrušen světlem, tak přilétl na ozářenou stěnu, *Hemaris fuciformis* 17. 7. 2007 1 ex., *Satyrrium w-album* 30. 7. 2004 2 ex. na kvetoucí rostliny v zahradě, *Apeira syringaria*; *Orthonama obstipata* 7. 11. 2008 1 ex., migrant, *Epirrhoe rivala*, *Drymonia obliterata*, *Catocala fulminea*, *Calloplistria juvenina*, *Noctua interjecta* rozšiřující se v posledních letech, *Xestia sexstrigata*, *Coscinia cribraria*. Dále uvádím některé zajímavé nálezy z přilehlých lokalit: *Charissa obscurata* 2. 8. 2005 Horní Krupá,

Perconia strigillaria 10. 6. 2008 3 ex., *Perizoma hydratum* 11. 6. 2006, *Macrochilo cribrumalis* 2. 7. 2005, *Thera firmata* 17. 8. 2009 1 ex. vše Hradčanské rybníky, *Perizoma bifaciatum* 18. 8. 2001 1 ex. Horní Krupá, *Eupithecia nanata*, Hradčanské rybníky hojná, *Apamea epomidion* 13. 7. 2007 1 ex. Horní Krupá, *Calamia tridens* 7. 8. 1999 1 ex. Horní Krupá, hojněji Strážov, *Chortodes minima* 12. 7. 2005, *Anarta myrtilli* 18. 8. 2008 1 ex. Hradčanské rybníky, hojněji Strážov, *Lycophotia mo-lorhina* 20. 5. 2007 jednotlivě Hradčanský rybník, *Eugraphe subrosea* 18. 8. 2001 vzácně, *Xestia castanea* 20. 8. 2002 jednotlivě, *Agrotis vestigialis* 16. 8. 2009 hojně, *Euproctis similis*, 18. 7. 2007 jednotlivě, vše Hradčanské rybníky.

Výsledky

V příslušné čeledi je uveden počet doložených druhů z výzkumu 1988–2001 v prvním sloupku, dodatek 2002–2010 v druhém a celkový počet v třetím.

Zygaenidae	7	0	7
Lasiocampidae	9	1	10
Endromidae	1	0	1
Saturniidae	1	1	2
Lemoniidae	0	1	1
Sphingidae	10	3	13
Hesperiidae	6	0	6
Papilionidae	1	0	1
Pieridae	9	1	10
Lycaenidae	18	1	19
Nymphalidae	18	1	19
Satyridae	7	0	7
Drepanidae	11	3	14
Geometridae	154	24	178
Notodontidae	25	2	27
Noctuidae	77	123	200
Pantheidae	2	0	2
Lymatriidae	3	2	5
Nolidae	0	2	2
Arctiidae	15	5	20
Celkem	374	170	544

Závěr

Během průzkumu motýlů v oblasti Jezové byl v letech 2002–2010 zaznamenán výskyt 170 druhů 20 čeledí, z toho 8 druhů patří do červeného seznamu bezobratlých ČR. Při prvním výzkumu v letech 1988–2001 zde bylo zjištěno 374 druhů 18 čeledí, z toho 6 druhů je zvláště chráněných a 16 druhů je zařazeno do červeného seznamu bezobratlých ČR. Dosud zde bylo zaznamenáno 544 druhů, z toho 6 druhů je zvláště chráněných a 25 druhů patří do červeného seznamu bezobratlých ČR. Vysoký počet doložených taxonů na tak malém území, je dán jak zachovalostí krajiny, tak dlouhodobým průzkumem umožněným bydlištěm autora. Přes velký počet druhů je jisté, že se naleznou další. Některé se rozšiřují, další se vyskytují jen v určitých letech a zcela jistě některé ještě nebyly objeveny. V oblasti jsem působil od roku 1957 a měl jsem možnost sledovat změny ve VVP skoro od jeho vyhlášení. Největší množství motýlů se vyskytovalo v šedesátých letech, kdy jsem nestačil v hemžení sledovat vyhlédnutého jedince a koncem sedmdesátých let se množství náhle snížilo a některé, do té doby dosud hojně druhy vymizely nebo se vyskytují vzácně. Ještě zajímavější je konkrétními nálezy doložený výskyt motýlů z průzkumu Jezové z let 1988–2001 v porovnání s nálezy z průzkumu za roky 2002–2010. Na této lokalitě byly zjištěny druhy velmi vzácné a lokální ukazující na zachovalost území. Mezi ně patří *Lemonia dumi* CR, *Calloplistria juvenina* EN, *Protolampra sobrina* EN, *Coscinia cribraria* EN, *Hyles gallii* VU, *Satyrium w-album* VU, *Drymonia obliterata* NT, *Hemaris fuciformis* NT, *Epirrhoe rivata*, *Chilodes maritimus*, *Sideridis albicolon*. Také z uváděných druhů prvého výzkumu v oblasti Jezová do roku 2010 vymizelo několik druhů, například kriticky ohrožený modrásek *Maculinea arion* §1, CR. Z ohrožených se vyskytují *Limenitis populi* §3, *Apatura iris* §3, *Apatura ilia* §3, *Papilio machaon* §3, *Hyles euphorbiae* §3, EN, *Hemaris tityus* EN, *Polyomnatus dorylas* EN, *Melitaea cinxia* EN, *Epirrhoe didymata* EN. Dále druhy se silným poklesem početnosti, *Hesperia comma* VU, *Leptidea sinapis* VU, *Lycæna alciphron* VU, *Cyaniris semiargus* VU, *Polyomnatus daphnis* VU, *Argynnis adippe* VU, *Arichanna melanaria* VU, *Spiris striata* VU, *Aporia crataegi* NT, *Tyria jacobæae* NT, *Artiora evonymaria*, *Anticlea derivata*, *Reumaptera cervinalis*, *Perizoma flavofasciatum*, *Notodonta torva*, *Rhyparia purpurata*. Také u dalších druhů populační hustota poklesla z nejruznějších důvodů, a to i v lesních porostech, kde se hospodaření nezměnilo. Zachování neporušených rozlehlých území s monitorováním motýlů, poznáním jejich nároků a vytvářením vhodných podmínek pomůže zamezit dalšímu mizení motýlů, ale zároveň i všech ostatních živočichů.

Poděkování

Rád bych poděkoval Vojenským lesům a statkům ČR, s. p., divize Mimoně, za možnost provádět výzkum v oblasti, dále děkuji RNDr. M. Honců za veškerou pomoc radou a při přípravě vydání této práce.

LITERATURA

- Bělin, V. 1999: *Motýli české a Slovenské republiky aktivní ve dne*. Nakladatelství Kabourek. Zlín, 95 pp.
- Bouma, M. 1983: Zajímavější nálezy motýlů (Lepidoptera) Mimoně a jejího okolí. *Zprávy čs. spol. ent. při ČSAV*, Praha 19: 33–39.
- Bouma, M. 1997: Entomologický průzkum Lepidopter bývalého VVP Ralsko. *Bezděz* 5. Č. Lipa, s. 363–377.
- Heinich, J. 1931: Nachtrag zu dem Artikel „Die TagSchmetterlinge des Leipaeer Gebietes.“ *Mitt. d. Nordb. Exc. Club*. B. Leipa, 2: 51–53.
- Horák, L. 1988: *Záchranný inventarizační průzkum Hamerský rybník – Děvínská louka. Entomologie – Lepidoptera (motýli)*. In: *Základní přírodovědná dokumentace Hamr II. Základní organizace ČSOP 01/37 Praha, Ms.*, p. 179–210.
- Joukl, H. A. 1910: *Motýlové a housenky střední Evropy se zvláštním zřetelem k motýlům českým. Macrolepidoptera*. L. Kober, Praha, 349 pp.
- Koch, M. 1984: *Wir bestimmen Schmetterlinge*. Verlag Neumann, Leipzig, 792 pp.
- Komárek, J. & Tykač, J. (1949): *Atlas motýlů*. Melantrich. Praha, 109 pp.
- Konvička, M. & Marhoul, P. & Čížek, O. & Zámečník, J. & Vrba, P. & Beneš, J. & Reifl, J. & Koptík, J. & Hrázský, Z. (2008–2010): *Studie biodiverzity vojenských výcvikových prostor (denní motýli, rovnokřídli, ptáci a cévnaté rostliny)*. Část Kuřívody env. Ms.
- Kudrna, O. 1994: Komentierter Verbreitungsatlas der Tagfalter Tschechiens. *Oedippus*, 8: 1–137.
- Laštůvka, Z. (ed.), 1998: *Seznam motýlů České a Slovenské republiky*. Konvoj Brno, 116 pp.
- Macek, J. & Dvořák, J. & Trexler, L. & Červenka 2007: *Noční motýli I*. Akademia. Praha, 376 pp.
- Macek, J. & Dvořák, J. & Trexler, L. & Červenka 2008: *Noční motýli II*. Akademia. Praha, 490 pp.
- Moucha, J., 1968: Temnoskvrnác borůvkový ve státní přírodní rezervaci Břehyňský rybník. *Ochrana přírody* 23, SÚPPOP Praha. *Ochranářský průzkum*, 9: 44.
- Novák, I. & Liška, E. et al. 1997: Katalog motýlů (Lepidoptera) Čech. *Klapalekiana*, Praha, 33 (Suppl.), 159 pp.
- Patočka, J. & Šmelhaus, J. 1959: *Motýli (Lepidoptera)*, p. 631–837. In: Kratochvíl J. 1959: *Klíč zvířeny ČSR III*, ČSAV Praha, 869 pp.
- Riehm, H. R. 1996: *Motýli*. Průvodce přírodou, Praha, 287 pp.
- Solovka, I. 2002: Průzkum motýlů (Lepidoptera) v oblasti Jezové v bývalém VVP Ralsko. *Bezděz* 2002. Česká Lipa p. 203–217.
- Sterneck, J. 1929: *Prodromus der Schmetterlingsfauna Böhmens*. Selbstverlag. Karlsbad, 297 pp.
- Vávra, J. & Novák, J. & Liška, J. & Skyva, J. 1996: Motýli fauna přírodní rezervace „Hradčanské rybníky“ u Mimoně (Lepidoptera), *Klapalekiana*. Praha, 32 (1–2): 89–121.

- Vávra, J. & Novák, J. & Liška, J. & Skyva, J. 1997: Motýli fauna přírodní rezervace „Hradčanské rybníky“ v bývalém vojenském újezdu Ralsko (Lepidoptera), *Bezděz*, Č.Lípa 5: 379–407.
- Vrabec, V. & Laštůvka, Z. & Beneš, J. & Šumpich, J. & Konvička, M. & Fric, Z. & Hrnčíř, J. & Matouš, J. & Marek, St. & Kuras, T. & Hula, Vl. & Heřman, P. 2005: *Lepidoptera (motýli)* 172–237. In: Farkač, J. & Král, D. & Škorpík, M. (eds.) 2005: *Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. Red list of threatened species in the Czech Republic. Invertebrates*, 760 pp.
- Záruba, P. 1991: *Lepidopterologický inventarizační průzkum přírodní rezervace Malý Bezděz*. Ms., 9 pp (nestránkováno).

RESUMÉ

Ergänzungen zur Erkundung der Schmetterlinge (Lepidoptera) im Gebiete von Jezová im früheren Militärübungsgebiet Ralsko

Ivan Solovka

Im Laufe der Erkundung der Schmetterlinge in der Umgebung von Jezová (Jesowei) wurde in den Jahren von 2002 bis 2010 das Vorkommen von 170 Arten in 20 Gattungen, von denen 8 Arten in der sog. Roten Liste der Wirbellosen in der ČR geführt werden, festgestellt. Die frühere Erkundung in den Jahren 1988–2001 hat hier 374 Arten in 18 Gattungen festgestellt, von denen 6 Arten unter Naturschutz stehen und 16 Arten in der Roten Liste der Wirbellosen in der ČR geführt werden.

Seit 1957, als der Verfasser in diesem Gebiet zu arbeiten anfang, kam es zu weitgehenden Veränderungen nicht nur in der Nutzung des ehemaligen Militärübungsgebietes, sondern auch in der Bewirtschaftung einer Reihe von Flächen, was einen Rückgang des zahlenmässigen Vorkommens und des Artenreichtums der Schmetterlinge zur Folge hatte. Einige der bis damals häufige Arten verschwanden oder sind nur noch selten geworden. Interessant ist ein Vergleich des durch konkrete Funde belegten Vorkommens von Schmetterlingen aus der Zeit der Erkundung von Jezová in den Jahren 1988–2001 mit den Funden aus der Erkundung der Jahre 2002–2010.

Es wurden hier sehr seltene Arten und lokal begrenzte Arten gefunden, die auf den guten Erhaltungsgrad des Gebietes hinweisen. Zu ihnen gehören *Lemonia dumi* CR, *Callopietria juventina* EN, *Protolampra sobrina* EN, *Coscinia cribraria* EN, *Hyles gallii* VU, *Satyrrium w-album* VU, *Drymonia obliterata* NT, *Hemaris fuciformis* NT, *Epirrhoe rivata*, *Chilodes maritimus*, *Sideridis albicolon*. Auch von den aus der ersten Erkundung angeführten Arten verschwanden einige Arten, wie z. B. der kritisch gefährdete Bläuling *Maculinea arion* §1, CR. Von den gefährdeten Arten kommen hier vor *Limenitis populi* §3, *Apatura iris* §3, *Apatura ilia* §3, *Papilio machaon* §3, *Hyles euphorbiae* §3, EN, *Hemaris tityus* EN, *Polyommatus dorylas* EN, *Melitaea cinxia* EN, *Epirrhoe didymata* EN, weiters auch Arten mit starkem Absinken ihrer Frequenz wie *Hesperia comma* VU, *Leptidea sinapis* VU, *Lycaena alcifron* VU, *Cyaniris semiargus* VU, *Polyommatus dafnis* VU, *Argynnis adippe* VU, *Arichanna melanaria* VU, *Spiris striga* VU, *Aporia crataegi* NT, *Tyria jacobaeae* NT, *Artiora evonymaria*, *Anticlea derivata*, *Reumaptera cervinalis*, *Perizoma flavofasciatum*, *Notodonta torva*, *Rhypharia purpurata*. Auch bei anderen Arten sank aus verschiedenen Gründen die Populationsdichte, und zwar auch in den Waldbeständen, in denen sich die Bewirtschaftung nicht geändert hat. Die Erhaltung von ungestörten ausgedehnten Gebieten, in denen die Schmetterlinge überwacht – monitoriert und ihre Ansprüche erkundet werden und die Schaffung geeigneter Bedingungen werden nicht nur den weiteren Rückgang der Schmetterlinge, sondern auch aller anderen Lebewesen verhindern.

Übersetzt von Petr Kühn

TESAŘÍKOVITÍ (CERAMBYCIDAE) ČESKOLIPSKA

1. část

Miroslav Honců – Jiří Chvalkovský – Josef Kadlec –
Václav Klapka – Petr Matušových –
Martin Petržilka – Jiří Rak – Josef Všetečka

RNDr. Miroslav Honců, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa, e-mail: honcu@muzeumcl.cz

Jiří Chvalkovský, Hradecká 2657, 470 06 Česká Lípa, e-mail: jchvalkovsky@fehrer.cz

Josef Kadlec, Raisova 3239, 407 47 Varnsdorf, e-mail: j.kadlec@tiscali.cz

PhDr. Václav Klapka, Máchova 1191, 470 01 Česká Lípa, e-mail: klapka@cizi-jazyky.cz

Petr Matušových, Palackého 623, 407 21 Česká Kamenice, e-mail: matusovych@seznam.cz

Martin Petržilka, Jáchymovská 2921, 470 01 Česká Lípa

Jiří Rak, Nábřeží B. Smetany 2342, 470 01 Česká Lípa, e-mail: rak.cl@seznam.cz

Josef Všetečka, Újezd 2226, 470 01 Česká Lípa, e-mail: pepavset@seznam.cz

Miroslav Honců – Jiří Chvalkovský – Josef Kadlec – Václav Klapka –
Petr Matušových – Martin Petržilka – Jiří Rak – Josef Všetečka:
The Cerambycidae of the surroundings of Česká Lípa

This paper presents a list of 131 species of Cerambycids found in the region of Česká Lípa. The Cerambycid fauna of this area is relatively rich, thanks to the good environmental conditions and the number of species found here exceeds the number of species found in the surrounding areas. The study of cerambycids in this area continues already over more than 100 years, during which, probably, several species became extinct (*Cerambyx cerdo*, *Akimerus schaefferi*). The most endangered of the protected species is *Rosalia alpina*, the species *Ergates faber* is listed among the endangered species. The Red list of invertebrates of the Czech Republic contains 15 species listed in different categories of vulnerability as *Acmaeops marginata*, *Acmaeops septentrionis*, *Aromia moschata*, *Ergates faber*, *Isotomus speciosus*, *Menesia bipunctata*, *Necydalis major*, *Necydalis ulmi*, *Rosalia alpina*, *Rhagium sycophanta*, *Rhamnusium bicolor*, *Rhopalopus ungaricus*, *Saperda similis*, *Saphanus piceus*, and *Stictoleptura erythroptera*.

Keywords: Coleoptera (Cerambycidae), faunistics, district of Česká Lípa, northern Bohemia, Czech Republic.

Úvod

Nejstarší údaje o tesaříkovitých z Českolipska nacházíme v práci libereckého entomologa Michela (1911), který uvádí 3 druhy tesaříkovitých z Ralska, následují údaje o 11 druzích tesaříkovitých českolipského učitele Anderse, zveřejněné v rozsáhlém kompendiu Hantschela (1911). K významným badatelům počátku 20. století patří Kral (1915, 1921), který pro oblast Hradčanského pohorí (Kummergebirge) uvádí 102 druhů tesaříkovitých.

Výzkumná oblast Krále byla poněkud širší, než je vlastní zeměpisný celek, byla ohraničena spojnicemi: Bezděz, Kuřivody, Ralsko, Mimoň, údolí řeky Ploučnice mezi Mimoní a Veselím, ale také velkými rybníky na jihu území včetně Novozámeckého rybníka, Máchova jezera a rybníka Břeheňského až k Bezdězu.

Bohužel několik údajů tohoto badatele se nepodařilo prokázat. Příčinou jsou nejspíše determiniční omyly dané úrovní odborné literatury i zoogeografickými znalostmi tehdejší doby. Proto k druhům uváděným pouze tímto autorem muselo být zaujato přísné kritické stanovisko a pokud nebyly potvrzeny přijetím některého z významných autorit (Heyrovský 1955, 1965; Sláma 1998) či potvrzeny novým nálezem, nebyly do seznamu druhů Českolipska zařazeny. V sedmdesátých letech minulého století vznikly inventarizační průzkumy NPR Břehyně-Pecopala autorů: Kopecký (1962), Hrdlička (1963, 1960–64) a Novotná & Novotný (1964), resp. pro NPR Novozámecký rybník autorů: Hrdlička (1963), Novotná & Novotný (1964). V oblasti Hamru na Jezeře prováděl inventarizační průzkum brouků včetně tesaříkovitých Honců (1974 a 1988). Rovněž v údolní nivě Ploučnice mezi Mimoní a Borečkem, na hranicích bývalého VVP Ralsko, byl prováděn průzkum brouků (Honců 1985). Dílčí údaje o tesaříkovitých lze nalézt v pracích Honců (1996) týkajících se Jedlové v Lužických horách, kopce Tlustec u Brniště (Honců 1998), Luže v Lužických horách (Honců 2000), nivy Šporky u Dolní Libchavy (Honců 2007), PP Okřešické louky (Honců 2009). V nedávné době byl zpracován příspěvek k poznání brouků Kokořínska (Honců 2006), který zahrnuje údaje o 47 druzích tesaříkovitých z jižního okraje regionu. Zvláštní pozornosti se těší nejvýznamnější druh celé oblasti tesařík alpský (*Rosalia alpina*), zmiňovaný v pracích Poppra (1881), Anderse (1911), Ankerta (1922), Heyrovského (1913, 1930, 1955 a 1960), Anonymuse (1937), Šimáčka (1937), Grunda (1941–1942), Segeta (1956), Kudly (1959), Holubce (1959), Proška (1963), Hrdličky (1964), Fassatiho & Poláčka (1964), Malého (1965), Vysokého & Novotného (1975), Peškové (1985), Slámy (1998), Vávry (2000), Honců (2002), Honců & Roztočila (2006), Čížka

& Pokludy & Haucka & Roztočila & Honců (2009). Do práce byly excerptovány údaje z prací Heyrovského (1930, 1955), Heyrovského a Slámy (1992) a Slámy (1998).

Třetím zdrojem podkladů jsou údaje z entomologických sbírek, uložených ve VMG v České Lípě. Odtud jsou čerpány údaje K. Mikvase, jenž sbíral řadu let po roce 1945 v okolí Mimoně, podobně jako mnohem později M. Bouma. Z okolí Borného a Máchova jezera pocházejí sběry V. Vysokého. Sbírký lesníků J. Lukeše a R. Šrubaře poskytují údaje z jižní části Českolipska z okolí Dubé, M. Waldhausera z Lužických hor, M. Láta z Osečné, J. Štulajtera a V. Nováka z okolí České Lípy a Doks. Bohužel muzejní údaje nemohly být použity v plném rozsahu pro značný rozsah práce, proto zejména u běžných druhů byl proveden výběr a doplněny lokality ze kterých nebyly známy žádné údaje. Zdroj informací byl rovněž získán výpisy dat ze soukromých sbírek J. Chvalkovského, M. Kadlece, V. Klapky, P. Matušových, M. Petržilký, J. Raka, J. Švece a J. Všetečky.

Přírodní poměry

Českolipsko se vyznačuje značným rozpětím nadmořských výšek, od nejnižšího bodu ve výši 240 m n. m. ve Františkově nad Ploučnicí po 793 m n. m. na vrcholu Luže v Lužických horách. Geologický podklad umožňuje pestrou druhovou skladbu vegetace od inverzních smrkových porostů přes písčité bory, po teplomilné doubravy na jihu a bučiny na vyvřelých kopcích Ralské pahorkatiny a v Lužických horách. V malém rozsahu nechybí ani stepní stráně s teplomilnou vegetací. Osu území tvoří řeka Ploučnice se svými přítoky, vytvářející rozsáhlý lužní ekosystém a současně i pomyslnou jižní hranici areálu rozšíření některých druhů. Břehové porosty jsou tvořeny převážně vrbami, r. *Salix*. V území se nacházejí rovněž fragmenty lužních lesů tvořené převážně olší lepkavou (*Alnus glutinosa*), typický je vysoký podíl stromů obecně (*Prunus padus*). Na území českolipského okresu se nacházejí čtyři orografické celky: Ralská pahorkatina, Lužické hory, České středohoří a Kokořínsko.

Ralská pahorkatina

Geomorfologicky nejrozsáhlejší je oblast Ralské pahorkatiny, která zabírá celou střední a východní část Českolipska. Poměrně jednotvárný reliéf, zvlněná pískovcová pahorkatina je zpestřena vrchy, dominujícími svojí výškou v krajině (Ralsko, 696 m n. m., Velký a Malý Bezděz 603

a 578 m. n. m.) a budované vulkanickými horninami a vypreparovanými suky turosských pískovců. Většina území leží v nadmořské výšce 300–350 m. Charakteristická je vysoká lesnatost území (asi 70 %). V nižších polohách na písčitém podloží převládají borové lesy, přecházející výše do smíšených lesů. Přirozené bučiny se nacházejí na vyvěřelých kopcích. Významnou složkou Ralské pahorkatiny jsou rybníky vybudované většinou na místě původních jezer, bažin nebo močálů. Z těch větších je to především rybník Novozámecký a rybník Břehyně, Heřmanický rybník, Máchovo jezero, rybníky Hradčanské, Hvězdovské a Novodvorské, rybníky v okolí Hamru a přehrada Horka ve Stráži p. R. Území je odvodňováno řekou Ploučnicí s několika přítoky, východní část spadá do porůčí Jizery, její přítoky tvoří Bělá s Rokytkou a Zábrdka s Mukařovským potokem. Celkem je zkoumané území ze 65 % v povodí Ploučnice, z 35 % v povodí Jizery. Značná část území se nachází v bývalém VVP Ralsko, tvořeném plochou bývalých strelnic, tankodromů a ubytovacích prostor. Území představuje pestrou mozaiku různých mokřadních lokalit, které se střídají se suchými stanovišti i bezlesím. Většina území, dá se odhadnout 80–90 %, zůstala výjimečně zachovalá s minimálním množstvím lidských sídel, bez průmyslu. Tento stav umožnil přežít řadě vzácných ohrožených druhů, které se jinde již většinou nevyskytují.

Ochrana přírody má v části Ralské pahorkatiny relativně dlouhou tradici. Určitá ochrana území vyplývala ze zřízení obory na panství Valdštejnů v oblasti Hradčan v 2. polovině 18. století, která se později rozkládala na ploše 3405 ha. V roce 1933 pod názvem „Oblast Dokeská a pohoří Kummer“ byl realizován návrh k vyhlášení ochrany Břehyně, Pecopaly, Velké a Malé Bukové, Slatinných vrchů, Hradčanských stěn, Hradčanských rybníků a části Máchova jezera. Po větším civilizačním tlaku po roce 1945 a rozvoji rekreace na Máchově jezeře nebylo možné udržet původní koncept a po revizi v roce 1967 se území rozpadlo na samostatná maloplošná území Břehyně-Pecopala a Hradčanské rybníky. Díky zachovalosti území došlo po roce 2000, kdy byla přijata soustava NATURA, ke vzniku nových velkoplošných chráněných území – Ptačí oblasti Českolipsko (Dokeské pískovce a mokřady (2004) a EVL Jestřebsko-Dokesko (2005). V současné době vrcholí příprava na začlenění obou území do CHKO Kokořínsko.

Lužické hory

Představují horský masiv na severu Čech mezi Šluknovským a Frýdlantským výběžkem při státní hranici se SRN. Území je geologicky velmi

pestré, budované převážně kvádrovými pískovci turonského stáří, které sem zasahují z České tabule od jihu, prostoupené čedičovými či znělcovými vyvělinami, jejichž výška nepřesahuje 800 m n. m. Ty nejvyšší jsou: Luž (793 m n. m.), Pěnkavčí vrch (792 m n. m.), Jedlová (773 m n. m.), Klič (760 m n. m.) a Hvozd (750 m n. m.). Horský charakter oblasti, kterou bychom měli spíše nazývat Lužickou vrchovinou, zachraňují drsné klimatické podmínky. Průměrné teploty zde kolísají od 7° do 5°C. Celá oblast je bohatá na vodu, roční srážky zde přesahují 1000 mm, takže jsou pramenitou oblastí tří řek: Kamenice a přítoků Ploučnice a Lužické Nisy. Územím probíhá též rozvodnice Severního a Baltského moře. Převážná část území (asi 57 %) je pokryta lesy. Převládají druhotné porosty smrku a borovice, ve vyšších polohách se zachovaly zbytky suťových smíšených porostů a bučin. Druhotné porosty, zejména smrčiny, jsou mnohde narušeny imisemi z našich průmyslových aglomerací i ze sousedních států. Vegetace LH je různorodá a lze ji charakterizovat jako přechodový stupeň sousedních vegetačních oblastí: hercynské a sudetské. V nejvyšších polohách nebo naopak v inverzních údolích najdeme několik horských druhů, např. oměj šalamounek (*Aconitum napellus*), hvězdnice alpská (*Aster alpinus*), mléčivec alpský (*Cicerbita alpina*), vranec jedlový (*Huperzia selago*). Charakteristickou rostlinou pro celou oblast je náprstník červený (*Digitalis purpurea*).

Kokořínsko

Zasahuje na Českolipsko jen částečně, v jejížnější části okresu. Rekonstrukční geobotanická mapa uvádí z území převážně acidofilní bučiny a borové doubravy. Na vulkanitech v okolí Vlhoště či Vrátnské hory jsou rekonstruované květnaté bučiny. V rozsáhlejších nivách kolem vod se nacházejí olšiny. Další lesní společenstva se vyskytují maloplošně, jedná se např. o acidofilní reliktní bory, vázané na skalní hrany, a méně časté vápnomilné bory s výskytem na vápnomilných pískovcích. Na skalních výchozech se místy udržely teplomilné doubravy, téměř jen na vulkanitech se zachovaly suťové lesy.

České středohoří

je geomorfologický celek o rozloze 1265 km². Z hlediska horopisného patří do Podkrušnohorské oblasti, která je součástí Krušnohorské subprovincie. Rozkládá se například na území okresů Česká Lípa

nebo Litoměřice. 84 % území Českého středohoří zaujímá Chráněná krajinná oblast České středohoří. Nejvyšším vrcholem je Milešovka (837 m n. m.). Nejnižším bodem je hladina Labe v Děčíně (121,9 m n. m.). Maximální výškový rozdíl tedy činí 715,1 m. Na Českolipsko proniká ČS lesnatým Verneřickým středohořím, které se značně odlišuje od ostatních částí, je charakterizováno existencí lávových příkrovů. V místech počedičové denudace je povrch jen málo zvlněn. Nejvyšších výšek dosahuje ČS u České Lípy masivem Kozlu s nejvyšším Kozlem 596 m n. m. a v oblasti Kamenického Šenova – Šenovským vrchem, 642 m n. m.

Ochrana přírody

Na Českolipsku bylo vyhlášeno až dosud 42 maloplošných chráněných území. K velkoplošným chráněným územím patří Kokořínsko, České středohoří a Lužické hory. V roce 2004 byla vyhlášena ptačí oblast Českolipsko (Dokeské pískovce a mokřady), která se rozkládá na ploše 9 405 ha. V roce 2005 byla vyhlášena na ploše 6950,37 ha evropsky významná lokalita (EVL) Jestřebsko-Dokesko (CZ 0514042), která se částečně překrývá s ptačí oblastí Českolipsko. K významným patří dvě lokality, které v rámci Ramsarské úmluvy jsou zařazeny do seznamu mezinárodně významných mokřadů (Novozámecký a Břehyňský r.). NPR Břehyně-Pecopala je rovněž biogenetickou rezervací Rady Evropy. Je největším maloplošným chráněným územím (903,50 ha) na okrese Česká Lípa a tvoří jedno z přírodovědecky nejvýznamnějších území v severních Čechách. V oblasti se nacházejí rozlohou menší krajinařsky významné fenomény, jedním z nich je Valdštejnova lipová alej v Zahrádkách. Dvojitá alej vedoucí od zámku v Zahrádkách k oboře Vřísek, původně obsahující kolem 300 stromů. Nachází se zde několik dalších lipových alejí, např. alej u zámku ve Stráži p. R., alej na hrázi Poslova rybníka u Doks a další. Významné jsou bývalé zámecké či městské parky v Zahrádkách, Mimoni a v České Lípě.

Klimatické podmínky

Oblast patří klimaticky do mírně teplé, okrsku B3, tj. mírně vlhký, mírně teplý, s mírnou zimou, pahorkatinový. Lednová teplota je nad $-3\text{ }^{\circ}\text{C}$, výška do 500 m n. m. Průměrná roční teplota je $7\text{--}8\text{ }^{\circ}\text{C}$, průměr ročních srážek je 650–700 mm.

Severní část území leží v klimatické oblasti mírně teplé, okrsku B 8, který je mírně teplý, vlhký, vrchovinový, lednová teplota je pod $-3\text{ }^{\circ}\text{C}$ do 1000 m nadmořské výšky. Teplota směrem SV klesá, srážky stoupají. Vegetační doba ohraničená $+10\text{ }^{\circ}\text{C}$ trvá 135–172 dny, začíná průměrně mezi 24. 4.–12. 5. a končí 23. 9. (Maximovič 1951).

Materiál a metodika

Determinaci většiny materiálu prováděli sběratelé sami. Většinu druhů ve sbírkách uložených ve VMG Česká Lípa revidoval M. Sláma. Novější sběry R. Šrubaře a M. Waldhausera revidoval M. Honců. V případě determinace jiným sběratelem je jeho jméno uvedeno u příslušného sběru. Pro přehlednost byl zvolen tento postup v řazení dat výskytu:

Nejprve dle faunistických čtverců vzestupnou řadou a u jednotlivých lokalit dle roku sběru nebo pozorování. Ke sběru tesaříkovitých bylo použito všech dostupných metod sběru pro tuto čeleď. Řada druhů byla sbírána smykem na porostech, křovinách, listech stromů, individuálními metodami sběru na větvích, kládách a kmenech, či sklepáváním, ojedinele i do zemních pastí. Některé druhy byly i dopěstovány z kmenů a větví. U zvláště chráněných druhů – tesaříka alpského a tesaříka zavalitého byl sběr prováděn jen výjimečně a zejména u tesaříka alpského byli označeni jedinci znovu vypouštění a zjišťována jejich mobilita.

Synonymika tesaříkovitých byla zpracována podle Slámy (1998). Česká jména jsou použita jen tehdy, pokud se jedná o vžitá názvy. Druhy, jejichž výskyt je v oblasti nepravděpodobný, nejsou v systematické části číslovány. V případě, že není známo přesné místo nálezu, jsou uváděny faunistické čtverce pro celou oblast rozšíření, např. KRAL (1921): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454). Označení (W/MCL) znamená, že druh sbíral M. Waldhauser a je uložen v muzeu v České Lípě.

Vysvětlivky

B = Dr. Luboš Beran PhD; Ba = Petr Bára; Bl = Lukáš Blažej; Bo = Marcel Bouma; H = Dr. Miroslav Honců; Hd = David Hauck; Hn = Martin Hnilica; Hr = Mgr. Jiří Hrdlička; Ch = Jiří Chvalkovský; K = Dr. Václav Klapka; Ka = Jan Kaiser; Kc = Josef Kadlec; KF = Karel Filip; Kš = Ludvík Kašpar; Ku = Petr Kunst; Lu = Josef Lukeš; M = Jiří Matějčíček; Ma = Petr Matúšových; Mr = Rainer Marschner; Mi = Karel Mikvas; N = Václav Novák; No = Zorka a Jindřich Novotní; Pe = Martin Petržilka; Rk = Jiří Rak; Ř = Jiří Řehounek;

Ři = Jan Řiha; Sk = Vladimír Skoupý; Š = Roman Šrubař; Št = Jiří Štulajter;
Šv = Jiří Švec; Vš = Josef Vsetečka; Vy = Václav Vysoký; W = Martin Wald-
hauser; Zú = Martin Zúber

BRN	= Moravské Muzeum v Brně
ČBU	= Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích
ČS	= České středohoří
DCHT	= Důl chemické těžby
ED	= Entomologické dny
ex. l.	= vypěstováno z larvy
ex. p.	= vypěstováno z pupy (kukly)
F	= samice (Female)
HKR	= Muzeum východních Čech v Hradci Králové
M	= samec (Male)
NMP	= Národní muzeum v Praze
PP	= přírodní památka
v	= varieta
VMG nebo MCL	= Vlastivědné muzeum v České Lípě
VP	= vyluhovací pole
z. p.	= zemní pastí

Zvláště chráněné druhy podle přílohy III vyhlášky MŽP ČR 395/1992

Sb.

§1	= kriticky ohrožený
§2	= silně ohrožený
§3	= ohrožený

Druhy červeného seznamu

CR	= kriticky ohrožený (Critically Endangered)
EN	= ohrožený (Endangered)
VU	= zranitelný (Vulnerable)
NT	= téměř dotčený (Near Threatened)
LC	= málo dotčený (Least Concern)

VÝSLEDKY

Prioninae

2-1 §2, EN *Ergates faber faber* (Linnaeus 1767) – tesařík zavalitý

Druh původních lesů se zastoupením borovice, vývoj v borových pařezech na pasekách, navečer létá, výskyt od konce července do začátku září.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354), úpatí Velké a Malé Bukové (5454); HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); SLÁMA (1998): Mimoň (5354) (Mikvas) [*Krása, ČLP]; 7. 1949 (Podaný Č.) [*Čtvrtečka]; Doksy (5453), 5. 9. 1976 (Honců); Doksy (5454), 8. 1990 (Kašpar); [*Řiha]; Okna (5453)

Mikvas [ČLP]; Bezděz (5454) [NMP], 6. 1955 Brejcha (BRN) 7. 1950 (Mikvas) [ČLP]; Staré Splavy (5453), 21. 7. 1987 (Trmal A.); Břehyně (5454) 6. 8. 1981 (Všetečka) [*Odvárka]

Ralská pahorkatina

5454 Staré Splavy, 3. 8. 1985, 6 ex. (Rk); 1996, 6 ex. (Zú); **5454 Staré Splavy, Borný, env.**, 7. 1976, 1M; 22. 8. 1976, 1F; 28. 8. 1976, 1F vše (H); 6. 8. 1980, 10 ex.; 8. 1990, 2 ex. vše (Ch); 28. 8. 1986, 1F (H); 8. 1990, 5 ex. (Kš); 22. 7. 1993, 9M, 9F, 23. 7. 1997, 2M vše (Š); 18. 7. 2003, 3 ex. (K+Ři); 27. 7. 2003, 5 ex. (K+Rk); **5454 Doksy**, 10. 8. 1982, 1M (No); 17. 8. 1994, 1 ex. a 30. 7. 1995, 1 ex. vše (Zú); 23. 8. 1991, 1F; 5. 9. 1991, 1F; 18. 8. 1992, 7F; 29. 7. 1992, 2F; 14. 8. 1991, 1F; 31. 8. 1991, 1F vše (W); 3. 8. 1988, 1 ex. pupa; 8. 8. 1992, 10 ex.; 26. 7. 1993, 9 ex.; 27. 7. 1993, 11 ex.; 22. 7. 1998, 7 ex.; 26. 7. 1998, 1 ex. vše (Ch); 22. 7. 2004, 2 ex. (Kš); **5454 Břehyně**, u bývalého výzkumného ústavu, 27. 7. 1982, 2F; 7. 1985, 3F; 1. 8. 1985, 1M, 2F; 3. 8. 1985 1M, 2F; 3. 8. 1987, 6M, 11F; 7. 1990, 1F; 7. 1991, 5M, 5F vše (Vš); 27. 7. 1996, 5 ex. (Rk); **5454 Břehyně, pod Pecopalou**, 22. 7. 1998, 7 ex. (Ch+K); **5454 Bezděz, env.**, 7. 1950, 2F (Mi); 24. 7. 1992, 1M; 28. 7. 1992, 1F, 1M vše (Št)

3-1 Prionus coriarius (Linnaeus, 1758) – tesařík pilna

V listnatých a smíšených lesích, ale i jehličnatých monokulturách. Intenzivním hospodařením v lesích ubývá, na Českolipsku dosud hojný. V podvečer a v noci létá.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454) nehojně od Velké a Malé Bukové po Dub; HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); KOPECKÝ (1962) Břehyně (5454); HRDLIČKA (1963, 1960–1964): Břehyně; NOVOTNÁ, NOVOTNÝ (1964): Břehyně (5454); HONCŮ (1974): Děvín (5355), Ralsko (5354); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1975): Břehyně (5454)

Lužické hory

5153 Rousínov, 18. 7. 2007, 1 ex. (Šrámek/Ma)

České středohoří

5352 Kozel, 27. 8. 1966, 1 ex. (H)

Ralská pahorkatina

5353 Brenná, 8. 1989, 1 ex. (Vš); **5354 Zákupy, Kamenický vrch**, 2000, 1 ex. (Šv); **5354 Ralsko**, 14. 8. 1968, 1 ex. (Ch); 17. 8. 1968, 1 ex.; 27. 7. 1969, 1 ex.; 14. 8. 1970, 1 ex.; 16. 8. 1970, 1 ex., 14. 8. 1971, 1 ex., vše (Bo); 19. 6. 1982, 1 ex. (P. Rychtařík/MCL; **5354 Velké Ralsko**; 2005, 1 ex. (Šv); **5354 Mimoň**, 20. 7. 1991, 1 ex. (Ch); **5354 Stráž p. R., DCHT**, 18. 8. 2009, 1 ex. (M. Janošek/MCL; **5354 Stráž p. R., DCHT**, 22. 8. 1984, 1 ex.; 16. 10. 1982, 1 ex.; 3. 9. 1984, 6 ex., vše (Ba); **5354 Hradčany**, 7. 1945, 1 ex.; 8. 1945, 1 ex. (Mi) **5255 Hamr na Jezeře**, 8. 9. 1973, 1 ex. (H); **5355 Děvín u Hamru na Jezeře**, 1998, v noci 2 ex. do sítí na netopýry (H); **5454 Staré Splavy**, 15. 8. 1968, 1 ex. (M. Lát); 9. 9. 1978, 2 ex. (Rk); 8. 1978, 1 ex. a 5.–6. 9. 1978, 2 ex. (N); 20. 9. 1987, 1 ex. (Zú); 14. 8. 1993, 1 ex. (W); **5454 Bezděz, env.**, 13. 7. 1992, 1 ex.; 24. 7. 1992, 1 ex., vše (Št); 26. 7. 1997, 1 ex. (Zú); **5454 Malý Bezděz**, 26. 7. 1996, 2 ex. (Rk); 30. 7. 1997, 1M a 4. 8. 1997, 3M, 1F, v a JV stráž, asi 100 m pod

vrcholem; 30. 7. 1999, 1M u paty buku vše (Š); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 9. 6. 1964, 1 ex. (No); 9. 8. 1965, 3 ex.; 9. 1969, 1 ex., vše (H); 23. 7. 1997, 1M na kmeni buku ve svahu kopce; 30. 7. 1997, 1M, 1F, na kmeni buku; 30. 7. 1998, 5M, 1F; 25. 7. 1999, 1M, 1F; 28. 7. 1999, 1M, vše (Š); 23.–24. 7. 2010, 2 ex. na světlo (Hd); 19. 8. 2010, 2 ex. (H); **5454 Břehyně, část Pecopala**, 22. 8. 1976, 1 ex. (H); 30. 7. 2010, 4 ex. (Hd); **5454 Břehyně, env.** 5. 8. 1984, 1 ex. a 13. 8. 1984, 1 ex., vše (Vš); **5454 Velká Buková**, 12. 7. 1996, 3 ex. (Rk); 18. 7. 2006, 6 ex. v noci na bucích (Ch); 27. 7. 2008, 1 ex. (K); **5454 Slatinné vrchy**, 27. 7. 2003, 2 ex. na bucích v noci (Ch); **5454 Doksy, env.**, 28. 8. 1964, 1 ex. (M/MCL); 20. 8. 1973, 1 ex. (Ch); 1977, 1 ex. (N); 8. 1983, 1 ex. (Vš) **5454 Vrchbělá**, 29. 7. 2005, 1 ex. (K)

Spondyliinae

5-1 Anisarthron barbipes (Schrank, 1781)

Vyvíjí se v odumřelém dřevě převážně živých listnatých stromů, na dříve poraněných místech bez kůry. U nás široce rozšířen, místy hojný.

KRAL (1921): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454)

České středohoří

5352 Kolné, 6. 2008, 1 ex. (Vš)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, 6. 2007, 1 ex. (Vš); **5353 Zahradky, env.**, 7. 1996, 1 ex., 7. 1998, 1 ex. vše (Vš); 31. 7. 1999, 2 ex. (Rk); 7. 2001, 1 ex.; 6. 2003, 1 ex., vše (Vš); **5354 Ralsko**, 15. 7. 1995, 1 ex. (Ch); **5454 Břehyně, env.**, 17. 7. 1997, 3 ex. (Rk); **5454 Doksy**, 26.–28. 6. 1981, 5 ex. Vaněk (ED 1981); **5454 Malý Bezděz**, 24. 7. 1994, 1 ex. (Rk); 21. 7. 1998, 1 ex. (Ch); 27. 7. 1998, 1 ex. vrchol kopce; 14. 7. 1999, 2 ex. vrchol, vše (Š); 7. 1999, 1 ex. (Vš)

6-1 NT Saphanus piceus piceus (Laichartig 1784)

Skrýtě žijící druh. Vývoj probíhá v jehličnatých i listnatých stromech, večer a v noci létá. Většina nálezů je náhodných, občas chycen do zemních pastí.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), pod borovou a březovou kůrou, vz.; HONCŮ (2006): Střezivojice (5453–323)

Lužické hory

5154 Kropach, 1. 7. 2006, 1 ex. (K); **5253 Nový Bor**, 12. 6. 2008, 1 ex. (Ma); **5254 Rynoltice, (LI.)** 6. 1953, 1 ex. (Mi)

České středohoří

5252 Nový Oldřichov, Razsocha, 26. 5. 2000, 1 ex. z. p. (Málková) det. (H); **5252 Nový Oldřichov, prameny Libchavy**, 26. 5. 2000, 1 ex. z. p. 1 ex., z. p. (Málková) det. (H); **5252 Merboltice, Kamenec (DC)**, 30. 6. 1993, 1 ex. z. p. (H); **5253 Prácheň**, zahrada, 23. 6. 1990, 1 ex. (W); **5352 Kolné**, 27. 6. 2009, 1 ex. (Vš); **5352 Stvolíncké Petrovice**, 5. 2009, 1 ex. (Vš); **5352 vrch Kozel**, 8. 1965, 1 ex. (KF); 4. 7. 1966, 1 ex. (KF); 30. 6. 1968, 1 ex. (H); **5352 Bořetin**, zahrada, 22. 6. 2009, 1 ex. (Ch);

5352 Kozly, 3. 7. 1994, 1F (Š); 30. 6. 1995, 1 ex. (Rk)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, Lada, 14. 6. 1969, 1 ex. (M); 24. 5. 1986, 1 ex. (Kš);

5353 Česká Lípa, Holý vrch, 6. 7. 1997, 1 ex. (Rk); **5355 Jablonec**, osada při silnici z Kuřívodské střelnice na Mukařov, 7. 8. 2009, 1 ex., z. p. (H)

Kokořínsko

5453–323 Střezivojice, PR Mokřady horní Liběchovky, 29. 7. 2001, 1 ex. (Š)

7-1 Nothorhina punctata (Fabricius, 1798)

Vývoj v kůře většinou starých osluněných borovic (*Pinus silvestris*).

SLÁMA (1998): Hamr na Jezeře (5255), 5. 6. 1952 [HKR]

8-1 Isarthron castaneum (Linnaeus, 1758) – tesařík hnědý

Ve smrkových porostech, velmi hojný po celém území. Z tesaříků patří k nejškodlivějším druhům.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HRDLIČKA (1964): Břehyně-Pecopala, pod Mlýnským vrchem (5454); HONCŮ (1974): pod Děvinem (5355, Stráž p. R. (5354), Ralsko (5354); VYSOKÝ & NOVOTNÝ (1974): Kytlice (5153); HONCŮ (2006): Dřevčice (5452–224); Dubá 5453–321)

Lužické hory

5153 Kytlice, 15. 7. 2005, 6 ex., 19.–21. 5. 2005, 8 ex.; 29. 7. 2005, 1 ex. a 5.–8. 6. 2007, 5 ex., vše (Ch); **5153 Rousínov**, 7. 1998, 1 ex. (Vš);

5153 Horní Světlá, 22. 7. 1984, 1 ex. (Vš); **5154 Kropach**, **5252 Horní Prysk**, 15. 6. 1991, 4 ex. (W); **5253 Nový Bor**, 10. 6. 1991, 2 ex. (W); **5253 Klíč**, 6. 1953, 1 ex. (Mi); **5253 Svor**, 5. 1990, 1 ex.; 6. 1991, 1 ex.; 6. 1992, 1 ex., vše (Vš); 3. 6. 2002, 4 ex. (Rk)

České středohoří

5252 Okrouhlá, 31. 5. 1980, 2 ex. (Vš); **5252 Slunečná**, 7. 7. 1991, 1 ex. (W); **5352 Heřmanice**, 13. 7. 1978, 1 ex. (Mi); **5352 Kozly**, 5. 1988, 1 ex. (Vš); 16. 5. 1997, 3 ex. (Rk); **5352 Bořetín**

Kokořínsko

5452 Domašice, 8. 5., 2009, 1 ex. a 10. 6. 2009, 1 ex., vše (Ma);

5452–224, Dřevčice, Skalka u Blíževedel, 10. 7. 1963, 1 ex. (No); 27. 5. 1993, 1 ex. (Š); 5453–321, **Dubá, intravilán Dubé**, 18. 5. 1992, 1 ex. (Š); **5453 Horky u Dubé**, 5. 6. 1993, 1 ex. (Š); **5452 Skalka u Blíževedel**, 10. 7. 1963, 1 ex. (No)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, 5. 6. 1974, 1 ex. (H); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 1991 až 1992, více ex. (Št); **5353 Zahrádky**, 14. 6. 1980, 1 ex. (Vš); **5353 Písečná env.**, 31. 5. 1992, 1 ex. (Š); **5353 Jestřebí**, 8. 5. 2009, 7 ex. (Ch); **5354 Ralsko, vrch**, 24. 6. 1979, 1 ex. (H); **5355 Hamr na Jezeře**, 2. 6. 1972, 1 ex. (H); **5454 Staré Splavy**, 24. 5. 1978, 2 ex. (Rk); 3.–16. 7. 1976, 95 ex. V/MCL; **5454 Bezděz, env.**, 16. 5. 1992, 1 ex. (Š); **5454 Břehyně, env.**, 6. 1993, 1 ex. (Vš); **5454 Břehyně, Strážov**, 17. 5. 2009, 8 ex. (Ch)

8-2 *Isarthron gabrieli* Weise, 1905 – tesařík modřinový

Vývoj spolehlivě zjištěn pouze na modřinu, patří k šířícím se druhům.

Lužické hory

5153 Nová Huť, 6. 1998, 1 ex. (Vš)

České středohoří

5352 Kvítkov, 2. 6. 1984, 2 ex. (Vš)

Ralská pahorkatina

5454 Bezděz, env., 20. 6. 1986, 4 ex. a 25. 6. 1986, 4 ex. vše (Zú); 6. 1999, 1 ex. (Vš); **5454 Velká Buková**, 8. 5. 1996, 3 ex. a 26. 6. 1997, 2 ex. vše (Rk); 3. 6. 2008, 1 ex. (K)

8-3 *Isarthron fuscum* (Fabricius) – tesařík šedohnědý

Vývoj vázán na smrkové porosty, vzácnější než *I. castaneum*, často s ním společně.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1975): Kytlice (5153)

Ralská pahorkatina

5454 Břehyně, Pecopala, 20. 5. 2006, 1F na mrtvé bříze (Pe); **5454 Břehyně-Strážov**, 17. 5. 2009, 2 ex. (Ch); 21. 5. 2009, 1 ex. (Ři); 21. 5. 2009, 2 ex. (K); **5454 Břehyně, env.**, 5. 2009, 1 ex. (Vš)

9-1 *Arhopalus rusticus* (Linnaeus, 1758) – tesařík hnědý

Vývoj v jehličnatých lesích, nejčastěji nacházen na borových výstavních, pod kůrou, létá v noci na světlo.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); HRDLIČKA (1963, 1960–1964): Břehyně (5454); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1975): Břehyně (5454), Kytlice (5153), Blíževedly (5352); HONCŮ (2006): Beškov, Beškovský vrch (5453–431); Bukovec, Rač, Pustý zámek (5453–333); Domašice, PP Husa (5452–212); Dubá (5453–321); Dubá, Rozprechtice, env. (5453–323); Litice, Vlhošť (5352–443); Osinalice (5553–112); Zakšín, env. (5452–442)

Lužické hory

5152 Prysk (W); **5153 Kytlice**, 15. 7. 2005, 3 ex., pod dřívím (Ch); **5154 Krompach** (K); **5154 Petrovice** (W) **5253 Klíč**, **5253 Svor** (W); **5254 Jezevčí vrch**, 13. 7. 1978, 1 ex. (Mi)

Kokořínsko

5352–443, 434, Litice, PR Vlhošť, 1998, 1 ex. (Hn); **5452 Skalka u Blíževedel**, 9. 7. 1981, 4 ex. (Rk); **5452–442, Zakšín, env**, skládka dřeva, 9. 9. 1993, 1 ex. (Š); **5453–431 a 342, Beškov, Velký Beškovský vrch**, 24. 6. 1992, 1 ex. (Š); **5453–333, Bukovec, Rač, Pustý zámek**, 17. 7. 1996, 1 ex. (Hn); **5452–212, Domašice, PP Husa**, 16. 7. 1996, 1 ex. (Hn); **5453–321, Dubá, intravilán**, 28. 7. 1992, 1 ex.; 5. 7. 1994, 1 ex.; 15. 8. 1994, 1 ex.; 27. 7. 1995, 2 ex.; 10. 7. 1997, 1 ex.; 12. 7. 1997, 1 ex.; 26. 7. 1998, 1 ex.; 20. 8. 1998, 1 ex.; 28. 7. 1999, 1 ex.; 30.–31. 7. 1999, 4 ex., vše (Š); **5453–323, Dubá, Rozprechtice**, hájovna, zeď domu, 28. 7. 1992, 1 ex. (Š)

České středohoří

5353 Kozly; 5252 Slunečná (K)

Ralská pahorkatina

5255 Hamr na Jezeře (Vš); 5353 Česká Lípa, 5. 7. 1966, 1 ex. (H/MCL); 8. 1989, 1 ex. (H/MCL); 10. 7. 1997, 3 ex. (Rk); **5353 Zahradky**, 6. 1971, 1 ex. (H/MCL); **5353 Srní**, na kládách u pily, 14. 10. 1996, 1 ex. (Š); **5354 Hradčany**, 2. 8. 1998, 1 ex., 4. 8. 1998, 1 ex. a 7. 7. 2000, 3 ex. vše (Ch); **5454 Staré Splavy, env.**, 17. 7. 1983, 1 ex. (Vš); 8. 8. 1995, 3 ex. (Rk); **5454 Staré Splavy, Borný**, 3.–16. 7. 1976, 89 ex. (Vy/MCL); 31. 7. 1976, 5 ex. (Vy/MCL); 5. 7. 2001, 2 ex. (Ch); 19. 7. 2008, 1 ex. (Ma); **5454 Doksy, env.**, 31. 7. 1980, 1 ex. (H/MCL); 7. 6. 1978, 1 ex. (N/MCL); 28. 3. 1993, 2 ex. (Zú); **5454 Bezděz**, 23. 6. 1992, 10 ex. (Št/MCL); 3. 8. 1993, 3 ex. (Zú); **5454 Břehyně, Strážov**, 27. 7. 2001, 3 ex. (Ch); **5454 Kuřivody (K)**

9-2 Arhopalus ferus (Mulsant, 1839)

Lokální, všude vzácný druh, vývoj jako u *A. rusticus*.

Lužické hory

5152 Prysk, 8. 7. 1989, 1 ex. (W/MCL); **5153 Kytlice**, 18. 9. 1991, 1 ex. (W/MCL)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, 24. 6. 1986, 1 ex.; 12. 8. 1989, 1 ex.; 24. 9. 1991, 1 ex.; 26. 7. 1994, 1 ex., vše (Vš); **5353 Vlčí důl**, 26. 7. 1990, 1 ex. (W/MCL); **5353 Zahradky**, 7. 1985, 1 ex. (Vš); **5454 Staré Splavy, env.**, 11. 7. 1977, 1 ex. (Vš); 18. 7. 2003, 1 ex. (Ch); **5454 Bělá p. Bezdězem**, 29. 7. 1993, 2 ex. (Zú)

10-1 Asemum striatum (Linnaeus, 1758) – tesařík pruhovaný

Vývoj v jehličnatých lesích, nejčastěji na borovici, imaga na borových kládách.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); KOPECKÝ (1962): Břehyně (5454); NOVOTNÁ, NOVOTNÝ (1964): Břehyně (5454); HRDLIČKA (1960–1964): Břehyně (5454); HONCŮ (2006): Beškov (5453–431)

Lužické hory

5153 Kytlice, 2. 6. 1991, 1 ex. (W/MCL); **5253 Nový Bor**, 10. 6. 1991, 1 ex. (W/MCL); **5253 Svor (K)**

Kokořínsko

5452 Skalka u Bliževedel, 28. 5. 1984, 3 ex. (Rk); **5452 Domašice**, 16. 5. 2009, 2 ex. a 24. 5. 2009, 2 ex. vše (Ma); **5453 Ždírec u Dubé (Lu); 5453–431 a 342, Beškov, Velký Beškovský kopec**, 24. 6. 1992, 1 ex. (Š); **5453, Dubá, Nedamov**, skládka dřeva, 20. 5. 1992, 3 ex. (Š)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, Špičák, 8. 6. 1991, 1 ex. (Št/MCL); **5353 Srní**, u pily, 16. 5. 1995, 1 ex. na kládách (Š); **5353 Sosnová**, 22. 5. 2008, 1 ex. (Ch); **5354 Mimoň**, 16. 5. 1981, 1 ex. (Ch); **5454 Staré Splavy, Borný**, 22. 7. 1978, 1 ex. (Ch); 2. 6. 1993, 1 ex. (Rk); 27. 5. 1995, 3 ex. (Zú); 29. 4. 1999,

1 ex. (Ch); **5454 Doksy**, 28. 5. 1979, 1 ex. (N/MCL); **5454 Bezděz, env.**, 25. 5. 1986, 6 ex. (Zú); 16. 5. 1992, 1 ex. (Š); **5454 Břehyně, Strážov**, 14. 5. 2009, 2 ex. (Ch); **5454 Kuřívody**, 7. 6. 1995, 2 ex. (Zú)

11-1 Spondylis buprestoides (Linnaeus, 1758) – tesařík borový

Vývoj v borovici, imaga nejčastěji na pařezech, kladách či složených metrech dřeva, velmi hojný druh.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HRDLIČKA (1963, 1960–1964): Břehyně (5454); NOVOTNÁ, NOVOTNÝ (1964): Břehyně (5454); HONCŮ (1974): pod Děvinem (5355), vyl. pole M. Ralsko (5354), Mimoň (5354), Ralsko (5354); NOVOTNÝ, VYSOKÝ (1975): Blíževedly (5352); HONCŮ (2007): Boreček u Hradčan (5354); HONCŮ (1999): Ždírec, env. (5453); HONCŮ (1985): Mimoň, Boreček (5354); HONCŮ (2006): Dubá 5453–321); Hvězda p. Vlhoštěm (5452–212); Zakšín, env., (5452–442); Ždírec env. (5453–441)

Lužické hory

5152 Prysk, 26. 8. 1989, 1 ex. (W/MCL); **5153 Kytlice**, 5.–8. 6. 2007, 4 ex. na dříví (Ch); **5153 Mlýny**, 8. 9. 1989 (W/MCL); **5154 Petrovice** 7. 6. 1990, 1 ex. (W/MCL)

Kokořínsko

5452 Skalka u Blíževedel, 14. 7. 1984, 2 ex. (Rk); **5452–212, Hvězda p. Vlhoštěm, PR Vlhošť, Malý Vlhošť**, 23. 8. 2002, 1 ex. (B); **5452–442, Zakšín, env.**, 9. 9. 1993, 6 ex. (Š); **5452 Domašice**, 9. 6. 2009, 1 ex. a 10. 6. 2009, 1 ex. vše (Ma); **5453–321, Dubá, intravilán Dubé**, 25. 6. 1992, 1 ex.; 13. 7. 1997, 7 ex.; 11. 7. 1999, 1 ex.; 31. 7. 1999, 1 ex. vše (Š); **5453 Dubá, Drchlavský les**, 31. 8. 1994, 1 ex. (Š)

České středohoří

5252 Slunečná (W)

Ralská pahorkatina

5254 Tlustec, 12. 7. 1987, 1 ex. (H/MCL); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 20. 6. 1990, 1 ex. (Št/MCL); **5353 Srní**, 21. 7. 1994, 1 ex. (Š); **5354 Ralsko**, suť pod vrcholem, 3. 7. 1998, 1 ex. (Ch); **5354 Boreček u Hradčan**, 24. 6. 2007, 1 ex. (H); **5354 Hradčany**, 2. 8. 1998, 5 ex.; 1. 8. 2004, 5 ex.; 28. 7. 2005, 2 ex.; 5. 8. 2005, 3 ex., vše (Ch); **5355 Plouznice, Kuřívodská obora**, 8. 2009, 2 ex. (H); **5454 Doksy, Borný**, 14. 7. 1984, 23 ex. (H/MCL); **5454 Staré Splavy, Borný**, 5. 7. 2001, 5 ex. (Ch); 18. 7. 2003, 1 ex. (Ch); **5454 Slatinné vrchy**, 16. 7. 2004, 1 ex. (Ch); **5454 Bezděz**, 10. 7. 1982, 2 ex. (Zú); 5. 6. 1992, 1 ex. (Št/MCL)

Cerambycinae

13-2 §2, EN Cerambyx cerdo cerdo (Linnaeus, 1758) – tesařík obrovský

Vývoj převážně v dubech, ale i v dalších listnáčích. V současné době v Z částech státu na ústupu, dosud se vyskytuje v jižních Čechách a na jižní Moravě. Na ostatních lokalitách patrně již vyhynul, včetně lokality Dubá.

HEYROVSKÝ (1930, 1955): Dubá (5453), údaj opakuje HEYROVSKÝ a SLÁMA (1992); SLÁMA (1998), VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1955) a HONCŮ (1999, 2006).

13-4 *Cerambyx scopolii* Fuessling 1775 – tesařík bukový

Vývoj v různých listnatých stromech, dosud ve středních Čechách a na jižní Moravě, na Českolipsku v roce 2010 ověřen po 37 letech.

KRAL (1915): Veselí, na Veselských loukách (5353), na květech; HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); HRDLIČKA (1963): Břehyně (5454)

České středohoří

5252 Volfartice, Nová Ves, 15. 5. 2010, 1 ex. (M. Pospíšil, doklad foto v příloze)

Ralská pahorkatina

5454 Bezděz, env., 3. 6. 1973, 1 ex. (Bo/MCL)

14-1 §1, *CR Rosalia alpina alpina* (Linnaeus, 1758) – tesařík alpský

Vývoj v bučinách pralesního charakteru. Oprávněně zařazen mezi kriticky ohrožené druhy. V Ralské pahorkatině tento druh vytváří metapopulaci, která je bezesporu nejsilnější v ČR.

KRAL (1915): při úpatí Velkého Bezdězu (5454) na starých bucích, vz.; HONCŮ (1974): Ralsko (5354); SLÁMA (1998): Ralsko (5354) 1960 (Hrdlička J.) [+H, 1965]; Bezděz (5454) Havlíček [ČBU] 7. 1945 (Tichý coll.) [+H]; 7. 1950 (Krupka, více kusů) [+H, 1930]; 10. 8. 1958 (Krůta) [NMP]; Lokay [NMP]; 5. 8. 1985 (Zúber M.) [*Zúber]; 8. 1986 (Mařík J.) [*Mařík]; Malý Bezděz (5454) 8. 1961 (Sláma M.) [c. Sláma]; Velký Bezděz úpatí (5454) (Kral na starých bucích) [+ Kral, 1915 + H]; Břehyně Pecopala (5454) 7. 1961 (Hrdlička J.) [+ H 1965]; Okna u Doks (5454) 1953 (Pěnkava M.) [*Pěnkava]; Bělá p. Bezdězem (5454) Lokay [NMP]; 1894 (Havlíček) [ČBU]; Tábořský [NMP]

O výskytu na Bezdězu nás informuje řada autorů: POPPR (1881), ANDERS (1911); ANKERT (1922), ŠIMÁČEK (1937); HEYROVSKÝ (1913, 1955, 1960), ANONYMUS (1937), GRUND (1941–1942), SEGET (1956), KUDLA (1959), HOLUBEC (1959), PROŠEK (1963), HRDLIČKA (1964) uvádí navíc Ralsko (5354) a Pecopalu (5454); FASSATI a POLÁČEK (1964), MALÝ (1965), VYSOKÝ a NOVOTNÝ (1975) uvádí Bezděz (5454), Ralsko (5354) a Břehyni-Pecopalu (5454); PEŠKOVÁ (1985), VÁVRA (2000), HONCŮ (2002): Velká a Malá Buková (5454), Strážov (5454), Hradčany, plocha letiště (5454), Velký a Malý Bezděz (5454), Okna u Doks (5454), Doksy (5454), Slatinné vrchy (5454), Mlýnský vrch (5454), Pecopala (5454), HONCŮ, ROZTOČIL (2006): Velký a Malý Bezděz (5454), Slatinné vrchy (5454), Velká a Malá Buková (5454), Pecopala (5454), Mlýnský vrch (5454), Velký Borný (5454), Ralsko (5354). Nejrozsáhlejší monitoring tesaříka alpského byl proveden v roce 2008, ČIŽEK & POKLUDA & HAUCK & ROZTOČIL & HONCŮ (2009): na Velkém a Malém Bezdězu (5454) a Slatinných vrších (5454). Při tomto monitoringu bylo na těchto lokalitách označeno a znovu vypuštěno 598 ex.

Dosud nepublikované údaje

Ralská pahorkatina

5454 Malý Bezděz, 29. 7. 1982, 1 ex. (Mr); 3. 8. 1985, 1 ex. (Zú); 11. 8. 1989, 14 ex. (H); 19. 7 a 20. 7. 1992, 2 ex. (Š); 19. 7. 1992, 1 ex.; 3. 8. 1993, 1 ex., vše (Vš); 23. 7. 1994, 2 ex. (Zú); 11. 7. 1994, 1 ex. a 15. 7. 1994, 1 ex. vrchol (Š); 9. 8. 1995, 1 ex. (Š), 12. 8. 1995, 1 ex. (Š); 20. 8. 1996, 1 ex. na kmenech u lesní cesty, 1 ex. (Š); 16. 7. 1997, 5 ex., 4. 8. 1997, 6 ex.; 13. 6. 1998, 2 ex. JV stráž kopce, na padlých kmenech buků, vše (Š); 19. 7. 1994, 1 ex., 21. 7. 1997, pozorováno asi 40–50 ex. (Rk); 26. 7. 1997, 2 ex. (Zú); 21. 7. 1998, 3 ex. (Ch); 20. 7. 2003, 2 ex. (Zú); 20. 7. 2004, 1 ex. a 28. 7. 2005, 7 ex. na stromech (Ch); 7. 2007, více ex. (Kc); od 30. 6. do 1. 8. více ex. každý rok (K); **5454 Slatinné vrchy**, 10. 8. 1996, 1 ex.; 31. 7. 1999, 1 ex., vše (Vš); 18. 7. 1996, 1 ex.; 30. 7. 2001, asi 30 ex., vše (Rk); 21. 7. 2002, více ex. (Ch); 27. 7. 2002 rojení asi 200 ex. (Rk); 23. 7 a 27. 7. 2003, více ex. (K, Ch); 16. 7. 2004, 1 ex. na buku; 20. 7. 2004, 4 ex. na buku (Ch); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 30. 7. 2010, 5 výletových otvorů na 2 místech (Hd); **5454 Velký Borný**, 31. 7. 2010, 4 výletové otvory (Hd); **5454 Velká Buková**, 31. 7. 2010, 4 výletové otvory (Hd); **5454 Pecopala, vrch Pecný**, 31. 7. 2010, 1 výletový otvor (Hd)

16-1 NT *Aromia moschata moschata* (Linnaeus, 1758) – tesařík pižmový

Staré vrby, olše, topoly, imago na stromech i na květech, např. okoličnatých, tužebníku, atd.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); HONCŮ (1974): Osečná (5355); Mimoň (5354), Ralsko (5354); HONCŮ (1985): Mimoň – Boreček (5354); HONCŮ (1985): Tachovský vrch (5453); HONCŮ (1999): Ždírec, env. (5453–441); HONCŮ (2006): Deštná (5453–314); Dubá 5453–321); Tubož (5553–211); Zakšín, env. (5452–442); Ždírec, env. (5453–441)

Lužické hory

5153 Kytlice, 15. 7. 2005, 1 ex. na jivě; 29. 7. 2005, 1 ex. na jivě, vše (Ch); **5253 Polevsko**, 12. 8. 1992, 1 ex. (Rk)

České středohoří

5352 Janovice u Kravař, 7. 1967, 1 ex. (Vš); **5253 Prácheň**, 12. 7. 1989, 1 ex. (W/MCL)

Kokořínsko

5452–442, Zakšín, env., 16. 7. 1996, 1 ex. (Hn); **5453–314, Deštná, PR Mokřady horní Liběchovky**, 7. 8. 1995, 1 ex. (Hn); **5453–321, Dubá, Berštejn**, 28. 10. 1999, 2 ex. (Š); **5453, Dubá, Nedamov**, skládka dřeva, 28. 4. 1994, 1 ex. (Š); **5553–211, Tubož, env.**, 12. 8. 1998, 1 ex. (Ř); **5553–212, Tubož, PP Prameny Pšovky**, 8. 8. 1995, 1 ex. (Hn)

Ralská pahorkatina

5353 Holany a Zahrádky, niva Bobřího potoka, 1. 8. 2009, 1 ex. (H); **5353 Zahrádky, NPR Novozámecký r.** 26. 6. 1977, 1 ex. (H/MCL); 1981, 2 ex. (H); **5353 Zahrádky, env.**, 7. 1981, 1 ex.; 8. 1982, 1 ex.; 8. 1983,

1 ex.; 8. 1985, 1 ex.; 7. 1986, 1 ex., vše (Vš); **5353 Česká Lípa, env.**, 9. 1989, 1 ex.; 6. 1994, 1 ex.; 6. 1996, 1 ex.; 6. 2002, 1 ex., vše (Vš); 24. 7. 1992, 2 ex. (Rk); 23. 6. 1993, 1 ex. a 20. 6. 1995, 1 ex. (Š); 7. 2010, 2 ex. (N); **5353 Česká lípa, sídliště Slovanka**, 29. 6. 2009, 1 ex. v letu (P. Brych); **5353 Česká Lípa, Dubice**, na silnici poblíž jatek, 20. 5. 1986, 1 ex. (Š); 22. 7. 1999, 2 ex. (Ch); **5353 Česká Lípa, Fehrer**, 22. 6. 2004, 1 ex.; 12. 7. 2005, 2 ex. na jívách; 20. 7. 2008, 1 ex. na jívě, vše (Ch); **5353 Česká Lípa, Holý vrch**, 22. 7. 2007, 1 ex.; 26. 7. 2007, 1 ex., vše (Ch); **5353 Česká Lípa, u hřbitova pod Špičákem**, 23. 7. 2004, 1 ex. (Ch); **5353 Česká Lípa, u nemocnice**, 24. 3. 2003, 1 ex. (Ch); **5353 Okřešice**, 7. 2006, 1 ex.; 7. 2009, 1 ex., vše (Vš); **5353 Jestřebí, Shnilé louky**, 2 ex. (H); 8. 1995, 1 ex. (Vš); **5353 Heřmaničky**, odbočka k Heřmanic-kému r., 7. 9. 2006, 11 ex. (H); **5354 Ralsko**, 30. 7. 1970, 1 ex. (Bo/MCL); **5454 Doksy**, 6. 8. 1980, 1 ex. (N/MCL) **5454 Bezděz**, 23. 7. 1992, 3 ex. (Št/MCL)

18-1 *Gracilia minuta* (Fabricius, 1781) – tesařík drobný

Velmi lokální a řídký druh nacházen v blízkosti lidských obydlí na výrobcích z vrbového proutě. V přírodě se vyskytuje zřejmě jen náhodně.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří, na Veselských loukách (5353) na tvrdých vrbových větvích.

SLÁMA (1998): Hradčanské pohoří (5454) Kral [+ Kral, 1915]

20-2 *Obrium brunneum* (Fabricius, 1792)

Vývoj ve slabých větvích jehličnatých stromů, imago na květech, u nás všude, místy hojný.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5354); HONCŮ (1974): Mimoň (5354)

Lužické hory

5153 Horní Světlá, 6. 2003, 1 ex. (Vš)

Kokořínsko

5453 Ždírec u Dubé, 1973, 1 ex. (Lu/MCL)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, Špičák, 30. 3. 2007, 6 ex. ex. 1.; 4. 4. 2007, 4 ex. ex. 1., 13. 4. 2007, 1 ex., ex. 1., vše (Ch); **5353 Zahrádky, env.**, 13. 6. 1984, 4 ex.; 16. 6. 1991, 1 ex.; 23. 6. 1991, 1 ex.; 4. 6. 1995, 1 ex. a 8. 6. 2009, 1 ex., vše (Vš); **5353 Jestřebí, Jestřebské slatiny**, 29. 5. 2008, 2 ex. a 30. 5. 2008, více ex. (K); **5354 Mimoň**, 14. 6. 1970, 1 ex. (Bo/MCL); **5354 Hradčany, r. Drzník**, 30. 5. 2004, 1 ex. (Ch); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 9. 8. 1991, 1 ex.; 9. 6. 2001, 1 ex.; 22. 5. 1991, 1 ex., 10. 2009, 1 ex. ex. 1. (Vš); 3. 2. 2009, 1 ex. ex. 1. (Ch); **5454 Břehyně, Strážov**, 3. 2. 2009, 1 ex. ex. 1.; 17. 8. 2009, 1 ex. ex. 1., vše (Ch); **5454 Doksy** 27. 5. 1979, 1 ex. (N/MCL)

23-3 *Stenopterus rufus* (Linnaeus, 1767)

Vývoj v různých listnatých stromech (dub, líska), imago na květech, od května do srpna řidce až vzácně v teplých oblastech.

České středohoří

5252 Slunečná, 25. 7. 1990, 1 ex. (W); **5352 Stvolínecké Petrovice**, 1980, 1 ex. (H)

Ralská pahorkatina

5353 Srní, JV svah Kraví hory na květu okoličnatých, 25. 7. 1993, 1 ex. (Š); **5353 Zahrádky, env.**, 27. 7. 1977, 1 ex. (Vš)

26-1 *Molorchus minor* (Linnaeus, 1758) – tesařík polokrový

Vývoj pod kůrou odumírajících a pokácených jehličnatých dřevin, často vypěstován z nařezaných větví, imago na různých květech, po celém území hojný.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HRDLIČKA (1964): Břehyně (5454); HONCŮ (1974): Osečná (5355), Stráž p. R. (5354), Mimoň (5354), Ralsko (5354); HONCŮ (2006): Dřevčice (Máslný vrch (5452–224); Dubá (5453–321); Tubož, env. (5553–211)

Lužické hory

5153 Kytlice, 5.–8. 6. 2007, 1 ex. na smrkové kládě (Ch); **5253 Svor**, 3. 6. 2002, 4 ex. (Rk); **5154 Kropach** (K)

České středohoří

5352 Bořetín, 23. 5. 2009, 1 ex. (Ch); **5253 Skalice u Č. Lípy**, 2. 6. 1984, 1 ex. (J. Sýba/Ba); **5352 Janovice u Kravař**, 21. 6. 1985, 1 ex. (Vš)

Kokořínsko

5452–224, Dřevčice, Máslný vrch, 28. 5. 1993, 4 ex. a 20. 5. 1995, 2 ex. (Š); **5452 Domašice, env.**, 11. 4. 2009, (Ma); **5453–321, Dubá, env.**, 25. 5. 1997, 3 ex. (Š); **5453 Dolské údolí u Holan**, 8. 6. 1993, 3 ex. (Š); **5553–211, Tubož, env.**, 23. 5. 2002, 5 ex. (B)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, Obecní les, 8. 5. 2009, 1 ex. (H); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 31. 5. 1991, 1 ex. (Št/MCL); 11. 3. 2007 a 27. 3. 2007, 3 ex. ex. 1. (Ch); **5353 Česká Lípa, Fehrer**, 14. 5. 2007, 1 ex. (Ch); **5353 Zahrádky**, 5. 6. 1983, 1 ex. (Vš); 27. 5. 1986, 3 ex.; 30. 6. 1997, 2 ex., vše (Rk); **5353 Žizníkov**, 2. 5. 1993, 1 ex. (Š); **5353 Jestřebí**, 8. 5. 2009, 15 ex. (Ch); **5353 Veselí (K)**, **5354 Ralsko**, 21. 5. 1974, 1 ex. (H/MCL); **5454 Břehyně, Pecopala**, 7. 2. 2009, 2 ex. ex. 1.; 13. 2. 2009, 1 ex. ex. 1. vše (Ch); **5454 Břehyně, Strážov**, 14. 5. 2009, 3 ex.; 17. 5. 2009, vice ex., vše (Ch); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch (K)**, **5454 Doksy**, 27. 5. 1979, 1 ex. (N/MCL); **5454 Bezděz**, 25. 5. 1985 N/MCL)

26-2 *Glaphyra umbellatarum* (Schreber, 1759)

Vývoj pod kůrou a později ve dřevě slabých větviček různých listnatých keřů, imago na různých květech, celkem řidký.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), vz.; HEYROVSKÝ (1930 a 1955): Dubá (5453)

České středohoří

5252 Slunečná, env., 6. 6. 1980, 1 ex. (Vš); 28. 5. 2008, 1 ex. 3. 6. 2008, 1 ex. vše (K); **5352 Bořetín**, 10. 6. 2009, 1 ex. (Ch)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, env., 30. 6. 1965, 1 ex. (H/MCL); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 23. 6. 1991, 1 ex. (Št); **5353 Zahradky**, 9.–10. 6. 1979, 2 ex.; 6. 7. 1980, 1 ex. (Vš); 12. 6. 1983, 1 ex.; 5. 7. 1996, 1 ex.; 9. 6. 2003, 1 ex., vše (Vš)

26-3 Glaphyra kiesenwetteri kiesenwetteri Mulsant et Rey, 1861

Vývoj ve slabých větvích různých listnatých keřů, vzácný druh teplých oblastí.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), v. vz.; SLÁMA (1998): Hradčanské pohoří (5454) (Kral) [+ Kral 1915]

27-1 Hylotrupes bajulus (Linnaeus, 1758) – tesařík krovový

Vývoj ve starém dříví jehličnatých dřevin, trámech. Larvy vyžírají dřevo do velké hloubky. Jeden z neškodlivějších tesaříků vůbec.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454) + v. *lividus* a v. *puellus*, vz.; HRDLÍČKA (1964): Břehyně, Mlýnský vrch (5454); HONCŮ (1974): Lipka u Novin p. R. (5354); HONCŮ (2006): Beškov, Velký Beškovský vrch (5453–431); Dubá 5453–321); Dubá, Rozprechtice, env. (5453–323); Pavličky, Pavličská cesta (5453–422)

České středohoří

5252 Volfartická Nová Ves, 12. 7. 2003, 1 ex. (Kc)

Lužické hory

5253 Cvikov, env., 20. 7. 2008 (Ma)

Kokořínsko

5452 Skalka u Blíževedel, 20. 7. 1995, 3 ex. (Rk); **5452–422, Pavličky, Pavličská cesta**, 3. 7. 1993, 1 ex. (Š); **5453–321, Dubá, intravilán Dubé**, 7. 8. 1993, 2 ex.; 13. 6. 1994, 1 ex.; 10. 7. 1997, 2 ex.; 4. 8. 1997, 1 ex.; 30.–31. 7. 1999, 2 ex., 11. 7. 1999, 1 ex., vše (Š); **5453–323, Dubá, Rozprechtice**, 23. 7. 1992, 1 ex. (Š); **5453–431 a 342, Beškov, Velký Beškovský kopec**, 24. 6. 1992, 1 ex. (Š); **5453 Ždírec u Dubé**, 1 ex. (Lu/MCL); **5553–211 (a 214), Houska, PP Černý důl**, ostricová louka, 23. 5. 2002, 1 ex. (B)

Ralská pahorkatina

5352 Bukovany, 6. 2000, 1 ex. (Vš); **5353 Česká Lípa, Svárov**, roubenka, 7. 1964, 1 ex. (Kš); 16. 7. 2006, 2 ex. (K); **5353 Česká Lípa, env.**, 27. 8. 1977, 1 ex.; 7. 7. 1983, 1 ex.; 15. 8. 1984, 1 ex., 7. 1986, 1 ex.; 18. 8. 1995, 1 ex.; 26. 6. 2008, 1 ex., vše (Vš); **5353 Božíkov**, 22. 9. 1981 (Št/MCL); **5353 Zákupy**, 7. 1985, 1 ex. (Vš); **5353 Manušice, env.**, 29. 6. 1989, 1 ex. (Pe); **5353 Jestřebí, env.**, 5. 8. 1991, 1 ex. (Ch); 1. 10. 1991, 1 ex. (Vš); 9. 8. 2005, 1 ex. (Pe); **5353 Srní, env.**, 16. 7. 1987, 1 ex. (Rk); 21. 7. 1994, 1 ex. (Š); **5353 Zákupy**, 6. 1985, 1 ex., (Vš); **5354 Ralsko**, 18. 7. 1984, 1 ex. (Ba); **5354 Stráž p. R., DCHT**, 22. 8. 1984, 1 ex. (Ba);

5454 Doksy, 7. 1964, 1 ex. (Ku); 26. 7. 1978, 1 ex. (N/MCL); **5454 Staré Splavy**, 29. 7. 1978, 1 ex. (Vš); 7. 1993, 1994, 1995, 10 ex. (Ku)

28-1 *EN Ropalopus ungaricus* (Herbst, 1784) – tesařík javorový

Sláma (1998) jej z Českolipska neuvádí, píše, že spolehlivě zjištěn pouze na Šumavě, v Jizerských horách, Krkonoších a Jeseníkách. Výskyt v Lužických horách mu není známý. Vývoj probíhá v klenech (*Acer pseudoplatanus*), samička dává přednost stromům částečně poškozeným, podhorský až horský druh. Dosud zjištěno v Lužických horách kolem 30 jedinců, v Hradčanském pohoří se tento druh nově nepodařilo ověřit.

KRAL 1915: Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); SLÁMA (1998): Hradčanské pohoří (5454) (Kral) [+ Kral. 1915]

Lužické hory

5153 Trávník, 6. 6. 1998, 2 ex. (Rk); **5153 Kytlice**, požerky (Vš); **5153 Naděje**, požerky (Vš); **5153 Horní Světlá, u sv. Jána**, 22. 5. 1998, 1 ex. ex. pup.; 4. 6. 1998, 1 ex., vše (Vš); **5153 Svor, Rousínov**, 6. 6. 1998, 1 ex.; 5. 7. 1999, 1 ex.; 17. 6. 2002, 1 ex.; 15. 6. 2004, 1 ex.; 18. 6. 2006, 1 ex.; 22. 6. 2008, 1 ex. vše (Vš); 3. 7. 1999, 1 ex.; 27. 6. 2003, 2 ex.; 30. 6. 2004, 3 ex.; 4. 6. 2006, 2 ex., vše (Rk); 18. 6. 2006, 4 ex. (Pe); 26. 6. 2007, 1 ex. (K)

28-2 *Ropalopus clavipes* (Fabricius, 1775)

Vývoj v listnatých stromech, v Čechách ojedinělý až velmi vzácný.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří, Dělová cesta – Pecopala (5353) na dubu, v. vz.

SLÁMA (1998): Hradčanské pohoří (5454) (Kral) [+ Kral. 1915]

28-5 *Ropalopus femoratus* (Linnaeus, 1758)

Vývoj probíhá v slabých větvích listnatých stromů, zdržuje se převážně v korunách stromů, proto bývá nacházen jen zřídka.

HRDLIČKA (1960–1964): Břehyně, vrchol Mlýnského vrchu (5454)

29-1 *Pronocera angusta* (Kriechebaum, 1844)

Vývoj probíhá ve smrkových lesích, v přírodě nacházen jen ojediněle, většina imág byla vypěstována ze dřeva. Vyvíjí se ve slabších větvích a špičkách stojících smrků, nanejvýš vzácný a ojedinělý.

Ralská pahorkatina

5454 Strážov, 14. 6. 2007, 1F (Pe) 8.–9. 2008, 2 ex. (Pe); 23. 1. 2009, 1 ex. ex. l. z větve nalezené 29. 12. 2008 (Pe); 1. 2. 2009, 1 ex. ex. l. z větve nalezené 29. 12. 2008; 1. 4. 2009, 1 ex. ex. l, vše (K)

30-1 *Leioderus collari* R. Redtenbacher, 1849

Vývoj probíhá v klenech (*Acer pseudoplatanus*) v nižších a středních polohách, nově nebyl potvrzen, velmi vzácný druh.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), v. vz. na kvetoucí lípě; SLÁMA (1998): Hradčanské pohoří (5454) (Kral)) Kral [+ Kral, 1915]

31-1 *Callidium violaceum* (Linnaeus, 1758) – tesařík fialový

Hojný druh v jehličnatých lesích nížin, nacházen na kládách, metrech, palivovém dříví, v trámech krovů.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454) + v. subvirens, v. vz.; KOPECKÝ (1962): Břehyně (5454); HONCŮ (1974): Stráž p. R. (5354), Mimoň (5354); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1975): Kytlice (5153); HONCŮ (1996): Jedlová (5153); HONCŮ (2006): Dřevčice (Máslný vrch) (452–224); Blíževedly, PP Ronov (5352–342); Dubá 5453–321)

Lužické hory

5153 Jedlová, 10. 7. 1977, 3 ex. (Fábera/MCL); **5153 Nová Huť**, 31. 5. 2003, 3 ex. (K); **5154 Kropach**, 6. 1993, 1 ex. a 1. 7. 2006, 1 ex. vše (K); **5253 Svor**, 30. 6. 2003, 1 ex. (Rk); **5253 Polevsko**, 3. 6. 1991, 2 ex. (Rk); 7. 6. 2005, 2 ex. (K); **5254 Jablonné v Podještědí** (K)

České středohoří

5252 Kamenický Šenov, 5. 6. 1999, 1 ex. a 18. 5. 2002, 1 ex. vše (Ma); **5252 Prácheň**, 20. 6. 1990, 2 ex. (W); **5352 Stvolínecké Petrovice (Kozly)**, 28. 6. 1998, 1 ex. (Š); **5352 Bořetín**, zahrada, 4. 6. 2002, 2 ex., 24. 5. 2003, 3 ex., 3. 6. 2003, 1 ex., 22. 6. 2004, 4 ex. a 28. 5. 2005, 2 ex., vše (Ch); **5452 Kravaře**, rychta, 5. 1986, na půdě v trámech, více ex. (J. Kraus); **5253 Skalice**, 20. 6. 1984, 2 ex. (Ba)

Kokořínsko

5352–342 (a 431), Blíževedly, PP Ronov; 2003, 1 ex. (B); **5452 Skalka u Blíževedel**, 28. 5. 1984, 3 ex. a 3. 6. 1984, 4 ex. (Rk); **5453–321**, Dubá, intravilán Dubé, 26. 5. 1993, 1 ex. 15. 5. 1997, 3 ex.; 15. 1. 1999, 1 ex. obývací pokoj hájenky, vše (Š); **5453**, Dubá, Šibeniční cesta, asi 3 km od Dubé ve směru na Holany, 15. 6. 1993, 1 ex. (Š); **5453 Ždírec u Dubé** (Lu/MCL); **5452 Domašice**, 26. 5. 2009, 1 ex. a 10. 6. 2009, 1 ex. (Ma)

Ralská pahorkatina

5254 Dubnice, 13. 6. 1990, 2 ex. (W); **5355 Osečná**, 7. 5. 1968, 1 ex. (M. Lát), **5353 Manušice**, **5353 Česká Lípa**, Máchova, 31. 5. 2008, 1 ex. (K); **5353 Sosnová**, 13. 6. 1988, 2 ex. na palivovém dřevě (Pe); **5353 Zahrádky**, 5. 1997, 2 ex. (Ku); **5353 Žizníkov**, 26. 6. 1999, 1 ex. (Š); **5354 Noviny p. R.**, 20. 6. 1984, 1 ex. (Ba); **5354 Mimoň**, 2. 6. 1981, 1 ex. (Ch); **5354 Hradčany**, Hradčanské stěny, 7. 6. 1995, 1 ex. (K); **5454 Staré Splavy**, 15. 6. 1974, 4 ex. (Vš); 16. 5. 2006, 1 ex. (Pe); **5454 Doksy**, 7. 1965, 1 ex. (Ku); 10. 3. 1981, 1 ex. a 10. 6. 1986, 1 ex. vše (Ch); 28. 6. 1987, 2 ex. (Zú); **5454 Břehyně**, Strážov, 17. 5. 2009, 3 ex. (Ch); 21. 5. 2009, 25 ex. (K); **5454 Malý Bezděz**, 13. 6. 1994, 2 ex. (Š); **5454 Velká Buková**, 20. 6. 1995, 2 ex. (Rk); **5454 Bezděz**, 7. 6. 1987, 2 ex. (Zú)

31-2 *Callidium aeneum* (DeGeer, 1775) – tesařík kovový

Vývoj v jehličnatých lesích na nepůvodních stanovištích. Považován za řídký až vzácný druh.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), vz.; HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); HONCŮ (1996): Jedlová (5153)

Lužické hory

5153 Jedlová, 10. 7. 1977, 1 ex. (Marek/MCL)

České středohoří

5352 Bořetín, Kozly, 4. 6. 2008, 1 ex. na borových prknech (Ch)

Kokořínsko

5452–224, Dřevčice, (Máslný vrch), na květu kaliny, 27. 8. 1995, 1 ex. (Š/MCL)

Ralská pahorkatina

5353 Srní, env., 21. 5. 1996, 1 ex.; 30. 5. 1996, 2 ex., vše (Rk); 30. 5. 1996, 1 ex. (Vš); 16. 5. 2009 a 21. 5. 2009, 2 ex. vše (K); **5353 Jestřebí, env.**, 8. 5. 2009, 1 ex. (Ch); **5354 Mimoň, Vranovské skály**, 1. 6. 1984, 1 ex. (Šv); **5454 Břehyně, env.**, 12. 1987, 1 ex., ex. l. (Vš)

32-1 Pyrrhodium sanguineum (Linnaeus, 1758) – tesařík rudý

Listnaté, převážně dubové porosty, vývoj pod kůrou stromů i větví, hojný.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454) na dubu, vz.; HONCŮ (1974): Hamr na Jezeře, Široký kámen (5355)

Lužické hory

5253 Nový Bor, 21. 5. 2008, 1 ex. (Ma)

Kokořínsko

5352 Holany, 5. 2007, 1 ex. (Vš)

České středohoří

5352 Heřmanice u Žandova, 21. 4. 2004, 3 ex. (Kc); **5352 Kvítkov**, 18. 5. 1984, 5 ex. (Vš); **5352 Bořetín**, zahrada, 17. 5. 2003, 1 ex. na suchém dubu; 19. 4. 2004, 1 ex., 13. 4. 2009, 5 ex., 17. 4. 2009, 3 ex.; 1. 5. 2009, 5 ex., vše (Ch)

Kokořínsko

5452 Domašice, 11. 4. 2009 a 13. 4. 2009, 1 ex. (Ma); **5452 Skalka u Blíževedel**, 28. 5. 1984, 4 ex. (Rk); **5453 Horky u Dubé**, 5. 6. 1993, 1F (Š)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, Špičák, 17. 5. 2008, 8 ex. (Ch); **5353 Česká Lípa, env.**, 5. 1971, 1 ex. (H); **5353 Česká Lípa, Vagonka Tatra**, 23. 3. 1990, 1 ex. (Vš); **5353 Sosnová**, 10. 5. 2005, 15 ex. (Pe); **5353 Žizník**, 8. 5. 2006, 2 ex. (Rk); **5353 Zahrádky**, 20. 5. 1979, 1 ex., 4.–5. 1988, 5 ex., 6. 1988, 3 ex., vše (Vš); **5353 Jestřebí, env.**, 9. 5. 1994, 1 ex. (Vš); **5354 Mimoň**, 12. 4. 2007, 8 ex. (Kc); **5354 Ralsko**, 2. 6. 1984, 1 ex. (Ba); **5355 Hamr na Jezeře, Široký kámen**, 3. 6. 1973, 1 ex. (H); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 30. 4. 2003, 2 ex. (K); 9. 5. 2003, 6 ex. (Rk); 13. 5. 2008, 1 ex. (Kš); **5454 Břehyně, env.**, 4. 5. 2003, 1 ex. (Vš)

33-1 Semanotus undatus (Linnaeus, 1758)

Vývoj převážně ve smrku, velmi vzácný a lokální druh, hojnější pouze na Znojemsku na jižní Moravě.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), na čerstvém smrkovém zlomu, 1 ex.; SLÁMA (1998): Hradčanské pohoří (5454) (Kral) [+ Kral, 1915]

34-1 *Phymatodes testaceus* (Linnaeus, 1758) – tesařík skladištní

V listnatých porostech velmi hojný druh, nacházen na metrech dřeva, ve skladech, na pilách, barevně velmi variabilní druh, aktivní za šera, naletuje na světlo.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454) vzácně + v. *fennicus* a v. *variabilis*; HRDLIČKA (1963): Břehyně (5454); NOVOTNÁ, NOVOTNÝ (1964): Břehyně (5454); HONCŮ (1985): Mimoň-Boreček (5354); HONCŮ (2006): Blíževedly, Ronov (5352–342)

Ceské středohoří

5252 Volfartická Nová Ves, 14. 6. 2003, 2 ex. (Kc); **5252 Karlovka**, 12. 5. 2004, 1 ex. (Kc); **5252 Slunečná**, 6. 1987, 4 ex. (Vš); **5352 Janovice u Kravař**, 27. 5. 1978, 1 ex. (Vš); 5352 **Kvítkov**, 6. 1984, 1 ex. (Vš); 7. 4. 2008, 20 ex. (Pe); **5352 Bořetín**, 22. 6. 2004, 2 ex.; 13. 5. 2007, 1 ex.; 8. 5. 2009, 1 ex., 10. 6. 2009, 1 ex., vše (Ch)

Kokořínsko

5352–342 (a 431), Blíževedly, PP Ronov, 2003, 1 ex. (B); **5452 Skalka u Blíževedel**, 12. 6. 1983, 3 ex.; 27. 5. 1986, 3 ex., vše (Rk); **5453 Dubá**, 20. 6. 1981, 1 ex. (Ma/MCL)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, env. 8. 6. 1966, 1 ex. (H); 20. 6. 1975, 1 ex. (Vš); 25. 6. 1999, 1 ex. (K); **5353 Žizníkov, env.**, 3. 6. 2001, 3 ex. (Rk); **5353 Zahrádky**, 13. 6. 1984, 1 ex. (Vš); 23. 6. 1993, 1 M (Š); 25. 5. 2000, 1 ex. (K); **5353 Provodín, env.**, 6. 7. 1995, 5 ex. a 10. 7. 1995, 2 ex. (Rk); 10. 6. 2003, 4 ex. (Kc); **5353 Zákupy, env.**, 6. 1985, 1 ex. (Vš); **5353 Srní**, 9. 6. 2000, 1 ex. (K); **5354 Mimoň**, 16. 6. 1979, 1 ex.; 18. 6. 1987, 1 ex., vše (Šv); **5454 Staré Splavy**, 7. 1978, 1 ex. (Vš); **5454 Doksy, env.**, 6. 6. 1979, 1 ex. (N/MCL); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 23. 5. 2007, 1 ex. (Pe); 26. 5. 2007, 3 ex. (H, Ch); **5454 Strážov, Břehyně**, 5. 5. 1998, 1 ex. (Š); **5454 Velká Buková**, 27. 7. 2008, 1 ex. (K); **5454 Bezděz, env.**, 8. 1978, 1 ex. (Ku)

34-4 *Phymatodes glabratus glabratus* (Charpentier, 1825)

U nás v celém území velmi vzácný, jen staré nálezy. Vývoj pod kůrou jalovce a kleče na schnoucích kerch, mimořádný nález při ED 1981.

Ralská pahorkatina

5454 Doksy, env. 26.–28. 6. 1981, 1 ex. (Čermák, ED 1981)

34-5 *Phymatodes rufipes rufipes* (Fabricius, 1776)

Vývoj v odumřelých větvích hlohu (*Crataegus* sp.) či v dubovém klestí. Mediteránní druh, výskyt pochybný, i když HEROVSKÝ (1955) jej nevyučuje.

KRAL (1921): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), 1 ex.

34-7 *Phymatodes alni alni* (Linnaeus, 1767)

Listnaté lesy. Vývoj pod kůrou slabých větví nejčastěji dubů a lip

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), vz.

Lužické hory

5253 Nový Bor, 22. 5. 2006 a 8. 6. 2006, 2 ex., vše (Ma)

České středohoří

5252 Slunečná, 27. 5. 2005, 1 ex. (Pe); **5252 Radeč**, 16. 3. 2003, 2 ex. ex. 1. (Kc); **5352 Kvítkov**, 21. 5. 1983, 1 ex., 19. 4. 1984, 1 ex. (Vš); **5352 Bořetín**, zahrada, 24. 5. 2003, 1 ex. a 29. 5. 2004, 17 ex. na dříví (Ch)
Ralská pahorkatina
5353 Žizníkov, 23. 5. 1995, 7 ex. (Rk); 23. 5. 1996, 12 ex. (Rk); 6. 2002, 1 ex. (Vš); **5353 Česká Lípa, Lada**, 14. 5. 2005, 1 ex. (Kš); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 31. 5. 1991, 1 ex. (Št); **5353 Jestřebí**, 5. 1994, 1 ex. (Vš); **5353 Zahrádky**, 14. 6. 1980, 2 ex.; 1.–5. 6. 1983, více ex.; 26. 5. 1984, více ex., 6. 1991, 1 ex., vše (Vš); 25. 4. 2006, 2 ex. (Kc)

36-1 Anaglyptus mysticus (Linnaeus, 1758)

Listnaté lesy, zahrady a parky. Vývoj probíhá v odumřelém dřevě různých listnatých dřevin. Imaga často na květech, např. hlohu (*Crataegus* sp.), všude hojný.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454) + v. *hieroglyphicus*; HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); HRDLIČKA (1963): Novozámecký r. (5353); HRDLIČKA (1960–1964): Břehyně-Pecopala (5454); HONCŮ (1974): Ralsko (5354); HONCŮ (2006): Blíževedly, PP Ronov (5352–431); Litice, PR Vlhošť (5352–443). HONCŮ (2007): Šporka u Dolní Libchavy (5353)

Lužické hory

5253 Nový Bor, 10. 5. 2007, 1 ex. (Ma); **5253 Svor**, 30. 5. 2001, 1 ex. (Rk)

České středohoří

5252 Slunečná, 24. 5. 1978, 1 ex. (Vš); 13. 5. 2006, 1 ex. (Pe); **5352 Kozly**, 24. 5. 1986, 2 ex. (Rk); 21. 5. 1989 (Vš); **5352 Bořetín**, zahrada, 7. 5. 2003, 1 ex.; 1. 5. 2009, 1 ex. (Ch); **5152 Prácheň**, 1. 7. 1995, 1 ex. (W)

Kokořínsko

5352–342 (a 431), Blíževedly, PP Ronov, 7. 7. 1994, 1 ex. (Ř); **5352–443, 443 Litice, PR Vlhošť**, 1998, 1 ex. (Hn)

Ralská pahorkatina

5353 Dolní Libchava, niva Šporky, 25. 5. 2007, 2 ex. (H); **5353 Žizníkov**, za zahrádkami, 2. 5. 1993, 1 ex. (Š); **5353 Holany, Zahrádky**, niva **Bobřího potoka**, 22. 5. 2009, 2 ex. (H); **5353 Dubice, 5353 Srní**, vše (Vš); **5353 Jestřebí, Jestřebské slatiny**, 29. 5. 2008, 1 ex. (K); **5354 Mimoň**, 1. 6. 1984, 1 ex. (Šv); **5354 Vranov**, 30. 6. 1974, 1 ex. (Šv); **5354 Ralsko**, 14. 6. 1970, 1 ex. (Mi/MCL); 11. 5. 1994, 3 ex. (Pe); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 28. 5. 2003, více ex. (K); 31. 5. 2003, 1 + 6 ex. v. *hieroglyphica* (Ch); 26. 5. 2007, 2 ex. (H); **5454 Břehyně, env.**, 20. 5. 2005, více ex. (K); 17. 5. 1988, 2 ex. (Rk); **5454 Velká Buková**, 6. 1998, hojně (K); 29. 6. 1997, 4 ex. (Rk); **5454 Malý Bezděz**, 1. 6. 1991, 1 ex. (Š); 20. 6. 1987, 3 ex. (Zú); 15. 5. 1993, 6 ex. (Š); 14. 5. 1999, 3 ex. (Rk); **5454 Velký Bezděz**, 17. 6. 1978, 1 ex. (N/MCL)

37-1 *Plagionotus arcuatus* (Linnaeus, 1758) – tesařík dubový

V listnatých lesích, převážně v dubech a bucích, napadá odumírající a čerstvě vytěžené dřevo, u nás v celém území v dubinách hojný. Škodi i technicky, neboť larvy pronikají hluboko do dřeva.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HONCŮ(1974): Mimoň (5354); HONCŮ (1985): Mimoň, Boreček (5354); HONCŮ (1999): Ždírec, env. (5453); Bukovec, Rač, Pustý zámek (5453-333); Deštná, Dubová hora (5453-311); Dubá, env. 5453-321); Ždírec, env. (5453-441)

České středohoří

5252 Horní Libchava, 1. 6. 1990, 1 ex., 23. 5. 1990, 4 ex., vše (W); **5352 Kvítkov**, 21. 5. 1983, 2 ex. (Vš)

Kokořínsko

5352 Holany, 15. 6. 1974, 2 ex. (Vš); **5452 Domašice, env.**, 16. 5. 2009, 1 ex. (Ma); **5452 Skalka u Blíževedel**, 26. 5. 1981, 4 ex. (Rk); 17. 5. 1984, 3 ex. (Rk); **5453-311, Deštná, Dubová hora**, 29. 7. 1991, 1 ex., 19. 5. 1992, 1 ex.; 2. 6. 1992, 1 ex., vše (Š); **5453 Dubá, Šibeniční vrch**, 12. 7. 1991, 1 ex. (Š); **5453-321, Dubá, intravilán Dubé**, 15. 3. 1993, 6 ex.; 5. 6. 1993, 2 ex.; 26. 7. 1993, 1 ex.; 5. 2000, stovky ex., vše (Š); **5453-333, Bukovec, Rač, Pustý zámek**, 20. 9. 1995, 1 ex. (Hn); **5453 Ždírec u Dubé (Lu/MCL)**

Ralská pahorkatina

5353 Manušice, 23. 5. 1992, 2 ex. (W); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 14.-19. 6. 1991, 15 ex. (Š); 17. 5. 2008, 15 ex. (Ch); **5353 Česká Lípa, Lada**, 9. 7. 2001, 1 ex. (Kš); **5353 Provodín, Dlouhý vrch; 5353 Zahradky**, 2. 6. 1977, 3 ex., 5. 1979, 1 ex.; 6. 1980, 1 ex.; 6. 1983, 1 ex., vše (Vš); **5353 Jestřebí**, 8. 5. 2009, 3 ex. (Ch); **5353 Srní**, manipulační sklad, 20. 5. 1992, 1 ex. (Š); 6. 7. 1994, 4 ex. (Rk); 3. 6. 1996, 2 ex. (Rk); **5354 Mimoň, Boreček**, 25. 7. 1984, 2 ex. (P. Rychtařík); **5354 Mimoň**, 29. 6. 1967, 1 ex. (Ch); **5354 Srní potok**, 15. 6. 1985, 1 ex. (Ch) **5454 Doksy**, 24. 6. 1978, 1 ex., 5. 1979, 1 ex., vše (N); **5454 Staré Splavy, Borný**, 30. 8. 1978, 1 ex. (N); 27. 6. 1981, 2 ex. (Vaněk, ED 1981); 27. 5. 1999, 6 ex. (Š); **5454 Břehyně, Getsemanská zahrada**, 20. 5. 2006, 2 ex. (Pe); **5454 Břehyně, env.**, 6. 2003, 1 ex. (Vš); 25. 5. 2007, 1 ex. (H); 28. 5. 2007, 5 ex. (H); 6. 2008, 1 ex. (Vš)

37-2 *Plagionotus detritus* (Linnaeus, 1758) – tesařík dubinový

V původních dubových lesích nacházen na metrech dřeva či na kmenech čerstvě pokácených stromů, v Čechách řídký.

KRAL (1921): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454)

České středohoří

5252 Karlovka, 15. 2. 2002, 1 ex. ex. 1. (Kc)

Kokořínsko

5452 Domašice, 16. 5. 2009, 1 ex. (Ma)

Ralská pahorkatina

5353 Zahradky, 14. 7. 1996, 1 ex.; 23. 7. 1996, 1 ex., vše (Vš); **5353 Srní**, 28. 5. 1993, 2 ex. (Rk); 10. 6. 1998, 1 ex. (Rk); **5454 Staré Splavy, Borný**,

28. 7. 1997, 9M, 7F (Š); **5454 Břehyně, env.**, 26. 5. 1993, 3 ex. (Vš);
23. 5. 2007, 2 ex. (Pe), 25. 5. 2007, 1 ex. (H) 25. 5. 2007, 1 ex. (Vš);
28. 5. 2007, 1 ex. (H)

39-1 *Xylotrechus antilope* (Schönherr, 1817)

Dubové porosty různých typů a poloh. V současné době na většině území většinou hojný druh.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), vz.; HEYROVSKÝ (1955): Polomené hory (Hradčanské pohoří)

České středohoří

5252 Karlovka, 13. 5. 2004, 3 ex. (Kc); **5352 Bořetín**, 23. 6. 2002, 2 ex. a 26. 5. 2009, 1 ex. (Ch)

Lužické hory

5253 Nový Bor, 20.–25. 1. 2011, 2 ex. ex. 1. z dříví z buku na zahradě (H. Doubková)

Kokořínsko

5452 Domašice, 22. 5. 2009, 1 ex. a 24. 5. 2009, 1 ex. vše (Ma)

Ralská pahorkatina

5353 Zahrádky, 6. 1996, 1 ex. 7. 1996, 1 ex.; 6. 2003, 1 ex., vše (Vš);
5353 Provodín, Dlouhý vrch, 18. 7. 1991, 1 ex.; 4. 1992, 1 ex. ex. 1., vše (Vš); 10. 6. 2003, 5 ex. (Kc); **5353 Srní**, 7. 6. 1992, 1 ex. (Vš); **5454 Doksy**, 14. 8. 1993, 1 ex. (W); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 5. 1993, 1 ex.; 6. 2003, 1 ex., vše (Vš); 19. 5. 2004, 2 ex. (Pe); 26. 5. 2007, 2 ex. (H); **5454 Bezděz**, 23. 6. 1992, 1 ex. a 23. 7. 1992, 1 ex. (Št/MCL); **5454 Malý Bezděz**, 22. 5. 1987, 3 ex. (Rk); 23. 6. 1992, 1 ex. a 23. 7. 1992, 1 ex., vše (Št)

39-2 *Xylotrechus arvicola* (Olivier, 1795)

Prosvětlené listnaté lesy, rozšířen v teplých oblastech, v posledních letech se stal hojnějším druhem.

KRAL (1921): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), 1 ex.; HEYROVSKÝ (1930, 1955): Dubá (5453); SLÁMA (1998): Dubá (5453) Sprenger [+ H]

40-1 *Chlorophorus sartor* (Muller, 1766)

Okraje listnatých lesů, lesostepi, vývoj v odumřelém dřevě větví dubů, imago na květech.

HEYROVSKÝ (1930, 1955): Dubá (5453); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1975): Dubá (5453); SLÁMA (1998): Dubá (5453) (?) [+H]

Kokořínsko

5452 Skalka u Blíževedel, 10. 8. 1984, 1 ex. (Rk)

40-2 *Chlorophorus figuratus* (Scopoli, 1763)

U nás v celém území zvláště v teplejších polohách dosti hojný, místy chybí.

HRDLIČKA 1963: Břehyně-Pecopala, 1963, 1 ex. (5454)

40-4 Chlorophorus herbsti (Brahm, 1790)

Pravidelně ve Valdštejnově lipové aleji v Zahrádkách, výjimečně další dvě lokality.

KRAL (1921): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), vz.; HONCŮ (1999): Zahrádky, Valdštejnova lipová alej (5353)

Ralská pahorkatina

5353 Zahrádky, lipová alej, 6. 8. 1973, 1 ex., 3. 7. 1977. 1 ex.; 6. 8. 1977, 3 ex.; 13. 7. 1983, 1 ex.; 7. 1984, 1 ex.; 7. 1995, 1 ex.; 7. 1996, 1 ex.; 6. 2003, 1 ex., vše (Vš); 12. 6. 1992, 4 ex. (Pe); 31. 7. 1991, 1 ex. (W/MCL); 30. 6. 1993, 1 ex. (W/MCL); 23. 6. 1995, 3 ex. (Rk); 30. 6. 1997, 4 ex. (Rk); 7. 95–99, 6 ex. (Ku); 21. 7. 1996, 4 ex. (Rk); 5. 7. 1993, 2 ex. a 12. 7. 1993, 2 ex., vše (Š); 2. 7. 1997, 1 ex. (K) 12. 7. 1999, 3 ex.; 18. 7. 2000, 4 ex.; 10. 7. 2001, 3 ex.; 16. 7. 2004, 2 ex. vše (Rk); 14. 6. 2005, 1 ex. (Kc); 3. 7. 2006, 2 ex. (Pe); 20. 5. 2007, 14 ex., 1. 6. 2008, 3 ex. (K); 22. 7. 2008, 3 ex. (Rk); **5353 Česká Lípa, část Stará Lípa**, 10. 2010, 1 ex. ex. l. z kmínku vinné révy (N/MCL); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 10. 3. 2010, 2 ex. ex. l. z větvi (N/MCL)

41-1 EN Isotomus speciosus (Schneider, 1787)

Vývoj v odumřelém dřevě listnatých dřevin, nejčastěji buků (*Fagus* sp.), v českých zemích lokální a vzácný.

SLÁMA (1998): Ralsko (5354) 1970 (Mikvas) [+H]

Ralská pahorkatina

5354 Ralsko, 24. 6. 1970, 1 ex. (Mi/MCL); **5454 Doksy, Borný**, 2004, 1 ex. (Pumr)

43-2 Clytus lama Mulsant, 1847

Jehličnaté lesy, paseky, napadá především slabší stromy, v podhorských lesích, nacházen na dříví, ale též na květech. Technický škůdce dřeva.

KRAL (1921): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HONCŮ (2006): Deštná (5453–314); Dubá 5453–321); Loubí, Dolský potok (5353–333); Pavličky, Pavličská cesta (5452–422)

České středohoří

5352 Bobří soutěska, 3. 7. 1977, 1 ex. (H); **5352 Bořetín**, 13. 5. 2007, 1 ex. (Ch); **5352 Kozly**, 27. 5. 1990, 1 ex. (Š)

Kokořínsko

5452–422, Pavličky, Pavličská cesta, 10. 7. 1994, 1 ex. (Š); **5453–314, Deštná, PR Mokřady horní Liběchovky**, 18. 6. 2002, 1 ex. (B); **5453–321, Dubá, intravilán Dubé**, 20. 7. 1996, 1 ex.; 20. 5. 1997, 1 ex.; 12. 6. 1997, 3 ex.; 14. 7. 1997, 1 ex.; 16. 6. 1998, 1 ex., vše (Š); **5453 Ždírec u Dubé** (Lu/MCL)

Ralská pahorkatina

5255 Hamr na Jezeře, 6. 6. 1985, 1 ex. (Pislcajt/Vš); **5353–333, Loubí, Dolský potok u Kozlího rohu**, 5. 6. 1993, 1 ex.; 8. 6. 1993, 1 ex., vše (Š); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 15. 6. 1992 a 19. 6. 1992, 1 ex., vše (Št/MCL), **5353 Žizníkov**, 2. 5. 1993, 3 ex. (Š); **5353 Zahrádky, niva Bobřího potoka**, 22. 6. 1993, 2 ex. (Š); 20. 6. 1996, 3 ex., 21. 7. 1996, 1 ex., vše (Rk); **5353 Srní, env.**, 11. 5. 1998, 1 ex. (Š); **5354 Hradčany**, 6. 6. 1993,

3 ex. (W); 31. 7. 2001, 2 ex. (K); **5454 Staré Splavy, Borný**, 7. 1996, 9 ex.; 7. 1998, 1 ex., vše (Ku); 27. 5. 1999, 1 ex. (Š); 5. 2006, 1 ex. (Vš); **5454 Doksy**, 28. 6. 1987, 1 ex. (Zú); **5454 Břehyně, env.**, 18. 6. 1986, 1 ex.; 6. 1987, 1 ex., vše (Vš); 23. 7. 1996, 1 ex. (K); 5. 2003, 1 ex., 5. 2009, 1 ex., vše (Vš); **5454 Břehyně, Pecopala**, 16. 7. 2008, 1 ex. (Ch); **5454 Břehyně, Strážov**, 17. 5. 2009, 1 ex. (Ch); **5454 Malý Bezděz**, 29. 6. 1998, 2 ex. (Rk); **5454 Strážov**, 4. 7. 2003, 2 ex. (Rk); 14.–15. 6. 2007, 6 ex. (Pe)

43-3 *Clytus arietis arietis* (Linnaeus, 1758)

Listnaté lesy, vývoj na dubech, bucích, habrech. Nacházen nejčastěji na dubových kladách či na květech, častý až hojný druh.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); HRDLIČKA (1963, 1964): Novozámecký r. (5353); HRDLIČKA (1960–1964): Břehyně (5454); NOVOTNÁ, NOVOTNÝ (1964): Břehyně (5454); HONCŮ (1999): Ždírec, env. (5453); HONCŮ (2006): Bukovec, Rač, Pustý zámek (5453–333); Deštná (5453–314); Ždírec, env. (5453–441)

Lužické hory

5152 Prysk (W); **5153 Kytlice** (W); **5154 Kropach**, **5253 Svor**, 3. 6. 2002, 1 ex. (Rk); **5253 Nový Bor**, 25. 5. 2009, 1 ex. (Ma)

České středohoří

5352 Bořetín, zahrada, 9. 6. 2000, 5 ex.; 24. 5. 2003, 1 ex.; 4. 6. 2008, 1 ex.; 1. 5. 2009, 1 ex., 26. 5. 2009, 3 ex., vše (Ch); **5252 Slunečná**, **5352 Kozly**, 27. 5. 1990, 1 ex. (Šr); **5352 Janovice u Kravař**; **5152 Prácheň**, 23. 6. 1991, 1 ex. (W)

Kokořínsko

5452 Domašice, 9. 6. 2009, 1 ex. (Ma); **5452 Skalka u Blíževedel**, 19. 6. 1984, 3 ex. (Rk); **5453–313, Deštná, PP Dešenské pastviny**, 2003, 1 ex. (B); **5453–333, Bukovec, Rač, Pustý zámek**, 6. 1999, 1 ex. (Hn); **5453 Ždírec u Dubé** (Lu/MCL)

Ralská pahorkatina

5352 Bukovany, **5353 Dubice**, 15. 5. 1977, 1 ex. (Vš); **5353 Žizníkov**, **5353 Jestřebí**; **5353 Česká Lípa, Špičák**, 23. 6. 1991, 3 ex. (Vš); **5353 Česká Lípa, Lada**, 9. 7. 2001, 1 ex. (Kš); **5353 Sosnová**, 4. 7. 1991, 1 ex. (W); **5353 Sváby**, 3. 6. 1979, 2 ex. (N/MCL); **5353 Zahrádky**, 2. 7. 1978, 1 ex. a 3. 6. 1979, 1 ex., vše (Vš); 26. 6. 2000, 1 ex. (Rk); **5354 Mimoň**, 19. 6. 2007, 1 ex.; 19. 7. 2008, 1 ex.; 17. 8. 2008, 1 ex., vše (Šv); **5454 Malý Bezděz**, 12. 7. 1998, 1 ex. (Rk); **5454 Břehyně, Mlýnský vrch**, 24. 6. 1995, 1 ex. (Zú); 31. 5. 2003, 1 ex. (Ch); 26. 5. 2007, 3 ex. (H)

44-1 *Clytus rhamni temesiensis* Germar, 1824

Vývoj v odumřelém dřevě listnatých dřevin, nejčastěji v dubech, spíše v teplých oblastech.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), na květech; HEYROVSKÝ (1955): Polomené hory (Hradčanské pohoří); HONCŮ (2006): Zakšín, env., (5452–442)

Kokořínsko

5452 Skalka u Blíževedel, 10. 8. 1964, 1 ex. (Rk); **5452-442, Zakšín, env.**, na skládce dřeva, 9. 9. 1993, 1 ex. (Š)

Necydalinae

44-1 CR *Necydalis ulmi* Chevrolat, 1838

Vývoj druhu probíhá v buku, habru, jilmu a dubu, v odumřelém dřevě živých stromů. Výskyt ve starších zachovalých porostech.

HEYROVSKÝ (1930, 1955): Bezděz (5454); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1975): Bezděz (5454); HEYROVSKÝ SLÁMA (1992): Bezděz (5454); SLÁMA (1998): Bezděz (5454) (Šticha) [H, 1930]; 20. 7. 1950 (Krupka) [+H]; (Malý V.)

Ralská pahorkatina

5454 Malý Bezděz, 15. 7. 1992, 5 ex. (Ch); 18. 7. 1992, 1F (Šr); 19. 7. 1992, 3 ex. (Šr,Vš), 24. 7. 1992, 1 ex. (Vš); 26. 7. 1992, 1 ex. (Št/MCL), 3. 8. 1993, 1 ex. (Vš); 10. 7. 1994, 1M., 14. 7. 1994, 1 ex.; 21. 7. 1994, 3 ex.; 21. 7. 1995, 5 ex.; 4. 8. 1997, 1F; 13. 6. 1998, 1M; 21. 7. 1998, 1 ex.; 26. 7. 1999, 1 ex., vše (Ch); 27. 7. 1998, 4M, 2F, 2. 8. 1998, 7M, 11. 7. 1999, 2M; 14. 7. 1999, 2M; 31. 7. 1999, 1M vše (Š); 7. a 9. 7. 1995, 2 ex. (Ku); 7. 1995, 1 ex.; 7. 1996, 1 ex.; 7. 1998, 1 ex., vše (Vš); 22. 7. 1996, 2 ex.; 24. 7. 1997, 2M, 1F ex.; 22. 7. 1998, 2F; 27. 7. 1998, 2 ex.; 29. 7. 2000, 4 ex., 30. 6. 2003, 2F, 26. 7. 2003, 3 ex; vše (Rk); 20. 7. 1997, 1 ex., 21. 7. 1998, 1 ex.; 22. 7. 1998, 1 ex.; 19. 7. 1999, 1 ex.; 23. 7. 2001, 2 ex., 26. 7. 2001, 2 ex., 27. 7. 2001, 1 ex.; 29. 7. 2005, 1 ex., 28. 6. 2008, 2 ex., 30. 6. 2008, 1 ex., vše (K); 14. 7. 2007, 1 ex., (Pe), 17. 7. 2004, 1 ex. a 15. 7. 2007, 1 ex. (Kc); 7. 2008, 1 ex. (R. Hejda); 28. 7. 2005, 1 ex. v letu (Ch); 16. 7. 2008, 1 ex. (Hd); 8. 7. 2010, 1 ex. (H); **5454 Velký Bezděz**, 16. 7. 2008, 2 ex. (Hd); **5454 Slatinné vrchy**, 30. 7. 2000, 2 ex. (Rk)

44-2 VU *Necydalis maior* (Linnaeus, 1758)

Vývoj v odumřelém dřevě několika druhů listnáčů, na Českolipsku ve vrších podél Bobřího potoka, mnohem vzácněji podél Ploučnice u Žizníkova.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), v. vz.; HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1974): Bělá p. Bezdězem (5454); SLÁMA (1998): Zahrádky (5353) 26. 7. 1977 (Honců); Dubá (5453) (?) [+H]; Bezděz (5454) 1909 (?) [c. Hladil]; (Balthazar) [NMB]; 1930 (Jerman) [OPA]; Doksy (5454), 26. 6. 1981 (Čermák R.); Hradčanské pohoří (5454) (Kral) [+ Kral 1915]; Bělá p. Bezdězem (5454) (?) [+H, PLZ]; (Krůta) [LIT, OPA, NMP]; (Lokay) [+ Říha]; 2. 7. 1922 (Šticha) [NMB]; 7. 1962 (Sláma M.); HONCŮ (1999): Zahrádky, Bobří potok (5353)

Ralská pahorkatina

5353 Žizníkov u Ploučnice, 12. 7. 1995, 1 ex.; 13. 7. 1995, 1 ex.; 14. 7. 1996, 1 ex. (Ch/Zú), 6. 7. 1999, 1 ex. a 8. 7. 1999, 1 ex., vše (Ch); **5353 Zahrádky, Bobří potok**, 1. 7. 1964, 3 ex.; 23. 7. 1977, 2 ex.; 24. 7. 1977,

1 ex.; 7. 1987, 1 ex.; 17. 7. 2001, 1 ex.; 15. 6. 2003, 1 ex., vše (Vš); 6. 7. 1996, 2 ex. (Ch); 7. 2004, 3 ex., 7. 2006, 2 ex. vše (Ku); 1. 7. 1994, 1 ex. (Pe); 4. 7. 1991, 2M; 4. 7. 1997, 1 ex.; 21. 7. 1999, 1M; 30. 6. 2002, 9 ex.; 26. 6. 2001, 1 ex.; 16. 7. 2004, 1F; vše (Rk); **5454 Břehyně, env.**, 30. 6. 2001, 1 ex. (Ch)

Lepturinae

45-1 *VU Rhamnusium bicolor bicolor* (Schrank, 1781)

Velmi lokální druh mizející z naší přírody. Vývoj na jirovci (*Aesculus hippocastanus*), na Českolipsku pouze jedno místo nálezu.

Ralská pahorkatina

5454 Břehyně, Strážov, 25. 6. 2000, 1 ex. (Ch); 28. 6. 2001, 5 ex. (Bo); 16. 6. 2002, 5 ex. (Ch); 18. 6. 2002, 5 ex. (K); 26. 6. 2002, 2 ex. (Rk); 4. 6. 2003, 3 ex. (K); 5. 6. 2003, 5 ex. (Ch); 18. 6. 2003, 6 ex. (Rk); 24. 6. 2006, 1 ex. (K)

45-1 *Oxymirus cursor* (Linnaeus, 1758)

Vývoj převážně ve smrcích (*Picea* sp.) v podhorských polohách, relativně hojný druh.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HONCŮ (1974): Stráž p. R (5354), Mimoň (5354), Ralsko (5354); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1974): Kytlice (5153); HONCŮ (1999): Ždírec, env. (5453); HONCŮ (2006): Loubí, Dolský potok (5353–333); Ždírec, env. (5453–441) – Honců (1999)

Lužické hory

5153 Nová Huť, 31. 5. 2003, 2 ex. (K); **5153 Kytlice**, 5. 1990, 6 ex. (W/MCL); 15. 7. 2005, 2 ex., v lapáku (Ch); **5153 Horní Světlá p. L.**, 2. 6. 1978, 1 ex. VŠ; 25. 5. 1986, 1 ex. N/MCL; **5253 Polevsko**, 7. 6. 2002, 4 ex. (K)

Kokořínsko

5452–212 Vlhošť, 5. 1993, 1 ex. (K); **5453 Ždírec u Dubé**, (Lu/MCL)

Ralská pahorkatina

5353–333, Loubí, Dolský potok u Kozlího rohu, 5. 6. 1993, 1 ex. (Š); **5353 Česká Lipa, Špičák**, 5. 1991, 2 ex; 6. 1991, 2 ex. (Št/MCL); **5353 Zahradky**, zámecká zahrada, 20. 4. 1994, 1 ex. (Š); **5354 Ralsko**, 5. 1948 (Mi/MCL), 12. 5. 1968, 1 ex. a 26. 5. 1968, 1 ex., vše (Bo/MCL); **5454 Břehyně-Pecopala, Dělová cesta**, 23. 4. 1994, 1 ex. (Š)

47-1 *Stenocorus quercus* (Goetz, 1783)

Vývoj převážně v dubu, výskyt v listnatých lesích nižších poloh spíše v teplejších oblastech, častěji v okolí Mladé Boleslavi, na Českolipsku nověji neověřen.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454), vz.

47-2 *Stenocorus meridianus* (Linnaeus, 1758)

Listnaté lesy středních a nižších poloh, vývoj převážně v dubech a jilmech. Nacházen nejčastěji na květech okoličnatých rostlin, místy hojný.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453); HONCŮ (1998): Tlustec (5254); HONCŮ (2006): Loubí (5452–222)

České středohoří

5352 Stvolíncké Petrovice, 5353 Kozly, 28. 6. 1998, 5 ex. (Š); **5352 Janovice u Kravař (Vš); 5352 Bořetín**, 9. 6. 2000, 1 ex.; 11. 6. 2002, 1 ex.; 1. 6. 2009, 2 ex.; 6. 6. 2009, 1 ex.; 7. 6. 2009, 1 ex., 4. 7. 2009, 1 ex., vše (Ch); **5352 vrch Kozel u Bořetína**, 8. 1965, 1 ex. (K. Filip)

Kokořínsko

5452–222, Loubí, údolí Loubenského potoka, u vodárny; 7. 1995, 1 ex. (Š)

Ralská pahorkatina

5254 Brniště, Tlustec, vrchol kopce, 5. 7. 1997, 7 ex. (H); **5353 Zahradky, niva Bobřího potoka**, 5. 6. 1964, 1 ex. (H); 29. 7. 1979, 1 ex., 5. 8. 1975, 1 ex., vše (Vš); 30. 6. 1988, 2 ex. (Rk); 22. 6. 1993, 4 ex. (Š); 30. 6. 1993, 1 ex. (Pe); 2. 7. 1993, 1 ex. (Pe); 5. 7. 1993, 1 ex. (Š); 4. 7. 2001, 1 ex. (Rk); 3. 6. 2006, 1 ex. (Pe); 8. 6. 2009, 2 ex. (K); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 22. 6. 1991, 1 ex., 24. 9. 1991, 1 ex., vše (Št/MCL)

48-1 Rhagium inquisitor inquisitor (Linnaeus, 1758) – tesařík korový

Vývoj larev pod kůrou jehličnatých dřevin všech typů. Jeden z nejhodnějších druhů tesaříků, nacházen na skládkách dřeva.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); NOVOTNÁ, NOVOTNÝ (1964): Břehyně (5454); HONCŮ (1974): Hamr na Jezeře (5355), Osečná (5355), Ralsko (5354); HONCŮ, (1998): Tlustec (5254); HONCŮ (1999): Ždírec, env. (5453); HONCŮ (2006): Dubá 5453–321); Korce, Korecký vrch (5453–414); Litice, PR Vlhošť 5452–212); Ždírec, env. (5453–441)

Lužické hory

5153 Kytlice, 5.–8. 6. 2007, 2 ex. na kládách (Ch); **5152, 5252 Česká Kamenice**, 4. 11. 1973, 2 ex. (H); **5254 Jezevčí vrch**, 19. 6. 1997, 1 ex. (H); **5153 Petrovice**, 21. 1. 1990, 1 ex. ex. l. (W/MCL)

České středohoří

5352 Bořetín, 7. 5. 2002, 2 ex., 13. 5. 2007, 1 ex. (Ch); **5352 Kozly**, 25. 6. 1989, 1 ex. (Š)

Kokořínsko

5452 Skalka u Blíževedel, 10. 5. 1984, 3 ex. (Rk); **5452 Vlhošť**, 13. 4. 1998, 2 ex. (Ch); **5452–212, Litice, PR Vlhošť**, reliktní bor; 1998, 1 ex. (Hn); **5452 Domašice**, 25. 4. 2009, 1 ex. (Ma); **5453 Dubá, Berštejn**, pod kůrou borovice, 31. 12. 1991, 1 ex. (Š); **5453 Dubá, Vrchovany**, na palivovém dříví, zahrada hájovny, 25. 5. 1997, 1 ex. (Š); **5453 Dubá, Vrchovanský les**, na skládce dřeva, 15. 5. 1992, 3 ex.; 18. 5. 1992, 3 ex., 24. 4. 1998, 1 ex., vše (Š); **5453–321, Dubá, intravilán Dubé**, 25. 5. 1997, 1 ex.; 24. 4. 1998, 1 ex., vše (Š); **5453–414, Korce, Korecký vrch**, 1999, 1 ex. (B)

Ralská pahorkatina

5254 Brniště, Tlustec, 6. 1985, 3 ex. (Ba); **5353 Srní**, manipulační sklad, 20. 5. 1992, 1 ex. (Š); 9. 5. 1999, 1 ex. (Ch); **5353 Žizníkov**, 30. 4. 1994, 3 ex. (Rk); **5353 Provodín, pískovna**, 5. 5. 2004, 1 ex. (Ch); **5353 Jestřebí**, 8. 5. 2009, 1 ex.; **5355 Hamr na Jezeře**, 12. 7. 1973, 1 ex. (H); **5454 Staré Splavy, pod Borným**, 27. 5. 1995, 2 ex. (Zú); 10. 5. 1998, 1 ex.; 26. 4. 2003, více ex. na borových pařezech, 17. 5. 2003, více ex., vše (Ch); **5454 Malý Bezděz**, vrchol kopce, 18. 7. 1992, 1 ex. (Š); **5454 Bezděz, env.**, na skládce dřeva, 16. 5. 1992, 5 ex. (Š); 5454 **Břehyně, Strážov**, 14. 5. 2009, 1 ex. (Ch); **5454 Okna**, 25. 7. 1978, 2 ex. (Mi/MCL)

48-2 *Rhagium sycophanta* (Schrank, 1781)

Vývoj larev pod kůrou pařezů nebo kmenů se silnější kůrou, vývoj nejčastěji v dubu, nacházen na skládkách dřeva, ale i na květech, na Českolipsku vz., hojnější na okr. Ml. Boleslav.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); HEYROVSKÝ (1930): Dubá (5453)

České středohoří

5352 Kozly, 30. 4. 1991, 4 ex. (Rk)

Ralská pahorkatina

5353 Žizníkov, 30. 4. 1994, 2 ex. (Rk)

48-3 *Rhagium mordax* (De Geer, 1775)

Vývoj v listnatých převážně bukových porostech, ale i v jehličnatých lesích. Imaga se vyskytují jak na dříví, tak i na květech, hojný.

KRAL (1915): Hradčanské pohoří: (5353, 5354, 5454); KOPECKÝ (1962): Břehyně (5454); NOVOTNÁ, NOVOTNÝ (1964): Břehyně (5454); HONCŮ (1974): Hamr na Jezeře, Děvinská louka (5355), Ralsko (5354); HONCŮ (1996): Jedlová (5153); HONCŮ (1998): Tlustec (5254); HONCŮ (2006): Blíževedly (5352–342); Domašice, Tisicový kámen (5452–214); Litice, PR Vlhůš (5352–443)

Lužické hory

5152 Prysk, 28. 1. 1980, 1 ex. ex. 1. (W/MCL); **5153 Kytlice** (W/MCL);

5152 Liska (W/MCL)

České středohoří

5252 Slunečná, 15. 5. 1984, 2 ex. (Rk); **5252 Prácheň**, 10. 3. 1992, 1 ex. (W/MCL); **5352 Janovice u Kravař**, 25. 5. 1977, 1 ex. (Vš)

Kokořínsko

5352–342 (a 431), Blíževedly, PP Ronov, 7. 7. 1994, 1 ex. (Ř); 25. 3. 2000, 2 ex. (Kl); **5352–443, 434, Litice, PR Vlhůš**, 1998, 1 ex. (Hn);

5452–214 Domašice, Tisicový kámen, 30. 3. 1997, 1 ex. (Hn); **5452 Loubí u Holan, Dolské údolí**, na květu bezu černého. 5. 6. 1993, 1 ex. (Š); **5453 Ždírec** (Lu/MCL)

Ralská pahorkatina

5254 Brniště, Tlustec, 30. 8. 1973, 1 ex. (H), 6. 1985, 1 ex., (Ba); **5353**

Žizníkov, 28. 4. 1993, 3 ex. (Rk); **5354 Ralsko**, 21. 3. 1971, 1 ex. (Bo/MCL), 6. 4. 1975, 1 ex. (Bo/MCL); **5354 Staré Splavy**, 27. 5. 1995,

2 ex. (Zú); **5454 Doksy**, 10. 6. 1978, 1 ex. (N/MCL); 9. 3. 1997, 2 ex. (Zú); **5454 Břehyně, env.**, na skládce dřeva, 23. 4. 1994, 3 ex. (Š); 21.–22. 5. 2005, 2 ex. (Ch); **5454 Bezděz**, na skládce dřeva, 16. 5. 1992, 1 ex. (Š); 23. 6. 1992, 1 ex. (Št/MCL), **5454 Malý Bezděz**, 1. 6. 1991, 1 ex. a 15. 5. 1993, 1 ex. (Š/MCL)

48-4 *Rhagium bifasciatum* (Fabricius, 1775)

Vývoj zejména v jehličnatých porostech, na borovici a smrku, celkem hojný druh.

KRAL (1915, 1921): Hradčanské pohoří (5353, 5354, 5454); KOPECKÝ (1962): Břehyně (5454); HRDLIČKA (1960–1964): Břehyně, Mlýnský vrch (5454); HONCŮ (1974): pod Děvinem (5355), pod Ostrým (5355), Široký kámen (5355); Mimoň (5354); HONCŮ (1996): Jedlová (5153); HONCŮ (1999): Ždírec, env. (5453); HONCŮ (2000): Luž u Světlé v P. (5153); HONCŮ (2006): Dubá 5453–321), Ždírec, env. (5453–441) – Honců (1999)

Lužické hory

5153 Kytlice, 5. 5. 1990, 2 ex. (W/MCL); **5254 Heřmanice**, 2. 5. 1990, (W/MCL)

České středohoří

5352 Bořetín, 14. 5. 2007, 1 ex. (Ch)

Kokořínsko

5452 Skalka u Blíževedel, 15. 5. 1984, 2 ex. (Rk); **5453–321, Dubá, intravilán Dubé**, 2. 5. 1993, 1 ex.; 20. 5. 1997, 1 ex.; 18. 6. 1998, 1 ex., vše (Š); **5453 Dubá, Vrchovany**, 15. 5. 1992, 1 ex., 18. 5. 1992, 1 ex., 5. 6. 1992, 1 ex., vše (Š)

Ralská pahorkatina

5353 Česká Lípa, 15. 8. 1967, 1 ex. (H); **5353 Česká Lípa, Špičák**, 15. 6. 1992, 1 ex. (Št/MCL); **5353 Žizníkov**, 21. 5. 1992, 3 ex. (Rk); **5353 Zahrádky, Karba**, lesní školka, 14. 5. 1992, 2 ex. (Š); **5353 Srní**, manipulační sklad u žel. trati, 20. 5. 1992, 2 ex. (Š); 9. 5. 1999, 1 ex. (Ch); **5353 Jestřebí**, 8. 5. 2009, 5 ex. (Ch); **5453 Skalka u Doks**, 10. 11. 1996, 1 ex. (Š); **5454 Staré Splavy, pod Borným**, 5. 6. 1980, 2 ex. (N/MCL); 27. 5. 1995, 2 ex. (Zú); 17. 5. 2003, 1 ex. v letu na pasece (Ch); **5454 Bezděz**, na asfaltové silnici kolem obou kopců, 25. 5. 1986, 2 ex. (Zú); 16. 5. 1992, 1 ex. (Š); **5454 Malý Bezděz**, vrchol kopce, 15. 5. 1993, 1 ex. (Š); **5454 Břehyně, env.**, 27. 5. 1995, 2 ex. (Zú); 21.–22. 5. 2005, 1 ex. (Ch); **5454 Břehyně, Strážov**, 14. 5. 2009, 5 ex. (Ch); **5454 Kuřivody**, 7. 6. 1995, 2 ex. (Zú)

49-1 *Akimerus schaefferi* (Laicharting, 1784)

Vývoj ve starých dubech, podle Šváchy (1998) je larva vždy jen v hlubokých kořenech pod zemí. Druh je možno považovat na Českolipsku za vyhynulý.

HEYROVSKÝ (1955) Zahrádky (5353); VYSOKÝ, NOVOTNÝ (1975) Zahrádky (5353); SLÁMA (1998): Zahrádky u Č. Lípy (5353) (Hirsch) [+H]

Diskuse

Na okrese Česká Lípa bylo až dosud zjištěno 131 druhů tesaříkovitých. Je to poměrně vysoký počet, který vyniká ve srovnání se sousedními územními celky, kde jsou tyto počty poněkud nižší. Tak např. pro okres Ústí n. L. uvádí Vysoký (1991) 104 druhů tesaříkovitých, ze severozápadních Čech z oblasti Mostecka udává Táborský (1987) 109 druhů. Z území chráněné krajinné oblasti Labské pískovce uvádí Pižl (1979) 58 druhů tesaříkovitých, po intenzifikaci průzkumu uvádějí Benda a Vysoký (2000) ze stejného území 108 druhů tesaříkovitých. Z oblasti Liberce udává Michel (1911) 46 druhů. V Ještědském pohoří prokázal Čtvrtečka (1997) 39 druhů tesaříkovitých. Na okrese Mladá Boleslav bylo podle Kunsta & Mikvase & Podaného (1969) uváděno 74 druhů, později podle Zúbera (1983, 1986) 87 druhů. V současné době zde dosáhl počet zjištěných druhů podle písemného sdělení M. Zúbera (2011) 115 druhů tesaříkovitých.

Závěr

Až dosud bylo na Českolipsku zjištěno 131 druhů tesaříkovitých. Převážná většina druhů náleží k fauně středoevropské nebo evropské, z nich je řada druhů palearktických, ojediněle se vyskytují druhy boreální. Složení fauny tesaříkovitých je v této oblasti bohaté díky zachovalým přírodním podmínkám, pestrému geologickému podkladu, rozsáhlým komplexům lesů pestrého složení, ať již na vyvěřelých kopcích či v inverzních údolích. V území probíhá již více než 100 let entomologický průzkum, v jehož průběhu zjistil Kral (1915, 1921) v Hradčanském pohoří 102 druhů tesaříkovitých. Během této dlouhé doby minimálně 2 druhy tesaříkovitých vyhynuly (*Cerambyx cerdo*, *Akimerus schaefferi*). Díky intenzivním průzkumům, zejména v poslední době, byly zjištěno několik nových druhů. Mezi druhy zvláště chráněné podle přílohy III vyhlášky MŽP ČR 395/1992 Sb. patří 2 druhy tesaříkovitých – kriticky ohrožený tesařík alpský (*Rosalia alpina*) §1, který má v současné době v ČR pouze 3 lokality výskytu (kromě Ralské pahorkatiny také soutok Moravy a Dyje na jihu Moravy a Bílé Karpaty), přičemž českolipská populace je nejbohatší. Dalším zvláště chráněným druhem je silně ohrožený tesařík zavalitý (*Ergates faber*) §2. Do červeného seznamu bezobratlých živočichů ČR, autorů Farkač, Král & Škorpík (2005) je zařazeno celkem 15 druhů tesaříkovitých

Mezi druhy kriticky ohrožené (CR) patří: *Necydalis ulmi*, *Rosalia alpina* a *Stictoleptura erythroptera*. Mezi druhy ohrožené (EN): *Ergates faber*

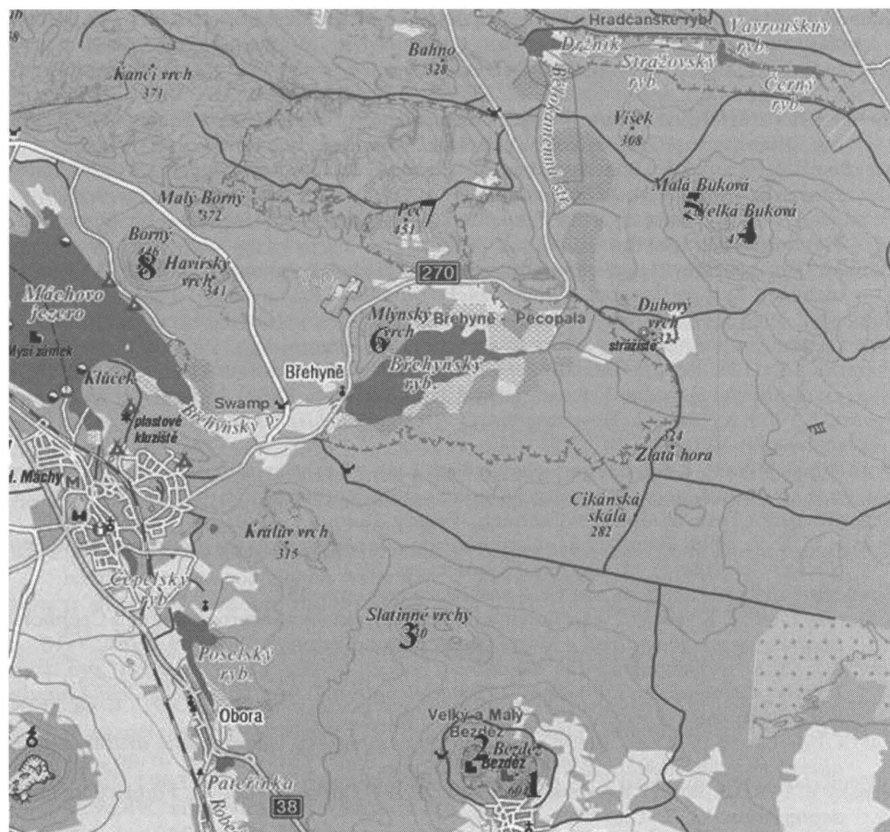
faber, *Isotomus speciosus* a *Rhopalopus ungaricus*. Mezi druhy zranitelné (VU): *Acmaeops septemtrionis*, *Necydalis major* a *Rhamnusium bicolor*. Mezi druhy téměř dotčené (NT): *Acmaeops marginata*, *Aromia moschata moschata*, *Menesia bipunctata*, *Rhagium sycophanta*, *Saperda similis* a *Saphanus piceus piceus*.

LITERATURA

- Anders in Hantschel F. red. 1911: *Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa*, p. 56–65.
- Ankert H. 1922: Unsere Naturdenkmäler. *Heimatkunde des Bezirkes Leitmeritz*. Leitmeritz, 1 (1): 1–28.
- Anonymus 1937: Ein Käfer unter Naturschutz. *Natur und Heimat*, 8 (4): 126.
- Benda P. & Vysoký V. 2000: *Tesařici Labských pískovců (Coleoptera, Cerambycidae)*, Albis International, Ústí n.L., pp. 337.
- Čížek L. & Pokluda P. & Hauck D. & Roztočil O. & Honců M. 2009: Monitoring tesařika alpského v Ralské pahorkatině. *Bezděz*, 18: 125–140, 2009.
- Čtvrtečka R. 1997: Fauna brouků (Coleoptera) Ještědského hřbetu. *Sborn. Severočes. Muz.–Přir. Vědy*, Liberec, 20: 39–62.
- Farkač J., Král D. & Škorpík M. 2005: *Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí*. Praha 2005, pp.760.
- Fassati M. & Poláček V. B. 1964: Pozoruhodný nález tesařika alpského (*Rosalia alpina alpina* L.) ve středních Čechách (Coleoptera, Cerambycidae). – *Čas. Čs. spol. ent.*, 61: 295–297.
- Fleischer A. 1930: *Přehled brouků fauny Československé republiky*. Brno.
- Grund F. 1941–1942: Zwei Seltenheiten des Bösigberges. *Natur und Heimat*, Aussig, 12, (3):110.
- Heyrovský L. 1913: O vyhubení tesařika alpského (*Rosalia alpina* L.) v Čechách. *Krásna našeho domova*. IX: 37.
- Heyrovský L. 1930: Seznam brouků československé republiky. 1 Cerambycidae – Tesařici. *Entomologické příručky čs. ent. společnosti*. Praha, XV.
- Heyrovský L. 1955: *Tesařikoviti – Cerambycidae*. Fauna ČSR, sv. 5. ČSAV Praha, pp. 346.
- Heyrovský L. 1960: K původu a rozšíření tesařika alpského (*Rosalia alpina alpina* L.). *Živa* 1: 22.
- Heyrovský L. 1965: Tesařikoviti (Cerambycidae). Fauna ČSR 5 – dodatek. *Acta ent. bohemoslov.*, 62: 67–69.
- Heyrovský L. & Sláma, M. 1992: *Tesařikoviti, Coleoptera, Cerambycidae*. Kabourek, Zlín, pp. 366.
- Holubec L., 1959: Některé vzácné okrasné rostliny na Českolipsku. *Živa*, 1959:55
- Honců M. 1974: *Zpráva o entomologickém průzkumu Ralské pahorkatiny*. In: Kolektiv autorů: Ochranařsko-přírodovědný průzkum oblasti Hamr u Č. Lipy. TIS Praha, Ms., pp. 140.
- Honců M. 1985: *Entomologický průzkum Tachovského vrchu u Doks*. In: Základní přírodovědný průzkum Tachovský vrch. ZO ČSOP 01/33 Praha. Ms., p. 85–108.

- Honců M. 1985: *Výsledky průzkumu hmyzu v údolní nivě Ploučnice mezi Mimoní a Borečkem*. In: Základní přírodovědný průzkum údolí Ploučnice, úsek Mimoň - Boreček. ZO ČSOP 01/33 Praha. Ms., p. 306–339.
- Honců M. 1988: *Entomologický průzkum oblasti Hamerského rybníka, k. ú. Hamr u Č. Lípy*. In: Kolektiv autorů 1988: Záchranný inventarizační průzkum Hamerský rybník-Děvinská louka, II.díl. ZO ČSOP 01/33 Praha. Ms., p. 269–302.
- Honců M. 1991: *Entomologický průzkum Novozámeckého rybníka u Jestřebí*. In: Závěrečná zpráva přírodovědné inventarizace Novozámecký rybník – území dotčené stavbou plynovodu u Jetřebí. ZO ČSOP 41/8, Ústí n. L. Ms., pp. 22.
- Honců M. 1996: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách. *Bezděz* 4: 243–258.
- Honců M. 1998: Entomologický průzkum kopce Tlustec v Ralské pahorkatině. *Bezděz*, 7: 131–171.
- Honců M. 1999: Zvířena CHKO Kokořínsko a Holanských rybníků. *Bezděz*, 8: 209–226.
- Honců M. 2000: Entomologický průzkum Luže v Lužických horách v roce 1998 a 1999. *Bezděz* 9: 307–324.
- Honců M. 2002: Tesařík alpský (*Rosalia alpina alpina* L., 1758), (Coleoptera, Cerambycidae) na Českolipsku. *Bezděz*, 11: 219–231.
- Honců M. 2006: Brouci (Coleoptera) CHKO Kokořínsko I. Beetles (Coleoptera) of Kokořínsko Protected Landscape Area I. *Bohemia centralis*, Praha, 27: 515–547.
- Honců M. & Roztočil O. 2006: *Tesařík alpský (Rosalia alpina), monitoring na Českolipsku v r. 2006*. Depon. in AOPK Praha. Ms., pp.3.
- Honců M. 2007: *Zoologický průzkum nivy Šporky v úseku mezi Dolní Libchavou a železničním mostem pod Holým vrchem, k. ú. Česká Lípa*. Ms. pp.14
- Honců M. 2007: *Přírodovědný průzkum lokality Boreček u Hradčan, okr. Česká Lípa*. Ms., pp. 8.
- Honců M. 2009: Průzkum bezobratlých živočichů lokality PP Okřešické louky, okr. Česká Lípa. *Bezděz* 18: 141–152
- Hrdlička J. 1963: *Zpráva o coleopterologickém inventarizačním průzkumu rezervace Novozámecký rybník v letech 1962–63*. Uloženo in: AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., pp. 4.
- Hrdlička J. 1963: *Základní coleopterologický výzkum SPR Břehyně-Pecopala*. Uloženo in: AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., pp.10.
- Hrdlička J. 1960–1964: *Přehled výsledků inventarizačního výzkumu SPR Břehyně-Pecopala, část Břehyně*. Uloženo in: AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., pp.14.
- Hrdlička J. 1964: K rozšíření sametovce alpského (*Rosalia alpina* L.). *Živa*, 12 (4): 145.
- Jelínek J. 1993: *Check-list of Czechoslovak Insect IV (Coleoptera). Seznam československých brouků*. Supplementum I. Praha, pp.172.
- Kopecký J. 1962: *Entomologický průzkum SPR Břehyně-Pecopala*. Uloženo in: AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., pp. 5.
- Kral H. 1915: Die Käfer aus dem Gebiete des Kummergebirges. *Mitt. Ver. Naturfreunde Reichenberg*, 42:49–100.
- Kral H. 1921: Die Käfer aus dem Gebiete des Kummergebirges. *Nachtrag Mitt. Ver. Naturfreunde Reichenberg*, 43: 24–44.
- Kudla M. 1959: Tesařík alpský. *Živa* 1959: 105–106.
- Kunst P. & Mikvas K. & Podaný Č. 1969: Cerambycidae (Col.) okresu Mladá Boleslav. *Labores Musei in Benátky nad Jizerou*, 1969 V, 1–3: 67–76.
- Malý VI. 1965: O tesaříku alpském. *Ochrana přírody*, 20 (6):104.
- Maximovič R. 1951: *Přírodní poměry LC Stráž p. R-Hamr, decennium 1951–1960*. Depon. in: Severočeské muzeum Liberec, Ms., pp.114.

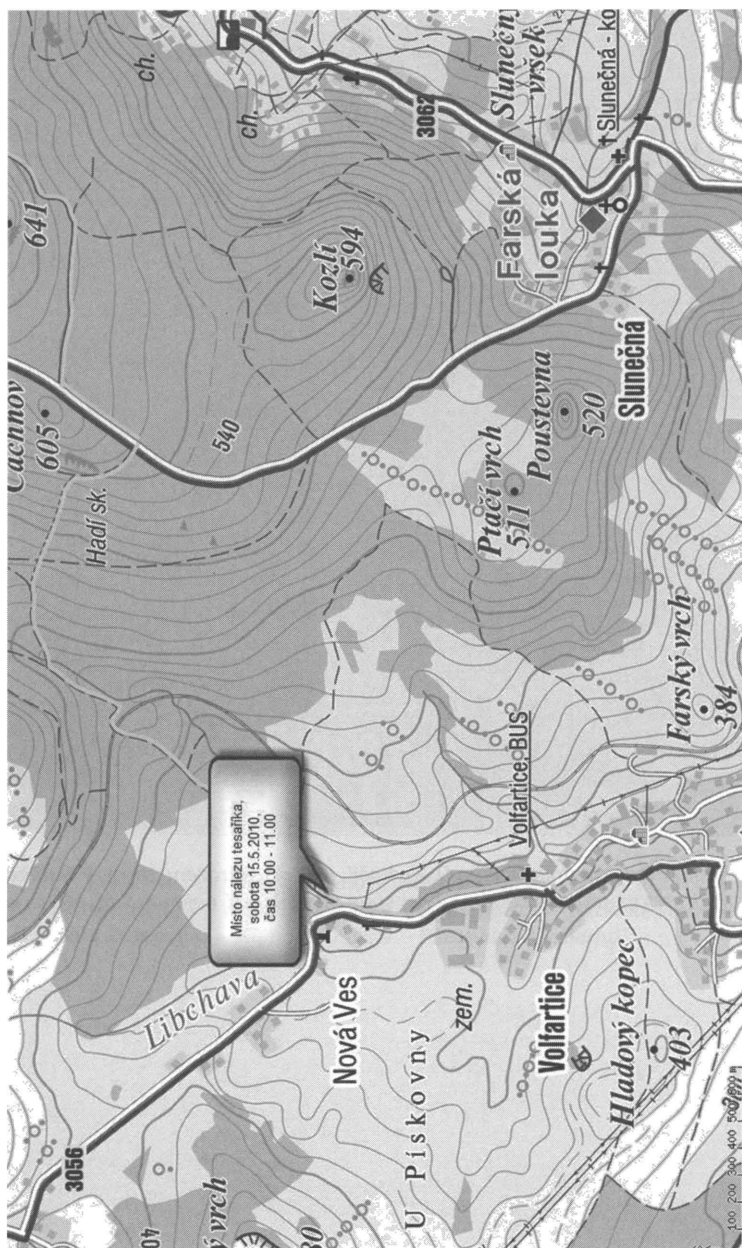
- Michel J. 1911: Verzeichnis der Käfer des Jeschken- und Isergebirges. *Mitt. Ver. Naturfreunde*, Reichenberg, 38: 85–116.
- Mikvas K. 1967: Brouci okresu mladoboleslavského. *Labores Musei in Benátky n. Jizerou*, 3: 32–36.
- Novotná Z. & Novotný J. 1964: *Inventarizační seznam Coleopter SPR Novozámecký rybník*. Uloženo in: AOPK, středisko Ústí n. L. Ms., pp. 4.
- Novotná Z. & Novotný J. 1964: *Inventarizační seznam Coleopter zjištěných v SPR Břehyně-Pecopala*. Uloženo in: AOPK, středisko Ústí n. Labem. Ms., pp. 8.
- Pešková A. 1985: Výskyt tesaříka alpského v SPR Velký a Malý Bezděz a blízkém okolí. *Památky a příroda*, Praha, 10, (6): 335.
- Pízl V. 1979: Tesaříkovití chráněné krajinné oblasti Labské pískovce (Coleoptera, Cerambycidae). *Zprávy Čs. spol. entomologické při ČSAV*, Praha 15 (1): 11–16.
- Podaný Č. 1967: Tesaříkovití zjištění v r. 1966 v okolí Benátek nad Jizerou (Coleoptera-Cerambycidae). *Labores Musei in Benátky nad Jizerou*. 1963, III/1: 10–15.
- Poppr A. 1881: *Monografie Bělska. Zeměpisný, statistický a historický popis města Bělá jinak Nového Bezděze a okresu jeho*. Mladá Boleslav, 1881, 1: 80–81.
- Prošek J. 1963: K článku L. Heyrovského: O vyhubení tesaříka alpského. – *Krásna našeho domova* 9: 103.
- Pruner L. & Mika P. 1996: Seznam obcí a jejich částí v České republice s čísly mapových polí pro síťové mapování fauny. *Klapalekiana*, 32 (Suppl.): 1–175.
- Seget K. 1956: Tesařík alpský v Čechách. *Vesmír* 35 (n. s.): 283.
- Sláma, M. E. F. 1998: *Tesaříkovití – Cerambycidae České republiky a Slovenské republiky (Brouci-Coleoptera)*. M. Sláma, Krhanice, pp. 382.
- Šimáček F. 1937: *Paměti města Bělá pod Bezdězem*. pp. 353.
- Táborský I. 1987: K výskytu tesaříkovitých (Cerambycidae) v severozápadních Čechách. *Sborník Okresního muzea v Mostě. Rada přírodovědná* (8–9): 1986–1987: 7–15.
- Vávra J. 2000: *Návrh národního seznamu „Special areas of Conservation“ pro druh Rosalia alpina alpina (Linnaeus, 1758) (Coleoptera, Cerambycidae) v České republice*. Interní zpráva pro AOPK Praha, Ms., pp. 8.
- Vávra J. & Drozd P. 2005: *Metodika monitoringu evropsky významného druhu tesařík alpský (Rosalia alpina)*. AOPK Praha. Ms., pp. 9.
- Vysoký V. 1982: Příspěvek k poznání Coleopter CHKO České středohoří. *Fauna Bohemiae septemtrionalis*, 7: 129–143.
- Vysoký V. & Novotný J. 1975: Příspěvek k poznání tesaříků Severočeského kraje. *Stipa*, Ústí n. Labem, 2: 53–65.
- Vysoký V. 1991: *Entomologický průzkum SPR Novozámecký rybník mezi obcemi Provodín a Jestřebí na Českolipsku*. In: Závěrečná zpráva přírodovědné dokumentace Novozámecký rybník. Ms.
- Vysoký V. 1991: *Tesaříci ústeckého okresu (Coleoptera-Cerambycidae)*. Muzeum města Ústí n. L, pp. 61.
- Züber M. 1983: Tesaříkovití okresu Mladá Boleslav (Coleoptera, Cerambycidae). *Zprávy čs. společnosti entomologické při ČSAV Praha* 19: 146–150.
- Züber M. 1986: Tesaříkovití (Coleoptera, Cerambycidae) na SPR vrch Baba u Kosmonos. *Zprávy čs. společnosti entomologické při ČSAV Praha*, 22: 91–93.

Obr. 1. Rozšíření tesaříka alpského (*Rosalia alpina* L., 1758) v Ralské pahorkatině. Mapa M. Honců (2009): 1 – Velký Bezděz; 2 – Malý Bezděz; 3 – Slatinné vrchy; 4 – Velká Buková; 5 – Malá Buková; 6 – Mlýnský vrch; 7 – Pecopala; 8 – Borný.

Obr. 2. Tesařík alpský (*Rosalia alpina*). Foto O. Roztočil. Kriticky ohrožený druh. V Ralské pahorkatině vytváří metapopulaci, která je bezesporu nejsilnější nejen v ČR, ale i ve střední Evropě.

Obr. 3. Mapa nálezu tesarřika bukového (Cerambyx scopoli), Nová Ves u Volfartice. Mapa K. Hlávka.

Obr. 4. Tesařík bukový (*Cerambyx scopolii*). Foto M. Pospíšil. Druh byl nalezen na Českolipsku znovu po 37 letech.

RESUMÉ

Die Bockkäfer (Cerambycidae) der Umgebung von Česká Lípa

*Miroslav Honců – Jiří Chvalkovský – Josef Kadlec – Václav Klapka –
Petr Matúšovůch –
Martin Petržílka – Jiří Rak – Josef Vřetečka*

Bisher sind in der Umgebung von Česká Lípa (Böhm.-Leipa, Nordböhmen, ČR) 131 Bockkäferarten festgestellt worden. Die hiesige reichhaltige Vertretung der Bockkäferfauna beruht auf dem hohen Erhaltungsgrad der natürlichen Bedingungen, auf dem verschiedenartigen geologischen Untergrund, den ausgedehnten Waldbeständen mit grosser Artenvielfalt sowohl in den aus Eruptivgesteinen bestehenden Höhenlagen als auch in den Inversionslagen der Talmulden. Die entomologische Forschung hat in diesem Gebiet eine mehr als hundertjährige Tradition und es wurden dabei von Kral (1915, 1921) im Hradčanské pohorí (Kummergebirge) 102 Arten von Bockkäfern festgestellt. Im Laufe dieser Zeit sind wenigstens 2 Bockkäferarten (*Cerambyx cerdo*, *Akimerus schaefferi*) ausgestorben.

Dank der intensiven Forschungsarbeit wurden hier insbesondere in den letzten Jahren einige neue Arten festgestellt. Zu den nach Beilage III des Erlasses No. 395/1992 des Ministeriums für Umweltschutz der ČR gehört zu den besonders geschützten Arten der kritisch gefährdete Alpenbockkäfer (*Rosalia alpina*) §1, der zur Zeit in der ČR nur in drei Lokalitäten – außer im Ralsko-Hügelland nur in Südmähren am Zusammenfluss der Morava (March) und der Dyje (Thaya) und in den Bílé Karpaty vorkommt, wobei seine Populatioin in der Umgebung von Česká Lípa die reichste ist. Eine weitere besonders geschützte Art ist *Ergates faber* §2. In das Verzeichnis der Roten Liste der Wirbellosen der ČR (Farkač, Král & Škorpík 2005) wurden insgesamt 15 Bockkäferarten aufgenommen.

Zu den in der ČR kritisch gefährdeten Arten gehören *Necydalis ulmi*, *Rosalia alpina* und *Stictoleptura erythroptera*, zu den gefährdeten (EN): *Ergates faber faber*, *Isotomus speciosus* und *Rhopalopus ungaricus*. Unter den gefährdeten (VU) Arten befinden sich: *Acmaeops septemtrionis*, *Necydalis major* und *Rhamnusium bicolor*. Potentiell gefährdet sind (NT): *Acmaeops marginata*, *Aromia moschata moschata*, *Menesia bipunctata*, *Rhagium sycophanta*, *Saperda similis* und *Saphanus piceus piceus*.

Übersetzt von Petr Kühn

M A T E R I Á L Y

BRONZOVÉ DEPTY Z OBDOBÍ POPELNICOVÝCH POLÍ V SEVERNÍCH ČECHÁCH

Jindřich Štefl

1 Definice depotu

Bronzové depoty jsou nálezy dvou a více celých nebo zlomkovitých bronzových předmětů nebo kusů odpadu a nezpracované kovové suroviny, které byly nalezeny pohromadě mimo pohřební nebo sídlištní oblast (Harding 2000, 352). Toto vyjádření může mít celkem dva významy. Prvním významem je, že neexistuje horní hranice určující počet předmětů v depotu. To neplatí v tom případě, kdy za depot považujeme ojedinělý nález. Druhý význam spočívá v tom, že nálezy depotů nesmí prokazatelně souviset s artefakty nalézajícími se v hrobech či s artefakty pocházejícími ze zbytků destruovaných kovoliteckých dílen nebo sídlištních poloh (Harding 2000, 352–353). Osobně do této definice navíc vztahují ještě jednotlivé nálezy, u nichž nelze předpokládat ztracení. Jde o artefakty, které se například vyznačují značnou velikostí, hmotností či vzácností materiálu nebo samotného artefaktu. Tyto nálezy lze označit jako jednodílné depoty.

Je nutné si uvědomit, že depoty spolu s hroby patří mezi náleзовé celky, které jsou kvalitativně nejrepresentativnějšími komplexy ve smyslu původní Monteliovy definice náleзовého celku (Venc 2001, 600), a také že se zatím nepodařil prokázat vztah depotů k sídlištní problematice, neboť tyto dva aspekty spolu zřejmě nesouvisí (Jiráň 1997, 64).

V naší terminologii se pro zmíněnou kategorii náleзу ustálil pojem depot a též se používá synonymní termín hromadný nález. Mezi těmito dvěma pojmy je však určitý rozdíl, který vychází z toho, že termín hromadný nález je čistě archeologický a byl vyvozen přímo z náleзовé situace. Oproti tomu termín depot zastupuje méně archeologizovaný pojem, jenž z podstatné části odráží také historický kontext tohoto náleзовého celku (Salaš 2005, 12–13).

Velmi problematické se jeví ojedinělé nálezy, u nichž se naskytá možnost, že se jedná o rozptýlené části depotu nebo o nálezy, které mohou být interpretovány jako jednodílné depoty (Moucha 2005, 47).

2 Nálezová základna

Je velmi zajímavé, že z okresu Česká Lípa z období popelnicových polí neboli z mladší a pozdní doby bronzové dosud neevidujeme žádný bronzový depot, přičemž ze sousedních okresů je prokázáno již 47 bronzových depotů (tab. 2–4). Na základě celkem hojného počtu těchto depotů v sousedních okresech lze jejich absenci v okresu Česká Lípa vysvětlit především neúplností pramenné základny a nikoliv závěrem, že tento druh nálezového celku zde chybí. Podle mého názoru je jen otázkou času, kdy se v okrese Česká Lípa tento specifický nález objeví a díky němu budeme moci posunout naše poznání opět o kus dále. V tomto příspěvku se primárně zabýváme bezpečně určenými depoty okruhu severoalpských popelnicových polí (22 depotů) a lužických popelnicových polí (12 depotů). U 13 depotů postrádáme bližší kulturní určení a v této krátké studii se jimi nebudeme zabývat, avšak z důvodu úplného výčtu depotů z této oblasti jsou zobrazeny v tabulce (tab. 4). Veškeré výčty artefaktů jsou získány na základě autorovy diplomové práce (Štefl 2010).

2.1 Okruh severoalpských popelnicových polí

Do okruhu severoalpských popelnicových polí (dále jen SAPP) náleží celkem 22 depotů, které patří kultuře knovízské včetně její štítarské fáze, jež reprezentuje pozdní dobu bronzovou (obr. 1, tab. 2). Soustřeďují se především v okresech Litoměřice a Mělník s ojedinělým přesahem do Děčínska. Tento celek 22 depotů můžeme blíže datovat v rámci mladší a pozdní doby bronzové. Podrobný přehled časových úseků v tomto období podává tabulka (tab. 1).

Z počátku mladší doby bronzové v horizontu Plzeň–Jíkalka (BC2/BD) je zachycen pouze depot z Mělníka (Hrala 1971; Kytlicová 2007, 284), který obsahoval z nástrojů 1 sekerku s lištami a 6 srpů, z nichž 4 náleží k typu s trnem. U 2 srpů se jejich typ nepodařilo blíže určit. Z ozdob a součástí oděvu se vyskytl 1 závěsek. Surovina se objevila ve 3 sliticích. Do celkového výčtu zbývá uvést 1 fragment tyčinky, která byla patrně součástí dnes již nedochované ozdoby, např. náramku. Z následujícího časového úseku můžeme uvést nález ze Ctiněvsí (okr. Litoměřice;

Zápotocký 1969, 348; Kytlicová 2007, 259) obsahující artefakty z horizontů Lažany/Suchdol (BD/Ha A1), v jehož inventáři byl zachycen srp s trnem, 2 slitky, neznámý typ sekerky a neurčitelný počet střepů neznámého materiálu. Samotný horizont Suchdol (Ha A1) je reprezentován pouze depotem z Litoměřic (Kytlicová 1951, 171; Kytlicová 2007, 279), jenž obsahoval 3 slitky a 2 sekerky se středovými laloky, které jsou pro toto období typické. Horizont Středokluky (Ha A2) je zastoupen také pouze jedním depotem z Velkých Žernosek II (okr. Litoměřice; Kytlicová 2007, 313), který byl poměrně bohatě vybaven. V jeho inventáři bylo zachyceno celkem 23 artefaktů, z čehož největší podíl připadá na jehlice (5), náramky (3), šídla (3) a srpy (3). Méně četně se zde vyskytly kroužky (2) a dláta (2). V jednom případě evidujeme sekerku se středovými laloky, břitvu, rydlo, kování a slitky. Je podstatné se podrobně zaměřit na výčet chronologicky citlivých artefaktů, jako jsou jehlice, srpy a sekerky, na jejichž základě můžeme depot blíže chronologicky datovat. Z jehlic je zde zastoupena jehlice se svinutou hlavicí v očko (1), s dvojkónickou hlavicí (1), s kyjovitou hlavicí (1), a také jehlice typu Weitgendorf (2). Ze tří srpů lze blíže určit typ pouze u jednoho z nich, u kterého se jedná o typ s jazykovitým řapem, který je novější oproti srpů s trnem. Ze sekerek pokračuje typ se středovými laloky, který, jak již bylo uvedeno, je příznačný pro období BD-Ha A.

Na základě tohoto výčtu je zcela zřetelně doloženo velmi sporadické ukládání depotů okruhu SAPP v období mladší doby bronzové (BC2/BD-Ha A). Jiná situace nastává v pozdní době bronzové. Již z přelomu mladší a pozdní doby bronzové (Ha A2/Ha B1) neboli horizontu Středokluky/Jenišovice je doložen depot z Liběchova (okr. Mělník; Kytlicová 2007, 277), který byl vybagrován z Labe, a který obsahoval sponu a srp s jazykovitým řapem. Nejpodstatnější nález z tohoto úseku je však depot z Porty Bohemicy (okr. Litoměřice; Zápotocký 1969, 282–304; Kytlicová 2007, 292–293), který byl rovněž vybagrován z Labe. Obsahoval 83 artefaktů, z nichž značný počet náležel zbraním. Velmi vzácné meče evidujeme ve 22 kusech, přičemž v některých případech jsou rozpoznatelné typy s číškovitou rukojetí a meče liptovského typu. Do zbraní náleží z tohoto depotu také 9 hrotů kopí a 1 dýka. Četně je zde také zastoupena kategorie ozdob a součástí oděvu, v nichž dominují náramky (16) a nánožníky (9). V menším počtu jsou z této kategorie zastoupeny nákrčníky (3), faléry (3) a spony (2). Z nástrojů sem náleží 5 sekerek, přičemž všechny jsou již nového typu s tulejkou a ouškem, dále 3 nože, 2 dláta a 1 srp s jazykovitým řapem. Toaletní nástroje jsou zastoupeny 2 břitvami. Z ojedinelých

nálezů byl zachycen rybářský háček (1), řetěz (1) a hrot s tulejkou (1). U depotu z Porty Bohemicy se mohlo jednat o dar bohům, který byl vhozen do řeky nebo mohlo jít o pohřeb velmože na lodi.

Horizont Jenišovice, který již zcela náleží do počátku pozdní doby bronzové (Ha B1), je reprezentován 12 depoty o celkovém výčtu 1 220 artefaktů, přičemž více jak polovinu nálezů tvoří knoflíky a kroužky. Jedná se o vůbec nejbohatší období se zvykem ukládání depotů na námi sledovaném území. Není zde na místě vypisovat všechny jednotlivé artefakty a depoty, ale je nutné se alespoň zmínit o eponymním depotu Jenišovice (okr. Mělník; Kytlicová 2007, 267–268), který dal celému období jméno a obsahoval honosné bronzové koflíky typu Jenišovice-Kirkendrup. Z významných depotů lze ještě uvést depot z Kundratic I (okr. Litoměřice; Kytlicová 2007, 271–272), Libkovic pod Řípem (okr. Litoměřice; Hralová 1981) a Záluží (okr. Litoměřice; Neustupný 1965; Kytlicová 2007, 316), což jsou z hlediska počtu artefaktů velmi bohaté depoty. Podstatné jsou také nálezy z vrchu Liščin (okr. Litoměřice; Kytlicová 2007, 278–279), kde bylo celkem nalezeno 5 depotů, z nichž 4 náleží zcela prokazatelně do okruhu SAPP. Po tomto bohatém období opět ukládání depotů klesá a na sklonku pozdní doby bronzové (Ha B3), náležející do horizontu Třtěno-Hostomice, jsou dosud známé 4 depoty. Konkrétně se jedná o depot Klapý (okr. Litoměřice; Kytlicová 2007, 269), Kletečná (okr. Litoměřice; Smrž – Blažek 2002), Velké Žernoseky I (okr. Litoměřice; Kytlicová 2007, 312–313) a Těchlovice nad Labem (okr. Děčín; Kytlicová 2007, 309). Tyto uvedené depoty obsahovaly dohromady 45 artefaktů. Z ozdob a součástí oděvu jsou zastoupeny kroužky (7), spirálky (14), náramky (2), záušnice (3), závěsky (2), pásek (1), knoflík (1) a jehlice typu Ervěnice (1), která je typická pro období Ha B3 a zejména pro oblast severozápadních Čech (Chvojka 2009, 90). U nástrojů převažují srpy s jazykovitým řapem (5) nad sekerkami s tulejkou a ouškem (3). Z toaletních nástrojů je zachycena 1 břitva. Zbraně jsou reprezentovány 2 meči, z nichž 1 náleží typu Tachlovice. Ze suroviny byly zachyceny 2 slitky. Vzácné bronzové nádoby jsou reprezentovány pouze jedním nálezem z Těchlovic nad Labem (okr. Děčín). Do výčtu zbývá uvést 1 tyčinku, snad pozůstatek šidla. Tyto depoty okruhu SAPP neobsahovaly žádné artefakty vyrobené ze zlata.

2.2 Okruh lužických popelnicových polí

Celkem 12 depotů v námi sledované oblasti můžeme zcela bezpečně přiřadit k okruhu lužických popelnicových polí (dále jen LPP). Geograficky

jsou rozšířeny především v okrese Mladá Boleslav. V ojedinělých případech jsou také zachyceny z děčínského, libereckého a litoměřického okresu (obr. 1, tab. 3). Vyjma depotu z Děčína (Lissek 2009, ústní sdělení) a Solan (okr. Litoměřice; nálezořová zpráva ústeckého muzea) jsou ostatní depoty blíže chronologicky specifikované. U depotu Solany je značná pravděpodobnost, že by mohl spíše náležet do okruhu SAPP.

První depot okruhu LPP z této oblasti náleží do časového úseku BD/Ha A, který je reprezentován horizonty Chrast-Velim/Kosmonosy. Z tohoto časového úseku je však znám pouze jeden depot z Branžeže (okr. Mladá Boleslav; Waldhauser 2000), který sestával z náramku, tyčinky a dnes již sekerky neurčitelného typu. Bohatší deponování u okruhu LPP je zachyceno až v horizontu Kosmonosy, který zahrnuje celý stupeň Ha A. Z tohoto období známe doposud čtyři depoty včetně eponymního depotu z Kosmonos (okr. Mladá Boleslav; Kytlicová 1951, 162; Kytlicová 2007, 269), který dal tomuto horizontu jméno. Tyto depoty zachycené v okresech Mladá Boleslav a Liberec obsahovaly celkem 46 artefaktů. Zcela dominují ozdoby a součásti oděvu reprezentované náramky (24), kruhy (12) a páskem (1). Z nástrojů se zde vyskytly 4 sekerky se středovými laloky, které jsou příznačné pro tento časový úsek, což platí také pro okruh SAPP. Srpy jsou zachycené ve 3 kusech, z čehož všechny náleží k typu s jazykovitým řapem, což je pro lužickou kulturu poměrně vzácné, jelikož všeobecně u tohoto okruhu zcela převládá typ s trnem. Výčet artefaktů uzavírají 2 neznámé předměty, které se nepodařilo identifikovat. Depoty náležející do horizontů Kosmonosy/Bošín-Chvojenec (Ha A/Ha B1) jsou zachyceny ve dvou případech o celkovém výčtu 38 artefaktů. Z ozdob a součástí oděvu jsou poměrně častě zastoupeny zlaté spirály (9), pocházející z depotu Nová Telib (okr. Mladá Boleslav; Krásný – Waldhauser 2009, ústní sdělení), které ovšem mohly sloužit primárně jako uskladněná zlatá surovina. Z této kategorie sem dále náleží zákolníky (3) a závěsky (2). Z nástrojů jsou evidovány jen sekerky se středovými laloky (4). V depotu Svijany (okr. Liberec; Kytlicová 2007, 308) bylo ve 20 kusech zastoupeno labuřkovité kování, které mohlo být pozůstatkem bronzové nádoby či většího počtu nádob. Z horizontu Bošín-Chvojenec jsou doposud známy tři depoty pocházející z okresu Mladá Boleslav, konkrétně depot Boží voda (Kytlicová 1951, 140), Hrdlořezy (Kytlicová 2007, 266) a Zdětín (Kytlicová 2007, 317–318). Tyto depoty dohromady čítaly 12 artefaktů. Z ozdob a součástí oděvu zde nacházíme 5 náramků a po 1 kuse kruh a zlatý svitek, jenž může být také interpretován jako uskladněná zlatá surovina. Z nástrojů se zde

nachází ve 2 kusech novější typ sekerky s tylními laloky, v 1 případě zde evidujeme sekerku jadranského typu a u 1 sekerky nelze blíže určit její typ. Tento výčet artefaktů uzavírá 1 srp s jazykovitým řapem.

2.3 Rozdíly mezi okruhem SAPP a LPP

Při stručném porovnání rozdílů mezi oběma kulturními okruhy je nutné si povšimnout nejen odlišného geografického situování, ale především faktu, že u okruhu LPP převládají artefakty z kategorie ozdob a součástí oděvu a že zde nacházíme artefakty vyrobené ze zlata, které se u okruhu SAPP v této oblasti nevyskytují. Celkově je však okruh SAPP bohatší na zastoupení bronzové industrie. Z ozdob a součástí oděvu se navíc u okruhu SAPP setkáváme s chronologicky citlivými jehlicemi, které se u okruhu LPP neobjevují.

3 Interpretace bronzových depotů

Depoty se dnes všeobecně dělí do dvou základních kategorií. První kategorie zahrnuje depoty profánní, které byly uloženy s vědomím pozdějšího vyzvednutí, ke kterému již z různých důvodů nikdy nedošlo. Druhá kategorie je tvořena depoty sakrálními, u nichž se předpokládá trvalé uložení (Salaš 2005, 224). V dnešní literatuře zcela převládá interpretace sakrální.

3.1 Možnosti profánní interpretace

V těchto depotech se jedná o artefakty, které byly uloženy do země dočasně a později měly být znovu vyzvednuty (Willroth 1985, 219). Sem mohou patřit depoty kovolitců, které obsahují zejména předměty pro zpracování kovů, např. kladivo, kovadlinu nebo kadlub. Tyto depoty také zahrnují poškozené či poničené kusy různých artefaktů nebo jen samotné zlomky či surovinu, které byly určeny k dalšímu tavení a následnému zpracování (Willroth 1985, 219). U těchto nefunkčních artefaktů můžeme vidět přímý důsledek pracovního režimu kovolitců doby bronzové. Pokud jde o extrémně velké a těžké depoty se stovkami až tisíci artefakty, které nejsou nikterak neobvyklé, stoupá pravděpodobnost nemožnosti přepravy na dlouhou vzdálenost. Místo toho byly uschovány na určeném místě, kde měly sloužit pro budoucí účely (Harding 2000, 354–355).

Další skupinou mohou být depoty obchodníků. U těchto depotů by se mělo jednat o kolekce různých typů artefaktů hlavně jednoho druhu,

např. několik mečů či seker. V úvahu připadá také rozpracovaný stav těchto artefaktů, jako jsou neopracované lité spáry či chybějící ostří seker (Willroth 1985, 219).

Domněnka, že období neklidu vedlo k tomu, aby byl kov zakopáván, je odvozována od toho, že depoty se objevují intenzivně vždy jen v určitých obdobích. Například v celé střední a východní Evropě lze zachytit intenzivní ukládání depotů v období BD-Ha A1 (Harding 2000, 355). Předpokládá se, že jde o depoty jedné či více osob, které byly složeny z jejich osobních předmětů a které byly uloženy v období neklidu, což by mohlo platit i pro depoty obchodníků. K ukládání ovšem nemuselo docházet jen v době neklidu. Není vyloučeno ani uložení artefaktů, které sloužily jako směnný ekvivalent (Willroth 1985, 219), zejména zlomky mohly být používány jako platební prostředek (Brunn 1981, 95).

Velmi často se v literatuře uvádí argument proti profánnímu uložení depotů se zbraněmi, protože právě v období neklidu byly potřebné. Z historie je ale známo, že právě v období válek docházelo k ukládání zbraní, které byly při útěku často vyzvednuty, což máme potvrzeno i z druhé světové války (Mozsolics 1987, 94). U hromadných nálezů, které na základě svého obsahu přiřazujeme kovolcům, lze také zpochybnit jejich obětování, protože například v Maďarsku máme doložen u velkých kovoliteckých dílen z doby bronzové fakt, že docházelo ke sběru nejen surového materiálu, ale také starých bronzů a zlomků. Ty byly pečlivě sbírány pro opětovné zpracování (Mozsolics 1987, 95).

Někteří badatelé se domnívají (Mozsolics 1987, 95–96), že otázky, zda byly depoty kladeny do suchého nebo vlhkého prostředí, nemají příliš velký význam. Často jsou mezi materiálovým obsahem jen nepatrné rozdíly. I přes dnes převládající interpretaci sakrálního původu zlomkových depotů nelze tento názor všeobecně přijímat. Z antických pramenů, bible a etnologických zpráv je dostatečně známo, že bohu nebo bohům se mohlo obětovat jen to nejlepší a nejkrásnější, což zcela vylučovalo možnost obětovat zlomkovité artefakty (Mozsolics 1987, 95–96). Ve známé keltské svatyni v Gournay-sur-Aronde (Francie) jsou sice interpretovány jako obětní dary zbraně z velké části rozbité a poškozené, které byly rovněž uloženy do jámy s oběťmi zvířat a lidí. Jelikož byl tento chrám několikrát obnovován, není jisté, zda dřívější votivní dary nebyly druhotně zničeny.

Otázkou zůstává, jaké depoty doby bronzové můžeme označit za obětní. Pro artefakty, které byly vhozeny do řek, obzvláště při brodu, by se mělo raději používat označení profánní nález. Zajímavé je, že se často vyskytují

jen na poměrně krátkých říčních trasách, které ještě dnes mají význam jako převozní místa, například Dunaj u Visegrádu či v Budapešti (Mozsolics 1987, 97). Dnes již mnohdy zavrhané ukládání depotů v dobách neklidu je pádně doloženo nálezy ze středověku i novověku a potažmo již z doby bronzové, například v kosziderském horizontu (Mozsolics 1987, 97–98).

Depoty mohly souviset s posuny v osídlení, které jsou doloženy u některých sídlišť na území Čech v intervalu 100 až 300 let (Jiráň et al. 2008, 163). Nelze vyloučit ani sklad majetku jedné osady nebo rodiny a nesmí se opomenout ani úvaha, že bronz byl deponován z důvodu jeho zvýšené hodnoty zejména v pozdní době bronzové (Hansen 1994, 372), což mohlo být způsobeno nedostatkem mědi a uzavřením alpských dolů (Kytlicová 1951, 116). Bronzové depoty je tedy možno označit za projev obchodního života v době bronzové (Kytlicová 1951, 119). Můžeme také předpokládat, že část bronzových depotů, především s obsahem nástrojů, mohla být skladována za účelem nadkomunitních zemědělských aktivit.

Nálezy některých depotů mohou také představovat soubory předmětů shromážděných na základě poslední vůle. Takto označené depoty mohou obsahovat jakýkoliv typ artefaktu. Na základě dostupných pramenů je téměř nemožné tyto depoty rozpoznat (Willroth 1985, 219).

3.2 Možnosti sakrální interpretace

Depoty sakrální povahy lze rozdělit minimálně do tří skupin: depoty obětované bohům, depoty pro posmrtný život a stavební obětiny.

Depoty obětované bohům

První skupina zahrnuje nálezy spojené s obětováním. U takových nálezů je nutné počítat se zvláštním místem uložení. Zejména jde o místa, která již neumožňovala žádné vyzvednutí obětovaných artefaktů (Willroth 1985, 219).

Z pohledu sakrálního významu se převážně jednalo o obětní dary, které utvrdily a završily předchozí rituální jednání (Bouzek 2008, 89). Tento způsob souvisí s potlačí neboli s totálními závazky soutěživého typu (Mauss 1999, 15). Tento závazek zahrnuje povinnost dary přijímat a poskytovat (Mauss 1999, 24). V pojetí mechanismu darů, kde docházelo k tvorbě závazků na základě opětování a neopětování daru, lze spatřovat jistou neefektivitu, jelikož výhoda získaná při jedné příležitosti může být záhy ztracena při jiné. Tento nevýhodný způsob lze vyřešit tím, že se tyto dary dají bohům (Bradley 1990, 138).

Depoty zlomků mohly znamenat, na základě dokladů římských analogií, oběť kovové substance, jež spojovala cín boha Jupitera a měď bohyně Venuše, což byla směs lásky a moudrosti. Takto uložené depoty mohly být dány z důvodu očištění a jejich opětovného použití jen načas do země (Bouzek 2008, 90). Z Řecka je doloženo ukládání rozžhaveného železa do moře, aby nemohlo být možné zrušit právě vykonanou přísednou smlouvu (Bouzek 2008, 91). Stále však neznáme přesnou odpověď na to, zda to byly myšlenky a přání, naděje nebo obavy, co přimělo minulé lidi k ukládání těchto depotů (Rittershofer 1983, 352).

Depoty jako výbava pro posmrtný život či dary pro zemřelé

Velká změna v ukládání depotů nastala se změnou pohřebního ritu v době popelnicových polí, kdy se změnila i skladba hrobové výbavy. Hroby této doby jsou poměrně chudě vybaveny, oproti tomu se zvýšila intenzita ukládání depotů, které jsou nejspíše představitelné jako posmrtná výbava (Brunn 1981, 95). U takovéto výbavy by se v první řadě daly čekat nálezy garnitur mužských a ženských součástí oděvu. Mohlo by se především jednat o kolekce, které odrážejí sociální postavení příslušné osoby nebo její činnost (Willroth 1985, 219). Pokusy třídit depoty na mužské a ženské nejsou vcelku možné, jelikož např. zdánlivě ženské ozdoby mohly být součástí kouzelnického náčiní šamanů (Brunn 1981, 95).

Víra v tělesný posmrtný život zesnulých je, jak dokazují antické tradice a archeologické nálezy, právě tak dalece rozšířená, jako prastará. Analogií tomuto pojetí lze najít na počátku 13. století v historii norských králů, která je zaznamenána od Snorriho. Poukazuje na staronordickou představu, že mrtvý proniká po spálení svého pozemského těla na onen svět k novému tělesně-duševnímu životu a tam disponuje nejen spálenou hrobovou výbavou, ale také dalšími po dobu jeho života jím zakopanými artefakty (depoty). Z toho se dá usoudit na další užívaný zvyk v pohanském období, vybavit se zakopáváním hodnotného zboží pro onen život, a tím nahradit nebo rozšířit hrobovou výbavu (Aner 1958, 31).

V oblastech, ve kterých nejsou známy žádné depoty, byli mrtví hojně vybaveni bronzovými milodary. Pohřbívání s bohatou výbavou chybí oproti tomu v oblastech, ve kterých se dochovaly hromadné nálezy ve větším množství. Kromě toho se prokázalo, že se v oblastech válečnických hrobů nacházejí depoty jen ojediněle a v obsahu jejich inventáře se neobjevují žádné zbraně (Hansen 1994, 322). Na našem území bychom do této skupiny mohli zařadit knovízskou kulturu. Konkrétně v severozápadních Čechách, kde máme bohaté depoty (např. Lažany II a Rýdeč I)

s meči, chybí bohaté pohřby a naopak v knovizské oblasti, kde jsou známy poměrně dobře vybavené hroby, je mnohem menší četnost depotů (Hansen 1994, 323). Samozřejmě určitá část této absence je způsobena tím, že hroby bez jasného označení a bez bohaté hrobové výbavy jsou často přehlédnutelné a mnoho jednotlivých nálezů mohlo pocházet z nepozorovaných zničených plochých hrobů. Také by bylo velmi ukvapené tyto zmiňované absence vysvětlovat chudým osídlením. Nedostatek bohatých hrobů nebyl dán tím, že by se zde nerozvinul kult pohřbívání, ale byl důsledkem toho, že ti, co věří na tělesnou obnovu a život po smrti, se musí snažit vybavit se pro tento nový život, kterému svěří své majetky do nepřístupných nebo svatých míst (Aner 1958, 34).

Depoty, které mají ve svém inventáři artefakty cizí proveniencie, by mohly představovat rituálně uloženou pozůstalost pro osoby z cizích oblastí či pomníky na počest válečníků a obchodníků padlých nebo zemřelých daleko od své rodné země neboli dary pro zemřelé, kteří jsou pohřbeni mimo svou rodnou oblast. Přijetí tohoto názoru však předpokládá přítomnost větší družiny, která mohla provádět obřad s artefakty své proveniencie (Rittershofer 1983, 343–344). Tato teorie platí zejména u depotů s obsahem artefaktů cizí proveniencie, které jsou naprosto odlišné od kulturní oblasti, ve které byly tyto depoty uloženy (Hansen 1991, 163).

Nápadnou vlastností je opakovaná přítomnost přídavek pars-pro-toto (část zastupuje celek) v depotech, tzn. že jsou ukládány části nebo jen fragmenty ze součástí oděvu nebo funkčních souborů ostatních artefaktů jako symbolická náhrada za kompletní jednotku. Je přitom nápadné, že úplné složení depotů odpovídá ve většině případů ženskému vybavení, na základě čehož se můžeme domnívat, že přiložené zbraně a eventuálně také nástroje mají reprezentovat ceremonii zúčastněných mužů právě ve formě přídavek pars-pro-toto, aniž bychom mohli nalézt s tím spojenou duchovní souvislost (Rittershofer 1983, 352).

Stavební obětiny

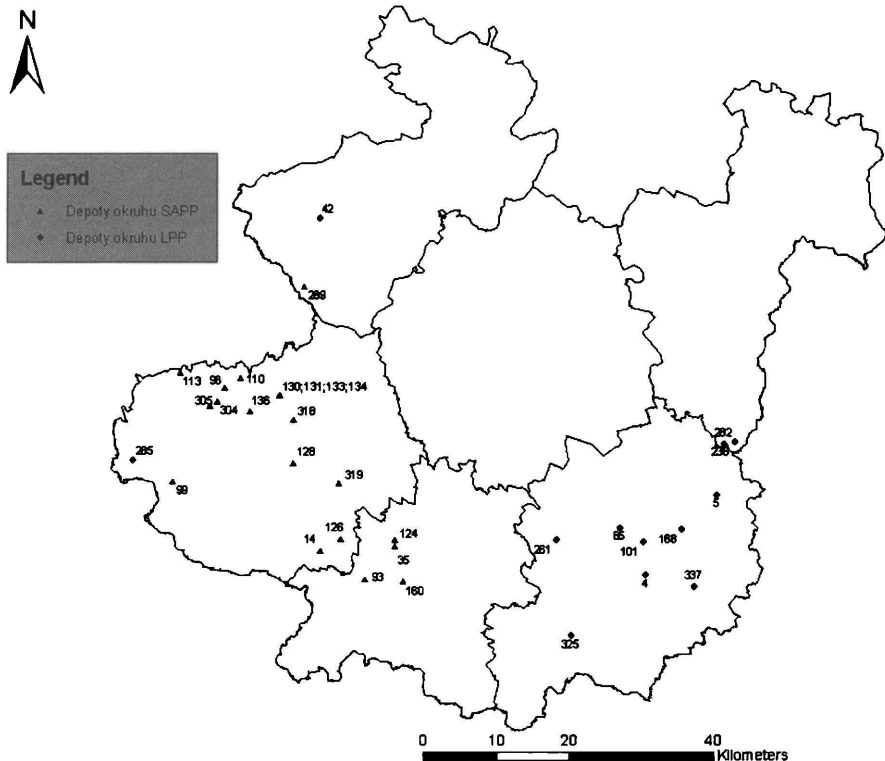
Na našem území nemáme žádné stavební obětiny doloženy. Existence depotů, které měly funkci stavebních obětí, je však doložena například na opevněném výšinném sídlišti v Hesselbergu (Bavorsko), které bylo ve sledovaném období kontinuálně osídleno ve stupních BC-Ha B3. Bylo zde uloženo přibližně 11 depotů, z nichž část pocházela ze souboru opevnění a které je možné interpretovat jako stavební obětiny (Berger 1994, 56).

POUŽITÁ LITERATURA

- Aner, E. 1958: Grab und Hort, *Offa* 15, 1956, 31–42.
- Berger, A. 1994: Der Hesselberg. Funde und Ausgrabungen bis 1985. Kallmünz/Opf.
- Bouzek, J. 2008: K čemu byly depoty? In: E. Černá – J. Kuljavceva-Hlavová (eds.), *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003–2007. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže*, Most, 89–94.
- Bradley, R. 1990: *Passage of Arms*. Cambridge.
- Brunn, W. A. von 1981: Eine Deutung spätbronzezeitlicher Hortfunde zwischen Elbe und Weichsel, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 61, 1980, 91–150.
- Hansen, S. 1991: Studien zu den Metalldeponierungen während der Urnenfelderzeit im Rhein-Main-Gebiet. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 5. Bonn.
- Hansen, S. 1994: Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhönetal und Karpatenbecken. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 21. Bonn.
- Harding, A. F. 2000: *European societies in the Bronze Age*. Cambridge.
- Hrala, J. 1971: Depot bronzů z Mělníka, *Archeologické rozhledy* 23, 208–209, 259.
- Hralová, J. 1981: Hromadný nález bronzů z Libkovic pod Řípem, *Varia archaeologica* 2, 119–121.
- Jiráň, L. 1997: Zur Frage der Siedlungsdichte in der Urnenfelderzeit. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*. 6. Treffen 12. bis 15. Juni 1996 in Hluboká nad Vltavou, Espelkamp, 63–71.
- Jiráň, L. et al. 2008: *Archeologie pravěkých Čech 5. Dobra bronzová*. Praha
- Kytlicová, O. 1951: *Bronzové depoty v Čechách*. Praha: Univerzita Karlova. Nepubl. doktor. disertace.
- Kytlicová, O. 2007: *Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronze-funde* 20/12. Stuttgart.
- Mauss, M. 1999: *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha.
- Moucha, V. 2005: *Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen*. Praha.
- Mozsolics, A. 1987: *Verwahr- oder Opferfunde?* *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 39, 93–98.
- Neustupný, E. 1965: Hromadný nález bronzových předmětů v Záluží okr. Roudnice, *Památky archeologické* 56, 97–114.
- Rittershofer, K.-F. 1983: Der Hortfund von Bühl und seine Beziehungen, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 64, 139–415.
- Salaš, M. 2005: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku*. Brno.
- Smrž, Z. – Blažek, J. 2002: Nález bronzových srpů z hory Kletečná (706 m n. m.) v Českém středohoří. K votivním nálezům z vrcholků kopců a hor, *Archeologické rozhledy* 54, 791–810.
- Šteffl, J. 2010: *Hromadné nálezy v mladší a pozdní době bronzové v Čechách*. Západočeská univerzita Plzeň. Nepubl. diplom. práce.
- Vencl, S. 2001: *Souvislosti chápání pojmu „nálezový celek“ v české archeologii*, *Archeologické rozhledy* 53, 592–614.
- Waldhauser, J. 2000: *Depot (?) mladší doby bronzové z Branžeže, okr. Mladá Boleslav*, *Archeologie ve středních Čechách* 4, 121–122.

Willroth, K.-H. 1985: Die Hortfunde der älteren Bronzezeit in Südschweden und auf den Dänischen Inseln. Offa-Bücher 55. Neumünster.

Zápotocký, M. 1969: K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty, Památky archeologické 60, 277-366.

Obr. 1. Výskyt bronzových depotů okruhu SAPP a LPP na území okresů Česká Lípa, Děčín, Liberec, Litoměřice, Mělník a Mladá Boleslav (viz tab. 2, 3).

Okruh SAPP		Okruh LPP		Montelius
Stupeň	Horizont	Stupeň	Horizont	Perioda
BC2/BD	Plzeň-Jíkalka	BC2-BD	Chrast-Velím	II
BD	Lažany			III
Ha A1	Suchdol	Ha A	Kosmonosy	IV
Ha A2	Středokluky			
Ha B1	Jenišovice	Ha B1	Bošín-Chvojenec	V
Ha B3	Třtěno-Hostomice	Ha B3	Lžovice-Slezské Předměstí	

Tab. 1. Chronologie bronzových depotů okruhu SAPP a LPP.

ID depotu	Lokalita	Okres	Okruh popelnicových polí	Kultura	Datace	Horizont
289	Těchlovice nad Labem	Děčín	SAPP	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
110	Kundratice I	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
113	Kletečná	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B2/3	Třtěno-Hostomice
126	Libkovice pod Řípem	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
128	Libotenice	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
130	Lišcín I	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
131	Lišcín II	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
133	Lišcín IV	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
134	Lišcín V	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
136	Litoměřice	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha A1	Suchdol
14	Ctiněves	Litoměřice	SAPP	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/ Suchdol
213	Porta-Bohemica	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha A2-Ha B1	Středokluky/ Jenišovice
304	Velké Žernoseky I	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
305	Velké Žernoseky II	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha A2	Středokluky
318	Zahořany	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
319	Záluží	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
96	Kamýk	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
99	Klapý	Litoměřice	SAPP	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
124	Liběchov-Labe	Mělník	SAPP	Knovízská	Ha A2-B1	Středokluky/ Jenišovice
160	Mělník	Mělník	SAPP	Knovízská	BC/BD	Plzeň-Jíkalka
35	Dolní Beřkovice	Mělník	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
93	Jenišovice	Mělník	SAPP	Knovízská	Ha B1	Jenišovice

Tab. 2. Bronzové depoty okruhu SAPP (viz obr. 1).

ID depotu	Lokalita	Okres	Okruh popelní- cových polí	Kultura	Datace	Horizont
42	Děčín	Děčín	LPP	Lužická	Ha A-Ha B3	Kosmonosy/ Bošín/Lžovice- Slezské předměstí
236	Přisovice	Liberec	LPP	Lužická	Ha A	Kosmonosy
282	Svijany	Liberec	LPP	Lužická	Ha A2-Ha B1	Kosmonosy/ Bošín-Chvojenec
285	Solany	Litoměřice	LPP	Lužická	BD-Ha B3	?
101	Kosmonosy	Mladá Boleslav	LPP	Lužická	Ha A	Kosmonosy
168	Násedlnice	Mladá Boleslav	LPP	Lužická	Ha A	Kosmonosy
261	Skálsko	Mladá Boleslav	LPP	Lužická	Ha A	Kosmonosy
325	Zdětín	Mladá Boleslav	LPP	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
337	Nová Telib	Mladá Boleslav	LPP	Lužická	Ha A2-Ha B1	Kosmonosy/ Bošín-Chvojenec
4	Boží voda	Mladá Boleslav	LPP	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
5	Branžež	Mladá Boleslav	LPP	Lužická	BC/D-Ha A	Chrast-Velím/ Kosmonosy
65	Hrdlořezy	Mladá Boleslav	LPP	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec

Tab. 3. Bronzové depoty okruhu LPP (viz obr. 1).

ID depotu	Lokalita	Okres	Okruh popelnicových polí	Kultura	Datace	Horizont
112	Koštice	Litoměřice	SAPP?	Knovízská?	Ha B	Jenišovice/ Trtěno- Hostomice
115	Pnětluky II	Litoměřice	SAPP?	Knovízská?	mladší doba bronzová	?
132	Liščin III	Litoměřice	SAPP?	Knovízská?	Ha B1?	Jenišovice
135	Liščin VI	Litoměřice	SAPP?	Knovízská?	Ha B1?	Jenišovice?
217	Ploskovice	Litoměřice	SAPP?	Knovízská?	Ha B	Jenišovice/ Trtěno- Hostomice
64	Dřemčice	Litoměřice	SAPP?	Knovízská?	mladší doba bronzová	?
13	Cítov	Mělník	SAPP?	Knovízská?	BC/BD-HB3	?
127	Libochovany	Litoměřice	LPP?	Lužická?	BD-Ha B	?
298	Úpohlavý	Litoměřice	LPP?	Lužická?	BD-Ha B	?
275	Sulejovice	Litoměřice	?	?	BD-Ha A?	?
293	Trnobrany	Litoměřice	?	?	?	?
175	Neratovice	Mělník	?	?	ml. d. br.?	?
142	Lukavec	Litoměřice	ml. d. br.?	?	?	?

Tab. 4. Kulturně neurčené bronzové depoty.

REGESTA LIPPENSIA ADDENDA Dodatky edice pramenů k dějinám České Lípy
do roku 1437*Jaroslav Panáček***Addenda neboli dodatky**

Anotovaná edice pramenů k dějinám České Lípy, publikovaná před jedenácti lety (Panáček 2000), shrnula výsledky dvacetiletých výzkumů pramenů k dějinám města. Obsahuje veškeré písemné prameny, vztahující se k jeho historii od počátků do závěru uvedeného období, ohraničeného smrtí posledního Lucemburka na českém trůnu. Uplynulá doba, kdy autor publikoval řadu dalších studií k historii České Lípy (bibliografie viz Blažková 2009, 315–316), přinesla i objev několika dalších pramenů, které osvětlují některé dosud nezodpovězené otázky její minulosti. Předkládaný příspěvek je doplněním publikovaného registáře, s nímž se shoduje svým uspořádáním (Panáček 2000, 11). Nově objevené prameny se číslováním s označením a zařazují za čísla pramenů základního soupisu. Abecedně řazené rejstříky osob a míst nejsou pro svůj malý rozsah dále členěny po jednotlivých písmenech abecedy.

8a) 1316 (Praha)

Zápis v městských počtech Starého Města pražského: Léta 1316 vypukla domácí válka mezi králem Janem a přáteli a spojenci Jindřicha z Lipé, králem zajatého. Z této doby pochází zápis o vyslání dvou posílů do Lipého.

... Dwěma poslům do Lipé 1 wěrdunk.

Česky; Kniha městských počtů Starého Města pražského z roku 1310.

Ed. Tomek 1846, 481–482.

Not. Zápis ve staroměstských počtech bohužel nespecifikuje, zda poslové jeli do Lipého do města či na hrad. Stejně tak nelze říci, zda hrad tehdy náležel Jindřichu z Lipé či zda jej již prodal Berkům. Ačkoliv se soudí, že se tak stalo až při jeho

přesídlení na Moravu v roce 1319, není ani tato varianta vyloučena, neboť do války za osvobození Jindřicha z Lipé z vězení byla zapojena většina jeho příbuzenstva.

22a) 1350 (Zittau)

Zápis v žitavské městské knize: Ti z Lipého, když chtějí získat psaný rozsudek v našem městě, platí 14 grošů, z toho dva dostane písař, zbylých dvanáct konšelů. Ti z Jablonného dávají šilink grošů, z toho dva písaři, zbylých deset mají konšelů. Z Ostritz dávají deset grošů, kteří platí ale písaři dva, zbylých osm berou konšelů. Když ale my žádáme rozsudek z Litoměřic, platíme za něj XXXII grošů konšelům v Litoměřicích, písaři XVI grošů a poslovi 7 grošů, žitavskému písaři 7 gr. a 2 gr. žitavským konšelům.

Ist daß die von der Leippe ein beschrieben Urtheil hier in unser Stadt hohlen, die geben einen Firdung oder 14. Kgl. da gebühren dem Schreiber zweene, die andern Zwölffe nehmen die Schöpffen. Die von der Jahbel, die geben einen Schilling Groschen, davon gebühren dem Schreiber zweene, die andern Zehne aber sollen den Schöpffen. Von Ostritz, die geben Zehen Groschen, der gebühren aber dem Schreiber zweene, die andern Achte nehmen die Schöpffen. Wenn wir ein Urthel hohlen zu Leutmeritz, so gebühren davon XXXII. grl. der Gebühren zu Leuthomeritz den Schöpffen, und dem Schreiber XVI. grl. und den Bothen 7 gl. und dem Schreiber 7 gl. und 2 gl. den Schöpffen.

Německy; Christian-Weise-Bibliothek Zittau, Wissenschaftlicher und Heimatgeschichtlicher Altbestand, Mscr. bibl. sen. Zitt. A 88, fol. 180.

Ed. Fröde 1999, 7.

Reg. Prochno 1938, 64–65, č. 180; Carpov 1716, IV, 175.

Not. Žitavská městská kniha uvádí taxy za zprostředkování rozsudků ve věci městského práva pro města, která se řídila podle práva města Žitavy, tj. Česká Lípa, Jablonné v Podještědí a Ostritz. Naopak samotná Žitava měla jako svoji stolicí magdeburského práva město Litoměřice, kam se obracela ve sporných případech.

53a) 1382 srpen 24. (Česká Lípa)

Výtah z konfirmace, kterou městská rada v Lipém udělila po vzoru města Žitavy řemeslu soukeníků a zvláště čtyřem (cechovním) starším. Konfirmace stanovuje pravidla postupu proti tomu, kdo by se chtěl protivit autoritě (cechovních) starších a k případu přivolaných konšelů. Na potvrzení toho byl tento list opatřen velkou městskou pečeti.

Extract der Confirmation.

Welche ein Rath Aô 1382 einem Handtwерcke der Tuchmacher alhier insonderheit denen Vier Eltisten gegeben hat.

Auch wer sich den vier meistern wedir seczen welde, der vorgeschrebin sachen dem sollin sie daß handtwergk vorbitten, biß her umbe sein ungehorsam ihre holde virdet, auch wer en sulche in der Zeit forderte des handtwergk wedir die vier Meister, dem sollen sie iß auch vorbitten, alßo lange, biß sie nach ihren holden abelegen ungehorsam, und vorwerckte büße. Seczet sich obir daß alles jemandt wedir sie her des handtwergks oder nicht, so sollin die vier Meister anrufen die Scheppin, die zu der zeit sein, die sollin helffin und rathin, das die außwirdigen gebußet worden nach ihrem wandel, der umbe Wir obgenandte Purgermeister und Scheppin, alß wir noch vorgehabtin rathe irkanten, das die Vorgeschrebin sachin erbar, wye und gutt weren dem Handtwergke der Stadt und der ganzen gemeine, sein zu rothe wurden, en und irem handtwerge zu krefftigen die vorenantingeseceze, und hörin in allir maße, alß sie vorgeschrebin sehn von der krafft unser Stadt rechtis, daß wier haben und vnverrucket biß her von Gottis gnaden und unsern Herrn gehabt habin als ander gemaurte Stete, und Vornämlich alß die Erbar Stat Zittaw zurechte hat, als iß in unser handtfetin, die wir dorobir habin offenbahr steht geschrebin do mete unsern Herrn uns begenodet hat und seine erbin und nachkommeling, und krefftigen und fetin zu dieselbin geseceze und ihrem handtwerge mit orkunde diß brieffs doran wir haben gehalten das große Stat Ingesigel, gegeben noch gots geburt tausent jahr und dreyhundert jahr in den andern und achzigisten jahre an sente Bartholomeg tage.

Papír, německy; opis v SOKA Č. Lípa, fond Cechy a společenstva na českolipském okrese, Cech soukeníků Č. Lípa, inv. č. (206)8, st. sg. CII/g.48, Výtahy z cechovních artikulů, opisy ze 17.–18. století.

Not. V konfirmaci se výslovně nehovoří o cechu soukeníků, ale vzhledem k existenci funkce čtyř starších mistrů, která předpokládá jistý stupeň organizace soukeníků, je existence cechu pravděpodobná. Jedná se tak o nejstarší doklad cechovní organizace v České Lípě, pochopitelný právě u řemesla, které zde zaznamenalo největší rozmach hned po hrnčářích, kteří zde však byli usazeni na předměstí již v předlokační době.

209a) 1414 ? (Görlitz)

Stížnosti Zhořeleckých na Žitavské: ...Žitavští zabraňují Zhořeleckým v koupi obilí a sladu, zakazují jim často nakupovat pivo v malých sudech v Hrádku (Grot), Chrastavě (Kratze) nebo v Jablonném (Gabil), brání jim

dovážet pivo z dalších měst (Friedland, Ostritz, Gabel, Leipa) jako konkurenci jejich piva. Zhořelečtí musí v Žitavě platit clo 1 gr. za každou bečku herinků, v Žitavě nesmí žádný cizí obchodník od jiného cizího obchodníka nakupovat, atd.

Německy; RA Görlitz, zlomek v *Annales Gorlicenses Sculteti*, Sign. L.III.1, Bd. II, Bl. 36.

Reg. Prochno 1938, 251, č. 1159.

265a) 1422 duben 28. Zittau

Pod zápisem o potvrzení ročního platu 5 kop grošů pražskému kostelu (census quinque sexagenarum ecclesie Pragensis) jsou spolu s pečeti pražského vikariátu podepsáni jako svědci Petr z Hostítkovic, děkan lipský, plebán Jan z Jezvé u Žandova, Mořic, kněz ze Sedlce a veřejný notář Vanyr z Olešné (Petro in Hostykwicz, decano Lippensi, Johanne in Noua ciuitate prope Zandaw ecclesiarum plebanis, Mauricio, presb. de Sedlec, et Wanyra de Olssna, notario publico etc.).

Latinsky; APH Praha, AMK, *Libri confirmationum IX*, sign. I., 9, fol. H, I.

Ed. LC VIII-X, 179-182.

Not. Zpráva má mít správnou dataci k roku 1422, nikoliv 1432, jak bylo uvedeno v Regestech. Ačkoliv je v LC zařazena mezi zprávami z roku 1432, je správně v textu datována, jak o tom svědčí i osoba lipského děkana Petra z Hostítkovic, který se objevuje v letech 1421-1423 (Panáček 2000, č. 257, 265, 283), ale právě v posledním uvedeném roce je již plebánem v České Kamenici. Správně k roku 1422 má pramen zařazen J. Prochno (1938, 297, č. 1426), ovšem s chybným uvedením svazku LC VIII. Tato zpráva se nalézá v devátém díle konfirmačních knih. V Regesta Lippensia byla zpráva uvedena chybně pod číslem 342.

294a) 1425 prosinec 12. Zittau

Litoměřický purkmistr Mikuláš Onšíkův, přísežní Petr Pychel, Venc Kníže, Mikuláš Czyner a další prezentovali k oltáři sv. Alžběty v Litoměřicích (v textu chybně „in Lippa“) Mikuláše řečeného Biskupec, plebána kostela v Hrušovanech. Exekutorem byl farář v Lipém, protože veškerý přístup do města Litoměřic toto střídání neumožnil.

Anno quo supra die XII Dec. data est crida d. Nicolao dicto Byskupecz, pleb. eccl. in Hrussovan, ad alt. S. Elizabeth in Lippa ad present. provid. viror. Nicolai Onsykonis, magistri ciuium, Petri Pychel, Wenczl Knizye, Nicolai Czyner, iuratorum ciuit. Lithomericensis et aliorum ciuium

eiusdem ciuit. Lithomeric. Exec. pleb. in Lippa, quia tutus accessus ad ciuitatem Lithomericensem hac vice pon patet.

Latinsky; APH Praha, AMK, Libri confirmationum IX, sign. I., 9, fol. A, VII.

Ed. LC VIII-X, 89.

Not. Správné lokalizování oltáře do Litoměřic uvádí J. Tomas (1973, 33) s tím, že nepřístupnost k prezentovanému oltáři je běžně uváděna u husity ovládaných míst. Ze zápisu později vyvodil, že se jedná o katolickou emigraci litoměřických měšťanů v roce 1424 do České Lípy, tehdy ještě ryze katolické (Tomas 2001, 171). Hrušovanský plebán Mikuláš řeč. Biskupec je v souvislosti s oltářem sv. Alžběty v Litoměřicích jmenován již v roce 1424 (LC VIII-X, 197).

347a) 1434 (léto). (s. 1.)

V bitvě u Lipan mezi Kouřimí a Českým Brodem v neděli po Božím Těle roku 1430 (správně 1434) byli husité poraženi a v létě toho roku nastala taková drahota, že se jeden strych žita prodával v Lipém za 1 kopy grošů a v Mělnice za 50 grošů.

Psalo se tu chvíli od narození syna Božieho tisícieho čtyrstého třicátého léta, zbiti táboři tu neděli po Božiem Těle v tom místě mezi Kůřimem, mezi Brodem, a také drahé léto bylo, že strych jeden žita byl jest po kopě v Lipém a v Mělnice po padesáti grošiech.

Česky; Moravská zemská knihovna Brno, oddělení rukopisů a starých tisků, Sbirka rukopisů augustiniánského kláštera ve Starém Brně (depozitum), sign. A29, stará sign. IV.Z.c.1, Rukopis Pulkavovy kroniky z roku 1407, zápis na rubu zadní předsádky.

Ed. Dvořák 1964.

Not. Citovaný rukopis Pulkavovy kroniky byl napsán v roce 1407 „in castro Rudnicensi per manus Petri de Thynhorss“, tj. na hradě Roudnickém rukou Petra z Horšovského Týna. Pro zadní předsádku bylo použito české pergamenové listiny z roku 1402 a na rubu této listiny je mimo jiné zapsána uvedená zpráva. Dobovou zprávu o bitvě u Lipan 30. května 1434 publikoval Miloš Dvořák (1964), který usoudil, že neznámý pisatel pocházející ze severních Čech si do své Pulkavovy kroniky zapsal patrně v létě 1434 dvě důležité události roku: porážku sirotků u Lipan (chybně uvedeno datum a jmenování táboři) a neobyčejnou drahotu žita, způsobenou katastrofálními zuraty klimatu v Čechách v letech 1431–1434 (Čornej 1987, 199–203). Údaj z Pulkavovy kroniky uvedl později též P. Čornej (2000, 598 a pozn. 65) s dodatkem, že uvedeným cenám se přibližují údaje z východních a severovýchodních Čech (24–57 grošů) a že se jedná v porovnání s cenami na Karlštejsku v březnu 1431 o osminásobný až desetinásobný vzestup. Podobně nízké ceny před husitskými válkami uvádí též F. Graus (1949, 190, 195): trhová cena 1 strychu (cca 93 litrů) žita v roce 1407 v Praze 5 grošů a v roce 1403 ve Velké Vsi u Prahy 4 groše.

PRAMENY, LITERATURA, ZKRATKY

- AMK:** Archiv metropolitní kapituly (archivní fond).
- APH:** Archiv Pražského hradu, Praha.
- Blažková, J. 2009:** Jaroslavu Panáčkovi k šedesátinám, *Bezděz* 18, 313–316 (bibliografie za léta 1998–2008 na s. 315–316).
- Carpzov, J. B. 1716:** *Analecta Fastorum Zittaviensium Oder Historischer Schauplatz Der Löblichen Alten Sechs-Stadt des Marggraffthums Ober-Lausitz Zittau*, Leipzig.
- Čornej, P. 1987:** *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha.
- Čornej, P. 2000:** *Velké dějiny zemí Koruny české V (1402–1437)*, Praha – Litomyšl.
- Dvořák, M. 1964:** *Nově objevená zpráva o bitvě u Lipan*, *Československý kulturní zpravodaj*, říjen–listopad 1964, 21.
- Fröde, T. 1999:** *Die Zittauer Stadtbücher von 1350–1547*, *Bibliotheksjournal der Christian-Weise-Bibliothek Zittau* 1999, Heft 8, 2–19.
- Graus, F. 1949:** *Chudina městská v době předhusitské*, Praha.
- LC:** *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VIII–X* (ed. J. Emler), Praha 1889.
- Panáček, J. 2000:** *Regesta Lippensia*. Anotovaná edice pramenů k dějinám České Lipy do roku 1437, Česká Lípa.
- Prochno, J. 1938:** *Zittauer Urkundenbuch I, Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437, Mitteilungen des Zittauer Geschichts- und Museumsvereins* 19/20.
- RA:** Ratsarchiv (Görlitz, Bautzen).
- SOkA:** Státní okresní archiv.
- Tomas, J. 1973:** *Příspěvek k sociální skladbě města Litoměřice doby předhusitské a pohusitské*, *Vlastivědný sborník Litoměřicko* 10, 27–37.
- Tomas, J. 2001:** *Město Litoměřice a litoměřický městský region do první poloviny 16. století*, *Ústecký sborník historický* 2001, *Gotické umění a jeho historické souvislosti I*, 157–184.
- Tomek, V. V. 1846:** *Příspěvky k dějepisu prvních let panování krále Jana (Z knihy Starého města Pražského od r. 1310)*, *Časopis českého Museum* 20, 474–483.

REJSTŘÍK OSOB

Rejstřík obsahuje všechna jména osob, uvedená jak v hlavním textu regestu, tak i v citaci originálu a v poznámkách (Not.) k němu. U každého samostatného hesla jsou odkazy na čísla zápisů (nikoliv strany). Hesla odkazující na jiná samostatná hesla jsou pro odlišení psána kurzívou. Osoby šlechtického původu jsou uvedeny pod svými predikáty, hesla jejich křestních jmen, příp. příjmení (např. Berka), na ně odkazují. Při výskytu křestního jména i příjmení je osoba uvedena pod oběma jmény.

Berkové z Dubé v. z Dubé

Czyner Nicolaus v. Mikuláš Czyner

z Dubé, Berkové 8a

Jan (*Johannes*), plebán v Jezvě 265a

Jan Lucemburský, král český 8a

Jindřich z Lipé v. z Lipé

Johannes v. Jan

Knizye Wenczl v. Vencl Kníže

z Lipé, Jindřich 8a

Lucemburský v. Jan Lucemburský

Mauricio v. Mořic

Mikuláš řeč. Biskupec, plebán v Hrušovanech 294a

Mikuláš Czyner (*Nicolaus Czyner*), litoměřický přísežný 294a

Mikuláš Onšíkův (*Nicolaus Onsykonis*), litoměřický purkmistr 294a

Mořic (*Mauricio*), kněz ze Sedlce 265a

Nicolaus Czyner v. Mikuláš Czyner

Nicolaus Onsykonis v. Mikuláš Onšíkův

Onsykonis Nicolaus v. Mikuláš Onšíkův

Petr z Hostíkovice (původně z Chýnova) (*Petro in Hostykowicz*), děkan lipský 265a

Petr Pychel (*Petrus Pychel*), litoměřický přísežný 294a

Petrus Pychel v. Petr Pychel

Pulkava z Radenína, český kronikář 347a

Pychel Petrus v. Petr Pychel

Vanýr z Olešné (*Wanyra de Olssna*), veřejný notář 265a

Vencl Kníže (*Wenczl Knizye*), litoměřický přísežný 294a

Wanyra de Olssna v. Vanýr z Olešné

Wenczl Knizye v. Vencl Kníže

Zhořelečtí 209a

Žitavští 209a

REJSTRÍK MÍST

Rejstřík obsahuje všechny názvy míst, uvedené jak v hlavním textu regestu, tak i v citaci originálu a v poznámkách (Not.) k němu. U každého samostatného hesla jsou odkazy na čísla zápisů (nikoliv strany). Hesla odkazující na jiná samostatná hesla jsou pro odlišení psána kurzívou. Samotné heslo Česká Lípa (nebo Lípa, Lipá) se neuvádí, neboť se vztahuje ke všem záznamům registáře. U míst v České republice jsou pomoci značek uvedeny okresy, u míst ve Spolkové republice Německo je uvedena adekvátní správní jednotka, tj. Kreis (pokud je známa).

Značky okresů: AB = Praha, CL = Česká Lípa, DC = Děčín, KO = Kolín, LB = Liberec, LT = Litoměřice.

Brod v. Český Brod

Česká Kamenice DC 265a

Český Brod (*Brod*) KO 347a

Friedland v. Frýdlant v Čechách

Frýdlant v Čechách (*Friedland*) LB 209a

Gabel v. Jablonné v Podještědí

Gabil v. Jablonné v Podještědí

Grot v. Hrádek nad Nisou

Hostíkovice CL 265a

Hrádek nad Nisou (*Grot*) LB 209a

Chrastava (*Kratze*) LB 209a

Jablonné v Podještědí (*Jahbel, Gabil, Gabel*) CL 22a, 209a

Jahbel v. Jablonné v Podještědí

Karlštejsko 347a

Kouřim (*Kůřim*) KO 347a

Kratze v Chrastava

Kůřim v. Kouřim

Leutmeritz v. Litoměřice

Lipany KO 347a

Litoměřice (*Leutmeritz*) LT 22a, 294a

Mělník 347a

Morava, země 8a

Ostritz (SRN, Kreis Zittau) 22a, 209a

Staré Město pražské AB 8a

Zittau (*Zittaw*) (č. Žitava; SRN, Kreis Zittau) 22a, 53a

Zittaw v. Zittau

Žitava v. Zittau

HMOTNÉ PRAMENY ZE ZANIKLÉ STŘEDOVĚKÉ SKLÁŘSKÉ HUTĚ NA K. Ú. OBCE HORNÍ SVĚTLÁ NA CVIKOVSKU

Michal Gelnar

Toto naleziště zaniklé středověké sklářské hutě jsem stručně uvedl v seznamu středověkých sklářských hutí již v roce 1997.^{1/} Nyní se o tomto nalezišti, resp. o zde nalezených hmotných pramenech, zmíním podrobněji, vzhledem k tomu, že jsem je při prvním publikování uvedl velmi krátce; jsou také zajímavé pro svou vypovídací hodnotu sklářského regionu Českolipska jak po stránce sklářské techniky, technologie, tak i datace.

O středověké sklářské huti na katastru obce Horní Světlá nejsou žádné písemné prameny, uvádí ji ale stará základní (Sommer) a nepočtená regionální literatura. První lakonická informace o stopách po sklářské huti, resp. o nálezech celých nebo rozbitých sklářských pánví a různých nistějových skel („...ganze und zerbrochene Schmelzhafen, und allerlei Glasschlacken ...“) na Fořtově louce, v Hamru, Juliovce a Horní Světlé, je v útlé knížce lékaře a chirurga Antona Reima, působícího po roce 1800 ve Cvikově,^{2/} vydané v Jindřichově Hradci roku 1849.^{3/} Dalším, kdo zde uvádí sklářskou huť ve spojení se sklářským rodem Schürerů, je J. G. Sommer v roce 1834.^{4/} Odkud oba čerpali tyto informace se již pravděpodobně nedozvíme, ale zdá se, že lékař a chirurg Reim, který již v roce 1808 je prokazatelně etablován ve Cvikově, znal odněkud jak údaje ke vsi Horní Světlá, tak i k dalším místům s nálezy po aktivitách dávných sklářů (viz výše). Pak již asi další, zejména regionální pisatelé, od těchto autorů údaj o sklářské huti v Horní i Dolní Světlé jen opisovali. Mezi nimi byl i E. Schebek v roce 1878, tvůrce dodnes významné knihy o českém skle a řada následujících autorů.^{5/}

Naleziště bylo náhodně objeveno před dvaceti lety, v červnu roku 1991. Leží na jižním svahu katastru obce Horní Světlá, mimo její

intravilán, vzdušnou čarou jihovýchodně cca 1300 m od vrchu Kopřivnice (638 m n. m.) při lesní cestě z obce Horní Světlá, kde je také doložena přesněji nedatovaná středověká sklářská huť, směrem k vodní nádrži Naděje.^{6/} První zmínka o obci je z roku 1391 spolu s uvedením hradu Milštejn, městečka Cvikov a vsi Krompach.^{7/}

Z uvedeného naleziště byla vyzdvižena řada atributů, dokládajících zde v minulosti provozování sklářského řemesla. Absenci písemných pramenů ke sklářské huti nám zde zastupuje soubor užitkové keramiky nalezené spolu se zlomky tavicích pánví, z nichž několik splením umožnilo částečnou rekonstrukci tvarů. Průměry okrajů dvou pánví jsou 36 a 39 cm (obr. 1, 2). Další technickou sklářskou keramikou jsou zlomky okrajů pracovních otvorů tavicí pece, jejichž vnitřní hrany jsou mírně okoseny (obr. 3). Na některých je povrch se skelným povlakem; to je plocha otočená do tavicího prostoru pece, kde povrch byl žárem slinut. Následují další nejasné zlomky, z nichž jeden určují jako roh šamotové placky, používané k uzavírání pracovního otvoru. K technické keramice přiřazují také kousky maltoviny (5 ks), používané jako vyzdívky mezi kameny konstrukce pece. Vyzvednuto bylo též několik drobných kusů pískovcových hornin (10), z nichž některé měly jednu či i dvě strany zesklovatělé žárem.

Nebyl nalezen žádný zlomek skleněného výrobku. Tavení skla nám dokládá několik drobných skel tvarů kapek, peckovitých či fazolovitých tvarů (27 ks). K téměř překvapivým nálezům patří kus skelné taveniny amorfního tvaru ze světlezeleného skla přecházejícího do barvy azurově zelené a modré.^{8/} Několik různě velkých amorfních tvarů dokládá meziprodukt tavení skla, tzv. fritu (obr. 4).

Prvních několik zlomků užitkové keramiky krátce po objevu naleziště archeolog František Gabriel datoval do doby kolem roku 1300.^{9/} Později nalezené větší množství keramických zlomků zařadil do druhé poloviny 13. století.^{10/} Soubor zlomků užitkové keramiky čítá 24 ks (obr. 5) a celý tento soubor datuje sklářský výrobní areál v přibližné shodě s řadou několika dalších okolních nalezišť středověkých sklářských hutí, a to zejména Svor I., stanoviště Pod Bouřným na úpatí tohoto vrchu^{11/} a Svor III. z prostoru svahu Velkého Buku na témže katastru.^{12/} Do stejného časového horizontu lze hypoteticky zařadit i další naleziště na svahu Velkého Buku, objevené na jaře roku 2010 a další dosud nelokalizované, ale zmiňované ve staré regionální literatuře.

Zajímavé je, že rozsáhlý lesní komplex s Pěnkavčím vrchem uprostřed (792 m n. m.), ležící vzdušnou čarou přibližně 3,5 km od popisovaného

naleziště, je na mapě Geoga Ōdera v roce 1571 nazýván *Königholtz*.^{13/} Podrobný lesní hospodářský plán z roku 1900 uvádí mimo jiných pomístních jmen lesní oddělení č. 17 na sever od Pěnkavčího vrchu, tedy na severozápad od Horní Světlé také pomístním jménem „Am Königs-holz“.^{14/} Snad bychom v tom mohli vidět promítnutí staré, od středověku resp. od šedesátých let 13. století, povědomosti o tom, že Přemysl Otakar II. v těchto letech zabral žitavským Ronovcům město Žitavu i s okolím, kteří proto na určitý čas přesunuli „...svá sídla na jih od Lužických hor, kde již dříve měli také své statky.“^{15/} Do prostoru Lužických hor, včetně severního území od nich až k Žitavsku, se vrátili někdy kolem roku 1280 po smrti Častolova staršího ze Žitavy.^{16/} Zde pravděpodobně tento mohutný hvozd exploatovali jednak pro jeho rudné bohatství,^{17/} tak i pro jeho ohromné množství dřevní hmoty nutné k provozu sklářských hutí, které tak mohly uvolnit lesní prostor pro následnou kolonizaci.^{18/} Žitavsko roku 1319 Jindřich z Lipé směnil s králem Janem Lucemburským za statky na jiných územích českých zemí. Navíc postoupil králi rovněž přilehlé území dnešního Rumburska a Krásnolipska s hradem Krásný Buk, to znamená, že se zbavil všech území na sever od Lužických hor.^{19/}

První Ronovci tak byli nejpravděpodobněji prvními iniciátory a podporovateli zakládání sklářských hutí v Lužických horách a jejich předpolí spolu se sousední Děčínskou vrchovinou.

POZNÁMKY

- 1/ Gelnar 1997, s. 44 (Horní Světlá IV.). Přesněji – ještě drobnější zmínka o rok dříve viz: Gelnar 1996, s. 45.
- 2/ Zuman 1938, s. 100; zmiňuje jej již k roku 1808.
- 3/ Reim 1849, s. 13.
- 4/ Sommer 1934, s. 265.
- 5/ Např. Seidel 1895, s. 276–277; Paudler 1904, s. 141–142; Koch 1924, s. 141; Kol. 1998, s. 295.
- 6/ Gelnar 2003, s. 394–395.
- 7/ Profous 1949, s. 613.
- 8/ Rozměr amorfního tvaru cca 6 × 6 × 6 cm.
- 9/ Gelnar 1997, s. 44.
- 10/ Hlášení pro ArÚ AV ČR z 1. září 1991 pod č.j. 1044/92.
- 11/ Gelnar 1997, s. 49.
- 12/ Gelnar 2010, s. 218.
- 13/ Mapa Geoga Ōdera z roku 1571 uložená v Zemském archivu v Drážďanech, sign. XI, I, 22, 13, měřítko cca 1 : 20 000. Viz Stein 1985, s. 404, 406.
- 14/ Za informaci a kopii mapy děkuji Karlu Steinovi z Děčina.

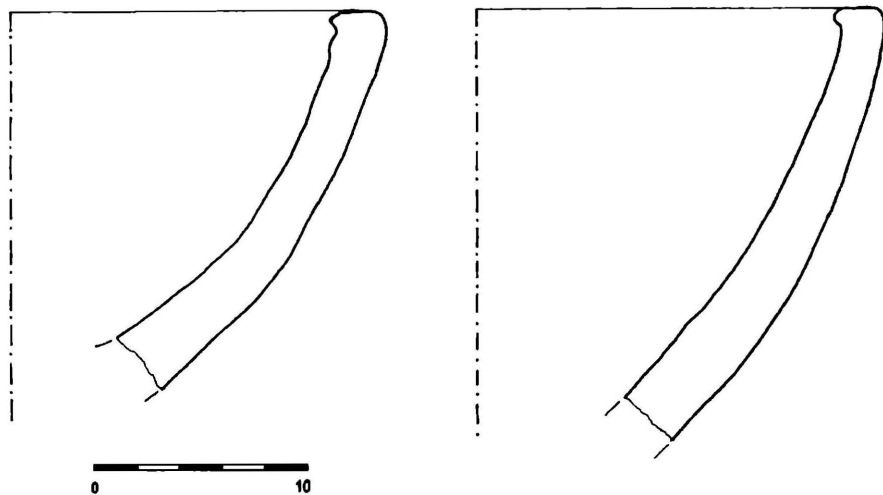
- 15/ Sovadina 2003, s. 24, 30, 33.
 16/ Sovadina 2003, s. 31.
 17/ Plekanec – Havránek – Štika 2001; Gelnar 2000.
 18/ Sovadina 2003, s. 31.
 19/ Sovadina 2003, s. 49.

LITERATURA

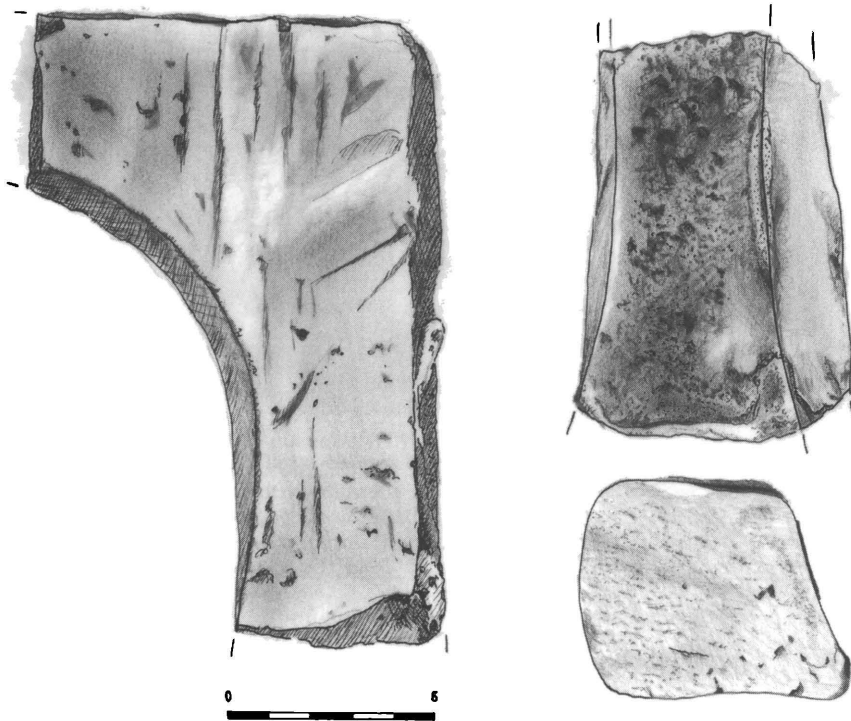
- Gelnar, Michal 1992: Hlášení pro ArÚ AV ČR, č.j. 1044/92 z 1. září 1991.
 Gelnar, Michal 1996: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří. *Bezděz* 4, s. 37–74.
 Gelnar, Michal 1997: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část 1. Okres Česká Lípa. *Bezděz* 6, s. 41–60.
 Gelnar, Michal 2000: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část 3: Shrnutí. *Bezděz* 9, s. 103–117.
 Gelnar, Michal 2003: Nové poznatky o dvou zaniklých středověkých sklářských hutích. *Bezděz* 12, s. 393–399.
 Gelnar, Michal 2010: Hmotné prameny z druhého naleziště gotické sklářské hutě na katastrálním území obce Svor. *Bezděz* 19, s. 217–224.
 Hantschel, Franz 1907: Nordböhmischer Touristen-Führer. Česká Lípa, 2. vydání.
 Choc, Pavel 1963: Osídlení Čech před účasti cizích kolonistů. *Demografie*, 1, roč. 5, s. 38–52.
 Koch, Daniel 1924: Heimatkunde der Gerichtsbezirke Deutsch-Gabel und Zwickau i. B. Cvikov.
 Paudler, A. Amand 1904: Der neue Kammweg vom Jeschkem zum Rosenberge. Česká Lípa.
 Plekanec, Miroslav – Havránek, Petr – Štika, Jan 2001: Nové poznatky o dobývání a zpracování železných rud v Lužických horách. *Bezděz* 10, s. 119–148.
 Profous, Antonín 1949: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. CH–L. Praha.
 Reim, Anton 1849: Die Burgruine Mühlstein und ihre nächste Umgebung. Jindřichův Hradec.
 Seidel, A. 1895: Sonderbare Quellen. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Club 18, s. 276–277.
 Schebek, Edmund 1878: Böhmens Glasindustrie und Glashandel. Praha.
 Sommer, J. G. 1834: Das Königreich Böhmen, II, Bunzlauer Kreis. Praha.
 Sovadina, Miloslav 2003: Jindřich z Lipé II. *Dominium nostrum atque bona nostra*. Časopis Matice moravské 122, s. 21–59.
 Stein, Karel 1985: Několik oroným z Lužických hor. In: *Z minulosti Děčínska a Českolipska IV*, s. 397–437. Ústí nad Labem.
 Stellzig, W. A. 1879: Vortrag über ein Glas Wasser. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Club 2, s. 139–143.
 Zuman, František 1938: Sklářna Nová Huť na zákupském panství. Časopis pro dějiny venkova, roč. 25, s. 90–109.

Obr. 1. Torzo sklárské tavicí pánve. Naleziště zaniklé středověké sklárské hutě Horní Světlá IV. Foto M. Gelnar 2008.

Obr. 2. Profily sklárských pánví. Naleziště zaniklé středověké sklárské hutě Horní Světlá IV. Kresba M. Gelnar 2003.

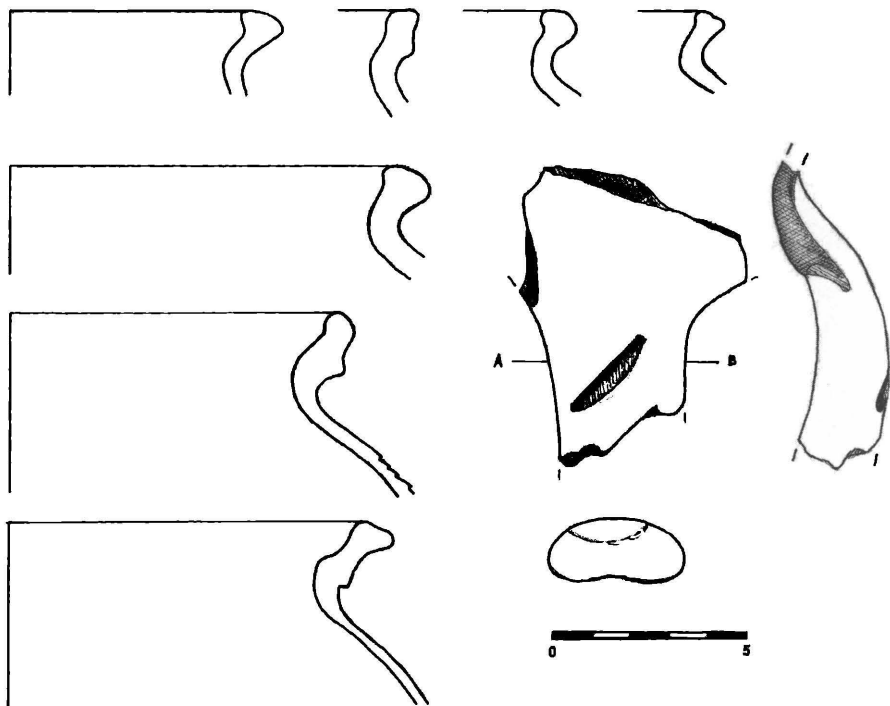

Obr. 3. Sklářská technická keramika – zlomky okrajů pracovních otvorů tavicí pece. Naleziště zaniklé středověké sklářské hutě Horní Světlá IV. Kresba M. Gelnar 2010.

*Obr. 4. Tavenina, tzv. frita. Naleziště zaniklé středověké sklářské hutě Horní Světlá IV.
Foto M. Gelnar 2010.*

Obr. 5. Užitková keramika. Naleziště zaniklé středověké sklářské hutě Horní Světlá IV.
Kresba M. Gelnar 2010.

MATERIÁLIE K DĚJINÁM SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURY NA NOVOZÁMECKÉM PANSTVÍ

Historické fragmenty

Petr Mandažiev

Úvod

V následujícím textu předkládám informace, jež by nevydaly na celou studii, nicméně mohou mít určitou hodnotu pro další bádání o historii a především architektuře Českolipska. Pokud se stanou byť jen indiciemi, můj příspěvek splnil svůj účel.

Speciální kapitolou je pak několik odstavců k problematice geneze kostelních průčelí s jedinou věží. Jedná se toliko o pouhou skicu, nástin problému, který bude nutné znovu detailněji a systematictěji propracovat. Protože mi není známo, že by se touto otázkou někdo zabýval, rozhodl jsem se tyto mé poznámky či spíše drobné glosy publikovat.

Předloženou studii jsem původně zamýšlel jako dodatky a upřesnění – addenda – k mému staršímu článku o kostele v Holanech ve sborníku *Bezděz* (2009). Po nalezení písemností, o jejichž existenci jsem nevěděl, padlo rozhodnutí text rozšířit o další informace. Přesto je možné hovořit o studii pouze v užším slova smyslu, neboť její náplň nepřekročila rámec materiálu či souboru historických zlomků. Ty jsou věnovány dějinám jižní části Českolipska a jejich souvislostem.

Pokus o úpravu církevní správy

K roku 1730 bylo ve farnosti Jezvě evidováno celkem 2 368 osob, které mohly chodit ke zpovědi a přijímat nejsvětější svátost oltární. V pavlovické farnosti byl jejich počet o něco nižší. Čítal dohromady 2 782 duší. Obě nejnižší jednotky církevní správy se nacházely na území fideikomisu Nový Zámek, jehož majitel zastával zároveň funkci patrona církevních záležitostí panství (*patronus rerum ecclesiarum*). Velký počet lidí v těchto

farnostech a poměrně velká vzdálenost mezi jednotlivými sídly zavdaly podnět k úvahám o jejich možném rozdělení na menší celky. Pavlovický farář měl tehdy na starosti dokonce pět kostelních budov, přičemž do chlumské, jestřebské a zahrádecké se ani všichni věřící, kteří by se rádi zúčastnili bohoslužby, nevešli. Holany náležely jako farnost svěřená (commendata) k Jezvě, Jestřebí pak ve stejném postavení k Pavlovicím. V obou posledně jmenovaných lokalitách existovaly „prastaré farní kostely“.^{1/}

Iniciativu vyvinul především litoměřický biskup, jenž proto navrhoval obnovit farnost v Holanech, kam by spadaly obce Holany (Hohlen) s farním kostelem, Loubí (Lauben), Hostíkovice (Hospitz) s veřejnou kaplí (cappella cum populo), Oslovce (Wasslowitz), Kvítkov (Kwitkau), tj. celkem 900 duší, separovaných od jezevské farnosti; a dále také v Jestřebí, což by znamenalo vytvoření správního obvodu Jestřebí (Habichstein) s farním kostelem, Újezd, Provodín (Mickenhahn), Karasy (Karsch), tj. celkem 895 duší, separovaných od farnosti Pavlovice. Faráři v Jezvě by nadále zůstal městys Jezvě (Marktflecken Neustadt) s farním kostelem a vesnice Stružnice (Straußnitz), Valteřice (Waltersdorf), Stráž u České Lípy (Schönborn), správa filiálního kostela v Kvítkově, Kozly (Kosel) a Bořetín (Tiefendorf), tj. celkem 1 820 duší. Pavlovickému faráři by přináležely Pavlovice s farním kostelem, Šváby (Schwabern), Maršovice (Maschwitz), Drchlava (Dürchel) s filiálním kostelem, Heřmánky (Hirschmantel), Borek (Regersdorf), Chlum s filiálním kostelem, dále veřejná kaple sv. Barbory nedaleko dnešních Zahrádek s lidem k ní patřícím, a ještě jedna vesnice, jejíž jméno se nepodařilo rozluštit, tj. celkem 1 878 duší. Tím biskup hodlal zajistit peněžní příjmy pro nové duchovní správce, přičemž nemínil přilížit tenčit platy těch stávajících.^{2/}

Vzhledem k tomu, že Jan Adolf hrabě Kounic tehdy novozámecké panství pouze spravoval, nebylo v jeho pravomoci biskupův projekt nového správního rozdělení farností podpořit, i když jeho uskutečnění považoval za přínos pro katolické náboženství.^{3/} Byť úvahy o možném řešení tohoto projektu pokračovaly dál, nelze pro absenci písemností v dané složce říci, jak se vyvíjel, potažmo, kdy zcela ustrnul, poněvadž je známo, že holanská farnost byla obnovena až po polovině století.^{4/}

Normalizovaný ateista dnešní doby si zřejmě těžko představí, jaký význam měla pro tehdejšího člověka, věřícího křesťana, blízkost duchovního. Zvláště pak v oblastech, lemovaných kopcovitým terénem, kde zima a špatné počasí byly častými příčinami neschůdnosti cest. Stejně tak duchovnímu správci jistě přišlo vhod, když nemusel pořádat mnoho mší

v několika vesnicích, nýbrž mohl své síly a svou pozornost koncentrovat na výklad obsahu Kristova a církevního učení.

Friderichův testament

V testamentu z dubna 1773 odkázal Josef František Edler von Friderich (Friedrich), dvorní stavební písař ve Vídni, kapitál 1 300 zlatých, jehož úroky měly plynout na uhrazení mší, jedenkrát týdně čtených, za něj i za rodiče, kterým se v Holanech narodil. Další, v závěti přímo nespecifikovaná, jiným způsobem – z dnešního hlediska, zdá se mi, nepříliš jasně – podmíněná částka, resp. její přesná výše, měla posloužit na zvelebení zchátralého kostela.^{5/}

Mše začaly být slouženy ihned po skonu zůstavitele. Celebroval je František Xaver Hain, holanský farář, jenž se později stal kanovníkem metropolitní kapituly u Sv. Víta v Praze.^{6/} Kdy přesně však Edler von Friderich zemřel, se mi prozatím nepodařilo zjistit. S jistotou lze pouze tvrdit, že v roce 1783 již nežil, protože o něm farář Girschig ve svém dopise z předchozího roku hovoří již jako o zesnulém. Vzhledem k tomu, že ani není známa přesná datace projektu architektury holanského kostela, otázka po okolnostech jeho vzniku a autorství zůstává i nadále otevřena. Na stavbě nového kostela měli jistě svůj nemalý zájem také zmínění duchovní, kteří mohli, zejména díky svým stykům, taktéž opatřit kvalitní architektonický projekt. Zapomínat se nesmí také na vrchnost novozámeckého panství. Friderichovu účast při shánění návrhu kostela se tak bohužel nepodařilo potvrdit.

Stavitel Prachner

Pod stejnou signaturou jako testament se nacházejí i písemnosti spojené s Janem Prachnerem, staroměstským měšťanským stavitelským mistrem. Bezesporně se jedná o Jana Josefa Prachnera (1732–1792), stavitele činného v Praze i na venkově. Z těch jeho děl, jež jsou nyní známa, lze za nejvýznamnější nepochybně pokládat přestavbu zámku v Libni z konce šedesátých let.^{7/} V oblasti sakrální architektury je nejvýraznějším Prachnerovým dílem jistě kostel sv. Bartoloměje v Dušejově (1780–1783).^{8/}

Ač se tedy může Prachnerovo dílo, jehož znalost jistě není úplná, stát další indicií při hledání autorství projektu holanského kostela, musím zklamaně konstatovat, že ani pro tentokrát se tuto otázku nepodařilo spolehlivě zodpovědět.

Baron Hildprandt

V jednom z dopisů, jejichž hlavním tématem je chod novozámeckého panství, se objevuje jméno barona Hildprandta, a to v souvislosti se stavebními záležitostmi.^{9/} Vzhledem ke zmínce o jihočeské Blatné jde bezpochyby o některého blíže nejmenovaného příslušníka tohoto šlechtického rodu, čímž se vysvětluje otázka, kterou jsem loni nadnesl ve svém příspěvku k historii kostela v Jezvě.^{10/} Na opravě jeho střech se tedy nemohl podílet ani František Hilleprand, svobodný pán von Prandau, ani slavný architekt František Antonín Hillebrandt, byť by bylo potvrzení účasti jedné z těchto osob velmi lákavé. Nejde tedy ve skutečnosti o nic jiného, než o podobnost jmen.

Poznámky k problému kostelního průčelí v 18. století

Dominantní vertikála věže a symetrická horizontálně rozvinutá fasáda tvoří základní komponenty jedné z možností působivého ztvárnění kostelního průčelí v 18. století. Konkrétních variant tohoto architektonického tématu nalezneme pouze u nás nespočet, byť jsou mnohdy odlišné toliko v nuancích. Logickou obměnu daného schématu pak představuje průčelí, jehož střední úsek fasády, založený na přímce, doprovázejí konkávně prohnuté boční osy. Tento typ kostelů se objevuje rovněž na Českolipsku i v jeho blízkém okolí.

Genetické předpoklady této architektonické formy lze retrospektivně vypátrat v italské architektuře časného novověku. Rozhodujícím impulsem byly již kostelní fasády Leona Battisty Albertiho.^{11/} Jejich lapidární skladebnost, snadno reprezentovatelná planimetrickým modelem, složeným z několika základních geometrických útvarů, napříště určila jeden z výchozích vzorů kostelních fasád. Ten sestává z obdélníku, vodorovně orientovaného, na němž leží stranově kratší a současně nižší pravouhelník, shora zakončený trojúhelným štítem, jehož vrcholem probíhá osa celé kompozice. V koutech mezi oběma obdélníky spočívají další trojúhelníkovité útvary. Jako konkrétní příklady aplikace tohoto schématu je možné jmenovat fasády florentského kostela Santa Maria Novella a San Francesco v Rimini z 15. století.

Dalším závažným příspěvkem pro konstituci kostelního průčelí s konkávně prohnutými stranami byly realizace dvou mariánských kostelů na Piazza del Popolo v Římě. Jejich výchozí projekty, později pozměněné, pocházejí z roku 1661. Toto pronikavé architektonické řešení uplatnil o nedlouho později i Jan Křtitel Mathey při navrhování pražského

křížovnického kostela, jehož hrubá stavba byla zcela dokončena v roce 1685.^{12/} V roce 1691 žádal rakouský architekt Jan Bernard Fischer pražské křížovníky o svolení obkreslit si plány jejich kostela.^{13/} Ve Vídni pak sledované téma nacházíme na kostele sv. Karla Boromejského, jehož projekt vytvořil tentýž Fischer von Erlach roku 1715.^{14/}

Na římské i pražský kostel reagoval ve své tvorbě i Jan Lukáš Hildebrandt, další ze slavných architektů rakouského baroka, který výrazně ovlivnil podobu sakrální architektury v českých zemích. Na kostelech v dolnorakouském Pottendorfu (1714–1717) a moravských Židlochovicích (1722–1727) je již na první pohled zřejmé, kde architekt našel své inspirační zdroje.^{15/}

Specifickým případem je Hildebrandtův kostel ve Stranzendorfu (1733) nedaleko Göllersdorfu v Dolním Rakousku, jehož střední část tvoří pouze jediná osa s věží.^{16/} Prastaré, Albertim kodifikované schéma se zde v působivé syntéze kříží s krajně zjednodušenými římskými podněty. Prohnuté strany a rovný střed zde jakoby obalují jádro věže. Celek průčelí nadto velmi nápadně ční nad horizontem krajiny.^{17/} Obdobné, v podrobnostech odlišné řešení vykazuje také kostel v Jincích na Příbramsku, budovaný nejdříve od roku 1728.^{18/} Horní část průčelí zde nahradila věž s pásem atikového nástavce, který částečně, ve střední ose, obepíná její těleso. Ač je výsledná realizace značně rustikální, nelze zcela vyloučit, že výchozí projekt pocházel od Hildebrandta, jenž později v Jincích prokazatelně pracoval.^{19/}

Posledními dvěma příklady, které jsem vybral, jsou kostely ve Volfarticích a v Holanech na Českolipsku. Oba pocházejí z osmdesátých let 18. století.^{20/} Byť je spojuje důraz na plastickou sevřenost hmoty, holanská architektura vykazuje přece jen více známek kompoziční uvolněnosti. Je chudší o atikový nástavec, který by průčelí pevněji sceloval. V tomto ohledu se více blíží Prachnerovu kostelu dušejovskému, zatímco kostel ve Volfarticích neopouští v jistém ohledu, možno říci, tradičnější řešení daného tématu. Dávným východiskem obou je i přes uvedené rozdíly zcela nepochybně Hildebrandtův kostel ve Stranzendorfu, jehož geniální řešení v sobě skloubilo eleganci a úsporné využití výtvarných prostředků architektury.^{21/}

Několik předcházejících poznámek naznačuje, o jak složitou a rozvrstvenou problematiku se v případě architektury kostelních průčelí vlastně jedná, a že kostelní průčelí je ve své podstatě architektonickým tématem samo o sobě.

Geometrická konstrukce stlačeného oblouku z projektu holanského kostela

Na druhé straně listu papíru s půdorysem holanského kostela^{22/} se nachází konstrukce stlačeného oblouku. V následujícím odstavci jsem se pokusil podat způsob jejího geometrického provedení, potažmo princip, na jehož základě oblouk vznikl.

Budíž dány dvě přímky, vzájemně na sebe kolmé. Bod, v němž se křížují, tvoří jeden z vrcholů pravouhlého trojúhelníka, jehož odvěsny se s nimi překrývají. Vzájemný poměr délek těchto odvěsen závisí jednak na subjektivní představě o vzhledu stlačeného oblouku a v neposlední řadě rovněž na ohledech statických.

Délku jedné z kratších odvěsen přeneseme kružítkem na přeponu, čímž z této vydělíme úsečku, kterou posléze přepůlíme její vlastní osou. Ta pak protne obě výchozí, vzájemně se křížující přímky. Na vzniklé ose – přímce se nacházejí počáteční body poloměrů dvou kružnic, z nichž sestává požadovaný stlačený oblouk.

Vzájemný poměr odvěsen trojúhelníku na rysu oblouku z rubové strany holanského projektu je 11 : 5. Způsob provedení naznačuje, že autor kýženou konstrukci hledal. Pro podobu samotného kostela znamenal tento typ oblouku jeden z podstatných prvků, jenž spoluurčil zejména proporce jeho vnitřního prostoru. Svědčí o tom např. pasy mezi klenbami, půdorys niky v presbyteriu, klenba pod kruchtou, atd. Dle něj se také musel stavět „šaluň“.

Geometrická konstrukce stlačeného oblouku dle M. F. Kollera^{23/}

Budíž dány dvě přímky, které se protínají v pravém úhlu. Na každé z nich spočívá jedna úsečka, a to $|AB|$ na svislé přímce a $|CD|$ na vodorovné přímce, přičemž bod A leží přesně ve středu $|CD|$, tedy $A = S$ této úsečky. Svislá přímka tvoří zároveň osu $|CD|$. Velikosti obou úseček jsou libovolně volitelné, ovšem se zřetelem ke konkrétní situaci na staveništi.

Po přenesení $|AB|$ na $|CD|$ se vydělí délka $|CE|$. Zbývající velikost $|EA|$ vytvoří $|AF|$ v dolní polovině svislé přímky, resp. na polopřímce. Vzdálenosti mezi body F a E odpovídá $|FG|$ položená na ose vodorovné přímky. Z bodu G nechť je kružítkem přenesen rozměr $|GF|$ na $|CD|$, a to vždy jedenkrát na obě poloviny úsečky. Tím vzniknou body H a I, středy kružnic, jejichž segmenty tvoří boky oblouku. Vzdálenost $|HC|$ určí polohu bodu K, stejně tak $|ID|$ bod L. Délka $|KL|$ nechť je přenesena z obou jejich koncových bodů na svislou přímku, kde protne pozici M. Stejný rozměr je pak poloměrem kružnice N z bodů K a L.^{24/}

POZNÁMKY

- 1/ Národní archiv (dále NA) Praha, Stará manipulace, sign. H 94 / 2 (soubor písemností), k. 911. Ke zpovědi se dostavovaly děti okolo svých dvanáctin (srov. k tomu: Slavičková, Hana: Malšovicko. Dějiny sedmi vsí na okraji Českého Středohoří, Malšovice 2006, str. 56).
- 2/ Tamtéž. I když v obou územích existovaly filiální kostely, jeden (Kvítkov) pod správou faráře v Jezvě a dva v oblasti (Drchlava, Chlum), již měl na starosti pavlovický duchovní; k nim také přináležela určitá skupina obyvatel; přesto z daných písemností vyplývá, že rozhodující úlohu pro církevní organizaci teritoria hrály v danou chvíli uvedené dva vyšší, správně jim nadřazené celky (jezevský a pavlovický), jež byly zároveň východiskem zamýšleného rozdělení. Je však třeba připustit, že přesnějším označením, v těsnějším souladu s intencemi písemností, by bylo farní či duchovní beneficium (obročí), nikoli pouze farnost. Pro jednoduchost to však ponechávám takto. Z archiválií dále není příliš jasné, jak přesně mělo být nakládáno s obcí a kostelem v Kvítkově, resp. zda bylo zamýšleno, aby platy pobíral budoucí holanský farář a o samotný kostel se staral duchovní správce z Jezvě (?).
- 3/ Tamtéž, dopis hraběte Kounice (6. 11. 1730): „[...] *Ich zwar der rechte anwärther, dermahlen aber nur Administrator, und Sequester bin [...]*“
- 4/ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Holany, inv. č. 1, k. 23.
- 5/ NA Praha, Fundační komise, inv. č. 539, sign. N 12/7, k. 322.
- 6/ Tamtéž, dopis Josefa Girschiga, Hainova nástupce v Holanech, datovaný 1782.
- 7/ Naňková, Věra – Vlček, Pavel: Prachner, Johannes Joseph. Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Ed. Pavel Vlček, Praha 2004, str. 524.
- 8/ Umělecké památky Čech. Díl 4, Praha 1982, str. 474; Samek, Bohumil a kol.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl 1, Praha 1994, str. 432. V obou heslech se nalézají toliko základní údaje a stručný popis stavby.
- 9/ Archiv Národního muzea, Topografická sbírka F (složka novozámeckého velkostatku).
- 10/ Kostel sv. Vavřince v Jezvě u České Lípy. Bezděz 19, Česká Lípa 2010, str. 177.
- 11/ O nich: Lorenz, Helmut: Zur Architektur L. B. Albertis: Die Kirchenfassaden. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte XXIX, Wien – Köln – Graz 1976, str. 65–100 (a obrázky).
- 12/ O vztahu díla J. K. Matheye a římské architektury 16. a 17. st. podrobně: Horyna, Mojmir: Římský vliv v pražské sakrální architektuře 17. století. In: Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Sborník příspěvků z italsko-českého symposia (konaného v roce 1999), Praha 2003, str. 540 ad. (zvl. viz str. 545–546).
- 13/ Naňková, Věra: Architektura 17. století v Čechách. In: Dějiny českého výtvarného umění II/1, Praha 1989, str. 270. Horyna, Mojmir: Jan Blažej Santini – Aichel, Praha 1998, str. 157.
- 14/ Richter, Václav: Fischeriana. Umění X/5, Praha 1962, str. 508.
- 15/ Data uvádí: Grimschitz, Bruno: Johann Lucas von Hildebrandts Kirchenbauten. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte. Band 6, Wien – Augsburg 1929, str. 263, 270.
- 16/ Uvedené datum dokončení stavby: Tamtéž, str. 281.
- 17/ Obr. 1, foto autor, 5. 7. 2010.

- 18/ Lancinger, Luboš – Vlček, Pavel: Zapomenuté dílo významného barokního diplomata. Příspěvek k poznání saských vlivů na českou barokní architekturu. Umění XLV, Praha 1997, str. 545, pozn. 7. Obr. 2, foto autor, 24. 10. 2006.
- 19/ K Hildebrandtově činnosti v Jincích srov.: Tamtéž, str. 541.
- 20/ Volfartickému kostelu bude věnována samostatná pozornost v rámci připravované monografie o děčinském staviteli J. V. Koschovi.
- 21/ Obr. 3, foto autor, 27. 7. 2007. Obr. 4, foto autor, 28. 2. 2008.
- 22/ Lic výkresu (část jeho rubu viz obr. 5, reprofoto autor) byl publikován v rámci mého článku: Několik poznámek k architektuře kostela sv. Máří Magdalény v Holanech u České Lípy. Bezděz 18, Česká Lípa 2009, obr. 10 (str. 230). Pochází nejspíše z doby před rokem 1785.
- 23/ Kollerův text jsem zařadil proto, aby se čtenáři dostalo srovnání dvou způsobů geometrických konstrukcí stlačených oblouků. Viz obr. 6, dle výkresu autora článku graficky ztvárnil Mgr. Václav Bláha, za což mu patří velký dík.
- 24/ Koller, Mathias Fortunat: Der practische Baubeamte I, Wien 1800², s. 256 (svazek grafických listů, č. XLIII): „Bogen von einem gedruckten Zirkel. Dieser Bogen wird aus drey Zirkelstücken zusammen gesetzt. Die Weite und Höhe dieses Gewölbes wird auch schon durch das eingeschlossene und aufgeführte Mauerwerk bestimmt. Fig. 3, zeigt einen solchen Gewölbsbogen. Die Linie c, a, d ist als Widerlager der Bogen spannung zu betrachten, und wird auf folgende Art errichtet. Die Linie c, d wird in zwey gleiche Theile getheilt, in a eine senkrechte Linie errichtet, von a nach b die Höhe des Gewölbsbogens innerer Lichte aufgetragen. Diese Höhe a, b von c nach e abgestochen. Die Entfernung der Punkte a, e aus a in f getragen. Der Zirkel aus dem Punkte f bis e erweitert und in g eingesetzt, sodann in nähmlicher Eröffnung des Zirkels die Punkte h und i abgestochen, welche zwey Punkte mit den Punkten c und d die ersten Zirkelstücke zu dieser Einwölbungsart geben. Der Zirkel wird in h eingesetzt, bis nach c eröffnet und der Bogen c, k gezogen. In der nähmlichen Eröffnung wird der Zirkel nach c übersetzt, und der Bogen in k abgeschnitten. Auf der andern Seite wird mit i, l, d gleichmäßig verfahren, wodurch die Punkte k und l erhalten werden. Diese Oeffnung von k nach l wird mittelst des sechsten Theiles des Zirkels geschlossen, welcher folgender Maßen errichtet wird: der Zirkel wird in k eingesetzt, bis nach l eröffnet und in der nähmlichen Eröffnung aus k und l der Punkt m gegeben. Aus diesem Punkte wird sodann mit der nähmlichen Eröffnung des Zirkels von k nach l der Bogen n gezogen. Von dem Punkte b aufwärts wird die Gewölbsdicke aufgetragen und zur Schließung des Umfangs auf die schon gezeigte Art verfahren. Die Nachmaurung wird mit der innern Lichte in gleicher Höhe gehalten. Dieser nähmlichen Art bedient man sich auch, zwey von verschiedener Breite zusammen stoßenden Gewölben die gleiche Höhe zu geben. Plan XLIII.“

POUŽITÉ PRAMENY

- Archiv Národního muzea, Topografická sbírka F (složka novozámeckého velkostatku).
 Národní archiv Praha:
 Fundační komise, inv. č. 539, sign. N 12 / 7, k. 322.
 Stará manipulace, sign. H 94 / 2 (soubor písemnosti), k. 911.
 Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Holany, inv. č. 1, k. 23.

UŽITÁ LITERATURA

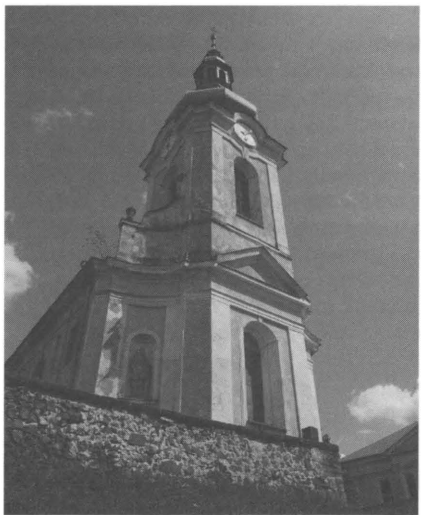
- Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Sborník příspěvků z italsko-českého sympozia (konaného v roce 1999), Praha 2003.
- Dějiny českého výtvarného umění II/1. Praha 1989.
- Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Ed. Pavel Vlček, Praha 2004.
- Grimschitz, Bruno: Johann Lucas von Hildebrandts Kirchenbauten, Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte. Band 6, Wien – Augsburg 1929, s. 205–301.
- Horyna, Mojmir: Jan Blažej Santini – Aichel. Praha 1998.
- Koller, Mathias Fortunat: Der practische Baubeamte I. Wien 1800.
- Lancinger, Luboš – Vlček, Pavel: Zapomenuté dílo významného barokního diplomata. Příspěvek k poznání saských vlivů na českou barokní architekturu, Umění XLV, Praha 1997, s. 539–546.
- Lorenz, Helmut: Zur Architektur L. B. Albertis: Die Kirchenfassaden, Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte XXIX, Wien – Köln – Graz 1976, str. 65–100.
- Mandažiev, Petr: Několik poznámek k architektuře kostela sv. Máří Magdalény v Holanech u České Lípy, Bezděz 18, 2009, s. 215–230.
- Mandažiev, Petr: Kostel sv. Vavřince v Jezvě u České Lípy, Bezděz 19, 2010, s. 173–194.
- Richter, Václav: Fischeriana, Umění X/5, Praha 1962, s. 507–523.
- Samek, Bohumil a kol.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl 1, Praha 1994.
- Slavičková, Hana: Malšovicko. Dějiny sedmi vsí na okraji Českého Středohoří. Malšovice 2006.
- Umělecké památky Čech. Díl 4. Praha 1982.

Obr. 1. Kostel ve Stranzendorfu (Rakousko). Foto autor.

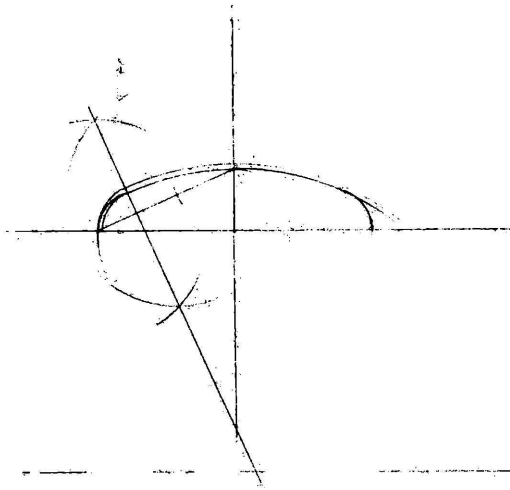
Obr. 2. Kostel sv. Mikuláše, Jince. Foto autor.

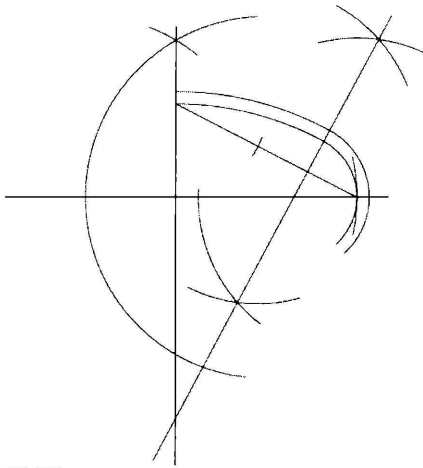
Obr. 3. Kostel sv. Petra a Pavla, Volfartice. Foto autor.

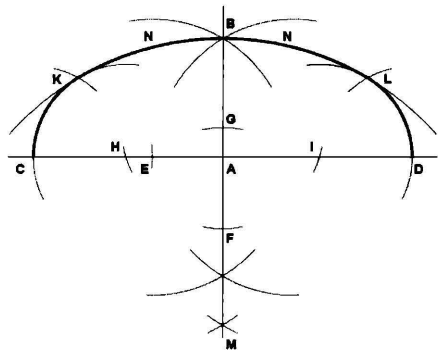
Obr. 4. Kostel sv. Máří Magdalény, Holany. Foto autor.

Obr. 5. Konstrukce stlačeného oblouku na rubu papírového listu s výkresem půdorysu holanského kostela, před 1785. Reprofoto autor.

HOLANY

M. F. KOLLER

Obr. 6. Konstrukce stlačeného oblouku: dle holanského výkresu, principiálně (vlevo); podle M. F. Kollera (vpravo). Na základě kreseb autora článku graficky ztvárnil Mgr. Václav Bláha.

TEXTILNÍ VZORNÍKY VE SBÍRCE VMG V ČESKÉ LÍPĚ

Vzory ve sbírce textilních vzorníků –
od jednobarevného tapetového motivu
po čtyřbarevný figurální motiv v abstraktní podobě

Magdalena Pujmanová

Vznik a vývoj kartounu

Kartoun je slovo, se kterým se setká každý, kdo se zabývá historií našeho regionu. Toto evropské slovo (angl. cotton, něm. Kattun, franc. coton, it. cotone) znamená bavlněná látka a v historii textilního průmyslu má velký význam. Ve 2. polovině 18. století se v českolipském regionu začalo rozvíjet kartounářství, což je průmyslové odvětví zabývající se ručním potiskem bavlněných látek. Bylo to v období změny společenských řádů, kdy zastaralé cechovní zařízení bylo postupně oslabováno a zrušení nevolnictví (1781) urychlilo rozvoj kapitalistických vztahů. Lidé už nebyli připoutáni k půdě, odcházeli z neutěšených venkovních podmínek do měst a začínali pracovat ve vznikajících manufakturách. Se změnou společenského řádu souvisí i změna spotřebitele a jeho vkusu. Na místo aristokracie nastupuje měšťanstvo, které nepotřebovalo tolik reprezentovat, jak svým obydlím, tak i oblečením. Měšťané přestali vyžadovat drahé a těžké brokáty, do módy přicházela levná potištěná bavlněná látka. Kartounářství se rozvinulo po celé Evropě, Čechy nevyjimaje, a českolipský kartounářský průmysl se postupně stal druhým nejvýznamnějším na území Čech. Některé budovy bývalých kartounek v České Lípě dodnes stojí a slouží různým účelům.

Jak je patrné z hrobových nálezů tištěných látek, ruční metoda tisku látek byla praktikována již ve starověku. O původu a technice ruční metody tisku ve starověku toho mnoho nevíme. V polovině 16. století přivezli holanďští cestovatelé z Persie rezervážní tisk (říká se mu také negativní tisk), jehož podstatou je mechanické nebo chemické zabránění vybarvení

textilie v potištěných místech (typickým příkladem je modrotiskový de-
zén). K zabránění vybarvení textilie se používá rezerva. Z Persie do Evropy
byla v 2. polovině 16. století přivezena rezerva olejová, která se ale roz-
píjela – vzor získával nepřesné kontury. O století později přivezli holandsí
cestovatelé z Orientu rezervu zvanou pap, což je škrobovitá hmota smí-
chaná nejčastěji z malířské hlínky, arabské gumy, modré a zelené skalice,
ledku a různých siranů. Tato rezerva už byla kvalitní, na látce se neroz-
píjela. Takto tištěné látky se velmi líbily a podnikaví barvíři se snažili
osvojit si znalost této techniky. Nejlépe se to podařilo bratrům Neuhofer-
ovým z Augšpurku. Po uvolnění a omezení cechovních vazeb docházelo
k rozšiřování látek po celé Evropě a dostalo se až k nám.

Ruční tisk na látce může být negativní nebo pozitivní. Jestliže se na
kartoun tiskne barvivem vzor, hovoříme o tisku pozitivním. Při negativním
tisku je nejprve nanesen tiskací formou na bělenou látku pap, po zaschnu-
tí je látka obarvena a po dalším zaschnutí je nutné pap odstranit.^{1/}

Ruční potisk látek se prováděl dřevěnými formami, které vyráběli formíři.
Formy měly různé nepravidelné tvary a skládaly se z několika vrstev sle-
peného dřeva. Do spodní vrstvy se ryl vzor, horní vrstva měla vyhloubený
otvor pro uchopení formy. Aby byly vzory pestřejší, jemnější a bohatší,
začal se při vytváření forem používat kov. Vznikaly formy kombinované –
dřevomosazné, kdy dřevěná část vzoru byla doplňována mosaznými hroty
a plíšky. S příchodem krajkových vzorů, jejichž vzor byl obzvláště jemný,
se začaly vyrábět formy celokovové, vyrobené z hřebíčků a plíšků. V rozích
forem byly umístěny mosazné hroty (píky), užitečná to pomůcka pro tis-
kaře při orientaci v návaznosti vzoru. Hroty zanechávaly na látce drobné
tečky, na které tiskař nasazoval formu při dalším otisku.^{2/} Na vícebarevný
tisk bylo potřeba tolik forem, kolik bylo na vzoru barev. Tehdy tiskař
zvláště ocenil tu nepatrnou pomůcku v rozích forem. Tiskař byl kvalifikovaný
dělník a musel být velmi zručný a přesný, vyžadovala se po něm umělecká
citlivost a smysl pro kompozici, později při zavádění strojní výroby také
dobré technické znalosti. Svému řemeslu se učil 6 let. Většina tiskařů
sbírala své zkušenosti v kartounkách už od dětství. Ruční práce tiskařů
byla postupně nahrazována stroji. Majitelé manufaktur nejdříve zaváděli
ruční perotiny, později tiskací válcové stroje.

Textilní vzorníky

Dochovaným svědectvím tohoto zaniklého průmyslového odvětví jsou
textilní vzorníky, které byly nezbytným předpokladem pro kartounářskou

výrobu. Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě (dále VMG) jich má ve své sbírce 16. Jedná se o netypické masivní knihy velkých rozměrů (např. 325 × 500 × 85 mm). Knihy mají většinou polokoženou vazbu s tuhými listy, na kterých jsou přilepeny originální nákresy nebo nátisky vzorů. Ve vzornících se nachází celkem 13560 vzorů. Vzorníky pocházejí z různých kartounek.^{3/} Po seznámení s problematikou vývoje textilních vzorů^{4/} a při bližším pohledu na jednotlivé vzory nás uchvátí nejen krása ručně tištěných vzorů. Z těchto knih můžeme vyčíst vývoj tohoto odvětví. Na vzorech rozpoznáme proměnu v jejich barevnosti a zdokonalování tiskařských forem. Vyčteme vývoj módních trendů, rozpoznáme styly té doby.

Ve své době byly vzorníky hodně používané. Pracovalo se s nimi každý den. Obchodníci si z nich vybírali vzory, o kterých se domnívali, že budou prodejné. Hodně vzorů a jejich čísel je přeškrtnáno. To proto, že tyto vzory se už netiskly z důvodu opotřebování forem.^{5/}

Vzorníky jsou značně poškozené. Aby se tato krása a tento pramen poznání zachoval příštím generacím, rozhodlo se VMG vzorníky digitalizovat, což se mu podařilo díky projektu „Česká Lípa v evropském pásmu textilu“, který byl spolufinancován městem Česká Lípa a Regionálním operačním programem NUTS II. SV. Dva nejvíce poškozené vzorníky (přír. č. 58686 a 58247) byly v rámci tohoto projektu restaurovány.

Každý digitalizovaný vzor je pojmenován podle přírůstkového čísla vzorníku a číslem vzoru ze vzorníku (např. 58003–01831).^{6/} Po úpravě všech vzorů, kdy byly zohledněny motivy, barevnost a styl, jsou rozděleny do těchto skupin: **rostlinné, kašmírové, geometrické, abstraktní, krajkové, zoomorfni, figurální, figurativní a modrotiskový dezén.**

Nejpočetnější skupinu, celkem 8398 ks, tvoří vzory **rostlinné** (vegetabilní) a jsou rozděleny do tří podskupin: 1. lemy šátků, kapesníků a šatovek, 2. rohové kytice, 3. šatovky s malými a velkými rostlinami. Vzorníky obsahují širokou paletu těchto vzorů v podobě malých kvítků, užívaných zejména na šatovky, velkých květů, rohových kytic vyplňujících rohy šátků, malých a velkých květů používaných na lemy šátků. Rostliny jsou zobrazeny v podobě realistické, stylizované a abstraktní. V realistické podobě poznáváme např. květy růží, karafiátů, pivonek, konvalinek, mačešek, kokoříků, máků, tulipánů, babyk, pomněnek, zvonků, jiřinek, narcisů. Ve vzorech se uplatňovaly listové tvary, ovocné plody, věnečky, růžice, poupata. Vzor tvoří jeden nebo více druhů květin, kytice je z jednoho nebo více druhů rostlin. Široký lem s květinovým vzorem a rohovou kyticí se hojně vyskytuje ve všech vzornících. V některých případech se rostlinné motivy prolínají s krajkovým vzorem. U vzoru č. 58006–01489

tvorí lem látky tmavý podklad, na kterém je vyobrazen modrobílý květinový motiv, ve kterém jsou prvky krajkového vzoru. U vzoru č. 58006–02151 se opět prolíná krajkový vzor s rostlinným. Okraj lemu tvoří bílá krajka, nad níž je krajkovým vzorem vyobrazena vlnovka, místa nad a pod vlnovkou jsou vyplněna červenými květy se zelenými lístky ve stylizované podobě.

Další početnou skupinu – celkem 2333 ks tvoří **kašmírové** vzory. Jedním z jejich typických znaků je tzv. esovka, což je jemná kresba drobných květinových motivů seskupená do tvaru piniové šišky a různě umístěná na ploše tkaniny. Esovky procházely vývojem, nejdříve se objevuje pouze tvar piniové šišky (např. vzor. č. 58006–02119), později je tento tvar sestaven z drobných kvítků (např. vzor č. 58007-D-862). Esovka se stylizuje do kytice květů (např. vzor č. 58689–02525) a potom už se objevuje ve své klasické podobě (např. vzor č. 58247–03831). Kvítka v esovce mají podobu většinou stylizovanou, někdy jsou tvořeny geometrickými prvky a celkový dojem vzoru vyznívá abstraktně (např. vzor č. 58007-D-658). Abstraktně vyznívá také vzor č. 58007-D-724 i když esovky jsou tvořeny stylizovanými kvítky. Linka tvořící esovku je hladká nebo se vlní, abstraktní linka je nepravidelná, jakoby se vlní, ale vlnění připomíná spíš geometrický lom (např. vzor č. 58007-D-787). Esovka svým tvarem evokuje pohyb, který je přirozený a uklidňující. Tento pohyb nalézáme nejen u kašmírových vzorů. Např. vzor č. 58006–01836: na hnědém podkladu jsou vyobrazeny fialovobílé listy vyplněné červenými puntíky napodobující pohyb esovky. Je zařazen do skupiny rostlinných a podskupiny č. 1.

Ve vzornicích najdeme také 1645 ks vzorů **geometrických**, tvořených z plošných a prostorových útvarů. Čtverce, obdélníky, trojúhelníky, linky, obloučky, vlnovky, kroužky, větší či drobnější puntíky jsou pravidelně rozmístěné po celé ploše. Vzor tvoří buď jeden druh útvaru (na vzoru je pouze puntík: vzor č. 58248–01135) nebo více druhů (pravidelně rozmístěné puntíky mezi vlnovkami: vzor č. 58245–02514), navzájem se prolínají (šikmo seřazené puntíky protíná linka: vzor č. 58248–02517), vytváří kárované vzory (např. vzor č. 58245–02540).

Opakem geometrických vzorů jsou vzory **abstraktní**, kterých se ve sbírce nachází 532 ks. Abstraktní vzor sice využívá geometrické tvary, ale nezabývá se skutečností, neřeší konkrétní případy, nedodržuje pravidelnost. Vyjadřuje pocity, nahodilou sestavu čar, tvarů, barevných ploch (např. vzor č. 58247–00037).

Početnou skupinu, celkem 475 ks, tvoří **krajkové** vzory. Tyto se podobají krajce. Typický krajkový vzor je např. vzor č. 58006–01721. Vzory

jsou na tmavém černém, modrém, hnědém nebo červeném podkladu převážně jednobarevné bílé, v malé míře dvoubarevné (modrobílé, fialovobílé, zelenobílé, černobílé), někdy také třibarevné (např. vzor č. 58689–02738) nebo čtyřbarevné (např. vzor č. 58689–03350). U některých vzorů je podklad dvoubarevný. Např. vzor č. 58006–01694: úzký lem šátku má hnědý podklad, na něm je vyobrazen rostlinný motiv, nad tímto lemem začíná široký lem s modrým podkladem a rostlinným motivem. Krajkové vzory mají vždy rostlinný motiv, vyobrazený v realistické nebo stylizované podobě, někdy jsou použity geometrické prvky (např. vzor č. 58689–03483). Používaly se k výrobě šátků, kde tvořily lemy a rohové kytice. Jsou velmi jemné, tiskly se hřebíčkovými formami. Do této skupiny je zařazen také vzor č. 58248–01122. Na tmavě hnědém podkladu je bílou barvou geometrickými prvky vytvořený lem a nad ním květinový motiv v realistické podobě v barvě bílé a světle hnědé. Rozeznáváme zde např. chrpu, zvonek. Tento vzor působí velmi jemně. Zajímavý je krajkový vzor č. 58689–03270. Na červeném podkladu je bíločernou barvou zobrazen stylizovaný rostlinný motiv s použitím dvou esovek – jedna je vyplněna abstraktním motivem.

Zvláštní pozornost si zaslouží **modrotisk**. Těchto vzorů nalezneme ve vzornících 94 ks. Vzor je vždy bílý na modrém podkladu v různých odstínech. Vzory modrotisku jsou geometrické (např. vzor č. 5824–02624), rostlinné, převážně ve stylizované podobě (např. vzor č. 58245–02729), abstraktní (např. vzor č. 58678–04700) a krajkové, u kterých se prolíná motiv geometrický s rostlinným (např. vzor č. 58687–04554).

Zajímavé vzory jsou obsaženy ve skupinách zoomorfní, figurální a figurativní.

Nejméně vzorů obsažených ve sbírce je **zoomorfních**. Tyto vzory vyobrazují zvířata v podobě realistické, stylizované nebo abstraktní. Ve vzornících se jich vyskytuje pouze 9 ks (např. vzor č. 58007–00482).

Figurálních a figurativních vzorů je také málo (23 a 24 ks), ale o to jsou zajímavější a cennější. Mezi **figurální** vzory, zobrazující lidské postavy nebo její části (např. obličej), pojaté realisticky, stylizovaně nebo karikaturisticky najdeme výjevy reagující na soudobé dění. Na těchto vzorech vidíme např. ruský kočár (vzor č. 58007–00135), postavu dohazovače Saufana (vzor č. 58007–00060), karikaturu na tehdejší módu u vzoru č. 58007–00580 – jedná se o módu z období *biedermeieru*. V té době bylo řemeslo velmi vážené a tak se toto téma promítlo i do figurálních vzorů. Najdeme zde vzor zobrazující medailony s řemeslníky (vzor č. 58007–00619), na vzoru č. 58005–00656 vidíme mistra krejčího

trestajícího učedníka za neodevzdání spropitného. V 19. století byl v Rausku oblíbený dramatik, pěvec a herec Johann Nepomuk Nestroy, syn advokáta českého původu. Psal satirické hry brojící proti Metternichovu režimu, šosáctví, šlechtě. Byl velmi oblíbený, stal se největším dramatikem 19. století. Napsal hru Zlý duch Lumpácivagabundus anebo Ludrácký trojlístek. Výjev z této hry se také objevil na vzoru ve sbírce českolipských vzorníků (vzor č. 58006–00651). Vesnická tematika je zastoupena ve vzoru č. 58007–00609 a znázorňuje sklizeň obilí. Vzor je tvořen prvky rostlinnými, figurativními, figurálními i geometrickými a velmi zajímavě je zde zobrazeno slunce v abstraktní podobě. V Evropě v 18. a 19. století vypuklo mnoho válečných konfliktů. Témata oslav vítězství, oslav míru, pomníků, Napoleona ale i starostí obyčejných vojáků se promítla i do vzorů. Např. vzor č. 58689–02458 znázorňuje vojáky číhající na koutu.

Další vzory s válečnou tematikou patří do skupiny **figurativních**. Zobrazují předměty neživé přírody vytvořené lidskou rukou a opět zobrazené realisticky nebo stylizovaně. Napoleonské války připomíná vzor č. 58688–00430 zobrazující pomník padlých v bitvě u Waterloo. Historický námět vztahující se k našemu regionu najdeme na vzoru č. 58246–01246, který znázorňuje kytku v květináči a okolo ní v kruhu vepsaná jména Napoleona, Marie Luisy a jejich syna Orlíka – vévody Zákupského. Zajímavý je také vzor č. 58250–00693, kde vidíme hrací karty a v levém rohu nahoře letopočet 1837. Do skupiny figurativních vzorů patří také námět zobrazující krajinu s Faunem (vzory č. 58688–00344 – 3 ×).

Jestliže sečteme vzory ve skupinách, dojdeme k číslu 13533 ks. Chybějící vzory jsou umístěny do skupiny „**nezařazené**“. To proto, že jsou to vzory velmi nečitelné. Jsou hodně nevýrazné nebo poničené tak, že je nelze zařadit. Některé vzory jsou nedokončené, nevybarvené, jsou to pouze náčrty. V jednom případě ve vzorníku přír. č. 58247 byly nafotografovány tři vzory společně. Tyto vzory byly ze vzorníku vytrženy a neoznačeny číslem. Proto nebyly ani upraveny a jsou ve skupině nezařazených. Takto nezařaditelných vzorů je 27 ks.

Zhodnocení

Zařadit některé čitelné vzory do skupin není zcela jednoduché, zvláště když se typy vzorů prolínají. Např. vzor č. 58007-0D-91 tvoří malé kytičky, které protínají linky. U vzoru č. 58246–01496 je mezi jednobarevnými kytičkami vyobrazený abstraktní útvar vytvořený z přímek a kroužků.

Při zařazování těchto vzorů platí zásada: vzor řadíme do skupiny, jejíž znaky na vzoru převažují.⁷⁾ Snažíme se tím předejít subjektivnímu dojmu. Proto je např. vzor č. 58008-D-1188 zařazen do skupiny geometrických, i když se na první pohled může zdát, že se jedná o vzor rostlinný. Tvoří ho černobílé kosočtverce vyplněné drobnými puntíky a listy se stonky. Ve vzornících je hodně vzorů, které tvoří dva typy a ani jeden z nich nepřevažuje. Zde se subjektivnímu dojmu neubráníme. Např. vzor č. 58003-01839: na fialovém podkladu jsou černé přímky a na nich položené stylizované květy vybarvené bíločernofialově. Je nesnadné určit převažující prvek. Je zařazen do skupiny geometrických. Ve vzornících se nejvíce prolínají typy geometrické a rostlinné, méně typy geometrické a abstraktní, geometrické a kašmírové, figurální a rostlinné, figurální a figurativní, figurální a abstraktní.

Některé vzory jsou tvořeny třemi i čtyřmi typy. U těchto vzorů vždy některý typ převažuje. I u těchto vzorů je nutné být objektivní. Na vzoru č. 58249-00820 je na žlutém podkladu vyobrazena sedící ženská postava a řecká amfora. Prostor mezi nimi je vyplněn rostlinami, lem vzoru tvoří linky, které protínají oválky vyplněné tečkami. Mohlo by se zdát, že tento vzor patří do skupiny figurálních. Sedící ženská postava je sice na tomto vzoru dominantní, rostlinných motivů je tam však více. Proto náleží do skupiny rostlinných.

Obtížné bylo rovněž zařazení některých vzorů tvořených geometrickými prvky. Vzor č. 58248-00970 obsahuje sice geometrické prvky, znázorňuje však stylizovanou květinu se stonkem, listy, kořenem, proto je zařazen do skupiny rostlinných. Pomocí geometrických prvků je tvořen také vzor č. 58248-01018, který znázorňuje stylizované lidské postavy. Vzor č. 58007-D-550 může svými tvary připomínat skupinu geometrických, patří však do rostlinných, protože tři u sebe seskupené hnědé oválky rozpuštěné tmavou linkou připomínají kávová zrnka.

Někdy bylo těžké rozpoznat, co vlastně znázorňuje stylizovaná podoba vzoru. Vzor č. 58248-01042 může znázorňovat postavy, květiny nebo stromy, může být geometrický, kde je také zařazen. Z geometrických útvarů sestavený vzor č. 58248-01091 připomíná velmi stylizovaně mužskou tvář, přesto je zařazen do skupiny geometrických. Vzor č. 58248-01107 připomíná létající hmyz, proto byl zařazen do skupiny zoomorfních. Pochybnost nastala u vzoru č. 58248-01049. Tento vzor znázorňuje stylizovanou podobu nerozpoznatelného předmětu. Je zařazen do skupiny geometrických, i když může patřit do skupiny figurativních či rostlinných. Nejednoznačný co do svého zařazení je rovněž vzor č. 58008-D-1061.

Není zřetelné, zda z geometrických útvarů puntíků a kosočtverců jsou sestavené kruhy nebo stylizované květy. Byl zařazen do skupiny geometrických. Zajímavý je vzor č. 58008–01040. Je tvořen vlnovkami, puntíky a vytváří kosočtverce, které jsou spojené stylizovaným kvítkem. Uprostřed kosočtverců jsou neúplné kružnice, kolem kterých jsou puntíky, což může být geometrický útvar nebo stylizovaný květ. Tento vzor byl rovněž zařazen do skupiny geometrických.

U květinových vzorů je někdy těžké rozeznat, zda se jedná o zobrazení stylizované nebo abstraktní, jako je to např. u vzoru č. 58008–00948. Na hnědobílém podkladu jsou zobrazené listy vyplněné nepravidelnými geometrickými obrazci a vlnovkami. Podklad vzoru doplňují drobné nepravidelné tečky. Nad listy je stylizovaně zobrazená květina se třemi květy, stonkem a listy.

Zajímavé jsou vzory, které zdůrazňují plastičnost motivu. Např. u vzoru 58006–02002 je v rohu látky zobrazena rostlina, okolo ní je narašený lem látky a vlající cípy jakoby vystupují z plochy. Nebo vzor č. 58008–00999: lem látky tvoří do vlnovky složená stuha ozdobená květinovým motivem. Takto složená stuha v naší mysli vyvolává pohyb.

Některé vzory jsou nedokončené. Např. geometrický vzor č. 58245–02567 znázorňuje na červeném podkladě dvoubarevné puntíky rozmístěné po ploše a je zde načrtnuto spojení osmi červených puntíků ve čtyřcípou hvězdu.

Ve dvou případech jsou ve vzornících shodné vzory s různými přírůstkovými čísly. Vzor č. 58008-D-1100 stylizovaně znázorňující letící kometu je shodný se vzorem č. 58008–1221. Ve vzorníku přír. č. 58249 se nachází pod číslem 00774 stejný vzor jako ve vzorníku přír. č. 58008 pod číslem 01038. Jedná se o modrotisk patřící do skupiny geometrických a tvořící lem látky. V prvním případě zobrazuje pouze lem, ve druhém případě vzor pokračuje a zobrazuje i roh. Zajímavé je, že podle výkladu p. Vojtíška nepatří tyto dva vzorníky jednomu majiteli kartounky, ani je nezařadil do stejného časového období.

Ve vzorech se odráží styly doby, ve které vznikaly. Sbíрка textilních vzorníků pochází pravděpodobně z prvních tří čtvrtin 19. století.^{8/} V této době prošly Evropou celkem tři styly: empír, biedermeier a romantismus. Charakteristické znaky těchto stylů, uplatňujících se zejména ve výtvarném umění a architektuře, nalezneme i ve vzorech. Nejstarší vzory napodobovaly tapety. Jsou velké a jednobarevné. Postupně se vzory zdobňovaly, byly vypracovanější, a když se do obliby dostaly velké vzory (např. květy) nebyly to už jednoduché tapetové náměty, ale propracované květy

a kytice. Empir rozpoznáváme ve vzornících u několika figurativních vzorů. Na těchto vzorech jsou typické empirové stavby (např. vzor č. 58248–01318 nebo vzor č. 58686-OD-44). Námětem vzoru č. 58248–00430 se stal konec Napoleonských válek. Styl biedermeier nalezneme hlavně ve skupině vzorů rostlinných. V období tohoto stylu květinový motiv naprosto převládal. Vzory na šatovkách jsou plně drobných kvítků ztvárněných realisticky (někdy jenom částečně), jakoby pořád v pohybu, vlnících (vzor č. 58250–00471). Mnoho vzorů je jakoby načrtnuto tuší, jemně kolorováno, odráží se v nich předlohy z čínských výrobků, které byly v té době velmi oblíbené (např. vzor č. 58248–01808). Oblíbený je bílý podklad (např. vzor č. 58008-D-980). Typické jsou kytice, které se skládají z více druhů rostlin, jsou ztvárněny realisticky a tiskly se do rohů šátek (např. vzor č. 58249–00576).

Romantismus sebou přinesl velkou oblibu v květomluvě. Slovo romantismus v nás evokuje lásku, věrnost, nezapomnění. Nejoblíbenější květinou se staly růže a pomněnky. Romantický styl najdeme také ve vzorech figurativních. Tyto vzory ztvárňují chaloupky, východ slunce, zříceniny hradu. Na figurálním vzoru č. 58007–00316 je vyobrazeno dostaveníčko milenců, kde mládenec hraje na loutnu.

Z ručně potisknutých látek se šily různé oděvy a doplňky. Z českolipských kartounek šly nejvíce na odbyt šátky. Prodávaly se zejména na Moravě – na Hané a Slovácku, kde se staly součástí lidových krojů. Bývaly označovány jako lipské šátky^{9/} – měly široký okraj převážně s rostlinným motivem a rohovou kyticí. Tyto šátky byly velmi oblíbené, dobře se prodávaly a tiskly se po celou dobu existence kartounek (např. vzor č. 58003–00969). Totéž lze říci o tzv. tureckých šátcích. Turecké šátky mají červený podklad se širokým květinovým lemem a rohovou kyticí (např. vzor č. 58006–01693). Tiskly se nejen šátky, které byly součástí oděvu, ale také při mimořádných politických událostech šátky památné se vzory figurálními a figurativními. Na nich jsou znázorněny různé bitvy, vítězství, oslavy míru, pomníky (např. vzor č. 58248–01416).

Na počátku 19. století se začaly vyrábět kapesníky. Staly se nejen módním doplňkem, ale i nutností. Města se zalidňovala, vznikaly epidemie a lidé věřili, že šňupáním tabáku a následným kýčáním se zbaví choroboplodných zárodků. Při dekorování těchto vzorů si vzorkaři přišli na své. Na kapesníky se tiskly vzory s květinovými motivy, okraje byly vyplněny jemnými úzkými lemy a rohy kyticemi (např. vzor č. 58686-OD-53). Kapesníky se vyplňovaly vzory figurálními a figurativními. Byly laděny realisticky, karikaturisticky, humoristicky (např. vzor č. 58005–00665).

Z kartounů se šily nejen šátky a kapesníky, ale také ubrusy, sukně, šaty, zástěry, šněrovačky, vatované živůtky, pánské vesty. Šily se z nich podšívky do kožichů, dětské karkulky, využily se při potahování deštníků.

Jak můžeme ze vzorníků vysledovat, rozmanitost vzorů byla obrovská, ať už se jedná o typy, barevnost, podobu, vzájemné prolínání typů, barevnosti, motivů. Při sledování módních trendů vidíme, že mnozí tvůrci se k těmto vzorům vrací, používají stejné prvky. Na látkách se objevují rostlinné motivy drobných kvítků, velkých květů, geometrické vzory, figurální a figurativní motivy, abstrakce ve vzorech, modrotisk, kašmirové vzory ve své klasické podobě nebo jenom jejich základní prvek – esovka. Na látkách v různých dobách jsou rostlinné motivy v realistické nebo stylizované podobě rozevláté, jakoby v pohybu a na ploše umístěné nepravidelně, jindy jsou stroze, pravidelně a bez pohybu rozesety po ploše. To vše je možné ve sbírce vzorníků vysledovat. Ve světě módy se neustále něco opakuje a vrací, i když vždy trochu pozměněné a něčím nově doplněné. Snad jedině krajkový vzor se ve své klasické podobě dosud mezi módní trendy nevrátil.

Závěr

V dobách před vznikem kartounářství vzorované látky existovaly. Vzory na látkách byly vyšíváné nebo vytkávané. Tyto vzorované oděvy byly velmi pracné a drahé, mohli si je dovolit jenom bohatí z řad aristokracie. Vyšíváných a vytkávaných oděvů nebylo mnoho, každý takový kousek byl uměleckým dílem, úroveň a kvalita byla vysoká. Se vznikem kartounářství se úroveň vzorů snížila tak, jako se změnil vkus spotřebitele.

Dnes, kdy vzorované látky jsou samozřejmostí, si těžko dovedeme představit, jakou radost dělaly lidem potištěné barevné látky, ze kterých si nechávali šít oděvy. Průměrně zámožní lidé nosili oděvy barevné, ale ne vzorované. Chudí lidé si šili oděvy z rezných nebarevných látek vyráběných podomácku. S trochou nadsázky můžeme říci, že přizpůsobení se módním trendům bylo jednou z příčin vzniku kartounářství. Ženy, ale i muži, nadchly vzory na oděvech a díky cenové dostupnosti tomuto trendu všichni podleli. Tato poptávka po vzorovaných bavlněných látkách trvala více než jedno století. Jako každé průmyslové odvětví procházelo kartounářství krizemi a konjunkturami v závislosti na ekonomických situacích, válečných konfliktech i zavádění strojní výroby. Nejen

krize a strojní výroba vedly nakonec k zániku tohoto odvětví. S příchodem druhého rokoka se změnil vkus spotřebitele, ženský módní svět se vrátil k hedvábným tkaninám a tato vrtkavost módy byla také jednou z příčin zániku kartounářství nejen v našem regionu.

POZNÁMKY

- 1/ Podrobněji se touto problematikou zabýval Břetislav Vojtišek v katalogu k výstavě Českolipské kartounové vzorníky s. 6–8 (separát z Muzejní a vlastivědné práce, 1970, roč. VIII (78), č. 1–4, s. 120–142).
- 2/ Podrobný popis výroby forem Břetislav Vojtišek, c. d. s. 8–9.
- 3/ Podrobněji se touto problematikou zabýval Břetislav Vojtišek, c. d. s. 5 a 18/5–17.
- 4/ Čerpala jsem hlavně z článků Luďky Letošníkové a Mileny Zeminové.
- 5/ Za poskytnutí informací k tomuto tématu děkuji p. Ladislavu Smejkalovi.
- 6/ Jednotlivé vzorníky – rozměry, popis vazby, zdobení, filigrány, počet listů, číslování a stručný popis vzorů zpracoval Břetislav Vojtišek, c. d. s. 10–15.
- 7/ Za poskytnutí informací k tomuto tématu děkuji Dr. Havlíkovi z Textilního muzea v České Skalici
- 8/ O datování vzorníků se pokusil Břetislav Vojtišek, c. d. s. 15–17.
- 9/ Pojem lipské šátky byl vžitý, při popisu lidových krojů se tento název používá. Lipské šátky se staly součástí vzorů v oblastech Vyškovska, Brněnska, Hané.

LITERATURA

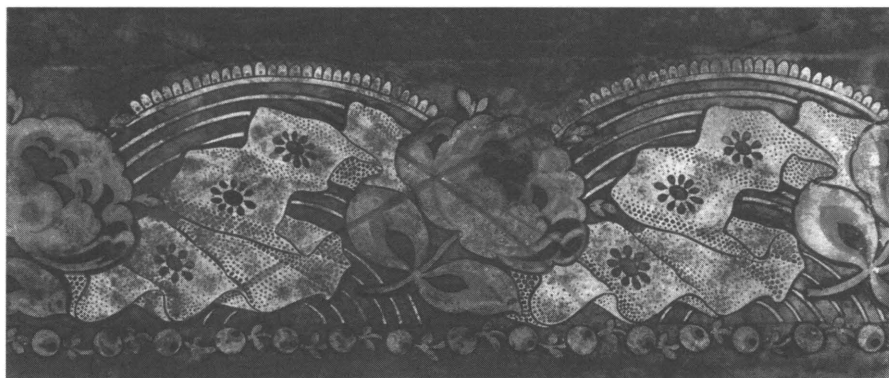
- Hejzlar, J. 1979: O textilním dezénu. ÚBOK. Praha.
- Klíma, A. 1955: Manufakturní období v Čechách. ČSAV. Praha.
- Kunz, L. 1950: Lidový kroj ve Šlapanicích u Brna. Časopis Moravského musea vědy společenské, roč. 2, č. 2, s. 367–412.
- Letošníková, L. 1956: Ornamentika textilního tisku v první polovině XIX. Století. Tvar, rok 1956, s. 55–59.
- Ludvíková, M. 1967: Kroj na Vyškovsku. Časopis Moravského musea vědy společenské, roč. 52, s. 183–216.
- Morant, H. 1983: Dějiny užitého umění. Odeon. Praha.
- Svobodová, V. – Štika, J. 1964: Hanácký kroj v literárních a ikonografických pramenech do poloviny 19. století. Český lid, roč. 51, s. 129–138.
- Vojtišek, B. 1970: Českolipské kartounové vzorníky. Katalog k výstavě. (Separát z Muzejní a vlastivědné práce, roč. VIII (78), č. 1–4, s. 120–142).
- Vojtiškovi, B. a M. 1993: Českolipsko textilní 5. Část: Dílny na krásu a bohatství. Českolipský deník, roč. 1, č. 82, s. 9.
- Vojtiškovi, B. a M. 1993: Českolipsko textilní 6. Část: Nic nového pod sluncem. Českolipský deník, roč. 1, č. 96, s. 9.
- Vojtiškovi, B. a M. 1993: Českolipsko textilní 7. Část: Celý svět na kapesníku. Českolipský deník, roč. 1, č. 103, s. 9.

Zeminová, M. 1974: Barokní textilie. UPM. Praha.

Zeminová, M. 1991: České tištěné tkaniny první poloviny 19. Století a průmyslový kabinet ve Vídni. Časopis Národního muzea řada historická, roč. 160, s. 55-71.

Obr. 1. Textilní vzorník. Foto V. Štěpánský.

Obr. 2. Rostlinný motiv – plastičnost vzoru umocňují podkreslené půlkruhy pod květinou a stuhou. Foto V. Štěpánský.

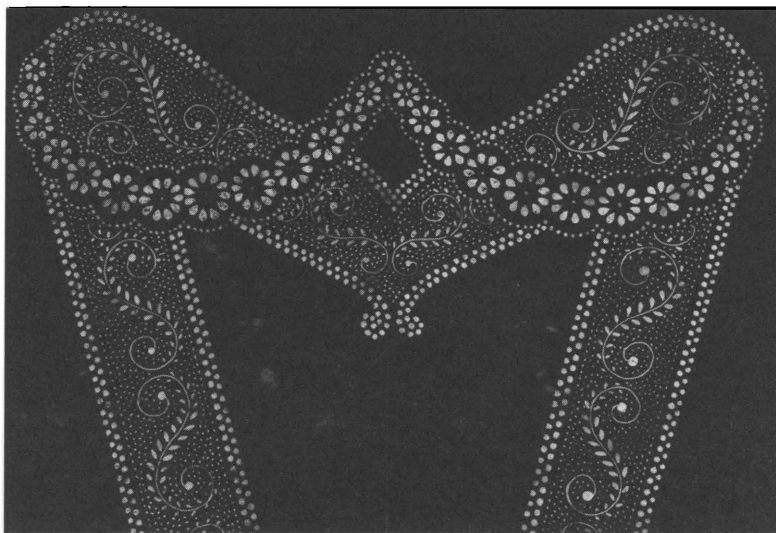
Obr. 3. Rostlinný motiv – realisticky zobrazená růže s pomněnkami se střídá s abstraktně vyobrazenou květinou. Foto V. Štěpánský.

Obr. 4. Lem šátku s rostlinným motivem využívaný při výrobě lipských šátků. Foto V. Štěpánský.

Obr. 5. Rohová kytice z období biedermeieru využívaná při výrobě lipských šátků. Foto V. Štěpánský.

Obr. 6. Modrotisk s krajovým motivem vytvořený geometrickými prvky. Foto V. Štěpánský.

Obr. 7. Kašmírový vzor s použitím esovky vyznívá abstraktně. Foto V. Štěpánský.

Obr. 8. Na tomto vzoru převládá motiv geometrický nad rostlinným. Foto V. Štěpánský.

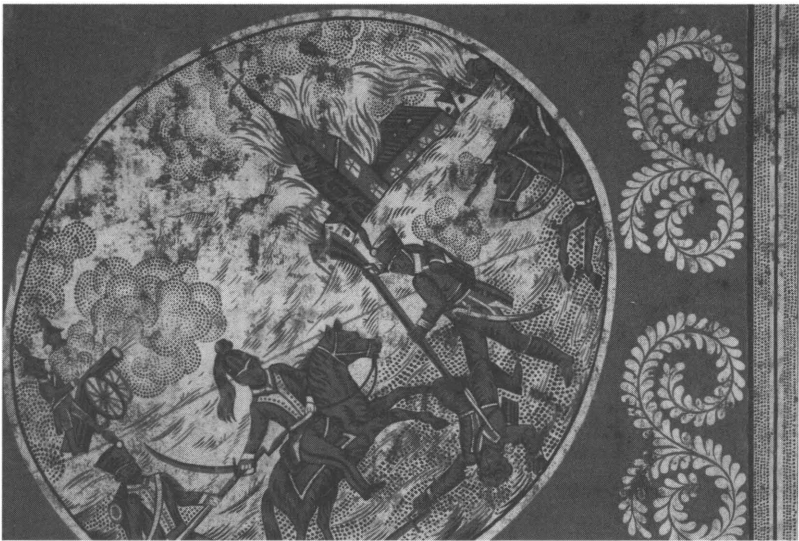

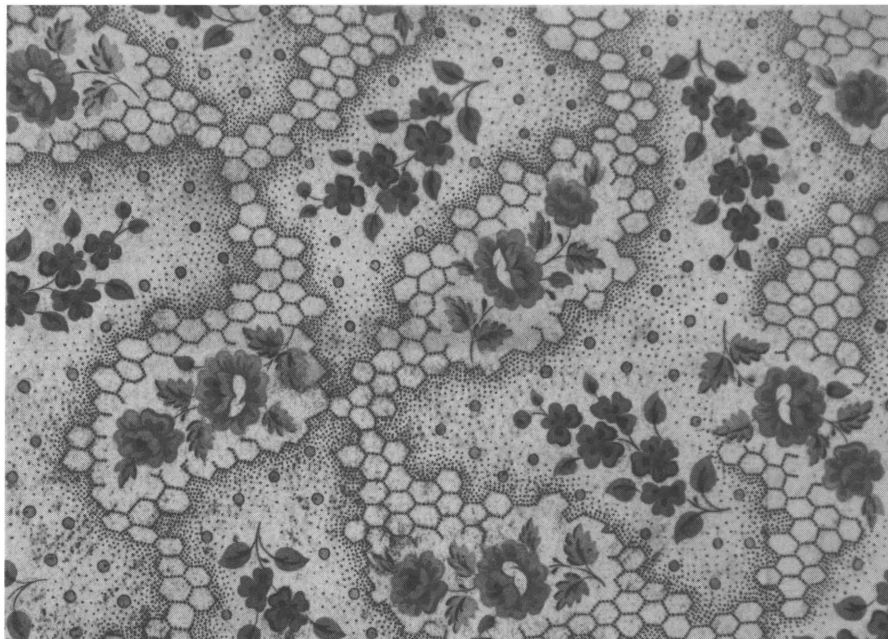
Obr. 9. Vzor patřící do skupiny zoomorfních. Foto V. Štěpánský.

Obr. 10. Figurativní vzor z období romantismu. Foto V. Štěpánský.

Obr. 11. Figurální vzor s válečnou tematikou. Foto V. Štěpánský.

Obr. 12. Na tomto vzoru se prolíná motiv geometrický, abstraktní a rostlinný s realisticky zobrazenými květinami (růže a mochna). Foto V. Štěpánský.

Obr. 13. Typický krajkový vzor používaný na lemy šátků. Foto V. Štěpánský.

DROBNOSTI

MANOVÉ ZÁKUPSKÉHO PANSTVÍ V DOBĚ PŘEDBĚLOHORSKÉ

Martin Aschenbrenner

Manové byli ve středověku šlechtici, kteří drželi nemovitost (dvůr, vesnici), k níž se vázala nějaká služební povinnost (většinou služba ve vojsku) vůči pánovi manství. Manský systém vznikl nejprve při královských hradech, ale ty se často dostávaly do rukou šlechty. Manové podléhali zvláštnímu právu. Již na počátku 16. století byl manský systém v krizi a rychle se rozpadal. Problematika manského systému však je u nás velmi málo prozkoumána.^{1/}

I zákupské panství mělo několik manů, zprávy o nich jsou však velmi kusé. Pokusím se zde zatím známé informace o těchto manstvích shrnout.

Prvními známými majiteli Zákupska byli páni ze Smojna, připomínáni zde v letech 1315, 1359 a 1363, v roce 1365 pak již jen jako manové Vartenberků. Později drželi páni ze Smojna patrně některé dvory v okolí opět jako manové Vartenberků.^{2/} Zpráv z tohoto období je však velmi málo a jsou kusé, takže lenní systém zákupského panství nelze pro tuto dobu ani hypoteticky rekonstruovat. Poněkud více zpráv máme pro 16. století a ty se zde pokusíme vypsát a uvést alespoň v náznaku do souvislosti.

Zákupské panství získali někdy mezi lety 1460 a 1493 Berkové z Dubé. V roce 1502 při dělení dosud nedílného majetku získal zákupské panství spolu s panstvím Milštejn Václav Berka z Dubé, který je vlastnil nejdéle do roku 1504, kdy celý tento svůj majetek prodal strýci Petrovi.^{3/} V roce 1518 koupil pak panství Zákupy od Petrových dětí jejich bratranec Zdislav Berka z Dubé a v roce 1532 přikoupil ještě panství Milštejn. Obě tato panství pak již zůstala spojena a označovala se jako panství zákupské. Po smrti Zdislava Berky z Dubé v roce 1553 zdědil tento majetek syn jeho bratrance Zbyněk Berka z Dubé a po jeho smrti v roce 1578 následovali Zbyňkovi synové Jan, Jindřich a Václav. Protože první z nich

byl ještě téhož roku zavražděn a další dva byli nezletilí, spravovala majetek jako poručnice Markéta Adršpachová. Po časně Jindřichově smrti se stal jediným majitelem zákupského panství Václav Berka z Dubé. Panství se ujal nejdříve 1590. Zemřel v roce 1608 a majetek za nezletilé sirotky spravovala jeho sestra Eliška, provdaná Novohradská z Kolovrat. Nemohla však splatit velké Václavovy dluhy, a tak požádala císaře Rudolfa II. o povolení celé panství prodat. To jí sice bylo uděleno, ale k prodeji nakonec došlo až v roce 1612, když nabyl zletilosti nejstarší ze sirotek Zbyněk. Panství tehdy zakoupil manžel jeho tety Elišky Jan Novohradský z Kolovrat.

O manech zákupského panství a majetku, který s nimi souvisí, máme z této doby následující informace:

- 1) Smlouva o rozdělení majetku mezi Berky z Dubé z 31. prosince 1502. Václavu Berkovi z Dubé, kterému tehdy připadla později spojená panství Zákupy a Milštejn, připadli manové Liebenau a Šebestián z Prorubí. „Zda se místo sedění týká pouze druhého uvedeného či obou, těžko říci... Jméno prvního leníka svádí ke spojení s rodem Liebenauerů z Heřmaníček, kteří se zde připomínají ve 2. polovině 16. století.“^{4/}
- 2) Závěť Zdislava Berky z Dubé z 30. května 1553 se o manech vůbec nezmiňuje a neuvádí mezi jeho majetky ani ten, který zde výše i níže v souvislosti s nimi uvádíme (tj. Prorubí, Vlčí Důl a Skalici). Mluví se zde však o Kašparovi z Gerštorfu, zákupském úředníkovi, kterému Zdislav Berka z Dubé odkazuje 100 kop grošů.^{5/}
- 3) Urbář panství Zákupy z roku 1560. Na konci urbáře za všemi původními zápisy (následují ještě pozdější zápisy o prodeji pozemků) vypočítává urbář many zákupského panství. Jsou to: Kasper z Geršdorfu, zákupský hejtman, na statku Prorubí, Andres a Wentzel von Liebenau na statku Vlčí Důl a Langehans a Jorge Wolf ve vsi Skalice, která jinak patří k panství Libchava.^{6/} Právě tato zpráva mě přiměla k napsání tohoto příspěvku. Přesnou citaci z urbáře uvádím v příloze. V soupisu vesnic s poddanskými povinnostmi se ves Vlčí Důl (ani dvory v Prorubí a ve Skalici) neobjevují. Podle téhož urbáře patřila Kašparovi z Geršdorfu, zákupskému hejtmanovi, také poddanská usedlost v Kamenici, z níž platil 1 kopy a 6 grošů, 2 slepice na Vánoce a celkem 11 dní roboty ročně.
- 4) Výpisky z kroniky faráře Valentina Frumalda z Dobranova:
  - a) V roce 1561 se zmiňuje Kašpar „Görschdorffer“ z Prorubí, hejtman Zbyňka Berky z Dubé.^{7/}

- b) 9. září 1594 koupil pan Václav Berka z Dubé od zemana „Caspera Girschdorfa“ dvůr Prorubí za 5000 kop.^{8/}
- c) V roce 1594 vlastnila Markéta Adršpachová Berkovna z Dubé a z Náchoda ve Skalici jeden dvůr (Vorberig).^{9/}
- d) 14. září 1600 zemřel ve Skalici Hensel Liebenawer, panoš (Edelknab) pana Václava Berky z Dubé.^{10/}
- e) 9. února 1600 je jmenován při křtu mimo další osoby „zeman N. Liebenauer z Heřmanic na Vlčím Dole, hejtman na Zákupcech“.^{11/}
- 5) Článek A. Paudlera o Liebenauerech z Heřmaniček, sestavený především na základě studia kroniky Valentina Frumalda, na niž u jednotlivých faktů odkazuje. A. Paudler výslovně praví, že jedna větev této rodiny byla usazena na Vlčím Dole. Uvádí dále jednotlivé členy této rodiny a snaží se najít (byť často hypoteticky) rodovou souvislost mezi nimi. Nejčastěji se podle něj připomíná zeman „Nickel Liebenauer von Hermsdorf auf Wolfesthal,“ poprvé 1587, naposledy 1607, v letech 1601 a 1602 jako hejtman na Zákupcech. Jeho manželkou byla Anna rozená Schymbachová (Schimbachin), která zemřela 26. ledna 1599 na Vlčím Dole. Nickel měl dcery Annu a Marii, z nichž první měla dceru Annu, pokřtěnou (nejspíše v Dobranově) 17. června 1601 a zemřelou 15. března 1604. V roce 1600 se také připomíná Nickel Liebenauer mladší, podle Paudlera nejspíše syn přechozího.^{12/}
- 6) Závěť Evy Tendlové z roku 1603. Eva Tendlová byla dcerou pana Karla z Biberštejna na Děvině a provdala se za Jetřicha Jiřího Berku z Dubé, majitele části České Lípy. Mezi manžely však došlo k neshodám a Eva nakonec Jetřicha Jiřího opustila a žila u svého otce na Děvině. Po smrti svého manžela se provdala podruhé, a to za Virgilia Tendla z Čal a Eknfeldu. Z prvního manželství měla Eva Tendlová dvě děti, totiž Adama Berku z Dubé, který zdědil po otci část České Lípy, a Annu Berkovou, provdanou za majitele zákupského panství Václava Berku z Dubé († 1608). Dne 11. října sepsala Eva Tendlová svou závěť a odkázala v ní svůj veškerý majetek manželovi s tím, že po jeho smrti připadne jejímu zeti, zákupskému pánovi Václavu Berkovi z Dubé. Proti této závěti však zvedl v roce 1604 odpor syn zemřelé Adam Berka z Dubé. Ve svém zdůvodnění uvádí mimo jiné, že mocný list od krále jí umožňuje odkázat pouze statky dědičné a zápisné, avšak Eva odkazuje i usedlosti poddanské, které jí daroval její manžel, a vypočítává, že „statek Bernštejn ve vsi Vlčím Dole jest statek a dvůr manský pod léno Mikuláši Lybnaurovi z Hermsdorfu a na Vlčím Dole náležející. Item dvůr ten

ve vsi Gecendorfu jsou na gruntech Václava mladšího Berky z Dubé a Lipého na Zákupí...“.^{13/} Pod pojmem „manský“ se v tomto případě patrně míní „poddanský“. Ze zápisu tedy vyplývá, že Vlčí Důl držel příslušník rodiny Libnaurů.

- 7) Inventář panství Zákupy z 25. října 1608. Jedná se o inventář panství pořízený po smrti Václava Berky z Dubé úředníkem úřadu desek zemských. Na rozdíl od urbáře z roku 1560 se zde objevuje „přenubský dvůr“ (nepochybně tedy Prorubí; uvádí se tu ratejna se stolem, kamny, nádobím a peřinami pro děvečky, dále pak domácí zvířectvo a zásoby obilí), „dvůr Volfstal“ (uvádí se zde světnice nahoře se stolem, almarou, kamny, peřinami pro děvečky a dále opět stav domácího zvířectva a sklizeného obilí a jiných plodin a nářadí) a „dvůr lognovský“ (nepochybně tedy Skalice; zde se uvádí tvrz s velkou světnicí, kde stál stůl, komora v novém stavení se dvěma postelemi a příslušenstvím, malá komora s prázdnou postelí, komora za malou světničkou s postelí, mázhaus se stolem, dvěma starými almarami s cínovým nádobím a šaty, nová almara, stolní prádlo a kuchyňské nádobí; dále se uvádí ratejna se stolem, kamny, peřinami pro děvečky, stav domácího zvířectva a nářadí; dále zde byla sladovna, pivovar a mlýn).^{14/}
- 8) Trhová smlouva z 31. července 1612, kterou se zákupské panství prodává Janu Novohradskému z Kolovrat. Ve výčtu příslušenství k panství se mj. uvádí: „ves Vlčidal celá s krčmou vejsadní“, na jiném místě dvůr „třetí v Prorubech, čtvrtý dvůr ve Vlčím Dole, ... šestý dvůr v Langenowie s krčmou vejsadní, což tu jest“, na jiném místě „mlejn v Lange-nowie, jinak v Skalici“.^{15/}

Z výše uvedených údajů ovšem nelze zcela sestavit obraz manského systému zákupského panství, přesto však z nich lze vyvodit alespoň následující částečnou představu.

Asi nejlépe lze dokumentovat manství v Prorubí (dnes Nové Zákupy). Je zřejmé, že manství tvořil dvůr, nejsme však informováni o vlastním obydlí mana. Tím byl v roce 1502 blíže neznámý Šebestián, nejméně v letech 1553–1561, ale možná již dříve i později, Kašpar z Gerštorfu. Dne 9. září 1594 majitel zákupského panství Václav Berka z Dubé tento dvůr vykoupil za 5000 kop od Kašpara mladšího z Gerštorfu, snad potomka předchozího známého mana téhož jména. Známe zde tedy dobu i způsob zániku manství.

Mnohem méně jsme informováni o Vlčím Dole. J. Panáček uvádí, že Vlčí Důl náležel v letech 1471–1481 k lipskému tržnímu obvodu a pak

se objevuje až v roce 1598 jako součást zákupského panství.^{16/} Na základě výše uvedeného se domnívám, že důvod „záhadného mlčení“ o Vlčím Dole může spočívat v tom, že celá tato vesnice byla manstvím, na rozdíl od zbylých dvou, kde k manství náležel pouze dvůr s případným dalším hospodářským příslušenstvím. Můžeme zde prokázat tyto many: v roce 1560 Andres a Wentzel von Liebenau, patrně v letech 1587–1607 Mikuláš (Nickel) Liebenauer z Heřmaniček, kolem roku 1600 zákupský hejtman.^{17/} Ve světle těchto faktů lze předpokládat, že z J. Panáčkem uváděných manů v roce 1502 (viz výše bod 1) se jako místo sedění Prorubi vztahuje pouze k Šebestiánovi a „Liebenau“ by mohl být skutečně člen rodiny Liebenauerů, u něhož nebylo zapsáno místo sedění, kterým by mohl být nejspíše právě Vlčí Důl. Dobu ani způsob zániku manství neznáme, muselo k němu dojít mezi lety 1604, kdy se uvádí Mikuláš Libnaur, a 1608, kdy se již Vlčí Důl (i se zásobami) uvádí v inventáři panství jako dědictví po Václavu Berkovi z Dubé. Pro zajímavost uveďme, že „Mikuláš Lybnaur“ je ve stejném inventáři uveden jako věřitel Václava Berky z Dubé.^{18/} Ani zde nemůžeme říci nic o manově sídle.

Ještě složitější je otázka majetku zákupského panství ve Skalici. Zatím první zprávu o něm máme právě z urbáře z roku 1560, kdy na něm seděli „Langehans a Jorge Wolf“, avšak ze zápisu nelze říci, zda „Wolf“ je příjmení obou, nebo příjmení Jorgeho či jeho druhé křestní jméno. Neuvádí se zde ani žádný predikát, takže se zdá, že se mohlo jednat o osoby neurozené. V letech 1594–1598 mohla toto manství vlastnit Markéta Adšpachová z Dubé, avšak nelze říci zcela jednoznačně, že uvedená zpráva se vztahuje k tamějšímu zákupskému manství, nehledě k tomu, že v tomto případě se jedná o poznámku autora (bez udání pramene), nikoliv citaci z pramene. Ještě méně jisté by bylo přisoudit toto manství v roce 1600 zemřelému Henselovi Liebenaurovi. Je jisté možné, že jako příslušník rodiny zákupských manů na Vlčím Dole mohl obdržet skalické manství, avšak zápis o něm nehovoří jako o držiteli tamního dvora. Zemřít tam mohl například na návštěvě.^{18/} Rovněž dobu a způsob zániku skalického manství nemůžeme určit, muselo však k němu dojít rovněž před rokem 1608, kdy se již uvádí v inventáři jako majetek po zemřelém Václavu Berkovi z Dubé. Stejně tak zatím není jisté, kdy a jak se tento majetek později od zákupského panství oddělil. Na rozdíl od ostatních dvou manství zde jsme informováni v roce 1608 o obydlí mana, jímž byla tvrž, dokonce zčásti nově vystavěná. Popis činí dojem prostor ještě nedávno obývaných, a tak je snad pravděpodobné, že k zániku zdejšího manství došlo krátce před rokem 1608. Také další zdejší příslušenství se zdá být

bohatší než u Prorubi a Vlčího Dolu. Byl zde pivovar se sladovnou a mlýn, v roce 1612 se dále uvádí krčma.

Tento příspěvek přináší z různých pramenů posbírané střípky informací, které alepoň v náznaku ukazují manský systém zákupského panství, z nichž asi nejzávažnější je zpráva ze zákupského urbáře. Je pravděpodobné, že řada dalších pramenů se objeví v budoucnu, a tak si lze přát, aby se to, co zde předkládáme, stalo základem pro další výzkum.

POZNÁMKY

- 1/ Panáček, J.: Rod pánů ze Smojna, Muzejní a vlastivědná práce 44 – Časopis Společnosti přátel starožitnosti 114, 1–2, 2006, s. 17.
- 2/ Macek, J.: Jagellonský věk v českých zemích, Praha 1994, s. 79–89.
- 3/ Panáček, J.: Dělení Berků z Dubé v roce 1502. Bezděz 13, 2004, s. 35 a 38.
- 4/ Panáček, J.: Dělení Berků z Dubé v roce 1502, s. 36.
- 5/ Národní archiv Praha, Stará manipulace, i. č. B 6/43, Závět Zdislava Berky z Dubé. Kašpara z Gerštorfu, pravděpodobně téhož, o němž se mluví v závěti, uvádí jako hejtmana na Zákupech také v letech 1553–1556 A. Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze království Českého X, Praha 1932, s. 316.
- 6/ Národní archiv Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, i. č. 27, kniha č. 27, bez foliace.
- 7/ Wiechowsky, A.: Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Club 34, 1911, s. 93.
- 8/ Tamtéž, s. 94.
- 9/ Tamtéž, s. 87. Markéta Adršpachová byla poručnicí Václava Berky z Dubé, zemřela v roce 1598 (tamtéž, s. 103).
- 10/ Tamtéž, s. 106.
- 11/ Tamtéž, s. 107.
- 12/ Paudler, A.: Studien zur nordböhmisches Specialgeschichte, Program des K. K. Ober-Gymnasium zu B. Leipa am Schlusse des Schuljahres 1878, B. Leipa 1878, s. 22–23. U všech uvedených informací odkazuje A. Paudler na přesné místo ve Frumaldově kronice. Úzké vztahy Liebenauerů s farářem Frumaldem (jeho časté povzdechy nad špatnou výchovou v rodině Liebenauerů, vánoční dary, které od nich dostával) svědčí rovněž o tom, že rodina byla usazena poblíž Dobranova.
- 13/ Národní archiv Praha, Desky zemské větši, 132, C 9 (závět a první juxta).
- 14/ Státní oblastní archiv Třeboň, Cizí rody, registratura, Berka z Dubé 9. Publikováno v Aschenbrenner, M.: Zákupský inventář z roku 1608. Bezděz 14, 2005, s. 223–240.
- 15/ Národní archiv Praha, Desky zemské větši 185 K 10.
- 16/ Panáček, J.: Dělení Berků z Dubé v roce 1502, s. 28.
- 17/ A. Paudler (Studien, s. 22) ho sice uvádí v letech 1587–1607, ale nevypočítává, zdali je vždy jmenován „na Vlčím Dole“. Z kontextu článku je však zřejmé, že tomu tak patrně bylo. Proto již nevypočítáváme konkrétní zmínky o Mikuláši (Nickelovi) podle Paudlera ani podle Wiechowského, neboť spadají do uvedeného časového rozpětí.

- 18/ Aschenbrenner, M.: Zákupský inventář z roku 1608, Bezděz 14, 2005, s. 239; nárokoval si částku „přes 1500 kop“. Tentýž si nárokoval peníze na Václavových dědicích i nadále, až svůj nárok postoupil jiné osobě. V deskách zemských (DZV 136, M25–M30) je mu uznáno 3383 kop grošů míšeňských. Komu a kdy dluh postoupil, je uvedeno v juxtě, která však je téměř nečitelná (snad to bylo v roce 1614).
- 19/ A. Paudler (Studien, s. 23) uvádí, že se Hensel během velkého moru zdržoval se svým pánem (tj. Václavem Berkou z Dubé) ve Skalici.

POUŽITÉ PRAMENY

Národní archiv Praha:

Desky zemské větší 132, C 9; 136, M 25–M30; 185 K 10.

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, i. č. 27, kniha č. 27, bez foliace.

Stará manipulace, i. č. B 6/43, Závěť Zdislava Berky z Dubé.

Státní oblastní archiv Třeboň, Cizí rody, registratura, Berka z Dubé 9.

POUŽITÁ LITERATURA

Aschenbrenner, M.: Zákupský inventář z roku 1608, Bezděz 14, 2005, s. 223–240.

Macek, J.: Jagellonský věk v českých zemích. Praha 1994.

Panáček, J.: Dělení Berků z Dubé v roce 1502, Bezděz 13, 2004, s. 23–48.

Panáček, J.: Rod pánů ze Smojna, Muzejní a vlastivědná práce 44 – Časopis Společnosti přátel starožitností 114, 1–2, 2006, s. 13–31.

Paudler, A.: Studien zur nordböhmisches Specialgeschichte, Program des K. K. Ober-Gymnasium zu B. Leipa am Schlusse des Schuljahres 1878, B. Leipa 1878.

Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze království Českého X. Bolešlavsko. Praha 1932.

Wiechowsky, A.: Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 34, 1911, s. 81–113.

Přiloha

Zápis z urbáře z roku 1560

Lehen Leute So auff
Der Herrschaft Reichstadt

Kasper von Gersdorf die Zeit Hauptman auf Reichstadt
Helt das gans Gut Prerub Inbesitz und thuet dem Hern S. Gy.
auff Baide Manschafften an herlikeiten und Hoffe dienen
wormoge Ihm S. Gn. Daruber gegeben Lehen Bruft.

Andres und Wentzel von Liebenau
(...)alden das gut Welfstal In besitz
sind auch dem Hern S. Gn. Vormoge Ir. Gn.
Gegebenen Lehen Br(...)pf, die hoffedinste
(...) thun.

Im Dorfe Langenau Wohnen
Langehans und Jorge Wolff. Desgleich
Bey Batzer Zur Lubichen auf freien Gut-
tern Welche S. Gn. Regen, Reichstadt
mit der Manschaft Herlichkeit und under-
teinkeit Zugehoren.

FERDINAND V. A JEHO DVŮR V KORESPONDENCI SVÝCH ÚŘEDNÍKŮ

Martin Aschenbrenner

Úvod

Již v minulých ročnících Bezdězu jsme věnovali pozornost císaři Ferdinandovi V. Dobrotivému, který před polovinou 19. století získal do soukromého vlastnictví bývalé statky toskánské větve Habsburků v Čechách a v letech 1851–1874 pobýval každoročně (s výjimkou roku 1866) na zámku v Zákupcích.

Osoba císaře Ferdinanda byl donedávna téměř neznámá a tím pádem i dosti schematizovaná. Důležitý obrat v jejím vnímání přinesla kniha G. Hollera.^{1/} Trpí sice určitou nevyvážeností, ale přesvědčivě představuje císaře Ferdinanda jako člověka sice dosti nemocného, ale nikoliv duševně zaostalého. Období po jeho abdikaci v roce 1848 se však věnuje pouze okrajově. To spolu s potřebami zákupského zámku prezentovat zajímavější dobu Ferdinanda V. vedlo ke snaze věnovat pozornost tomuto císaři v období po abdikaci, a to zejména ve vztahu ke zdejšímu regionu. Ukázalo se, že možnost poznání tohoto tématu není tak beznadějná, jak se zprvu zdálo. A tak jsme se věnovali jako pramenu místním novinám, zákupské děkanské kronice, která stojí na pomezí pramene úředního a osobního, a dvorním knihám denních hlášení, typickému úřednímu pramenu.^{2/} Pro poznání doby Ferdinanda V. a jeho pobytů v Zákupcích a působení ve zdejších kraji máme i řadu dalších, většinou drobnějších úředních pramenů (např. kroniky různých okolních vsí a měst, korespondenci s úřady apod.). Stále nám však citelně chybí výraznější pramen osobní povahy, který by ilustroval poněkud plastičtěji každodennost u dvora císaře Ferdinanda. Pramenem tohoto druhu může být do jisté míry korespondence mezi úředníky dvora císaře Ferdinanda a hospodářskou správou, respektive zámeckou inspekcí v Zákupcích. Jak bude patrné z následujícího, nejednalo se totiž o korespondenci s čistě úředním obsahem.

Dne 18. prosince 1847 zemřela sestra císaře Ferdinanda V., bývalá manželka Napoleona I. a matka jeho syna Napoleona II. zvaného Orlik, Marie Luisa. Podle starších dohod získal touto chvílí vládnoucí císař, tedy Ferdinand V., bývalá toskánská panství v Čechách, mj. i Zákupy a Horní Polici na Českolipsku. Předávací práce se protáhly a do desek zemských byla vlastnická změna zapsána až v roce 1849. Mezitím, 2. prosince 1848, se Ferdinand V. vzdal trůnu a přesídlil na Pražský hrad. Počátkem roku 1850 si za svá letní sídla zvolil zámky v Zákupcích a Ploskovicích. Léto roku 1850, stejně tak jako to předchozí, strávil však se svým dvorem v Innsbrucku, neboť oba zmíněné zámky nebyly obyvatelné. Od roku 1770 v nich totiž vrchnost nepobývala a koncem 18. století byla rozprodána i většina jejich zařízení.

V zimě 1850–1851 proběhla tedy úprava zámeckých interiérů v Zákupcích (práce v Ploskovicích se protáhly až do roku 1854). Zámek měl tehdy jediného zaměstnance, a to seřizovače hodin (nepochybně věžních na věžičce předzámčej). Tuto funkci zastával ke svému řemeslu zákupský zámečník Ignác Ducke.^{3/} Ojedinelé záležitosti týkající se zámku řešil ředitel panství (po zrušení poddanství ředitel statku).^{4/} Tento stav byl pochopitelně neudržitelný, a tak bylo počátkem roku 1851 nově systemizováno místo zámeckého inspektora a od 15. února 1851 do funkce jmenován Franz Sahulle.^{5/} K jeho povinnostem patřilo především vést inventář a starat se o něj a opatrovat na dobu pobytu dvora výpomocné pracovní síly. V praxi mu pak připadly ještě další úkoly, jako např. dohled nad dovážením a skladováním ledu, otvírání, zavírání a hlídání zámku v době probíhajících stavebních a řemeslnických prací apod.^{6/} Zámecký inspektor byl podřízen správě statku, avšak v době pobytu císaře a jeho dvora měl příkazy přijímat přímo od úřadu nejvyššího hofmistra. Různé problémy však bylo třeba mezi dvorem a zámeckým inspektorem vyřídit i mimo dobu pobytu císaře v Zákupcích. Adresátem korespondence, která se v takovém případě vedla, byla správa statku, respektive její ředitel, který měl s obsahem dopisu seznámit zámeckého inspektora, často však byly dopisy adresovány rovnou F. Sahullemu.^{7/} Autorů dopisů bylo více: dvorní čalouník Leopold Junigl nařizoval zaslání či oznamoval dodávku inventáře, zaslání inventáře pro císařovnu žádaly také císařovny komorné Vincencia Tanzi (20. 10. 1870 císařovnin mahagonový psací stůl a 23. 10. 1870 zapomenutý klíč k témuž stolu) a Josefína von Brioschi (22. 4. 1872 obraz sv. Františka), komorní podomek Bauer žádal z Ploskovic předměty zapomenuté při odjezdu (9. 10. 1862 hedvábná stínidla na lampy). Tón těchto dopisů je slušný, dle oslovení a závěru se leckdy zdá, že se pisatel

se zámeckým inspektorem poměrně dobře znal, avšak obsah se týká pouze jedné konkrétní věci, u Junigla věci více, ale nic jiného neprozrazuje.

Z toho se poněkud vymyká soubor dopisů od úředníků Josefa Ringlhana a Leopolda Pocheho. Zcela jednoznačně z nich vyplývá, že oba se s F. Sahullem znali lépe než ostatní členové dvora, Ringlhan byl dokonce patrně jeho příbuzný. Proto tyto dopisy obsahují nejen různé příkazy dvora, v nichž samotných je však leckdy skryta pro nás zajímavá informace, ale objevují se tam i různé osobní poznámky pisatelů o nich, přátelích a známých ode dvora, výjimečně i o samotném císaři. Protože se často vyskytuje v jednom dopise více drobností, které lze těžko shrnout, zařazujeme na konec tohoto příspěvku jejich přehled se stručným obsahem a zde si všimneme jen záležitosti závažnějších, zajímavých či obecněji se vyskytujících.

Dopisy Josefa Ringlhana

Josef Ringlhan byl jedním z úředníků kanceláře u dvora císaře Ferdinanda. O císařově dvoře nás zpravují příručky Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich vydávané každoročně ve Vídni. Bohužel se mi nepodařilo opatřit tyto příručky pro roky 1849–1855. V roce 1856 se zde již uvádí Josef Ringlhan jako jeden ze tří oficiálů.

Ve Státním oblastním archivu v Děčíně se dochovalo celkem 12 jeho dopisů F. Sahullemu. Jejich rozložení a obsah ukazují, že se jedná pouze o torzo korespondence. Jak již bylo řečeno, vyplývá z dopisů, že Ringlhan byl s F. Sahullem v příbuzenském vztahu a snad lze vyslovit i hypotézu, že tedy pocházel ze Zákupska. Dopisy začíná zásadně oslovením „Lieber Freund“ a končí slovy „Euer freundschaftliche ergeber Vetter“, „Euer aufrichtige Vetter“, „Euer achtungsvoll ergeben Vetter“, popř. „Euch herzlich grüssend“. „Vetter“ může znamenat „strýc“, „bratranec“, ale také obecně „příbuzný“. Stejně se označuje F. Sahulle v dopise Ringlhanovi z 27. května 1864. V závěru dopisů nechává Ringlhan pozdravovat nejen Sahulleho děti, ale i „paní tetu“ či „paní tetičku“, již někdy nechává též políbit ruku. Několikrát se zmiňuje také o Sahulleho dětech. Podle obyvatelské knihy Zákup měl F. Sahulle syny Adolfa (narozeneho 1841), Franze (4. 1. 1846) a Heinricha (6. 11. 1847) a dceru, u níž není uvedeno jméno ani časový údaj o narození.^{8/} V doušce k dopisu z 16. května 1862 činí Ringlhan bohužel ne zcela jasnou poznámku o jakémsi Franzim, který by snad mohl být Sahulleho synem, tehdy šestnáctiletým: „Wegen Franzis werde ich mehrere Kaufleuten Kommission geben“. V dopise z 19. prosince 1863

činí o Franzim další poznámku, jejíž část je bohužel nečitelná. Vyplyvá z ní, že Franzi je u Ringlhana a že je zdravý. V dopisech z 1. června 1864, 16. června 1864 a 18. května 1867 pak místo „děti“ pozdravuje výslovně „Marii Aničku“, což by tedy snad mohla být v obyvatelské knize jménem neuvedená Sahulleho dcera. Sám Ringlhan patrně rodinu neměl. Ve většině dopisů se zmiňuje o své sestře a z těchto zmínek vyplývá, že s ním jezdila na léto do Zákup. Žádný jiný rodinný příslušník se v nich nevyskytuje.

Ringlanovy dopisy jinak neobsahují žádná osobní sdělení ani klepy ode dvora, v podstatě tlumočí různé příkazy a opatření, avšak jedná se často o drobnosti, které bychom jinde marně hledali a které vrhají trochu více světla na každodenní život u dvora. Dopisy často obsahují sdělení či alespoň předpoklad termínu příjezdu dvora do Zákup a v této souvislosti ukládají různá opatření. Podstatná část dopisů se týká externistů, které měl zámecký inspektor najmout. S externisty jsme se setkali již v knihách denních hlášení, z nichž ovšem nebylo možné vyčíst, o co se vlastně jedná. Z dopisů je patrné, že tito lidé se starali o obsluhu jednotlivých členů dvora při jejich pobytu v Zákupěch, o obsluhu hostů a vypomáhali též ve dvorních provozech. Návrh na přijetí nové osoby na místo externisty podával Sahulle a zdůvodňoval jej leckdy chudobou dotyčné osoby. Při přijímání těchto lidí a změnách jejich konkrétního zařazení však hrály roli osobní motivy členů dvora.

Před příjezdem císaře dostával zámecký inspektor nařízeno několik dní vytápět a zároveň větrat pokoje, kromě posledního dne. Toto opatření mělo nepochybně jednak celkově proteplit dlouho do jara studený zámek, jednak lépe vyvětrat špatný vzduch z doby, kdy zámek nebyl obýván.

Důležitým příspěvkem k poznání císařova zdravotního stavu je dopis z Ploskovic z 8. června 1863. Podle něj lokajové Strondel a Fiala nosí císaře po schodech v přenosné židli a v této souvislosti se žádá posláni přenosné židle ze Zákup.^{9/} Dále sděluje, že císař používá jako oporu nohou pod stolem při jídle polštář. Proto má být takový vyroben i pro zákupskou jídelnu. Je zřejmé, že se jedná o novinky, a tak můžeme do léta roku 1863 datovat významné zhoršení pohyblivosti císaře Ferdinanda.

Další zajímavá zpráva (z 6. 6. 1863) se týká nákupu 60 kusů želv u firmy Martin a Riegl v Praze^{10/} a jejich dopravení do zákupské zámecké zahrady. O tom, že císař choval papoušky, se dovídáme odjinud,^{11/} avšak o želvách se nikde jinde zmínka nečiní.

Dopisy Leopolda Pocheho

Leopold Poche se rovněž uvádí v roce 1856 jako jeden ze tří oficiálů císařovy kanceláře. Osoba téhož jména se objevuje v účtech zákupského velkostatku jako písař vrchní správy v roce 1850 (dřívější účty nezkoumány), jako asistent vrchní správy v roce 1851 a stejně tak v roce 1852, avšak jen do konce října.^{12/} Je velmi pravděpodobné, že se jedná o téhož člověka, který byl ze správy velkostatku přijat do císařovy kanceláře.

Soubor devíti dochovaných dopisů spadá do let 1867–1874. Dopisy začínají stejně jako Ringlhanovy oslovením „Liebe Freund“ (jednou „Werther Freund“) a končí „Euer alten Freund“, „Euer aufrichtigen Freund“, „Euer aufrichtig ergebener Freund“, jednou také jen „Euer“. V závěru vždy pozdravuje obecně Sahulleho příbuzné, případně další přátele v Zákupcích, někdy konkrétněji manželku a dceru či dcerku. V dopise ze 7. února 1872 se výslovně zmiňuje o Sahulleho synovi, poručíku Heinrichovi, o němž evidentně F. Sahulle psal, že nepřišel domů na dovolenou. V dopise ze dne 8. listopadu 1873 se ptá na zamýšlenou cestu „slečny Marianny“ do Kutné Hory. O „M. Anně“ píše také 28. května 1874. Jedná se nejspíše o tutéž ženu, o které psal Ringlhan a kterou jsme hypoteticky označili za Sahulleho dceru.

V Pocheho dopisech se vyskytuje daleko více osobnějších údajů a poznámek než v Ringlhanových. Tyto poznámky mj. svědčí o tom, že se jednalo o skutečně blízké přátele. Se zvyšujícím se věkem pisatele i lidí okolo něj přibývá v dopisech zmínek o zdraví, či spíše o nemocech. Sám Poche si často stěžuje na své oči, unavené službou v kanceláři, někdy také na nohy. V dopisech z 16. a 24. června 1867 píše o „příteli R.“, který pobývá v Karlových Varech na léčení. Je pravděpodobné, že míni J. Ringlhana. V obou těchto dopisech se zmiňuje také o „slečně Marii R.“ a její cestě do České Kamenice. O „slečně M. R.“ píše také 9. června 1872. Mohlo by se jednat o připomínanou Ringlhanovu sestru. O nemocech J. Ringlhana a císařova zповědníka A. Bragata píše v dopise z 8. listopadu 1873.

Hlavním obsahem dopisů L. Pocheho jsou opět pokyny pro přípravu příjezdu císaře a jeho dvora. Zřídka se zabývá externisty. Spíše se jedná o záležitosti týkající se inventáře a přesuny jednotlivých dvořanů a sloužících do jiných prostor, než které obývali dříve. Opět se objevují také pokyny k vytápění a větrání pokojů.^{13/}

Přímo o císaři Ferdinandovi píše Poche 7. února 1872, že je mu dobře a že denně vyjíždí, zatímco císařovnu není kvůli nemoci nohy vidět již tři týdny ani v kapli. O císařových vyjížděčkách píše také 8. listopadu 1873.

V dopise z 9. června 1872 obsáhleji připomíná, jak neblaze se císaře Ferdinanda dotkla smrt jeho švagrové, arcivévodkyně Žofie.

Podrobněji než Ringhan se Poche zmiňuje o různých změnách u dvora. Snad jen zajímavostí může být zpráva o jmenování císařových kněžích P. Negrelliho a P. Kahla tajnými komořními papeže v dopise ze 7. února 1872. Ve stejném dopise ale oznamuje jmenování provizorního krmiče Franze Wojtěchowského, který byl dříve ohňostrůjcem (Feuerwerker). V dopise z 8. listopadu 1873 píše o jmenování ředitele stáji Hosaeuse od 1. listopadu a uvádí o něm, že byl dříve c. k. pojezdným (Bereiter) ve Vídni a předtím mistrem stáji zemřelého hraběte Ervína Nostice. O funkcích obou mužů bychom se ovšem odjinud dověděli, avšak stěží o jejich minulosti.

Řada drobných zpráv vrhá více světla na vzájemné vztahy lidí ode dvora a ze zákupského velkostatku. V dopise ze 7. února 1872 se Poche zmiňuje o smrti „našeho dobrého přítele Petterse“. Nepochybně se zde miní ředitel zákupského velkostatku.^{14/} V dopise z 24. června 1867 se objevuje poznámka o přiloženém lístku od dr. Tieftrunka, 8. listopadu 1873 pozdravuje nejen od Ringhanů, ale i od dr. Fischera, sám pozdravuje rodiny Zenkerů a Wolfů. Zmínění doktoři byli jedněmi z lékařů císaře Ferdinanda, Franz Zenker byl ředitelem statku, Julius Wolf byl v roce 1873 důchodním kontrolorem.^{15/} V doušce k témuž dopisu Poche sděluje, že ho před dvěma dny překvapila zpráva o sňatku Emmy Leitenbergerové a že to Sahulle asi již ví „od Rózy“. Leitenbergerové byli známými podnikateli. Jejich slávu založil koncem 18. století Johan Josef Leitenberger, který mj. vybudoval manufakturu v Nových Zákupech. Tu zdědil jeho syn Eduard. Eduardův bratr Ferdinand vstoupil do armády, avšak brzy byl penzionován a žil v Zákupech. Z těchto rodin nesla jméno „Emma“ pouze dcera Eduarda Leitenbergera, narozená roku 1838, nejspíše se tedy jedná o ni. Rózou pak snad mohla být jedna z dcer Ferdinandových (narozená 15. 4. 1854). Tato poznámka ukazuje také k živým vztahům lidí ode dvora s ostatními obyvateli Zákup, nejen se zaměstnanci velkostatku.

Závěrem se spíše s úsměvem zmiňme o posledním z dochovaných Pocheho dopisů (z 28. 5. 1874). Tlumočí jako obvykle příkazy v souvislosti s přípravami na příjezd císaře Ferdinanda do Zákup. Jsou celkem tři. První dva zabírají jen několik řádků. Asi polovinu dopisu pak tvoří příkaz třetí. V něm Poche informuje Sahulleho, že do Zákup dorazí mezi 1. a 6. červnem 12 věder plzeňského ležáku a mnohomluvně ho nabádá, jak má pivo uložit. Z textu je zřetelně znát, s jakým požitkem se starý nemocný úředník tomuto nápoji věnoval.

Závěr

Dopisy dvou úředníků císařovy dvorní kanceláře nejsou jistě prvořadým pramenem pro poznání císaře, jeho činů a doby. Přesto se výrazně podílejí na tom, že prostředí, které císaře Ferdinanda obklopovalo, můžeme alespoň trochu nazírat z jiného, poněkud „lidského“ úhlu. Jistě dobře přispívají do dnes velmi oblíbeného a rozvíjejícího se „oboru“ dějin každodennosti.

Katalog dopisů

V následujícím přehledu najde čtenář převyprávěný obsah dopisů. Neuvádíme zde úvodní a závěrečné zdvořilostní formule ani pozdravy členům rodiny. V závorkách vysvětlujeme stručně okolnosti, zejména jména či funkce jednotlivých osob, pokud již nebyly vysvětleny výše. Zkratky: R. – Ringlhan, S. – Sahulle, P. – Poche.

1) Dopisy Josefa Ringlhana

- a) Praha, 7. 5. 1862. R. žádá o podání zprávy, zdali externisté Mosik, Schafer a Schmied mohou letos opět přijet do Ploskovic, a pokud ano, pak mají přijet v neděli 18. 5. Schmied nemusí, neboť byl ustanoven nosičem vody. Pan dvorní rada (císařův „intendant“ Franz Geringer) odcestoval v neděli večer do Vídně, v pondělí večer přijel arcivévoda František Karel. R. i sestra jsou zdraví.
- b) Praha, 16. 5. 1862. R. sděluje, že císař cestuje do Ploskovic ve čtvrtek 21. 5., prosí poslat externistu Antona Schafera do Ploskovic pro cukrárnu, má tam dorazit 20. 5. v poledne. Douška o Franzim viz výše.
- c) Ploskovic, 3. 6. 1863. Již delší čas se říká, že Anna Waworová již letos nebude externistkou v cukrárně a že ji má nahradit paní Wa-geová. Kandidátky se však mají ohlásit u pana dvorního rady, ten se na to sám ptal, a tak pokud Anna Waworová již nenastoupí, má S. vyhotovit seznam kandidátek a napsat mínění, které by byly vhodné. Císař snad přesídlí do Zákup ve 14 dnech.^{16/}
- d) Ploskovic, 8. 6. 1863. Císař je nyní při svých vycházkách nošen po schodech nahoru a dolů v Ploskovicích přítomnými lokaji Strondelem a Fialou v přenosné židli. Při odjezdu nemůže být tato židle upotřebena v Ploskovicích a hned v Zákupech, proto se nechává pan dvorní rada ptát po jedné přenosné židli uskladněné v Zákupech, snad oné, která byla jednou v roce 1851 použita pro císařovnu. Ptá se, jestli by v ní mohl být císař v den svého příjezdu nesen nahoru po schodech. Oba lokajové přibydou do Zákup současně

s císařovým vozem, ale pro všechny případy mají být u schodů připraveni dva silní nosiči, kteří by při možném zpoždění lokajů mohli císaře vynést nahoru. Císař používá v tabule polštář pod nohy „ke zvýšení a opoře nohou“, vyrobil jej čalouník Růžička. Takový se má vyrobit i v Zákupcích: délka 24 palců, šířka 18 palců, výška 3 palce, potáhnout nábytkovou látkou co nejpodobnější barvy, jako je v jídelně, snad plyšem nebo jinou vlněnou látkou. Látky má být opatřena tak, aby se polštář na naleštěné parketové podlaze nesmekal. Den příjezdu do Zákup není ještě znám, mluví se o 16. a 18. květnu. Výjimce Anny Waworové nestojí žádná překážka v cestě(?).

- e) Ploskovic, 6. 6. 1863. Včera naložil u Martina a Riegla povozník Knobloch 60 kusů želv pro Zákupy. Prosí věnovat „při příjezdu do Zákup této početné společnosti náležitě přijetí“, předat dvornímu zahradníkovi, který jim má věnovat dobrou péči, bedna či koš se má nechat okamžitě otevřít. Císař je může chtít při příjezdu hned vidět. Odjezd z Ploskovic v sobotu. Ráno ještě návštěva mistodržitelského rady dr. Löschnera (jeden z „externích“ lékařů císaře Ferdinandy).
- f) Ploskovic, 12. 6. 1863. Podle dosavadního ustanovení odjede císař z Ploskovic do Zákup 18. t. m. Pan dvorní rada vzkazuje, že se mají císařovy pokoje každý den ráno vytápět a otvírat okna, v den příjezdu samozřejmě netopit. R. mluvil s Parisotem (komorní sluha císaře) o podnožce, vezme s sebou tu, která se používá v Ploskovicích, kam se vyrobí nová. Paní infantka (císařova příbuzná Marie Beatrix z modenské větve Habsburků, manželka španělského infanta Juana III., jež však opustila) snad přijede týž den jako císař.
- g) Ploskovic, 15. 6. 1863. Odjezd císaře se posunul na neděli 20. 6., S. o tom má zpravit správce Petterse. Tlumočí příkazy pana dvorního rady: 1) udržovat připravený pokoj hraběte Galvaniho pro P. Venaziho, 2) kancelář, byt a jídelnu pana dvorního rady den před příjezdem vytopit, 3) Dobschovi říct, aby udržoval připravenou stáj pro koně paní infantky, která přijede sama v úterý 23. 6.
- h) Praha, 19. 12. 1863. Posílá 74 zlatých a 60 krejcarů za dřevěné uhlí a prosí, aby S. tyto peníze složil na mimořádném pozůstalostním úřadě a zaslal mu o tom potvrzení. R. i sestra jsou zdraví. „Franzi ist gesund und ...; ich habe ihr gestern gesprochen, es scheint ihm hierzu gefallen“. Poche si stěžuje na své oči. Stav císaře je lepší, R. doufá, že když ne na svátky, pak na Nový rok opustí postel. Pan dvorní rada v pondělí odcestoval do Vídně, dnes večer se má vrátit.

- i) Ploskovice, 1. června 1864. R. reaguje na dopis od S. z 27. 5. t. r. Pan dvorní rada, paní lantkraběnka (Terezie Fürstenberková, nejvyšší hofmistryně císařovny Marie Anny) schvalují přidělení Barbary Nittelové (jako externistky) pro paní lantkraběnku, Terezie Scheibelová pro dvorní cukrárnu a Anna Grollová má zůstat oficiálům Pochemu a Rostovi. Jedině pokud by B. Nittelová nemohla (snad žehlit?), má se vyměnit s Annou Grollovou. Kunertová a Krausová mají zůstat v záznamu pro přijíždějící hosty, Fani Rostová navzdory přesvědčování R. nemá být přijata. Pokud přijede pro dvorní stůl externista Wani tzek, bude zbytečný také externista Kutzweil, takže nemá být přijat. V doušce oznámení, že paní infantka není v Ploskovicích přítomna.
- j) Ploskovice, 8. 6. 1864. Sklepník Menzel oznámil R., že je nutno udělat dveřní ostění k vinnému sklepu, S. to má zařídit. Dvůr by měl přesídlit do Zákup 21. 6.
- k) Bez místa, 16. 6. 1864. Pan dvorní rada se vrátil z Prahy teprve včera. Císař má být při příjezdu nesen po hlavním schodišti nahoru, proto tam má být položen koberec a připravena přenosná židle. Oba lokajové, kteří budou císaře nosit, přibudou spolu s ním. Na výslovnou žádost paní Dermerové (jedna z komorných – Kammerdienerin – císařovny Marie Anny) panu dvornímu radovi má být paní Dermerové přidělena k obsluze jako loni externistka Naseová, žádost paní Wünschové tedy nebrat v úvahu. V sobotu může už do Zákup přijet Bill (pojezdný – Bereiter) a několik lidí ze stáji, proto má S. zatím jim připravit ložní prádlo a ručníky. Knobloch (povozník, kterého si dvůr najímal při přesídlování) bude nakládat zavazadla v sobotu. Snad zůstane u odjezdu 21. 6. Sestra přijede do Zákup už v pátek nebo v sobotu se Schikanedrovými a až do příjezdu R. bude bydlet u Pettersů (bei den Petterischen).
- l) Praha, 18. 5. 1867. R. žádá, aby S. poslal externistu Schafera do Ploskovic tak, aby tam dorazil ve středu 22. 5. ráno, bude opět pracovat v cukrárně. Dvůr tam přijede ve čtvrtek 23. května. Od předvčerejška je v Praze arcivévoda František Karel, ve čtvrtek se vrátí přímo do Vídně. Z Ploskovic budou následovat další zprávy.
- 2) Dopisy Leopolda Pocheho
- a) Ploskovice, 16. 6. 1867. P. si stěžuje na mnoho práce a na bidné oči, děkuje za dopis z 8. 6. Vyřizuje souhlas a rozhodnutí pana dvorního rady na přemístění více osob ode dvora do jiných prostor než obývali (lékař dr. von Ehmig, sekretář dr. Eminger, dozorkyně nad prádlem Polatscheková). R. psal jednou, spotřeboval 12. 6. tři poháry z Mlýnského pramene a 2 poháry vřídla, každý druhý den

bere vřidelní koupel. Slečna Marie přijela včera do Litoměřic, P. ji neviděl, ráno odcestovala do České Kamenice. Císař s císařovnou přijedou sotva před 2. červencem.

- b) Ploskovice, 24. července 1867. Podle nynějšího ustanovení přijede císař do Zákup 3. 7. v poledne, císařovna 4. 7. večer. Několik dní před příjezdem se mají v nejvyšším apartmá všechny byty mírně vytopit a větrat. Do 29. 6. přiveze dodavatel Max z Hradčan (ves u Mimone) podle objednávky 1 fůru těžkého a 1 fůru lehkého dřevěného uhlí, každá fůra 50–60 kusů. Důchodní kontrolor Fanta nakoupil už drůbež. Už 2. 7. mají přibýt do Zákup 2 páry dvorních koní, na příkaz pana dvorního rady se mají dát do císařské stáje 4 páry koní hospodářské správy 5–6 dní před 2. 7., tam zůstanou do příjezdu prvních dvorních koní. Stáj se má větrat, o opatřeních zpravit hospodářského správce. Opatřit zelené závěsy k oknům oficiála z č. 18 v sálové budově (jižní křídlo hospodářského dvora). R. psal z Karlových Varů pouze jednou. Pobývá tam také ředitel stáji (Franz Brudermann), do Zákup přibude asi v polovině července. Lantkraběnka Fürstenberková a hrabě Bissingen (jeden z císařových komořích a zároveň pobočník) přijedou přímo z Prahy, den ještě není určen, ale hrabě Bissingen asi před císařem. P. přikládá lístek od dr. Tieftrunka. Marie R. je od 18. 6. v České Kamenici.
- d) Bez místa, 14. 10. 1870. P. žádá, aby S. podepsal Juniglovi potvrzení o převzetí příslušenství postelí a ihned zaslal císařovu posledně používanou podnožku. Z Borečku vyjeli proti jízdnímu řádu o čtvrt hodiny později, avšak v Bubenči byli správně v 1.30. Císařovna přijela do Bubenče v 9.36, poslední vozy doprovodu přijely na Hrad v 10 hodin, císařovna sama dorazila teprve v 11 hodin. P. si stěžuje na množství žádostí, nenašel hledanou dívku (žadatelku o nějakou podporu?), špatně spí.
- d) Ploskovice, 11. 10. 1871. P. opět naznačuje, že má mnoho práce. Malíř Maixner obdržel povolení vypůjčit si na 6 týdnů svůj obraz chlapce chytajícího motýla (výška 2, šířka 1 ", jednotky se neuvádějí), který se nachází v Zákupech, neboť obraz se bude litografovat jako prémie časopisu Květy. S. má obraz vyhledat, pečlivě zabalit a co nejdříve poslat Juniglovi do Prahy. Počasí nepříznivé, ačkoliv rána a večery jsou mírné, jako by to měli v Zákupech. Asi hodinu je oficiální, že císař odjede 19. a císařovna 20. večer.
- e) Ploskovice, 12. 10. 1871. V Ploskovicích je nutná zákupská přenosná židle, neboť jedna nestačí, prosí proto o její zaslání, přes zimu zůstane v Ploskovicích. Má velký spěch.

- f) Praha, 7. 2. 1872. S. má poslat na nejvyšší příkaz z rohového salónu císařovny 8 kusů okenních závěsů z cicu včetně drapérií Juniglovi do Prahy, bílé záclony ale ne. Ředitel stáji už se rozloučil, odejde 10., nebo 12. Císaři je dobře, denně vyjíždí, císařovnu není kvůli nemoci nohy již tři týdny vidět ani v kapli. Pánové Negrelli a Kahl byli jmenováni tajnými komořími papeže, takže místo 2 maji u dvora 4 „monsignory“. Provizorně je jmenován vrchní krmič – ohňostrůjce Franz Wojtěchowski. „Mé relace o našem dobrém příteli Pettersovi jsou uzavřeny; byla mu dopřána spása; jeho rakev leží u rakví obou jeho dětí“. Slyšel, že syn S. poručík Heinrich nepřijel na dovolenou, snad přijede později. P. je zdravý, ale oči si musí šetřit. Oblíbil si Květinovou píseň, kterou zpívá z paměti.
- g) Ploskovice, 9. 6. 1872. P. přijel do Ploskovic úplně poslední, a to 7. 6. večer. S. má dát pro pana dvorního radu vědět, kolik pian a ve kterých pokojích se v zámku nachází, může k tomu připsat i továrnu. Smrt arcivévodkyně Žofie císaře velmi a trvale podráždila, mluví stále o bratrovi a lamentuje. Kdy se přesunou do Zákup, se ještě neví. Protože je nejhlubší smutek, není ani hudba, a tak může císaře napadnout přijet do Zákup dřív. Císařovna, která obvykle cestuje později, se tentokrát rozhodla jinak. Bylo pro ni vše objednáno na 6. 6. večer, ale odcestovala už 5. 6. večer. Slečna M. R. je v Praze, chtěla jet do Poříčí, které kvůli povodňovým škodám částečně zastavilo železniční dopravu do Plzně. To ji zastrašilo, takže při odjezdu P. ještě nevěděla, co udělá. Hraběnka Kollonitzová (dvorní dáma císařovny Marie Anny) je očekávána teprve za několik dnů ze Švýcarska, jsou přítomni hrabata Thun a Fünfkirchen (oba komoři císaře), Fünfkirchenova manželka bydlí v Litoměřicích, jezdí do Ploskovic denně v poledne. „Naše setkání se zdá být blízko; říkám zdá, neboť jisté zde na zemi není nic, než že – musíme zemřít“.^{17/}
- h) Bez místa, 8. 11. 1873. S. má poslat do Prahy císařovu pojízdnou židli, důvod není P. znám. R. onemocněl v noci z 26. na 27. října prudkou kolikou, musel 9 dní ležet, před třemi dny opustil postel a dnes je poprvé v kanceláři. Prof. dr. Petters, který ho ošetřoval, onemocněl sám o tři dny později, takže R. ošetřoval dr. Tiefertunk. Ten by se mohl koncem měsíce vystěhovat do vlastního domu na Leonardově náměstí (Leonardi Platz), práce tam dosud nejsou dokončeny. Také P. Bragato byl dlouho nemocen zápallem plic, ale už neleží. Díky mírnému počasí císař ještě nepravidelně, ale dost často vyjíždí. Dlouho se uvažuje o změnách v komoře císaře, ale ještě neproběhly. „Pan P.“ nedělá ještě žádnou službu. Před několika

dny přibyl od 1. 11. nově jmenovaný ředitel stáji Hosaeus, dříve c. k. pojezdny ve Vidni, předtím mistr stáji u zemřelého hraběte Ervina Nostice. Paní Billová se na Hromnice 1874 stěhuje do jiného bytu na Hradě. P. se ptá se, zdali stále platí zamýšlená cesta slečny Marianny do Prahy nebo do Kutné Hory. P. má problémy s nohou, začátkem října se choroba přechodně zlepšila, užíval tři týdny léky předepsané dr. Pettersem, ale 14 dní musel jít v poledne u Ringlhanů, protože nemohl jít až na Malou Stranu, jen třikrát byl vozem u příbuzných na Novém Městě. Chtěl se obrátit na chirurga dr. Matějovského, ale ten sám nedávno onemocněl. Nemůže na vzduch a chodit, tak jak má zůstat zdravý? Pozdravuje od Ringlhanů, dr. Fischera (jeden z císařových „externích“ lékařů), prosí pozdravovat Zenkerovy, Wolfovy a p. Dörla. V doušce: Překvapila ho před 2 dny zpráva, že Emma Leitenbergerová se vdává za p. Schöbela, žijícího v Rusku.^{18/}

- i) Bez místa, 28. 5. 1874. Doba příjezdu do Zákup není zatím známa. Nejvyšší hofmistr nařizuje, aby S. dal vyčistit a naladit všechny klavíry. R. žádá otevřít okno ve vinném sklepě a opravit tamní stojany. V týdnu od 1. do 6. 6. přijde do Zákup 12 věder plzeňského ležáku. R. žádá dát pivo zatím do předsklepa (Vorkeller), teprve po 24 hodinách do lednice (Eiskeller), každé vědro má být uloženo nakloněné, se zátkou po straně, nesmí se s ním dále hýbat, zaplatit zálohu za přepravní náklady. Je již hezky, ale dny ještě studené, císař od 23. 4. nevyjel. P. špatně chodí, dojde vždy jen k následující lavičce v Jelením příkopu. Vrchní učitel Mattauch 23. 5. sdělil, že „slečna M. Anna“ už vychází a že byla už v kostele. V doušce: Teprve dnes se z novin dověděl o úmrtí děkana Groha ve Cvikově 12. 5.

POZNÁMKY

- 1/ Holler, G.: Ferdinand I., Praha 1998
- 2/ Aschenbrenner, M.: Ferdinand V. Dobrotivý očima místního tisku, Bezděz 15, 2006, s. 45–64; týž: Císař Ferdinand V. Dobrotivý očima děkanské kroniky, Bezděz 17, 2008, s. 27–40; týž: Ferdinand V. Dobrotivý ve světle knih denních hlášení, In: Bezděz 18/2009, s. 53–78.
- 3/ Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Zákupy, peněžní manuál za rok 1850 – výdaje, i. č. 816, fol. 103; Státní okresní archiv Česká Lípa, Archiv města Zákupy, obyvatelská kniha Zákup od roku 1855, i. č. 50, fol. 11.
- 4/ Svědčí o tom např. dopisy tehdejšího ředitele statku Petra Grömlinga z 27. 5. 1850 a 4. 1. 1851 týkající se nákupu skleněného nádobí pro potřeby dvora a dopis z 5. 8. 1850 týkající se zařízení místností. Poslední z nich dokazuje, že na zámku byly kvůli návštěvám zařízeny pouze tři pokoje.

- 5/ Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Zákupy, korespondence zámecké inspekce v Zákupcích, i. č. 626.
- 6/ K pomoci mu přibyli od 1. 10. 1851 uklízeč pokojů (Wenzl Morawetz) a od 1. 2. 1852 zámecký podomek (Josef Bauer). Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Zákupy, peněžní manuál za rok 1851 – výdaje, i. č. 818, fol. 77, za rok 1852, i. č. 820, fol. 98.
- 7/ Korespondence je uložena ve Státním oblastním archivu v Děčíně, Velkostatek Zákupy, i. č. 626, zámecká inspekce 1850–1865 (kart. 852) a 1866–1890 (kart. 853) a i. č. 347, korespondence zámecké inspekce 1866–1882 (kart. 87).
- 8/ Státní okresní archiv Česká Lípa, Archiv města Zákupy, obyvatelská kniha Zákup od roku 1855, i. č. 50, fol. 75.
- 9/ Patrně se jedná o dodnes dochované přenosné křeslo i. č. Z 88, které bylo do inventáře zapsáno v roce 1852 pod i. č. 3283 ještě s jedním, patrně totožným kreslem (Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Zákupy, inventární kniha zámku Zákupy z let 1851–1856, i. č. 1044). Ringhan píše, že se má do Ploskovic poslat křeslo, které používala v roce 1851 císařovna Marie Anna. Tenkrát se totiž zranila na noze a musela být přenašena. Křeslo tedy bylo do inventáře zapsáno až následujícího roku.
- 10/ Podle inzerátů v novinách Bohemia z roku 1853 sídlila firma toho jména na Ovocném trhu, „U Velblouda“, a nabízela různé delikatesy, jako sýry, luxusní alkohol, hořčice a jiné pochutiny.
- 11/ Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Zákupy, zámecká inspekce v Zákupcích 1866–1890, i. č. 626 (poznámky F. Sahulleho o nutných pracích v zámku pro jednotlivé roky).
- 12/ Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Zákupy, peněžní manuál za rok 1850 – výdaje, i. č. 816, fol. 26, totéž pro rok 1851, i. č. 818, fol. 11, totéž pro rok 1852, i. č. 820, fol. 11.
- 13/ K otázce vytápění pokojů se nám zachovalo několik zajímavých dokumentů, rovněž ve Státním oblastním archivu Děčín, Velkostatek Zákupy, korespondence zámecké inspekce 1866–1890, i. č. 626. V roce 1874 bylo 4. června z Prahy F. Sahullemu nařizováno, aby 5. června nevytápěl císařovo apartmá (zatímco v předchozích dnech bylo vytápěno) a sdělil potom teploty. Nevíme, zdali se jednalo o stupně Celsia, nebo Réaumura. Teplotu měřil v 18 hodin a naměřil tyto hodnoty (uvedena Sahulleho hodnota, v závorce převod na stupně C, pokud jsou původní hodnoty stupně Réaumurovy): císařova ložnice 17 ° (21,25 °), rohový salón 16,5 ° (20,63 °), oblékárna 16 ° (20 °), biliárový pokoj 15 ° (18,75 °), jídelna totéž. Přitom poznamenává, že v Zákupcích bylo venku 26 ° (32,5 °)!
- 14/ Johann Petters byl hospodářským správcem v Ploskovicích, rozhodnutím úřadu nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda z 8. 4. 1858 přeložen jako důchodník do Zákup (Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Ploskovic, různé spisy, i. č. 626, kart. 323). V Zákupcích se stal v roce 1857, nebo 1858 ředitelem statku po Petru Grömlingovi (Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Zákupy, peněžní manuál výdajů z roku 1856, i. č. 828, fol. 10 ještě uvádí Grömlinga, peněžní manuál výdajů za rok 1857, i. č. 830 ředitele statku neuvádí, peněžní manuál výdajů z roku 1858, i. č. 832, fol. 10, již uvádí Petterse). Další údaje máme až z roku 1873, kdy již byl ředitelem statku Franz Zenker. V obyvatelské knize Zákup je ještě zapsán jako důchodník. Tatáž kniha uvádí jeho manželku Marii, zemřelou 20. 12. 1866, dceru Emanuelu s poznámkou, že zemřela v Praze, a syna Ferdinanda Karla (u něj jediného

- datum narození – 21. 2. 1855) zemřelého 1869 v Praze. Státní okresní archiv Česká Lípa, Archiv města Zákupy, obyvatelská kniha od roku 1855, i. č. 50, fol. 66.
- 15/ Státní oblastní archiv Děčín, Velkostatek Zákupy, kniha mezd od roku 1873, i. č. 1450, fol. 6–11.
- 16/ Na samotném dopise se nachází rukou Sahulleho koncept odpovědi. Podle ní Anna Waworová letos zůstává ve dvorní cukrárně. V případě jejího vystoupení ze služby navrhuje změny zařazení jednotlivých externistek, takže na cukrárnu by zbyla Terenzie Schabelová, nebo jinou výměnu, jejímž výsledkem by patrně bylo přidělení Anny Grollové do dvorní cukrárny. Viz též dopis z 8. 6. 1863.
- 17/ Na dopise je Sahulleho rukou seznam klavírů: v oblékárně císaře i. č. 106 – klavír Bössendorfer, v salónu hraběnky Taffeové i. č. 4299 – Bössendorfer, v salónu hraběnky Kollonitzové i. č. 4011 – Streicher.
- 18/ Na dopise je Sahulleho rukou poznámka, že židle i. č. 4032 byla v bedně zaslána 11. 11. 1873 železnici ze Srní Juniglovi do Prahy.

PRAMENY

Státní oblastní archiv Děčín:

Velkostatek Ploskovice, různé spisy, i. č. 626, kart. 323

Velkostatek Zákupy,

kniha mezd od roku 1873, i. č. 1450

korespondence zámecké inspekce 1866–1882 (kart. 87), i. č. 347

korespondence zámecké inspekce v Zákupích, i. č. 626.

zámecká inspekce 1850–1865 (kart. 852) a 1866–1890 (kart. 853), i. č. 626

peněžní manuál za rok 1850 – výdaje, i. č. 816.

peněžní manuál za rok 1851 – výdaje, i. č. 818

peněžní manuál za rok 1852 – výdaje, i. č. 820

peněžní manuál za rok 1856 – výdaje, i. č. 828,

peněžní manuál za rok 1858 – výdaje, i. č. 832

inventurní kniha zámku Zákupy z let 1851–1856, i. č. 1044

Státní okresní archiv Česká Lípa: Archiv města Zákupy, obyvatelská kniha Zákup od roku 1855, i. č. 50.

LITERATURA

Aschenbrenner, M.: Ferdinand V. Dobrotivý očima místního tisku, Bezděz 15, 2006, s. 45–64.

Aschenbrenner, M.: Císař Ferdinand V. Dobrotivý očima děkanské kroniky, Bezděz 17, 2008, s. 27–40.

Aschenbrenner, M.: Ferdinand V. Dobrotivý ve světle knih denních hlášení, Bezděz 18, 2009, s. 53–78.

Holler, G.: Ferdinand I. Praha 1998.

EDUARD STEFFEN (1839–1893)
VÝTVARNÍK A ZVELEBITEL ČESKÉ LÍPY
K výstavě v galerii VMG v České Lípě v roce 2011

Jaroslav Panáček

Nový shromažďovací a spolkový zákon, vydaný v monarchii v roce 1867, vyvolal všestrannou aktivizaci občanské angažovanosti a vznik mnoha spolků a neformálních společností. V České Lípě se stalo hlavním centrem uvědomovacího procesu augustiniánské gymnázium a poslední třetina 19. století přinesla mnoho nových – řečeno dnešním oblíbeným termínem – projektů, které obohatily a zkvalitnily duchovní i materiální život v České Lípě.

Zcela zásadní význam měly tři projekty a také tři osobnosti, které se na jejich myšlence a realizaci podílely. Shodou okolností nebyl žádný z těchto tří mužů českolipským rodákem, ale přesto se všichni nesmazatelně zapsali do dění v tehdejší českolipské společnosti. Podle pořadí nástupu jejich aktivit v České Lípě to byli v roce 1864 akademický malíř a učitel vyšší reálky Eduard Steffen (nar. 1839 ve Vrchlabí), v roce 1870 suplent augustiniánského gymnázia Amand Anton Paudler (nar. 1844 v Kamenické Nové Vsi) a v roce 1879 praktický lékař Franz Hantschel (nar. 1844 v Chotovicích).

Zmíněné tři projekty byly: zřízení městského parku, zbudování rozhledny na Špičáku a úpravy a osázení Holého vrchu včetně zbudování restaurace. V roce 1872 podali akademický malíř Eduard Steffen a radní Ferdinand Posselt návrh na zřízení městského parku v místech západního svahu Tovaryšského vršku (Knapphübel, mírné návrší západně od Mariánské ulice) přes bývalou cihelnu až ke starému židovskému hřbitovu.^{1/} V souvislosti s těmito záměry byl ze Steffenovy iniciativy založen 23. března 1875 Vysazovací a okrašlovací spolek (Anpflanzungs- und Verschönerungsverein) pod vedením sedmičlenného výboru se Steffenem jako pokladníkem. Téhož roku se začalo s úpravami terénu a v roce 1877 byl park ve své základní podobě dokončen. Poté byl postupně doplňován o další

součástí (výsadba stromů a keřů, 1882 rybníček a hudební pavilón, četné pomníky, mezi nimi pak i Steffenův). Steffen byl v roce 1879 také jedním z iniciátorů zřízení skalky s „Císařským sloupem“, do které věnoval trachyt z Valkeřic.^{2/}

Dalším krokem aktivit bylo založení Severočeského výletního klubu (Nordböhmischer Excursions-Club), jehož ustavující valná hromada se konala 10. dubna 1878 v sále hostince Údolí Josafat (pozdější Wedrichovo muzeum). Byl zvolen dvanáctičlenný řídicí výbor, jehož místopředsedou se stal Amand Paudler a pokladníkem Eduard Steffen. Amand Paudler byl rovněž pověřen vedením spolkového časopisu Mitteilungen, který vycházel od roku 1878 až do roku 1939. Franz Hantschel byl Paudlerovým nejbližším spolupracovníkem při redigování časopisu a dlouholetým přispěvatelem. Amand Paudler řídil časopis Mitteilungen až do své smrti v roce 1905. Franz Hantschel se později odstěhoval do Vídně, kde žil až do své smrti v roce 1940. Jeho hlavním dílem, dodnes zdrojem bohatých informací, je vlastivěda politického okresu Česká Lípa (Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, 1911).

V roce 1880 z podnětu Franze Hantschela vyzval Severočeský výletní klub k uspořádání sbírky na postavení rozhledny na Špičáku na místě zchátralé kapličky z roku 1700. Vedením sbírky byl pověřen pokladník spolku Eduard Steffen, jehož Vysazovací a okrašlovací spolek se připojil k celé akci.^{3/} K podpoře sbírky byl také věnován výtěžek z prodeje skvěle vypravené sbírky básní severočeských autorů pod názvem Špičákovské album (Spitzberg-Album), kterou v roce 1883 vydali Franz Hantschel a Amand Paudler. Akce byla završena postavením rozhledny varnsdorfským stavitelem Gottlobem Alberem v roce 1884. Slavnostní otevření Štěpánčiny rozhledny (Stephanie-Aussichtsturm), pojmenované po manželce následníka trůnu korunního prince Rudolfa, se konalo 10. května 1885.

V roce 1884 se ujal Vysazovací a okrašlovací spolek pod iniciativou Eduarda Steffena práci na úpravách cest a osazování Holého vrchu. Bylo vysázeno celkem 100 tisíc kusů stromů a keřů. Práce trvaly do roku 1886, ale již 6. září 1885 byla slavnostně otevřena výletní restaurace na Holém vrchu, která se stala oblíbeným cílem vycházek obyvatel České Lípy.^{4/} Stěny restaurace vyzdobil Eduard Steffen obrazy s náměty z České Lípy a okolí.

Výčet tohoto dění poslední třetiny 19. století, jehož důležitou součástí byla právě osobnost Eduarda Steffena, doplňuje pohled na jeho malířské a kreslířské dílo, jež svým zachycením České Lípy a okolí poutalo vždy zájem českolipských spoluobčanů. Jeho spolkové a veřejné aktivity jsme

již nastínili, seznámíme se nyní blíže s jeho osobou a uměleckým dílem.

Eduard Steffen

se narodil 13. března 1839 ve Vrchlabí jako syn obuvnického mistra Johanna Steffena. Na počátku padesátých let 19. století odešel studovat reálku do Prahy. Probuzené umělecké nadání se rozhodl zdokonalovat dalším studiem v letech 1854–1863 na pražské malířské akademii. Od roku 1859 studoval vyšší uměleckou školu akademie, oddělení pro historickou malbu. Ač nepochybně nadán, cítil, že uživit se pouze malováním by bylo velmi obtížné. Proto se již roku 1860 rozhodl pro učitelskou dráhu. Nejprve vyučoval na soukromém učitelském ústavu, od roku 1863 na první německé Vyšší státní reálce (Staatsoberrealschule) v Praze, kde získal od prosince tohoto roku místo asistenta.^{5/}

Českolipský purkmistr Anton Zinke vypsal 2. ledna 1864 konkurs na uprázdněná místa na Vyšší reálce (Oberrealschule) v České Lípě s ročním příjmem 700 zlatých. Z pěti přihlášených kandidátů na místo asistenta pro volné kreslení byl vybrán a od 1. února přijat Eduard Steffen.^{6/} Zde vyučoval téměř 30 let až do své smrti a jeho úvazek pro volné kreslení (Freihandzeichnen) znamenal po matematice druhý největší počet hodin. Kromě reálky vedl výuku kreslení i na augustiniánském gymnáziu. Až rok před jeho smrtí v roce 1892, kdy se reálka změnila na školu státní (K. k. Staatsrealschule), byl jmenován řádným profesorem.^{7/}

Eduard Steffen nebyl ani specializovaným portrétistou, ani krajinářem. Šíře jeho uměleckého odkazu sahá od portrétů přes žánrové obrazy ke krajinomalbě, ale převážně s náměty architektury starých měst a jejich zákoutí. V nich se nejvíce ukazuje jeho schopnost zachycení nálady i dokumentární přesnost. Bohužel, velkou část jeho žánrových obrázků a krajin dnes neznáme, protože byla rozprodána, aby se obrazy staly ceněnou součástí dekorace měšťanských domácností. Maloval rovněž oltární obrazy pro kostely v České Lípě (kostel Narození Panny Marie), kostely v okolí (Dolní Krupá, Bezdědice, Benešov nad Ploučnicí, Dubá) a augustiniánský klášter (křížová cesta). Zúčastňoval se pravidelně uměleckých výstav v Praze (v Rudolfinu), vystavoval i v Drážďanech, ve Vídni a v Liberici, později (po roce 1890) navštívil Švábsko, odkud čerpal četné náměty pro své obrazy olejem i akvarelem z Norimberka, Rothenburgu an der Tauber, Überlingen a dalších míst.

Roku 1875 se aktivně podílel na založení Vysazovacího a okrašlovacího spolku, který se zasadil o zřízení městského parku, zalesnění Holého

vrchu a postavení rozhledny na Špičáku. Steffen vykonával v sedmičlenném výboru spolku funkci pokladníka až do listopadu 1892. Při ustavení Nordböhmischer Excursions-Clubu v roce 1878 se stal jeho pokladníkem a tuto funkci vykonával do roku 1881. Pro Nordböhmischer Excursions-Club zhotovoval čestné diplomy, udílené zasloužilým členům. Neodmítal ale také četná pozvání do komitétů pro organizování různých oslav českolipských spolků, pro které rovněž kreslil slavnostní adresy, diplomy a divadelníkům dokonce kulisy a jiné dekorace. Eduard Steffen byl členem obecního zastupitelstva, členem Spolku dobrovolných hasičů (Feuerwehrverein), Německého školního spolku (Deutsche Schulverein), čestným členem Spolku válečných veteránů, agentem Uměleckého spolku Čech. Mnoho úsilí věnoval práci v Německém spolku (Deutsche National-Verein), který pomáhal chudým žákům a studentům.

V roce 1883, při 300. výročí postavení Červeného domu, byla pod jeho dohledem obnovena a doplněna sgrafita na této jediné dochované renesanční českolipské stavbě.^{9/} Pro výletní restauraci na Holém vrchu vytvořil v roce 1885 nástěnné malby s výjevy okolních pamětihodností. Jejich výčet není snadný, neboť restaurace byla po 2. světové válce pro nezájem zbořena a zachovaná svědectví se rozcházejí. Situaci komplikuje i fakt, že malby později restauroval malíř Wilhelm Reichelt, který je doplnil o další výjevy včetně Steffenova portrétu. Jako Steffenova díla zde možno označit památky: hrady Bezděz, Jestřebí a Sloup, zámky Zákupy, Horní Police, Horní Libchava a Nový Zámek v Zahrádkách, Starý zámček v České Lípě a Holý vrch s původní kaplí. Z přírodních pozoruhodností zde Steffen zobrazil vstup do údolí Peklo, jeskyni u Sosnové a Novozámecký rybník.^{9/}

Eduard Steffen bydlel v jednopatrovém činžovním domě čp. 444 v Postgasse (dnes zbořený dům čp. 274 na rohu Sokolské ul. a Jindřicha z Lípě, na místě parkoviště před OD Banco). Rok a půl po svém příchodu do České Lípy, 14. srpna 1865, se oženil s Justinou Mattauschovou, s níž měl čtyři děti. Známé jména dvou, Emila a Marie, a víme, že jeden jeho syn zemřel v mladém věku.

Poslední léta Steffenova života byla ztrpčována politickými boji na půdě českolipské radnice, kterou ovládl tábor německých politiků pod vlivem poslance zemského sněmu, českolipského rodáka dr. Franze Schmeykala. Steffenovy zvelebovací snahy již nebyly přijímány s pochopením a umělec tak nacházel jediné potěšení ve své umělecké práci. Stejně nepříznivé poměry pro něj panovaly i ve škole, přestože byl ještě roku 1892 jmenován řádným profesorem. Zemřel 8. března 1893 ve věku 54 let. Jeho pohřeb

se konal 11. března do rodinného hrobu na městském hřbitově a následovala ještě zádušní mše 13. března v klášterním kostele.^{10/}

Steffenovi přívrženci z Německého národního spolku (Deutsche National-Verein) rozhodli brzy po pohřbu 20. března 1893 o postavení pomníku Eduardu Steffenovi v městském parku. K nápadu se přihlásilo celkem 33 českolipských spolků. Byl ustaven výbor pro postavení pomníku za předsednictví prof. Paudlera, pod jehož vedením se konala sbírka, která vynesla 1664 zlatých. Zhotovení busty bylo svěřeno vídeňskému sochaři Richardu Kauffungenovi (1854–1942), který je v České Lípě rovněž autorem kamenného sousoší Spravedlnosti na budově bývalého krajského soudu. Slavnostní odhalení bronzové Steffenovy busty na kamenném podstavci se konalo 3. června 1894 s hudebním programem a se slavnostními projevy předních kulturních osobností.^{11/} V roce 1941 byla busta snata s určením do válečné sbírky kovů. Bohudíky se tak díky otálení českolipských nestalo a busta byla po válce předána do Vlastivědného muzea.

Ze staršího období jsou ve Steffenově rodném městě Vrchlabí (Krkonoské muzeum) dochovány portréty jeho dětí, tamních měšťanů a některé žánrové obrazy a kresby (10 olejů a akvarelů a 7 kreseb).^{12/} Českolipské muzeum vlastní 80 jeho prací malířských a kreslířských včetně čtyř dochovaných skicáků. Zatím jediná souborná výstava děl Eduarda Steffena se konala ve dnech 14.–31. října 1934 v českolipském muzeu. Tehdejší kustod muzea Karl Bondy na výstavě soustředil převážně ze zápůjček 50 olejů a větších akvarelů, na 120 kreseb tužkou a skic včetně Steffenových skicáků a rodinných fotografií.^{13/} Na výstavě ve VMG v České Lípě v letošním roce je představeno přes 30 olejů a akvarelů a přes 40 kreseb, doplněno několika díly zapůjčenými z Krkonoského muzea ve Vrchlabí.

PODĚKOVÁNÍ

Srdečné díky za sestavení soupisu děl E. Steffena ve sbírce VMG v České Lípě patří Evě Reslové a Zuzaně Korolusové. Za pomoc při pátrání po památkách na Eduarda Steffena a po jeho dílech bych pak chtěl poděkovat především paní Haně Švecové, kurátorce sbírky výtvarného umění Krkonoského muzea Správy KRNAP ve Vrchlabí a PhDr. Šárce Leubnerové, ředitelce sbírky umění 19. století Národní galerie v Praze.

POZNÁMKY

- 1/ Fechtner 1898, s. 113–115.
- 2/ Tamtéž. Též Kühn 2010.
- 3/ Bienert 1940, s. 3.
- 4/ Kühn 2006.
- 5/ A. P. (A. Paudler) 1893; Vojtišková 1994.
- 6/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2433, Personálie profesorů.
- 7/ SOKA Česká Lípa, Německá státní reálná škola Česká Lípa, Roční zprávy.
- 8/ Steffen 1885.
- 9/ SOKA Česká Lípa, MěNV Česká Lípa, inv. č. 713, Stavební dokumentace ev. č. 185, Restaurace na Holém vrchu.
- 10/ Münzberger 1892–1893; A. P. (A. Paudler) 1893; Weiß 1893.
- 11/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1119, Pamětní kniha výboru pro postavení pomníku prof. Steffena; inv. č. 2229, Pomníky (E. Steffen aj.).
- 12/ Krkonošské muzeum Správy KRNAP ve Vrchlabí, Sbirka obrazů.
- 13/ Bondy 1934.

PRAMENY

Státní okresní archiv Česká Lípa (SOKA):

Archiv města (AM) Česká Lípa

inv. č. 1119, Pamětní kniha výboru pro postavení pomníku prof. Steffena

inv. č. 2229, Pomníky (E. Steffen a j.)

inv. č. 2433, Personálie profesorů

Městský národní výbor (MěNV) Česká Lípa

inv. č. 713, Stavební dokumentace ev. č. 185, Restaurace na Holém vrchu

Okrašlovací spolek Česká Lípa

Německá státní reálná škola Česká Lípa, Roční zprávy

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Sbirka obrazů a grafiky (díla E. Steffena)

Sbirka fotografií (fotografie obrazů E. Steffena)

Krkonošské muzeum Správy KRNAP ve Vrchlabí

Sbirka obrazů (díla E. Steffena)

Sbirka fotografií (rodinné fotografie)

LITERATURA

- Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart XXXI, Leipzig, b. d., s. 534.
- A. P. (A. Paudler) 1893: Professor Eduard Steffen †, Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 16, s. 204–206.
- Bienert, K. J. 1940: „Machen wir aus dem Leipäer Spitzberg, was zu sein er verdient“, Deutsche Leipäer Zeitung z 23. ledna 1940 (č. 18), s. 3–4.

- Bondy, K. 1934: Eduard Steffen – Gedächtnisausstellung des Leipäer Heimatmuseums, Mittheilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege 57, s. 90–92.
- Čelko, V. 1999: Podíl spolku Excursions Club na vlastivědném bádání, vytvoření regionálních sbírek a muzeí, Bezděz 8, s. 119–149.
- Fechtner, K. 1898: Die Kaisersäule im Stadtpark, Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 21, s. 113–125.
- Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, Česká Lípa (s. 560–561).
- Kühn, P. 2006: Osudy Holého vrchu u České Lípy, Bezděz 15, s. 65–82.
- Kühn, P. 2010: Kamenná skupina v českolipském městském parku, Bezděz 19, s. 107–120.
- Münzberger, J. 1892–1893: Prof. Eduard Steffen †, XXX. Jahresbericht der Staats-Real-schule in B.-Leipa für das Schuljahr 1892–93, s. 91–92.
- Steffen, E. 1885: Das rothe Haus in Leipa, Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 8, s. 101–102.
- Toman, P. 1947: Nový slovník československých výtvarných umělců, Praha, III. vydání (s. 482).
- Vojtišková, M. 1994: Odkaz Eduarda Steffena, Českolipský deník 10, č. 12 (15. 1. 1994), č. 13 (17. 1. 1994).
- Weiß, J. 1893: Prof. Eduard Steffen †, Deutsche Leipäer Zeitung z 11. března 1893 (č. 20), s. 1–4.

SEZNAM DÍLA EDUARDA STEFFENA

Díla ve sbírce Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě

- 1) Cihlový hrázděný dům u benešovského zámku (Ziegelbindwerkgebäude bei dem Bensner Schlosse), olej na plátně, 1878 (V-1024)
- 2) Horská krajina, olej na plátně, 1878 (V-1025)
- 3) Hráči karet, olej na plátně, 1879 (V-1035)
- 4) Ševcovská dílna (Schusterwerkstatt), olej na plátně, nedat. (V-1036)
- 5) Ševcovská dílna (Schusterwerkstatt), olej na plátně (autorská replika k V-1036), nedat. (V-1037)
- 6) Rybáři u řeky, olej na plátně, nedat. (V-1042)
- 7) Hostinec Starý zámeček (Alte Schlössel), olej na plátně, 1881 (V-1048)
- 8) Skalní hospoda v Karbě (Karbakeller), olej na plátně (studie V-136), 1880 (V-1049)
- 9) Hrad Sloup, olej na plátně, nedat. (V-1071)
- 10) Zřícenina hradu Jestřebí, olej na plátně, nedat. (V-1072)
- 11) Pošťák, olej na plátně (studie V-150), nedat. (V-1235)
- 12) Profil spící nebo mrtvé ženy, olej na plátně, nedat. (V-1297)
- 13) Profil muže s brýlemi, olej na plátně, nedat. (V-1298)
- 14) Portrét dítěte, olej na plátně, nedat. (V-1299)
- 15) Portrét muže z profilu, olej na plátně, nedat. (V-1300)
- 16) Portrét dívky z profilu s copem na temeni, olej na plátně, nedat. (V-1301)
- 17) Spící pocestný v sedě, zvláště studie hlavy a těla, olej na plátně, nedat. (V-1302)
- 18) Zřícenina hradu Jestřebí, olej na plátně, 1879 (V-1350)
- 19) Výlet pěveckého spolku Harmonia v údolí Peklo (Ausflug ins Harmoniatal bei Künast), olej na plátně, 1862 (V-1584)
- 20) Portrét JUDr. Josefa Schönfelda, olej na plátně, 1876 (V-1679)
- 21) Dudák, olej na plátně, nedat. (V-1800)
- 22) Muž a žena, studie postav, olej na plátně, nedat. (V-1801)
- 23) Medvědář, olej na plátně, 1865 (V-1824)
- 24) Lichá věž v Rothenburgu an der Tauber (Der Faulthurm zu Rothenburg an der Tauber), akvarel na papíru, nedat. (V-685)
- 25) Houby (různé), akvarel na papíru, nedat. (V-727)
- 26) Veduta hradu a další motivy z Norimberka, akvarel na papíru, 1891 (V-737)
- 27) Městská partie v Rothenburgu an der Tauber, akvarel na papíru, 1880 (V-1050)
- 28) Zvonková věž v Rothenburgu an der Tauber (Das Klingertor zu Rothenburg an der Tauber), akvarel na papíru, 1891 (V-1694)
- 29) Městská brána v Rothenburgu an der Tauber, akvarel na papíru, 1886 (V-1726)
- 30) Děkovný list Nordböhmischer Excursions-Clubu hraběti Albrechtovi z Kounic, akvarel na papíru, 1890 (V-3591)

- 31) Česká Lípa a okolí (B. Leipa und Umgebung), litografie, ok. r. 1880 (V-3506)
- 32) Rosenthalova barvírna v dnešní Dubické ulici, lavírovaná kresba, nedat. (V-159)
- 33) Rosenthalova kartounka v dnešní Moskevské ulici, lavírovaná kresba, nedat. (V-160)
- 34) Návrh stavby obytného domu v Liberci, kolorovaná perokresba, 1890 (V-3515)
- 35) Návrh stavby hájovny v Liberci, kolorovaná perokresba, 1890 (V-3516)
- 36) Návrh na štukatérskou práci, lavírovaná perokresba, nedat. (V-119)
- 37) Skici (voják, trumpetista, muž s kloboukem a holí, žena s ošátkou), kresba tužkou, nedat. (V-120)
- 38) Lidé v podloubí domu, děti a starý muž, kresba tužkou, nedat. (V-121)
- 39) Muž v uniformě, kresba tužkou, nedat. (V-122)
- 40) Dítě spící na břiše/Žena s dítětem v ruce, kresba tužkou (oboustranně), nedat. (V-123)
- 41) Náčrt postavy chlapce (detail: kresba hlavy), kresba tužkou, nedat. (V-124)
- 42) Malý chlapec v polosedě, kresba tužkou, nedat. (V-125)
- 43) Chlapec v čepici se džbánem, kresba tužkou, nedat. (V-126)
- 44) Žena (nedokončeno), kresba tužkou, 1863 (V-127)
- 45) Chlapec s krajícem chleba (nedokončeno), kresba tužkou, nedat. (V-128)
- 46) Návrh ilustrace k pohádce, kresba tužkou, nedat. (V-129)
- 47) Děvčátko, kresba tužkou, nedat. (V-130)
- 48) Postava dívky a malého chlapce, kresba tužkou, nedat. (V-131)
- 49) Dva spící muži u zidky, kresba tužkou, 1858 (V-132)
- 50) Vesnice s kostelem (Niederhof im Riesengebirge), kresba tužkou, 1856 (V-133)
- 51) Prostě oblečený chlapec, kresba tužkou, 1863 (V-134)
- 52) Dívka s prutem, kresba tužkou, nedat. (V-135)
- 53) Hostinský, kresba tužkou (studie k V-1049), nedat. (V-136)
- 54) Čtoucí chlapec s čepicí a zástěrou, kresba tužkou, nedat. (V-137)
- 55) Chlapec v čepici hledící „kukátkem“ z rukou, kresba tužkou, 1863 (V-138)
- 56) Prostovlasá dívka s kytíčkou, kresba tužkou, nedat. (V-139)
- 57) Sedící dívka s květem a sífkou na vlasech, kresba tužkou, 1863 (V-140)
- 58) Sedící dívka s kotětem na klíně, kresba tužkou, 1862 (V-141)
- 59) Chlapec ze zadu, kresba tužkou, nedat. (V-142)
- 60) Chlapec v čepici se sífkou na motýly, kresba tužkou, nedat. (V-143)
- 61) Dívka ze zadu, studie nohou, kresba tužkou, 1863 (V-144)
- 62) Ponocný na ochozu věže, kresba tužkou, nedat. (V-145)
- 63) Chlapec nakukující do košíku, kresba tužkou, nedat. (V-146)
- 64) Muž v klobouku s holí a krosnou na zádech, kresba tužkou, nedat. (V-147)

- 65) Žena s holí a krosnou na zádech, kresba tužkou, 1863 (V-148)
- 66) Mladá žena s rukama před sebou, studie chodidla, kresba tužkou, nedat. (V-149)
- 67) Pošťák v klobouku s poštovní brašnou, kresba tužkou (studie k V-1235), nedat. (V-150)
- 68) Bosý chlapec v čepici s krosnou na zádech, studie rukou a nohy, kresba tužkou, 1863 (V-151)
- 69) Tři postavy chlapců, kresba tužkou, nedat. (V-152)
- 70) Chlapec ze zadu, studie hlavy v čepici a bosých nohou, kresba tužkou, 1864 (V-153)
- 71) Ženy a děti kolem stařenky sedící pod stromem, kresba tužkou, 1858 (V-154)
- 72) Muž v cylindru s dýmku a bosý chlapec, kresba tužkou, 1863 (V-155)
- 73) Děvče se zapletenými copy, kresba tužkou, 1864 (V-156)
- 74) Hrad Bezděz a okolí/Dům se stromy a venkovním posezením (nedokončeno), kolorovaná kresba tužkou (oboustranně), nedat. (V-157)
- 75) Žena o holi s otepí na zádech a čtyři bosé děti v lese, kresba tužkou, nedat. (V-158)
- 76) Stará žena o holi a děvče, kresba uhlem, nedat. (V-161)
- 77) Skicák I, kresby tužkou, 38 listů, nedat. (V-3527)
- 78) Skicák II, kresby tužkou, 27 listů, nedat. (V-3528)
- 79) Skicák III, kresby tužkou, 27 listů, ok. r. 1874 (V-3529)
- 80) Skicák IV, kresby tužkou, 36 listů, nedat. (V-3530)

Díla ve sbírce Státního okresního archivu v České Lípě

- 81) Omluvná novoroční karta s panoramatem České Lípy (Entschuldigungs Karte), litografie, 1870 (AM Česká Lípa, inv. č. 2554)

Díla ve sbírce Národní galerie v Praze

- 82) Botanizující učitel, olej na plátně, 1864 (O 4203)

Díla ve sbírce Krkonošského muzea ve Vrchlabí

- 83) Žena meloucí kávu, olej na plátně, nedat. (U 398)
- 84) Chlapeček s koníkem, olej na plátně, 1859 (U 512) (nejisté přiřpení)
- 85) Syn Emil, olej na překližce, nedat. (U 562)
- 86) Lékárna ve Schwäbisch Hall (Apotheke in Schwäbisch Hall), olej na plátně, 1881 (U 664)
- 87) Dcera Marie, olej na lepence, nedat. (U 750)
- 88) Štvanice na jelena (kopie neznámé předlohy), olej na dřevě (střelecký terč), ok. 1865 (U 984)
- 89) Pronásledování milenci, olej na dřevě (střelecký terč), 1864 (U 985)
- 90) Kolumbus (kopie neznámé předlohy), olej na plátně (střelecký terč), 1864 (U 986)

- 91) Stará vrchlabská pošta, akvarel na papíru, ok. 1870 (U 399)
- 92) Rodný dům malíře a rytce Konrada Wiesnera, akvarel na papíru, ok. 1860 (U 400)
- 93) Řemeslník se sklenicí, kresba tužkou, 1862 (U 1404)
- 94) Žebrák, čtyři studie, kresba tužkou, ok. 1860 (U 1460a, b, c, d)
- 95) Hráč na pozoun, kresba tužkou, 1860 (U 1505)
- 96) Mladík, kresba tužkou, 1860 (U 1405)

Další známá díla Eduarda Steffena

- 97) Výjev z trhu, olej, 1859–1867
- 98) Školní visitace, olej, 1859–1867
- 99) Žánrový výjev, olej, 1859–1867
- 100) Slavnost Božího těla, olej na plátně, 1864 (prodán v aukci v Praze v roce 2010)
- 101) Neposkrvněné početí Panny Marie, olej na plátně, 1869 (kostel Nalezení sv. Kříže v Dubé)
- 102) Sv. Alois, olej na plátně, 1869 (kostel Nalezení sv. Kříže v Dubé)
- 103) Kristus na hoře Olivetské, olej na plátně, 1869 (kostel Nalezení sv. Kříže v Dubé)
- 104) Sv. Václav, olej na plátně, 1870 (kostel sv. Václava v Bezdědicích)
- 105) Sv. Václav na stupních staroboleslavského kostela, olej na plátně, 1872 (kostel sv. Václava v Dolní Krupě)
- 106) Zátíší se zajícem, olej, 1874 (prodán v aukci ve Vídni)
- 107) Portrét cisaře Josefa II., litografie podle kresby ES, 1879 (F. Thomas, Kaiser Josefs II. Reisen in Nordböhmen, Česká Lípa 1879)
- 108) Neposkrvněné početí Panny Marie, olej na plátně, 1880 (kostel Narození Panny Marie v České Lípě)
- 109) Partie mezi Zábrdím a Smržovem (Čertova zeď), litografie I. Widinského podle kresby ES, 1882 (MNEC 5, mezi s. 226 a 227)
- 110) Bastion (Čertova zeď), litografie I. Widinského podle kresby ES, 1882 (MNEC 5, mezi s. 300 a 301)
- 111) Partie mezi Zábrdím a Smržovem (Čertova zeď), litografie I. Widinského podle kresby ES, 1883 (MNEC 6, mezi s. 92 a 93)
- 112) Čertova zeď (Teufelsthor), litografie I. Widinského podle kresby ES, 1883 (MNEC 6, mezi s. 250 a 251)
- 113) Čestný diplom NEC pro F. Bernaua, 1884
- 114) Nejsvětější Trojice, oltářní obraz, 1885 (kaple Nejsvětější Trojice v Benešově nad Ploučnicí)
- 115) Špitální dvůr v Rothenburgu an der Tauber (Aus dem Spitalhofe zu Rothenburg an der Tauber), akvarel, 1892.
- 116) Výzdoba restaurace na Holém vrchu z roku 1885. Podle dobových popisů (popisy se rozcházejí) byl na stěnách vyobrazen hrad Bezděz, vchod do údolí Peklo, zámek Zákupy, zámek v Horní Polici, hrad Sloup, pískovcové

jeskyně u Sosnové, zámek Horní Libchava, Nový Zámek v Zahrádkách, hrad Jestřebí, hostinec v Hirnsen u Novozámeckého rybníka v Zahrádkách, hostinec Zámeček v České Lípě a zřícenina bývalé kaple Nejsvětější Trojice na Holém vrchu.

- 117) Čestný diplom Nordböhmischer Excursions-Clubu pro J. N. Willomitzera, 1886
- 118) Vesnická ulice, 1886
- 119) Pohled z okna, 1889
- 120) Portrét básníka J. L. Uhlanda, 1890
- 121) Labutě, 1890
- 122) Stará liberecká radnice, olej na plátně 127 × 93 cm, 1892 (dříve zasedací síň liberecké radnice, dnes neznámé uložení)
- 123) Z lesa, akvarel, 1893
- 124) Křížová cesta, 20 olejů na plátně pro augustiniánský klášter v České Lípě (dříve VMG inv. č. V-1051–1070, dnes v majetku řádu augustiniánů u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně)

Obr. 1. Fotografie Eduarda Steffena (Krkonošské muzeum Vrchlabí, sbírka fotografií, inv. č. F 2862).

Obr. 2. Rodný dům Eduarda Steffena čp. 167 ve Vrchlabí (Krkonošské muzeum Vrchlabí, sbírka fotografií, inv. č. F 1614).

Obr. 3. E. Steffen, Cihlový hrázděný dům u benešovského zámku (*Ziegelbindwerkgebäude bei dem Bensner Schlosse*), olej na plátně, 1878. Foto V. Štěpánský (VMG Česká Lípa, inv. č. V-1024).

Obr. 4. E. Steffen, *Hostinec Starý záměček (Alte Schlössel)*, olej na plátně, 1881. Foto V. Štěpánský (VMG Česká Lípa, inv. č. V-1048).

Obr. 5. E. Steffen, Čtoucí chlapec s čepicí a zástěrou, kresba tužkou, nedatováno (VMG Česká Lípa, inv. č. V-137).

Obr. 6. E. Steffen, Chlapec v čepici hledící „kukátkem“ z rukou, kresba tužkou, 1863 (VMG Česká Lípa, inv. č. V-138).

DVA POHRANIČNÍ INCIDENTY NA KAMMLOCHU V LETECH 1934 A 1936

Jaroslav Beneš

Místo zvané Kammloch pod horou Hvozd na státní hranici bývalo dříve velmi frekventované, ostatně i dnes je toto místo turisty jak z naší strany, tak ze strany německé, hojně navštěvováno. V následujícím článku si připomeneme dva incidenty, které se na státní hranici v tomto místě odehrály.

Na turistický ruch na Kammlochu často dohlíželi jak příslušníci naší, tak i říšskoněmecké finanční stráže. V roce 1934 se stal mezi nimi spor ohledně průběhu státní hranice v tomto místě. Ve čtvrtek 10. května 1934 o 14. hodině došlo zde k incidentu mezi našim dozorcem finanční stráže Františkem Fenclem z oddělení v Petrovicích a velitelem německé pohraniční stráže z Hainu Seidlem. Dozorce Fencel prováděl v uvedenou dobu kontrolu turistů a dalších osob na státní hranici u Kammlochu, neboť zdejší pohraniční přechod byl obzvláště o nedělích a svátcích velmi používán.

Státní hranici tvoří v těchto místech neutrální cesta, označená po obou stranách hraničními kameny, která ústí mezi hraničními kameny 13/23 a 13/25 na německou silnici Ojvín – Lückendorf. Z tohoto důvodu jsou dva hraniční kameny na německé straně zapuštěny do silnice, aby nevadily provozu.

Když dozorce Fencel došel v tato místa, zastavil ho Seidl a rozčileně na něj volal: „Sie haben die deutsche Grenze mit Gewehr überschritten, dort haben Sie ihren Dienst zu machen“ (*Vy jste překročil německé hranice s puškou, tam máte konat službu*) a ukazoval přitom na československé území. „Das wird angezeigt“ (*To bude udáno*), pokračoval dále Seidl. Dozorce Fencel vysvětloval Seidlovi, že stojí na neutrální cestě a ukazoval na hraniční kameny zapuštěné v silnici. Seidl ovšem znovu křičel „Haben Sie mich verstanden?“ (*Rozuměl jste mi?*). Dozorce Fencel však neustoupil,

proto Seidl odešel k druhému, opodál stojícímu německému finančníkovi.

Asi za deset minut dostavil se na místo komisař německé finanční stráže ze Žitavy, jemuž Seidl případ hlásil. Komisař zavolal dozorce Fencla na neutrální cestu, kde mu vytykal, že překročil ozbrojen, s puškou, německou hranici. Fencl mu však přesně ukázal, kde se pohyboval, i v zemi zapuštěné hraniční kameny. Německý komisař však tvrdil, že se nejedná o hraniční kameny, mezníky. Žádal Fencla, aby mu sdělil své jméno, čemuž ale dozorce Fencl nevyhověl.

Dne 12. května 1934 prohlédl místo incidentu i inspektor I. třídy finanční stráže Jan Zrubecký, přednosta inspektorátu finanční stráže v Petrovicích. Na neutrální cestě přistihl inspektor Zrubecký německého finančníka Gränticha z Lückendorfu při odstraňování hlíny ze zapuštěného hraničního kamene 13/24. Gräntich měl od svých nadřízených nařízeno přesvědčit se, zda zapuštěný kámen je skutečně hraničním mezníkem. Inspektor Zrubecký mu ukázal ještě druhý zapuštěný hraniční kámen, čemuž se Gräntich velmi divil s tím, že žádný z jeho kolegů, říšskoněmeckých finančníků, o těchto hraničních meznících nevěděl. Současně sdělil inspektoru Zrubeckému, že jejich komisař by s ním rád celou nepříjemnou záležitost projednal.^{1/}

Na základě vyšetřování tohoto incidentu zakročilo československé Ministerstvo veřejných prací u saského delegáta v mezistátní komisi pro úpravu čsl.-německých hranic, který celou záležitost vysvětloval u Zemského finančního úřadu v Drážďanech.

Ve svém vyjádření Ministerstvo veřejných prací potvrzovalo, že i mezi hraničními kameny 13/23 a 13/25 je hraniční cesta a že opačný názor saských pohraničních orgánů je mylný a současně žádalo Zemské finanční ředitelství v Drážďanech, aby svým podřízeným úřadům dalo v tomto směru patřičné pokyny. Tento zákrok československé strany se ale odehrál až v květnu 1935, tedy celý rok po události. Tak dlouho potřebovala úřední mašinerie na zpracování případu.

Hranice byla v inkriminovaných místech značena dle všech platných pravidel, což nakonec uznala i německá strana. Vyskytl se i návrh, aby současné hraniční mezníky, zasazené v úrovni vozovky, byly vyměněny za klasické hraniční kameny s výsostnými značkami. Tento návrh byl ale zamítnut z důvodu bezpečnosti provozu a předpokládaného častého poškozování těchto kamenů od projíždějících vozidel.

Silnice Ojvín – Lückendorf byla již v té době velmi frekventovaná, procházely po ní i hlídky SS i SA a hrozilo tak reálné nebezpečí, že by

příslušníci československé finanční stráže nebo četnictva mohli být neinformovanými členy SS či SA napadeni z důvodu, že ozbrojeni domněle překročili německou státní hranici.

Německá strana dala naši nakonec zapravdu. Dne 27. července 1936 psalo Presidium zemského úřadu v Praze na Ministerstvo vnitra, že podle hlášení inspektora finanční stráže Zrubeckého nedošlo již na Kammlochu k žádnému dalšímu podobnému incidentu. Zárok ministerstva veřejných prací se osvědčil, neboť naši příslušníci finanční stráže vyzorovali, že jakmile k německé finanční stráži nastoupil nováček, byl svými nadřízenými rádně poučen o průběhu a značení hranice na Kammlochu.

I když podle zmíněné zprávy inspektora finanční stráže Zrubeckého k dalšímu podobnému incidentu nedošlo, stal se na stejném místě incident poněkud jiného ražení, jehož oběti se měl pravděpodobně stát přímo inspektor Zrubecký.

Mimo turistů navštěvovali prostor Kammlochu ve 30. letech minulého století i agenti nejrůznějších říšskoněmeckých bezpečnostních složek. S tím, jak v Německu posilovali svoji moc nacisté a připravovali útočné plány proti Československé republice, rostl i jejich zájem o příslušníky naší finanční stráže.

Celá událost se stala 1. března 1936. Dozorce finanční stráže Josef Dušek z oddělení v Petrovicích šel na služební obchůzce v tento den kolem poledne cestou na Kammloch, ke hraničnímu kameni 13/23. Jelikož si potřeboval odskočit, sešel z cesty za křoví. Po chvilce slyšel německy „Der Kerl ist nicht zum haschen. Dort war er nicht und auf den Hochwald geht er nicht.“ (*Ten chlap není k chycení. Zde není a nahoru na Hvozd nešel.*) Dozorce Dušek se otočil a vrátil se na hraniční cestu v domnění, že se takto baví mezi sebou nějakí turisté. Na místě, na téže cestě poněkud dále, spatřil tři muže, které předtím nikdy neviděl. Dva byli ve stejnokrojích, podle popisu dozorce Duška pravděpodobně ve stejnokrojích SS a byli ozbrojeni karabinami, třetí muž byl v civilu.

Jakmile zpozorovali našeho dozorce, pozdravili všichni „Grüss Gott“ (*Pozdrav pán bůh*) a jeden z uniformovaných mužů se Duška hned zeptal „Was macht der Oberinspektor Zrupecky? Ist er noch in Deutsch-Gabel?“ (*Co dělá vrchní inspektor Zrubecký? Je stále ještě v Německém Jablonném?*). Dušek odpověděl, proč se na to ptají, co od něj chtějí a kdo vlastně jsou. Muž v civilním oblečení chtěl vytáhnout z náprsní kapsy kabátu legitimaci, přičemž mu vypadl složený lístek. Dozorce Dušek lístek ze země zvedl, rozložil jej a viděl, že na lístku bylo červenou tužkou napsáno

„Glassert (Nowak) Steckbrief Lückendorf“ (*Glassert (Nowak) zatykač Lückendorf*) a pod tím „Zrupecky Oberinspektor D. Gabel“. V tom ale onen civilista lístek Duškovi z ruky vytrhnul a podával mu cestovní pas se slovy „Das ist nichts“ (*To nic*). Dušek četl v cestovním pase „Robert Körner, Privatbeamte, geboren 16. 7. 1898 in Hirschfelde, zuständig nach Zittau“ (*Robert Körner, soukromý úředník, narozen 16. 7. 1898 v Hirschfelde, příslušný do Žitavy*). Při dalším listování v pase Dušek zjistil, že za posledním listem byla vložena legitimace na stejné jméno, ale jako povolání zde bylo uvedeno „Arbeitslagertruppenführer in Hirschfelde“ (*Skupinový vůdce pracovního tábora v Hirschfelde*). Dozorce Dušek vrátil Körnerovi jeho doklady a ptal se, co znamená ten lístek, co zvedl a nač ho Körner potřebuje. V tom však vykřikl jeden z ozbrojených mužů: „Warum interessieren Sie um die Zettel?“ (*Proč se zajímáte o ten lístek?*). Dušek odvětil, že stojí na neutrální půdě, že jej to zajímá a že má právo se na tomto místě takto ptát a to především proto, že oni se zajímají o jeho představeného, inspektora Zrubeckého. Přitom Körner napomínal onoho muže slovy „Rege dich nicht auf!“ (*Nerozčiluj se!*).

Potom začal Körner ihned mluvit o počasí, ptal se, zda má finanční stráž mnoho práce s pašeráky a že se nyní mnoho nepašuje apod. Dozorce Dušek, protože byl sám a byl tak proti nim v nevýhodě, rozhovor rychle ukončil a vrátil se zpět po pohraniční cestě směrem k Petrovicím. Oni tři muži šli po silnici na německém území směrem na Lückendorf. Když poodešli po silnici mezi stromy, slyšel dozorce Dušek, jak jeden z oněch mužů řekl se zlostným přízvukem „Der Kerl soll sich in Acht nehmen, dass er nicht um seinen Kopf kürzer wird.“ (*At si dá ten lump pozor, aby nebyl o hlavu kratší*). Dušek na tato slova neodpovídal a šel dále. Domníval se, že tato slova byla míněna opět proti inspektorovi Zrubeckému.

Po návratu ze služby hlásil dozorce Dušek celý případ správci oddělení finanční stráže v Petrovicích inspektorovi II. třídy finanční stráže Františku Plškovi. Oba dva se druhý den okolo půl druhé vrátili na místo události, kde dozorce Dušek podrobně popsal celou událost. Na místě se náhodou setkali s říšskoněmeckým příslušníkem finanční stráže z Lückendorfu Greulichem,^{2/} kterého se ptali na ony muže. Greulich jim pouze řekl, že se zde setkal se členem SS Klimpelem z Ojvína a jiného že neviděl, nezná ani nepotkal.

Dne 3. října byl o celé záležitosti sepsán protokol na četnické stanici v Německém Jablonném. Inspektor Zrubecký do protokolu vypověděl, že němečtí orgánové se po něm vyptávají pravděpodobně proto, že udržoval styky s Paulem Glasserem z Lückendorfu, který Zrubeckému dával

informace o poměrech v Německu. Glassera v té době již hledaly říšsko-německé úřady.

Inspektor Zrubecký vypověděl, že se bezprostředně neobává přímého útoku na svoji osobu při výkonu služby, ale není vyloučeno, že by mohl být při pochůzkách u státní hranice ze zálohy napaden a případně i odvečen do Německa.^{3/} Takovéto přepadení by bylo lehce proveditelné. Příslušníci finanční stráže se pohybovali přes den většinou osamocně, v noci většinou ve dvojicích, v těsné blízkosti státní hranice, v hustých a neprostupných lesích a tak jejich napadení, či dokonce odvečení za hranice bylo poměrně jednoduché.

Jak příslušníci četnictva, tak finanční stráže, dostali příkaz, aby kontrolovali všechny muže, kteří procházejí lesy při státní hranici. Jestliže by natrefili na Körnera, měli ho dle možnosti zadržet a vyslechnout.

Zda československé orgány ještě někdy natrefily na Körnera, není jisté. Inspektor Zrubecký byl počátkem léta 1936 přeložen do Chebu na okresní finanční ředitelství. Důvodem jeho přeložení ale s největší pravděpodobností nebyl jen námi popsáný incident. Faktem zůstává, že příslušníci československé finanční stráže se ve druhé polovině 30. let nemohli cítit na hranicích s Německem bezpečně, neboť je neohrožovali jen podloudníci, ale i příslušníci nejrůznějších nacistických složek a jejich přísluhovači.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji paní Květě Morávkové z Liberce za poskytnutí snímku z jejího rodinného archivu.

POZNÁMKY

- 1/ O celém incidentu informoval okresní úřad v Německém Jablonném Presidium zemského úřadu v Praze 31. května 1934. Kromě zprávy okresního úřadu byla k hlášení přiložena výpověď dozorce Fencla, hlášení inspektorátu v Petrovicích a také podrobný náčrtek místa incidentu. Tyto materiály se bohužel zatím nepodařilo v archivu najít.
- 2/ Veškerá německá osobní jména jsou psána přesně tak, jak jsou uvedena v českých vyšetřovacích spisech.
- 3/ Případy přepadení československých finančníků z německé strany nebyly bohužel v této době ničím až tak výjimečným.

PRAMENY

Národní archiv Praha:

Fond Ministerstvo vnitra, hraniční spisy

Fond Presidium zemského úřadu

Fond Zemské finanční ředitelství Praha 1918–1952

Denní tisk:

Stráž národa z 13. března 1936

Právo lidu z 12. dubna 1936

Obr.1. Dozorce finanční stráže František Fencel, aktér incidentu na Kammlochu v roce 1934. Dozorce Fencel sloužil na oddělení v Petrovicích od září 1933 do ledna 1936, kdy byl přeložen na oddělení finanční stráže v Heřmanicích u Frýdlantu v Čechách. Otištěný snímek byl pořízen v roce 1938 (rodinný archiv paní Morávkové).

Obr. 2. Inspektor II. třídy finanční stráže František Plšek, který se v roce 1936, jako správce oddělení finanční stráže v Petrovicích u Jablonného, podílel na vyšetřování incidentu, do kterého byl zavlečen dozorce Dušek. Inspektor Plšek (zde na poválečném snímku) sloužil od června 1932 do konce roku 1934 jako správce celního úřadu v Petrovicích, od nového roku 1935 byl pak do 15. září 1937 správcem oddělení finanční stráže v Petrovicích. Z Petrovic odešel na oddělení v Hanšpachu ve Šluknovském výběžku (sbírka Jindřicha Marka).

BOBR EVROPSKÝ (CASTOR FIBER) SE VRÁTIL NA ČESKOLIPSKO

Zdeněk Vitáček

Bobr je náš největší hlodavec, žijící ve vodě a živící se výhradně rostlinnou potravou. Žije v trvalých rodinách a aktivní je především v noci. V minulosti se vyskytoval v lesním pásmu takřka celé Eurasie. Od poloviny 18. století byl však člověkem pronásledován a již před koncem 19. století byl ve většině lokalit Evropy vyhuben. Původní populace se udržely jen při ústí řeky Rhôny, na středním Labi v Německu, v jižním Norsku, Bělorusku a v Rusku na dolním toku Dněpru a Donu (Anděra – Horáček 2005). Byl také vysazován v Polsku, Německu a Rakousku. Na území České republiky byl bobr hojným ještě počátkem středověku. Vyskytoval se na středních a dolních tocích řady řek. Bobr byl však nemilosrdně pronásledován a hlavním důvodem byly obavy z poškozování rybníků, ničení břehových porostů a také pověra, že škodí rybám. V první polovině 17. století žili bobři na Labi od Jaroměře po Hřensko včetně přítoků, v Poohří, v jižních Čechách na Vltavě, Lužnici a Nežárce a na severní Moravě a ve Slezsku (Anděra – Červený 2004). Záznamy o posledních úlovcích pocházejí z druhé poloviny 17. století. Nejdéle se naši bobři udrželi v jižních Čechách a na Moravě. Koncem 18. století byli bobři chováni v jižních Čechách v umělých chovech (bobrovnách). Odtud byli také vypouštěni do volné přírody. Tím došlo k opětovnému osídlení rozsáhlého území mezi Táborem, Bechyní, Jindřichovým Hradcem a Novými Hrady. Dokonce se začali šířit i na sever až ku Praze. V roce 1833, na základě velkých škod na břehových porostech, bylo vydáno nařízení o jejich lovu. Poslední bobr byl uloven v roce 1876 u Hamru na Nežárce a v roce 1882 zanikl i umělý chov. Nově se u nás objevil bobr až v polovině 70. let 20. století (Anděra – Červený 2004). Jednalo se o jedince migrující ze sousedních zemí Rakouska, Německa a Polska. Uměle vysazen byl v CHKO Litovelské Pomoraví v letech 1991–1992 a Oderských vrších v letech 1996–1997.

V současné době máme již několik stálých populací bobra na dolním toku Labe od Hřenska po Ústí nad Labem, v jihozápadních a severovýchodních Čechách, ve Slezsku a podél řeky Moravy. V roce 2008 byl počet bobrů odhadnut na více jak 1000 kusů. Bobři se však dále šíří.

Na Českolipsku se bobra vyskytoval ještě koncem 17. století. F. Hantschel ve vlastivědném kompendiu „Heimatkunde“ z roku 1911 píše o bobrově již jako o vyhynulém hlodavci. Jako jediné útočiště uvádí Labe u Magdeburku. Píše však, že v minulosti bobra v „našem kraji“ běžně žil. Vrchnostenské honební seznamy vykazují pro období od roku 1608 do roku 1644 celkem 27 bobrů a v období od roku 1645 do roku 1689 ještě 14 kusů. Poslední bobra měl být snad uloven roku 1722 bynoveckým lesníkem Lenzem na labském úseku Claryů nad Hřenskem. S vysokou pravděpodobností se zdržoval bobra ve Staré vodě (Altwasser) mezi Loubím a Dolním Žlebem nad Labem. Možná jsou jména Biebersdorf (dnes Příbram, u Verneřic) a Biberbach (Bobří potok) odvozena od bývalé kolonie bobrů (Hantschel 1911). Dále Hantschel uvádí, že v Salcburku byl zastřelen poslední bobra v roce 1864 a u Třeboně okolo roku 1850. Bobra se vyskytoval také na Ohři, což dokazuje nález lebky v okolí Žatce.

Stálá populace bobrů na dolním toku Labe se vytvořila zhruba od roku 1992. Bobři k nám připlavali po Labi z Německa. Jde o poddruh labského bobra, který je u nás původní. Tato populace svého vrcholu dosáhla kolem roku 2005 a bylo jen otázkou času, kdy se začne bobra šířit po vhodných přítocích. Většímu šíření proti proudu Labe zřejmě brání město Ústí nad Labem se zdymadlem ve Střekově a silně osídlené břehy po obou stranách toku. Jedním z přítoků vhodných pro osídlení se stala i řeka Ploučnice. V cestě na Českolipsko stály bobrově jen menší překážky. Mezi Děčínem a Žandovem je to 18 jezů (Krejbič 2006), které jsou však pro bobra lehce překonatelné a jediné větší město Benešov nad Ploučnicí. Také přirozený tok řeky Ploučnice, kde je regulované koryto jen v některých částech obcí, byl pro bobra snadno prostupný. Od roku 2004 jsem se zaměřil na možné znovuoživení se bobra na Českolipsku. První pobytové značky bobra – ojedinělé kácení dřevin na Ploučnici v okolí České Lípy – známe ze zimy 2007 až 2008. V zimě 2008 až 2009 byl výskyt bobra opětovně doložen. Plně prokazatelný a stabilní výskyt bobra pak byl potvrzen v zimě 2009 až 2010. Mimo poměrně rozsáhlé kácení dřevin jsem našel i osídlenou noru a tzv. „skluzavky“, kterými bobra sjíždí z břehu do vody. Zajímavý byl i pokus bobra o přehrazení vlastního toku Ploučnice, který však byl díky silnému proudu neúspěšný. Poprvé byl bobra vyfotografován M. Kleinem při povodni v srpnu 2010, a to přímo v centru města České

Lípy u kostela sv. Maří Magdaleny. Bobr zde vylezl z řeky přímo u hlavní městské křižovatky. V průběhu prosince 2010, ledna a února 2011 jsem již prováděl pravidelné sledování výskytu nejméně jednoho bobra v lokalitě nad Českou Lípou. Nalezena byla opět osidlená břehová nora, intenzivní kácení, řada stop a dvě břehové „skluzavky“. Kácení břehových porostů jsem zaznamenal v úseku cca 1,5 kilometru.

Bobr evropský patří do naší původní savčí fauny. Je druhem zvláště chráněným v kategorii silně ohrožený druh (Zákon č. 114/1992 Sb., Vyhláška MŽP č. 395/1992 Sb. a Vyhláška MŽP č. 175/2006 Sb.). Od roku 2002 je veden jako zvěř, kterou nelze dle mezinárodních smluv lovit (Zákon č. 449/2001 Sb. a Vyhláška MZe ČR č. 245/2002 Sb.). Škody prokazatelně způsobené bobrem hradí stát (Zákon č. 115/2000 Sb.). V Červeném seznamu ČR je veden jako druh zranitelný (Anděra – Červený 2003).

Z řady pozorování, především v posledních třech letech, lze hovořit o návratu bobra evropského po více jak 300 letech na Českolipsko.

LITERATURA

- Anděra M. & Červený J. 2003: Červený seznam savců České republiky. *Příroda* 22: 121–129.
- Anděra M. & Červený J. 2004: Atlas rozšíření savců v České republice. Předběžná verze. IV. Hlodavci (*Rodentia*) – část 3. Veverkovití (*Sciuridae*), bobrovití (*Castoridae*) nutriovití (*Myocastoridae*). Národní muzeum, Praha.
- Anděra M. & Horáček I. 2005: *Poznáváme naše savce, druhé doplněné vydání*. Sobotáles, Praha.
- Hantschel F. 1911: *Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa*. B. Leipa.
- Krejbič P. 2006: *Vodácký průvodce po řece Ploučnici*. Skautské středisko Ralsko, Mimoň.

Obr. 1. Bobr přímo v centru České Lípy. Foto M. Klein 2010.

Obr. 2. Charakteristické kácení dřevin bobrem nad Českou Lípou v zimě 2010. Foto Z. Vitáček.

Obr. 3. Lokalita výskytu a působení bobra na Ploučnici v březnu 2011. Foto Z. Vitáček.

KRONIKA

100. VÝROČÍ ZŘÍZENÍ SKLÁŘSKÉHO ZKUŠEBNÍHO A EXPERIMENTÁLNÍHO ÚSTAVU PŘI STÁTNÍ ODBORNÉ SKLÁŘSKÉ ŠKOLE V NOVÉM BORU

Rudolf Hais

Úvod

Rok 2010 byl rokem pozapomenutého 100. výročí zřízení prvního „Zkušebního a experimentálního sklářského ústavu“ v Českých zemích (a prakticky v celém tehdejším c. k. Rakousku-Uhersku), a to při Státní odborné sklářské škole v Boru u České Lípy.^{1/}

Potřeba zřízení ústavu, který by sloužil sklářskému průmyslu pro praktický výzkum, pro průmyslové poradenství v technologické oblasti a i pro další vzdělávání sklářů, tavičů a technologů, byla na počátku 20. století velmi silná jak na Borsko-Šenovsku, tak na Teplicku. V tomto smyslu existovala již řada podání průmyslníků a rafinérů u c. k. ministerstva ve Vídni. Dlouhá léta probíhala různá jednání a již se zdálo, že by se příslušný ústav mohl zřídit při Odborné škole v Teplicích-Šanově. Město a okres Teplice, včetně zainteresovaných průmyslníků, bylo připraveno zřízení institutu podpořit částkou 70.000 korun.^{2/}

Ve stejné záležitosti bylo v druhé polovině října 1906 svoláno radou města Boru zasedání, ke kterému byly pozvány všechny zainteresované instituce, včetně zástupce c. k. Ministerstva pro kulturu a školství. Starosta Boru (a zároveň zemský poslanec Rudolf Schlegel) sdělil jako zástupce města, že je obec připravena pro zřízení takového sklářské hutě přispět jednak částkou 30.000 korun, jednak pozemkem při sklářské škole, pokud bude Zkušební ústav se sklářskou hutí zřízen v Boru.

Tato záležitost zůstala v klidu do podzimu roku 1907, kdy se ředitelství Odborné sklářské školy v Boru znovu projektu ujalo a začalo jej silně preferovat. K tomu přispěla i okolnost, že v té době došlo v Borsko-Šenovské

oblasti ke značnému váznutí sklářského obchodu. Město Bor společně se Svazem severočeských průmyslníků začalo proto silně naléhat na c. k. ministerstvo na zřízení sklářské hutě pro výzkumné účely. Dne 23. ledna 1909 Ministerstvo veřejných prací sdělilo, že se o zřízení zkušební sklářské huti při Odborné škole sklářské uvažuje ve školním roce 1909–1910 v Boru a skutečně 12. července 1909 vydalo příslušné rozhodnutí.^{3/}

Na zřízení školní hutě se významně podílely jak různé instituce, tak významné osobnosti. Především jsou uvedeny: Ministerstvo pro veřejné práce, Město Bor (Haida), Obchodní a řemeslná komora v Liberci, Svaz severočeských podnikatelů. Dále poslanec Kraus, starosta Boru R. Schlegel a především ředitel Odborné sklářské školy Heinrich Strehblow (obr. 1).^{4/}

Výstavba a vybavení sklářské školní hutě, lidově zvaná „Fachšülka“ (obr. 2 a 3)

- 3. srpna 1909 bylo započato se stavbou sklářské hutě
- 15.–16. února 1910 proběhla první stavba
- 16. února 1910 první dílo sklářů

Vnitřní plocha hutní haly měřila 16 × 15 m. Do tohoto prostoru byla umístěna sklářská regenerativní tavící pec se stojatými komorami systému SIEMENS (podélně dělena – viz obr. 4), se čtyřmi pánvemi. Dále 1 temperovací pec na pánve a 2 komorové chladicí pece.

Sklářská pec byla otápěna generátorovým plynem ze 2 šachtových tahových generátorů. Jeden byl vybaven schodišťovým roštem, druhý roštem šikmým. Sklářská pec byla postavena firmou Alois Uhrmann jr. z Dubí u Teplic. Novinkou bylo vyložení regenerativních komor elipsovitými šamotovými cihlami a měnicím zařízením dle patentu firmy Knoblauch. Třicet metrů vysoký komín postavila firma H. Heinicke z Vídně.^{5/}

Na hutní halu navazovaly prostory pro skladování sklářských surovin a pánví, formárna (jejíž zařízení dodala strojírenská firma Th. A. Behr z Košťan). Stejná firma dodala kovové součásti plynových generátorů a sklářských pecí. Měnicí zařízení vyrobila firma F. A. Grosse z Georgswalde – Bischofswerda (Sasko). S hutní halou dále souvisela kmenárna, opukárna a balárna skla. Na protější straně hutní haly navazovala kancelář správy hutě a na svoji dobu ojedinělá chemicko-technologická laboratoř (obr. 5).^{6/}

V literatuře^{7/} jsou uvedeni i sponzoři, např. ing. A. Uhrmann jr. dal zdarma k dispozici své znalosti a služby, firma Knoblauch z Löbau v Sasku dodala své patentované konstrukční řešení reverzačního zařízení bez licenčních poplatků, firma Monguntia z Nýřan dodala zdarma vagon prvotřídních šamotových tvarovek, nízké ceny si účtovaly i firmy Pöhner z Teplic (sklářské pánve), strojírenský závod Behr z Košfan a firma Didier z Děčína (rovněž šamotové tvarovky).

Sklářská huť byla zřízena jako oddělení Odborné sklářské školy v Boru u České Lípy a podléhala ředitelství školy. Vedením hutě byl zpočátku pověřen prof. Josef Wolf, chemik a technolog, který přišel z Odborné školy v Teplicích. Správcem sklářské hutě (a vedením obchodních záležitostí) byl ustanoven Josef Müller. Zároveň byli přijati dva sklářští mistři z významných skláren, a to Josef Dieder z Kolína n. R. – Ehrenfeldu a Franz Goschler z Klášterského Mlýna.^{8/}

Provoz sklářské hutě a Zkušebního ústavu

Od 15. června 1910 se stává vedoucím školní hutě a vedoucím Zkušebního sklářského ústavu (Versuchs- und Untersuchungsanstalt) prof. Rudolf Hohlbaum, chemik a sklářský technolog. K 1. listopadu 1910 nastupuje ing. Max Tischer jako učitel chemie a přírodopisu a zároveň asistent prof. Hohlbauma.^{9/} Za R. Hohlbauma se prováděla řada výzkumných prací, zejména v oblasti tavení nových barevných sklovin pro potřebu školy i borských rafinérií. Hohlbaum také provedl sérii taveb různě laděných „zvonivých skel“ (tj. skel s vyšším modulem pružnosti) pro V. Klemma z Chřibské, stavitele skleněných harmonik a zvonkoher.^{10/} Do provozu bylo uvedeno i zařízení na stříkání sklářských barev.^{11/}

Asi nejdůležitějším výsledkem tohoto období neobiedermeieru byl vývoj a realizace moderních kvalitních olovnatých sklovin, tavených na pánvové peci s otevřenými pánvemi pro potřebu sklářských závodů. Z Hohlbaumovy učebnice sklářské technologie^{12/} vyplývá, že se jednalo jednak o vysoce olovnaté křišťály s obsahem 35–38 % PbO, jednak o speciální křišťalová skla s obsahem PbO 15–19 %. Dále i o vysoce olovnaté barevné skloviny. Ve školním roce 1910–1911 je ing. M. Tischer převeden na Odbornou sklářskou školu do Kamenického Šenova a na jeho místo nastupuje dr. K. Killer.^{13/}

Po prvním roce provozu bylo konstatováno,^{14/} že se školní huť osvědčila jako velmi užitečný ústav. Bylo vytvořeno přes 300 nových vzorů výrobků, které byly využity v řadě rafinérií. Byla vyvinuta nová barevná

skla zejména topasová žlutka, pěkná sytá tmavě fialová sklovina, světle červený rubín, který nabíhal již při zpracování a již výše uvedená olovnatá skla a způsob jejich odbarvování. V roce 1914 se olovnatý křišťál z hutě sklářské školy zpracovával již ve čtyřech rafinériích na Borsku.^{15/}

Laboratoř Zkušebního ústavu realizovala ve školním roce 57 analýz, podala 20 dobrozdání a celkem 204 odborných posudků, z toho 68 v oblasti zušlechťování; vypracovala i posudky pro 2 soudní procesy. Mimo jiné byla například posuzována kvalita vhodnosti uhlí ke zplyňování v generátorech, vliv kyselin na sklo apod.^{16/} Na základě výnosu Ministerstva pro veřejné práce ze dne 26. června 1913 byl Zkušební ústav autorizován, t. zn. že mohl vystavovat vysvědčení a dobrozdání (certifikáty), která jsou uznávána jako veřejné listiny.^{17/}

R. Hohlbaum byl, jak uvádí B. Tománek,^{18/} velmi iniciativní člověk, a tak nechal v létě roku 1913 (zřejmě bez vědomí ředitele) při opravě sklářskou tavicí pec zvětšit na 6 velkých pánví. Tím vznikly škole vyšší náklady a odbytové potíže a také si sklářští podnikatelé začali brzo stěžovat na konkurenci školní hutě.^{19/} Zřejmě na základě těchto skutečností odešel prof. R. Hohlbaum ze státních služeb do Harrachova, kde krátce působil jako ředitel sklárny.^{20/}

Školní huť i vedení Zkušebního ústavu převzal dr. Kaspar Killer. V roce 1914 bylo rozhodnuto kapacitu sklářské tavicí pece zmenšit na 2 pánve běžné velikosti a 2 malé saclíky. Provoz školní hutě měl být obnoven v září 1914, ale vzhledem k vypuknutí 1. světové války k tomu již nedošlo.^{21/}

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 se rozhodlo tehdejší Ministerstvo školství a národní osvěty školní huť při „Německé státní odborné škole pro sklářský průmysl“ již dále nefinancovat. Školní huť se tak stala opět majetkem města. Ředitelství školy pak uzavřelo s městem smlouvu, dle které musel nájemce hutě dát škole bezplatně jednu pánev k volnému použití. Dále bylo dojednáno, že žáci „Jednoletého kurzu pro sklářské techniky“ mohou společně s odborným učitelem sklářskou huť běžně navštěvovat.^{22/} Ministerstvo se potom uvolilo finančně opět přispívat na praktickou výuku studentů. „Výzkumný a experimentální sklářský ústav“ pak fungoval dále, nejdříve pod vedením ředitele dr. K. Killera v budově sklářské školy. Po smrti dr. Killera v roce 1934 přebírá sklářský ústav ing. M. Tischer.

V roce 1920 (za těchto nových podmínek) pronajalo město školní huť firmě Kravani. Ta v prosinci přestavěla sklářskou tavicí pec na průmyslové účely s osmi pánvemi o velikosti 70 × 70 cm. Zároveň byly přistaveny další komorové chladicí pece a přiměřeně zvětšena temperovací pec na sklářské

pánve. V únoru 1921 byla již huť opět v provozu, od 21. února se již z jedné pánve vyrábělo sklo i pro potřebu sklářské školy. Firma Kravani a později firma Hantich vyráběly užité sklo s přestávkami až do roku 1934.^{23/} Tím končí éra „školní hutě“ (obr. 6).

Zkušební ústav při Odborné sklářské škole přetrval pod vedením chemika a technologa ing. M. Tischera ještě do 40. let 20. století. Max Tischer řešil v rámci ústavu se svými studenty a spolupracovníky řadu technologických, výrobních a chemických problémů pro výrobce skla v celé Borsko-Šenovské sklářské oblasti. V naftou otápěné malé píče vlastní konstrukce prováděl za výše uvedenými účely různé pokusné tavby. Rovněž sestrojil pomůcku pro určování objemů rotačních těles, podílel se na modernizaci dílen (zavedení pískovacího stroje) a zařízení pro broušení a rytí skla prostřednictvím ohebné hřídele (Flex-Teufel) pro dekorativní opracování zejména plochého skla.^{24/} Ve školním roce 1936–1937 (ředitelem školy byl Alfred Dorn, zástupcem Jar. Holeček) vykázal zkušební ústav 59 analýz surovin, 37 dobrozdání a návrhů k odstranění vad, 117 osobních konzultací. Vedoucí zkušebního ústavu ing. M. Tischer přednášel v Novém Boru, Jablonci n. N. a Teplicích na aktuální téma „Odbarvování skla“.^{25/} O výsledcích svých pokusů a konzultací vedl M. Tischer podrobné záznamy, z nichž se ještě například zachoval sešit z počátku 40. let se zajímavým záznamem, kdy technolog sklárny Assa Union v Boru, pan B. Tománek, požádal o pomoc při řešení bublinatosti uhlikatých žloutek.^{26/}

Závěr

Zřízení Zkušebního a experimentálního ústavu v letech 1909–1910 při sklářské škole v Boru byl mimořádný počín – byl prvním sklářským zkušebním a experimentálním výzkumným pracovištěm v tehdejší Rakousku-Uhersku, který díky nadčasovému myšlení svých zřizovatelů značně předběhl jak svou dobu, tak ostatní vyspělé státy se sklářským průmyslem.

Dalším výzkumným ústavem v českých zemích, zaměřeným již na problematiku všech sklářských oborů, byl pak Sklářský ústav dr. E. Beneše, zřízený v roce 1922 v Hradci Králové (později přejmenován na Státní výzkumný ústav sklářský – SVÚS).

Ve školním roce 1935–1936, na konci světové hospodářské krize, byl (zřejmě na základě zkušeností z Boru) zřízen i Zkušební sklářský ústav (Versuchs und Unterichtsanstalt) při Odborné škole sklářské

v Kamenickém Šenově. Vedením ústavu byl pověřen chemik ing. Anton Hübler.^{27/}

Žádost o zřízení Výzkumného sklářského ústavu s působností pro celý sklářský průmysl Velkoněmecké říše v návaznosti na Odbornou školu sklářskou, podal 1. srpna 1939 s důkladně zpracovanou přílohou (o stavu sklářského průmyslu na Borsko-Šenovsku) na krajské a říšské úřady starosta Boru E. Opitz. Z přílohy vyplývá, že v regionu pracuje 120 exportních firem, 15 sklářských hutí, ve sklářských závodech je zaměstnáno 1.200 pracovníků, dále 1.500 dělníků domácích. Bor je sídlem Zkušebního sklářského ústavu pod vedením známého praktika ing. M. Tischera a rovněž sídlem kartelu pro sklářský zušlechťovatelský průmysl. Dne 10. ledna 1940 sdělilo říšské presidium, odbor plánování v Ústí n. L., že vzhledem k válce se rozšíření Výzkumného ústavu odkládá. Ještě 28. června 1943 starosta Boru opět žádal o zřízení Výzkumného sklářského ústavu se sklářskou hutí. Tuto žádost krajský hejtman zamítl s tím, že se uvažuje o přeložení Sklářského ústavu z Hradce Králové do Sudet.^{28/}

Po 2. světové válce, koncem 40. let 20. století, se ředitel již české Odborné školy sklářské RNDr. Jaromír Špaček rovněž snažil při reorganizaci průmyslu a školství získat opět školní huť pro výzkumné a vývojové účely, bohužel mu doba nepřála.

Samotný průmysl užitkového skla se svého oborového výzkumného pracoviště znovu dočkal až k 1. lednu 1960, nejdříve jako Výroba pánví a vývoj užitkového skla (VPUS) a od roku 1965 jako Výzkumný ústav užitkového skla (VÚUS) v Novém Boru. Ten zakončil svoji úspěšnou výzkumnou a vývojovou činnost po 35 letech k 1. lednu 1995 v rámci reorganizace Crystalexu na akciovou společnost.

Pozoruhodné a poučné z historie 20. století je to, že vždy, když bylo sklářství zasaženo krizí a odbytovými potížemi, bylo posilováno sklářské školství a sklářský výzkum.

Osobnosti Zkušebního ústavu při Odborné škole sklářské v Boru^{29/}

Heinrich Strehblow (1862–1929)^{30/}

Ředitel Státní odborné sklářské školy v Boru v letech 1907–1929.

Akademický malíř H. Strehblow studoval na vídeňské a bavorské Akademii výtvarného umění. K 1. srpnu 1907 byl jmenován ředitelem Odborné školy sklářské v Boru. Zasloužil se o vznik a provoz Výzkumného a zkušebního ústavu – Versuchs- und Untersuchungsanstalt (1909) se školní hutí (1910) a o jeho autorizaci (1913).

V roce 1920 vydal odbornou příručku „Der Schmuck des Glases“, která byla vydána v českém překladu pod názvem „Zdobení skla“ Sklářským ústavem v Hradci Králové v roce 1927.

Rudolf Hohlbaum (1873–?)

Profesor chemie, fyziky a technologie na sklářských školách v Boru a Kamenickém Šenově od roku 1898 do 1913, v letech 1910–1913 vedoucí Zkušebního sklářského ústavu a školní hutě.

R. Hohlbaum se narodil ve slezském Barzdorfu.^{31/} Od roku 1898 (ve svých 25 letech) se stal učitelem chemie, fyziky a sklářské technologie na odborných školách sklářských v Boru a v Kamenickém Šenově, zároveň vedl praktickou výuku v chemické laboratoři.^{32/}

V letech 1904–1909 externě přednášel na různá odborná témata, např. „Stavba moderních vypalovacích muflových pecí, Sklo na lipském veletrhu“. Ve sklářských obcích Falknově a Mlýnech vedl kurz o reprodukčních technikách, přednášel o otápění sklářských pecí (Feuerungs-technik), moderních sklovinách, chemii dekoračních materiálů apod. V Horním Prysku referoval o nákladech na zřízení ústřední dílny pro brusiče skla atd.

V roce 1909 napsal a vydal „Učební osnovy technologie plochého a dutého skla“ (Kurzgefasste Lehrtexte der Technologie des Tafel- und Hohlglases) a v roce 1910 vydal v nakladatelství A. Hölder významnou a nadčasovou učebnici sklářské technologie „Zeitgemässe Herstellung, Bearbeitung und Verziehrung des feineren Hohlglase“ (Současná výroba, zpracování a zušlechtění kvalitního užitkového skla).^{33/}

V únoru 1910 byl zahájen provoz školní hutě a Zkušebního ústavu při Odborné škole sklářské. Rudolf Hohlbaum byl nejdříve zástupcem chemika prof. J. Wolfa, po jeho odchodu do Teplic se 16. června 1910 stal vedoucím tohoto ústavu.

Kolem roku 1912 se ocitla sklárna v Novém Světě – Harrachově znenadání na prahu krize. Majitel sklárny hrabě Harrach ani správa panství neviděli širší souvislosti, a proto povolali jako konzultanta prof. R. Hohlbauma, aby důkladně prostudoval místní poměry, provoz i řízení sklárny a podal návrhy na opatření ke zlepšení stavu. Na návrh prof. R. Hohlbauma byly provedeny různé technické úpravy ve sklářské huti, postavena nová pec na výrobu tyčového skla apod. Vzhledem k tomu, že R. Hohlbaum byl od roku 1912 odborným poradcem harrachovské sklárny,^{34/} lze zavedení olovnatých sklovin v harrachovské sklárně v roce 1912 na základě jeho zkušeností z Boru přisoudit jednoznačně jeho osobě.

V roce 1913 odešel R. Hohlbaum ze státních služeb a na jeden rok se stal ředitelem harrachovské sklárny. Od ledna 1914 byl R. Hohlbaum zaměstnán jako ředitel významné sklárny Josephinenhütte ve slezských Krkonoších. V roce 1919 získává pro Josephinenhütte Alexandra Pfohla z Boru jako vedoucího návrhářského oddělení.

Během roku 1920 podnikl obchodní cestu do Holandska, Brém, Hamburku a Berlína za účelem získání nových zákazníků. V témže roce nechal postavit druhou tavicí pec, osazenou krytými pánvemi (kukaněmi) na tavení kvalitního olovnatého křišťálu. R. Hohlbaumovi skončila pracovní smlouva v Josephinenütte k 31. prosinci 1921 a ve svých 48 letech odešel, zatím neznámo kam.^{35/} R. Hohlbaum byl považován v té době za nejlepšího sklářského technologa.^{36/}

V roce 1935 se objevil R. Hohlbaum jako majitel firmy VITRUM (se sídlem v Žitavě a Varnsdorfu) na inzerát města Boru mezi zájemci na pronájem Městské sklářské hutě. Jeho firma nabízela odborné technické poradenství při zřizování sklářských hutí, stavbě sklářských pecí, sestavení sklářských kmenů, používání barvicích oxidů a preparátů. Jako specialitu uváděla odbarvivo pro křišťálová skla pod označením „Schneeweiss“ (sněhobílé).

Hohlbaum se snažil v Boru a okolí o vytvoření družstva výrobců – zúšlechťovatelů olovnatého křišťálu, pro které chtěl pronajmout Městskou sklářskou hut' (Fachšůlku). Nabízel své zkušenosti k postavení šestipánvové tavicí pece na kombinované tavení olovnatého a sodnodraselnovápenatého křišťálu. V roce 1935 se pak již mezi Městským úřadem v Boru a firmou VITRUM již žádná korespondence neobjevuje. Hohlbaum zřejmě rafinéry nepřesvědčil nebo zatím z neznámých důvodů od projektu odstoupil.^{37/}

Dr. Kaspar Killer (16. 9. 1883–30. 5. 1934)

Profesor chemie a vedoucí Zkušebního ústavu při Odborné sklářské škole v Boru v letech 1913–1934.

K. Killer studoval chemii na Německé vysoké škole technické v Praze, promoval 23. července 1907. Nastoupil ve školním roce 1912–1913 za ing. M. Tischera, přeloženého do Kamenického Šenova, a stal se zástupcem vedoucího Zkušebního ústavu a školní hutě. Po odchodu prof. R. Hohlbauma ze školy v roce 1913 přebрал dr. K. Killer vedení Zkušebního ústavu a školní hutě.

Na konci školního roku 1928–1929 odešel ředitel H. Strehblow do penze a k 1. červenci 1929 byl dr. K. Killer pověřen vedením Odborné školy

sklářské včetně Zkušebního ústavu. Dne 30. května 1934 dr. K. Killer nečekaně zemřel a vedení zkušebního ústavu převzal ing. M. Tischer.

Ing. Maxmilián Tischer (30. 1. 1888–13. 3. 1956)

Profesor na Odborných sklářských školách v Novém Boru a Kamenickém Šenově, vedoucí Sklářského zkušebního ústavu v Novém Boru od roku 1934.

Narodil se v Kamenickém Šenově a studoval 4 semestry chemických laboratoří v Praze.^{38/} Dne 1. listopadu 1910 nastoupil na Odborné škole sklářské v Boru, učil chemii, fyziku a přírodopis, byl asistentem prof. R. Hohlbauma, který byl vedoucím Zkušebního ústavu se školní hutí.

Ve školním roce 1910–1911 byl přeložen na Odbornou sklářskou školu v Kamenickém Šenově, kde učil chemii, a na jeho místě v Boru nastoupil dr. K. Killer. V roce 1913 zdokonalil nožní pohon ryteckých stánků, vypracoval patentovaný způsob galvanické výroby sklářských kovových forem a způsob dekorace hliníkového zboží vypalovacími barvami.

Léta 1914–1918 prožil na frontě 1. světové války, po níž se vrátil opět na Odbornou sklářskou školu v Kamenickém Šenově. Ve školním roce 1930–1931 učil ing. M. Tischer týdně 8 hodin na Odborné sklářské škole v Boru pro „Kurz hutních techniků.“

Po úmrtí dr. K. Killera se ve školním roce 1933–1934 vrátil na Odbornou sklářskou školu v Boru a stal se vedoucím Zkušebního ústavu, kde působil téměř do konce 2. světové války (do přechodného zrušení sklářské školy). Do roku 1943 učil chemii, zbožiznalectví a technické kreslení. Vydal „Příručku pro sklářskou školu v Boru“ (Taschenbuch für die Glasfachschule in Haida).

Po roce 1945 byl odsunut do západního Německa. V Hadamaru se v roce 1949 společně s dalším profesorem Odborné školy sklářské z Boru Alexandrem Pfohlem stal spoluzakladatelem a profesorem nové sklářské školy – Staatliche Glasfachschule Hadamar (Erwin-Stein Schule), kde učil do své smrti v roce 1956.

PODĚKOVÁNÍ

Za pomoc při dohledávání pramenů a materiálů děkuji H. Braunové, PhDr. J. Lněničkové a Mgr. E. Vavříčkové.

POZNÁMKY

- 1/ Původní název města byl Haida, český název Bor u České Lípy, od roku 1948 Nový Bor.
- 2/ Die Glashütte der k. k. Fachschule in Haida, Sprechsaal 1910, s. 201–202.
- 3/ Viz pozn. 2.
- 4/ Viz pozn. 2.
- 5/ Viz pozn. 2.
- 6/ Viz pozn. 2.
- 7/ Viz pozn. 2.
- 8/ Viz pozn. 2.
- 9/ Výroční zpráva Odborné sklářské školy v Novém Boru 1912–1913, Sklářské muzeum Nový Bor.
- 10/ Tománek, B.: Z historie sklářského školství na Novoborsku, Zpravodaj VÚUS, XXV/14, Nový Bor, 1985.
- 11/ Státní okresní archiv (dále SOKA) Česká Lípa, Sklářská škola (německá) Nový Bor, bez inv. č., Výpisy z kroniky Odborné školy sklářské 1869–1961.
- 12/ Hohlbaum, R.: Zeitgemässe Herstellung, Bearbeitung und Verziehrung des feineren Hohlglases, vyd. A. Hölder, Wien und Leipzig 1910, s. 131–132, kmeny č. 31–34
- 13/ Viz pozn. 11.
- 14/ Die Glashütte der k. k. Fachschule in Haida, Sprechsaal 1914, s. 426.
- 15/ Viz pozn. 14.
- 16/ Viz pozn. 14.
- 17/ Viz pozn. 9.
- 18/ Viz pozn. 10.
- 19/ Viz pozn. 14.
- 20/ Winter, V.: Nový Svět, Praha 1951, s. 61–62.
- 21/ Viz pozn. 2, 10, 14.
- 22/ Tománek, B.: Huť při sklářské odborné škole v Novém Boru, rkp. konceptu (uložen u autora článku).
- 23/ Viz pozn. 22.
- 24/ Langhamer, A.: Vyšší odborná škola sklářská, Střední průmyslová škola sklářská 1870–2000, vydala VOŠS a SPŠS v Novém Boru 2002
- 25/ Sklářské muzeum Nový Bor, Výroční zpráva Odborné sklářské školy za rok 1936–1937.
- 26/ Osobní informace J. Badalce.
- 27/ Langhamer, A.: Minulost a přítomnost sklářské školy v Kamenickém Šenově 1856–2002, Kamenický Šenov 2002.
- 28/ SOKA Česká Lípa, Archiv města Nový Bor, inv. č. 917, Městská sklářská huť 1935–1939.
- 29/ Dokumentace Odborné sklářské školy v SOKA Česká Lípa je bohužel neúplná, schází jak výroční zprávy z let 1915–1935, tak i veškeré personálie učitelů a profesorů.
- 30/ Viz pozn. 24.
- 31/ Zřejmě se jedná o Bernartice u Javorníka ve Slezsku.
- 32/ Neuwirth, W.: Das Glas des Jugendstiles (část: K. K. Fachschule für Glasindustrie in Haida), Prestel 1973, s.125–132.

- 33/ Hohlbaumova kniha „Zeitgemässe Herstellung, Bearbeitung und Verziehrung des feineren Hohlglases“ je první (německy psaná) učebnice sklářské technologie v českých zemích i v c. k. Rakousko-Uhersku. Viz též pozn. 32 a dále Hais, R.: Vývoj olovnatých skel v Čechách a na Moravě, In: Drahotová O. a kolektiv, Historie sklářské výroby v českých zemích, I. díl, Praha 2005, str. 437.
- 34/ Viz práce cit. v pozn. 20 a 32.
- 35/ Želasko, S.: Huta Josephine 1900–1905, Glassmuseum Passau 2009, s. 21–22.
- 36/ Viz pozn. 35.
- 37/ Viz pozn. 28.
- 38/ Ve všech historických materiálech je M. Tischer titulován jako inženýr. O vysokoškolském studiu Maxe Tischera (jsou uváděny pouze 4 semestry laboratorních studií v Praze), neexistují žádné další informace. V rakouském školství bylo obvyklé titulem inženýra titulovat i osoby s nižším (středoškolským) technickým vzděláním.

POUŽITÉ PRAMENY

Sklářské muzeum Nový Bor:

Výroční zpráva Odborné sklářské školy v Novém Boru 1912–1913

Výroční zpráva Odborné sklářské školy za rok 1936–1937

Státní okresní archiv Česká Lípa:

Archiv města Nový Bor, inv. č. 917, Městská sklářská huť 1935–1939

Sklářská škola (německá) Nový Bor, bez inv. č., Vypisy z kroniky Odborné školy sklářské 1869–1961

POUŽITÁ LITERATURA

Die Glashütte der k. k. Fachschule in Haida, In: Sprechsaal, Coburg 1910.

Die Glashütte der k. k. Fachschule in Haida, In: Sprechsaal, Coburg 1914.

Hais, R.: Vývoj olovnatých skel v Čechách a na Moravě, In: Drahotová O. a kolektiv, Historie sklářské výroby v českých zemích, I. díl, Praha 2005.

Hohlbaum, R.: Zeitgemässe Herstellung, Bearbeitung und Verziehrung des feineren Hohlglases, vyd. A. Hölder, Wien und Leipzig 1910.

Langhamer, A.: Minulost a přítomnost sklářské školy v Kamenickém Šenově 1856–2002, Kamenický Šenov 2002.

Langhamer, A.: Vyšší odborná škola sklářská, Střední průmyslová škola sklářská 1870–2000, vydala VOŠS a SPŠS, Nový Bor 2002.

Neuwirth, W.: Das Glas des Jugendstiles (část: K. K. Fachschule für Glasindustrie in Haida), Prestel 1973.

Tománek, B.: Huť při sklářské odborné škole v Novém Boru, rkp. konceptu (uložený u autora).

Tománek, B.: Z historie sklářského školství na Novoborsku, Zpravodaj VÚUS XXV/14, Nový Bor 1985.

Winter, V.: Nový Svět. Monografie k dějinám sklářského umění v Krkonoších, rkp. disertační práce Univerzity Karlovy, Praha 1951.

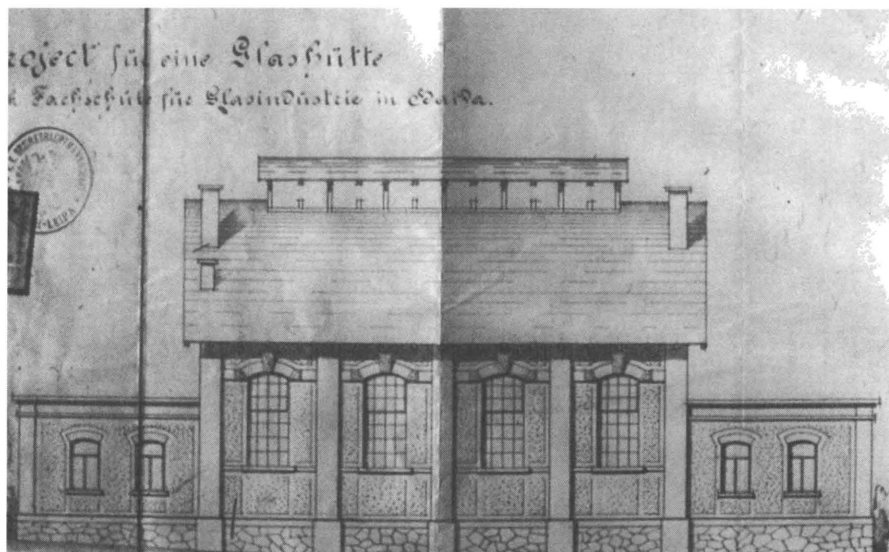
Želasko, S.: Huta Josephine 1900–1905, Glassmuseum Passau 2009.

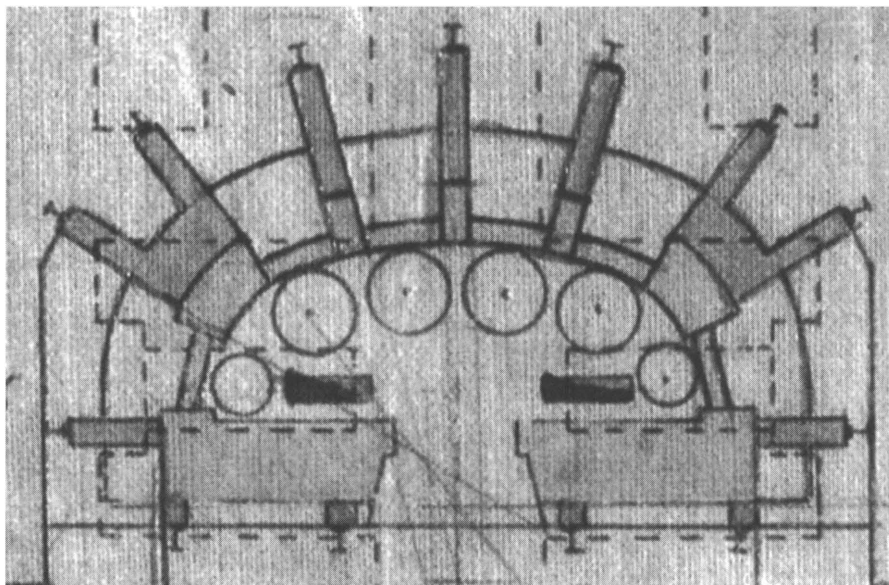
Obr. 1. Heinrich Strehblow, ředitel Sklářské odborné školy v letech 1907–1929.

Obr. 2. Celkový pohled na sklářskou školu a školní huť. Dobová pohlednice z roku 1925.

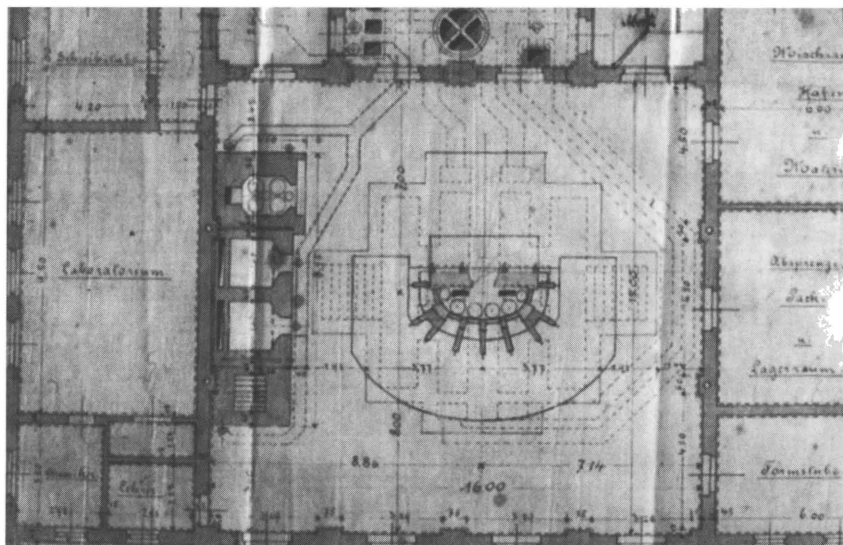

Obr. 3. Detailní plán (nárys) hutní haly školní hutě.

Obr. 4. Detailní půdorys atypického (polovičního – podélného) uspořádání Siemens-Siebertovy sklářské pece školní hutě.

Obr. 5. Půdorys hutní haly s označením jednotlivých částí.

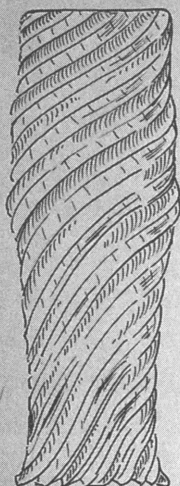

Obr. 6. Fotografie osazenstva Městské sklářské hutě z období let 1921–1934.

No. H 415

V A S E

WERT Kč

H 415

HÖHE 290 mm, DURCHM. 100 mm, GLASSTÄRKE 16 mm

Bleikristall

HERSTELLUNGSEPOCHE 1933

ERZEUGUNGSORT Steinschönau

ENTWURF VON

AUSFÜHRUNG VON Prof. Max Tischer
Steinachönan

GESCHENKT VON Prof. Ing. Max Tischer

GEKAUFT VON

AM

PREIS

INSCRIFT:

BESCHREIBUNG: Bleikristallvase, mit automatischem Verfahren mit decoriert,
Sandstrahlgebläse (spiralenförmige Rillenverzierung).

Obr. 7. Fotografie ze staré muzejní karty – váza s automaticky provedeným pískovaným dekorem, autor zařízení Ing. M. Tischer (karta a výrobek jsou uloženy ve Sklářském muzeu v Kamenickém Šenově).

SEZNAM AUTORŮ

- Mgr. Martin ASCHENBRENNER, Gymnázium, Česká Lípa
PhDr. Jan BAŽANT, CSc., Filozofický ústav v. v. i. Akademie věd
České republiky v Praze
Ing. Jaroslav BENEŠ, Škoda Auto a. s., Mladá Boleslav
PhDr. Jana BLAŽKOVÁ, Státní okresní archiv, Česká Lípa
Michal GELNAR, Česká sklářská společnost, Praha
Rudolf HAIS, Sklářský klub, Nový Bor – Česká sklářská společnost,
Praha
RNDr. Miroslav HONCŮ, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Jiří CHVALKOVSKÝ, Česká společnost entomologická, Praha
Josef KADLEC, Česká společnost entomologická, Praha
PhDr. Václav KLAPKA, Česká společnost entomologická, Praha
Jiří KRATOCHVÍL, Českolipská informační, spol. s r. o., Česká Lípa
PhDr. Mgr. Robert KREJCAR, Fakulta sociálně ekonomická Univerzity
Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem
RNDr. Petr KÜHN, CSc., Česká Lípa
Mgr. Petr MANDAŽIEV, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Petr MATUŠOVÝCH, Česká společnost entomologická, Praha
Ing. Jaroslav PANÁČEK, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Martin PETRŽÍLKA, Česká společnost entomologická, Praha
Magdalena PUJMANOVÁ, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Jiří RAK, Česká společnost entomologická, Praha
Josef SLAVÍČEK, Česká vědecká společnost pro mykologii, Hradec
Králové
Ivan SOLOVKA, Společnost pro ochranu motýlů, Horní Krupá
Miloslav SOVADINA, Brno
Mgr. Jindřich ŠTEFFL, Ústí nad Labem

Ing. Zdeněk VITÁČEK, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Bc. Ondřej VODIČKA, Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy
univerzity v Brně
Josef VŠETEČKA, Česká společnost entomologická, Praha

POKYNY PRO ÚPRAVU PŘÍSPĚVKŮ PUBLIKOVANÝCH VE SBORNÍKU BEZDĚŽ

Pro zjednodušení a usnadnění redakční přípravy sborníku Bezděz prosíme autory o dodržování následujících zásad při odevzdávání rukopisu:

Pokyny všeobecné:

1. Články a studie by neměly svým rozsahem, včetně poznámek a seznamu pramenů a literatury, přesáhnout 20 stran normovaného textu (1 strana odpovídá 1800 znakům včetně mezer).

2. Práce v textovém editoru **MS Word** (verze 6.0 nebo novější) se přijímají (včetně příloh) elektronicky na mailové adrese **sbornikbezděz@seznam.cz**, případně předané na CD. Pište průběžně na celý řádek, jednoduché řádkování, stránky (řádky) na pravé straně nezarovnávejte, nedělte slova na konci řádku. Ucelené odstavce odklepněte klávesou „Enter“. Neupravujte text ani výčty do více sloupců. Rukopis nijak neupravujte, bude upraven jednotně pro celý sborník. Pište vše obyčejným písmem, slova uvnitř textu nezdůrazňujte. **Nepoužívejte formátování textu!**

3. Přílohy se přijímají nejčastěji v elektronické podobě (formát JPG nebo TIFF), každá vždy jako samostatný soubor. V papírové podobě předkládejte nákresy na formátu A 4 kreslené tuší, fotografie formátu 9 × 13 cm, kontrastní, lesklé. Grafické přílohy (pérovky, grafy, mapky aj.) se přijímají pouze černobíle, kontrastní s ohledem na předpokládané zmenšení. Tabulky číslované nevkládejte do textu. Je třeba je dodat jako zvláštní soubor nebo list. Texty k obrázkům, tabulkám, grafům a mapkám musí být dostatečně vysvětlující, uvádějte je vždy na konci souboru textu (za Poznámkami, Literaturou a Resumé). Označení tabulek: Tab. 1, 2... (ve všech jazycích). Označení obrázků: Obr. (v češtině), Fig. (v angličtině), Abb. (v němčině).

4. Poznámky se píší na konci textu, nikoli na stránku pod textem dole. Poznámky se čísly průběžně bez ohledu na eventuální kapitoly článku. Jsou to samostatné věty, píší se tedy na začátku velkým písmenem a končí tečkou. V textu se vyznačují za interpunkčním znaménkem číslicemi v horním indexu, za číslem následuje lomítko -/. Vlastní text poznámky číslujte a pište písmem stejné velikosti jako text, za číslem udělejte lomítko -/. **Nepoužívejte automatické poznámkování a číslování!**

5. Práce se otiskují v češtině, abstrakt (stručný obsah článku v maximálním rozsahu 15 řádků rukopisu) v angličtině. U článků a studií je nutný na konci práce souhrn (resumé) psaný v němčině. Souhrn, včetně názvu článku, v rozsahu asi 1/10 textu můžete vypracovat v češtině, překlady zajistí redakce.

6. Práce schvaluje k přijetí do časopisu redakční rada, která práce z oddílu Články a studie (vybavené abstraktem a resumé) bude předkládat dvěma nezávislým recenzentům k posouzení. Za věcný obsah příspěvku a za přesnost a pravdivost údajů odpovídá autor. Redakční rada si vyhraduje právo

k stylistickým, pravopisným a formálním (nikoli obsahovým) zásahům do textu prací. O sporných případech, které tyto „Pokyny“ neobsahují, se autor dohodne přímo s redakcí.

Po sazbě dostanou autoři svoji práci k provedení tiskové korektury.

7. Příspěvky se nehonorují. Autoři obdrží zdarma 1 autorský výtisk sborníku a 10 separátů každé původní práce.

Pokyny pro úpravu přírodovědných článků

8. Práce (odevzdaný rukopis) má mít toto základní uspořádání (v uvedeném pořadí): název, jméno a příjmení autora(ů), abstrakt, vlastní text práce, případně poděkování, literatura, cizojazyčný souhrn, texty k přílohám (na samostatném listu), přílohy (obrázky, grafy, tabulky, mapy).

Vlastní text práce se obvykle dělí na úvod, materiál a metodiku, výsledky, diskusi a souhrn, případně závěry. Jednotlivé části mohou být spojeny (např. výsledky s diskusí). V nutných případech je možno členění zjednodušit (faunistické práce), u krátkých sdělení a ostatních článků (recenze, personálie a informační články) nemusí být text práce členěn.

9. Jména taxonů uvádějte při první zmínce v práci celá. Tam, kde by mohlo dojít k záměně a nejasnostem, uvádějte i autora popisu, letopočet a případně závorky. V dalším textu při opakování je možno rodová jména zkracovat nebo autora popisu a letopočet neuvádět.

Taxony se v abstraktu uvádějí nezkráceně.

Kódy lokalit pro síťové mapování pište před vlastní název a popis lokality (5253, k. ú. Mimoň, městský park...). Názvy lokalit vypisujte celé (Stráž pod Ralskem) s uvedením katastru.

Faunistické údaje zapisujte takto: kód, zemi, okres, katastr, název lokality (případně bližší specifikaci), datum nálezu, počet kusů (exemplářů, případně samců a samic), jméno autora nálezu, determinátora, majitele sbírky, autora revize, chovu nebo pozorování – lze u běžných druhů vynechat.

Jednotlivé údaje je možno vyjádřit standardními latinskými zkratkami: c. = centralis – střední, sept. = septentrionalis nebo bor. = borealis – severní, mer. = meridionalis – jižní, or. = orientalis – východní, occ. = occidentalis – západní, ex. o. = ex ovo, množné číslo ex ovis – z vajíčka, z vajíček, ex. l. = ex larva, množné číslo ex larvis – z larvy, z larev, z housenky, z housenek, ex. p. = ex pupa, množ. č. ex pupis – z kukly, z kukele, lgt. nebo leg. = legit – sbíral, det. = determinavit – určil, revid. = revidit – revidoval, educ. = educavit – vychoval, observ. = observavit – pozoroval, coll. = collectio – sbírka.

Zkratky se piší za jméno a spojují se spojkou „et“ = a – např.: A. Novák lgt., det. et coll.

Pouze taxony živočichů a rostlin na úrovni rodů, druhů a poddruhů (ne však čeledí a vyšších taxonomických jednotek) pište vždy kurzívou, ne však autoři popisů taxonů, letopočty a zkratky ssp., sp., spp., f. a další.

Datum se píše obvyklým způsobem arabskými číslicemi (nevypíše-li autor např. ze stylistických důvodů slovní název měsíce), za tečkou se dělá vždy mezera (19. 10. 1963, 18. 2. 2000). V anglickém textu je třeba dodržovat tamní jazykový úzus a psát římské číslice malými písmeny (19.x.1963, 18.ii.2000). V angličtině se též píše desetinná tečka místo čárky (63.9 mm).

Názvy kapitol (ÚVOD, MATERIÁL A METODIKA, VÝSLEDKY, LITERATURA apod.) pište velkými písmeny.

10. Citace literatury v textu pište dle vzoru: Pavel (1970), (Pavel 1970), Pavel – Petr (1970), (Pavel – Petr 1970), Pavel et al. (1970) – při více než dvou autorech.

V seznamu literatury na konci článku se uvádějí pouze práce citované v textu. Autoři se piší v seznamu literatury v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku používejte označení a, b, c, ..., za příslušným rokem. Čárkou se oddělují jen jména autorů, není-li použito & (Hudec K., Chytil J., Šťastný K. & Bejček V. 1995:)

Jméno autora začíná na novém řádku. Nevejde-li se citace na jeden řádek, začínají další řádky této citace na 3. místě (po dvou prázdných úderech).

Citace prací z časopisů, periodik a řad sborníků:

Název práce včetně rodových a druhových jmen se píše standardním písmem, latinské jméno kurzívou. Název časopisu se píše kurzívou. U časopisů se uvádí: název časopisu, ročník, číslo (je-li v ročníku každé číslo stránkováno samostatně), za dvojtečkou a mezerou následují stránky (od–do) bez označení „p., pp., s.“ (např.: *Klapalekiana* 17: 75–124.; *Bezděz* 6: 60–79.). Názvy časopisů je možno zkrátit vžitými zkratkami, na příslušném místě abecedního seznamu literatury je však třeba uvést použitou zkratku a její vysvětlení (nezkrácený název časopisu).

Příklad citace:

Bárta Z. 1967a: Nové druhy savců pro oblast Labských kvádrových pískovců. *Sborn. Severočes. Muz. - Přír. Vědy* 3: 175–183.

Sborn. Severočes. Muz. - Přír. Vědy: Sborník severočeského muzea – Přírodní vědy

Citace knih a samostatných publikací:

Název knihy se píše kurzívou, ostatní údaje standardním písmem. Uvádí se autor, rok vydání, název, nakladatelství a místo vydání. Příklad citace:

Horák J. 1950: *Zvířena středních Čech*. Melantrich, Praha.

Citace nepublikovaných rukopisů (diplomové práce, závěrečné zprávy z výzkumů apod.): Název se píše kurzívou, ostatní údaje standardním písmem. Uvádí se název práce, zkratka Msc., případně typ práce (dipl. práce, habil. práce apod.), dále jedno z míst (název instituce a město), kde je práce dostupná. Příklad citace:

Plocek A. 1974: *Ryby v řece Ploučnici*. Msc., dipl. práce, dep. in katedra zoologie, Přír. fak. UK, Praha.

Pokyny pro úpravu článků z oboru historie

11. Poznámky a citaci literatury je možno upravit dvojím způsobem.

a) Je možno použít tradičních číslovaných poznámek, v nichž bude citována příslušná literatura a prameny. Citace uvádějte podle vzoru, včetně dodržení uvedené interpunkce:

Žemlička, J.: Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století, Praha 1980, s. 135.

Při opakování díla stačí uvést zkrácenou citaci : Žemlička, J.: Vývoj osídlení, s. 90.

Při opakování autora i díla: Tamtéž, s. 102–103.

Při opakování autora: Týž: Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha 1997, s. 125.

Citace článku dvou autorů v periodické publikaci:

Panáček, J. – Gabriel, F.: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše. Bezděz 7, 1998, s. 42.

Citace článku ze sborníku:

Maur, E.: Hrad Vlčtejn a Pabiankově. K počátkům husitství na Plzeňsku. In: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 81.

Citace vydaných pramenů:

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V - 2. Edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1981, s. 216, č. 614. (V další citaci již stačí CDB V - 2, s. 217, č. 615.)

Při citaci nevydaných pramenů uveďte: název archivu a jeho sídla, název příslušného archivního fondu, inventární číslo a název archiválie, u úředních knih též folio:

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa, Archiv města (AM) Česká Lípa, inv. č. 2274 - Vyvlastnění pozemků pro stavbu Severní dráhy.

Při použití tohoto způsobu citace nutno doplnit na závěr Soupis pramenů, edic pramenů a použité literatury.

b) Odkazy na literaturu a prameny je možno umístit do textu do závorky: (Žemlička 1980, 135); ... jak tvrdí J. V. Šimák (1917, 52); (CDB V - 2, s. 148, č. 570); (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv.č. 2523 Hokynářský řád pro Českou Lípu).

Seznam literatury a pramenů se uvede na konci článku. Autoři se píší v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku se použije označení a, b, c,..., za příslušným rokem:

Lahmer, R. 1889a: Zur Geschichte der nordböhmisches Leinen-Industrie, MNEC 12, s. 97–105.

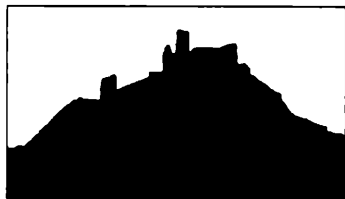
Lahmer, R. 1889b: Einiges von der nordböhmisches Kattunindustrie, MNEC 12, s. 298–304.

Seznam se doplní o soupis použitých zkratk:

MNEC: Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs.

SAP: Sborník archivních prací.

Číslovaných poznámek je možno využít na vysvětlení různých vedlejších okolností a problémů, nebo k odkazům na takový druh pramene, který nelze v krátké a jednoduché formě umístit do závorky v textu.

PŘEHLED DOSUD VYDANÝCH SVAZKŮ BEZDĚZU

Bezděz 1/1990, 141 stran, rozebráno

F. Gabriel – J. Panáček: Vznik a počátky České Lípy; O. Sykáčková: Český muzejní spolek v České Lípě a jeho sbírky; L. Smejkal: Českolipské muzeum 1945–1951 – hledání orientace; M. Honců: Zvířena Lužických hor; M. Benda: Přírodní poměry Kravařské oblasti; M. Honců – Z. Vitáček: Obojživelníci okresu Česká Lípa. – Zprávy.

Bezděz 2/1994, 130 stran, rozebráno

J. Panáček – F. Gabriel: K otázce kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě; J. Úlovec: O bývalé tvrzi v Tlustecké – Novém Tolzbachu; J. Brožová: Řezáč skla František de Paula Zach 1820–1881; Z. Vitáček: Plazi okresu Česká Lípa; Z. Vitáček: Výskyt vydry říční na okrese Česká Lípa; P. Kühn: Krokodýli na Českolipsku?; P. Kühn: Skalní hříby ve Vranovských skalách. Pozorování v přírodě.

Bezděz 3/1995, 189 stran, 25 Kč

M. Sovadina: Tři příspěvky k počátkům města Kravař; J. Panáček – F. Gabriel: Kostel sv. M. Magdaleny v České Lípě; R. Hais: Friedrich Egermann (1777–1864) a jeho příspěvky v oblasti sklářské technologie; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století; V. Ryšavý: Dům čp. 152 v Alšově ulici v Novém Boru; M. Honců: Vstavačovitě (Orchidaceae). Materiály: J. Barták – J. Macháček – J. Pacovský – J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (I. část); M. Plánská: Pokus s přesazováním prstnatců.

Bezděz 4/1996: Lužické hory – příroda a dějiny. 289 stran, rozebráno

J. Kuncová: CHKO Lužické hory dvacetiletá (Historie vzniku CHKO); F. Gabriel – J. Panáček: Hrad Milštejn; M. Gelnar: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří; L. Smejkal: Povaha sociálních rozdílů na Cvikovsku a přístupy k jejich řešení do roku 1920; P. Sajdl – L. Smejkal – M. Sovadina: Staré mlýny (Pověst Lužických hor); P. Havránek: Geologie Lužických hor; P. Chvátal: Geologický inventarizační průzkum přírodní památky Bílé kameny; P. Kühn: Čedičová zeď Jánských kamenů u Krompachu v Lužických horách; O. Fabiánek: Těžba rud v Lužických horách; P. Havránek: Dobývání železných rud v okolí Mařenic; P. Kučírek: Post-glaciální vývoj lesních ekosystémů Lužických hor; M. Plánská: Příspěvek k poznání květeny Lužických hor a jejich okolí; M. Plánská: Botanický inventarizační průzkum a biomonitoring NPR Jezevčí vrch v Lužických horách; M. Plánská – M. Honců: Chráněné rostliny Lužických hor; M. Honců: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách; M. Honců – J. Vondráček: Chráněné druhy živočichů Lužických hor. – Zprávy.

Bezděz 5/1997 – Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko 577 stran, rozebráno

J. Blažková: Vznik vojenského újezdu Ralsko; F. Gabriel – J. Panáček: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru Ralsko; M. Gelnar: Zaniklé sklárny ve vojenském prostoru Ralsko; J. Adamovič: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko; P. Kühn: Pozůstatky staré těžby na jižním úbočí Hamerského Špičáku; P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolní nivy Ploučnice v bývalém VVP Ralsko; E. Balátová a kol.: Předběžný přehled rostlinných společenstev bývalého VVP Ralsko s poznámkami k vegetaci; V. Zavadil – M. Honců: Listonoh letní – *Triops cancriformis cancriformis* Linné 1758 – a zábronožka letní – *Branchipus Schaefferi* Fischer 1834 – (*Anostraca* et *Notostraca*: Branchiopoda: Crustacea) v bývalém VVP Ralsko: výsledky předběžného výzkumu; A. Kůrka: Arachnofauna VVP Ralsko (Pavouci – Araneida); M. Honců: Průzkum vážek (Odonata) na území bývalého VVP Ralsko; M. Honců: Rovnokřídli (Orthoptera) bývalého VVP Ralsko; M. Honců – P. Vonička: Střevlíkovití (Carabidae) bývalého VVP Ralsko; P. Vonička: Příspěvek k poznání koprofágních vrubounovitých (Coleoptera: Scarabaeidae) bývalého VVP Ralsko; M. Bouma: Entomologický průzkum Lepidopter bývalého VVP Ralsko; J. Vávra a kol.: Motýlí fauna přírodní rezervace „Hradčanské rybníky“ v bývalém vojenském újezdu Ralsko (Lepidoptera); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – Vodní obratlovci: Kruhoústí (Cyclostomata), ryby (Pisces, Osteichthyes); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – obojživelníci (Amphibia); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – plazi (Reptilia); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – ptáci (Aves); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – savci (Mammalia); J. Kuncová: Zájmy ochrany přírody ve vojenském prostoru Ralsko a přilehlých území; K. Brotz: Fonolit na vrchu Ralsko a jeho ověření metodou radiestezie. – Zprávy.

Bezděz 6/1997, 153 stran, 50 Kč

M. Sovadina: Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století; J. Panáček – F. Gabriel: Kostel sv. Kříže na českolipském předměstí; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku; J. Brožová: Severočtyř rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století (2. část); J. Vondráček – M. Honců: Zvlášť chráněné ptačí druhy v avifauně Lužických hor. Materiály: J. Barták – J. Macháček – J. Pacovský – J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (2. část); T. Andres: Tavení skla dřevem. – Drobnosti. Kronika.

Bezděz 7/1998, 246 stran, 70 Kč

M. Sovadina: Život zasvěcený historii; M. Sovadina: Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století; F. Gabriel – J. Panáček: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše; J. F. Firsov: Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové – Kedorové – Rívnáčové; L. Smejkal: Jak vznikl a vycházel Bezděz; J. Vondráček: Inventarizační zoologický průzkum NPP Peklo; M. Honců: Entomologický průzkum kopce Tlustec v Ralské pahorkatině;

L. Beran: Vodní měkkýši Ploučnice; P. Míka: Brouci čeledi Latridiidae Českolipska a Lužických hor; M. Plánská: Orchidejové louky v Lužických horách. V. Had: Sluneční dvůr v Jestřebí. Přehled vývoje v letech 1912–1959; Z. Rydygr: Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. – Drobnosti. Kronika.

Bezděz 8/1999, 349 stran, 90 Kč

J. Svoboda – V. Cílek – L. Jarošová: Mezolit na Českolipsku. Poznámky k současnému stavu výzkumu; J. Panáček: K dějinám špitálu v České Lípě; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín; M. Veselý: „Stříbrné doly“ u Jedlové; V. Čelko: Podíl spolku Excursions Club na vlastivědném bádání, vytvoření regionálních sbírek a muzeí; L. Smejkal: Lužické oddělení českého muzea v České Lípě; L. Smejkal: Legionářské oddělení českého muzea v České Lípě; J. Blažková: Společenstvo řezníků a uzenářů v České Lípě; P. Kühn: Povaha železných rud těžených v minulosti na Českolipsku; M. Honců: Zvířena CHKO Kokořínsko a Holanských rybníků; Z. Mrlíková: Etoekologické a sociobiologické vztahy v populaci sysla obecného (*Spermophilus citellus* L.) na lokalitě Mimoň – hřebčín v letech 1996 a 1997; L. Beran: Vodní měkkýši Svitávky; M. Plánská: Přírodní památka „Louka u Brodských“ v Dolní Chříbské; L. Smejkal – O. Sykáčková: Karel Löwe a Heinrich Wedrich – rekonstrukce dvou umělecko historických sbírek Okresního vlastivědného muzea v České Lípě; M. Sovadina: Obecní kroniky na okrese Česká Lípa do roku 1945. – Drobnosti. Kronika.

Bezděz 9/2000, 488 stran, 130 Kč

F. Gabriel – J. Panáček: Dějiny hrncířství v České Lípě; J. Úlovec: Tvrz a zámek v Kuřívodech u Mimoně; P. Gajdošík: Blektové z Útěchovic. Příspěvek ke genealogii rytířského rodu; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část III: Shrnutí; M. Gelnar – M. Plekanec – J. Štika: Kde ležely Gläsendorfy?; M. Veselý: Důl „Anton Segen Gotes“ ve Světlinách u Dolního Podluží; P. Kühn: Mečový kámen u Kravař; M. Sovadina: Výroba automobilů Gatter v Zákupech; L. Smejkal: Desátý ročník Bezdězu 1947–1948; P. Kühn: Rudolf Korb a jeho „Boží zahrada“; P. Brzák – O. Fabiánek – P. Havránek: Jeskyně na Milštejně; Z. Vitáček: Deset let sledování netopýrů a vrápenců na Českolipsku; M. Honců: Entomologický průzkum Luže v Lužických horách v roce 1998 a 1999; M. Benda: Ohrožená květena Kravařska po deseti letech; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Klíč; V. Vosálová: Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika; M. Plekanec: Mišeňská dolina. – Drobnosti. Zprávy.

Bezděz 10/2001, 439 stran, 130 Kč

J. Šouša: Laudatio Bezdězu k dovršení první desítky; J. Svoboda: Paleolit Českolipska a přilehlých území severních Čech; V. Peša: Archeologie okolí Doks; J. Panáček – M. Panáček: Konrád Pflüger v České Lípě?; M. Veselý: Hnědouhelné doly u Dolního Podluží; P. Havránek – J. Štika – M. Plekanec: Nové poznatky o dobývání a zpracování železných rud v Lužických horách; L. Smejkal: Síň umění v Českém muzeu pro kraj Českolipský; J. Blažková: Internační a sběrné středisko v České Lípě; J. Slabý: Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945–1950; P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolí Ploučnice a rybníků severně Mimoně; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní památky Kytlice; F. Cvrk: XXII. strážní

prapor a válečné deníky jeho jednotek (23. 9. – 11. 11. 1938); M. Plánská: Botanický průzkum mokřadu nad Hraničním rybníkem. – Drobnosti. Zprávy.

Bezděz 11/2002, 351 stran, 164 Kč

J. Panáček: Založení České Lípy a městské právo; P. Gajdošík: Matrika židovského obyvatelstva ze Stráže pod Ralskem 1838–1898; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (1. část); M. Veselý: Pokusy o dobývání hnědého uhlí u Horní Police a Žandova; M. Sovadina: Iniciativa Zákup ve správné reformě v letech 1848–1850; L. Smejkal: Turistické oddělení Českého muzea pro kraj Českolipský; R. Mikuláš: Stopy po činnosti bezobratlých (ichnofosilie) v horninách křídového stáří na Českolipsku; P. Kühn: K předmětu ochrany v CHPV Dutý kámen u Cvikova; J. Klápště – K. Filip: Protahuje budniček větší východoevropský *Phylloscopus trochilus acredula* (Silviidae) přes naše území?; I. Solovka: Průzkum motýlů (Lepidoptera) v oblasti Jezové v bývalém VVP Ralsko, M. Honců: Tesařík alpský – *Rosalia alpina alpina* (Linnaeus, 1758), (Coleoptera, Cerambycidae) na Českolipsku; S. Kasik: Nové symboly měst a obcí okresu Česká Lípa v letech 1990–2000; M. Panáček: Krov kostela sv. Kříže v České Lípě; P. Havránek: Milíře v Horní Světlé. – Drobnosti. Kronika.

Bezděz 12/2003, 477 stran, 164 Kč

V. Peša: Archeologické poznávání dějin Mimoně; M. Kolka: Vývoj rybníční soustavy na bezdězském panství do roku 1554; P. Gajdošík: Obchod se soli v České Lípě 1576–1617 a jeho význam pro městské finance; J. Panáček: Hrnčířská rodina Machsgut (Dobředělej) v České Lípě; J. N. Jiříštné: Speculum Marianum Lippense. Mariánská úcta na Českolipsku v 17. a 18. století; D. Šimánková: Vznik a vývoj sklářské obchodní kompanie Janke a její podíl na vývozu českého skla v letech 1766–1773 do Španělska; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (2. část); M. Veselý: Historie dolování uhlí ve Varnsdorfu do roku 1892; L. Smejkal: Památková agenda Josefa Maštálka 1945–1950; J. Vornáčka: Portrét českolipského demokratického učitele Josefa Vodičky (1906–1992); L. Beran: Vodní měkkýši manušických rybníků; M. Honců – K. Filip: Vážky (*Odonata*) Obecního lesa u České Lípy; M. Honců – L. Kašpar: Krasci (*Buprestidae*) Českolipska; J. Holuša: Výsledky faunistického průzkumu sarančí (*Orthoptera: Caelifera*) a kobylek (*Orthoptera: Ensifera*) na území Chráněné krajinné oblasti Kokořínsko; M. Plánská: Inventarizační průzkum navrhované přírodní památky (PP) přechodového rašeliniště Mařeničky; V. Jindra – V. Peša – M. Dobisíková: Pozůstatky morového hřbitova na náměstí Míru v Novém Boru; J. Jarolímková – M. Sovadina: Školní kroniky na okrese Česká Lípa. – Drobnosti. Diskuse. Zprávy. Kronika.

Bezděz 13/2004, 359 stran, 164 Kč

R. Klos – M. Sovadina: Tajemný hrad v Lužických horách; J. Panáček: Dělení Berků z Dubé v roce 1502; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – II. Kamenický Šenov (1. část.); V. Peša: Podzemní lomy na Českolipsku; L. Smejkal: Huťmistr Rückl; J. Blažková: Mimořádný lidový soud v České Lípě; M. Plekanec: Zapomenuté naleziště drahých kamenů v Míšeňské dolině; P. Kühn: Mineralogie rudných žil v Jiřetíně pod Jedlovou; M. Honců: Příspěvek k zoologickému

hodnocení řeky Ploučnice na okrese Česká Lípa; M. Plánská: Mikrosely – Microsylvae v Polevsku; M. Gelnar: Sklářská huť v Okrouhlé; J. Jarolímková – M. Sovadina: Kroniky spolků na okrese Česká Lípa. – Drobnosti. Zprávy. Kronika.

Bezděz 14/2005, 326 stran, 152 Kč

J. Panáček: Ke vzniku českolipské veduty tzv. tovaryšského listu; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – II. Kamenický Šenov (2. část); M. Barus: Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku; Z. Raková: Oslavy 600. výročí prvního listinného doložení města České Lípy v roce 1937; L. Smejkal: Květen 1945. Dodatky k situaci na Českolipsku 1.–9. 5. 1945; P. Kühn: Hornina Holého vrchu u České Lípy; P. Havránek – J. Adamovič: Prokřemenění pískovců na Milštejně v Lužických horách; L. Puchart: Příspěvek k poznání střevlíkovitých (Coleoptera, Carabidea) Českolipska; M. Honců: Střevlíkovití (Carabidae) Národní přírodní rezervace Novozámecký rybník; T. Lorenc: Velikost populace lelka lesního (Caprimulgus europaeus) v bývalém VVP Ralsko; M. Aschenbrenner: Zákupský inventář z roku 1608; J. Jarolímková – M. Sovadina: Farní kroniky na okrese Česká Lípa. – Drobnosti.

Bezděz 15/2006, 227 stran, 100 Kč

J. Úlovec: Příspěvek k historii a stavební podobě tvrze v Útěchovicích; J. Panáček: Pivovary a várečné právo v České Lípě; M. Aschenbrenner: Ferdinand V. Dobrotivý očima místního tisku; P. Kühn: Osudy Holého vrchu u České Lípy; Z. Raková: Oslavy státních svátků v České Lípě v období první republiky; V. Frömmel: Odborná škola pro kreslení a modelování. Světové výročí 150 let od otevření školy v Kamenickém Šenově v roce 1856; J. Beneš: Návrat na staré hranice. Obnovení finanční stráže v Lužických horách v květnu a červnu 1945; M. Honců: Přírodovědné hodnocení pískovny v Provodíně, k. ú. Provodín, okr. Česká Lípa. – Drobnosti. Zprávy. Kronika.

Bezděz 16/2007, 307 stran, 140 Kč

J. Panáček: Kunik z Weitmile „plebanus in Lipa“ a jeho rod; P. Kühn: Poznámky k tajemnému hradu „Winterstein“ v Lužických horách; J. Úlovec: Tvrz a zámek ve Velkém Valtínově; P. Gajdošík: K počátkům hornolibchavského panství řádu Maltežských rytířů; L. Smejkal: Proč vznikla Jednota bratrská v Dubé; Z. Raková: Boj o výročí. Spor o oprávněnost oslav 600. výročí města České Lípy v roce 1937; M. Honců – F. Marcín: Nález hnízdotvorky pospolné (Atherix ibis (F.)), hnízdotvorkovití (Athericidae) na řece Ploučnici; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Vápenka; M. aschenbrenner: Závět Zdislava Berky z Dubé a Lipé na Zákupcích; M. Aschenbrenner: Interiéry zámku v Zákupcích v polovině 19. století a možnosti jejich rekonstrukce; L. Smejkal – M. Sovadina: Stopami vlastivědy. Čtyřicet let činnosti Klubu přátel muzea. – Drobnosti. Kronika.

Bezděz 17/2008, 319 stran, 135 Kč

J. Panáček: Zaniklá farní ves Mnichov a její držitelé; M. Aschenbrenner: Cisař Ferdinand V. Dobrotivý očima děkanské kroniky; R. Krejcar: Počátky periodického tisku v České Lípě; M. Klement: Městské lázně v Doksech mezi lety 1906 až 1945; P. Kühn: Tajemná vražda Josefa Kaufmanna z Horní Světlé v roce 1928 ve světle

zpráv v soudobých novinách; Z. Raková: Kulturní aktivity českolipských spolků v meziválečném období (1918–1938); J. Blažková: „Odveďte to, oddělte to a zahrabte to!“. Případ s nejasným koncem; P. Bezděčka – K. Bezděčková: Mravenec rašelinný (*Formica picea* Nylander, 1846) na Českolipsku; M. Honců – L. Kašpar: Krasci (*Buprestidae*) Českolipska. Dodatek I.; M. Plánská: Botanický inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Spravedlnost; J. Slaviček: Příspěvek k poznání vyšších hub (*Makromycety*) Českolipska. – Drobnosti.

Bezděz 18/2009, 351 stran, 150 Kč

J. Panáček: Školy a univerzitní studenti na Českolipsku v době předhusitské; M. Gelnar: Hyality, agatiny a uranová skla ze sklárny Nová Huť na svorském katastru; M. Aschenbrenner: Ferdinand V. Dobrotivý ve světle knih denních hlášení; R. Krejcar: Zmatená doba před příchodem Bergmanna (*Od Leipaer Zeitung přes Leipaer deutsche Zeitung k Deutsche Leipaer Zeitung 1882–1892*); K. Joklová: Vražda agenta StB Jiřího Daneše-Hradeckého aneb dohra politického procesu Milada Horáková a spol. na Českolipsku; L. Čížek – P. Pokluda – D. Hauck – O. Roztočil – M. Honců: Monitoring tesařika alpského v Ralské pahorkatině; M. Honců: Průzkum bezobratlých živočichů PP Okřešické louky, okr. Česká Lípa; M. Plánská: Rozšíření vstavačovitých v Lužických horách a vliv biotechnických zásahů na jejich populační dynamiku ve vybraných lokalitách; J. Slaviček: Výsledky výzkumu *Macromycetů* na lokalitě Jílovka u Holan; J. Sýkorová – R. Višňák: Okřešické louky – nová přírodní památka na Českolipsku, botanický průzkum; M. Gelnar: Hmotné prameny z naleziště sklářské hutě u Naděje na Cvikovsku; E. Reslová – P. Kühn: Podmalby Vinzenze Jankeho v českolipském muzeu; P. Kühn: Pamětní síň maršála Radeckého na Novém Falkenburku; D. Horáček – Z. Vitáček: Nové druhy netopýřů na Českolipsku; Z. Vitáček: Obratlovcí zjištění na lokalitě Okřešické louky. – Drobnosti. Zprávy. Kronika.

Bezděz 19/2010, 261 stran, 116 Kč

P. Kratěnová: Cech ševců v Mímoni; J. Panáček: Zaniklé památky ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě; P. Kühn: Panská skála u Kamenického Šenova. Kapitola z počátků ochrany přírody; R. Krejcar: *Deutsche Leipaer Zeitung* na cestě k deníku (1893–1909); P. Kühn: Kamenná skupina v českolipském městském parku; K. Joklová: Perzekuce Svědků Jehovových na Českolipsku; J. Adamovič – H. Kaňková: Skalní řícení na hradě Jestřebí a jeho příčiny; T. Rejzek: Skála na „okenské rampě“ – zajímavá botanická lokalita; M. Gelnar: Hmotné prameny z druhého naleziště gotické sklářské hutě na katastrálním území obce Svor; M. Aschenbrenner: Navrácené obrazy na Lemberku; J. Panáček – E. Reslová: Wilhelm Reichelt (1861–1934). Českolipsko a jiné náměty. – Drobnosti.

OBSAH

Editorial (Jaroslav Panáček) 3

Anketa k vydání dvacátého svazku sborníku Bezděz
(Jana Blažková) 5

ČLÁNKY A STUDIE

Ondřej Vodička

Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku

Pokus o portrét severočeského pána husitské doby 11

Jaroslav Panáček

Českolipské cínařství 37

Jan Bažant

Ohlasy slavných antických soch ve Sloupu

u České Lípy 87

Robert Krejcar

Konečně deníkem!

Deutsche Leipziger Zeitung pod Bergmanem

(1914–1918) 111

Jiří Kratochvíl

Vývoj plánování průjezdných silnic v České Lípě

do roku 1945 137

Jana Blažková

Němečtí antifašisté po skončení druhé světové války
na Českolipsku

1. část 161

Miloslav Sovadina <i>Vlastivědný sborník Bezděz a jeho přínos regionální vlastivědě</i>	203
Petr Kühn <i>Štoly na železnou rudu na Děvíně u Hamru na Jezeře</i>	219
Petr Kühn <i>Líska – Zlatý vrch</i>	251
Josef Slaviček <i>Makromycety NPR Karlovske bučiny</i> 1. část	289
Ivan Solovka <i>Dodatek k průzkumu motýlů (Lepidoptera) v oblasti Jezové v bývalém VVP Ralsko</i>	313
Miroslav Honců – Jiří Chvalkovský – Josef Kadlec – Václav Klapka – Petr Matušových – Martin Petržilka – Jiří Rak – Josef Vsetečka <i>Tesařkovití (Cerambycidae) Českolipska</i> 1. část	327
MATERIÁLY	
Jindřich Štefl <i>Bronzové depoty z období popelnicových polí v severních Čechách</i>	371
Jaroslav Panáček <i>Regesta Lippensia addenda</i> Dodatky edice pramenů k dějinám České Lípy do roku 1437	387

Michal Gelnar Hmotné prameny ze zaniklé středověké sklářské hutě na k. ú. obce Horní Světlá na Cvikovsku	395
Petr Mandažiev Materiálie k dějinám sakrální architektury na novozámeckém panství Historické fragmenty	403
Magdalena Pujmanová Textilní vzorníky ve sbírce VMG v České Lípě Vzory ve sbírce textilních vzorníků – od jednobarevného tapetového motivu po čtyřbarevný figurální motiv v abstraktní podobě	415
DROBNOSTI	
Martin Aschenbrenner Manové zákupského panství v době předbělohorské	439
Martin Aschenbrenner Ferdinand V. a jeho dvůr v korespondenci svých úředníků	447
Jaroslav Panáček Eduard Steffen (1839–1893) – výtvarník a zvelebitel České Lípy K výstavě v galerii VMG v České Lípě v roce 2011	461
Jaroslav Beneš Dva pohraniční incidenty na Kammlochu v letech 1934 a 1936	479
Zdeněk Vitáček Bobr evropský (Castor fiber) se vrátil na Českolipsko	487

KRONIKA

Rudolf Hais

**100. výročí zřízení Sklářského zkušebního
a experimentálního ústavu při Státní odborné
sklářské škole v Novém Boru** 495

Seznam autorů 511

Pokyny pro úpravu příspěvků publikovaných
ve sborníku Bezděz 513

Přehled dosud vydaných svazků Bezdězu 517

BEZDĚZ 20

Obálku navrhl:

Vladimír Hofmann

Překlad anglických abstraktů:

Ivan Stýblo, Petr Kühn, Ondřej Vodička

Výkonný redaktor:

Jaroslav Panáček

Redakční rada:

Martin Aschenbrenner, Jana Blažková, František Gabriel,
Miroslav Honců, Petr Kühn, Jaroslav Panáček, Michal Rádl,
Ladislav Smejkal, Zdeněk Vitáček

Adresa redakce:

Státní okresní archiv Česká Lípa, Střelnice 3035, PSČ 470 05 Česká Lípa

Náklad:

500 výtisků

1. vydání

Česká Lípa 2011

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa,
Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Příprava tiskových podkladů D. Houšková, Unicornis Praha
Tisk PBTisk Příbram

ISBN 978-80-86319-16-6

ISSN 1211 9172